

Muller & Co.
Amsterdam
May 19/89.

25 fl. 11.62

aplicacion
de
el

79/54

200

2000

7 plates
+ 1 fold.
2nd bk
uncalled for

6224

R 200

2000

149

De q^uoy il bien cert^{if}ie & verizablement
en son Amerique, c'est un beau livre.
Scalorig. p. 199.

1774

HISTORIA
NAVIGATIONIS
IN BRASILIAM
QUÆ ET AMERICA
DICITVR.

* * *

QVA DESCRIBITVR AVTHORIS
navigatio, quæque in mari vidit memoriæ prodenda: Villa-
gagnonis in America gesta: Brasiliensium victus & mores, à
nostris admodum alieni, cum eorum linguæ dialogo: ani-
malia etiam, arbores, atque herbæ, reliquaque singularia &
nobis penitus incognita.

A JOANNE LERIO BVRGUNDO
*Gallicè scripta. Nunc verò primum Latinitate
donata, & varijs figuris illustrata.*

SECUNDA EDITIO.

GENEVÆ.

Apud hæredes Eustathij Vignon.

CIO IO XCIII.

1594

NAVIGATIONS
IN BRITAIN
OF THE
LONDON

OF THE
LONDON

OF THE
LONDON

SECOND EDITION

GENEVA

André Borel, Libraire, Rue de la Corniche, 10.

1845

ILLVSTRISSIMO
ET POTENTISSIMO
PRINCIPI AC DOMINO
D. VVILLELMO LAND-
GRAVIO HASSIAE, Comiti in
KATZENELBOGEN, DIETZ, ZI-
GENHAIM & NIDDA, &c. Domino
suo clementissimo.

SEXTVS iam ferè, opinor, a-
gitur annus, Princeps Illu-
strissime, ex quo doctissimus
vir Cassiodorus Reinius mihi
ex vrbe Fräcofurto scripsit, se aliquãto an-
tè cum apud Celsitudinem tuam Castellis
esset, ex te audiuisse, gratissimum tibi fore,
si liber quem de Americana peregrinatione
mea Gallicè scripseram, amplificatus & La-
tinè conuersus tibi legendus offerretur. Eū
enim semel à C. V. Gallicè perlectum pro-
pter nouitatem rerum, & historiae mirabi-
litate[m] vehemèter placuisse. Ac mihi qui-

*. ij.

dem audita iam pridem erat incredibilis il-
 la benignitas & māsuetudo animi tui sum-
 ma eruditione ac præsertim naturalis phi-
 losophiæ, & historiarū cognitione cōiuncta.
 Nā cū illius libri mei capita, & memoria-
 lia quadā annis ab hinc sexdecim clarissi-
 mo Iuriconsulto doctore Hotomano Celsitu-
 dinis tuæ studiosissimo in oppido Caritea o-
 stendissem (quò propter furiales Calliæ tem-
 pestates confugeramus) memoria teneo il-
 lum sæpenumero mirificū quoddam tuum
 in hoc literarum genere studium prædicas-
 se: neque se Principem ullum nosse, qui ve-
 hementius harum rerum cognitione dele-
 ctaretur. Quod idē nuper à me de Reinij li-
 teris consultus multis verbis confirmavit.
 Ac sane acceptis illis literis si per tempus
 locūque in quo tum eram (eram autem in
 Burgundia, ubi sacro verbi fungebar mini-
 sterio, ad quod summa Dei misericordia sū
 vocatus) mihi licuisset manus operi admo-
 uere breui tempore negotium confecissem.
 Magnopere enim cupiebam aliquid præ-
 stare, quod Cels. V. probaretur. Nunc verò
 in hoc nouo exilio meo, ut animi dolorem,
 quem ex renouata patria nostræ laceratio-
 ne concipio, lenirem, operam dedi ut meus
 ille liber Latinè conuersus & multis parti-
 bus

bus auctus, atque amplificatus sub Illustris-
simi tui nominis auspiciis euulgaretur.

Videbit autem celsitudo vestra narratio-
nem prodigiorum, & monstrorū admirabi-
lem, ac ne mihi quidem, nisi oculatus testis
ipse ac spectator fuisset, credibilem: sed ve-
re ac liquidò confirmare hoc possum, cum
multa in illa vastitate Oceani monstra vi-
derim tum nulla unquam equè prodigiosa
vidisse, ut illa sunt, quæ hodie terram olim
omnium amœnissimā ac florētissimam in-
festant. Ita sunt omnia perfidia, periurio, ac
sceleribus oppleta. Annus iam agitur trice-
simus, cum Ecclesia nostræ, bustis atque in-
cendijs Gallia ustulata, refrigerij aliquid
se in mari medio & solis terris, locisque
desertis reperturas sperabant. Inde Villaga-
gnonis cuiusdam perfidia reiecta, rursus se
in portum, unde exierant, contulerunt. Hic
dici vix potest, in quàm immanes beluas
inciderint. Ac sanè quis est qui audito cæ-
sorum numero non perhorrescat? numeran-
tur autem ad quaterdecies centena hominū
millia, qui per hos viginti quatuor annos
bellis civilibus interierunt. Sempërne igi-
tur, ut ille apud Sallustium dicebat, in fuga,
in sanguine, in cruore versabimur? Verum
hac perpetua Ecclesia Christiana conditio

est, ut semper à Satana, & Satanae ministris quamcunque se in partem conferat, vexetur. Animaduerti cum sub ea cæli plaga nauigaremus, qua vulgò Zona torrida dicitur, genus esse quoddam piscium volatilium, quorum mihi naturam & conditionem Ecclesiarum nostrarum calamitas in memoriam reuocat. Nam siue in aquam se immergerent, confestim à piscibus qui Albacora dicuntur, & magnitudine sunt uegrandi, crudeliter infestabantur: siue illius periculi vitandi causa, ex aquis euolarent, tum à diris volucris, quæ per illa spatia volitant, laniabatur. Simillima nostrarum

2. Cor. 4.
8.9. Ecclesiarum conditio est. Sed tamen, ut Paulus ad nostram consolationem scripsit, dum premimur, non opprimimur, dum ærumnis afficimur, non deserimur: dum deiicimur, non interimus. Quin potius prout abundant ærumnae & perpeſsiones Christi in nobis, ita per Christum abundat etiam consolatio nostra. Fugamur quidem & plagis cadimur, atque incertis sedibus vagamur: propter Christum interficimur totos dies: habiti sumus quasi oues destinatae maectationi. sed hoc certissimo solatio nos sustentamus: idcirco laboramus & contumelijs afficimur, quia speramus in Deo uiuo, qui fidelium suorum
1. Cor. 4.
10.
- Rom. 8.35.
1. Tim. 4.
10.

conseruator est.

Atque optamus quidem ex animo, & Deum toto pectore obtestamur, ut vestras Ecclesias Germanicas, & pros earum Pastores pari consolatione ac Spiritu suo Paracletos sustentet. Sed cum diuturnum istud quorundam otium & tranquillitatem consideramus, vereri nobis interdum subit, ne vetus illud Poeta aliquando usurpare possint:

Nunc patimur longa pacis mala: sauior
armis

Luxuria incubuit, victumque ulciscitur
orbem.

Nam ut ferrum, si non utare, rubigine contaminatur: ita vera religio plerumque nimio otio & diuturnitate pacis, & quasi torpore corrumpitur. Quod ne unquam in Hassicis Ecclesiis accidat, quas Deus tuae, Princeps Illustrissime, fidei credidit, atque commendauit, spero Celsitudinem vestram pro sua perenni & constanti pietate curaturam: praesertim cum illam semper audiuerimus Ecclesiarum nostrarum studiosissimam fuisse: tantamque doctrinae concordiam, quanta inter omnes earum pastores elucet, semper adamasse. Quo lubentius in hac praefatione Illustrissimo tuo nomini dicata, sum adductus, ut earum omnium nomine Celsitudi-

EPISTOLA.

nem tuam obsecrarem, ne curam earū primū ab Illustrissimo, & beata memoria Principe parente tuo PHILIPPO susceptā: deinde tibi tanquam hereditariam ab ipso traditam, & commissam desertam esse patiāre: sed eam & pietati tuæ commendatā memineras, & illustrissimo principi MAURITIO Celsitudinis tuæ filio, spei heroicæ adolescenti, commendes. Pro mea verò virili parte, Princeps Illustrissime, à tua Celsitudine peto, quæ sòque primū ut hoc meum munusculum qualecunque meæ erga te benevolentia pignus, hilari fronte bonamque in partem accipias. Deinde ut me patiāre in tuorum tuæque Celsitudini addictorum numero locum aliquē obtineāe, quo ne unquam indignus videar, sedulo quādiū vita suppetet, operam ac studium adhibebo. Vale Illustrissime ac potentissime Princeps. Cal. Febr. 1586.

Illustris. Celsit.
vestræ

addictissimus.

I. LERIVS.

Εἰς Λεραῖον.

Ἐν δ' οἴῳ μάλα θυμὸς ἐμὸν φίλε, πῶς σ' ὀνομήνω,
Ἡὲ Λαερτιάδην, ἢ Ἐμελῆσιγένην.
Πρὶν γὰρ πολλὰ πάθος τ' εἶδες τ', ἰδὲ πόλλ' ἐπαληθεῖς
Ὅψ' ἀτενέσσητας, ἄλλος ἐὼν Ὀδυσσεύς
Οἷ μέντοι πῶς λιπορῶς ἐὼν, μὲν δὲ πολίσσων.
Ἄνων ἀγρίων γὰρ ἀπολὶν τό πάρος.
Νῦν δ' αὖ Ὀκεανὸν τε λέγων ἢ πείρατα γαίης,
Καὶ Λαιρρυγονίην, ἕλομένους τε ἀν' ἡμῶς.
Κύματα τ' ἄκριοντα, ἀπολλυμένους τε ἑταίρους,
Πῶς οὐκ ἄλλος ἔφες φίλε Μελῆσιγενὴς,

Is. Caf.

AD IOANNEM LERIVM
AMERICANÆ HISTO-
riæ Scriptorem.

IGNOTAS quondam & nostro procul orbe re-
motas

Gentes, monstrosa Barbariæque feras,
Stridentisque sonos lingua, vètrésque nefandos,
Humanis saturos carnibus, ecce, refers.
Credo equidẽ, Leræ: Doces nã visa. Sed euge,
Te dignum nodum vindice solue precor.
Taliæ, dic, portenta hominum, tam rara benigni
Temperies cœli num generare queat?
Et quos inculta mites creat arbore fructus,
Mite solum indomita fertilitate nitens?
Horrida Monstra hominum, queris, nũ gignat
amœna

Temperies cœli, fertilitásque soli?
Gignit, Sed causas doceant qui semina rerum,
Quique arcana tenent interiora viri.
Num maiora vides hominum portenta creari,
Qua cœlum multò mitius atque solum?
Testis culta nouem studijs Europa sororum,
Que toto, princeps, erigit orbe caput.
Hic quàm horrenda vident pudeat memorare,
libellis
Ut possit nostris maior adesse fides.

7. 7. B.

IN HISTORIAM AME-
RICANAM AB IOANNE
Lerio conscriptam.

IMmanes mores tu qui audis & effera mōstra,
Qua fert terra orbis nomine dicta noni:
Miraris pectus plusquàm gestare ferinum
Humanos vultus, oraque sueta polo.
Primorum sunt hæc noxa monumenta parentum,
Infecit trīsti qua genus omne labe.
Hinc veri quondā simulacrum numinis, amēs,
In sauas meruit degenerasse, feras.
Sunt quibus indulsit cæli clementia larga,
Vnde foret cultu mitius ingenium.
Cultior his mores, ni vita temperet usus,
Omnes consimilis barbaries teneat.

ST. T.

ne accepti : seque ille gesserit, tum in negotio religionis, tum in reliquis imperij sui partibus.
Pag. 42.

Cap. VII.

Descriptio sinus Ganabara, qui & Geneurensis appellatur: Insula castelique Colligni, atque Insularum adiacentium.
Pag. 72.

Cap. VIII.

De ingenio, robore, statura, nuditate, ornamentis corporis virorum & foeminarum Brasiliensium, apud quos annum ferè sum commoratus.
Pag. 70.

Cap. IX.

De crassis radicibus, & crasso milio, ex quibus Barbari farinam conficiunt, qua in panis videntur locum: deque eorum potione quam Caouin appellant.
Pag. 98.

Cap. X.

De feris, praegrandibus lacertis, serpentibus, aliisque Americae monstris animantibus. p. III.

Cap. XI.

De variis Americanis auibus à nostris dissidentibus, de magnis vespertilionibus, apibus, muscis, culicibus, aliisque regionis illius insectis.
Pag. 125.

Cap. XII.

De nonnullis piscibus apud Americanos maxime vulgaribus, deque eorum piscatu. p. 139.

Cap. XIII.

De Arboribus, herbis, radicibus, exquisitissimisque fructibus, qui in Americano proueniunt solo.
Pag. 146.

Cap.

Cap. XIII.

De bello, praelis, fortitudine, & armis Barbarorum. Pag. 169.

Cap. XV.

Captiuos suos quo tractēt modo Barbari, quibusq; ceremoniis in iisdē mactādīs & deuorādīs utantur: Quibus per occasionē immanissima crudelitatis alia exempla adiecta sunt. Pag. 183.

Cap. XVI.

Quid nomine religionis apud Barbaros Americanos veniat: De erroribus in quos ab impostoribus, quos Caraibes vocant, inducuntur: deque crassissima Dei ignoratione qua apud eos obtinet. Pag. 220.

Cap. XVII.

De coningio, polygamia, & consanguinitatis gradibus, quos Barbari observant: deque liberorum apud eos educatione. Pag. 232.

Cap. XVIII.

Quid leges, quidque politia apud Brasilienses nuncupari possit: Quam humaniter excipiant hospites: Deque lachrymis ac fictis sermonibus quibus hospites in ipso ingressu à mulieribus excipiuntur. Pag. 241.

Cap. XIX.

Quam curam morbis suis adhibeant Barbari: de eorum sepultura & exequiis: deque insano eorum circa mortuos luctu. Pag. 263.

Cap. XX.

Colloquium in ipso aditu Brasiliensis ora inter indigenas Tououpinābaultios Tououpinenkia Brasiliçè ac Latine conscriptum. Pag. 271.

Cap. XXI.

De nostro ab America discessu, deque naufragiis, & aliis non minimis periculis, que primum in reditu nostro euasimus. Pag. 298.

Cap. XXII.

De extrema fame, tempestatibus, aliisque non paucis periculis, à quibus in Galliam redeuntes diuina ope erepti sumus. Pag. 318.

AUTHORES IN HAC
Historia citati.

Biblia sacra.	Gomara.
Iosephus.	Benzo.
Eusebius.	Calchondilus.
Nicephorus.	Viretus.
Plutarchus.	Hist. Eccles. Gallica.
Cicero.	Matthiolus.
Ouidius.	Bodinus.
Appianus.	Popelinerius.
Oforius.	Theuetus refutatus.

IOHANNIS LERII IN HISTORIAM SVAM

PRAEFATIO,

*Qua Theveti errores ac fraudes præ-
cipue coarguit.*

MIRABVNTVR fortasse nonnul-
li, quòd cùm annus hic sit deci-
mus octauus, ex quo ab America,
quæ & Brasilia, redij, tandiu histo-
riam hanc in lucem edere distulerim. Idcirco
operæpretium facturum me existimaui, si sta-
tim quibus fuerim causis præpeditus exponã.
Cùm primùm in Galliam remigraui, & eos
quos in ipsa America Brasilica Rubrica con-
scripseram cõmentariolos (quibus quicquid
observatu dignum fuerat visum annotatum
erat) cū quibusdam cõmunicauì, vlteriùs pro-
gredi animus non erat. At illi crebris flagita-
tionibus vrgere, vt ea quæ tumultuariè & pau-
cis exaraueram, fusiùs & ordine conscribe-
rem: ne, inquebant, tot & tanta memoratu
digna, obliuione sepulta interirent. Anno i-
taque 1563. in paulò ampliorem excreuerunt

P R A E F A T I O.

commentarium : cuius exemplar vnicum vtr
 quidam bonus, cui à me cõmissum erat, cùm
 ad me mitteret, ecce, Lugduni à custodibus
 portę est interceptũ, vt de eo recuperãdo quã
 tumuis diligenter perquisito spes nulla ef-
 fet relicta. Inde factum est vt aliquantò post
 repetito ab exscriptore autographo, maculis
 liturisque obsito, ipse (excepto Americano
 Colloquio quod exstat huius libri capite
 20. cuius exemplum supererat nullum) de in-
 tegro describerim. Quod opus vbi ad finem
 est perductũ in Charitēsi oppido, vbi tũ de-
 gebam, bellicis tumultibus denuò imminen-
 tibus, fuga saluti consulere, libris chartisque
 relictis sum coactus. Quibus non multò post
 direptis, periit hic quoque alter Ameri-
 canus commentarius : itaque sum labore
 meo & spe rursus fraudatus. Tandẽ cùm de
 priori illa iactura questus essem apud nobi-
 lem quẽdam nec infimę authoritatis virum,
 designato illius quoque nomine cuius in ma-
 nus commentariũ illum incidisse nunciatum
 fuerat, vsque adeò diligentem huic negotio
 nauavit operam, vt recuperatum Anno 1576.
 mihi apud se benignè excepto reddiderit. Sic
 factum est vt historiam hanc manus meas
 veluti fugientem adhuc edere nõ potuerim.
 Sed, vt ingenuè dicam quod res est, accede-
 bant & alia quę me ab editione deterrebant,
 Quòd nimirum tenuitatis meę mihi probè
 conscius eram, vtpote qui iis quę in graui
 scriptore requiruntur instructus non essem:

tum

tum etiam quòd eodè quo ab America remi-
grāui Anno videlicet 1558, inciderat in ma-
nus meas Liber Singul. America. à Portæo ex
breuioribus Theueti cōmentariis seu potius
commentis scriptus. Ac sanè quāuis non me
latebat (quod Fumæus præfatione in Gener.
Indic. Histor. apertè est professus) librum il-
lum singulariter mendaciis esse refertum: Si
eo contentus author vlteriùs non esset pro-
gressus, nunc etiam fortasse quicquid est hu-
ius opellæ à me fuisset suppressum.

At verò hoc Anno 1577. in Theueti Cos-
mographiam incidens (is forsitan nos omnes
qui eò nauigassemus è viuis sublato, aut si
qui essent superstites aduersum se in arenam
descendere non ausuros credebat) hominem
animaduerti non modò pristinos errores re-
nouare, sed etiam in nos fictis criminibus
conuictisque non ferendis digredi. Quod cur
faceret, nō alia est inductus occasione quàm
ea qua feruet in Ministros, atque adèò nos o-
mnes vnà cum illis in Americam deuectos
maledicta congerendi libidine. Hęc me pro-
pè inuitum, vt integram nauigationis nostræ
historiam ederem pertraxerūt. Ne cui autem
dubium sit iurè an iniuria de nouo isto
Cosmographo conquerar, calumnias quibus
nos Cosmographiæ suæ Tom. 2. lib. 21. cap. 2.
fol. 908. insperfit describere placet.

*Caterùm (inquit) penè mihi exciderat. se ditio-
nem paulò antè ex dissidijs quatuor Ministrorum
quos eò Caluinus miserat vt cruentum suum Euanti-*

P R A E F A T I O.

gelium plantarent exortam esse. Horum primarius nomine Richerius, ante annis non ita multis, Carmelita & doctor Sorbonicus Lutetiae fuerat. Egregij isti Concionatores cum eo demum studio tenerentur, ut diuitias ex re qualibet facerent, & quicquid ad manum esset raperent, clandestinis consilijs & factionibus effecerunt ut ex nostris quidam trucidarentur. Verum capti fontium nonnulli, pœnas dedere, quorum cadauera piscibus obiecta sunt. Alij verò fuga salutem consulere, in quibus erat ipse Richerius, qui paulò post Rupellam, (quo in loco etiamnum agere existimo) Ministerio operam daturus appulit. Non multum verò abfuit, quin hac tragœdia iritati Barbari impetum in nos facerent, reliquosque interficerent.

Hæc sunt Theueti verba quàm potuimus fideliter reddita: Ad quæ lectorem diligenter attendere velim. Cùm enim, neque ille à nobis, neque nos ab illo in America conspecti fuerimus, nedum ut nostri causa in vitæ discrimen adductus sit, eum hac in parte non minùs mendacem quàm impudentem egisse calumniatorem, indicabo. Priùs autem, quòd viam præcludamus excusationi quam prætere posse, narrationem institutam nõ ad illud demum tempus quo in America vixit, sed ad consequens etiam referri, in primis quaero, an possint illius tam expressa verba alia ratione exponi, nisi ut particula (nos) qua se in illo quoque numero fuisse satis indicat, eodem fuisse irretitum periculo affirmet? Si verò instet, in mentem sibi nunquam venisse

vt

vt Ministros, de quibus agitur, in America à se vivos affirmaret, quid alio ipse scribat loco videamus.

tom. 2. lib.
21. cap. 8.
pag. 225.

Cæterum (inquit) si diutius illic mansissem, populi illius miseri animas lucrifacere conatus fuisssem potius quam in fodienda terra eruendis à natura recõditis thesauris operam posuissem: verum tamen tum quia eorum lingua non satis eram peritus, tum etiã quod Ministri à Caluino missi istud opus in se receperant, instituto decessi. Apage hominem mendacissimum. Si autem bonus iste Catholicus Romanus contempti à se seculi ex Francisci Regula quã profitetur, aliud specimen non edidit præterquam quòd Thesauros imis terræ visceribus reconditos parui fecit: miraculúmque aliud nullum præter Barbarorum conuersionem, quam nisi à Ministris fuisset impeditus erat tentaturus, postquam luce clarius falsum id esse demonstrauero, metuendum sanè est ei ne in Calendarium Papæ post mortem non referatur, nèue Sancti Theueti nomine non coretur. Cæterum vt quicquid iste garrit meras esse nugas commonstrem, nolim disputationem institui an verisimile sit necne, istum (qui nihil non congerit vt suis ineptiis colorem inducat) Ministros silentio prætermisurum edito Sing. Americ. libro, si eos in America vidisset, ne dum vt crimina patrassent, quorũ nomine eos tandem accusat edita Cosmographia annis post minimum 16. Conuincetur enim suo ipsius testimonio libr. Sing. Amer.

P R A E F A T I O .

Lib. Sing. ad Friense promōtorium 4. Idus Nouembr.
Amer. c. 1. Anno 1555. quatrīduo verò post ad Ganaba-
24.25. & ræ sinum appulisse: vnde excessit Anno con-
60. sequente prid. Cal. Febr. Nos verò, vt in hi-
 storiæ progressu docebo, ad Castellum Col-
 lignium nonnisi Nonis Mart. Anno 1557. ap-
 pulimus. Quæ cū ita sint constetque satis
 annum & eo ampliùs à Theueti discessu ad
 nostrum aduentum intercessisse, qua fronte
 conspectu se nostro illic vsū fuisse ausus est
 asserere? Annon potuit intercapedo 400000.
 passuum tam graue periculum ab eius capite
 remouere? Potuit fanè, at iste Cosmographi-
 cè mentiri (hoc est vniuerso orbi) gestiebat.
 Iam verò, postquam primum hoc caput in il-
 lum retorsimus, nihil superest quod respon-
 sione indigeat. Attamen vt vno verbo quod
 ab isto afferri potest expediam, ad seditio-
 nem illam quod attinet de qua sermonem in-
 stituere voluit: Primum quidem, quamdiu in
 America viximus vllam subortam esse per-
 nego, tantum abest vt nostrūm quisquā mor-
 te sit affectus: si verò instet negari non posse
 quin à Villagagnonis domesticis facta fuerit
 in eum cōiuratio, cuius inuidiā in nos deri-
 uare conetur: Respondeo ante aduentum no-
 strum contigisse. Quod vt constet euidenti-
 simè, non defensorem, non testem aliū quàm
 ipsum Villagagnonem appello. Quapropter
 Epistolam, qua ad D. Ioannis Caluini literas
 à nobis in Americam perlatas respondit, licèt
 iampridem fuerit excusa, & ad fidem facien-
 dam

dam, exemplar Brasilica Rubrica cōscriptum diligenter asseruetur, in vsum duplicem, hoc loco adscribere visum est: Primò, quòd ea refutatur Theuetus, deinde quòd cuius religionis professionem tum temporis simularet Villagagno, luculenter indicat.

Villagagnonis ad Calvinum epistola.

EXprimi non posse puto, quo me affecerint gaudio tuæ literæ, & qui ad me vnà venire fratres: huc me redactum inuenerunt, vt mihi magistratus gerendus esset & munus Ecclesiasticum subeundū. Quæ mihi res maximam anxietatem obtulerat. Ozias ab hac vitæ ratione me auertebat. Sed præstandum erat ne operarij nostri, quos mercede traduxeram, gentis adducti consuetudine, eius se vitiis contaminarent: aut religionis desuetudine, in ἀποστασίαν deuoluerentur. Quam mihi sollicitudinem ademit fratrum aduentus. Adiecit hoc etiam commodi, quod si qua ex causa posthac erit nobis laborandum, aut periculum incurrendum, non deerunt qui sint mihi solatio, & me consilio iuuent. Cuius rei facultatem abstulerat periculi nostri suspicio. Qui enim fratres mecum è Francia traiecerant, rerum nostrarum iniquitate permoti, alius alia causa illata Ægyptum repetiuerunt. Qui fuerunt reliqui, homines egentes, mercede conducti quos pro tempore nancisci potueram: eorum hæc erat conditio, vt

P R A E F A T I O.

ab eis mihi potius esset metuendum quàm petendum solatium. Hæc autē huius rei causa est, vbi appulimus, simul omnis generis se nobis opposuere difficultates, vt vix inirem rationem quid potissimum esset agendum. Regio erat incultissima, nulla erant tecta, rei frumentariæ nulla copia. Sed aderant homines feri, ab omni cultu & humanitate alieni, moribus & disciplina penitus à nobis discrepantes, sine religione, honoris, virtutis, recti aut iniusti nulla notitia, vt me subiret dubitatio an in bestias humana specie præditas incidissemus. Contra hæc incommoda, erat summo studio & celeritate nobis prospiciendum, & comparandum remedium, dum naues ad reditum instruebantur, ne eo subsidio destitutos indigenæ rerum nostrarum cupiditate capti nos imparatos opprimerent & interficerent. Huc quoque accedebat Lusitanorum infida vicinitas: qui etsi quam incolimus regionem tueri non potuerunt, huc tamen nos esse intromissos ferunt ægerrimè, & infano odio prosequuntur. Eam ob rem vno tempore hæc omnia se nobis agenda proponebant. Receptui nostro locus deligendus, expurgandus, & complanandus, munitiones circumducendæ, propugnacula excitanda, tecta ad impedimentorum custodiam extruenda, materia conquirenda, & aduerso colle, locis impeditissimis, humeris ob bestiarum penuriam comportanda. Præterea, quòd indigenæ in diem viuant & agriculturæ non

studeant, nullo certo loco cibaria congesta
 reperiēbamus, sed erat victus noster è lon-
 ginq̄o raptim petendus. Qua ex re manum
 nostram (quantulacumque esset) distineri o-
 portebat, & minui. His adducti difficultati-
 bus, qui me amicitia causa secuti fuerant, re-
 bus nostris diffisi (vt suprà demonstrauimus)
 pedem retulerunt. Ego quoque nonnihil cō-
 motus sum, sed cūm mecum reputarem, ami-
 cis affirmasse me hac ratione è Francia mo-
 uere, vt quam curam rebus humanis impen-
 deram, eius studij comperta vanitate, regno
 Christi excolendo adhiberem, iudicauī me
 in voces & hominum reprehensionem incur-
 surum & nomini meo iniuriam facturum, si
 labor aut periculi opinio à cœpto me deter-
 reret. Prætereà cūm Christi negotium geren-
 dum esset, credidi non defuturum sed ad fœ-
 licem exitum perducturum. Ergo me confir-
 maui, vimque omnem ingenij intendi in ra-
 tionem eius rei perficiendæ, quam summa
 vitæ meæ deuotione susceperam. hac autem
 via id assequi me posse existimaui, si vitæ in-
 tēgritate hoc meum propositum comproba-
 rem, & quam operariorum manum traduxe-
 ram, ab infidelium consortio & familiaritate
 auerterem. In eam sententiam animo meo
 inclinato non sine Dei prouidentia factum
 esse visum est, vt in hae negotia inuoluere-
 mur: sed ideò accidisse, ne otio corrupti libi-
 dini & lasciuia operam daremus. Præterea
 succurrit nihil esse tam arduum, quin conan-

P R A E F A T I O.

do superari possit. Proinde ab animi fortitudine petendum esse auxilium, & continenti labore familiam exercēdam, huic nostro studio Dei beneficentiam non defuturam. Itaque in insulam, duabus millibus passuum à continenti remotam transmissimus; ibique domicilio nostro locum delegi, vt adempta fugæ facultate manum nostram in officio continerem, & quòd scēminæ sine viris suis non essent ad nos commeuræ, delinquendi occasionem præriperem. Accidit tamen vt ex mercenariis 26. voluptatis illecti cupiditate in meam necem conspirauerint: sed diè constituta consilio exequendo, re mihi per vnum ex consciis enunciata, eo ipso momēto quo ad me opprimendum armati admaturabant, hoc modo periculum effugimus. Quinque è meis domesticis ad arma conuocaui, & aduersum ire cœpi: tum tātus coniuratis incessit terror, tantāque perturbatio, vt nullo negotio facinoris authores quatuor qui mihi fuerāt designati corripuerimus, & in vincula coniecimus. Eo casu reliqui consternati, positis armis delituerunt. Postridie vnū cathenis exoluimus vt causam suam diceret liberius: sed effuso cursu in mare se præcipitem egit, & suffocauit. Reliqui vt è vinculis causam dicerent adducti, sine quæstione vtrò exposuerunt quæ per indicem comperta habuimus. Vnus ex ipsis paulò antè à me castigatus, quòd se scorto cōiunxisset, iniquiore esse mente cognitus est, & ab se coniurationis

P R A E F A T I O.

tionis initium factum esse : atque scorti patrē muneribus deuinxisse , vt eum è nostra potestate eriperet, si scorti copulā prohibere contenderem. Hic suspendio sceleris pœnas luit. Duobus reliquis delicti gratiam fecimus: ita tamen vt, in cathenis terram exercerent. In aliis quid esset peccati exquirendum mihi esse non putauī, ne compertum scelus inultum omitterem, aut si supplicio castigare vellem, cū facinus ad multitudinem pertineret, nō supereffent qui opus à nobis institutum perficerent. Itaque dissimulata animi mei offensione, peccatum condonauimus, & omnes animo bono esse iussimus. Non ita tamen à solitudine nos abduximus: quin quod in vnoquoque esset animi ex studio, curaque sua diligenter venaremur. Et cū labori eorum non parcerem, sed assidua mea præsentia ad opus eos vrgerem, non solū prauis consiliis viam præclusimus, sed breui tempore insulam nostram munitionibus & validissimis propugnaculis sepiu imis. Interim pro ingenii mei captu, eos monere & à vitiis deterere non desistebam, atque mentes eorum Christiana imbuere religione, indictis à me manè & vesperi publicis & quotidianis precibus. Qua cautione & diligentia reliquam anni partem quietiorem habuimus. Cæterū eam quam exposuimus curam, nobis ademit nauium nostrarum aduentus. hinc enim nactus sum viros, à quibus non solū mihi sit minimè cauendum, sed quibus salutem meā

P R A E F A T I O.

cherij sociorum extremo supplicio affectos, eorumque cadavera piscibus obiecta fuisse. Respondeo nihil minùs veritati consentaneum, eo præfertim quo à Theueto narratur modo. Quauis enim à Villagagnone postquã à verã religionis professione defecit pessimè excepti fuimus: nihilominus tamen, quòd viribus nõ esset superior, in nostrũm nullum ante discesum Philippi & Richerii, quibuscum sum regressus manus iniecit: quin cùm vi retinere nos neque auderet nec posset, ipsius cum venia, fraudulenta tamen, dimissi sumus. Hoc quidem verum est, vt alibi dicetur, quinque ex nostris postquam octauo die naue afflicta ægrè naufragium euasimus, scapha vectos Americam repetiisse. Quorum tres in mare præcipites dedit: non quòd vllius essent seditionis rei, sed (vt testatur Martyrum historia) propter Euãgelii professionem quam abiecerat Villagagno. Porrò, si non malignè, saltem imprudèter, in eo nõ minus peccat Theuetus quòd Ministros fuisse istos asserit, quã cùm quatuor Ministrorum missionem vni Caluino tribuit. In quo rursum dupliciter errat: Constat enim Pastorum electiones in Ecclesiis reformatis iuxta disciplinã apud illas constitutã normam fieri, nimirum consensu complurium ad hoc electorum populòque probatorum, ac proinde non vni cuiquam veluti Papæ permitti. Ad numerum quod attinet, plures duob' Richerio & Characterio tum temporis (nec vllos credo postea)

èò nauigasse dici non potest. Si tamen instet
 se vsque adeò de rebus istis scrupulosè non
 egisse quin eos omnes qui nauigarant facillè
 Ministros appellet: Respondeo, quemadmo-
 dum satis nouit in Ecclesia Romana non sin-
 gulis hominibus vsuuenire vt Franciscani di-
 catur, sic (absit verbo inuidia) nos reformatos
 quibus cõfusionem à nobis arcere est in vo-
 tis, non omnes fungi Ministerio. Caterùm
 quia non minus honorifico Ministri titulo
 quàm falso seditiosi Richeriũ ornauit, (con-
 cedo etiam liberaliter Sorbonicum doctora-
 tum ab illo fuisse procul abiectum) mali for-
 tasse consulat nullam sibi gratiam à me re-
 ferri, Franciscaniquè demùm decorari no-
 mine: placet vt illi gratificer Cosmographũ
 nominare, nec eum vulgarem sed vsque a-
 deò generalem vt, quasi in hoc orbe desint
 obseruatu digna, lunarem adire non dubitet,
 vnde nugas in suos libros transferat. Quæ
 me non mediocriter commouent, (Gallus
 enim sum, Regisq; mei fame studiosus) præ-
 fertim quòd hic non modò Cosmographi Re-
 gij nomine inflatus, stipendiisq; pessimè col-
 locatis sit auctus: sed etiã quòd nugas ne epi-
 stola quidem dignas regia autoritate prote-
 ctas in vulgus emittat. Ne quid autem eo-
 rum quæ ab illo dicta sunt intactum relin-
 quam, quamuis id responsione indignum iu-
 dicem, quod, dũ alios omnes Francisci pede
 metitur, cuius fratres, cuiusmodi est Theue-
 tus, in suas peras latiorésque manicas nihil

Bellefore-
stius Epist.
dedicat. Cos-
mograph.
suae præsi-
ca.

quo eo nomine accusatur, quòd vbi duos aut tres menses apud quosdam populos egit horridas quas didicerat voces in medium afferat, quàm linguæ istius peritiã sibi arrogavit. Ergo, quisquis es, caue ne diligentius percõteris, sed ijs indubitata fidẽ adhibeto quæ confusè de Americanorum lingua effutiet Theuctus. Ille enim suum *Mair momen* & *Mair pochi* in medium afferens, strenuè tibi imponet.

Sing.ca.1.
pag.2.

Quid verò dicendum, quòd adeò vehemẽter eos increpet, qui Americam Indiã Occidentalis nomine vocant? vult enim Franciã Antarcticã nomen quod illi imposuerit immutatum remanere, (quam tamen nominis impositionem sibi cum Gallis omnibus qui eò cum Villagagnone essent trãsportati cõmunem facit) Ipse verò eam multis in locis Indiam Americanam nominet? In summa etiam si sibi ipsi non constat, si quis castigationum & refutationum quas alienis laboribus adhibet rationem habere velit, dicat ceteros omnes rerũ omniũ ignaros, vnum verò Theuetum cucullatũ singula oculis perlustrasse.

Iam enim præfatio, si quid, hæc nostra legens, animaduertat à se quoquo modo delibatum, statim futurũ vt, pro suo more próque sua arrogantia, in has voces erũpat, Heus tu, mihi hoc es furatus. Etenim si Belleforestius ille, non solùm *ὀμότρηχτος* ipsi, sed & qui istius Sing. Amer. librum Ode proluxa coonestarat, effugere non potuit quin à Theuetó,

ueto, infelix Philosophus, & miser tragicus, per contemptū crebrò sit nominatus: Si, inquam, ferre non potest Theuetus vt Cosmographus alter, qui non rarò, nihilò tamen aptiùs quàm ipse, inuehitur in miseros Hugonottos, secum conferatur, quid mihi, tenui meo calamo immanem hanc colossum aggredi auso? Dubium sanè non est, quin vbi se suis coloribus depictum à me videbit, instar Goliathi illius, diris deuouēdo me, quasi deuoraturus inhiet, Papæque fulmina iaculetur in me, meúmque hoc opusculum. Atqui licet aduersum me vi Patroni sui Francisci iunioris, ab inferis Quoniambecum suum excitare posset quem duobus tormētis æneis onustum quasi tutò hæc displodere posset in sua Cosmographia depingendum curauit, cœpto non desistam, quinimo in sequentibus, quibus potero modis insequar, quin confido fore vt præclaram illam suam Henricopolin quam in mediis nubibus Americanis fundauit diruam deleámque. Sed dum ad certamē me instruo, dúmque monito per tempus licet vel ad impetus nostros sustinendos apparari, vel etiam si volet in deditionem venire, lectorem rogatum velim vt illud cōdonet quòd dum istius nugas, quæ huic nostro opusculo edendo occasionem præbuerunt suis ipsius scriptis refello, paulò fuerim prolixior. Ac sic tãdem finem impono: licet, ex quo primùm editus est hic liber, admonitus sim à quodam tum in Papatu degente, nunc vrò;

*Lib. 21. pag.
952.*

abiecta cuculla, ministerio in Ecclesia reformatata fungēte, à Theueto in patriā meā se misisse fuisse, quò in me vitāmq; meā inquireret, nec defuisse quosdā veræ religionis professionem præ se ferentes qui ea in re suam operam præstare pollicerentur. Hinc fit vt, quod alias dixi, denuò repetā, cū ne Theuetum viderim quidem, ne dum vt me priuatim offenderit vnquā, nullo alio studio nullaque alia de causa illi me obstitisse, nisi vt criminationes amouerem quibus Euangelium eiusque primos in America præcones est infectatus. Idem dictum velim impuro illi Apostatae Launoeo qui lib.2. quem vt Apostasiam suam confirmaret edidit, eò vsque impudentiæ deuenit, vt scribat Ministros, etiam si de religione nulla esset mentio, in scriptis suis non abstinuisse quin doctissimos quosque viros in quibus Theuetum ponit, morderent. Atqui apparet quo loco à me est refutatus eum ex professo reformatam Religionem, quique eam profitetur lacesiuisse. Quare impudentissimus omnium hominum Launoeus, qui me sibi (vt ait) probè notum (in quo à vero longissimè abest, neque enim Dei beneficio commercium mihi vnquam fuit cum illo) mendicum appellat, quique ipse in Papali culina mendicus, Christo, vera aquarum perennium scaturigine relicto, ad putidas Papæ cysternas potum rediit, de Papatu fortiter tuendo cogitet, donec ipse sui-que similes, postquam inutilem suam operam

Antichristo laboriosè nauarint, tandem debitam mercedem reportet, atque ita corâ Deo & hominibus miserrimus euadat. Sed ad rem vt redeam. Respondeat, si libet, Theuetus quæ aduersus ipsū scripsi verane sint an falsa, hic enim est rei cardo. Ne autem subterfugia captet ex inquisitione in me vitâque meam. Me autem non minùs atque ipse, Cosmographus sit licet, exerto capite incedere norit. Porrò si quid à vero alienū afferat expectet à me ex suis ipsius scriptis tam solidas refutationes, vt nō opus sit in Americâ vsque excurrere quo cuius sint farine iudicium fiat.

Hoc tandem loco prima huius libri editione refutandis Theueti nugis finē imposueram: Hoc tamē testatus, vt nuper dixi, si quid à vero alienum proferret, responsum à me portaturum. Atqui quemadmodum olim calumniæ impudentissimæ quibus nos iam antea infectatus fuerat, nimirum quòd illū perimere in Castello Collignio voluissemus, ex quo tamen vt antea demonstratum est, ante aduentum nostrum excesserat, me vt aduersus ipsum hæc scriberē pertraxerunt, ita vt si à mēdaciis illis & calumniis abstinuisset quæcunque in ipsum dicta sunt, à me fuissent vt *πάρεργα* omissa: sic etiam nunc postquam non modò non respondit prout erat admonitus sed & ita furiosè in me egit lib. virorum Illustrium ab eo nuper edito, vt arrepta ex eo occasione quod paucis à me de *Quoniam beco* suo dictum fuerat, nihil minùs quàm appo-
b. iij.

sitè de me detraheret: Ex Salomonis præscri-
 pto, qui stulto secundum stultitiam suã respõ-
 deri iubet, perficiam vt hic qui vltro me ite-
 rum laceffiuit meritos audaciæ successus ex-
 periat. Ne autem præpostero ordine agam,
 quod illi omnibus in scriptis est familiare, &
 disputationem hanc aduersus ipsum recto
 ordine institutam, morèque meo istum con-
 tinuò suo gladio iugulem, ipsius verba de-
 scribere pergã. Quandoquidem igitur Quo-
 niambecus ille post mortem vsque adeò est
 à Theueto laudibus ornatus vt optimo iure
 felicior dici hac in parte possit quàm fuerit
 Alexander Magnus, qui tãto Homeri flagra-
 bat desiderio qui suarum laudum præco esset:
 Agè alterum laudum eius præconiũ à Theue-
 to in libro Sing. Ameri. conscriptũ, quod le-
 pidissimè his verbis est exorsus audiamus. *Vt
 autem fidem faciã Americanos rarissimis & ex-
 quisitissimis tã animi quàm corporis, encausto flori-
 búsque ornatos esse, vnum horrendum illum Quo-
 niambecum in mediũ proferre volo, de quò verba
 facere meritò possum: qui illum vidi, audiui, satis-
 que otiose obseruavi ad flumẽl anariũ quod est ad
 23. gradũ ultra Æquatorẽ situm citràque polum
 Antarcticum ad gradũ 66. cum dimidio. Ad hæc
 imprimis lectorem attendere velim, valeãne
 hæc consecutio ánon. Theuetus vidit, au-
 diuit, satisque otiosè obseruauit horrendum
 suum Quoniambecũ: ergo Americani encaus-
 to & floribus rarissimis exquisitissimisque
 cum animi tũ corporis sunt ornati. Omitto
 quod*

quod hominibus encausti florúmque tribuit ornatum, qui aptiùs aruis, pratis, picturis, rebus denique metallicis arte affabrefactis tribueretur. Optimus itaque Dialecticus vix magno labore præclarum istud argumentũ Theueticum confirmaret, cui tamen mendacium conclusionis vice apposuit dum affirmat me voluisse flumẽ, quod ipse appellat Ianarium, ego Geneuram ad 23. gradũ citra polum Antarcticum collocare. Ex iis enim apparebit quæ 7. huius lib. cap. de hac re dicentur, non modò istud à me nõ scriptum esse, sed nusquã mihi in mentem venisse. Sed sicut optimè quidam obseruauit Theuetum Floridam regionem cum aliis cõiungere quæ interuallo plus quàm decies centenũ passuũ milliũ inter se distãt, & vice versa alias proximas ab ea remouere: Sic etiam in historiarum narratione mentiri illi est tam familiare vt nihil suprã. Quæ cùm ita sint pudeat censorẽ illũ eos insectari quos falsi cõuincere non potest. Addit *Quoniam becum statura non multum à Gigantibus aliena fuisse, corpore prægrãdi, nec minus crasso, viribus non vulgaribus, quibus etiam præcipuè ad hostes perdomandos inque suam potestatẽ redigendos utebatur.* Huius historiæ cap. 8. qua sint statura Americani, è quibus fuit iste *Quoniam becus* demonstrabo: interim dicam obiter eã respectu nostri prodigiosam censerì non debere. De *Quoniam beco* quot attinet, etsi non eo inficias quin sæpe ab Interpretibus Neutriis, qui vnà nobiscũ erant in Castello Col-

b. iiij.

*vide Histor
Flor. cap. 3.*

lignio audierim istum *Quoniambecum* (quem frequentius quàm fecisset Theuetus viderât) inter fortissimos recenseri solitum, tamen à nemine vnquam pro gigante, neque gigátea stirpe prognato, est habitus. Nec sanè ad giganteam staturam propiùs accedebat, quàm solent grandiusculi qui circumspici inter nos solent, homines, in quibus ne prægrádem illum & iam famasatis notum, Parisiensem fabrum ferrarium aliósque confimiles cõprehenderim. Itaque apparet Theuetum etiam hac in parte lectoribus imposuisse. Idè quoque facit cùm addit quæ sequuntur de Barbari istius *eminentia, qua præ cæteris omnibus conspicuus erat, quòdque hostes suos sibi subijciebat.* De subiectione Barbarorum suo loco dicetur non nisi voluntariam esse, nullámque aliam præter cultum & honorem quo Iuniores solent eos prosequi qui prouecta sunt ætate, à quibus quòd rerum experientia sint præditi in bellum deducuntur, hostibus verò subiectionem aliam non imponunt præterquam quòd, vt Cap. 15. dicetur, postquam in vinculis quantum temporis visum fuerit detinuerunt, eos maçtatos vorant. De eo quod addit Theuetus *Quoniambecum vsque adeò viribus valuisse, vt dolio vini in vlnis comportando par esset, vtrique istorum perforádum & ebibendum relinquo,* cùm vt tanto onere leuetur fictitius iste Vulcanus, cuius humeris cõtinuò imposita sunt ænea tormenta duo, tum vt, fugatis hac ratione hostibus, genio indul-

geant,

geant. Quæ tamen fuga inſciis Deo & hominibus contigit: ac proinde, quod tamen perſuadere nititur Theuetus, nulli vnquam hominum riſum commouit. Meritò itaque ſubiungit, *Hiſtoriam non profectò vulgarem, (de-
buit addere nec veram) nec cuius familiarem,
ijs tamen qui bono naſo fuerunt præditi nõ erit dif-
ficile perſuadere rem iſtam ab eo perfici potuiſſe,
habita præſertim ratione roboris tati corporis.* Per
me ſanè, ſi qui ſint qui naſo credere aut ve-
lint aut poſſint, licet: at ſi pars illa olfactui eſt
aptior, vulgòque apud nos bono eſſe naſo de
canibus dicatur, quibus nos comparare videretur
Theuetus, dignus ſanè eſt cuius naſo pla-
gæ inſugantur. Atque hæc pro reſponſione
ſint ad ea quæ addit, *mibi non poſſe perſuaderi
Barbarum illum, eo modo humeris ſuis tormenta
duo imponere potuiſſe, nihilò veritum, vt eorum
repercuffione læderetur.* Quibus aſſentior non
inuitus: nam neque perſuaderi iſtud mihi
potèſt, nec fidem vllam habeo. Nec ſanè ha-
bebunt ij omnes qui, meliùs quàm faciat
Theuetus, norunt humanos humeros arcium
muris duritiæ non eſſe pares, ac proinde ne
minoribus quidem tormentis diſploden-
dis aptos. Quare licet mihi non ſit perſuaſum
(quod ineptiſſimo, hyperbolico ſermone
mihi impingit) *oſtrei mei teſtis, vniuerſa no-
mi illius Orbis arcana recludi:* quod ſanè glo-
riofò & arroganti Theueto optimè conue-
nit, qui vt antè dictum eſt, ſibi vni ex-
plorata omnia, reliquos verò rerum om-

nium ignaros esse existimat, admitto quod addit: *Nolle se experientia expugnare me*, (cuius nimirum prorsus est expers) *quamvis enim in meum conspectum non venerit is de quo fit sermo: rationi tamen obsequentem me non futurum, sine experientia stultorum magistra.* Inter quos (etsi longè aliter sentiat) non postremum locum obtinet Theuetus. Addit, *Non statim futurum ut causa vincam, quia non consequitur, si vel ego vel alij quipiam Quoniam beco similes non simus, à maximo illo regè (putà regni experte) ea non fuisse gesta que de eo narrauit fideliter.* Ego verò respondeo, nec etiam futurum ut causa cadam: cuius tamen controverfiæ lectori iudicium omne defero. Absit autem à me cæterisque, quos hoc loco innuit Theuetus, ut vlllo modo bardum illum & ferum Quoniam becum referamus, cuius tamè gesta posteris tam sedulo mandavit Theuetus. Atqui me rursus lepida, sanè, hac inuectiva petit, *Ne autem diu multumque in argumentis subtilioribus atque è Philosophiæ penu depromptis immorer, rem totam Lerijs ipsemet confirmavit.* Tum claudicans utroque pede subiungit argumentum. *Primò (inquit) dato nec tamen cōcesso, Libros quos sibi vendicat ab ipso fuisse conscriptos, nimirum de obsidione Sancerrana, deque in Americam profectioe, quamvis ij omnes quibus est notus (in quibus est Spinæus qui duodecim annos in America eodem tempore quo Lerijs vixit) non possunt adduci ut credant ab eo conscriptos fuisse.* Deus bone, quis est qui audita

ta tam acuta Philosophia non obstupescat! Theuetus Leriū sibi ipsi committit! Enim-
 uerò si, ex vnguibus Leo, vt est in prouerbio,
 apparet profectò istum ingenio præditum
 esse incude obtusiore. Quis enim isthæc con-
 uertat, *Non concedit libros, quos de Sancerrana
 obsidione, & de profectioe in Americã edidi, à
 me scriptos fuisse.* Quid ita verò? *Quoniã* (inquit)
*qui me probè norūt adduci nō possunt vt credant,
 libros illos, industria mea fuisse elaboratos.* No-
 tandū itaque est imprimis, Theuetū, qui suo
 Marte, vix ac ne vix quidem, vnam aut alte-
 ram paginam accuratè scribere potest (vtitur
 enim quorundā iuuenum eruditorū opera in
 scriptis suis ornādis, quod mihi à iuvene quo
 dā cuius opera vsus erat, est renunciatū) quiq;
 sine alieno labore expolitas narrationes or-
 dine digerere nescit, ceteros suo metitur pe-
 de. Quare hæc in Theuetum ipsum, cui opti-
 mē quadrāt, regero: testorque (quod sine ar-
 rogantia dictum velim) scripta mea aliis ex-
 polienda nō modò non dedisse, sed etiam e-
 ruditos quosdam (quibuscum ea communi-
 caui, vt dignāne essent quæ ederētur ipsi di-
 spicerent) à grauioribus studiis auocare reli-
 gionem mihi fuisse. Quod verò addit *eorum
 qui me norunt nullos adduci posse vt credant ta-
 le quid à me scriptum fuisse,* in genere falsū est.
 Ad Spinæum quod attinet (cuius mentio-
 nem assentatoriè facit Theuetus, prout suo
 virorum Illustriū libro gratiam inire magnā
 à viris quibusdam non obscuri nominis spe-

rabat, quam tamen nō est consequutus: quippe talia flocci faciunt) cōfido fore vt re bene perspecta quod illi tribuit Theuetus abnuat, non minùs atque conscius est Theuetus nobis crimen hoc impingentem vt ipsius & aliorum cēdem simus moliti, impudentem agere calumniatorem. Sed bene est quod dum sibi defensionē quærit, arma quibus repellatur mihi subministrat: siquidē meminit probè Spinæus, quem à nostro ab America reditu non vidi, nihil nisi placidè & modestè illic à nobis gestum fuisse. *Caterùm (inquit ille) possem, veluti complures alij, eorum quæ ex alienis laboribus in usum suum transtulit, non pauca mihi vendicare.* Authores quibus sum vsus ad libri marginem annotaui: ad Theuetum verò quod attinet, aliūde sua quàm à scriptis meis requirat, etenim si quid inesset, quòd reliqua conspurcasset, non patienter ferrem. *Sed ne diuerticulum videar querere, detur ei qua diximus conditione,* inquit Battologus iste, *vt ij libri quos sibi vendicat ab eo sint scripti, dummodò agnoscat (quod diffiteri non potest) ea conditione hominem qua fuit Lerijs, ad eò narrationibus instituendis non esse informatū, vt ea possit perficere qua alieno labore edidit.* Mea sanè refert parum, detne, an admittat quod impedire nequit Theuetus. De cōditione meā autē quod addit, duplici expediam responsione. Theuetum itaque, qui me sibi ignotum mendicum dicit, in primis monitum velim, si qua sim oriundus familia, fide dignis testibus esset pro-

probandum, fore ut magno eum interuallo
 post me relinquerem. Non tamen quòd hu-
 manam nobilitatem pluris quàm par sit fa-
 ciam, nisi adhibito Dei timore omnium vir-
 tutum fonte. Præterea si mecum esset iste
 comparandus, (quod absit) quid quæso sordi-
 dius Franciscano isto? qui quòd peram men-
 dicus olim circumgestarit, in rei memoriam,
 ut est verisimile, Diogenem mendicorū sor-
 didissimum pera humero imposita, suo Vi-
 rorum Illustri. libro depingendum curauit?
 Cæterùm habeo de quo mihi gaudeã, quan-
 doquidem Theuetus eorum omniū qui hac
 ætate aliquid scripserunt fastuosissimus spõ-
 te agnoscit, se hoc scriptorum genere à me
 superari: quamuis aliorum omnium respectu
 minimum me esse, non inuitus agnosco. Quã-
 obrem suam ipsius confessionem veluti pro
 me facientem lubens admitto. Atqui odio-
 sissimis suis repetitionibus delectatus, addit,
*Ne autẽ existimet, obijci à me sibi nihil posse præ-
 ter professionis imperitiã: nõ parum sanè do-
 lerem, si ego, non infimæ, per Dei gratiam,
 fortis homo, similis essem Theueto, in cuius
 scriptis nullo respectu habito Cosmogra-
 phicæ professionis, quam regum nostrorum
 facilitate est adeptus, nihil est tam prophā-
 num, tam ridiculum, tam puerile, tam deni-
 que à vero alienum quod non legatur: cùm
 tamen nonnisi grauia, seria, vera, tractare
 debuisset. Huius autem rei testes eos appel-
 lo qui lectis Theueticis scriptis liberè & a-*

pertè sententiã sunt dicturi: adulatorès enim
 Theueto similes nihil moror, quippe suspe-
 ctos: & fide indignos esse, res ipsa loquitur.
 Addit, *Videamus quæso annon quædam minus
 credibilia scripserit Lerus, quàm sit Quoniambeci
 historia.* Omnino sanè nulla. Quòd si secus
 erat, cur non exemplum saltem vnum in me-
 dium attulit? aures verò legentium obterere
 non cessauit his verbis? *Pudet me,* debuit ad-
 dere quòd impudentissimè sim mentitus,
manum calamo admouere. Etiam si tota hæc nar-
 ratio, quam paucissimis verbis expedire non
 erat difficile, Theueti ingenium referat, si ta-
 men ingenuè quod res est fateri vellet, non
 dubito quin alii quicquid est ornatus accep-
 tum ferret. *Vt pro meritis excipiam nugatorem
 istum, qui fabulis compleuit.* Bona verba The-
 uete: itane ceteros tuo metiris pede? *paucula
 scripta.* Non omnia vidit, hæc tamen non mor-
 ror: iste verò longè sibi melius consulisset si
 aut pauciora, eoque meliora, aut sanè omni-
 no nulla edidisset, *quæ sub illius exstant nomi-
 ne.* Theuetum tamen, vsque adeò vrunt vt
 (quantum à fide dignissimo viro accepi) quæ
 in eum emisi 500. coronatis redempta vellet.
 At crepet licet: Cur enim Euangelium infamans,
 eos à quibus ne tantillum quidem est læsus
 lacessiuit? Addit præterea, *eos qui non omni-
 nino malè in me sunt affecti, pudore suffundi:*
 Ego verò respondeo me nulli vnquam (Dei
 beneficio) cur in me malè fuerit affectus oc-
 casionem præbuisse, nedum vt pudoris vl-
 li cau-

li causa fuerim. Det igitur fideiussorem Theuetus, quandoquidem istud confinxit, si fidē sibi vult haberi. Ad sequentia quod attinet verba, *ineptias, nēnias, gerras, fabulas quibus eorum*, inquit, *oculos pascere volo, qui in legendis meis libris*, quos itidem ineptias vocat, *operam ponunt*: video miserum hominem in me vehementer exacerbatum, quòd victum se sentiret hęc omnia mihi, tum in hac præfatione, tum in ipsa historia in se scripta furripuisse. Apparet igitur istum, qui paulò ante furti crimen mihi affingebat, plumis meis ornatum esse: quas tamen, tanquam ipsi accommodatissimas, non inuitus relinquo. Item de eo quod subiicit dictum velim *me eò impudentie deuenisse, ut subtilius in nominis mei significationem inquirendo, affirmarim, Leri, Barbarorum lingua ostreum sonare*. Quod equidem verissimum esse affirmo. Norūt enim nautę, ceterique qui eò nauigarunt Leri-pes dictionem compositam, ostreum ea lingua sonare. Impudentiam verò quam mihi impingit, ipsi relinquo. Nihilominus tamen mordere non desinit, ait enim, *Quamuis id mihi concedatur, putà nomen meum Americanorum lingua ostreum sonare, tantus tamen autoritate non erat, quantus videri cupit, quoniam*, inquit, *ostreum eram testis, non sanè meis, sed Collignii Castelli septo à Villagagnone reclusū*. Nonnihil hoc loco de balēnis interferit, de quibus, sicut etiam de testudinibus & crocodilis suo dicemus loco. Autoritas verò, de qua agit,

quid ad rem obsecro? Quid item reclusio illa in castelli Collignij septo? An iste, qui bonam ætatis suæ partem in monasterio transegit, vbi nonnullos ex suis fratribus *in pace* repositos vidit, ac forsitan ipse reposuit, nos veram religionem amplexos, instar monachorum, in illo castello reclusos fuisse autumat? Toto cœlo aberrat sanè: quinimò Christiana fruētes libertate, quòcunque ferebat animus ire licebat: & eiusmodi hominum hypocrisin palam faciebamus. Ne autem id mihi obii-
 ciat quod alicubi à me dicitur, nos non nisi venia impetrata ex illo loco egredi solitos, quod omnibus erat commune si ad me vnum restringere vult, tam clarum stultitiæ suæ edit specimen, quàm luculenter ignoratiam probavit suam cùm scripsit, *Sacras literas agriculturae Abelis mentionem facere*: etenim si paulò attentius aduertat animum, intelliget Abellem pastorem, Cainum verò terræ cultorem fuisse. Genes. 4. 2. Etenim sortè in typographum culpam reiiciet, cuius excusationis ope euadere conabitur. Sed non ita succedet in sexcentis suorum operū locis in quibus manifestè falsarius deprehēditur. Tandem Theuetus quem fatietas nunquam capit *Quoniã-
 becum* suum efferendi (quem etiam pro meritis excipio) ait, *haud dubiè illum Margaiatibus, Lusitanis & alijs hostibus maximo fuisse terro-
 rori*. Esto sanè: quemadmodum enim iam antè dixi pessimè in eos fuisse animatum, sic quàm crudeliter posset ab eo exceptos fuisse

Sing. Am.
 cap. 38.

non

non negarim. Tribuit autem *robur*, & *vires* *immani illius corpori* non minores, ac si tale fuisset monstrum quale fuit Athleta ille qui Anno 1582. mensibus Maio & Junio; Constantinopoli in spectaculis à Sultano Solymano exhibitis admiranda perfecit. Quippe trabem in altum attollebat, quam deinde sine manuū adminiculo humeris excipiebat, quam homines duodecim loco mouere vix potuissent. Præterea humi prostratus, catenisque ferreis humeros femorâque vinctus, lapidem ab omnibus decem magno labore admotum pectore gestabat. Nec plus ex eo aborabat quàm cùm homines quatuor securibus & massis ligna oblonga ventri illius imposita distindebant. Alia item profusè admiranda præstabat quæ nota sunt ex historia hac de re nuper edita. Obsecro vos, si *Quoniambecus* Theueticus, qui statura fuit mediocri, ad istius monstruosum robur & proceritatem admirandam accessisset, num longè ab eo impensius fuisset celebratus quàm fuerit vnquã à Poetis Briareus ille? Quod verò affert de prudètia & pietate Barbari istius prætereò, neque enim est quòd immorer. Venio igitur ad ea quæ sequuntur. *Iactator*, inquit, *erat omnium de quibus vnquam audierim summus*. Excepto Theueto, qui fastu & arrogantia plenus, cùm Lutetiæ tum alibi ad libros à se scriptos coemendos neminem non sollicitat. In quo Salomonis præcepto non paret

Prou, 27. 2. Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus & non labia tua. Præterea quod addit, *Barbarum istum compluria hostium suorum millia à se perempta fuisse iactare solitum.* Sed perlepidum est quod sequitur. *Illius palatium hostium capitibus fuisse extrinsecus ornatum: ditio- nem verò admodum populosam, quàmque flumina & montes ab alijs diuiderent.* Tantam verò tē- poris iacturam quamuis me pigeat fecisse re- futandis Theueti nugis, tamen hoc loco eos omnes qui eò tum appulerūt appellare iuuat, vt apertè dicant annò quo tempore illic de- gebat Villagagno ædificiorum genus aliud fuit, præter illud quod à me cap. 16. his verbis describitur: instar pergularum hortensium nostratum sunt casæ, oblongæ, humiles & ro- tundæ: lignis herbisque tectæ: quarum præ- stantissimam, vix aulim cum haris Europæis comparare.

Quid igitur de tam magnifico *Quoniam- beci* palatio à Theueto confictò dicemus? nisi vt cū sua Herricopoli fictitia, de qua priùs, atque etiam in sequentibus nonnihil fumus dicturi, inter nubiū Chimæras collocemus? De *ditione* cuius meminit, iam est à nobis di- ctum, atque inferius dicetur: nō modò quoad *Quoniambecum*, sed quoad cæteros duces qui à Barbaris in singulis pagis eligi solēt. Igitur vt huic paraphrasi in Theueti caput hoc 149. libri Viror. Ill. tandem aliquando finem im- ponam, videamus quid nobis veluti pro bel- lariis

P R A E F A T I O

lariis asseruavit. Ait eo loco quo de flumine
 vasorum deque illius in America situ agit,
 perinde esse atque est locus ille inter Castilionem
 pagum & Colong eum, qui Ollarum pons ab indi-
 genis nominatur: rupes enim in ollarum modum ex-
 cisa efficiunt ut Rhodanus qui ad radices Credo
 montis in eas se ingerit, olla bullientis speciem re-
 ferat. Ad quæ paucis respondeo: Ardelionem
 istum qui in illas rupes Rhodanum ingerit
 admodum esse impudentem: quandoquidem
 iis omnibus qui è Germania aut Heluetia
 Lugdunum commeant, notum est Rhodanum
 ab eo loco duobus passuum millibus esse re-
 motum: quin rupes altissimæ, si illac flueret,
 essent superandæ è quibus torrens ille quem
 Valferinam indigenæ nominant, quique ad
 Meridianum pagum, quæ iter est Geneva Sa-
 claudium, originem habet. Theuetam igitur,
 ut hæc loca, nisi malit à describendo profus
 abstinere, verius describere discat ad præru-
 ptas hæc rupes, relinquo. Moneo tamen im-
 prudenter immanem illam testudinem cui à
 nobis imponetur cap. huius libri 3. periculum
 esse ne præceps ruat non in Rhodanum ipsum
 sed in torrentem illum rapidissimum, citissi-
 méque submergatur. Hæc fuere opponenda
 iis quas in me non ita pridem emisit Theue-
 tus ineptiis: Intelligit autem futurum ut quo-
 tiescunque me laceffet experiatur, licet cucu-
 lam suam cum mitra commutarit, nihilo plus
 Abbatem se à nobis reformidati quam olim

Franciscanum: etiam si *Paronastium* suum Floridæ Regem Leoninis exuuiis amictum *Quoniã* beco vt in me impetũ faciat, esset adiũcturus. At sanè efficiet fortasse vt viri quidam, quibus nullo modo sum comparandus, calamo tandem manum admoueant, eũque ita tractent vt notatis crassis erroribus quæ passim in ipsius scriptis occurrunt, vniuersa illius opera, ne excepta quidẽ Cosmographia nec viror. Illustr. libro ad aromatarios relegent. In quibus tamen pessimè collocatam esse egregiam operarum tum typographicam tum cælaturæ operam, nemo non dolet.

Ad finem properanti inihî occurrit Genebrardus. Is Chronologiæ suæ editione postrema, postquam nos (quos hæreticos appellat, nec probat tamen) conuiciis proscidit, scripturæque locum in nos detorsit, scripsit, *nauigationem nostram infortunã ipsi attulisse, qui ante nos eã nauigant: infelicitatem verò motibus à nobis excitatis auctã fuisse, vt proinde illa gano nos partim strangulauerit, partim in patriã puniendos præmiserit, mox ipse, nempe Anno 1558. insecuturus.* Ego verò respondeo quoad *infelicitatem* illam quam nobis tribuit, Præfationem hanc cæterosque locos in quibus Theuetus à nobis refutatur iis satisfacere posse qui rectum de causa nostra iudicium ferre volent. Addit autẽ me vnum fuisse ex authoribus tragœdiarum quas nobis affingit. Atqui impurus ille Apostata Launocus, atque adẽ Theuetus ipse longè humiliori me loco collo-

collocāt, quàm vt vllius rei author essem, nec sanè tum eram. Videbit itaque Genebrardus quomodo cum sociis illis suis cōsentiāt : quibus, si quando concilietur, responsum forsitam audiet. Interim testor tota illa nauigatione talem me (per Dei gratiam) præstitisse, vt nullus sit à Religione mea quantumuis alienus qui conqueri de me meritò possit.

Cæterùm lectores rogatos velim ne eo offendantur quòd, quasi mortuos excitaturus, Villagagnonis apud Americanos gesta in hac historia palam ediderim : præterquam enim quòd argumento quod mihi assumpsi necessariò cohærent, testor si superstes esset multò plura me adiecturum fuisse.

Tandem verò pauca quidem de meo instituto sunt dicēda, Religionem inter ea quæ diligenti obseruatione digna censentur primum obtinere locum nemo vnquam negauit. Hinc fit vt (quamuis fusiùs quænam à Barbaris colatur huius libri cap. 16. sim dicturus) hoc loco nonnulla obiter attingere mihi videatur necesse: præsertim cùm narrationis initium à quæstione fecerim quam satis suspicere (meo quidem iudicio) nō possum, nedum vt à me soluatur. Video igitur eos qui optimè ex sensu à natura indito de his rebus senserunt, dixisse quidem, notionem illam, quòd à supremo quodam pendeant res omnes hominum, animis ita naturaliter infixam

P R A E F A T I O.

esse vt auelli nullo modo possit. Itaq; quãuis in cultus diuini ratione controuersie nõ pau- ce exortæ sint, fundamentum tamen hoc con- uelli non posse, hominem instinctu quodam à natura indito eò pertrahi vt religionem a- liquam, seu vera illa sit seu falsa, profiteatur. Attamen istis sapienter determinatis non dissimularunt, vbi ad illud ventum est quò propensius humanum fertur ingenium in ne- gotio religionis illud frequenter vsuuenire quod ait Poeta,

Eneid. 9. -- *Sua cuique Deus sit dira cupido.*

Quæ duo vt Barbaris nostris applicemus, constat eos homines cum sint, notione hac omnibus communi præditos esse, homine aliquid esse maius, à quo bonum malumque pendeat, tale saltem quale sibi fingunt. Quò referri debet cultus ille quem *Caraibibus* suis exhibent, à quibus stas temporibus bonum malumue omen sibi adferri credunt. Summum autem bonum in hostium ultione fortiter persequenda (quod olim Romanis, hodie etiam Turcis vsuuenit) ponunt. Cultus verò ille qui apud alios populos Religionis nomen obtinet apud eos locum nullum habere dici potest: Quin & illud addi, eos (si quæ gēs in toto orbe terrarum) sine Deo vitam hanc transigere. Attamē hac in parte minùs fortasse sunt damnandi quòd & miseriam suam excæcationemque aliquatenus agnoscunt, (quamuis nec pœnitentiam agunt, nec remedio vtuntur

tur oblato) suamque mentem non dissimulant.

Ad reliqua quod attinet , summæ capitulum quas ad libri initium apposuimus quid in toto historiæ progressu tractetur satis indicant : vt & primum caput qua occasione ad nauigationem istam suscipiendam permotus simus cõmonstrat. Præterea typos tres prout prima libri huius editiõe eram pollicitus addidi : plures etiam dare optabam : at typographus in cælatura sumptibus faciendis negavit se suffecturum.

Cæterum non me latet quod vulgò dici solet : Senes , eosque qui à longinquis peregrinationibus sunt reduces , quòd nemo sit qui obsistat , non rarò mentiendi licetiam sibi arrogare . Ego verò testor me , qui & mendacia & mendaces odi , si qui sint qui fidem adhibere nolint multis sanè ante hæc tempora inauditis quæ à nobis commemorantur , non eo esse animo , quo in rem præsentem veniât , vt ad ea loca deducam . Nec magis commouebor istis quàm adhuc commotus sum postquam mihi renunciatum est non deesse qui fidem iis non haberent quæ à nobis de horrenda illa fame Sancerrana sunt scripta , quam ausim affirmare minùs asperam , quamuis diuturniorem , ea fuisse quam in mediis vndis remigrâtes perpeffi sumus . Enimuerò si isti , de quibus fit sermo , fidem iis derogare non verentur quæ in ipsius Galliæ veluti meditullio , plus 500. testibus superstitionibus conti-

gerunt, quidni de his dubitent quæ in remotissimis regionibus visa sunt, maioribus verò nostris inaudita, ita vt nonnisi experientia ipsa hominum animis insidere possint? Me autem hoc loco fateri non pudebit, ex quo in Americam transportatus sum, quæ & incolarum viuendi ratione, & animantium forma ipsaque adeò terræ fœtura à nostris Europæis, Asiaticis, & Africanis prorsus alienis respectu nostri nouus Orbis meritò dici potest, opinionem abiēcisse quam de Plinio nonnullisque aliis indueram. Vidi enim per multa non minùs prodigiosa quàm quæ in eorum scriptis fide indigna censentur. Siquidem ea quæ oculis cernuntur penitùs animum penetrant. Ad genus orationis quod attinet, iam ante, tenuitatem meam probè mihi perspectam esse testatus sum. Non dubito autem quin multorum iudicio phrasibus non sim vsus tum ad rem nauticam, tum alias satis accommodatis. Illis itaque satisfactum non esse certò scio: præsertim verò Gallis nostris quorum aures delicatissimæ nil nisi tersum sermonibùsque nouis ornatum admittunt. At verò multò minùs iis placebimus qui libros omnes vt pueriles & steriles damnant, nisi aliunde desumptis historiis luxurient: Quamuis enim ad ea quæ tractaui multas accommodare facile mihi erat, tamen excepta Gomaræ Ind. Occid. historia, qua ob rerum multarum cura his nostris affinitatem non raro

P R A E F A T I O.

rarò sum vsus, vix vllas in medium afferre contigit: nisi quòd postrema hac editione nonnulla memoratu digna addidi. Ac sanè (quantum mihi cernere datur) historia quæ proprio suo argumento ornatur repudiat allirum veluti alienis plumis, legentium animos à proposito minùs remouet, efficit vt authoris scopù lectores faciliùs possint assequi. Præterea ab iis quæro qui commentarios istius ætatis legunt annon tædium parit allegatio illa sententiarum propè infinita quantumuis ad rem accommodatarum? Ne autem mihi quis obiiciat quòd vt, Theuetum ante, nunc etiam alios reprehendens in eandem tamen incurram reprehensionem: Si quis est, inquam, qui improbet (quasi arrogantiùs dicta) quod vbi de vita & moribus Barbarorum verba facio, frequenter has vsurpem formulas, vidi, interfui, accidit mihi, atque alia eiusdem generis. Respondeo res illas ad meum ipsius argumentum pertinere: deinde res designare non rumoribus auditas, sed & oculis ipsis & experientia confirmatas: immò ausim dicere à nemine alio vsquã obseruatas: multò minùs memoriæ proditas. Quod non de vniuersa America dictum velim, sed de illa plaga quã per annũ incolui nimirũ sub tropico Capricorni apud Barbaros Americanos quos *Tououpinambaulsios* appellât. Denique fidem de iis qui veritatem simplici sermone prolata mendacio verborum exquisito ornatu sũcato præferunt, fore vt ea quæ à me sunt

P R A E F A T I O.

in hac historia tractata verissima esse compe-
riant, quinetiam nonnulla esse quæ, quòd ma-
ioribus nostris fuerunt ignota, admiratione
digna sint iudicanda. Dum orbis & tot præ-
stantissimarum rerum conditorem &
conseruatorem oro, vt meum
hoc opusculum ad nomi-
nis ipsius glo-
riam cedat.

Amen.

* * *

P L V S V I D E R E Q V A M H A B E R E.

HISTORIA

NAVIGATIO-
NIS IN BRASILIAM,
QVÆ ET AMERICA
dicta est,

QVA DESCRIBITVR AV-
toris nauigatio, quæque in mari vidit me-
morix prodenda: Villagagnonis in Ameri-
ca gesta: Brasiliensium victus & mores, à no-
stris admodum alieni, cum eorum linguæ
dialogo: animalia etiam, arbores, atque her-
bæ, reliquæque singularia, & nobis penitus
incognita.

C A P. I.

*Quæ causa tam longinquæ periculoseque, in Bra-
siliam expeditionis, fuerit.*

VONIAM, quæ sit amœnitas,
amplitudóque & vbertas, quartæ
orbis terrarum sectionis, quæ Ame-
rica Brasiliæque vulgò dicitur: qui-
búsque cingatur insulis, & regionibus conti-

neatur: quas antiqui penitus ignorarunt: quamque multis petita navigationibus, annis abhinc octoginta, ex quo primum innotuit: plerique nostra memoria Cosmographi, in explicandisque rebus gestis versati homines docuerunt: illo omni argumento, longè latèque diffuso liberati, hac quidem historia, complecti decrevimus ea duntaxat, quæ inter eundem & redeuntem, & apud feros Americanos, quibuscum circiter annum vixi, experiendo & observando, visu auditùque percepimus. Quòd ut planiùs exponam, ab initio quænam ad eò longinquæ, difficilisque expeditionis, causa fuerit, brevitè explicabo.

Auterisco
pus.

Conatus
Villagna-
nonis.

Anno 1555. Nicolaus Durâtius, eques Melitenfis, cui cognomen additum est Villagagno, suam in Gallia conditionem agrè ferens, maxime quòd apud Nannetes, vbi tunc agebat, offēdit: compluribus in locis, cū honestis omnium ordinum hominibus cōmunicat, se iamdiu decrevisse, nō modò longinquā in terrā discedere, vbi puritatē Evangelicā liberè amplexus Deum coleret: verum etiā esse in animo, iis sedem ponere omnib. qui ut proscriptiones (quæ tūc tēporis erant acerbissimæ, ad eò ut multi quotidie mortales nulla neq; sexus neq; dignitatis habitatione, regio passim edictis, senatoris que sententiis, bonis fisco addictis, religionis ergò vni cremarētur) evitarent, eò cōfugere vellēt.

Addebat, tū iis quibuscum ageret, colloquēdo: rum absentibus per literas se mira cū audisset, de eius partis Americę, quę Brasilia dicitur

tur, pulchritudine atque vbertate, libeter, vt & sedem poneret, votique compos esset, eò profectorum esse. Qua dissimulatione, hominum quorundam illustrium, qui veræ pietati nomen dederant, conciliatis animis, quòd ea voluntate, quam ille fingeret, istiusmodi receptum desiderabant: maximè que Gasparis Colimii, beatæ memoriæ, qui maris præfectus cum esset, regique Henrico, eius nominis secundo, charissimus: docuisset que si Villagagno expeditione suscepisset, magnas opes inueniri posse, multaque alia, quæ toti regno prodesse: autot fuit, vt duabus instructis nauibus, & armatis, & CCXXVI M. Hs. à rege donatus, mari se committeret.

Gaspar Colimius, in Gallia mari præfectus navigationis autor.

Adhæc, antequam è Gallia Villagagno excederet, data fide, honestis hominibus, qui ea de causa sequebantur, confirmarat, se, quo in loco cõsisteret, vt sincerè Deus coleretur, operam esse daturum. Quibus ita constitutis, cõparatæque nautarum & opificum manu, quam secum abduceret, anno 1555. in mense Maio, mare ingressus, variè que iactatus, tandem difficultatibus superatis omnibus, Americam Nouembri tenuit. Cum suos in terram exposuisset, de munieranda rupe, quæ ad ostium sinus, qui ab Americanis *Ganabara* dicitur, cogitauit. ille vt postea exponam, tribus & viginti gradibus, ultra Aequinoctialem circulum, porrectus est: nimirum sub Capricorni Tropico, vnde nostri fluctibus repulsi, necessariò duo millia passuum progredientes terram verus, insulam antè desertam tenuerunt: quòd tormētis

expositis, impedimentisque omnibus, ut sese cum à feris gentibus, tum à Lusitanis defenderent, qui iam in continenti multa communierant, aggerem comportare cœperunt.

Villagagno Geneuam scribit.

Interea Villagagno, mira se propagandi Evangelii cupiditate ardere simulabat, suisque persuadere nitebatur, ita ut nauibus onustis, & ad reditum in Galliam paratis, nūcium literarumque Geneuam mitteret ab Ecclesiâque peteret, ut sibi, quoad eius fieri posset, in re tam pia auxilio esse vellet: vrgebátque, ut quod in animo habuisset, quódque totis viribus desiderasset, perficeretur, nō ministros modò Verbi diuini mittendos esse: verum etiam, qui se suosque in disciplina continerent, ferásque nationes ad cognitionem salutis adducerent, homines in fide Christiana bene fundatos, comites pastoribus adiungendos.

Philippus Corguillerius, se ad Villagagnonē ire promittitur.

Quibus literis Ecclesiæ Geneuensi redditis, primum actæ Deo sunt gratiæ, de amplificato Christi regno, in tam diffita regione atque immani, populóque qui in maxima veri Dei ignoratione versabatur. Deinde, ut istiusmodi postulatis satisfaceret, posteaquam Colinius apud Gallos Thalassiarcha, ad quem Villagagno eadem causa scripserat, Philippum Corguillerium, qui se prope Geneuam contulisset, eiusque fuisset iuxta Castellionē in Gallia vicinus, per literas hortatus esset, ut eos qui ad Villagagnonē ire vellēt, deducendos susciperet: is & pastorū Geneuensiū quotidianis vocibus excitatus, & singulari erga opus tam pium voluntate, non
fene-

senectutem neque valetudinem excusans, negotiâque & liberos, qui tot regionibus interpositis essent relinquendi, se profecturum esse pollicetur.

Restabat omninò, vt de pastoribus eligendis ageretur: itaque Philippus amicique cum quibusdam, qui tum Geneuæ, sanctioribus literis operam dabant, communicat: præcipuè cum Petro Richierio, quinquaginta tũ annis nato, Gulielmòque Charterio. Ii communi sententia respondent, si Ecclesia se legitimè vocasset non recusaturos esse. Quibus à collegio pastorum Geneuensium, cùm essent interpretati de sumptis è sacris voluminibus periodos, de more approbatis, suòque vt fungerètur officio admonitis, duce Philippo se nauigaturos ad Villagagnonem, sponte sua professi sunt, vt Euangelium in America publicarent.

Adiungendi erant etiam comites, qui summa religionis Christianæ capita probè tenerèt, ex literisq; Villagagnonis periti artifices: nihilò secius neminè circūuenire Philippus: demonstrare, longo difficilique itinere, terra trecentis, mari quadragies centenis millibus passuum superandis, elaborandũ esse: delatisq; Brasiliam, panis loco farinã ex radicibus apponendam, vinòque abstinendũ, quòd eo Brasilienses careât: vtque nouo in orbe, quod & literè Villagagnonis declarabant, nouo victui, dapibusq; à nostra Europa penitus alienis, assuescendũ esse. Qua de causa, qui res incognitas audire quã experiri mallent, neque solũ vertere cuperèt,

Richierius & Charterius ministri, in Americam missi.

— Quæ in Brasilia viuendi ratio.

HISTOR. NAVIG.

vt & maris tempestates, Zonámque Torridámi paterentur, & Polum viderét Antarcticum; de nominibus dandis non admodùm fuere solliciti.

Eorum nomina, qui Geneua profecti, nauigarút in Americam.

Attamen multùm appellando & conquirendo, cæteri, vt videtur, melius animati, Philippo se, Richerióque & Charterio dant comites Petrus Bordonius, Matthæus Verneuilius, Ioannes Bordelius, Andræas Fontius, Nicolaus Dionysius, Ioannes Gardienus, Martinus Dauid, Nicolaus Rauiquetus, Nicolaus Carmulus, Iacobus Ruffus, egóque Ioannes Lerus, duos & viginti annos natus, qui tum vt Dei gloriæ, pro sua erga me misericordia seruire: tum vt nouum orbem cognoscerem, illis tredecim succéturiatus, anno 1556. 4. Id. Septemb. Geneua sum egressus.

Castillionem petimus ex itinere, ibique Colinium, quem mari præfectum fuisse demonstraui, conuenimus. Is non vt incepto tantùm insisteremus adhortatur, verùm etiam pollicitus se, in iis quidem rebus, quæ ad nauigationem pertinerent, auxilio futurum: in spem nos erigit fore, vt permagnas vtilitates, Deo fauente; nostri labores afferrent. Inde Lutetiam profecti, dum mensem integrum in vrbe commoramur, tum nobiles aliquot tum plebeij, cum de nauigatione audiuiissent, se nobis adiunxere: Rhotomagóque tandé præteruecta, Iuliobone, qui portus in Neustria obtigerat, in apparatis rebus ad profectionem necessariis, armandaque classe, mensem alterum conседimus.

C A P.

C A P. I I.

Ascensus in naues Iuliobona: itémque occurfus nauium & expugnatio: tempestates, littoráque & insulae primum obuia.

ITA QVE cùm Boisius Villagagnonis nepos, qui antè Iuliobonam aduenerat, pecunia regia tribus instructis nauibus, prouisáque re frumentaria, pro imperio iuberet: 13. Cal. Decembr. in naues conscendimus. Ipse Boisius, ex nauibus vna quæ Roberga minor appellabatur, octoginta nautis militibúsq; occupata, legati nomen imperiúmq; habuit. Alterá, duce Mario, Robergæ maioris titulú præferentem, gubernatore autè Ioanne Humberto Harefloriéfi, vt res ipsa docuit, experientia in nauigando singulari centum & viginti mortalibus, quo in numero censebar, attribuit. Tertiá quæ Rosea, céturionis nomine vocabatur, annumeratis sex puerulis, ad linguam Americanorum addiscendam, transportandis: quinque autem, vnà cum moderatrice, virginib. (quæ primúè Gallia mulieres, magna Barbarorum admiratione, qui tantum nudas antè vidissent in Brasiliam delatæ sunt) nonaginta circiter hominibus completa est.

Boisius classi præficitur.

Eo die ipso, cùm è portu solueremus, tormétorú strepitus atq; tympanorú, buccinarúmque
d. j.

Ex portu naues solunt.

soni, cæteraque eiusmodi, quæ nauibus in expeditionem euntibus, solemniter esse consueuere, circa meridiem audita sunt. Primum in mari Cauxio, duobus à portu salutari milibus, anchoræ iactæ, quo in loco, ut assolet, nautis militibusque recognitis, & profectio imperata: eius nauis quam conscenderam funis anchorarius abrumpitur, anchoraque labore maximo recuperata, profectio in crastinum indicta est.

Itaque 12. Cal. Decemb. è terra prouectis, & Britaniam sub dextra relinquentibus, duodecim dierum tempestate coorta: plerique metu & nausea vehementer conflictati præcipue qui mare nunquam viderant, singulis se momentis absorbendos esse cogitabant. Resque profectio est admiratione dignissima, nauem è ligno quantumuis magnam atque firmam Oceani vim pati posse. Nam ut è crassissimis trabibus naues fiant, arctæque fibulis vinciantur: quemadmodum qua eram delatus, circiter centum pedes in longitudinem, in latitudinem verò viginti patebat, quænam est cum altissimo latissimoque Occidentali Oceano, magnitudinis tantulæ collatio? Qua de causa cum nauigandi artem vniuersam, tum sigillatim aciem nauticam, ad moderandos cursus maritimos excogitam, nemo satis vnquam laudauerit: quam tamen antè annis ducentis & quinquaginta esse in usu, quidam memoriæ prodidere. Igitur, cum dies tredecim, magnis difficultatibus, nobis esset nauigatum, Deo fauente, tranquillitas red-dita est.

Nauigatio
nis, ac usque
ad eum mari
timæ præ-
stantia.

Consequenti post die Dominico, duabus onerariis nauibus Britanicis, ex Hispania red-euntibus occurrimus: parumque abfuit, quin nauæ nostræ, cum esse quæ eripere possent, intellexissent, eas penitus expilarent. Quemadmodum enim demonstraui, tormentis cæteroque omni apparatu bellico instructi, confidebant, neque si infirmioribus occurrisset, ab iniuria facile temperabant.

Nauarum
rapacitas.

Et quoniam in hunc sermonem incidimus, quæ nauarum sit rapacitas, hoc primo nauium occurſu declarare visum est. Qui enim robore & armis præstant, quod etiam in continente nimium sæpè accidit, reliquos prædæ habent: Afferunt tamen, cum vela obuios contrahere iubent, se iamdiu tempestate aut malacia terrâ non attigisse, rebus egere omnibus, orantque ut pecunia redimere liceat: quæ in colloquutione nauibus occupatis, ne scilicet onere pessum eant, præstantissima quæque extorquent. Obiicientibus (quod sæpè nobis erat vsitatum) iniquissimum esse hostes iuxta sociosque prædari, solennia terrestribus etiam copiis verba reponunt: more belli accidere, sibi ut quisque provideat.

Addam, quod exemplis postea comprobabitur, cum Hispani Lusitanique, se Brasiliã adiisse primos, omnemque adeo continentem, quæ à freto Magellanico, qui meridiem versus quin-quaginta gradibus extenditur, ad Perusium, citraque Æquinoxialem lineam glorientur: eaque de causa possidere affirmant, Gallos verò

d. ij.

se in iure suo interpellare: si mari vincant, crudelissimè interficiunt, in eamque feritatem aliquando deuenère, cutem vt viuentibus detraherent, teterrimòve genere mortis afficerent. Galli contrà, se Americæ participes esse demonstrant: neque ab Hispanis Lusitanisque vinci facilè patiuntur, séque acerrimè tuentes par pari hostibus referunt, qui eadè certè classe manum conferre non audent.

Mirè Deus
mari, pro
arbitrio
imperat.

Vt ad nos redeam, iterum tempestate cõorta, sex septève dies mare adèò intumuit, plerique vt fluctus non tantùm foros superarent: verùm etiam, cùm eius rei periculum faceremus, de qua Psalmus 107. meminit, sensibus penè orbiati, ebriorum more vacillabamus: nauis autem ita fluctuabat, nemo vt ex nauis stare posset. Vt eodemque Psalmo continetur, cùm supra montes aquarum altissimos, maximèque timendos erecti: è vestigio infra profundissimos hiatus demersi, tamen inter tot facta conseruamur: sentimus profectò admirandam Dei optimi maximi potentiam. Itaque, cùm periculo tam sint affines, qui nauigant: Poeta qui latitudine lignorum, quibus nauigia facta sunt, eos à morte separat, videtur, quàm par sit longius seiungere. cuius, quòd sint elegantissimi versus adscribere visum est.

I nunc, & ventis animam committe, dolose

Confusus ligno, digitis à morte remotus

Quattuor, aut septem, si sit latissima tæda.

Tempestate sedata, cùm Deus qui mari pro arbitrio imperat, ventum secundum excitasset,

set, ad mare Hispanum peruenimus, Nonis que Decembr. obiectum habuimus promontoriū Sacrum. quo in loco, Hibernica naui obuiam facta, arte, de qua paulò antè diximus, nostri epibatæ sex septémve Hispaniensis vini dolia, ficus, maláque Aurantia exportarunt.

Sacrū Promontoriū.

Septimo post die, ad tres insulas delati sumus ex Fortunatis: has qui è Neustria nauigant, Gratiolam, & Lancilotam, & Fortauenturam nominant, antiquis autem appellabantur, Aprofitus & Iunonia, Ombriosque: septémque numero sunt, quas nunc, vt opinor, omnes, Hispani occupant. Et quamuis in orbe describendo, quidam Fortunatas insulas, sub vndecimo citra æquatore gradu collocent: cum me præfente, Astrolabus litem diiudicaret, inuenimus, ad vicesimum octauum Arcticum versus sitas esse: idcirco fatendum est, suo aliorumque periculo, decem & septem gradibus, istiusmodi Cosmographos aberrare quibus eas insulas à nobis remouent longiùs.

Fortunatæ insulæ.

Hic scaphis e ductis, viginti ex nostris bene armati ad populandūque progredientes, conspicati ab Hispanis, & repulsi, fuga naues petiere. Attamē cum se in omnes partes conuerterent, nauigiolo piscatorio metu ab suis derelicto facti obuiā, cum maximā vim marinorū canum, circinorumque nauticorum abstulere, nihilque omninò, ne velis quidem exceptis reliquere: tūm quòd de Hispanis perius mereri nō possent, quos vlcisci percupiebant, scapham vnā cum lintre securibus depresserunt.

Dum tres dies, ob malaciam, propè Fortunatas insulas commoramur, hamis retibusque ingētē piscium copiam cepimus: ideóque veriti, quòd aqua dulcis non suppetebat, ne siti premeremur, plus dimidia parte, in mare coniecimus. Genera, canes marini, Auratæ, piscésque alij quorum ignorabamus nomina, erant etiam

Trichides
prodigio-
sæ.

Trichides, corpore tam paruo, vt caput cum cauda (quæ nihilò minus lata est) cohærere videatur: capite autem galeæ cristatæ persimili, factis prodigiosis. Decimo septimo cal. Ian. mari tertio intumescente, scapham quæ vni ex navibus adhærebat, fluctus tam citò compleuit, vt pessum iret: vixque duo nautæ, qui asseruabant, demissis è naui funibus periculum effugerent.

Admirabilis
fluctuū
reciproca-
tio.

Illud etiā cōmemorandum videtur quod accidit, tēpestare dies quatuor desæuiente: coquus quidam laridum in cado ligneo temperans, fluctu supra foros elato, cū cibum in mare longè proiectum amisisset: fluctus alter oppositus, eundem in locum vi magna retulit, neque cadum subuertit, veréque prandiū restituit, quod vt aiunt, præter casam fugerat.

Canaria.

Ad 15. Cal. Ian. die Veneris Canariam in cōspectu habuimus. consequenti autem Dominico propius facti, erat constitutum ibi cōmeatū expedire: aduerso tamen vento insulam nō tenuimus. Hæc amœna est admodum, quam & incolunt Hispani, gignitque saccharū in arūdinibus, & vina præstantissima. Cæterum tanta est latitudine, vt LX passuum milibus interiectis conspici possit. A quibusdam Taneriffe dicitur

itur, opinantibus antiquorum Atlântem esse, à quo nunc vocatur Atlanticum. Alij contrà, autumant duas esse insulas, Canariam & Tancriffen. quæ his, quòd ad me attinet, manebit sub iudice.

Eo die ipso sumus conspicati myoparonem Lusitanum: qui cùm neque fugere posset, quòd vento ferebatur aduerso, neque armis confideret: contractis de more velis, Boisio se tradit in manus. Nec morati centuriones, vt qui iandiu decreuissent, suæ classi nauem adiungere, quã Hispanis Lusitanisve sperabant se erepturos: in myoparonem, ne aufugere posset, quosdam ex suis imponunt. Veruntamen, cùm nescio quibus de causis, Lusitano gratificari vellent, si confestim myoparonem alterũ inuenisset adduxissetque, quem eripuissent, redditum iri promisere. Ille, vt qui sibi melius esse vellet, quàm alteri, accepta, vt postularat, vnà cum armis scapha, viginti autem ex nostris, cū quibusdam ex militibus suis: prædonis more, pyratricam enim, vt opinor factitabat: vt de improviso fortunam experiretur: longè classem contendit anteuertere.

Myoparonis deditio.

Tum legebamus oram Africæ, à Mauritanis occupatam, ab ea ferè disiuncti quatuor milia passuum: estque, vt à multis tunc fuit obseruatum, terra valdè plana, humilisque adeò, vt quantum oculi valebant, montibus nullis officientibus, ea nobis viderentur altiores, ita vt, breui submergenda crederetur, nauibusque superanda. Et quamuis, oculo iudice, se ad hunc

Mauritania.

modum res habeat in omnibus ferè littoribus, tamen cùm illustrius apparèret hoc in littore: cùm tantam ego planiciem, quæ vallis haberi poterat: cōtrà, mare tranquillissimum, quod altissimi montis effigiè præferebat, intuerer: memoria repetens quæ hac de re, sacræ docent literæ: illud excellentissimum Dei opus, magna cum admiratione, contemplabar.

Iob. 38. 3.
Io. 11. Psal.
104. 9.

Myoparone
nis expu-
gnatio.

Nautarum
crudelitas.

Duatum
navium
deditio.

Vt ad piratam redeam, qui vt diximus, scapha erat antegressus, ad 8. Cal. Ian. quo die natus est Christus, in Liburnicam incidit, quã tormentis petere, vique retinere contendit, & ad nos adducere. Quæ res valdè nostris ceturionibus placuit. navis erat enim eximia, & plena sale candido: quam, vt decreuerant, in Brasiliã ad Villagnonem deduxêre. At in fide Lusitanis præstanda, de restituendo myoparone, crudeles ad eò extiterè: vt Hispanis & Lusitanis, in vnum idemque nauigium coniectis, ne frusto quidè nautici panis relicto, velis dilaceratis, scapha etiam ablata, qua destituti terrã tenêre nō possent: mitiore consilio vsi esse viderentur, miseros si depressissent, quàm si ita dimisissent. Nã nisi aliunde scapha laborantibus opitulata sit, certū est, aut naufragio tandè, aut fame perisse.

Hoc facinore, compluribus inuitis, perpetrato: longè sumus in altum prouecti, secundo flante Vulturno. Ne autem lectori fastidiū pariam, si tot naues expugnatas, sigillatim commemorè: crastino, tertioque pòst die, cùm resisteret nemo, duas in potestatè redeginus. Cū Liburnicam, quæ prius occurrit, epibatę n ostri præ-

præcipuè qui myoparonem Hispanicū ascenderant prædæ habere cuperent: eaque de causa essent minoribus tormētis aggressi: ducibus tamē vltro citroq; colloquitis ab iniuria tēperarūt. Ex Hispaniēsi altera, vinū, panis nauticus, aliāque cibaria direpta. Nullius ramē rei iacturā magis conquerebatur Hispanus quàm gallinæ. hāc aiebat, cūm procelloso mari ponere nō intermitteret, ouū sibi quotidie in naui sufficere.

Die dominico, qui proximè sequutus est: cū is, qui speculabatur signū de more dedisset, animaduersis quinque nauibus (de quarū magnitudine atq; forma diiudicare nequiuimus) nauis nostris, quibus fortasse non sum placiturus, eorū virtutibus prædicādis, expediti & ante victoriā præana concinētes, se cōsequi posse arbitrabantur. Sed cūm nos aduerso, illi secundo vento delati, velis, vt aiunt, remisque fugerēt: quāuis magno ne classis euerteretur periculo, pedē vndique faceremus, ad prædam dūmq; milites incumberent: frustra defatigati manū cōferere non potuerunt.

Ne quis autem quæ cōmemorauī hactenus, falsitatis accuset: nos videlicet, cūm Brasiliā peteremus, mare infectum habuisse: obuiis aut fuga salutis consulentibus aut vela demittentibus: affirmabo tribus omnino nauibus, quæ tormētis erāt instructissimæ, ad eō vt quæ me accipisset, maiora octodecim ex ære tormēta, minima è ferro plus triginta sustineret: nautas militēsq; decreuisse, vt qui omnes ferè essent Neustrii (gens in naumachiis omniū quæ Occidētē

Neustrii
in naumachiis
excel
lunt.

versus nauigant, bellicosissima) si Lusitatæ classi

Ofor. in Hi
stor. Lus. li.
3. & 9.

occurrissent confligere, magna spe victorię. Animosum certę consilium, si ab iis qui res gestas memorię prodiderunt, nominatimque ab Oforio repetamus, quantum armis Lusitani excelluerint, quas nationes, quámque varias deuicerint: cum & bello contra Mauritinos in Africa contenderunt, & Orientem versus contra Indos dimicarent, opponi tamen posset Gallos Barbaris dexteritate præstare (ex quibus cum initio peterentur, extitęre, qui aluearibus apum in hostes coniectis se defenderent) neque sine sanguine & sudore, tam fortes viros vnquam posse superari.

C A P. I I I.

Bonita, Albacora, Aurataque, & sues marini piscēsque volatiles, alięque: quos tum vidimus, tum cepimus sub Zona Torrida.

EX illo tempore, tranquillitate vsi ventóque accommodatissimo, ad tertium ferę gradū citra Æquinoctialem peruenimus. ibi maximam suam Marinorum copiam & Auratarum, eorúmque piscium cepimus quos Albacoras & Bonitas, qui è Neustria nauigant, appellare consueuere: ex aliis que generibus quamplurimos. Quo in numero erant & piscium volantiū. de qui

Pisces. volantes.

quibus cùm nauæ mentionem facerēt, existi-
 mabam nobis imponere velle: donec ita se rem
 habere comprobauit experientia. Tum è mari
 emergere, & sublimè volâdo gregatim petere
 pisces vidimus, in morem alaudarum sturno-
 rûmque: volatus verò altitudine hastam æqua-
 bat, lōgitudine centum passus. Sæpenuerò ad
 malum nauium impingentes cadebant, & ma-
 nu facilè capiebantur. Piscis est vt eundo & re-
 deundo animaduerti multoties, haleci valdè si-
 milis: paulò tamen & longior & rotundior: ha-
 bëntque sub gutture paleolam, alis ad modum
 vespertilionis toto corpore contextis porre-
 ctisque: sapore autem suauissimo & probatissi-
 mo. Cæterùm, quoniam huius generis nullum
 citra Tropicum Cancri videram, primò existi-
 mabam quòd calore gauderent, sub Torridâ
 Zona degere, in neutramq; partē Polos versus
 excedere. Sed cùm quidam scripserit marinas
 hirundines, propè Magellanicum fretū videri:
 quas opinor easdem esse, rem in medio relin-
 quere visum est. Obseruavi etiã istiusmodi pi-
 sces nusquam tutò agere posse. Nam cùm in
 mari degunt, albacoras prædonésque alios è
 piscibus habent inimicissimos: si subuolando
 periculum effugere tentant, aues sunt marinæ,
 à quibus capti vorantur.

Aues mari
 nz.

Dicēdū quoque aliquid videtur de his au-
 bus quę prædā è mari pro victu habēt. Hæ sunt
 adeò cicures, vt supra foros funésq; nauium sidē-
 tes, capi manu patiātur. quarū certissima, vt qui
 de iis gustauerim, penitusque cognouerim, hæc

est descriptio, pluma sunt, vt accipitres, leucosphæata magnitudine cornicum esse videntur, nudati paulò plus carnis habent passere: vt mirum sit corpore tam paruo capere posse, atque in vsum vertere pisces multo se maiores, atque crassiores. Denique vno sunt intestino, pedibusque planis, vt anates.

Bonita pi-
seis.

Quod ad cæteros pisces attinet, de quibus paulò ante diximus: Bonita nulli sapore cedit. Cyprinis communibus assimilis, cùm squamis tamen careat: illas maximo vidi numero, circiter quadraginta dies quibus ferè nostris nauibus adhæserunt, idque accidere verisimile est, quòd pice naues vnctæ sint.

Albacoræ.

Albacoræ autem à Bonitis forma non admodum alienæ, tamen cùm & viderim, & comederim Albacoras, quinque pedum longitudine, crassitudine corporis humani, quod ad earum magnitudinem, nulla esse potest cum Bonitis collatio. Deinde cùm nullo modo sint Albacoræ viscosæ, sed carne vt salar friabili, nullis aculeis, paucis visceribus, inter pisces optimos sunt annumerandæ. Et quamuis quæ ad condiendam Albacoram, necessaria videbantur, præstò nō essent (vt accidit peregrè nauigantibus,) ideóque sale cōtenti, latis orbibus, igne tostam ederemus: tantillo tamen apparatu erat nobis gratissima. Quamobrem si Cupidiorum natio, quæ mare tentare non audet: nihilóq; fecius (vt de fele vulgò dicitur) siccis pedibus, abligurire pisces percipit, Albacorã in cōtinenti tam facilè mercaretur, quàm reliqua
genera,

genera: ecquid dubitatis quin vnà cū pisce digi-
 tos sæpe circumlamberet? vt enim dixi de hirū
 dinibus marinis, cūm Albacoræ degant inter
 Tropicos, in altóque mari versentur, nō ita lit-
 toribus appropinquant, vt à piscatoribus inte-
 grè ad nos peruenire possint. Quod verò ad A-
 fricanos attinet, qui mare ad Orientē accolūt,
 Perusiósque qui Occidentem versus, tum &
 Albacoras facilè piscari: tum incorruptè suis
 apponere, credibile est.

Aurata, quæ meo iudicio ita vocatur, quòd Aurata.
 in aqua luteo esse colore videatur, & auro quā
 simillima, figura Sulmoni proxima est: differt
 tamē dorso depressiore. expertus ita pronūcio:
 Auratā nō tantū ceteris de quib' mentionē feci-
 mus, bonitate præstare: verū etiā nego, in mari
 fluminib'usq; quicquam inueniri posse suauius.

Suum autem marinorū duo sunt genera, vnū Sues tati-
ni.
 rostro acuto, vt anseres, alterū tā obtuso, vt cū
 è mari attollit, sphæra esse videatur. Idcirco ab
 ea similitudine, quæ est illi cū cucullatis, capita
 monachorū appellabamus. Ex iis animaduerti
 lōgos circiter senūm pedū, cauda lata, bifidáq;
 in capite omnib. erat foramē, quo spiritū duce,
 re, & vndā vibrare solebant. Cūm incipit mare
 commoueri, super aquam eminentes, præcipuè
 nocte tempestate conflictati, virides apparent,
 viridémque reddunt maris effigiem. præterea
 in morem suū terrestriū, altè anhelant stertūt-
 que. Quamobrem nauæ illos vagari & respi-
 rare conspicati, tempestatem certissimè præsa-
 giunt, quod & sæpe sum expertus. Et quan-

tagens fuit
marinorū
copia.

Modus pi-
scādi fues
marinos.

uis, cū tranquillitas esset, pelago modò cris-
pante, vndique suum marinorum circumie-
cta multitudine, quoad prospici posset, totum
mare illis constratum videretur: tamen cū non
tām faciles captu essent, quàm pisces reliqui es-
se cōsueuissent, prout collibuisse in promptu
non erant. Itaque, vt lectori satisfaciam cumu-
latius, qua tandē arte capiantur, explicabo. Qui
probè inter eos, piscandi modum callet, cōspi-
catus è prora, harpagonemque ferreum manu
tenens longurio reuinctū longo crassoque vt
hasta dimidiata: qui etiā funi alligatur viginti
circiter pedum: gregatim accedentibus, quē fe-
rire possit eligens, tanta vi harpagonem iacu-
latur, vt si rectè percuciat, ferro sus adunco te-
neatur: tum relaxato fune quo ad fieri potest,
dum se dolore saucius in omnes partes cōuer-
tit, ferróque magis induit, sanguis eum pau-
latim virésque deficiunt. Nec morati nauæ ce-
teri, manu ferrea, quæ & ipsa longurio adhæ-
ret captum in nauem pertrahunt. Hac ratione
viginti quinque in itinere cepimus.

Suum ma-
rinorū in-
testina.

Quo ad intestina, si vt porco, ita & sui ma-
rino quatuor tanquam pernæ demantur diui-
datúrque, & visceribus, spina etiam dorsi, costis
que ablatis eundem in modum pendeat, hic illi
valdè similis erit. lecur eodem sapore. Caro ta-
men recens dulcior & deterior. Pinguedo in
omnibus quos vidi, pollicis crassitudinem non
excedebat, nullámque puto inueniri quæ duos
superet digitos. Itaque, ne nobis amplius impo-
nat id, quod Lutetiæ alibique laridū quadrage-
simæ

simæ piscatores appellant, suisque marini pinguedinē esse arbitrātur: Nam ea cū plus quatuor digitūm crassitudine pateat, Balænæ censa est. Caterū quoniam in quarundā aluo quas venati sumus paruuli sunt reperti, quos vt lactentes assos apponebamus, nulla contrariæ opinionis habita ratione, magis existimo fues marinas vt scrophas, viuos quàm oua parere. Qua de re si accuser, ad arbitrium eorū qui experti sunt potius, quàm qui scripta tantum legere prouocans: vt rem diiudicare mei non est instituti, ita nemo, quin ea quæ viderim certa esse credam, iure interdicturus est.

Permultos etiam Requienes, vt à Neustrijs Requienes appellantur, cepimus. Ij quoque mari sedato virides apparent: quibusdam longitudine quatuor pedes superantibus, crassis pro magnitudine corporis. Tamē quòd eorū caro minus probetur, necessitate cōpulsī & meliorum inopia, nautæ Requienē attingunt. Pelle sunt aspera serratāque, capite plano atq; lato, ore patulo tanquā lupi Molossīue Britannici. Cū hac de causa monstrosi sunt, tū dentibus acutissimis damnosī, quemque semel corripuerint, aut dilacerant, aut in mare deprimunt. Qui lauant in Oceano sibi à Requienibus valdè timere coguntur. Nec cū essent educti supra foros nauium, quod sæpe accidit, hamis è ferro digitali crassitudine minus ab iis cauendum erat quàm à feris canibus. Quapropter cū neque capti neq; liberi ab iniuria tēperarent: parūque ad vescēdum accommodati censerentur: quos eramus

Requienes
damnosī.

piscati lancinantes, atque cruciantes, vt damno-
 sis animantibus dignum erat, claua ferrea ma-
 ctabamus. Decisis aliquando branchiis, dolif-
 que circulo per caudam traiecto, in mare pro-
 iiciebamus: tum se ipsi iactantes quòd diu non
 mergebantur, ingenti nos voluptate perfun-
 debant. Cæterùm, etsi sub Zona Torrida, non
 sint ea magnitudine testudines, qua in Rubro
 Indicòve mari Plinius esse dicit, vt singularum
 superficies contegendis habitabilibus casis, pa-
 randisque cimibus accõmodentur: tamen cùm
 tantæ ibi existant, vt parum sit credibile, breui-
 ter attingere visum est. Proponam igitur speci-
 men, quo de magnitudine lector iudicare po-
 terit, vnã videlicet in nauis Boissiana captã,
 ad eò grandem extitisse, vt octoginta homini-
 bus, quos nauis acceperat, more nautico pran-
 dentibus, largè suffecerit: superior testa ouali
 effigie, lata duos pedes cum dimidio, & iusta
 crassitudine centurioni Mario ad clypeũ data
 est. carne tam proximè ad vitulinam accedunt,
 vt lardo traiectæ, tostæque, eodem sapore vi-
 deãtur. Hic quoque vt animaduerti, earum est
 piscatus. Tranquillo mari, aliàs enim rarò appa-
 rent, in summa pelagi euectis, Sol testam ac-
 cendit, vt pati non possint: itaque se inuertunt
 ad reparandũ calorem, diuque in gyrũ versant:
 hoc conspicati, manu ferrea cõmissuræ testa-
 rũ impacta, vi magna nauis quatuor aut quin-
 que connitentes, in phaselum pertrahunt.

Hactenus de marinis testudinibus scripserã.
 At Theuetus in sua virorum illustrium Histo-
 ria, Quoniam beci mentione facta gigantis fi-

Matinge te-
 studines.
 Plinius li.
 9. cap. 10.

Modus pi-
 scandi ma-
 rinas testu-
 dines.

Etitiis graphicè ostendit perculsum ingenium: Quemadmodum enim patet huiusce Cōmentarij exordio in me inuectus ineptissimè tandè exclamat. *Quid dicemus de prodigiosis testudinibus illis, quas iam horrenda magnitudine sub Torrida Zona finxit, ut octoginta homines una impleuerit (qui fortasse non esuriebant) testa autè superior contegenda habitabili casa suffecerit, quā destinasse hominibus nō arbitror sed insectorum generi. Cū igitur Theuetus plagis se denuò induerit, cadat sanè in foueam, vnde nunquam poterit emergere. Itaque audiamus quæ scribat cap. 14. Singular. Amer. de testudinibus loquens, quas dicit esse in insulis pertinētibus ad viride promontorium. cuius quidem hæc sunt verba, Inter illas testudines, ait, quedam reperiuntur tam ingenti magnitudine, ut homines quatuor unā retinere non possint: quod tum vidi, tum ab explorata fidei auctoribus didici. Plinius etiam tradit, tam immanes in mari Indico testudines existere, ut casam testa integat, interque insulas Rubri maris eisdem testis ad cymbas utantur. In mari Persico fretoque Carmania similes inueniri Plinius idē author est. Deinde Theuetus, quot modis capiātur explicatis, cogitandū relinquo, ait, quāta testa sit crassitudo sicū amplitudine cōferatur. Nā qui & fretū Magellanicum incolunt Barbari & qui flumen Argentum iis ad excipiendos ictus hostium proscutis utuntur. Similiter & pro vallo Amazones (has commentus est Theuetus, nusquam enim apparent) mare Pacificum accolentes, cū oppugnata turguriola defendunt, testamque assenerare ansim*

Plinius. li.
9. cap. 10.

adeò esse firmam ut minusculi tormenti, quod manu gestatur, glande trahi non possit: Insulani circa viride promontorium assatim vescuntur testudine, ut apud nos bubula aut veruecina: Nam & vitulina similis est, eiusdemque saporis. Hæc ille: quæ ut cætera prætermittam, per se satis apertè accusationem qua me iocando aspergere conabatur, in autorem retorquent. Et quoniam, parum de prouerbio cogitauit, quo fecit mendacem esse memorem oportere, quàm perfricta fronte calumniatorem agat, demonstrandum est clariùs. Ac primùm lectoribus animaduertendum est, quod Theuetus accusat, nempe testudinis testa posse casam contegi, non à me sed à Plinio quem laudauit esse dictum: Hunc etiam locum citauit prolixius, bonus ille reprehensor. Et si vitio vertèda est authoris prolatio, primus peccauit Theuetus scilicet. quamobrè vno verbo tum ego à culpa liberor, cū ille conuincitur. Restat ut purgem id, quod insimulat esse commemoratum elatiùs, nimirum testudinem in nauì Boisiana captā octoginta mortalibus largè cibum præbuisse. Quid tum? An magis vero est simile Theuetū vidisse tā magnas testudines, ut à quatuor piscatoribus retineri nō possent: qui nō modò porcū retinerent, tāta corporis mole: verùm etiam bouem, vnde homines plus mille quingenti lautè pranderēt. Si tamen robore cum celebri Quoniambeco essent comparandi, quem ineptissimus ille censor cōmētus est. Alias enim ut iocādo ait, se nō arbitrari, casam testudinis coclea intectas, me ho-

mini-

minib. sed insectorū generi destinasse: (quāuis Plinium accuset) si aut Pigmæi, aut deplorata valetudine homines piscarētur, magnū esset periculū scilicet ne prodigiosa illa testudo effugeret. Itaque vt coerceatur pressius, dandum est homini consilium, vt ascendat bestiam, assumpto etiā è testa clypeo, qui minusculi tormenti glande transfuerberari non possit, accersat quoque Amazonas (quæ nusquam sunt) infinita multitudine ad opem ferendam conuocata, si monstrum illud sæuiat. Denique sibi egregiè providebit, euocato nominatim Quoniambeco, qui permagnum vini doliū vlnis amplexus, & facillimè sustinens, singulāque humeris maiora ex ære tormenta, ministris comitantibus, ad præbendos calices, ignēmque tormentis admouendum, ita primam firmet aciem. Quare, quoniam in confutationibus præstigiatorum illi agere visum est hac veste indutum, decreui hominem dimittere. Hęc habui de testudinibus breuiter explicanda & aliis piscibus, postea mentio fiet de Delphinis, atque etiam Balænis, pluribusque Cetaceis.

Thevetus
suis colori
bus depin-
gitur.

CAP. IIII.

De Æquinoctiali circulo, tempestatibus, ventorum inconstantia, pluuijs corruptis, caloribus, siti aliisque incommoditatibus, quas circa illam mundi plagam sustinuimus.

Ventorum
incōstātia
circa Æ-
quatorem.

T de navigatione absolua, tribus aut quatuor citra Æquinoctialem lineam gradibus, vento destituti tempestate aduersa non modò vsi sumus pluua malaciáque inuicē succedentib. verū etiā (vt nauigatio difficilis atq; periculosa est circa Æquatorē) obseruauī ventorum inconstantia sæpe accidisse, vt tribus nostris coniunctim hærentibus nauigijs, vnumquodque subito peculiari flatu raperetur, figurámque trianguli Orientem Occidentémque versus & Septentrionem delata, efficerent: nulla nautarum industria prohibente. Illa ventorum conflictatio, erat momentanea, erumpebantque vortices, qui & subitò cursum remorabantur, & è vestigio vela tam impotēter inflabant, vt mirum sit nauem non inuertisse millies.

Pluua fœ-
da & con-
tagiosa.
Æstus ma-
ximus.

Præterea quæ sub Æquinoctiali circulo decedit pluua, fœda cōtagiosáque est, vt si collapsa corpus attigerit, enascantur pustulæ, vestésque maculentur. Sol autem mirè feruet, qua de causa caloribus pressi maximis, ingēti quoque siti la-

laborabamus: quòd aqua dulcis, poculètáve alia (si prádioli tempus demas & cœnule) nos omnino deficeret. Vnde accidebat, quod mihi vsu venisse memini, halitu consupto, vt hora plus obmutescerem. Hac necessitate cõpulsi nautæ, nihil magis habent in votis, quàm vt aqua salsa cū dulci cõmutetur. Si quis opponat (repudiat) in vndis pereunte siti Tantalos) fieri posse vt aqua marina bibatur, aut humectando saltē palato inferuiat: Respondeo nullis omninò remediis aquæ falsæ per ceram colandæ, aliterve distillandæ (præterea quàm fluctuationes nauium instituendis fornacibus, lagæniisque conseruandis minimè conueniunt) effectum esse, nisi quis vellet, simulátque ori admouisset, ipsa etiã euo mere viscera, vt ea degustationi accommodaretur, & potui multò minus. Attamen vitro infusa splendore & puritate nulli cedit. postremò aqua marina (quod & sum admiratus & Philosophis examinandum relinquo) si lardum, halecem, aliáve carniũ & piscium genera valde salita temperes, & magis dulcia fient, & citius quàm si fontana.

Nautarum desiderium. Aqua marina minimè potabilis.

Vt vnde sum digressus eò redeam, fastigium nostræ, sub Zona Torrida, miserix fuit, quòd maximis & continuis imbribus ad carinam vsque permeantibus nautico pane corrupto & mucido, quo tamen vtebamur admodum exiguè, vermes vnà cum pane, tot inerant enim, quot micæ, nihil abominati, ne siti conficeremur, edebamus: vitiata quoque aqua dulci oppletáque vermibus

Nauticus naus corruptus.

cùm è vasis effunderetur stomacho nullus erat tam firmo quin expueret. Qui autem bibebāt, vna manu tenēre poculum, altera ob fœtorem nares comprimere cogebantur.

*Aduersus
delicatos
inuehitur.*

Interea quid vobis in mentem venit, hominum delicatissimi, calorem exiguum ferre non potestis tunicâque interiori, commutata, benè terfi, opaco in conclavi & splēdido, cathedra lectulove impositi, otium agitis? vobis cordi non est ad mensam accumbere, si lances nitidissimæ, vitra benè lota, candidiora niue ipsa mantilia, dapes conquistissimæ apparatusque, vinum deest Smaragdo clarius? Vultis nauigare vt ad hunc modum vitam traducatis? vt autor vobis nequaquam sum futurus, eâque de re minus cogitabitis, cùm quid in reditu acciderit audietis: ita cùm de mari mentio incidit, & nauigationibus tam longis, vos vellem oratos qui ex libris tantum sapitis, quôdque multò est deterius, ex eorum fabulis, qui mare nunquam viderint vt elato supercilio Mineruam non doceretis: hoc est vt interpretor, iis paululum cederetis, qui tot incōmoda perferendo ea sunt experti, quæ nullo certè modo in animum irrepunt, nisi periculum ipse fecerit.

*Gubernator
nauis
egregius
sine literis.*

Addam cùm ad ea quæ antè commemorauim de varietate ventorum atque tempestatum, imbribus fœtidis & caloribus: tum quæ in Oceano generaliter fiunt, præsertim sub Æquatore: vidisse me Ioānem Meunium Harefloriensem, ex nostris gubernatoribus, qui cū literas nesciret, cognoscendo Astrolabo, chartisq; nauticis

&

& Baculi Iacob assequutus est tantam nauigandi peritiam, vt sæpenumerò, maximéque cum esset tempeftas, silentium imponeret viro benè docto, quem nominare non habeo necesse: cùm iste tamen pacato mari explicâdis Theorematis excelleret. Nec interea propositum est, quicquam detrahere de iis artibus, quæ in scholis docentur, & literarum monumentis conseruatæ sunt. Sed magnopere vellem, nulla vt hominum autoritas, & ratio cum experientia contenderet. Veniam igitur à lectoribus efflagito, si in memoriam reuocans nos aqua putri, & mucido pane vixisse, permultasque rerum incommoditates perpeffos esse: misera illa conditione, cum lautis censorum istorum dapibus comparanda, sum ab incepto sermone paululùm digressus, & in eos inuectus. Accidit sæpè ob eas de quibus antè diximus difficultates, quæ postea demôstrabuntur fusiùs, abfumpto omni cômèatu citra Zonâ torridâ, retrò naues abiisse quòd æquatorẽ supare nõ possêt.

Cùm hac miseria conflictati circumeundo, & paulatim appropinquando, trigintaquinque diebus transmittere tentassemus, pridie Nouembr. Febr. Deo propitio, Æquatorem attigimus. Æquator autem dicitur, non tantum quòd sub hac linea, dies noctibus perpetuò sunt æquales: verùm etiã quòd cùm Sol ad eam redit, quod in anno bis accidit, nimirum ad 5. Cal. April. & Id. Septembr. eadem toto in orbe dierum & noctium existit æqualitas, ita vt qui sub Arctico & Antartico degunt, duob. illis demũ in anno dieb. lucẽ noc-

Æquator
quare di-
ctus.

Eleuatio
Poli An
tarctici.

témque participant, euestigiò Sole ab eorum conspectu alternatim recedéte ad sex omninò menses.

Quo igitur die mûdi Zonam fumus præter- uecti nautę solénia vsurpauere: Etenim ad me moriam eius rei conseruandam, qui nunquam sub Æquatore fuerunt, eos funibus alligatos in mare demittunt: aut panniculis cacabo affri- catis atro vultum inficiunt, vectoribus tamen se pecunia redimere licet, quod & mihi con- tigit.

Historia v-
niuer. Ind.
lib. 3. cap.
98.

Itaque Iapyge secûdo delati sumus ad quar- tum gradum vltra Æquinoctialem. Hic Polus Antarcticus primùm à nobis est visus (quem Neustrij Stellam Su appellabāt) quibusdam stel- lis, vt ab illo tempore animaduerti, in modum crucis depictû: ideóq; sydus integrû in stellam Su nominât. Retulêre, vt quidã scribit, qui hoc primû iter sunt aggressi, albidã circa Polû An- tarcticum nubeculã perpetuò videri quatuór- que stellas, crucis forma, cum tribus aliis, quæ Septétriones valdè referunt. Iamdiu Polus Ar- cticus à conspectu nostro aberat: obitérque di- cam, non modò sub Æquinoctiali Polum v- trumque non apparere, quemadmodum ple- rique arbitrantur, sed neutrû, nisi duobus emē- sis vltra citráve gradibus.

Sol pro Ze-
nith.

Id. Feb. cùm sudum esset, nautæque Solis al- titudinem Astrolabo depræhendissent, affir- mant ad perpendicularum radiare. Idcirco, quamuis periculi faciendi gratia, pugiones, cultellos, aliáque id genus supra foros defigere mus,

mus, nostris in celocibus eo die, meridiano præsertim tempore, umbra nusquam est visa. Duodecim ferè gradus prouectis tēpestas tres quatuorve dies aduersa extitit: paulò post è cōtrario tanta malacia facta est, vt interea celocibus immotis perpetuò hic mansissemus, nisi ventus flauisset.

Toto itinere nostro nondum Balenæ ob. Balenæ,
uiam erāt factæ, tum verò propè vidimus. Quo in numero vna, quæ facillimè potuit conspici, iuxta nauim emergens, quoad se commoueret, scopulus credita est, vt metuerem ne impacti, fracta celoce periremus: obseruauì cùm se in mare absconderet, antè caput exerentem, ore plus doliis aquæ duobus eiecisse, demergentemque tantum excitasse fluctum, denuò vt verer ne in gurgitē nos ad se pertraheret. Est Ps. 104. 26.
que profectò res horrenda, vt in Psalmis, Job. Iob. 40.
que legimus, eiusmodi monstra tam facilè in 26.
Oceano ludere.

Vidimus etiam Delphinas compluribus piscium generibus comitatos, & militari ordine incedentes: in mari sub rubido esse colore putantur. Ex istis vnus sexies septièsve tanquam gratulari vellet, celocem qua eram vectus circumdedit: nos inuicem nihil non tentauimus, is vt caperetur, sed cautè cùm refugeret capi nunquam potuit. Delphinas
piscis alij
comitatur.

C A P. V.

De primo India Occidentalis conspectu, & incolentium Barbarorum : deque ijs qua in mari acciderunt ad tropicum usque Capricorni.

Dies quo
primùm
America
nobis de-
tecta est.

IN D E . secundo die flante Fauonio, ad v. Cal. Mart. anno 1557. manè circiter octauam horam, in conspectu Occidentalem Indiam habuimus : quæ & Brasilia, & quarta orbis sectio antiquis penitus incognita & America dicitur: eius nomine, qui circiter annum 1497. primus eam detexit. Explicare superuacaneum est, quàm læti quàmque alacriter Deo egimus gratias, tam propè intuentes continentem optatissimam, breuîque adeundam. Explorato igitur, quod eramus conspicati terram esse (decipi enim facile est nubibus in aërem abeuntibus) eo die ipso, flatu secundo, & prora in altum constituta, cùm Boïsius esset antegressus, anchoræ iactæ sunt mille passibus interiectis, à regione aspera *Huuassou* Barbaris appellata: tum educta è naui scapha, & tormentis aduentu significato, vt assolent, qui illas regiones adeunt: virorum mulierumque statim manus ingens visa est stare in littore. Hi omnes, vt à quibusdam ex nostris, qui loca illa iam antè cognouerant, est animaduersum: erant natione *Margaïates* Lusitanis confœderata, Gallis autè inimi-

Americus
Vesputius
in Ameri-
câ primus
nostra me-
moria na-
uigauit.

Huuassou
locus as-
per.

*Margaïa-
tes* Gallis
inimicissi-
mi.

cissi-

ciffima : vt captis nulla liberationis merces sol-
uēda efferet alia, quàm vt mactati concifq; bar-
baros faginarēt . Tū quoque vidimus mense Fe-
bruario (qui ferè tota in Europa eſt frigidiffi-
mus , gelſique impedit , ne quid è terra pro-
deat) nemora & lucos herbãſque tam eſſe vi-
rides , quàm ſunt in Gallia , Maio & Junio mē-
ſibus, quo vere perpetuò fruuntur Braſilienſes.

Nemora,
herbæque
ſemper vi-
rent in A-
merica.

Hoſtilis *Oueracatum* atque Gallorum in-
ter ſe animus, quem vtrique vehementer diſſi-
mulabant impedimento non fuit, quominùs
è naucleris vnus, qui eorum linguam medio-
criter nouerat, cum nautis aliquot ſcapha con-
ſcenſa, littus peteret, vbi magna multitudine
Barbari conſtiterant . Nec tamen intra teli
iactum accedere, ſed vereri ne à feris homini-
bus capti interfectique torrerentur. Ita e-
minus oſtendere cœperunt cultellos, ſpecula,
pectines, aliãque id genus cum quibus ad vi-
ctum pertinētia commutare ſi vellēt, petebant.
Quare à quibusdam qui propius acceſſerant,
intellecta, nec rogati pluribus, mira celeritate
quæſitum excurrere. Mox redeunte Nauclero
farina quapiam ex radice, qua panis loco v-
tuntur Braſilienſes, pernæ carnesque ex apro-
rum genere, aliãque ad victum neceſſaria, fru-
ctus etiam magna copia, quales gignit regio,
allati. Præterea vt & dona offerrent, & ad-
uentum gratularentur, ſex, vna comitatē fœ-
mina, Barbari ſcapham ingreſſi, ſponte ſua nos
inuiſere. Quos cum primùm vidiffem, le-
ctoribus cogitandum relinquo, quàm eos ſim

Farina ex
radice, aliã
que Barba-
rorum ci-
baria.

Primi Bar-
bari ab au-
tore viſi,
& deſcri-
pti.

attentè contemplatus, de quibus etsi commo-
 dius & fusius agendum est suo loco, hîc ta-
 men attingere obiter nonnulla decreuimus.
 Principio tum viri, tum fœminæ nudi æquè a-
 gunt, atque quum ex vtero prodière, ad orna-
 tum toto corpore atrati. Cæterùm viris est fa-
 miliare sinciput attondere in formam coronæ
 monasticæ, occipitis verò crines demittere,
 quos tamen vt hi solent qui apud nos alunt co-
 mam circa collum refecant. Ad hæc pertuso in
 feriori labro, viridi colore politulum lapidem,
 capitati argentei latitudine atque crassitudi-
 ne insertum gestant, quo dextræ foramen il-
 lud aperiunt clauduntque. Hunc ad venu-
 statem vsurpant: quo tamen auulso, & in la-
 bro inferiori, tanquam ore altero hiante ap-
 parent turpissimi: fœminæ labrum minimè
 perforant, sed vt nostrates crinem valdè sum-
 mittunt, auriculas autem ad eò traiciunt, vt
 digitum accipiant: vnde candida ossa pendê-
 re & supra humeros fluctuare solent. Aliò re-
 iicienda videtur eorum confutatio qui Ame-
 ricanos esse villosos falsò sunt opinati. Ante-
 quam autem Barbari à nobis discederent, duo
 senes qui authoritate præstabant, demon-
 strant, illa in regione maximam esse vim
 Brasiliæ optimi, cui & secando, & exportan-
 do suam operam pollicentur, resque ad vi-
 ctum necessarias: nihilque prætermittit, quò
 persuadeant, vt manere vellemus. Præterea
 quàm aliò tendebamus, manendi ratio non e-
 rat: quod cùm inimici essent, & multitudine

via-

Astutia
 Barbarorū
 ad decipiē-
 dos Gal-
 los.

vincerent, hoc consilio inuitabant, vt si terrā tenuissemus, more suo, vulneribus confectos deuorarent. At cū *Margaites* tormenta & quicquid ad eō naues nostræ aduexerant, valde essent admirati: neque (maximis de causis, præcipuè ne Gallorum periculo fieret, si fortè illuc appellerent) in animo haberemus vim facere, ad suos qui expectabant in littore, veniam redeundi postulant. Itaque, quoniam nul-

lus est apud eos pecuniæ locus, cū rebus quas attulerant, hamos, indusia, cultellos, specula, idque genus quamplurima commutauimus, quæ quidem sunt ad negotiandum apud Brasilienses accommodatissima. Ad extremum vt quum nos adire Barbari, pudenda liberaliter ostenderant, ita, quum exire, & in scapha sedere vellent, indusia quæ à nobis accepissent, ad umbilicum vsque colligentes, atque ne macularent veriti, in natibus demonstrandis nequaquam parci fuerunt, mira certè vrbinitas & digna quæ legatione fungatur. Nam et si prouerbio feratur apud nos pellem indusio esse chariorem: illi contrà, excellenti erga nos magnificentia fortasse, nates aperiendo, pelli arbitrantur indusium esse præferendum.

Pecunia
Barbari ca-
rent.

Vrbinitas
verè bar-
bara.

Hoc in loco paululū immorati, quamuis noua illa cibaria primū aliena viderētur, necessitate coacti, tamen auidè comedebamus. At postridie eius diei, qui Dominicus erat, sublatis anchoris, vela fecimus. Terram legentes viginti ferè millibus passuum interpositis, obiectum habuimus Castellum Lu-

Spiritus Sæctus Ca-
stellū Lu-
stanord. sitanorum, quod illi Spiritum Sanctum, Bar-
bari *Moab* appellant. Hi celoces nostras, myo-
paronémque adeò conspicati, quem suis ere-
ptum esse facilè coniecerunt, tormentis vtrim-
que ter aut quater displosis: quòd extra iactū
essemus pilæ abierunt innoxia.

Tapemiry. Igitur littoribus appropinquante cursu con-
tinuato, plagam præteruecti sumus quam *Tapemiry*
appellant: hîc quâ in continentem ma-
re influit, parvæ sunt insulæ, quique has inco-
lunt Barbari, vt mea quidem fert opinio, Gal-
lorum focii fœderatiquæ sunt.

Paraibæ. Ulteriùs paulò circiter gradus viginti, ha-
bitant *Paraibæ* quorum in regione, quemad-
modum præternavigando animaduerti, tumu-
li eminent in caminorum figuram abeuntes.

Breua &
Syrtes. Calendis Martiis Breuia & Syrtes legimus,
scopulis & lingulis intermixtas, quæ loca, ne
illisæ naues pereant, maximoperè nautæ solēt
effugere.

Ouetacates. Ex aduerso Breuium planiciem fumus con-
spicati, amplitudine triginta miliarium: hanc
incolunt *Ouetacates* homines adeò feri, vt ne-
que pacem inter se colant, & cum finitimis om-
nibus aduenisque bellum gerant. Cùm verò
ab hostibus premuntur (à quibus tamen nun-
quam iugum excepere) mira pernitate mor-
ti se eripiunt, qua & inter venandum, feras ex
ceruorum genere quodam assequuntur. Om-
nium Brasiliensium more, nudi penitus agunt,
nihilò tamen seciùs ad nates vsque comam de-
mittunt, contrà quàm reliquorum fert cõsue-
tudo

tudo, qui, vt paulò antè diximus, dicemúsque postea fusiùs cùm sinciput attondent, tum circa collum crinem refecant. Denique efferati *Ouetacates* illi, regiunculam inuicti habitantes cruda carne vescuntur in morem canum, luporúmque, lingua etiam dissidēt à finitimis, vt inter Occidentalis Indiæ populos immanitate ac sæuitia insignes meritò censendi esse videantur. Cæterùm quòd nullum cum Gallicis, Hispanis, Lusitanisque commercium habeant, aliisque transmarinis, carent nostris omnino mercibus. Attamen vt postea audiui à quodam interprete Neustrio, si eas finitimi cū *Ouetacatibus* communicare desiderant, hac vtuntur permutatione, *Margaias*, *Caraias*, aut *Tououpinambaultius* (quæ gentes sunt vicinæ) aliive Barbari, seipsi *Ouetacati* non credentes, ostentant eminus falcem, cultellum, pectinémve, aut speculum, aut alia eiusmodi, nutúque conquirunt an permutationem velit facere. Tum si consentiat, vicissim plumas depromit, aut virides lapides, qui, vt demonstraui-
mus, labris includuntur, aut quædam non absimilia. Deinde locum designant ab hinc trecentis quadringentisve passibus: hic alter in lapidem stipitémve quæ putat esse commutanda reponens, longè abit. Nec moratus *Ouetacas* ad tollendū accedit, quæ ille deposuerat eodemque in loco relinquendū, quæ ipse ostenderat. Fidem hæctenus seruant, permutatione verò facta, cùm alter eò rediit, vnde primò visus est, violatis induciis magna cõtentione certatur, quis cuique permutatum eripiat. Nec

dubium est quin *Ouetacas*, venatici canis leuitate, primas ferat. Itaque nostris hominibus qui arthridite laborant, claudis, tardisque sunt pedibus, nequaquam censeo, si de conseruandis mercibus cogitant cum *Ouetacatibus* negotiationem instituendam esse. Cantabri tamen, quorum etiam lingua differt à cæteris, utq; notum est, agilitate præstant, optimèque ambulare videntur: cum duobus his rationibus cum *Ouetacatibus* comparandi sunt, tum eos quis meritò dignissimos existimet, qui vnà discurrerent. Quin & annumerari possent, qui Palmarum flumen accolunt, quadam in regione Floridæ. Hi (vt memoriæ proditum est) ceruum assequi, totumque diem irrequieti solent currere. Prætereà Gigantes ad flumen Platan (eodem authore) tanta velocitate, vt fugientes capreas sæpe manu retineant. Sed age dum relaxatis habenis, veredos bipedes illos dimittent. Sed vt si libet, Euro citius euolent, interdum etiam vt est verisimile non sine graui lapsu, tribus in plagis Americæ (distantibus inter se tamen Platenli præsertim & Florida plus tricies centenis passuum milibus) & in quarta Europæ, niue stipatiùs concidant, ad institutum sermonem reuertamur.

Histo. vni-
uer. Ind. li-
bro 2. cap.
46. & 84.

Maq. hé.

Ouetacatum transmissa regione, aliã in conspectu statim habuimus, quam *Maq-he* appellabãt, incoliturq; à Barbaris, quos tantum dicã, ob eas rationes quæ modò explicatæ sunt, minimè in vtramq; vt aiunt, aurẽ dormire: cum ad incursonẽ faciendã, paratissimos habeant finitimos.

mos. Hoc in littore, magna rupes in turris modum se attollit: quæ sole tacta lucet adeò & radiat, vt quibusdam Smaragdi genus esse credatur. Idcirco à Gallis & Lusitanis hanc præternauigantibus *Mag-hensis* Smaragdi nomen habuit. Ferunt hanc rupem nauibus adiri nõ posse, quòd ad libellam summæ aque scopuli eminentes, plus quatuor millibus passuum excurrant in pelagus: terra etiam negant vllam inueniri semitam, qua rupes ascendatur.

Rupes
Smaragdus
credita.

Paruè ibi sunt tres insulæ, *Mag-henses* appellatæ, quarum ex aduerso cum iactis anchoris noctem quieuissemus, postridie sublatis dolonibus Friense Promontorium tenere contendebamus. Vento tamen reiecti, eò vnde manè profecti essemus, reuertimur: quo in loco ad Iouis diem in anchoris stetimus, parumque, vt audietis, absumimus à naufragio. Etenim postridie eius diei ad VI. Non. Mar. quo Bachanalia celebrantur ab hominibus malè feriatis, ante ieiunium *Quadragesimæ*, hora vndecima pomeridiana, cum primùm acquiesceremus, adeò repentè procella extitit, vt cum tempestatem ferre non posset funis anchorarius abrumperetur, nauis autem fluctuans, & vi vndarum littus petens eò delapsa sit, vt cū aqua duabus vlnis & dimidia non esset altior (qua breuiore ne parua quidē nauis sustineri poterat) nihil propius fuerit quā vt in vado adhæresceret. Tū gubernator iacta bolide, cum eò rē deuenisse intelligeret, quāquā illi munus incūbebat, vt bono essemus animo iubere, bis aut ter

Proximū
discrimen
ex quo euasimus.

exclamauit, Actum est, Actum est. Nautæ verò cum diligentissimè alteram iecissent anchoram, quæ Deo fauente, substitit, ne in scopulos vnus ex Maghensibus insulis (profligata salute, si id quidem accidisset, quòd mare commotius illitam nauem confregisset) deferremur impedimento suè. Hoc periculo trium ferè horarum spatio funus defuncti, nec interea proderant nautica keleusmata, quæ commodiùs in alto vsurpantur, quàm propè littora, vbi tempestates maximè sunt timendæ. Cùm autem, sedato mari dies illuxisset, propter eà quòd, vt diximus, aqua dulci utebamur vitata: quidam ex nostris aquatum profecti in desertas *Maghenses* insulas, non modò terram ouis auibùsque multigenis (& tamen ab iis, quæ sunt apud nos valde forma dissidentibus) constratam inuenère, sed quòd non essent hominibus assueti tam erant cicures, vt manu capi sustibùsque interfici sustinerent, ita vt à nostris aquatoribus in scapham constipatæ magna copia exportarentur. Ea de causa, cùm superiori nocte laboribus extrahenda, nautæ famem excitassent (quamuis in diem, qui à cineribus nomen habet incidissemus) ne Catholicis quidem Romanensibus exceptis, aues illas promiscuè comedere. Ac profectò qui contra veritatem Euangelicam, Christianis, statò tēpore, carnis vsu interdicit: cùm signa in regiones illas nondum intulisset, in quibus etiam nulla erat mentio de superstitosæ abstinentiæ legibus conseruandis: locus ipse ab eis solutos esse

Auiū multo
tudo in
Maghētib.
insulis.

esse nautas plus satis admonebat. Die Iouis quo *Maghenses* insulas reliquimus, vento vfi secundo, postridie quarta pomeridiana Friense Promontorium attigimus, qui portus est oræ totius, ob Gallorum navigationes, nobilissimus. Hic anchora iacta, tormentisque aduentu significato, centurio & nauis magister, cum aliquot militibus in terram egressi, obuios habuere, magna multitudine, Barbaros, ij vocabantur *Tououpinambaultij* Gallorum socij atque fœderati. A quibus cum accepti sumus comiter, tum quid ageret *Paycolas* (sic enim *Vil-lagagnonem* appellabant) didicimus, quæ res nobis quidem longè accidit gratissima. Eodem in loco, hamis retibusque pisces multos cepimus, complurium generum, & ab iis qui in nostro mari degunt, valde forma dissimiles. In quibus maximè varium, atque prodigiosum genus erat, quod ea de causa describam. Hornū magnitudine vitulum ferè æquabat, rostro quinque pedes longo, lato sesquipede, vtrinque dentes acuti, tanquam ferræ prominebāt. Quum verò eductus in terram, rostrum adeò ingens, huc & illuc vibraret, mutuò alter alterum appellans, admonebat, tibias vt remoueret. Cæterum carne est durissima, vt enim essemus famelici, ea tamen, quatuor & viginti horas, cocta vesci nunquam potuimus. Hic etiam primū vidimus, non tantum sublime volantes *Psittacos*, & gregatim, vt in Gallia cornices, columbæque: verum etiam vt ex illo tempore obseruauī binos in aëre sibi coherentes, quæ-

Friense Promontorium

Tououpi -
nābaultij
cum Gallis
fœderati.

Prodigio -
sus piscis.

Agmen
Psittacorū
volantiū.

admodū apud nos turtures solēt. Cū igitur sexaginta fere millia passuum itineris superessent, quāmq; citissimè fieri posset, cōtenderemus: ad Friense Promontorium, breuior quàm erat in votis, mora facta est. Itaque eo die ipso sublati vesperi dolonibus, tam prosperè nauigatum vt sequenti Dominico, Non. Mart. anno 1557.

Sinus Ganabara.

Oceanum sub dextra relinquentes, in sinum ingrederemur, à Barbaris *Ganabara* nuncupatum, à Lusitanis verò *Geneurensis*, quòd *Ca. lend. Ianu.* quem ita vocant, eum primò sinum adierant. Posteaquam honoris *Villagagnonis* causa, quingētūm ferè passuum interuallo, tormenta displosimus, & nobis ille respōdit: (Castra enim fecerat in parua quadam huiusce sinus insula, vt antè demonstrauius: Janchoræ sunt in propinquo iactæ. Hæc igitur summa est eorum, quæ inter nauigandum in *Brasiliam*, tum passi sumus, tum vidimus.

CAP. VI.

Qui noster fuerit aditus Castellī Colini apud Brasilienses: quemadmodum à Villagagnone accepti: seque ille gesserit, tum in negotio religionis, tum in reliquis imperij sui partibus.

Appulsus in Castellum Colinum.

TAQVE cū naues in portu starēt, sinus *Ganabara*, nō lōgè à cōtinēti, quisq; impedimētis in scapha collocatis castellū *Coliniū* petimus.

Egressi,

Egressi, quòd non tantum à frequentibus periculis creptos, sed etiam felicissimè deductos in terram optatissimam cogitaremus : primùm Deo egimus gratias, deinde Villagagnonem adimus, expectantem nos in platea. Quē cùm singillatim salutassemus, ille vultu sereno, vt videbatur, vnumquémq; amplexus, perhumaniter appellauit. Tum qui nos deduxerat, Philippo, Richerióque & Chartierio ministris, breuiter cùm demonstrassent, quænam causa nos ad nauigationem tantis difficultatibus suscipiendam excitasset: nempe, vt ex literis quas Geneuam scripserat, Ecclesiam ad verbum diuinum exactam in Brasilia conderemus: excipiēs ille ad hunc modum loquutus est : Ego certè cùm diu tutóque animo illud ipsum desiderarim, vos istis conditionibus accipio libentissimè, quòdque nostram Ecclesiam, puritate velim antecellere, ab eo die ipso vitia coerceri, sumptuosa vestimenta & quicquid adeo nos à Dei cultu reuocare posset, tolli iubeo. Tum sublatis in cœlum oculis & manibus: Habeo tibi grates, ait, summe Deus, quòd ea nunc mihi, quæ à te tandiu, tamque ardentè expectaui, dederis. Moxque cœtū alloquēs, filij, ait, (vobis enim sum pater) quemadmodum Christus nihil sua causa fecit: sed omnia pro nobis, ita enim spero Deū me in viuis conseruaturū esse, donec munitione perfecta, me carere possitis : quicquid nūc agere decreui, tū vestra tum eorū gratia molior, qui huc, eadem, qua vos, mēte vēturi sunt. Constitui enim sedem ponere fidelibus

Quemadmodum nos Villagagnonem acceperit.

Quibus nos primū verbis affatus est Villagagnon.

expulsis Gallia, Hispaniis, & transmarinis regionibus: quo metu Regisque ac Cæsaris, reliquorumque principum liberati, purè Deum colere possint. Ita nos primùm Villagagno affatus est die Mercurij, ad vi. Id. Mart. 1557.

Primam concionem in America.

Quo sermone peracto, imperat vt cum suis paruo in conclaui, quod contruxerat in meditullio insulæ conueniremus, ad rem sacram. Tum precibus ad Deum fufis, quintóque Psalmo in cœtu modulato: verba illa xxvii. Psalmi interpretans, *Vnum petij à Domino, illud requiram vt habitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ*, primam concionem in America

Villagagnonis gestus inter audiendû concionem.

Richerius habuit. At Villagagno, dum ille contextus exponebatur, frequenter manus iungere, ad cœlum tollere oculos, altè crebrò suspirare, aliâque eiusmodi facere, quæ in admirationem vnumquemque raperent. Ad extremum, Gallicarum Ecclesiarum formula, quæ quidem reformatæ sunt & dicuntur, precibus conceptis cœtus dimissus est. Nos tamen qui

Quàm bene prædico simus à Villagagnone accepti.

novissimè adueneramus, eodem in conclaui prandimus: dapes appositæ farina ex radicibus, *Boucanatus* pitcis, hoc est assus in morem Barbarorum aliâque radices in cineribus coctæ (de quibus rebus omnibus, earumque natura ne orationis confundatur series alio loco dicemus) potus autem (quod fons tota insula nullus, neque puteus: aut aquæ dulcis flumen existat) è cisterna aut colluione potius decidentis pluuiæ, tam subuiridis atque fœdæ, quàm illa est quæ in veteri fossa, oppletâque ranunculi s

culis stagnare consuevit. Nihilo tamen fecius, ad stomachum facere videbatur, quod in nauib. pessimam corruptissimamq; biberamus. Bellaria fuere, otiumque à laboribus tantæ nauigationis: statim à prandio, ad communendum Castellum, quod de nomine Colinij vocabatur deducti sumus. Ita nos perhumaniter accepit Villagagno, primo aduentus die. Vesperis cum ad quietem domicilia quærerentur, Philippus & Pastores duo vile cubiculum nacti sunt in umbilico insulæ, utque pietati fauere crederetur casa nobis attributa: hæc è Villagagnonis mancipiis Barbarus porrò herbis contegere, atque in littore extruere satagebat. Tum, ut Americani solent, suspensis è xylino culcitris in sublime quieuius. Postridie cum necesse non haberet Villagagno tam longa nauigatione debilitatos atque æstu, qui est ferè semper in Basilia maximus, ad eò vehementer urgere: ad hæc malignè cibum præbere, videlicet bina in diem acetabula ex crudè farina radicibus (quam partim aqua putri è cisterna subigentes, ut puticulam edebamus, partim crudam, ut Barbari) labor idem, ut & diebus, qui postea consequuti sunt, renouatur. Ea certè diligentia, ut tot incommoditatibus confictatos, atque à mane ad vesperam in opere esse coactos, paulò inclementius accipere videbatur, quàm officium boni patris (qualem se nobis aduenientibus demonstrarat esse futurum) postulabat. Desiderio tamen arcis illius muniendæ, quam se fidelibus extruere præ

se ferebat: quòdque Richerius è ministris ætate prouectior ad excitandos omnium animos demonstraret, in Villagagnone nos alterum habere Paulum (qui tum profectò de Christiana pietate propaganda excellentissimè differebat) nemo est inuentus quin ultra vires mensem integrum in opere versaretur assiduè, quod tamen præter consuetudinem accidisset. Itaque Villagagnonem pernego iure cõqueri potuisse, quandiu ad Euangelij præscriptum vitam composuit: vnquam illi pro arbitrio nostram operam defuisse.

Disciplina
Ecclesiasti-
ca primũ
à Villaga-
gnone con-
stituta.

Vt autem ad rem redeam, prima nostri aduentus hebdomade, non tantum Villagagnone suffragatus est, verum etiam instituit, vt ad publicas preces, quæ opere, singulis diebus, ab soluto, fiebant: binæ Dominico, singulæ diebus reliquis horariæ conciones adderentur, seque omnino velle docuit, putè vt sacramenta ex Dei verbo administrarentur, nullaque additione humana violata: vigere prætereà disciplinam Ecclesiasticam contra eos qui delinquerent. Quibus Ecclesiasticis tanquam legibus die dominico ad 12. Cal. April. cum sacra Iesu Christi Cœna esset primùm celebranda, in Castello Brasiliensi Colinio, eosque ministri antè interrogassent, qui admitti debebant: quòd in suspicionem venisset quidam Ioannes Cointas qui Hector etiam vocabatur, quondam è Sorbonæ doctoribus, ab eo petière, vt antequam ad Cœnam accederet, publicè fidem edere vellet. Ac obsequutus ille coram omnibus

Dies quo
cœna Do-
mini pri-
mũ in A-
merica ce-
lebrata est.

Papismum
Cointas e-
iurat.

bus Papismum eiuravit.

Villagagno etiam concione peracta, zelo se ardere simulans, erectus in pedes docuit, centuriones, magistros nauium, nautas, reliquosque qui concioni cum interfuissent, Religioni tamen puræ nomina nondum dederant, huiusce mysterij non esse capaces, ideo egredi iussos sustinere non potuit ut administratione panis, atque vini cernerent. Præterea ut Castellum sicuti aiebat, Deo dedicaret: fidemque coram Ecclesia ederet, genibus in puluinem è bombyce (quæ illi perpetuò ferebat minister) positus, alta voce duas preces pronuntiauit, quarum exemplum nactus, quò quisque intelligat certius, quàm istius hominis difficile fuerit ingenium pernoscere, hinc ascribere fideliter visum est, ne immutata quidem literula.

Deus oculos aperi, osque mentis meæ dirige, te ut laudent, precentur, tibi que agant gratias, pro bonis quæ tu in nos excellenter effudisti. Deus omnipotens, viuus, immortalis, pater æternæ Filij tui Domini nostri Iesu Christi, qui tua prouidentia, omnia in cælo & in terra cum Filio gubernas: quemadmodum infinita bonitate tua, Electis à condito mundo patefecisti: & nominatim per Filium tuum, quem in terram misisti, & per quem nobiscum te communicas, ut qui alta voce dixeris, Illum audite, ac post eius ascensionem per Sanctum Spiritum in Apostolos effusum: tuæ maiestati corde cōfiteor coram Ecclesia tua quam hinc ædificasti, me omnibus externis viribus meis & pruden-

Preces Villagagnonis
antequam
Domini
cœnâ perciperet.

tia cognouisse, quicquid inde boni emanare videtur, mera tenebrarum esse opera, sapientia carnis, zelo vanitatis polluta, solius corporis cōmodo atque vtilitati seruiens. Quare spōte mea profiteor me adēpta tui Spiritus lampade ad peccandum modò esse idoneū, remotāque omni gloria, prædico, si qua luce ac scintilla virtutis commendari potest, illud à me opus inceptum, ad solum te bonorū omniū autorem pertinere. Hac fide præditus, toto corde, Deus meus, tibi ago gratias, quòd me à negotiis huiusce mundi auocato, in quibus vitam ambiciosè traducebam, me tamen illuminatione tui spiritus hīc constituere dignatus sis, vbi totis viribus palam tibi seruiam, sanctūmque regnum tuum adaugeā. Præterea mihi sedē pacatā iis optare liceat, qui nomē tuū publicè inuocare non possunt, te vt sanctificēt atque adorēt in spiritu & veritate agnito Filio tuo Domino nostro Iesu Christo, qui vnus est mediator, vita nostra atque dux, solūmq; nostrę salutis meritum. Tibi etiam ago gratias Deus optime, quòd me in loca ista deductum, inter eos qui de nominis tui excellentia nunquam audierāt, à Satana autem tanquam illius hæreditas possidebantur, ab eorum tamen improbitate conseruāris, quamuis humanæ vires deficerent, atque etiam vt nostro tantūm audito nomine timerent, effeceris: nōsque palātium & disperforum laboribus educaris. Ad ferinōsque impetus coercendos, immisissis atrocibus morbis, eos qui erant magis cauendi è medio abstule-

Hoc additum est, quòd eo anno Barbari extra ordinem pestilentiali febre laborantes multos ex suis amiserunt.

ris, cæteris ad eam paucitatem redactis, vt res nouas moliri non audeant. Qua de causa, cùm sedē nobis huc rectā, duce te appulsis, tutò ponere licuit: tum Ecclesiam inter nos ædificare, vt in vnitac ac timore sancti nominis aut ambulantes, ad vitam æternam deduceremur. Itaque quoniam tibi complacitum est, Domine, regnum tuum in nobis stabilire, oro te per Filium tuum Iesum Christum, quem hostiam esse voluisti, nos vt in tua charitate confirmet, adauge tua dona in nobis, in primis verò fidem, nòsque tuo Spiritu sanctificatos illumina, vt toto animi affectu tuæ gloriæ seruiamus, Benedic etiam Domine & Pater, huic castello Colinio Galliaque Antartica, quò inuictum sit iis receptaculum qui citra omnem hypocrisim, vt te glorificent, huc sunt appulsuri: Itaque ab hæreticorum perturbationibus liberati te vnum verè colamus. Fac etiam vt Euangelium hoc in loco vigeat, tuòsque seruos erige ne in errores cùm Epicureorum tum aliorum Apostatarum labantur, sed in vero tuæ veritatis cultu ad verbi tui normam constanter perseuerent. Tu quoque Deus Optime Regem nostrum (qui quod ad hanc vitam supremum in nos habet imperium) eiusque vxorem & familiam protege, eòsque quibus vtitur à consiliis, Gasparem item Colinium cum vxore ac liberis, eiusque studium iuuandæ huius Ecclesiæ magis ac magis inflammato. Mihi verò seruo tuo humillimo prudentiam quæ me regat

largire, ne à recta via deflectam, sed omnibus Satanæ auocamentis tua gratia adiutus possim occurrere, teque Deum misericordem perpetuò agnoscere cum Filio tuo Iesu Christo, qui tecum regnat cum Spiritu Sancto in Apostolos effuso. Creato igitur cor rectum in nobis, mortifica nos peccato, regenera in hominem interiorem ut iustitiæ viuamus, carnem domito ut actionibus animæ à te inspiratæ apta sit, tuæ ut voluntati in terra pareamus quemadmodum in cœlo Angeli. Ne autem eorum penuria quæ ad vitam sunt necessaria in bonitatem tuam diffidentia peccemus, tua prouidentia & victum largire, & sanitati prouide. Ac veluti cibus terrenus calore ventriculi coctus abit in sanguinem & alimentum corporis: sic nostrum omnium animas Filij tui carne & sanguine pascito, cumque nobis nos in illo forma, denique expulsa omni malicia (qui à Satana est cibus) substitutis autem charitate ac fide, nos in filiorum loco habeas. Cum autem in te peccauerimus, pro tua misericordia, sanguine Filij tui peccata abluere: nosti enim naturaliter in nobis Adami rebellionem hæere peccatum, nec posse animam tibi sanctè parere imperfecto repugnantem corporis organo. Quamobrem tui Filij merito ne peccata nobis, imò sacrificium mortis eius imputato, quam fide cum illo perpessi sumus, in illo nempe insiti perceptione corporis eius in Eucharistiæ mysterio. Præterea concede, ut exemplo Christi qui

qui pro *interfeſtoribus* precatus eſt, ſi qui in nos deliquerunt, eis parcamus, ſimulſque nō vindictæ, ſed ac ſi amici eſſent de eorum commodis ſoliciti. Si quando autem felicitatis mundanæ ſplendoris & honorum recordatione percuſſi fuerimus: contrā verò paupertate atque onere crucis fermè oppreſſi, quandoquidem nos ita exercere tibi viſum eſt, ne mundanis ſaginati deliciis in te rebellionem moliamur: erige nos, & afflictionum acerbicatem tempera, ne quam ſeuisti in cordibus noſtris ſementem ſuffocent. Te oramus etiam, Pater cœleſtis, vt à conatibus Satanæ nos cuſtodias, quos à te abalienare molitur. Serua nos ab eius miniſtris, atque infeſta barbarie, cuius in medio nos collocaſt: abige etiam qui fidei Chriſtianæ Apoſtatæ huc & illuc vagantur, ad tuam obedientiam illos reuoca, datóque vt tandem reſipiſcant. Euangelium ſalutare tuum per orbem vniuerſum publicetur, Qui viuus & regnas cum Filio tuo, & Spiritu Sancto in æternum. Amen.

ALTERA PRECATIO AD

Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, quam continuo Villagagno pronuntiauit.

Es v Chriſte Fili Dei viuus, æterne, conſubſtantialis, ſplendor gloriæ Dei & imago viuua, per quem omnia condita ſunt, qui genus humanum ratiōe Dei decreto damnatū quòd rebellafſet Ada-

mus, (is enim vt vita æterna fruere-
 tur, à Deo è terra desumptus, nequaquam virili femine
 contaminata vnde peccandi necessitatem hau-
 rirer, omni virtute libero etiam arbitrio prædi-
 tus ad perfectionem conseruandam, carnis ta-
 men concupiscentia iactatus telisque Satanæ
 inflammatis excitatus, peccato inferior in se
 iram Dei prouocauit:) vnde certissima con-
 sequebatur hominum perditio nisi te pro im-
 mensa tua & inenarrabili charitate, Deo pa-
 tri obtulisses, te enim pro Adamo substitui-
 sti, atque vt nos purgares, fluctus omnes ma-
 ris illius indignationis paternæ tulisti. Quem-
 admodum autem Adamus è terra minimè qui-
 dem corrupta eductus est abque vlllo virili
 femine: ita conceptus es è Sancto in vtero vir-
 ginis, ad similitudinem carnis Adami tenta-
 tionibus obnoxia affiduèque vexata supra o-
 mnes homines absque peccato: denique tuo
 corpori voluisti Adamum, eiusque posteros
 inserere dum pascis eorum animas carne tua
 & sanguine tuo, mortemque subiisti vt tan-
 quam corporis tui membra in te alantur,
 Deoque Patri tuo sint accepti, tuam enim
 mortem ac si perpeffi essent perinde satisfac-
 cientem pro eorum peccatis offers. Quem-
 admodum autem diffusum est in posteros A-
 dami peccatum, & per ipsum mors: sic à Pa-
 tre impetrasti vt credentibus iustitia tua im-
 putaretur, quos manducatione carnis ac san-
 guinis tui tecum vniuisti, ac in te ipsum trans-
 formasti tanquam nutritos carne tua, quæ ve-

rus est ad vitam æternam cibus, quò filij sint iustitiæ non autem iræ. Quandoquidem igitur tot bonis nos cumulasti, ad dextrámque Patris sedens æternùm pro nobis intercedis, sum móque sacerdotio fungeris secundùm ordinem Melchisedech, miserere nostri, serua nos, fideique incrementum dato, Patri offer confessionem quam corde non minùs ac ore coram Ecclesia tua edo, sanctifica me tuo Spiritu, quemadmodum his verbis es pollicitus, Non relinquam vos orphanos, hïc etiam Ecclesiam promoue vt tranquillè degentes purè te colamus qui viuis & regnas cum patre & Spiritu Sancto in secula seculorum. Amen.

His duabus recitatis precationibus, ad mensam Domini primus accedit Villagagno, genibusque in terram positus, è Ministri manu panem & vinum recipit. Atque vt paucis expediam, non multò pòst cuiusdam ex antiquis dictum comprobauit, difficile esse diu virum bonum simulare. Illi enim & Coiñtæ, quamuis vterque Papismum eiurasset, (ac sanè iam tum nemini non patebat quicquid ab illis factum esset, ostentationem redolere,) litigare quàm doceri magis erat in votis. Quo factum est vt breui spatio interiecto de nonnullis doctrinæ capitibus, præsertim verò de Cœna Domini, disceptare cœperint. Quamuis enim Transubstantiationem Papisticam repudiabant, commentùmque illud crassissimum, & absurdissimum esse prædicabant, Consubstantiationem verò minimè proba-

Ad Cœnã
Domini ac
cedit Villa
gagno.

Disputatio
Villagagno
nis & Coiñ
tæ aduer
sus Mini
stros.

bant, ab iis tamen erant lōgè alieni, quæ à Ministris ex Dei verbo docebantur: nimirum panem & vinum, in corpus & sanguinem Domini nullo posse mutari modo, nec rursus hæc illis includi: sed in cœlis Christi corpus esse, unde seipsum vi Spiritus Sancti signa percipientibus fide in alimentum spiritale communicat. Quicquid sit (aiebat vterque) hæc verba, *Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus*, non alium admittunt sensum, nisi vt corpus & sanguis Christi signis contineantur. Quòd si quærat quispiam, quo tandem sensu Transubstantiatione & Consubstantiatione repudiata? Illud equidem nescire me non diffitebor: ac sanè ipsos non minùs ignorasse existimo. Etenim, cum euincerent nostri ex complurium Scripturæ locorum collatione, huiusmodi loquendi formulas non nisi figuratè accipi, Scripturamque consueuisse Sacramentorum signa pro rebus signatis vsurpare: illi verò quid contra afferrent solidi nihil haberent, nihilò tamen fecius obstinatis animis in heresi permanebant: ignoratàque qua id fieret ratione non tantùm carnali modo Christi carnem, sed etiam in Ouetacatum morem crudam deglubere volebant. Interim Villagagno animum suum dissimulabat diligenter. Itaque sibi optatius nihil esse, quàm vt rectè doceretur, testatus, Charterium è Pastoribus alterum, nauis Brasilio, Americanisque mercibus onustæ impositum (quæ prid. Non. Iun. soluit) in Galliam eo consilio remittit, vt super quæstione de Cœna Domini, senten-

Charterium
Pastorè in
Galliam re-
mittit Vil-
la, gagno.

sententias nostrorum afferret Doctorem, in primis verò clarissimi viri Ioannis Caluini, cuius arbitrio acquiescere se dicebat omnino velle. Ac sanè ab eo non semel verba hæc audiui, D. Caluinus ex iis est vnus qui ab Apostolis extitere doctissimi, nec vllum legi Doctorem, qui meo iudicio rectius, puriusve Scripturam eo exposuerit. Vt autem se reuerentia in Caluinum duci testaretur, nō modò prolixè quo in statu esset iis narrauit literis quas ad Caluinum rescripsit, sed etiam peculiariter manu propria (quod à me in Præfatione est commemoratum, atque ex epistola data prid. Cal. Apri. 1557. videre est) Brasílico pigmento quæ subiecimus verba adscripsit. *Addam consilium quod literis tuis adhibuisti: summa animi contentione operam daturus ut ne vel tantillum ab eo deflectamus: hoc enim certè nec sanctius, nec rectius, nec sanius vllum esse persuasum habeo. Quamobrem etiam literas tuas in Senatu nostro legendas, deinde in acta transcribendas curauimus: ut si quando à cursu aberrare contigerit, eorum lectio ab errore reuocet.* Quinetiam Nicolaus quidam Carneus, cui literæ illæ erant commissæ, cùm ad Cal. April. profecturus, valediceret, nobis renunciauit se in mandatis à Villagagnone habere, vt Caluino significaret, consilium quod dedisset in perpetuum monimentum in æs incisum iri. Itémque vt aliiquot ex Francia viros & mulieres, & pueros secum rediens adduceret, sumpti-

Pueri decē
Barbari in
Galliam
missi.

Nuptiæ pri-
mò in Bra-
silia Chri-
stiano ritu
celebratæ.

bus se suffecturum. Priusquam verò ulterius progrediar, prætermittendum minimè existimo puerulos decem Barbaros nouem circiter annorum in Galliam missos. Hi ab hospitiibus nostris bello capti, à Villagagnone verò empti, postquam Richerius pastor à cōcione manus illis imposuisset, precésque simul omnes ad Deum fudissemus, vt essent tanquam primitiæ miseri illius populi, nauibus impositi ad Nonas Iun. tandem in Galliam deuecti, Henrico tum Regi oblati sunt, qui primariæ autoritatis viris bonam partem donauit, nominatim verò Passio vnum, quem Baptismo quoque initiandum curauit, eumque ego post meum in Galliam reditū apud illum agnouī. Præterea ex Villagagnonis domesticis iuuenes duo ad 3. Non. April. iuxta Ecclesiarum reformatarum ritum vxores duxerunt puellas duas, ex earum numero, quæ nobiscum transportatæ fuerant. Quæ à me propterea commemorantur, quòd non modò nuptiæ Christiano ritu tum primum in America sunt celebratæ: sed etiam quòd è Barbaris plerique, qui ad nos eo die accesserant, mulieres indutas (cuiusmodi nullas ante id tempus conspexerant) maiori cum admiratione contemplabantur, quàm Ecclesiasticas ceremonias, ipsis alioqui planè incognitas. Cointa itidem ad 16. Cal. Mai. matrimonium contraxit cum adolescentula, Rothomagensis cuiusdam cognata, cui nomen Ro-
queto:

queto: hic non multò post nostrum in Americam appulsum puellam hanc mercium omnium quas aduexerat testamento hærede facta, vita functus erat, merces verò erant cuncti, pectines, specula, panni crispati, hamis, aliæque id genus commercio cum Barbaris habendo accommodata. Quæ quidem hæreditas commodum Cointæ obuenit: quippe vniuersam in vsus suos transtulit.

Reliquæ duæ (nam quinque numero fuisse, in describenda nauigatione nostra, à me antè demonstratum est) non multò post duobus è Neustriis interpretibus nupsere: atque ita nullè inter nos puellè mulierisve Christianæ superfuerunt innuptæ.

Porrò, cum hîc de matrimoniis mentio incederit, ne id duntaxat videar, quod in Vil-lagagnone vituperandum est, attingere, quod verò laudandum, silentio præterire: aliquid obiter in eius commédationem dicam. Neustrij quidã naufragi inter Barbaros agebant, multò antè quàm illuc appulsemus: hi abiecto Dei timore, sese cum indigenis mulieribus & puellis crebris scortationibus cõtaminabant: de quibus liberos quos susceperât annos iam quinque natos vidi. Itaque Vil-lagagno, cum, vt istorum profligatam libidinem coërceret, tum etiam vt eorum omnium, qui nostram insulam incolebant, à tanto facinore patrando animos auerteret: ex totius Senatus sententia legem tulit, qua Christianis omnibus scortationem cum Barbaris mulie-

Optima
lex à Vil-
lagagnone
lata,

ribus capitalem fecit: addita legi exceptione, tum demum licere cum illis matrimonium contrahere, si ad Dei cognitionem vocarentur, Baptismoque initiarentur. Sed ut nulla extitit, quæ ferinis moribus exutis Seruato-rem Christum vellet agnoscere, licet crebris cohortationibus Barbaræ illius gentis aures quotidie personarent, ita tantisper dum ego in terris illis sum versatus, Gallorum nemo extitit qui vllam in vxorem duxerit. Ac quemadmodum lex illa verbo Diuino dupliciter nitebatur: ita etiam, cum ab omni Villagagnonis familia, tum à nobis vniuersis studiosissimè fuit obseruata. Quinetiam, etsi post meum in Galliam reditum, acceperim solitum esse Villagagnonem in America stupris & libidinibus cum Barbaris mulieribus se inquinare: nihilò tamen fecius ingenuè profiteor eum ne in minimam quidem huius criminis suspicionem quamdiu ibi viximus, incurrisse. Quinetiam legem à se latam adeò inuiolatè obseruandam curauit, ut ex interpretibus quendam suspendio adiudicare voluerit, quòd scortationis cum muliere, quam antè compresserat reus peractus esset. Verùm amicis apud eum intercedentibus, capitali pœna liberatus, pede catena vinctus est, ac pro mancipio habitus. Itaque quantum cernere mihi datum est, hac in parte laude dignus est Villagagno. Vtinam verò in cæteris eodem se gessisset modo. Ecclesiæ magno cessisset emolumento, quo boni complures

plures hodie fruerentur. Sed ille tanto veluti cæstro contradicendi transuersus agebatur, nunquam vt in ea simplicitate acquiesceret, quam accuratè retinendam esse quibuslibet verè Christianis Sacræ docent literæ, cum de administratione Sacramentorum differitur. Is enim, quæ consequuta est, Pentecostes die, qua Cœnam secundo celebrauimus, palinodiam recinens, apertè iis est refragatus, quæ ipse proposuerat, cum Ecclesiasticam institueret disciplinam: (quo tempore, quemadmodum in superioribus dictum est, volebat humana omnia procul amoueri figmenta, & faceffere: Aseuerabat enim ex autoritate Cypriani, atque Clementis, aquam in Cœnæ celebratione vino infundendam esse, nec, vt id modò fieret, præfractè, ac necessariè iuebat: verùm etiam credendum esse impudenter affirmabat, panem consecratum equè corpori, atque animæ prodesse. Sal præterea, & oleum Baptismi aquæ immiscendum censebat: neque licere Ministris ad secundas nuptias conuolare: ad cuius sententiæ confirmationem, locum diui Pauli ad Timoth. detorquebat. *Episcopum oportet vnius uxoris virum esse.* Tandem consilio alieno penitus repudiato, à se vno duntaxat in posterum pendere voluit, nullòque fundamento nitens, in iis quæ perperam ex Scriptura proferret, omnia sus déque inuertere pro arbitrio aggressus est. Atque vt cuilibet patefiat, quàm validis utebatur argumentis, ad ea, quæ semel pro-

g. iij.

Cœna secundo à nobis in propugnaculo Colino celebrata, obiectionesque Villagagnonis.

1. Tim. 3. 2.

bare instituerat, confirmanda: è Scripturę pluribus, à me vna duntaxat in medium proferretur sententia. Id igitur quod ex ipsius ore audiui aliquando, cùm quendam è suis ad hũc modum erudiret.

Locus Scripturę à Villagagnone adaptatus.

Nunquámne legisti in Euangelio historiam illius leprosi, qui Christo dixit, Domine, si velis, potes me purgare: cui simul ac Iesus respondit, Volo, purgator, statim purgatus est? ita etiam (aiebat insignis ille Scripturae interpres) cùm Christus de pane dixit, Hoc est corpus meum, nulla adhibita interpretatione alia, credendum est illud in ipso pane inclusum esse: neque est quod moremur Geneueses illos. Præclara scilicet vnius Scripturæ loci ex alio interpretatio. Tam sanè acuta, atque illius qui in Concilio quodam, ex illa Geneseos, vbi docemur Deum creasse hominem ad imaginem suam, neruosissime concluderebat, habendas igitur esse imagines. Itaque sententia feratur ex isto Villagagnonis (qui tantum postea de se sermonem excitauit) festiue Theologiæ præclaro specimine, an nõ præstantissimus ille Theologus (quod de se, repudiata Religione vera thrasonice prædicare non erubuit). Caluino silentium imponere, qui que illius partes tueri vellent, vincere differendo facile potuisset. Alia insuper ex illo quamplurima de Sacramentis audiui non minùs ridicula, quibus tamen commemorandis supersedeo: propterea quòd, post reditum eius in Galliam, non modò Petrus Richerius suis eum coloribus depinxit

sed &

sed & alij deinceps ita deterfum, depexum-
que dedere, vt palmam, id ipsum in posterum
præstare cupientibus, præripuisse videantur.

Duo ista
depectedi
& deter-
gendi ver-
ba libellos
duos ad-
uertus Vil-
lagagnoné
designant.

Eodem tempore ad eruditionis vendita-
tionem publicè prælegere Cointas cœpit: ac
Euangelium secundum Ioannem exorsus,
(cuius quàm difficilis & ardua sit explicatio,
iis est cognitum, qui Theologiam profiten-
tur) tãto cū iudicio enarrabat, vt tertio quo-
que verbo extra oleas (vt aiūt) vagaretur, ni-
hilque fermè nisi alienum afferret: quo tamen
vno administro tunc utebatur Villagagnio ad
veram Euangelij doctrinam oppugnandam.

Quid ergo? obiiciet aliquis, Franciscanus ille
Andreas Theuetus, qui grauissimè conque-
ritur in sua Cosmographia, cum *ministre à Cal-*

Tom. 2. li.
21. cap. 4.

uino in Brasiliam missi, summa erga se inuidia fla-
grarent, munerique suo se interponerent, impe-
dimento sibi fuisse, quominus miserorum Barba-
rorum errantes animas Christo lucrifaceret: (hec
enim sunt illius verba) obmutescébātne tūc
temporis? An saluti Barbarorum animosiùs
incumbebat, quàm Ecclesiæ Romanæ defen-
sioni, cuius se veluti fulcrum, & columnam
iactitat? Hanc Theueti vanitatem refellere

Theueti va-
nitas.

procliuè est. Superiùs enim demonstraui-
mus, eum in Galliam ante nostrum in eas ter-
ras appulsam rediisse. Itaque monitos iterum
lectores velim, vt quemadmodum in expli-
candis nostris cum Villagagnone, Cointa-
que disputationibus, ad castellum Coligniū
in Brasilia habitis, nulla Theueti mentio fa-

Etā est, neque postea fiet: ita Theuetum à Ministris, de quibus tamen loquitur, conspectū fuisse, neque Ministros ab illo. Quamobrem veluti præfatione in hunc librum, à me demonstratum est, cū egregius iste Catholicus Romanus à nobis abesset eo tempore, marique quadragies centenis millibus passuum interiecto vallaretur: quò tutior esset à Barbaris, quos in suam necem à nobis excitatos fuisse, non erubuit falsò prodere: nugis omnibus valere iussis, zeli, quo se erga Barbaros flagrasse profitetur, cū interpellatus est à Ministris, exemplum afferat multò certius. denuò enim affirmare libet, tam illud esse falsum, quàm quòd maximè.

Cosmograp. tom. 2. li. 2. ca. 9.

Villagagno Caluinum vituperat, què antea laudauerat.

Verùm, vt vnde sum digressus, eò redeam: statim post Cœnam Pentecostes die celebratam, Villagagno se opinionem, quam antea de Caluino conceperat, prorsus exuisse demonstrat: eum teterrimum hæreticum à fide aberrantem pronuntiat, nec responsum sibi expectandū arbitratur, quod ab eo per Characterium Pastorem postularat. Exinde nos toruè intueri, animūque à nobis abalienare, cōcionibus interesse rarò, quas etiā sub Maij mensis exitum vltra dimidiam horam prorogari vetabat. Ita Villagagnonis simulatio & hypocrisis quæ diu in pectore latuerat, tandem foras erupit, vt cum planè (vt aiunt) intus, & in cute nosceremus. Ac si quæretur quænam horrenda istius defectionis causa fuerit: non ita planè constat. Quidam enim nostrū

Defectio Villagagnonis à Religione reformatā, illiūsq; defectionis occasiones.

nostrum sibi omnino persuadebant, inde id accidisse quod à Cardinali Lotharingo, aliisque qui ad eum è Gallia scripserant per quendam nauarchum qui circa id tempus ad Friense promontorium sexaginta millibus citra insulam, in qua morabamur, appulerat, grauius fuisset reprehensus, quod à Catholica Romanensi Ecclesia desciuisset: hisque literis eum ita perterritum fuisse, ut sententiam repente mutauerit. Post meum tamen reditum accipi, Villagagnonem cum Cardinali Lotharingo consilium iam iniuisse, antequam è Gallia excederet, de vera Religione simulanda, ut facilius autoritate Colinij maris præfecti abuteretur, Ecclesiæque Geneuensi, & Caluino præsertim imponeret: quemadmodum initio diximus, ad manum colligendam, utrisque scripsisse. Vt cunque res se habeat, id verè affirmo, eum post defectionem, conscientia, veluti à carnifice quodam excruciatam, ita tetricum, & morosum euasisse, nemo ut ad eum vellet accedere. Ac identidem per corpus Diui Iacobi (hanc siquidem deierandi formulam crebro vsurpabat) deierans se caput ei brachiaque, & crura comminaturum esse minabatur, qui vel tantillum sibi stomachum moueret. Verum enim verò cum se hic locus offerat, ut de eius crudelitate aliquid commemorem, insigne eius exemplum demonstrepo, quod præsentem me tunc edidit in quendam Gallum Rochæum nomine, quem catena vinctum tenebat. Huic resupino, at-

Villagagnonis cōscientia excruciatam, eiusque ordinaria deierandi formula.

que humi abiecto prælongis fustibus ventrem adeò per satellitem cecidit, vt miser ille spiritum agrè duceret. Quibus minimè contentus, altera corporis parte contusa ictibus, ita truculentus ille miserum compellabat per corpus D. Iacobi, sceleste, alterum porrige latus: præterea infelici hominè forte, abiectum humi, confectum plagis, mortique proximum coëgit arti operam nihilo dare feciùs, quàm antè consueuisset: faber autem erat lignarius operis intestini. Eadem animi lenitate, ac mansuetudine erga plerosque vtebatur, qui etiam erant in vinculis, quòd eandem cum infelici Rochæo illo causam sustinerent. Causa porrò erat, quòd cum eos in dignis modis antequàm appulisset, Villagagno tractaret, communi consilio decreuerant eum in mare præcipitè dare, vt qui grauiùs multò premerentur, quàm si ad triremes amandandi fuissent. Ex quibus fabri quidam lignarij ob eius crudelitatem, se cum Barbaris in continentem recipere maluerunt (à quibus etiam benigniùs habebantur) quàm cum eo versari diutiùs. Eum etiam crudeliorum triginta, quadragintave, tum viri, tum mulieres Barbari sunt experti, lingua ipsorum Margaiates appellati. Ii à confæderatis Tououpinambaulsiis bello capti erant, ac Villagagnoni pro mancipiis traditi. Cuius in Barbaros feritatis exemplum proferre visum est. *Mingantius* quidam ex iis vnus erat: hunc præsentem me, tormentum vlnis complecti

Barbari
Villagagnonis mã
cipiamalè
ab ipsotra
ctati.

plecti cum adegisset, lardo igne liquefacto, ac in clunes guttatim distillante cruciavit, cum ne culpam quidem obiurgatione dignam admisisset. Tot, ac tantis calamitatibus Barbari conflictati, ad hunc sæpe modum querebantur. Si tot ærumnis nos ab isto *Paycola* (hoc enim nomine Villagagnonem compellabant) expositum iri duxissemus, longè ab hostibus dilaniari, deorari que maluissemus, quàm ad istum abduci. En obiter humanitatis eius particulam paucis attigi. Hæc verò satis esset attigisse, nisi, ut supra commemoravi, primo adventu nostro, velle se diffluentem in vestibus coercere luxum disertè denuntiasset.

Itaque necessariò dicendum videtur, quæ egregio cæteris exemplo hac in re præluxerit: nempe ut, cum non solùm è bombyce, lanæque pannis, verùm etiam undulatis compluriam colorum abundaret: in arculis tanquàm à teredinibus, ac tineis corrumpi mallet, quàm vestiendæ familiæ distribuere, cuius plerique nudi ferè incedebant. Sibi verò diebus hebdomadæ singulis, mutanda comparavit sèna vestimenta: suo singulis colore attributo: rubro, luteo, ceruino, albo, cæruleo, viridi, congruentibus inter se perpetuò tunica, & femoralibus: quæ quàm bene tum ipsius ætati, tum dignitati quadrarent, cuius existimandum relinquo. Inde tamen id commodi capiebatur, quòd ex colore illius vestimenti, quo indutus erat, faciè conijciebamus, qua-

Villagagnonis habitus.

lis eo die futurus esset: adeò vt viridis & luteus color mali perpetuò quiddam portēderent. Imprimis verò cùm talari vndulata veste, nigro è bombyce limbo circumdata, indutus esset, mirum dictu quantam de se ridendi materiam præberet: ita vt non illepide à suis histrionis effigiem præferre diceretur. Proinde, si de hac veste quicquam audivissent, qui ad summum maximè illius ruentis ollæ labrum Barbari cuiusdam instar, nudum delinearunt: minimè dubium est, quin pro insigni ornamento vestem illam ei imposuisset, vt & suam ei crucem, fistulamq; collo appensam reliquerunt.

Ac si quis reprehendat nimis me curiosè isthæc rimari (prout etiam fateor, quæ attigi postremò, esse indigna quæ memoriæ prodantur) facilis est responsio. Etenim cùm Vil lagagno furētis Herculis, maximè postquam in Galliam reuersus est, personam induerit, aduersus eos, qui Religionem ex verbo Dei reformatam profitentur: demonstrandū existimaui, in singulis quas ille amplexus est religionibus, quàm inculpatè se gesserit: maximè cùm ob eas, de quibus in præfatione dixerationes, pauca elegerim è multis.

Causa nostri à Vil-lagagnone discessus.

Internuntio tandem Philippo ei denuntiauius, quòd Euangelicam professionem exuisset, neque vlla conditione alia eius imperio essemus obnoxii: nos in posterum operam, in muniendo præsertim Castello dene-gaturos esse. Qua audita re, interdixit, ne bi-

na illa farinæ ex radicibus confectæ acetabula, quæ (vt à me commemoratum est) diebus singulis dabantur, nobis amplius præberentur: sperans hac ratione futurum vt in summum discrimen adduceremur, aut fame etiã necaremur: tantum verò abfuit, vt nostrum quisquam id ægrè tulerit, vt contrà lætaremur: multò enim plus farinæ à Barbaris falce vna, vel duobus, tribusve cultellis mercabamur, quàm sex ille mensibus distribueret. (Ii siquidem nostram sæpe insulam lintribus adibant: vt & nos ipsi mutuò Barbarorum pagos ad comineatum expediendum, petebamus.) Itaque quòd cibaria non essent attributa, nos ab eius sacramento penitus esse liberos duximus. Ac certissimum est rem vi aggressurum fuisse, nisi vehementer suis diffusus esset, quorum primarii nobis apertè fauebant. Tamen rem tentare voluit: cùm enim ego, Ioannésque Gardienus è continente reuerteremur: (vbi tunc circiter quindecim dies inter Barbaros egeramus) is veniæ ignorantem simulauit, quam impetraueramus à Barreo ipsius Legato, antequam ex insula egrederemur. Itaque arcessit legis, quam ipse tulerat, violatæ: hac cauebatur, ne absque venia Castello quis excederet. Quare nõ modò eam ob rem nobis manus iniici volebat, verùm etiam eò crudelitatis procedebat, vt pedibus, tanquam mancipiis catenam aptari iuberet. Cui pœnæ eò magis fuimus affines, quòd qui nos deduxerat Philippus, quique,

Villagano nititur nos in seruitutè redigere.

vt nōnulli asseriebant, demissius Villagagnoni, quàm eius ferret dignitas obtemperabat, non modò non opitularetur: verùm etiam oraret, vt supplicium illud vnum, alterumue diem sustineremus, à vinculisque nos liberatum iri polliceretur, vbi primùm ira Villagagnonis paululùm deferbuisset. Attamen nos id nunquam esse passuros disertè respondimus: tum quòd lege non teneremur, tum verò præcipuè quòd, (vt diximus) cum fidè frègisset, qua receperat, se inter nos religionis veræ disciplinam conseruaturum esse, addicti eius esse imperio in posterum recusaremus. Accedebant eorum exempla, qui catena vincti, indignissimè, crudelissimèque palàm accipiebantur. Quo ille responso cessit: animaduertebat enim quindecim esse, aut sexdecim è nostris tanto amicitiaè vinculo inter se coniunctos, alter vt alteri iniuriam fieri ægrè pateretur: adè vt difficillimè, si vltèrius progredèretur, in suam nos potestatem redigeret. Præcipui etiam inter ipsius milites (quemadmodum superiùs attigi) quòd religionem veram profitebantur, iniquo animo illius defectionem ferebant. Ita vt nisi essent veriti, ne Colignius qui autoritate regia fretus eum misisset, neque qualis postea extitit cognouisset, offenderetur, quidam ex nostris hac occasione oblata hominem in mare præcipitem dedissent. Eius carnem, & latos humeros piscibus nutriendis aptos esse iocabantur. Maxima tamen pars benigniùs cum eo

agen-

agendum satiùs esse duxit. Conciones etsi publice semper haberentur, (quas vel non audebat, vel non poterat interturbare :) attamen ne ampliùs nobis offendiculo esset Cœnam celebrâtibus, ab eo tempore noctu eo incio celebrabamus.

Et quoniam in postrema in illis terris Cœnæ celebratione, nobis ex vino illo quod ex Gallia aduectum fuerat, cyathus tantùm superfuit, cùmque aliunde habere minimè possemus, exorta fuit quæstio inter nos, utrùm scilicet, vino deficiente, posset alio potus genere celebrari. Quidam præter cæteros Scripturæ locos, hunc etiam afferentes, quo Christus in Cœna instituenda, post gratiarum actionem, Apostolis expressè testatus est, se non amplius ex vineæ fructu bibiturum esse : censebant deficiente vino, satiùs fore abstinere à signo, quàm illud ipsum mutare. Alij contrà asseriebant, cùm Christus in Iudæa versaretur, cum mentionem vsitati potus fecisse : credi verò par esse, si inter Barbaros versatus fuisset, non modò Americanã ceruisiam : verùm etiam farinam ex radicibus, qua illi pro pane vtuntur, Cœnæ Sacramento adhibiturum fuisse. Ac proinde concludebant, vt, quemadmodum signa panis, ac vini mutare nollent, quandiu ea præstò esse possent : ita minimè dubitaturos, pane, ac vino deficiētibus, Cœnam celebrare iis rebus adhibitis, quæ ad vitam hominum fulciendam, panis, ac vini locum vsúmque obtinerent. Et quamuis pleri-

Quæstio
trum Cœna
sine vino
posset cele
brari.

Matt. 26. 26
Marc. 14.
25.

que in postremam sententiam inclinabant, quia tanta rerum penuria non fuit, quæstio illa remansit sub iudice. Verùm enimverò hæc placida disputatio nullius inter nos dissidij causa fuit, qui per Dei gratiam perpetuò fuimus animis coniunctissimi, vt libentissimè optarem, inter eos omnes, qui religionē verè Christianam profitētur, tam bellè conuenire, quàm eo tempore inter nos conueniebat.

Causa ob quam Villagagno in munitione sua nos diutius manere non permiserit.

Vt verò finem imponā iis quæ de Villagagno dicenda fuerunt, sub exitū Octobris, iuxta tritum illud prouerbiū, quo fertur, In amicitia dissuenda, debere homines fucum facere: magis ac magis nos Euangelicamque doctrinam execratus, apertèque significans sibi ampliùs in animo non esse, vt in sua Insula, Castellóque moraremur, statim egredi iussit. At si collibuisse, quemadmodum suprà demonstrauius, à nobis Villagagno pelli insula facilè poterat. Verumtamen, tum vt de nobis omnem conquerendi materiam præcideremus: tum ne nota Euangelio inurere- tur, ad cuius præscriptum nos vitam institue- re velle, eaque de causa in Americam venisse, iam antè Gallia, cæteræque nationes audie- rant, sine vlla contentione ei loco cessimus. Itaque cùm octo circiter menses apud Insu- lam, Castellúmque Colinium mansissemus: cui etiam muniendo vehementer nostræ de- sudauerant operæ: in continētem exacti pro- gredimur, ibique expectauimus menses duos, dum

dum è portu Salutari appulsa nauis, (cuius cū magistro conuenimus, in Galliã nos vt trãsportaret) onustaque Brasilio vela faceret. Interim Ganabaram *sinum* ingredienti sinistro in litore, locoque à Gallis Laterana dicto confedimus, mille passibus à Castello Colignio. Quemadmodum verò frequēter, & familiariter inde apud Barbaros commeabamus, inita cum Barbaris consuetudine, vnà conuiuari, agere, ambulare: illi se humanissimos præbere, (vt eū benignitate facilè superarent, qui ne dicto quidem violatus à se nos expulisset) hospites inuisere, cibariis etiam, rebúsque necessariis adiuuare cœperunt. Hactenus quæ Villagagnonis fuit in religione inconstantia, quàm crudeliter sub religionis specie nos accepit, quæ eius disputationes, ad Euangeliúmque repudiãdum extitère causæ, qui sermones quotidiani, quæ sæuitia in domesticos, qui cultus corporis, breuiter dictū sit: quem autem dedit nobis commeatum, quàmque proditoriè nos dimiserit, in tempus illud reiicio, quo ad reditum in Galliam naues ascendemus. Interea Villagagnonem suos inCastello miserè afflictantem paululùm relinquens, primò eius propugnaculum describam, sinúmque cui imminet.

Locus què
in cõtinētē
Americæ
incolui-
mus.

CAP. VII.

*Descriptio sinus Ganabara, qui & Geneuren-
sis appellatur: Insula, Castellique Coligny, atque
insularum adiacentium.*

VM sinus iste à Barbaris Gana-
bara dictus, eo tempore, quo illic
agebamus, inter cæteros eius re-
gionis portus, nauibus Gallicis
notissimus fuerit: abs re non existimaui alie-
num, si peculiarem eius descriptionem hoc
loco proponerem. Ille à Lusitanis Gene-
urensis appellatur, quod Caléd. Ianuar. primò
eum intrasse credatur: tribusque viginti
gradibus iacentem vltra Æquinoctialem li-
neam, sub Capricorni tropico. Cuius rei me-
minisse lectorem cupio, vt Theueti agno-
scat impudentiam. Is in libro vir. Illustr.
Quoniam becum laudans, ait, me aut alium im-
postorem, hunc sinum ad tres & viginti gra-
dus, prope polum Antarcticum collocasse,
quum tamen nunquam aliter, quàm hîc scri-
pserim. Quæ alij de sinu isto scripserunt, præ-
termitto, eumque quatuor & viginti passuum
millibus patêre affirmo. In quibusdam verò
locis in latitudinē crescere, donec 14. aut 16.
conficiat. Et quâuis ij mōtes, quibus iūgitur,
non adeò sint excelsi, atque ij sunt quos Ge-
neuenensis lacus alluit, rectè tamen cum eo cō-
parari

Compara-
tio lacus
Geneuen-
sis cum Hu-
nio Gana-
bara in Br a
silia.

parari potest ob vicinitatē vndique terrarū.

Ostium eius periculosum est, quia relicto mari trium Insularum incultarum oræ legendæ sunt: vnde magnum nauibus periculum imminet, ne scopulis allisæ penitus frangantur. Deinde præternauigandum est fretum, quod cū trecentos in latitudinem passus non habeat, enascitur sinistrorsum è monte, ac rupe pyramidis formam imitante: quæ nō modò est immensæ magnitudinis, verùm etiam eminens artificio quodam elaborata videtur. Propter eius autem rotunditatem, & quòd ingenti turri persimilis esset, hyperbolicè à Gallis *le Pot de beurre*, appellata fuerat. Paulò vterius intra sinum ipsum rupes extat satis plana, quæ in circuitu patet circiter centum & viginti passus. Hæc à nobis *Le Ratier* dicebatur, quam Villagagno cū primùm appulisset, imposita primùm suppellectile, ac impedimentis, muniri posse sperabat: vi tamen vndarum inde pulsus est. Ea porrò, quam incolebamus insula, duobus est passuum millibus vterior: hæc (vt commemoravi) erat inculta ante Villagagnonis aduentum. In circuitu circiter passus mille complectitur, latitudinem sexies superante lōgitudine: scopulisque ad libellam summæ aquæ extantibus cingitur, qua de causa naues citra tormēti iactum accedere non possunt: est que ideò naturâ munitissima, vt adiri ne nauigiolis quidem possit, nisi è portus latere ex aduerso ingredientis Oceani. Hæc si diligenter

Rupes vocata vas butyraceum. Mulcipula.

Descriptio Insulæ & prope in quo Villagagno habitabat.

ter custodita fuisset, nec expugnari, nec intercepti potuisset, quemadmodum à reditu nostro fuit à Lusitanis occupata, eorū qui relictī essent culpā: ab utraque parte eminebat colluculus, cuius in fastigio tuguriolum Villagagno extruxerat: rupi verò quinquaginta, aut sexaginta pedes in altitudinē porrectę, & ad insulæ cętrum sitę, suū imposuit prętorium. Reliqua in planiciem redacta, domiciliis continebantur, quę, annumerata omni Villagagnonis familia, octoginta circiter homines incolebant. Illa omnia si prętorium excipias aliquot fabrilibus lignis ædificatum & propugnacula qualicunque cęmento superinducta, parua erant tuguriola, prout Americani solent lignis extracta rotundis, herbęque contacta, dum paucis artificium munitionis illius, quam Villagagno nuncupavit Coligniū in Gallia erectum Antarctica. Id autem ab eo factū est, vt Gaspari Collignio Gallię Thalassiarchę gratularetur: neque immeritò. Nunquam enim sine illius fauore, ac ope (vt antea commemoravi) cū iter illud agere, tum vllam in Brasilia munitionē exædificare potuisset. At cū illius viri longē nobilissimi memoriam immortalitati commēdare velle, prę se ferret, (Nam, vt eius defectionem taceam, violatamque fidem qua receperat, antequam è Gallia excederet, se verum Dei cultum in Brasiliensi ora instauraturum esse:) quantam quęso ansam Lusitanis, arcem à se desertam nunc obtinentibus, prę-

buisse

fuiffe putatis erigendi trophæa de nomine Collignio, Galliæque Antarticæ, quod illi tractui fuerat impositum?

In quibus commemorandis fatis mirari nequeo, Theuetum Anno 1558. biennio post suum in Galliam reditum, vt Henrico secundo adularetur, qui regnum tunc temporis administrabat, in describendo sinu isto, & propugnaculo Colignij, ad dextrum latus in continente urbem depinxisse, quam Henricopolin nominat. Et quamuis tempus ei factis superfuerat ad illius erroris emendationē, nihilominus in sua eum Cosmographia extare voluit. At ego vehementer affirmo, cūm è Brasilia migraremus, id quod contigit plus octodecim post Theueti profectiōem mensibus, pagum nullum, urbem verò multò minus, eo vnquam in loco fuisse, vbi suam falsò Henricopolin collocat. Atque etiam fluctuans vrbs sæpe nomen inuertit, quam primò vernaculo sermone Ville Henry, secūdò Henry-ville nominat, idē etiam tertio facturus, si ea de re loquatur in posterum. Inde apertè liquet, hominem somnia tantū afferre, ac vanam quandam picturam. Cæterū quis non animaduertit, multò magis Theuetum nomine Regis Henrici abusum esse, quàm Villagagnonem Colignij, quod imposuit propugnaculo suo? Errore autem denuò repetito, videtur Principis memoriā prorsus conspurcare voluisse. Rectè, Plutarchus, Augustum Cæsarem excandescere, ait,

Vrbs imaginaria in operibus Theueti.

solitum, si quid de se nisi grauius, & à viris præstātibus memoriæ proderetur: eum quoque magistratibus in mandatis dedisse, ne paterentur nomen suum à morionibus, histrionibusque haberi ludibrio. Alexander publico edicto cauit, ne ab alio, quàm Apelle pingeretur: regium quippe nomen in pretio esse debet. Vt autem obuiam respondententi Theueto eam, locum cuius meminit, eum esse nego quem nos Laterariam vocabamus, in quo operarij nostri tuguriola quædã ædificauerāt. Attamen fateor, vbi primùm Galli confedere, montem extare, quem de Regis nomine, Henricum appellarunt: vt alterum etiam postea Corquillercum diximus, de cognomine Philippi Corquillerci, cuius ductu illuc appuleramus. Sed si tanta est inter montem, & urbem discrepantia, quãta inter templum, & vaccam, Theuetum in describenda Vrbenrica, aut Henricurbe delirasse quis dubitet, aut imponere lectoribus voluisse? Ego autem, ne de his præter veritatem loqui videar, eorum appello testimonium, qui iter illud confecerunt: sedeāt etiam inter iudices, qui Villagagnonẽ simul comitati sũt, quorũ adhuc nonnulli supersunt, an in eo loco extiterit quoddam vrbis vestigium: & non potius totum illud figmentum poëtarum somniis valde sit affine. Quoniam autem (vt in præfatione dixi) Theuetus, me, sociosque sine causa est adortus, molestè ferre nõ debet, si vnus facere iacturam vrbis hac mea defensione

sione cogatur. Cæterùm multos in eo præterea errores notavi, quos singillatim exponam, nisi se his contentum esse demonstrat. Malè me certè habet quòd interrupta sermonis ferie, huc delapsus sum, sed cùm id veritatis tuendæ gratia fecerim, liberum facti mei iudicium Lectoribus relinquo.

Vt igitur quæ restant de Ganabara persequamur, sciendum est ultra propugnaculum, decem ferè millibus pulcherrimam, fertilissimamque insulam iacere: ea cùm in circuitu duodecim passuum millibus pateret, Magnæ insulæ nomen à nobis sortita est. Magna insula. Quinetiam quòd à Tououpinambaulsiis cœderatis incoleretur, eam frequenter petebamus, ad exportandam farinam, aliâque necessaria.

Sunt præterea in illo sinu maris multæ insulæ incultæ, in quibus præstantissima ostrea reperiuntur. Barbari quidem in litoribus se submergentes, manibus inferunt lapides ingentes exiguis ostreis (illi *Leripes* vocant) Leripes ostrea. circumdatos, quæ sic petris adhærent, ut vi sint auellenda. Horum plenos lebetes coquebamus, & in quibusdam exiguas gemmas reperiēbamus.

Hic fluius multorum piscium genere abundat, in primis mulis quàm optimis, suisque marinis, & mediocribus aliis, quorum nonnullos, in capite de Piscibus, describam. Hic verò ingentes, ac monstrosas Balenas Balenæ. silentio præterire nolo, quæ pinnis aquam

h. iiij.

Balæna in
vadis.

superantibus, nobis ita fiebant obuiæ, vt tormentulis facillè peterentur. Verûtamen istiusmodi globis ea valde lædi non existimo, tantum abest, vt interfici possint: eaque de causa recedebant à nobis innoxie, quòd pelle sint durissima, crassaque pinguedine. Harum vna, quatuor, & viginti à Castello miliaribus Frië se promontorium versus in vadis adhærescens, Oceanum repetere, quòd eâ aqua profundior defecerat, non potuit: ad quam tanquàm accedere ausus est nemo, antequàm exspiraret, quippe cum suis conatibus vicinam terram concuteret, & à quatuor millibus passuum exaudiretur. Postquam verò vitam exhalauit, multi ex Barbaris, & nostris frustra quædam carniū decifarum abstulerunt: reliquum autem eo in loco remansit. Eas verò carnes parui faciebamus, propter insipidum gustum: pinguedinem verò colliquabamus, vt oleo expresso ad lucernas vteremur. Lingua verò, quæ pars existimatur præstantissima, sale condita fuit, Thalassiarchè in Galliam transmissa.

Fluuij dul
ces.

Duo sunt etiam flumina, quæ ad extremitatem sinus terra vndique circumdata, cum eo coniunguntur. In iis ego aliquoties cum Gallis nauigavi, & multos Barbarorum vicos in vtroque littore sitos inuisi. Hæc sunt quæ in hoc sinu præcipua cognoui, atque etiam arcis possessionem Gallis ereptam esse, tanto magis doleo, quanto hæc rectè custodita, vt erat facillimum, tutum nobis perfugium, &

Gallis commodissimam navigandi occasionem præbere potuissent. Ultra quadraginta, aut sexaginta passuum millia Platam versus, & fretum Magellanicum, alter est ingens maris sinus, à Gallis Vafarum dictus, ad quem appellant, illuc qui navigant, sicut & ad Friese Promontorium, quod & primùm tenuimus cùm Brasiliam peteremus.

CAP. VIII.

De ingenio, robore, statura, nuditate, ornamentis corporis virorum, & foeminarum Brasiliensium, apud quos annum ferè sum commoratus.

HACTENVS ea quæ in mari vidimus, dū Brasiliensium regiões petimus, descripsi: quis fuerit in Insula, & Colignio Castello rerum status, tantisper dū illic viximus: qualis denique sit Ganabara sinus demonstravi: Nunc antequàm naui conscensa reditum in Galliã parè, vitæ genus, & alia hîc à nostris incognita, paucis describere volo.

Vt autem ordine cuncta exequar, Barbari Americani, qui terrã Brasilijs incolût, *Tomonpinabaulsij* nominântur, quibuscû ego circiter annû familiariter sum versatus. Ii corpus nec prodigiosû, nec môstrosû habêt, sed nostro, qui in Europa viuimus, persimile, quod ad staturã spectat. Sunt quidè fortiores, robustiores, sa-

Statura, &c
dispositio
Barbarorum.

Ætas Barbarorum.

niores, & minùs obnoxij morbis. Pauci apud eos sũt claudi: pauci altero priuati oculo: deformes ferè nulli: licet etiam ceterimũ, ac vigesimum ætatis annũ sæpe attingant, (per lunas enim annos numerare norunt) pauci tamen canescunt. Id verò regionis illius temperiem indicat, quæ quum nullis frigoribus, aut pruinis torreatur, virides herbas, agros, & arbores semper habet: ipsi quoque molestiis, ac curis omnino vacui, iuuentutis in fonte labra rigassè videntur. Et quoniam fontes lutosos, & scaturigines peccilentes non adeũt, è quibus mala omnis generis oriuntur, quæ nos ante tempus attenuant, macerant corpus, animum excruciant, denique perimunt: vtrumque nihil eorum ad illos pertinet: diffidentia, auaritia, litibus, inuidia, ambitione denique non laborant. Colore prorsus nigro non sunt, sed tamen ad nigredinẽ accedente, propter solis vehementiã, quemadmodũ Hispanis, ac Prouincialibus vsuuenire videmus.

Barbari rerũ mundarũ neglectores.

Nuditatis Barbarorũ in genere.

In eos qui Barbaros villosos esse putant.

Hist. gen. Ind. li. 2. c. 79.

Cæterũ viri, fœminæ, infantes nudi prorsus incedunt, nec vllas corporis partes vnquam tegunt, nullo eius nuditatis pudore. Attamen villosi non sunt vt quibusdam visum est, imò simul atque pili in corpore apparent, aut vnguibus, aut forcipibus paruulis, quas à Christianis accipiunt, euellunt: barbam ipsam, palpebras, supercilia eradicant, vnde luscii, toruóque aspectu sũt. Idem legimus in insula Cumana vsurpari à Peruenibus. Caput quidem illi capillis vestitum

stitum habent, qui maribus ab ineunte ætate à vertice ad finciput raduntur, vt monachorum coronam dicas: ad occiput verò comam nutriunt nostrorum more maiorum, quam, vbi ad collum vsque fluctuat, refecant. Hic, ne (si fieri possit) aliquid à me prætermittatur, quod ad hanc tractationem pertineat: illud addam, esse nimirum in illis terris herbas quasdam duorum digitorum latitudine: hæ paululum incuruæ, in orbem & longitudinem excrescunt, veluti calamus, qui contigit spicam millij illius prægradis, quod apud Gallos triticum Sarracenum nuncupatur. Vidi aliquando senes (non tamen omnes, nunquam adolescentes, multò minùs pueros) qui duobus illius herbæ foliis acceptis, filoque xylyno virilia contegerent, atque etiam fasciis, ac linteolis, quæ à nobis habebât, obuoluerent. Qua in re primo aspectu elucere videretur scintilla quædam naturalis verecundiæ, si modò id ea de causa facerent. Etsi enim id penitiùs nunquam sum scrutatus: nihilominùs tamen arbitror id ab illis fieri tegendi alicuius morbi gratia, quo in senectute partes illæ confluctantur.

Quare senes Americani interdù virilia tegant.

Hoc insuper de more habent, vt ab infantia pueris omnibus labium inferius pertundant, eoque in foramine os quoddam perpolitum, ac instar eboris candidum inseratur, minimarum figura pyramidum, quæ supra mensam in quincuncem ordinatæ, verticillo petuntur. Pars fastigiata pollice vno, duobùs-

Labium perforatum & eius perforationis ratio.

Lapilli viri
des labiis
infecti.

Male per-
foratę ad
lapillos in-
ferendos.

ve digitis extrinsecus porrecta, inter gingi-
uas, & labium retinaculo adhæret: idque pro
arbitrio auferunt, reponuntque. Os verò il-
lud fastigiatum, ac candidum, in adolescentia
tantum gestant. Cum verò ad grandiore[m]
ætatem peruenire, cumque lingua sua *Coro-
mi ouassou* vocari incipiunt, (quod grandem,
aut crassum adolescentem sonat) foramini
labiorum inserunt lapillum viridem, ex ge-
nere pseudosmaragdi, qui similiter obice
quodam intrinsecus retentus extrinsecus ap-
paret, capitati argentei rotunditate, ac latitu-
dine, crassitudine autem duplici. Atque etiã
nonnulli reperiuntur, qui digiti longitudine
gestent, cumque teretem. Cuius postremi
generis vnus à me in Galliam allatus est. His
lapidibus interdum sublatis, Tououpinam-
baultii, linguam foras per rimam illam labio-
rum, animi gratia egerunt, ita vt gemini oris
effigiem spectantibus præbeant. Vtrum verò
spectaculum istiusmodi placeat, an deformes
admodum hac ratione fiant, facile est iudica-
tu. Alios insuper vidi, qui lapillos eiusmodi
virides in labiis gestare non contenti, vtrif-
que malis eundem ad vsum perforatis, in-
cludebant.

Quod ad illorum nasos attinet, cum apud
nos obstetrices soleant ab ipso puerorũ or-
tu, vt formosiores, ac productiores efficiant,
digitis extendere: contrarium prorsus insti-
tutum apud Americanos nostros obtinuit.
Puerorum enim pulchritudinem nasi depres-
sione

sione metiuntur. Itaque simul ac ex vtero matris prodire, pollice nasus eis deprimitur, perinde atque catellis in Gallia quibusdam fieri solet. A quibus longè illi dissident qui quodam in Paruani regni tractu, feruntur tanto esse naso præditi, ut ex eo sinaragdi, cyanii, aliique lapilluli, cum candidi, tum rubri, filo aureo suspendantur.

Hist. vniu.
Ind. lib. 4.
cap. 108

Nostri præterea Brasilienses cõpluribus pigmentis ac coloribus sibi corpus variegat: imprimis verò crura, ac tibiae adeò inficiunt atro colore, ex succo fructus cuiusdã, ab illis *Genipat* dicti, ut eminens animaduersa, femoralibus sacerdotalitiis induti esse videantur. Ea porro nigredo expressa ex illo *Genipat* fructu, ita illorum cuti adhærescit, ut decem aut quindecim diebus elui nequeat, quamuis se frequenter abluant.

Barbari nigro colore infecti, & variis coloribus picti.

Adhæc meniscos etiam habent octo digitis longiores, ex ossibus apprimè læuatis, ac instar alabastri candidis (quæ *Yaci* appellat) mutuato à Luna nomine, quam ita vocant: hos funiculo xylyno ad pectus è collo appensos demittunt.

menisci ex ossibus candidis.

Similiter frustula complura testè prægrandis lapide quodam diu multumque attrita perpoliunt. Rotunda deinde, ac instar denarii tenuia efficiunt, & umbilico pertusa, filoque xylyno trajecta, pro torquibus collo inferunt: (hæc *Boü-re* ipsorum lingua vocantur) ut apud nos catenulæ solent aureæ. Id porrò, quod à multis buccinum appellatur

esse crediderim, ex quo plerasque mulieres, zonas apud nos gestare videmus: cuius & quidem præstantissimi, plusquam tres vlnas habebam, cum in Galliam appuliffem. Barbari præterea torques (quos ab illis *Boï-re* dici, antea commemorauimus) conficiunt ex quodam genere ligni nigri, ac solidi, cuiusmodi sycomorum esse Matheolus testatur, quod ad eam rem valde accommodatum est: quoniam ad grauitatem, ac splendorem gagatis accedit. Maximam præterea vulgararum gallinarum copiam habent Americani: quarum progeniem à Lusitanis acceperunt. Albis sepe numero plumas detrahunt, ac ferramentis que nunc habent: antea verò cum illis carent, lapidibus peracutis molliores plumulas minutatim concidebant. Illis aquæ feruidæ, ac bullienti impositis, ac rubro coloris brasílico tinctis: postquam se gummi quodam ad id accommodato, illeuerunt, contegunt, atque ornant corpus, brachia, tibias, variisque; depingunt coloribus: ita vt instar pipionis, aliarumve auium recens exclusarum, lanuginem quandam habere videantur. Vnde verisimile est, vt, cum quidam nostrates in eas terras peruenissent, eosque ita initio ornatos prospexissent, nihil penitus de eis perscrutati, hunc rumorem sparferint, Barbaros scilicet prorsus esse villosos. Res tamen longè secus sese habet, vt qui tales naturâ non existant. Proinde rumor ille ex rei ignoratione manauit, cui deinde nimium leuiter fides adhi-

Boï-re
torques.

Barbari
plumis or-
nati credi-
ti sunt vil-
losi.

bita est. Quidam etiam memoriæ prodidit Cumanos sese vngere solitos gummi quodâ, vnguētoue glutinoso ac deinde se plumis variorum colorum conuestire.

Histo.gen.
Ind.lib. 2.
cap. 79.

Ornatus verò capitis *Touonpinamkiorum* nostrorū hæc est ratio: præter sincipitis abrasionem in coronæ monasticæ formâ, crinésque occipitis quos ad collum summitti diximus, solent insuper auiū plumas, rosei, rubei, cuiusuis denique coloris aptissimè compositas colligare, easque ad frontaliū vsū adhibere. Hæc non malè galericula referunt nō ita pridem à nobilioribus scæminis nostratibus vsurpata: Quæ proinde à Barbaris nostris accepisse non immeritò dicantur. Frontale autem istud vernacula lingua est *Tempe-nambi*.

Frontalia
ex plumis
contexta.

Inaurium quoque ex ossibus albissimis apud eos magnus est vsus, ossibus illis non ab-similium quæ perforatis suis labiis adolescētes imponere diximus. Apud eos auis est *Toucan* nomine, atra, toto corpore ceu coruus, circa ingluviē plumis tenuissimis fuluo colore, torque miniato ab imo circumdati. Partis istius pellem detrahunt, detractam siccant, (auis nomen retinet) siccitam vtrique genæ applicant cera agglutinatam, quâ *Tra-yetic* nuncupant. Quibus ita aptatis, dicas vmbones lupatarios ex ære, inauratos ab illis gestari.

Inaures.

Præterea si ad bellum sese accingant, aut pro more, de quo alibi, & solenni pompa ca-

ptium deuorandum sunt mactaturi, vt ad ornatum & elegantiam nihil defit, vestes induunt, pileos aptant, armillas brachiis imponunt ex plumis viridis, rubei, cærulei, & cuiuscunque alius coloris compactas, eximiæ pulchritudinis. Quibus artificiosissimè aptatis & interfertis atque adeò calamo tenui arundineo filóque xylino admodum concinnè compactis & connexis, vt vix vllum credam in Gallia esse phrigionē qui maiori industria plumas illas tractare & aptare possit, dicas vestes hac ratione contextas è villoso serico confectas esse. Eundem ornatum ligneis suis clauis adhibent quibus ad hunc modum ornatis elegantius dici nihil potest.

Ornamentorum postremum genus est, quod Struthiocamelorum pennis leucophæi coloris, quas ab accolis accipiunt (ex quo licet colligere grandissimas illas aues in regionibus illis versari, quas tamen illic me non vidisse ingenuè fateor) hoc modo conficiunt: caules ordine ab vna parte disponunt, plumæ ab altera eminent, atque in orbem circumflectuntur in modum conopæi vel rosæ. Itaque fit pennarum fasciculus quæ sua lingua *Araroye* appellant. Hunc tergo imponunt, filóque xylino alligant, caulibus cutem eorum contingentibus. Quo cùm sunt ornati, caueam pullis includendis tergo impositam gestare videntur. Fusiùs alibi à nobis dicitur, eos, qui bellicosissimi volunt haberi, quo fortitudinem suam palam faciant, multósf-

Pennatum
fasciculus.

multosque à se interfectos hostes esse demō-
 strent, captiuos denique vorādos multos ma-
 ctasse iactent, pectus, lacertos & femora in-
 cidere, incisuras verò illas atro quodam pul-
 uere inficere, quo; ad mortem vsque earum
 vestigia conseruantur, itaque aspicientibus
 thoraces & femoralia Heluetico more incisa
 representant.

Barbarorū
 incisuræ.

Computationibus autem seu *Caduinatio-*
nibus & saltationibus illis si sit indulgendum;
 in quibus certè vt plurimùm occupātur, quo
 magis animum excitent, præter horrendos
 clamores & tiulatus quos emittere cōsueue-
 re, fructus colligūt; corticis duri satis, echinū
 forma & magnitudine referentes, cuius ex-
 ficcati nucleum auellunt, atque in eius locum
 lapillos immittunt: huius generis multos filo
 attexunt, tibiisque apponunt: non minorem
 concitati, strepitum ederēt, ac testē limacum,
 si eo aptarētur modo, quin à saltatoriis crepi-
 taculis non longè absunt. Quæ quidem cupi-
 dissimè exoptant Barbari cū ad eos com-
 portantur.

Crepitaciū
 la è fructi-
 bus.

Fert insuper ea regio arborem, cuius fru-
 ctus Struthiocameli ouum crassitie adæquat,
 formaque refert. Hunc perforatum (eo quo
 à puerulis nuces apud nos perforantur mo-
 do) lapillisque aut milij crassioris (de quo suo
 loco) granis immissis, baculoque sesquipedali
 traiecto, instrumentum *Maraca* nomine fa-
 bricant. Strepitum edit ingentem, adeò vt

Maraca in-
 strumentū.

suillas vesicas pisifas plenas superet : quò fit vt à Barbaris nulquam non manu gestetur. Quæ sit Barbarorum de isto *Maraca* atque eius strepitu opinio , præsertim cum plumis egregiè ornatum , certòque destinatum vsui fuerit, tum à nobis dicetur cum de eorum religione agemus. Hactenus de natura, vestitu, & ornatu quo *Tououpinambaultij* nostri vti consueuerunt, paucis dictum esto. Veruntamen appendicis vice addam, crispatum pannum, rubri, viridis, flauique coloris à nobis magnâ copiâ aduectum fuisse, ex eo vestes omnis generis cõficièbamus: quas deinde per mutationem factam cum cibariis, cercopithecis, psittacis, brasilio, gossypio, pipere Indico, aliisque id genus quæ à mercatoribus asportari solent, Barbaris dabamus. At plerique nuda corporis parte reliqua, laxa & vndãtia femoralia solum induebant. Alij contra femoralibus contemptis, tunicam nates pertingentem induebant. Mox autem emensis aliquot passibus, & in seipos oculis identidem conuersis, non sine nostrorum risu & cachinnis, exutas illas vestes domi reponebant, quoad rursus eas induere in animum inducerent. De indusiis quoque & pileis idem iudicium.

Barbari ex parte nudi, ex parte vtrò induti.

Epilog. i.

Quæ de externo corporis habitu cum virorum tam puerorum dicenda fuerunt, satis fusè persecuti nobis videmur. Itaque si ex hac nostra descriptione Barbarum animo sibi representare quis cupiat: in primis nudum virum imaginetur, cuius membra aptè & cõcinnè

cinnè fuerint composita, pili euulsi, capilli ad
 finciput abradi, labia, genèque perforatè, qui-
 bus ossa præacuta aut viridis lapilli fuerint
 inserti, auriculæ in auribus traictæ, corpus
 variis fucatum coloribus, femora & tibiè atro
 illo fucò è *Genipar* infectæ, collum torque ex
 minutis cochleæ *vignol* frustulis ornatum ta-
 lem certè habebis qualem in ea regione cõ-
 speximus, atque in hac tabella depictũ, con-
 spiciendum exhibemus, torque tantũ osseo
 ornatum lapillóque labio inserto, in cuius al-
 tera manu arcum remissum, in altera sagit-
 tas imposuimus.

i. ij.

Præterea ad hanc tabellam implendam, huic *Tououpinambaultio* vnam ex vxoribus suis apposimus puerulum suum pro more, mitellæ xylinæ impositum in vlnis gerentem, qui vicissim vtraque tibia matris latus amplexatur. Lectum etiam è gossipio retis ad formam in aere suspensum adiunximus: fructumque eorum optimū *Ananas*, de quo postea, depinximus.

Iam verò si alia forma Barbarum animo informare placet, ridiculo illo amictu detracto gummi viscosa vniuersum corpus erit perliniendum, deinde plumæ minutim concisæ superiniiciendæ. Hac verò artificiali lanugine indutus vbi fuerit, quàm lepidus sit futurus non necesse est dicere.

Deinde siue naturalem retineat colorem, seu variis colorib. aut plumis fucatus, fuerit, vestes illas, pileos, armillas plumaceas quas descripsimus adhibeto. Tum maximè ornatum esse constabit.

At si vestes illas crispatis panni admouere visum fuerit, eisque (quemadmodum facere eos demonstrauimus) alia ex parte nudis tunicam imposueris, cuius altera manica sit luteo altera viridi colore, ad certissimas morionis notas parparum deerit. Denique instrumentum *Maraca* his adiungere si lubet, pennarumque fasciculum *Araroye* tergo aptarum, crepitacula quoque ex fructibus tibiis alligata, cam referet formam quam saltaturus aut compositaturus obtinet.

Epilog. 2.

Descriptio

3.

Descriptio

4.

Barbarorū
inter saltā
dum & po
tandū oc
natus.

Reliquam Barbarorum in ornandis corporibus industriã, iuxta integram quam antè edidimus descriptionem, vix multi exprimerent typi, qui etiam nisi adhibitis coloribus rem totam commodè haud representarent: veruntamen præter ea quæ iam antè commemorauimus, cum ad arma & prælia eorum ventum fuerit, toto corpore incisos, clavis ligneis instructos truculento aspectu homines dabo. Attamen hos in præsentia omittamus, ornatuque suo & voluptatibus (quibus non imperitè indulgent) frui sinamus. Cultus verò fœminarum quas illi *Quoniam*, & quibusdam in locis ex quo commercium cum Lusitanis habent *Maria* nominant, quanto sit præstantior dispiciamus.

Americana-
ne formine
nude ince-
dunt.

Nuditas in primis, sicut initio huius capituli monuimus, cum viris illis est communis, pilos quoque consimiliter omnes euellant, ne palpebris quidem & supercilis exceptis. Ad comam quod attinet, ab illis differunt: viri enim, vti dictum est, ad sinciput abrasant, ad occiput verò demittunt: fœminæ contra non modò alunt: sed etiam more nostratium frequenter pectere & abluere solent. Quinetiam xylina vitta rubro colore infecta constringere & cõplicare illis est familiare. Passis tamen & oberrantibus capillis vt plurimum incedunt, quippe iis circa humeros circumfluentibus & volitantibus delectantur.

In aures
mōstratæ.

Alterum quoque discrimen in eo positum est, quòd perinde vt viri, labia non perforat:

ac

ac proinde gemmis siue lapillis faciem non exornant. Auriculas tamen adeò trahunt, vt detractis inauribus digitum capiant: in aures istæ ex prægrandi illa cochlea *vignol* candore & longitudine candelam mediocrem adæquant: quo fit vt humeros, atque adeò pectus ipsum pertingentes si eminus conspiciantur, vestigatoris canis pendulas aures referant.

Faciei verò hunc adhibent cultum. Accersita ad hoc ministerium socia vel vicina circulum penicillo in media gena delineat, in cochleæ verò formam fucum cæruleum, flavum, rubrum tantisper circumducit dum vniuersam faciem coloribus illis distinxerit ac variarit: Quinetiam palpebrarum ac superciliariorum locum (quod fœminas parum pudicas in Gallia factitare audio) penicillo oblinat.

Armillas etiam ex compluribus candidissimis ossium frustulis in squamæ modum incisissis contexunt. ea tamen adeò aptè & concinnè cera gummi permixta iungunt, vt nihil suprâ. Hæ longitudinem palmi obtinent: ac non malè brachiale illud referunt quo folliculo pellendo vtuntur apud nos. Torques quoque candidissimos quos *Bon-re* nuncupant gestare illis est familiare: collo tamen non appendunt, qui mos est virorum, sed iis in armillarum modum brachia inuoluunt. Huc in usum vitreos globulos flauis, cæruleis, viridisque coloris quos filo traictos habeba-

Mira Americ.
ric. formi.
fucandarū
ratio.

Armilla
prægrâdes
ex complu
ribus ossiâ
frustulis
côpositæ.

inus summè exoptabant, *Maurobi* appellant. Hos, siue ad earum pagos accederemus, siue ipsæ Castellum nostrum adirent, vt à nobis extorquerent oblati fructibus aut aliis quibusdam, crebrò blandissimis his verbis urgebant, *Mair, de agatorem, amabé Mauroubi*. hoc est, Galle, bonus es, da mihi armillas ex vitreis globulis. Eadem prorsus ratione pectines quos *Guap* aut *Kuap* vocât, specula quoque *Aroua* reliquasque merces quibus delectantur flagitabant.

Certū feminat.
Am. de vestibus reiciendis cōsiliū.

Barbararū scem. de crebra ablutioe cōsuetudo.

Mirum verò mihi præ cæteris hoc videbatur, quòd licet corpus, brachia, femora, tibiâsque variis coloribus non ita frequenter distinguant, nec plumarum ornamentis vtantur, vestes tamen ex crispato panno, à nobis sæpiùs vnà cum indusiis oblatas, vt induerēt nunquam impetrauimus. Etenim in ea pertinacia permanebant, à qua nondum demotas esse existimo. Excusationem ex recepta ab omnibus accolis consuetudine captabant. Solere omnes ad obuia quæuis flumina & fontes subsidere, vt hausta manibus aqua, caput aspergant: contingere nonnunquam vt (anatum more) vno die decies immergantur: vestes si toties sint exuendæ, molestissimum fore. Præclarâ certè & speciosam causam. Atqui, quâ necesse erat admittere, quippe cum illis disceptando nihil promouebamus. Adeò autem nuditas est illis cordi, vt non modò *Tououpinambaultiorum* femina liberæ quæ in continente versabantur, vestes

vestes omnes pertinaciter reiicerent, sed etiam captivæ pretio à nobis emptæ, quibus pro mâcipiis ad Castellum nostrum munendum utebamur, cohiberi non poterant quin animi gratia, noctu, indutiis reliquique panniculamentis depositis ante somnum per insulâ nudæ oberrarēt. Denique si penes eas accipiendarum aut reiiciendarum vestium fuisset potestas, à nobis verò ad eas induendas flagris adactæ non fuissent, æstum solis perferre, lacertosque & humeros lapidibus & humo comportandis lædere maluissent.

Captiva fœmina mirū in modū nuditate delectatur.

Hæc de ornamentis, armillis, reliquoque Americanarum fœminarum mundo paucis fuere dicenda. Itaque nullo addito epilogo prout cuique visum fuerit, animo concipiendas relinquo.

Quis sit infantium ab utero matris ornatus tum à me dicetur cùm de Barbarorū coniugiis agemus. Hic locus postulat vt aliquid de maiusculis, hoc est tertium aut quartum annum excedentibus, quos vulgò *Canomi-miri* nuncupant dicamus. His certè non parum delectabamur: siquidem, præ nostratibus puerulis, corpore præpingui, osse candido, labio inserto, circumtousis capillis, corpore nonnunquam depicto nobis ad pagum accedentibus, gregatim choreas agitantes obviam veniebant. Vt autem aliquid præmij à nobis referrent, sæpius blanda ista verba repetebant *Coutouassat, amabé pinda*. hoc est, Socie da mihi hamos hos. si quando à nobis im-

Canomi-miri pueruli.

petrabant (quod non rarò contingebat) hamòsque decem vel duodecim minores arenæ aut pulveri imponebamus, tum illi confestim exultare, & humi fusi terram instar cucinulorum radebant. Quæ res non minimæ erat voluptatis.

Denique quamvis Barbaros cuiusvis ætatis per annum integrum quo apud eos vixi sollicitè admodum sin contemplatus, adeò vt idea quædam etiamnum animo meo inhæreat: fateor tamen ob varios gestus à nostris prorsus alienos, literis eos picturave exactè referre difficillimum esse. Si quis igitur plenam voluntatem ex illis capere cupit, vt ipsam Americam adeat autor fuerim. At verò, dices, non vnus esse iter diei: Id quidem ego confirmo: ac proinde non nisi cautè suscipiendum esse suadeo. De illorum casis, supellectile, cubandi ratione, aliisque non paucis, prout res tulerit, posthac dicturi sumus. Priusquam autem huic capiti finis imponatur, in eos aliquid dicendum videtur qui aut opinantur tacitè, aut etiam scriptis mandarunt commercium illud adeò frequens cum Barbaris nudis ac præsertim cum fœminis, ad lasciuiam & libidinem prouocare: dico igitur, quamvis in speciem nuditas illa concupiscentiæ esca non immeritò censeatur, tamen, vt res ipsa comprobauit, inculta illa nuditate certum est, multò minùs opinione viros ad libidinem pellici. Itaque ausim asseuerare splendidum illum cultum, fucos, supposititias comas, ca-

Barbari
cur exactè
exprimi
non possint.

America-
narum nu-
ditas cul-
tu nostra-
rum fœmi-
naturum mi-
nùs noxia.

illos

pillos calamistratos, ampla illa & tanto artificio complicata, amictoria pretiosa, mammillaria, laciniatas & vndantes vestes, cæteraque huiusmodi, quibus fœminæ nostrates tam sedulò formam mentiuntur; plura incommoda & mala parere, quàm faciat Barbararum nuditas, tametsi forma ab illis non vincatur. Ita vt si pluribus seruato decoro hæc persequi liceret, efficacissimas huic sententiæ meæ subiicerem rationes refutatis omnibus argumentis quæ in contrariam partem afferri possint. Ac ne diutiùs immorer, eorum testimonium hîc appello qui mecum in Brasiliam nauigarunt quique vtrasque conspexerunt. Hæc tamen ita accipi nolim, ac si nuditas illa mihi vlllo modo contra Scripturæ autoritatē probaretur. Testatur enim Adám & Euam, post peccatum: agnita nuditate, pudore suffusos fuisse. Eorum etiam detestor heresim qui violata naturæ lege, non satis hac in parte à miseris nostris Americanis seruata, morem illum turpissimum inuehere moniti sunt.

De Barbarorum nuditate quid sentiat autor.

Sed quæ de Barbaris istis à me dicta sunt eò certè tendunt vt constet nos nihilo minùs culpandos esse, qui istis damnatis quòd abiecto pudore nudi incedant, in aliud extremum peccamus, cultu nimirum nostro nimio. Atque vtinam nostrum quisque modesto cultu habita necessitatis & honesti ratione potiùs quàm fastus, & vanitatis, vtatur.

CAP. IX.

De crassis radicibus, & crasso milio, ex quibus Barbari farinam conficiunt, qua in panis utuntur locum: de que eorum potionem quam Caou-in appellant.

QVANDO QUIDEM externum ornatum habitumque Barbarorum superiori capite accepimus, à recto ordine alienum non videtur, si de eorū cibariis hoc loco differamus. Hoc autem in primis est notandum, licet frumentum nec habeant nec serant, vitésque minime colant, nihilominus tamen, (quod experientia non semel sum edoctus) lautè admodum eos viuere quantumuis pane & vino carentes.

Sine pane & vino lautè viuunt Barbari.

Aypi & Manot radices.

Duorum generum radices habent quibus *Aypi & Manot*, nomina indidere: Hæc intra tres quatuorue menses ad eò crescunt, ut sint longitudine sesquipedales, femoris crassitudine. Erutas scæminæ (neque enim circa isthæc occupatur viri) igne exsiccatas, *Boucano* nimirum impositas nonnunquam etiam recentes acutis silicibus postis infixis atterunt, prout caseum & odoratas nuces corradere solemus, farinamque candidissimam ex ea conficiunt. Tum verò cruda illa farina, atque adeo succus albus, de quo mox, qui ab ea expri

primitur recentis & liquidi amyli triticei, aquâ diu madefacti, saporem prorsus refert. Adeo ut cum post meum in Galliâ reditum alicubi me presente fieret odor ille memoriam refricauit eius quo Barbarorum casæ, tantisperdum ex radicibus farina conficitur perfundi solent.

Ad farinæ istius apparatus scæminæ Brasilienses, vasa fictilia prægrandia utpote quæ singula capiant modia, satis commodè effingunt. Quibus ad ignem positis farinam immittunt, continuoque dum coquitur dissectæ cucurbitæ altera parte, qua pultarii loco utuntur, permouent. Cocta tragematis minoris formam habet.

Duplex istius farinæ genus ab illis conficitur: Alia enim percocta est & dura *Ouy-entan* appellant, quam in militiam profecturi secum ferunt quod diutiùs conferuetur: Alia verò minus est cocta & mollior, *Ouy-pou* nominant: hæc priore est eò præstantior, quod dum recens ori admouetur ac manditur, panis candidi medullæ saporem refert. Prior verò ille sapor, de quo egi, inter coquendum, in gratiorem & suauiore mutatur.

Quamuis autem hæ farinæ, præsertim recentes saporis sint optimi, summam alendi habeant facultatem, ac facilis earum sit concoctio, nihilominus tamen pani conficiendo ut (ipse sum expertus) nullo modo sunt aptæ. Massa quidem conficitur, quæ non dissimili à triticea modo intumescit, specièque est op-

Ouy-entan
durior farina.

Ouy-pou
mollior farina.

Farina ex radicibus ad panem conficiendum minus apta.

tima ac instar simillacæ candida: inter coquendum tamen ad eò exsiccat & adurit crusta, vt pane scisso fractõe interior pars sicca & ad pristinam farinæ formam redacta rēperiat. Quibus adducor vt credam eum qui primus retulit (cū non satis diligenter quod à me dictum est perpendisset) eos qui viginti duobus, aut tribus gradibus vltra Æquatorē porrecti sunt (quos *Tououpinambaultios* esse planè cōstat) pane ex lignis attritis confecto vesci solitos, quod de radicibus istis de quibus agimus est intelligendū, hallucinatum fuisse.

Hist. Gen.
Ind. libr. 2.
cap. 92.

Mingant
pulmentū
& radicū
farina.

Vtraque verò farina pulmento conficiendo, quod à Barbaris *Mingant* nuncupatur, præsertim si pingui quodā iure diluatur: tunc enim orizam refert, atque eo condita modo optimi est saporis.

Barbari pe-
ritissimè fa-
rinā in os
coniiciunt.

Galli ad fa-
rinā in os
iniiciendā
inepti.

Cæterum *Tououpinambaultij* nostri cū viri tum mulieres, nec non ipsi pueruli ab ineunte ætate huiusmodi farinam siccā panis vice edere consueuerunt. Cui rei adeo apti frequenti vsu sunt facti, vt summis digitis è figulinis vasis desumptā certa manu ne minima quidam excepta mica, eminè in os coniiciant. Hunc morem imitari aliquoties tentauimus, at farina illa vultum inspergebamus, in hoc nimirum negotio minè exercitati, ac proinde, nisi mimicos moriones referre volebamus, cochlearibus vti necesse erat.

Porro radices illæ *Aypi* & *Maniot* interdum recentes frustatim conciduntur ex qua-
rum

rum farina humida quidem illa, pilæ ample à mulieribus compinguntur, è quibus intra manus compressis succum, lactis instar, candidum ac liquidum exprimunt. Eum vasis figulinis exceptum soli exponunt, cuius calore ad modum lactis coagulatur. Edendus verò in patellis testaceis infunditur, ac deinde, prout solemus ova frigere, excoquitur.

Succus ex humida radice expressus esculentus.

Præterea radix *Aypi* non modo ex farina usu probatur, sed etiam sub cinere cocta utiliter comeditur: quippe & tenerascit, & diffunditur, castaneæque in prunis coctæ, cuius saporem refert, est persimilis: ac proinde ita parata edulis est maximè. At radicis quæ *Maniot* dicitur, longè alia est ratio, nisi enim in farinam redacta erit atque percocta, periculosissimè editur.

Radix cinere cocta.

Vtriusque caulis, quæ forma inter se sunt persimiles, Juniperi humilis magnitudinem æquat foliisque Pæoniæ similitudine. Quod verò in hisce Brasiliensis radicibus, *Aypi* & *Maniot* maximè est admirandum, totum in copia positum est, earum rami qui calamos cannabinos fragilitate adæquant, quanta copia perfringi ac in terram quam altissimè defigi possunt nulla adhibita alia cultura bimestri aut trimestri spatio radicū copiā gignunt.

Quæ sit radicum istarum caulis & foliorum forma.

Mira ratio radices illas propagandi.

Mulieres quoque amplum illud milium, de quo dictum est, quòdque vulgò à nobis triticum Saracenum, à Barbaris *Auati* dicitur, præacuto baculo in terram defixo ferunt: ex eo item farina ab illis conficitur,

Auati, milium amplum.

quam eodē prorsus modo coquunt & comedunt quo superiorem diximus . At verò crediderim (contra quàm à me dictum fuerat prima huiusce historię editione. duo enim distinguebam quę vbi penitus perspexi, vnū idémque esse iam comperio) hoc *Auati* nostrorum Brasiliensium idem esse cū eo quod Indorum Historiographus *Mais* nominat, quod , vti ipse testatur, Indis frumenti vsum præbet. Illud his verbis describit.

Mais Petuanū triticum.

Hist. Gen. Ind. lib. 5. cap. 213.

Calcondilus de bello Tur. lib. 3. cap. 24.

Americani solū tritico & vino accommodatum.

Harundo *Mais* inquit, in hominis altitudinem, ac nonnunquam ampliùs adolescit; fatis crassa est , foliis palustrum arundinum persimilis , spica nuci pinastrio simili , grano amplo, nec rotundo , nec quadrato, nec longitudine cum nostro tritico comparanda , à semente mensibus tribus metitur : imò irriguis locis XLV. diebus. Ex vno grano 100. 200. 300. 400. 500. nonnunquam etiam 600. gignuntur. His abundè docetur quæ sit illius regionis fertilitas , quam nunc Hispani occupant. Quidam scriptis mandauit adeo fertile esse in Occidentali India solum , vt frumentum , hordeum, miliū denique ad cubitos quindecim adolescat. Hęc sunt quæ panis vicem apud Americanos supplere animaduerti.

Hispani ac Lusitani qui sedes in illis terris fixerunt, magna frumenti ac vini copia abundant, ex quo apparet Brasiliensium oram horum esse maximè feracem . Quòd autem iis rebus Barbari carent, ipsorum incitiæ tribuendum esse. Nos verò frumētum & vinea-

rum palmites eò comportauimus, expertique fumus vtrumque illic optimè prouenire posse, si modò agri eo labore quo apud nos colerentur. Vitis enim à nobis plantatæ rami fluxerunt, maximo feracissimi soli argumento. Quod ad fructus attinet, primo anno racemi nati sunt acidi, qui non modò non maturefcerēt, sed etiam in dies indurescerēt. At verò quantum à peritis vinitoribus, non ita pridem edoctus sum, constat nouelleta primo & secundo anno labruscas nullius pretij plerumque producere. At verisimile est Gallos si vitem illam colere perrexerunt, optimas ex ea vuas collegisse.

Frumentum verò & secale à nobis fata folia quidem emiserunt, inque stipulam sunt fastigiata, ac spem fecerūt, in spicis nulla grana extiterūt. Hordeum grana permulta produxit, & ad iustam maturitatem peruenit: unde credibile illud solum nimium celeriter extrusisse frumentum, & secale, quæ diutius in terra foueri expetunt, quàm hordeum, ita vt nec florere, nec grana proferre potuerint. Eam ob causam, quemadmodum in Gallia agros, vt sint fertiliores, stercoramus, contra illam terram assiduo cultu, ac versatione defatigandam esse arbitror, vt eo modo ferēdis frugibus sit aptior.

Quis verò dubitat eadem commoda ex illis terris quæ Lusitani iam percipiūt, Gallos si diutius mansissent, percipere potuisse? Quod certè fecissent, ac frequenter, nisi Vil-

America-
nū soli ob
pinguedi-
nē frumē-
to nostro
ferendo
ineptum.

Apostasi a
Villaga-
gnonis in
causā quòd
Galli non
sint in A-
merica.

lagagno puriorem Religionem deferuisset, eò commeassent. Ac sanè cùm tellus lōgè plures quàm facit, incolas alere possit: vt ego verè affirmauerim millena me tum præstantissimi totius Galliæ agri iugera possidere potuisse. Atque hoc obiter dictum sit, vt iis satisfiat, qui curiosiùs inquirunt, an apud Brasilienses frumentum, ac vinum prouenire possint, si modò excolantur.

Vt autem eò redeam vnde digressus sum, priusquam de carnibus, fructibus, piscibus, & aliis Barbarorum cibis, nostris prorsus absimilibus, loquar, vt meliùs quæ dicenda proposui distinguam, quæ sit ipsorum potio, quæ que conficiatur ratione, edisseram.

Brazil. fœ-
minæ po-
tum confi-
ciunt.

Hîc primò notandum est, viros, vt in paranda farina operam non ponunt, sed curam illam mulieribus relinquunt, illud idem hoc in negotio illis vsuuenire. Quin à conficiēda potione multò religiosiùs cauent, præterquã quòd radices *Aypi*, & *Maniot* eo modo quo diximus, paratæ, præcipuum ipsis cibum subministrent, potionem quoque ex illis hac ratione conficiunt. Eas in primis postquam minutatim consciderunt, quomodo hîc rapas ollæ iniiciendas solent, inque vasis luteis susseruefaciunt, quoad mollescant, emollitas ab igne remouent, ac deseruescere sinunt. His ita expeditis, earum pleræque circa ingentia illa vasa sedentes frustra illa mollita mandendo comminuūt, deinde singula manu ab ore excipientes in aliud vas igni impositum deiciunt,

ciunt, vt ibi rursus ferueāt: baculo autem continuo agitant donec satis ferbuisse iudicent: tum secundo à flammis ablatum in alia vasa è cannis, quorum singula cadum minorem Burgundium æquant, minimè colatum reponunt: vbi verò rursus ferbuerit, despumatumque fuerit, cannas illas operiunt quoad, eo quo dicemus modo, ebibant. Vasa porò illa de quibus vltimo loco dixi, figuram earum cuparum imitantur, quibus ad lixiuiũ passim vtuntur Borbonij, & Auerni, ore tamen aliquantò angustiore.

Ædem quoque Brasilienses sceminae feruefacientes, ac ore mandentes milium illud quod *Auati* nominat, potum eadem potius ratione conficiunt cum superiori. Nominatim verò sceminas eã artem exercere repeto. Nam quamuis distinctionem inter virgines & mulieres, quæ propterea non abstinent à virorum consortio (vt malè Theuetus scripsit) ea in re nõ viderim: nihilominus hoc sibi firmiter persuadent Barbari, potionẽ nullius saporis futurã, si radices aut milium ipsi mandant. Deinde tam hoc indignum arbitrantur, quàm ineptum est quod à rusticis Segusianis factitatur, qui & nent, & colum gestant. Hanc potionem Barbari vocant *Caouin* quæ subturbida & spissa est, ac ferè lactis saporem imitatur: rubeam etiam habent, & albam, vt & nos vinum.

Potus ex milio,

Sing. A.
met. c. 24.

Quoniam autem radices istæ, ac milium quolibet tempore in eorum regione proue-

niunt, ideo quotiescunque visum est potum eiusmodi conficiunt tanta copia, ut semel plusquam triginta cados sexagenum sextariorum Parisiensium in ipsorum ædibus dispositos viderim: vbi pleni operique remanent donec illi ad compotandum conueniāt. Priusquam verò quæ sit compotandi ratio referam, exclamando præfari liceat: Procul estote Germani, Flandri, Heluetij, omnesque adeò qui strenuè potando palmā petitis. Vos enim audito Barbarorū potandi modo sponse illis cessuros esse video.

Americani
potato-
res eximij.

Caon-in an
tequā bi-
bant cale-
faciunt.

Ergo cūm potationem aggrediuntur, præfertim cūm captiuum mactare adhibitis solemnibus ceremoniis, de quibus postea fœmine lentum ignem circa vasa accendunt, ut potus ille tepescat. tepido enim delectantur, contrario profus à nostro more, qui vinum frigidissimum expetimus. Id vbi factum est, primūm aperiunt cadum, & poculorum loco cucurbitæ ample altera parte, quæ tres Parisienses sextarios capiat, hauriunt. Tum viri saltando ad illas accedunt, plenosque cyathos ab ipsarum manibus accipiunt, illæque identidem bibunt, & vno haustu plena pocula absorbent. Haustus verò tantisper repetunt, dum in cadis omnibus vel vna *Caon-in* gutta restat. Ego quidem ipsos tres dies & noctes continuè bibentes conspexi: quin etiam cūm vsque adeo essent expleti, potūque oppressi, ut oneri ferendo impares essent, operi sese denuò applicabāt, quia incepti certami-

taminis defectio ignauiam argueret.

Illud quoque est obseruandū, Tououpinā-
baultios inter bibendum nihil edere, atque
inter comedendum omnino non bibere: quo
fiebat vt nostrum viuendi morem valde mi-
rarentur, cū nos alternatim bibere, ac ede-
re conspicerent. Ac si quis eos hac in re cum
equis comparet, faceti cuiusdam responsum
afferam, qui dicere solebat discrimen in eo
esse, quòd Barbari aquatum minimè essent
deducendi, quòdque periculum non esset ne
postilenas abrumpere cogerentur. Et quam-
uis ad cibum sumendum horam statutā non
habeant, sed ad libitum vrgente fame, vel de
media nocte comedant, neque vllum in bi-
bendo modum seruent, in cibo tamen maxi-
mè sunt sobrij. nonnulli os manúsque ante,
ac post pastum abluunt: quod ad os spectat,
id fieri puto, quod alioqui viscoso humore
impeditum illis esset futurum, propter eas fa-
rinas quibus panis loco, vt diximus, vtūtur.
Mirum illi silentium tempore cibi obseruāt,
ita vt in aliud tempus referāt ea de quibus col-
loquuturi sunt. Nos autem cū violato ipso-
rum instituto, vt in Gallia vsuuenit, inter prā-
dendum sermones misceremus, ab illis irri-
debamur.

Tououpi-
nābaultij
inter edē-
dum non
bibunt.

Barbari
quoties e-
suriunt e-
dunt.

Itaque tantisper dum hæc celebratur com-
potatio, Americani hilares canunt, saltant,
choreas agitant: quin etiam se mutuò hortā-
tur vt in bello sint strenui, & quamplurimos
hostes capiant: deinde instar gruum ordine

dispositi saltant per domum in quam conueniant, cursitant, donec cados penitus exhaurerint.

Ebrietatis
Barbaro-
rū argu-
mentum.

At certè quòd ebrietatis palmam referant non infirmum hoc est argumētum, quòd nōnulli in istis symposiis 4. Caouini sextarios exhauriant: sed tum maximè sunt, quum plurimis instructi (vti antea diximus) captiuū aliquem maētant & deuorant: tunc enim Ethnicorum more Bacchanalia sua celebrāt. Parcius quidem vicini inter se in pendulis illis lectis è gossypio contextis sedentes computant: sed cum singuli alicuius pagi incolæ conueniant sæpius ad computationes immodicas, nunquam ad cibos, hoc fit vt rarò mediocres illæ & modestæ computationes locum habeant.

Nusquam verò, ad computationes seu mediocres, seu immensas accedunt, quin (vt antea diximus) ad expellendas sollicitudines ad choreas conueniant. Sed præterea peculiare hoc est iunioribus nondum coniugatis vt pennarum fasciculis tergo annexis, & *Mara* manibus admoto, nec nō aridis illis fructibus traiectis filo, tibiisque aptatis strepitū edentibus, (vt antea dictum est) totam noctē huc & illuc circuncursent ostiatim saltantes: ita vt iis visis & auditis sæpius in mentem veniret eorum infania, qui in quibusdam Gallia locis vernaculè Famuli dicuntur. Solent isti tempore constituto sanctis & patronis vniuscuiusque parœciæ summa cum pompa decernendis

nendis stultorū amictu incedere, tibiis multis tintinnabulis resonantibus, atque adeo per ædes & plateas choreas agitantes, ac maximè Pyrricham illam saltationem, huc & illuc diuagari.

Hic verò quiddam notatu dignum succurrit, in omnibus Barbarorum choreis, siue alij alios consecutentur, siue in circulum disponantur, vt pluribus alibi dicturi sumus, nusquam tamē mulieres aut puellas viris interferi: quin potiùs seorsim saltare solitas.

Priusquam verò narrationē institutam de computationibus nostrorum Americ. cōcludamus, facetam admodum historiam, tragicam tamen recitare placet, vt à nemine ignoretur quàm largè essent vinum hausturi si copia illis suppeteret. Quidam *Moussacat*, id est paterfamiliàs mihi narrauit.

Contigit nobis non ita pridem (inquit veracula lingua) vt dromadem *Peros* (sic illi Lusitanos cum quibus inimicitias gerunt, nuncupant) opprimeremus, macetatis & deuoratis quos in ea nacti sumus hominibus, cùm merces eorum à nobis expilarentur, prægrandes offendimus *Caramemos* ligneos (quo nomine dolia, & reliqua vasa significant) potione quadam oppletos: Quibus ab altera parte apertis ecquid rei inesset periculum facere placuit. Ego verò (inquebat vetulus ille) quodnam esset genus illud ignoro, nec satis scio an etiam apud vos tale existet. Hoc tamē scio nos vbi ad satietatem potauimus, totos tres

Mulieres
filiæque à
Barbaro
rū choreis
seiuñctæ.

Faceta Bra
siliensis
Moussacat
de vino
narratio.

dies adeò sopitos fuisse, vt ægrè excitati tertio die fuerimus. Plena nimirum fuisse vasa illa conijcio generoso Hispanico vino, quo imprudentes Barbari Bacchi festum celebrarint. Mirum proinde non est vini illius vaporibus correptos, cõfestim sopitos fuisse prout ab illo vetulo referebatur.

Nos verò commanducatum illum fœminarum in suo *Caouin* conficiendo initiò abhorrebamus: quem vt vitarem, radices aliquot *Aypi* & *Maniot* cum quadam milii copia contulas feruefecimus gratiorem potum confecturos nos esse opinantes: sed experientia edocti sumus rationē hanc nō succedere. Quo factū est vt paulatim Barbarico *Caouin* affueuerimus: Attamen illius vsus nobis non fuit perpetuus. Nam saccari cannis, quarum copia nobis suppetebat in aquam refrigeratā ob perpetuum regionum illarum æstum, per aliquot dies madefactis, potum parabamus gratissimi saporis. Frigidam quoque nonnūquam bibebamus. Illic enim fontes sunt limpidissimi, flumina quoque aquæ dalcis, ob aeris temperiem ita probatæ & salubris, vt nemini quantumuis largè pota periculum crearet. Hic mihi succurrit, aquam dulcem à Barbaris *vhete*, salam verò *vheen* appellari. In qua dictione efferenda præ cæteris laborabamus: ab illis enim imo gutture pronuntiat, quo modo suas gutturales Hebræi solent efferre. Denique quia non dubito quin ea quæ radicibus & milio fœminarum dentibus at-

tritis

Aquæ Bra-
siliensium
optimæ.

tritis ad *Caou-in* parandum diximus stomachum multis ad nauseam usque mouerit, quò fastidium illud abstergant, peto ab illis ut rationem qua mustum apud nos exprimitur animo repetant. Enimverò si vinitores, vindemiarum tempore, in iis presertim locis quæ vina generosissima gignunt, nudis pedibus, non nunquam calceis induti labra vinarum ingredi uasque calcare, inque ipsis torcularibus immundissimè tractare meminerint, multa conperient non mundiora illo radicum commaducatu. Si verò quis instet feruendo ac despumando vinum purgari, respondeo *Caou-in* quoque eadem penitus ratione sordes omnes abiciere, ac proinde parem utriusque esse hac in parte rationem.

Caou-in cum vino collatio.

C A P. X.

De feris, prægrandibus lacertis, serpentibus aliisque America monstruosis animantibus.

RIVS QUAM ULTERIUS progrediar, statim ab initio huiusce capituli lectorem breuiter admonere visum est, nullas è quadrupedum genere animantes, figura nostratibus omnino similes in toto Brasiliensi orbe reperiri, neque solere *Tououpinambaultios* ex istis aliquas nisi

Animalia in America nascuntur à nostris presus dissimilia.

perquam rarò cicuratas domi educare. Ut autem generatim describam animantes feras, quæ à Barbaris *Soo* appellantur, ab iis quæ vsui humano accommòdatæ sunt facere initium decreui. Primo illa videtur loco esse ponenda, quæ & vulgaris est maximè: hanc *Tapirousson* appellant, pilo subrubescenti atque promissio, vaccam magnitudine ac forma valde referentem. Attamen quum cornibus careat, sitque contractiore collo, auriculis longioribus & pendulis, scioribusque tibiis atque gracilioribus, vngula continua & asini vngulæ persimili, meritò quis eam vaccæ asinique naturæ participem esse diceret. differt nihilominus ab utroque plurimùm, quòd & breuissimam gerat caudam, (obiterque hîc monendus est Lector, permulta in America gigni animantia, quæ omnino sine cauda sint) & dentes habeat multò acutiores. nec hominibus propterea quidquam periculi ab ea potest creari, quum in fuga potiùs, quàm in viribus salutem ponere consueuerit. Eam Barbari sagittis confixam, vt & alias plerasque interficiunt, aut fossa excauata, decipulisve aliis modi ingeniosè fabricatis, venari solent.

Ceterùm fera illa, magno est in pretio apud Barbaros, pellis gratia quam simulatque illi detraxerint, dorsi corium in orbem circumcidentes, ad solem exsiccant, in parmasque fundi mediocris cadi magnitudine conformant, quibus in bello tela hostium excepta repel-

Tapirousson fera
quæ asinū
& vaccam
refert.

Parmæ ex
corio *Tapirousson*.

repellunt. Tantam verò duritiem pellis ad solem siccata cōtrahit, vt nullius ictu teli quātumuis magno impetu vibrati, transigi posse, faciliè credam. In Galliam duas eiusmodi parmas studiosè afferebam: redeuntibus verò fames ita molesta fuit, vt omni comœatu cōsumpto, ne Cercopithecis quidem & psittacis, eiusdémque generis animantibus exceptis, quæ ex regione illa nobiscum aduehebamus, parmę illæ duæ, carbonibus impositæ, fuerint etiam ad depellendâ famē comedendæ: quibus reliquæ pelles, quæ, vt suo dicam loco, in naui erant, additæ sunt.

Porro *Tapirousson* caro ad bubulæ gustū ferè accedit. Hanc suo Barbari more coquunt, *Boucanare* patria lingua appellant. At quoniam vocabulum illud iam vsurpauit, & postea sæpius repetendum erit ne diutius lector hæreat, oblata occasione, quid hoc rei sit exponam.

Americani defixis in terra ligneis quatuor furcis crassitudine brachij trium pedum intervallo, quadrati figura, æquali verò trium ferè pedum altitudine, baculos in transuersum duobus à se inuicem distantes digitis superimponunt, itaque ligneam cratem comparant: hanc sua lingua *Boucan* nominant. In ædibus permultas huiusmodi crates habent, quibus carnes in frustra concisas imponunt & lento igne siccis è lignis excitato, vt ferè nullus exiit fumus, quandiu fert voluntas coqui hunc in modū patiuntur bis horario

Tapirousson
carnium sa-
por.

Boucan &
Barbarorū
culina.
Conseruan-
dorū cibo-
rum apud
Amer. ra-
io.

spatio inuerfas. Et quoniam sale cibos minime condiunt, quemadmodum hinc mos est, vno tantum coquendi remedio vtuntur ad eorum conseruationem. itaque etiam si 30. vno die feras quales hoc capite describemus essent venati, omnes frustatim concisas illis cratibus ingererent, quam citissime fieri posset, ne corrumperebuntur: ibi sæpius circumactæ aliquando plus quatuor & viginti horis torrentur, donec pars interior carniū æquè cocta sit atque exterior, eaque ratione omnes sint à corruptione tutæ. Nec in piscibus apparandis & conseruandis alia est ratio, quos quum nacti sunt, magna copia ad farinam conficiendam exsiccant, eos præsertim quos patria ipsi lingua *Piraparati* vocant, qui germanissimi sunt muli, de quibus dabitur aliam dicendi locus. Istæ autem crates apud Barbaros carnaria & promptuaria merito habenda sunt: ideoque vix eorum pagos adire licet, quin ferarum pisciumque carnibus onusta conspiciantur: sæpius etiã vsuuenire solet, vt postea dicemus, si adeas Barbaros, vt istiusmodi crates humana carne refertas, quam scilicet de victis hostibus interficiendis & comedendis, vt optima spolia reportant, intueare. Hactenus de Americana *Boucanatione* dictum sit, cui cum Barbaris placet elixæ carnes succedunt, quod cum bona Theueti venia scribam, qui hoc negare ausus est.

Vt autem inceptam ferarum descriptionem persequar, secundæ magnitudinis partes deferen-

Farina
piscibus.

Humanæ
carnes
Boucã im
positæ.

ferendæ videntur cuidam ceruorum generi, quod illi *Seouassou* nominat, sed cum hoc differunt à nostris, quòd multò sint humiliiores, quòdque minora gestent cornua, tum etiam illo, quòd æquè pilos demittant, atque nostrates capræ. Aper autem Americanus, quem illi *Taiassou* vocant, corporis mole, auriculis, capite, pedibus, atque iis quæ apud nos gignuntur forma valdè similis est, dentibus etiam & prolaxis & acutis, vehementer damnosus: tamen cum & macilentior existat & gracilior, frendeatque terribiliter, illa quoque deformitate insignis est. Habet à natura foramen in dorso, quemadmodum in capite suem marinum habere dixi, quo spiritum emittit admittitque. Ne quis verò istud prodigiosum existimet, Autor Gener. Indic. Hist. memoriæ prodidit apud Nicaraguenses qui non multum à noua Hispania distant, sues nasci quibus umbilicus in dorso est: qui procul dubio, ad idem genus cum iis de quibus hîc trado, reuocandi sunt. Cæterum *Tapiroussou* & *Seouassou*, & *Taiassou* reliquas Brasiliensis ore feras magnitudine superant.

Est quoque apud Americanos fera quædã rufa quam *Agouti* nominant nefrendis tringinta dierum nati altitudine, pede bifido, breuissima cauda, rostro & auriculis ferè leporinis, palato gratissima. Sunt & aliæ duorû aut trium generum quas *Tapitis* appellant, nostratibus non absimiles leporibus, subrubescenti autem pilo.

Seouassou
genus ceruorum.

Taiassou a
Per.

Sues quibus foramẽ est in dorso.

Libr. 5. cap. 204.

Maxima Amer. animalia.

Agouti nefrendis ceruus.

Tapitis leporis genus.

Mures sub
ruffi.

In fyluis quoque magnas venantur forlices fciurorum pilo & magnitudine, quæ ad cuniculorum delicias accedunt.

Pag animal
mal macu
lis distin
ctum.

Pag aut *Pague* (quonã enim modo id pronuncient, vix ac ne vix quidem intelligas) fera est altitudine mediocri venatici canis, capite deformi, carne ad vitulinæ gustû accedente, pelle pulcherrima, & maculis albis, leucopœis, nigris que distincta, vt maximi apud nos pretii futura esset, si modò nancisceremur.

Sarigoy fœ
tidum ani
mal.

Alia etiam inuenitur, quam *Sarigoy* appellant, quæ ob fœtorem à Barbaris non comeditur: Nos autem quibusdam excoriatis, & detracta renum pinguedine, vnde fœtor ille manabat, sine fastidio edimus: carne enim cùm tenera, tum optima est.

Taton ar
mata squa
mis.

Est etiam illa quam *Taton* vocant. Hæc non adeò cursu valet, veruntamen (vt apud nos hermalei) per dumeta reptans, durissimis est armata squamis, ita vt gladio transuerberari nequeat, pellem etiam illi detractam, ex qua Barbari permultas compingunt cistas. Caramenos ipsis nominatas, si complicaueris, digitalia esse militaria diceres. Carne candida est, optimique saporis. Quod autem ad figuram attinet, tantæ proceritatis nullam videre licuit, quantam expressit Bellouius suarum obseruationum extremo libro tertio, vbi tamen Brasiliensem *Taton* nominatum designat.

His etiam animalibus, quæ apud Americanos

nos frequentissima sunt, adduntur Crocodili Iacare Crocodili.
Iacare dicti, instar humanæ coxæ, longitudine iusta. At tantum abest ut noceat, ut plenæ istis Iacaris Barbarorum sint domus, puerique sine vlllo periculo cum iis lusitent. Nihilominus audiebam senes commemorantes, dum peregrinarentur, se à nescio quo Iacarum genere peti, à quo se magna difficultate sagittis tuerentur. Illud cum appropinquare homines persentisceret ex arudinibus erumpere dicebant, & impetum in obuium quemque facere.

Cæterum ut illa omittam quæ Plinius & alii de Crocodilis, qui in Nilo degunt, memoriæ prodidère, vniuersalis Indiarum Hist. Lib. 5. cap. 196.
 scriptor illis in regionibus infestos fuisse Crocodilos, ad urbem Pamana refert, qui plus centum pedes in longitudinem patebant: quod mihi quidem mirabile & portentosum videtur, tantum abest ut affirmem, quemadmodum falso Theuetus obiecit, eo in libro quæ de viris Illustrib. edidit, de suo fabulari Quoniãbe co verba faciens: à qua calumnia quem margini adscripsi, author me vindicabit. Eis autem Crocodilis quos mihi videre cõtigat, os erat valde patulum, alta crura, cauda verò nec rotunda, nec acuta, sed ad extremum tenuissima. Vtrum autem, ut quidam scripsere, superiorem mandibulam moueant, ingenuè fateor me non obseruasse. Venantur insuper Americani lacertas, *Tonons* illi appellant, Tonons lacertas.
 nõ virides verum leucopas & pelle variega-

ta, vt noſtrates parua lacertæ. Et quãuis longæ ſint quatuor, aut quinque pedes, iuſta craſſitudinẽ, ideóque forma terribili, nihilominus in ranarum morem flumina paludẽſque incolunt, nemini noxiæ. Addam pelle illis detracta exenteratæ ſi coquantur ſummè delicatas eſſe, nihil vt in America guſtauerim ſuauius. Carne enim ſunt, vt apud nos caponæ alba, delicata, tenera, ſuaui, vt nihil ſupra.

Maximè in
America e-
dules lacertæ.

Edules in
America
Bufones.

Initio tamen ab iſtarum guſtu abhorrebam, poſteà verò quàm primum attigi, quod ad cibos attinet, ferebãt apud me primas lacertæ

Bufones quoque permagnos habêt Touou pinambaultij, quibus minimè exenteratis, toſtis veſcũtur. Quũ verò & medici doceãt & vulgo etiam notum ſit, & perſpectum carnẽ, atque faniem, & quicquid adeò bufonis eſt, lethale eſſe, facile quilibet me tacente propter illius regionis temperiem, aliãue de cauſa, quæ me lateat, vſu venire vt illic bufones, vt ſunt apud nos, minimè ſint venenati atque periculoſi.

Americani
permagnos
ſerpẽtes co-
medere ſo-
lent.

Comedunt etiam ſerpentes craſſitudine brachij, quinque ferè pedum longitudine, quinetiam animaduerti Barbaros, vt de Crocodilis commemorauì genus quoddã ex nigro & rubeo diſcolor, domum afferre intèrque vxores & liberos proicere, ita ſecuros vt manibus cõtrectarent. Has immanes anguillas terreſtres fruſtatim conſcindunt apparãtque. Inſipidæ tamen ſunt & per quàm exiguum ſaporis.

Diuerſi etiam generis ſerpentes apud eos
 gignuntur, & in fluuiis præſertim, vbi ole-
 rum inſtar virides apparent: longi atque gra-
 ciles, quorum iſtus maximè noxius eſt. nec
 non in ſyluis exiſtunt lacertæ, præter eas de
 quibus ſupra mentionem fecimus valde pe-
 riculoſe, vt ex narratione quam ſubſciam pa-
 tebit. Itaque quum aliquando duobus Gallis
 comitantibus iter facerem viſendæ regionis
 gratia, neque vt mos erat, vię duces Barbaros
 haberemus, ideóque oberraremus in ſyluis,
 vallémque profundam pedibus metiremur,
 audito ſtrepitu venientis animalis ad nos
 cuiuſdam, imbellem eſſe feram opinati, non
 ſecus iter inceptum perſequentes ſecuro era-
 mus animo. Statim verò ad dextram triginta
 ferè paſſuum interuallo, in colle lacertum
 conſpicimus: corpore humano craſſiorem
 quinum aut ſenum pedum. Ille in modum
 Oſtrei ſquamis albicantibus & aſperis totus,
 altero pede anteriori erecto, capite ſublimes,
 collucētibus oculis nos intueri cœpit. Qua-
 re attoniti (nemo enim fortè noſtrū ſclo-
 pettam tum ferebat, gladiis tantum eramus
 accincti, arcuſque nobis ſuppetebāt & ſagit-
 tæ. quæ tela illi monſtro tam duris armato
 ſquamis nocere non admodum poterant, ni-
 hilominus veriti, ne ſi fuga nobis conſulere
 vellemus celeritate ſuperius nos vnà confi-
 ceret) alter alterū trepidè quum intueretur,
 eodem in loco ſtetimus. At poſtquam ille
 pdiſioſus & formidabilis lacertus, ore aper-

Autoris de
 pdiſioſa
 lacerta cō-
 memorat
 tio.

to, & quòd æstus magnus esset (sudum enim erat meridiano ferè tempore) altè anhelans, vt facillè exaudiremus, per quadrantem horæ nos esset intuitus, derepentè môtis verticem petiuit tanto fragore virgultorum, atque ramorum, quantum ceruus syluam cursu pererrans vix ederet. Itaque nos, qui tum valdè timueramus, de illo insequendo non admodum solliciti, Deo liberatori gratias egimus, & institutum iter denuo sumus aggressi. Mihi autem eorum opinionem recolenti, qui affirmât lacertum aspectu hominis delectari, visum est illi monstro tantùm placuisse intuitum nostrum, quantum eius angebamur præsentia. Nec non apud eos fera gignitur è præda victum quærens, quam appellant, *Ian-
onaye*. Ea ferè tibiarum altitudine & velocitate canem æquat venaticum, circa mentum verò pilo est promisso, pelle variegata, pulcrâque instar lyncis, ac in reliquis vehemèter illi similis. Barbari non immeritò feram illâ valdè reformidant. Nam cùm prædæ sit assuetâ quemadmodum & leo, si quem eorum assequitur in frustra concisum deuorat. Illi verò vt sunt vindictæ appetentes, nec quid eorum quæ molesta sunt inultum esse patiuntur si quâ excauatis ea de caussa foueis aliòue decipulorum genere intercipient, sagittis confixam pluribus, quo diutius lâgucat, lentè interficiunt: vtque faciliùs pateat, quàm malè fera illa cum Barbaris agat, cùm aliquando quinque aut sex Gallorû de comitatu, hâc trã
sirent

*Ian-
onaye* -
ve fera ho-
minibus
infesta.

firent, monebant Americani vt nobis à *Ian-ouare* caueremus, quòd illa ipsa hebdomade tres crudeliter mortales in quodam eorum pago assumpsisset.

Addendum verò huic editioni Latine ex-
stimauit, Americanos ante Villagagnonis ex-
peditionem canes nunquam vidisse: ideò que
cùm permagnum ex venaticorum genere ca-
nem intuerentur, quem cum aliquot paruulis
eò aduexeramus, nobisque ille applauderet,
propterea quòd vt antea commemorauit, ad
Ian-ouare formam accedit, obstupescébāt, ab
illòque fugiebant. Ea de causa etiam Go-
mara in generali sua Indiarum historia testa-
tur, anno 1509. cùm Christophorus Colum-
bus primùm ad Insulam Beringuam appulit,
quæ & S. Ioannis nomine insignitur, huiusce
regionis Indos, qui cum Hispanis bellù ge-
rebant, vehementer canem subrubidum ti-
muisse, qui etiam duorum ferè sclopetariorū
erat loco: propterea quòd non modò in Bar-
baros ferociter impetum faciebat, verùm e-
tiam socios ab hostibus discernens quātum-
uis prouocatus minimè illis erat molestus,
quin etiam Caribas recognoscens (pessima &
maximè detestanda illarum omnium regio-
num natio) fugientes persequebatur in me-
diam vsque hostium aciem, qui etiam tantùm
excitatus, nulla quiete fruebatur, quousque
arreptum hostem dilaniasset: pro Hispanis
tam dextrè præliabatur, vt illo comitati tam
alacriter aduersus Indos pugnarent quàm si

Canes pri-
mū ab A-
mericanis
conspēcti

Cap. 44.

Cap. 62.

Cay cerco
pitheci.Cercopi-
thecorum
in paruu-
lis è peri-
culo eri-
piendis
industria.

tres in suo numero habuissent equites. hic tamen canis dum nescio quem Caribam nãdo persequitur, venenata sagitta ictus appetit, dominumque tristem admodum reddidit, latantésque Indos. Sic & Vallouas Hispanorum centurio fortissimus cum primũ Australẽ patefecit Oceanum, emissis quos habebat canibus in Indos, qui aditu illum arcebant, Barbari tanto timore sunt perculsi, vt fuga sibi cõsulere cogerẽtur, Vallouẽque canes tam profuerint quàm milites omnium præstantissimi. Insuper multi reperiuntur in Brasiliensium ora Cercopitheci, parvuli atq; nigri, quos illi *Cay* vocant, quibus describendis supersedebo, propterea quòd nobis sunt notissimi. Vnum hoc tantum dicam, quum in arborum cacuminibus, quòd fructu quodam filicis vestito, instar fabarum nostratiũ viuant, procelloso præsertim tempore acervatim garriant atque clamitent, iucundissimos esse tum aspectu tum auditu. Cæterum, cum vno tantum partu vnicum edat fœtum, Cercopithecus simul atque editus est in lucẽ, ea naturali præditus est industria, vt à collo patris matrisve firmissimè pendeat: itaque si venatores ingruant, parẽtibus per ramos defilientibus via etiam fuga abripitur: Quod certè incredibile videri non debet cum Mathæolus Commẽtariis in Dioscoridẽ editis, Plinio atque Aristotele authoribus affirmet, tam amãtes prolis esse mustelas, vt teneram adhuc ore comprehensam, huc & illuc circũ-

ge-

gestent. Quin etiam animantibus est omnibus illud à natura tributum, vt non modò conseruandæ prolis studio teneantur, sed etiam ad id efficiendum sagacitate mira sint præditæ. Qua de causa non facilè Barbari Cercopithecus quacunque sint ætate venari possunt: sagittis tamen vulneratos deiciunt de arboribus, ac deinde sanatos, & aliquântisper domi cicuratos cum mercibus commutant. Verùm initio ad eò sunt feri vt attreçantium digitos dentibus conuulnerèt, ad eò vt morfi dolore cogantur illos sepiissimè ictibus conficere.

Modus capiendorũ Cercopithecorũ.

Est quoque apud Americanos alterius generis Cercopithecus, quem ipsi *Sagouin* nominant, crassitudine Sciuri, eodémque piloruso: Quod verò ad formam attinet, rostro, pectore, collo, reliquisque ferè partibus leoni persimilis, audax etiam, nulli paruulorum animalium pulchritudine cedit, quos quidem illic viderim. Et si tam facilè mare trãsmitteretur quàm cætera, multò maioris esset pretij. Sed cùm tam infirmo sit corpusculo, vt vacillantem nauem ferre non possit, ea etiam est superbia, vt vel minimùm offensus, tædio vitam cùm morte commutet. Hîc tamè quidam reperiuntur, mihi que fit verisimile eam esse bestiolam, de qua Murotus suum induxit loquentem seruulum, cuidam zoilo cui nomẽ erat Sago: alludens enim Cercopithecici nomẽ esse dicit Sagonem. Vt autem fatear ingenuè quod res est, quamuis fuerim curiosus

Sagouin pulchrum animalculum.

me omnibus animantibus Americanis obseruandis non ita fuisse diligenter, quam optarem, nihilominus vt semel finem faciam, duo adhuc describam genera, quæ figura sũt prodigiosa vt quæ maximè.

Hay deforme animal.

Vnum quod Barbari *Hay* vocant, magnitudine canis est, facie Cercopithecæ, vètre pẽdulo, quemadmodum Scrofæ parturientis, pilo leucopæto valde diluto, longissima cauda, pedibus in morem Vrsi villosis, prolixis unguibus: vt autem dum in syluis agit valde sit serum, captum nihilominus cicuratur facillimè. Nudi autẽ Tououpinambaultij non libenter cum illo colludunt, propterea quòd tum longos habeat ungues, tum acutos. Cæterum (quæ res fortasse videbitur incredibilis) audiui & à Barbaris, & à quibusdam interpretibus qui diu in America sunt cõmorati, neminẽ vnquam vidisse tum in syluis tũ domi animal illud cibo frui, vt quidam aura illud viuere opinentur.

Coaty rostro prodigioso lar go.

Alterum, de quo etiam mihi dicẽdum est, à Barbaris *Coaty* appellatum, altitudine leporis est, breui pilo & maculoso, auriculis paruis & acutis, capite cùm paruo, tum ab oculis eminente rostro, plus pede vno longo, scipionis instar tereti, subitò ad extremum decrescente, ita vt æquè sit omnino crassus, ore ita angusto, vt vix auricularem digitum recipiat. nullũ prodigiosius inueniri potest: deinde cùm hæc est capta fera collectis quatuor pedibus, aut in alterum vergit latus, aut

con-

concidit, neque vnquã erigi, neque cogi potest vt vescatur nisi præbeantur formicæ, vnde etiam in syluis sibi victum parat. Octauo ferè die, quo ad Villagagnonem venimus, Barbari eius generis ferã ad nos intulerunt, quæ ob nouitatem omnes magna impleuit admiratione. Nam, vt commemorauì, cùm si cum nostratibus conferatur sit valde prodigiola, sæpe à quodam ex nostris familiaribus excellenti pictore summopere contendì, vt tum illam, tum plerasque ceteras, non tantum admirabiles verùm etiam nobis incognitas, penicillo representare vellet, quod maximo dolore meo nunquam ab illo impetraui.

C A P. XI.

De varietate Americanarum auium. De versperilionibus, apibus, muscis, aliisque regionis illius insectis.

Hoc etiam caput, quo de auibus agam, ab iis ordiri placuit, quæ vitui humano sunt accommodatæ, generalique vocabulo à Tououpinambaultiis *Oura* nominantur: maximam illi habent earum copiam gallinarum, quibus ab India cognomen addimus eãque

Oura aues.

Arignau-oufou Gallina Indica.

Arignau-miri Gallina nostra.

Arignau-ropia ouſ.

Gallinarum magna copia in America.

Vpe Anaes Indiz.

Arignau-oufou appellant : me non ab eo tempore quo Lusitani apud Barbaros agunt, gallinas etiam nostrates alere solent, ipsis

Arignau-miri dictas. Quamuis autem ut alii commemoravi, candidas plurimi faciant, ut plumis auulsis, rubroque infectis exornent se atque vestiant, ab utroque tamen genere plerumque abstinent, quod ad vescendum attingit. At hæc quum sibi persuadeant oua quæ

Arignau-ropia nominant, esse instar veneni, non modò stupecebant, si oua coram illiserberemus, verum etiam nos increpantes addebant, non ferendum esse dum pullationem anteverteremus nos gallinam in ouo comedere. Itaque de suis gallinis æquè ferè sunt solliciti, atque de auibus quæ vitam in syluis agunt. Illas ubicunque fert impetus ponere patiuntur. At gallinæ vicissim, pullos & dumis & vepribus domum deducunt, ita ut ea molestia careant Americanæ mulieres, qua nostrates, in pullis Indicis educandis, quibus etiã ouorum præbent vitellos, fatigantur. Ac tanta fit apud eos pullatio, ut iis in pagis, qui minùs sæpe ab extraneis inuisuntur, gallina Indica gladiolo veneat, qui quidem apud nos vix festertio nummo æstimaretur : altero autem duorum obolum quinque aut sex gallinæ nostrates constant.

Vnà cum gallinis Barbari alunt etiam domianates Indicas, *Vpe* ipsi nominant. Quoniam verò ea imbuti sunt superstitione Tououpi-

oupinambaultij , fore vt si animali tã tardo vescerentur , eandem tarditatem contraherent, ita vt si hostes imminerent, fuga sibi salutem quærere non possent, vt vel tantillum de iis degustent non facilè quisquam persuaserit, eaque de causa sibi tēperant ab omnibus eis animãtibus quę tardè incedūt, piscib. etiã vt raiis aliisq̃ue, qui nō celeriter nare possūt. Quod ad illas aues attinet, quę degunt in syluis, magnæ, caponum instar, capiuntur, illæque trium generum, quod Barbari *Iacou-tin*, *Iacoupen* & *Iacou-ouassou* appellant. Pluma est omnibus nigra & leucopæata, gustu ad phasianos accedunt: verèque possū affirmare, nihil *Iacous* illis edi vnquam suauius.

Iacous phasianorum genus.

Præterea duo sunt genera exquisitissimarum auium, quibus nomen est *Mouton* Pannonum magnitudine, iisdem plumis quibus superiores, raròque admodum inueniuntur.

Mouton auis rara.

Macacoua & *Ynambou-ouassou*, duo sunt genera perdicum, anserum nostratium magnitudine non absimile, quo *Mouton* gustu. Idè est ferè trium sequentium sapor *Ynambourmiri* perdicum altitudine: *Pegassou*, palumbi, *Paicacu* turturis.

Magnarū perdicum genus.

Vt autem breuiter de auibus, quę magna copia reperiuntur, tum in syluis, fluminibus, tum etiam in littoribus finiam, ad eas veniam quę non ita sunt ad victum accommodatæ. Inter cæteras duo sunt genera eadem magnitudine, ad corui crassitudinē ac-

BLANK INSERTED TO
ENSURE CORRECT
PAGE POSITION

sunt cacuminibus nidificant, quàm in syluis, quò fit vt ter quaterve in anno à Barbaris depumentur, è quibus plumis pileos, vestes, armillas compingunt, clauarum suarũ capulos exornant, corpusque suum cohonestant. Huiusmodi ego pennas non paucas mecum in Galliam afferebam, earum præsertim quas flauo & cæruleo colore esse dixi, sed vbi Lutetiam veni, aulicus quidam cui videndas exhibui, prius importunus mihi esse non destitit quàm eas à me extorsit.

Plumæ è quibus pilei, vestes &c. cõponuntur.

De psittacis, trium aut quatuor generum illic capiuntur, maximos, & pulcherrimos *Aionrom* Barbari nominât. His rubeo, luteo, ac violaceo colore caput est distinctum: extremis alis est coccineus: cauda, quæ est prælonga, lutea: reliquo corpore viridis. Huiusmodi perpauci ad nos adferuntur. Præter plumarum elegantiam eo commendantur nomine quòd edocti, optimè humanum imitantur sermonem. Vnum ab interprete quodam accepi, ab ipso iam per tres annos educatum, qui Gallicas, & Americanas voces tã genuinè pronuntiabat, vt si non esset in conspectu, eius vocem ab humana discernere vix quisquam potuisset.

Aionrom psittaci maximũ & pulcherrimi.

Longè admirabilius erat, Mulierem in vico quodam qui ab Insula nostra IV. passuum millia distabat, huius generis vnum educasse, qui non secus ac si ratione præditus esset ea quæ iubebatur, caperet. Illac quoties nobis iter erat, statim ab auis illius hera audieba-

Pfittaci mi-
ra Histo-
ria.

mus, vultisne mihi dare pectinem aut speculum, ego verò iamiam coram vobis pfittacū meum iubebo canere & saltare? Si fortè postulatis illius annuebamus, pfittacus confestim auditis quibusdam heræ verbis, non modò saltabat in pertica cui insidebat, sed & garriebat, & sibilabat, Barbaros denique in bellum euntes mirabiliter referebat. In summa si heræ visum erat imperare vt caneret, canebat: saltaret, saltabat: Contrà si indonata paulò acerbiori sermone illi suum *Auge* hoc est confiste, imperasset, tum ille obmutescibat, nec vllis verbis efficere poteramus vt vel linguam vel pedem motitaret. Quare reputandū Lectoribus relinquo annon Romani, qui Plinio autore, coruo à quo omnibus matutinis nominatim ad Rostra salutabantur, funus innumeris exequiis olim celebrarunt, eumque à quo esset interfectus, morte multarunt, si huiusmodi pfittacum habuissent, per quàm maximi fecissent. Illum barbara mulier *Che-ribaué* hoc est dilectissimum appellabat. Ei sanè adeò charus erat, vt quærentibus nobis, quo pretio mercari possemus, illa *Mocaonassos* hoc est tormentū æneum maius, per irrisionem respondebat, itaque nullo pretio ab ea extorqueri à nobis potuit.

Lib. 10. ca.
43.

Marganas
pfittaci apud nos
frequētes.

Pfittacorum alterum genus est eorum qui in Galliam aduehi solent, quos *Marganas* Ba. bari appellant, & minimi faciunt. At verò tam sunt illic frequentes quàm apud nos columbi: quo fiebat, vt licet carnibus essent paulò durioribus, quòd ad perdicis sapore accē-

derent, illis non rarò vefceremur.

Tertium genus psittacorum *Touis* Barbari, nautæ verò Neultrii *Moiffons* vocât: sturnorum magnitudine, caudam prælongâ croceis pennis distinguētibus, cætera viridis est. Priusquam autem sermoni de psittacis instituto finem imponam, succurrit nonnihil à Cosmographo quodam relatum, Psittacos nimirum in arborum ramis pendulos nidos construere, ne à serpentibus ova absorbeantur, quod quidem meras esse fabulas existimo, siquidem in arborum cauatarum antris nidos construere eos deprehendi.

Inter reliquas aues Americanorû, primus locus cuidam *Toucan* nomine dabitur, cuius antè meminimus: Is columbi est magnitudine, colore atro ceu coruus, excepto pectore, quod crocei est coloris, torque miniato ab inferiori parte circumducto, detracto Barbari ad genarû aliarûmque corporis partium ornatum vtuntur. Tum verò maximè apud illos est in pretio quòd saltaturi eo vtuntur. Nomen inde est fortitum *Toucan-tabouracé* hoc est pluma ad saltandum. Nihilominus tamè, tâta illis earû suppetit copia, vt cû mercibus nostratibus permutare eas non grauētur. Auis istius rostrum reliquum corpus longitudine superat, cum quo gruis rostrum minimè est comparandum, itaque pro monstruossimo totius orbis rostro est habendum, ergo non immeritò Bellonius, vnum cû nactus esset, sub finem tertii libri descriptionis

Touis psittacorû genus minimum.

Toucan auis columbi magnitudine.

Rostrû auis monstruosum.

auium depingendum curauit : nomē quidem non edit, at ea omnia quæ ab illo narrantur de isto rostro necessariò sunt intelligenda.

Panon cui
pectus ru-
brum.

Alia est merulæ magnitudine, & colore, excepto pectore quod bubuli sanguinis ruborem adæquat, à Barbaris eodem quo superius detrahitur modo, Auem verò *Panon* nominant.

Quampian
auis cocci-
nea.

Est & alia turdi magnitudine, plumis omnibus coccineis, hanc illi *Quampian* vocant.

Gonambuch
auis mini-
ma.

Minimè verò est prætermittenda auicula non minoris admirationis quàm subtilitatis, quam Barbari *Gonambuch* appellant, plumis albicantibus, & fulgentibus, fucum, aut scarabeum magnitudine non superat, miros tamen cantando edit cōcentus. Milio illi crasso quem Americani *Auati* nomināt, aut alijs altioribus herbis insidens, tam editum edit cantum, vt, nisi cōspiciatur vix credas ab illo corpusculo tantum tamque suauem edi posse. Luscinix nostræ minimè cedit.

Amer. auis
varietas.

Cæterum, quia sigillatim Americanas aues omnes, quæ à nostris nō modò genere, sed & coloris varietate, putà rubei, rosei, violacei, albi, leucopæi, purpurei, &c. à nostris non parū differunt, describere non possum, vnam tandem descripturus sum quam adeò obseruant Barbari, vt eam non modò afficere damno nolint, sed afficientes inultos abire non patientur. Columbi est magnitudine, colore cinericio, lugubri voce: eam *Tououpinambaultij* noctu frequentiùs quàm interdiu exaudi-

audiunt, atque ab amicis & cognatis mortuis ad se mitti credunt, tum vt bonum omē renunciet, tū præcipuè vt animos addat, moneátque vt se aduersus hostes fortiter in bello gerant. Existimant præterea si rectè istæc auguria obseruent futurū vt hostes, hac quidem in vita superent, sed & post mortem ad maiores suos animas post montes conuolaturas, vt illic perpetuas agitent choreas.

Contigit mihi semel vt in pago à Gallis *Vpec* de nominato diuerterem. Ibi de nocte aues illas non quidem canentes sed gementes audio. Barbaros attentissimos video. Rei totius gnarus, stultitiam illā increpo. Sed vbi Gallo mihi adstanti arrisi paululum, vetulus quidam seuerè satis me compescuit his verbis: Tace, ne nos audiendis faustis nuntiis auorum nostrorum intentos auertas. Quoties enim hæc aues audimus, toties & exhilaramur, & vires nostræ augmentum capiūt. Cui ego ne gry quidem, frustra enim cum illo contendissem. In mentem tamen mihi tum veniebat eorum opinio qui asserunt animas è purgatorio igne ad suos officii monendos deuolare, Barbarorūque nostrorum figmentum ea tolerabilius esse iudicabam: Etenim, vt suo dicetur loco, quamuis animas credant immortales, eò tamen dementiæ non veniunt, vt è corporibus semel egressas ad patrios lares redire dicant, aues istas earum esse nuntias tantummodo fingūt. Hæc sunt quæ de aibus Americanis dicenda mihi fuere.

Barbarorū
deliratio
qui auis eā
tum obser
nant.

Habent tamen præterea terræ illæ vesper-
 tiliones cornicularum nostrarum magnitudi-
 ne : hi noctu non rarò in casas veniunt, si ve-
 rò quem apertis pedibus dormientem offen-
 dant, summum eius articulum adoriuntur,
 sanguinèmq; exugunt tanta copia, vt duos
 sextarios nostrates plerumque antequam
 perspiciantur ebibant. Experrecti, manè cu-
 bile xylinum cruentatum admirantur. Bar-
 bari, siue suis siue nostris id contingebat in
 ludibria vertebant. Mihi semel istud accidit,
 præterquam verò quòd sannis sum exceptus,
 accessit & illud quòd extremo illo (licet non
 infestissimus erat dolor) summi articuli læso,
 triduum in tibialibus induendis nō parum la-
 borauī. Cumanenses quoque qui cis Æquato-
 rem decē gradibus iacent, grandibus istis &
 infestis vespertilionibus infestantur. Gener.
 Indic. histor. scriptor de his rem & facetam
 & notatu dignam memoriæ prodidit. Mo-
 nachī cuiusdam puer pleuretide laborabat,
 ad Sanfidem Ciribici, cuius cū vena ape-
 rienda reperiri non potuisset, mortuus verò
 ipse haberetur, accedit ad eū noctu vesper-
 tilio, talūmq; momordit, tantāmq; copiam
 sanguinis hausit, apertāque vena sponte emi-
 fit æger, quanta ad valetudinem sufficiebat.
 Ego verò cum historiæ illius Scriptore dico,
 opportunissimū & faustissimū ægro illi fuisse
 istum Chirurgum. Itaque præter eam quam
 vespertiliones istos afferre dixi molestiam, fa-
 tis docet exemplum istud postremum, non
 adeo

Lib. 2. cap.
30.

De vesper-
tilione fa-
ceta histo-
ria.

adeo noxios esse, ac fuerunt olim Græcorum striges, quæ ut inquit Ouid. fast. 6.

*Nocte volant puerosque petunt nutricis egentes,
Et vitiant cunis corpora rapta suis.*

*Carpere dicuntur lactentia viscera rostris,
Et plenum potio sanguine guttur habent.*

quam ob causam nomen illud veneficis est attributum.

Apes Americanæ à nostris sunt absimiles, ad minores muscas atras quibus ætatis tempore infestamur accedunt, fauósque suos in exesæ arboris antro condunt. Barbari mel ceramque colligere norunt. Mixtim collecta, *Yra-ietic* vocant, *yra* enim mel sonat, *ietic* verò ceram. Seorsim positum mel, nostro more comedunt, ceram verò picis nigredinem imitantem, asseruant, massis brachij magnitudine compositis. Non tamen quòd faces vel candelas ea conficiant, lucernæ enim aliis apud eos vsus non est præterquam ligni cuiusdam flammam lucidissimam emittentis. Præcipuè verò ea cera vtuntur ad obturandas ingentes illas cannas quibus plamas suas imponunt, ne à papilionibus exedantur, quos etiam hoc loco describemus.

Americana apes.

Yra mel ietic cera nigra.

A Barbaris *Arauers* appellantur, gryllorū magnitudine, gregatim quoque ad focum ut & grylli accedunt, si quid autem offendant, exedūt, præsertim verò thoraces coriaceos & calceos ita corradunt ut superficiem penitus absumant. Si verò gallinas aut alia id genus cibaria, negligentius recondebamus, manènt

Arauers papiliones.

nobis ossa carnis nudata reperiuntur.

Tom insecti genus in festissimum.

Barbaros præterea infestat exiguum insecti genus, quod *Tom* nuncupât. In pulvere nascitur, pulicis magnitudine. At ubi sub pedû & manuum vngulis sese insinuavit, prurigo statim oritur, acyri modo, nisi verò confestim euellatur breui spatio, ad pisi magnitudinem accrescit, extrahique nisi magno cruciatu non potest. Non solum autem Barbari qui nudi toto corpore incedunt, sed & nos quoque, quantumvis bene induti hoc insecto infestabamur. Ego pro mea parte, licet diligentissimè mihi ab illis cauebam, ita fui infestatus ut vno die ultra viginti è variis mei corporis partibus sint euulsi.

Nonnullos etiam vidi minus sibi prospicientes, quibus non modò manus & pedes ab illis infestabantur, sed & axillæ reliquæque molliores corporis partes pustulis istorum insectorum erant refertæ. Hoc illud esse animalculum credo quod Ind. Occid. hist. Scriptor *Nigua* appellat, quod etiam apud Insulam Hispaniolam extat. Ab eo his describitur verbis. *Nigua* pulicis salientis speciem refert, pulvere delectatur, non nisi pedes infestat, quorum cuti sese insinuat, moxque lèdes maiori copia gignit, quàm sit credibile, habita subtilitatis ratione, hæ alias quoque generant. Ac nisi maturè obuiam eatur, non nisi igni & ferro eiiciuntur: si verò tempestiuè extrahas, minimo dolore curantur. Quin & addit, Hispanos quosdam adeo illis fuisse infestatos

Li. 1. ca. 30.

statos vt multi articulorum, nōnulli verò pedum ministerio castruerint.

Aduersus ea incōmoda hoc remedio Barbari vtuntur : Eas partes, quæ huic lui sunt obnoxie, oleo quodam inungunt, spisso, rubri coloris, ex fructibus quos illi *Conroq* nominant expresso. hoc etiã remedio nos Galli utebamur. Adde oleum illud curandis vulneribus aliisque corporis humani incommodis, adeò esse accommodatum, vt apud Barbaros non minoris sit pretij atque est apud nos, cōfectio illa quam Sanctum oleum nuncupant. Chirurgus noster, in Galliam remigraturus 12. ingentia vasa istius olei asportauit, totidēque seui humani, quod dum suos captiuos torrebant Americani collegerat.

Gignit prætereà Americanus aer subtilissimum culicum genus, quod Barbari *Tetin* nominant, adeò lancinat etiam leuiùs indutos vt mucrones acuum referant. Ex quo facile est colligere quàm ridiculè Barbari nostri conspiciantur vbi his culicibus infestantur, manibus enim sua crura, nates, humeros, brachia ita plaudunt vt aurigam flagellum quatientem referant.

In puluere quoque & sub lapidibus latent in America Scorpiones, iis qui in Prouincia conspiciuntur longè minores, non tamen, vt experientia edoctus sum, ictu minùs venenato & mortifero. Hoc insectum munditie delectatur. Cubile meum mundari curabam,

mandatum denuò appenderam, more solito, Scorpio in ruga quadam delituerat, qui mihi quidem incauto dum cubile ingredior sinistra manus pollicem perculit: Manus mirum in modum è vestigio intumuit, ita vt venenū fuerit corpus totum inuasurū nisi mihi præsto fuisset pharmacopola, ad quem confestim me recepi. Is mortuos Scorpiones cum oleo in phiala asseruabat, quorum vnum vulneri applicuit. Illud remedium etsi præsentissimum ab omnibus habetur, tanta fuit tamen vis veneni vt per 24. horarum spatium summo dolore laborauerim. Barbari quoque eodem vtuntur remedio, scorpiones nimirum, si eos atlequi possint, vulneri attritos applicant. Præterea, prout alicubi à nobis dictum est, eos esse vindictæ cupidissimos, immo penè dixerim in noxia quæque furentes, ita vt si imprudentes in lapidem impingunt, rabidorum canum more eos mordeant, in animantia quæuis sibi noxia sedulo inquirunt, eaque quantum possunt penitus extirpant.

Remediū
aduersus
Scorpionū
ictus.

Barbari
vindictæ
cupidissi-
mi.

Terrestres
Cancris.

Habet quoque Americana regio Cancris terrestres, eos *Oussa* nominant *Tououpinambaulty*, turmatim locustarum more ad maris littus & palustria loca conueniunt, si quis ad ea loca accedat hac illac fugientes videat. In truncos arborum radicésque sese recipiunt, è quibus extrahi rutiò non possit, digitos quippe & manus capientium forcipibus compri-
munt: Marinis longè sunt macriores, quoniã
autem

autem iuniperinas redolent radices, palato
minimè sunt grati.

CAP. XII.

*De nonnullis piscibus apud Americanos ma-
ximè vulgaribus, de que eorum piscatu.*

NE idem sæpius repeterè cogat, à
quo abstinere quoad eius fieri
potest cupio : Lectorem tum ad
capita 3. 4. 5. & 7. historix huius tū
ad loca alia in quibus de Balanis, marginis mō-
stris, piscibus volantibus, aliisque compluriū
generum egimus, remitto. Eos verò hoc ca-
pite describam qui maximè apud Brasilienses
nostros sunt vulgares, de quibus nulla est ha-
ctenus facta mentio.

Ac primùm quidem pisces in genere Bar-
bari *Pira* vocant. Mullorum genera duo ha-
bent : *Kurema*, & *Parati* appellant : optimi
saporis tum elixa, tum tosta. Quoniam verò
nulli gregatim oberrant, (quod non ita pri-
dem in Ligeri aliisque fluminibus est obser-
uatum) Barbari eos ubi vident telis petunt,
ac nonnunquam tam certa manu, vt duos
trèsvè vno iactu figant, transfixos natantes
quæsitū eunt Barbari, vt qui mergi nequeāt.

Pira pisces.

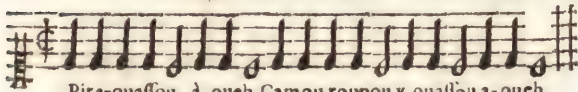
Kurema &
Parati mu-
li.

Sagittis
mullos pe-
tunt Ame-
ric.

Horum piscium caro est admodum friabilis, quo fit ut si magno capiantur numero, *Boucã* impositi exsiccetur, deinde friati in optimam farinam redigantur.

*Camouropou-
pou ouaf-
son* piscis
prægrãdis.

Camouropou-ouassou piscis est prægrandis (*Ouassou* enim Americana lingua grandem autoassum sonat, prout accentu discriminatur) Huius *Tououpinambaultij* in suis choreis & cantibus frequentem faciunt mentionem: hæc enim verba hoc modulatur modo:

Pira-ouassou à oueh, Camou roupou y-ouassou a-oueh.

edulisque est maximè.

*Ouara &
Acaraouaf-
son* pisces
optimi.

Duo insuper sunt illis piscium genera, quæ *Ouara & Acara-ouassou* nominat à superiore non absimilia, bonitate tamen vincunt: Immo affirmare ausim *Ouara* salari nostro nullo cedere modo.

Acarapep
planus pis-
cis.

Acarapep piscis est planus, inter coquendû pinguedinem subflauam emittit quæ eis est pro condimento, estque carne optima.

*Acarabou-
ren* piscis
subruber.

Acarabouren viscosus est, colore ceruino, aut subrubro, superioribus bonitate cedit, minisque palato sapit.

Pira-yPOCHI
piscis ob-
longus.

Pira-yPOCHI longus est instar anguillæ, estque minimè edulis, quod etiam Americana lingua *yPOCHI* sonat.

*Raix à no-
stratib. dif-
similes.*

Raix quæ in *Ganabaræ* sinu marique vicino capiuntur, nō modò à *Neustriis & Britānicis* aliisque nostratibus magnitudine differunt, sed etiā eo quòd cornua duo oblonga

gerant, præterea quinque aut sex fissuras in ventre habeant, quas minimè natura sed arte factas, credas, cauda oblonga est & tenui, atque adeo venenata, cuius rei experimento sum certior factus, vnum enim cepimus, in- que scapham eduximus, quæ mox cuiusdam è nostris tibiam punxit, quæ statim intumuit & inflammata est. Hæc sunt quæ paucis de piscibus marinis Americanis, quorum tamen numerus est infinitus, habui dicenda.

Raiarum
caudæ ve-
nenatæ-

Ad hæc flumina aquæ dulcis, piscibus mediocribus & minimis abundât quos sua lingua Barbari, *Para-miri* & *Acaramiri* nuncupant. *Miri* enim eorum lingua, paruulum sonat. Huius generis duos monstruosissimos paucis perstringam.

Para-midi
& *Acara-*
miri, pisces
minores.

Vnum Barbari *Tamouata* appellant, palmi longitudine, capite amplissimo atque môstroso, habita reliqui corporis ratione, pinnulas sub branchiis habet duas, dentibus lucio nostrate est acutioribus, aristis quoque acutissimis, squamis quoque durissimis, adeo vt (quot de *Taton* iam antè dixi,) gladio transuerberari nequeat. carne est probatissima, & saporis gratissimi.

Tamouata
piscis mô-
stroius,

Alterum *Pana-pana* vocant, mediocris longitudinis, cuius hæc est forma, pelle est instar Requiensis aspèra, corpore & cauda illius non absimili, capite plano, atque admodum deformati, quod ab aqua elatum, in duas diuidit partes, ita vt caput piscis deformius & monstruosius conspici minimè possit.

Pana-pana
piscis capi-
re defor-
mi.

De Barbarorum piscatu quod attinet, in

Viri, mu-
lieres, pue-
rique, peri-
tissimè na-
tant.

primis ad ea quæ dixi de nullis quos sagittis transfigunt (quod etiam de reliquis quosque piscibus est intelligendum quos petere in aquis possunt) notandum est, non modò viros & mulieres, sed etiam puerulos natandi peritissimos esse. illi prædam natando more barbatulorum canum in medias petunt aquas. hi simulac ambulare dedicerunt, in flumina marisque littus se coniiciunt, atque anatatum more huc illuc oberrant. Cuius rei ad fidem faciendam exemplum paucis commemorabo. Die quadam Dominica mane, in quodam Castelli nostri propugnaculo expatiabamur, lintrémque corticeam (quæ etiam suo loco à nobis describetur) qua, ultra triginta rû virorum & mulierum tum puerorû capita ad nos inuisendos vehabantur, in medio mari euersam. Confestim nauigium conscendentes opem latari ad eos properamus, omnes ad vnum natantes & ridentes comperimus. Quidam verò eorum his nos compellauit verbis, Quónam ita festinantes tenditis vos *Mav*? (quo nomine Gallos appellant) Ad vos, (dicebamus) opem latari. Magnam, inquit, habemus gratiam: At qui existimat sine nos quamuis in mare delapsos, in discrimen vitæ adductos, fuisse? Oçto dies potiùs hoc modo in aquis versaremur, quàm vt mergeremur. magis verò metuimus ne magni quidam pisces in fundum nos pertrahât: Cæteri verò qui instar piscium placidissimè natabant, audita ob quâ ad eos accessissemus

causa

causa, fannis nos exceperunt, præque risu nimio eos suum marinorum more flantes videbamus. Ac sanè, licet 500 passibus à Castello nostro aberamus, perpauci eorum (idque potiùs garriendi causa, quàm vilius periculi metu) nauigium conscenderunt. Ego obseruabam eos nonnunquam nobis præire, ad libitum modò tardè, modò celerius nantes, quotiesque visum esset ad aquæ summum quiescere. Lintrem verò cum quibusdam xylinis lectis, cibariis, nonnullisque aliis quæ ad nos auhebant submersum tantumdem curabant quantum sollicitudinis afferret nobis pomi vnius iactura. Dicebant enim, An non sūt alia in terra.

Priusquàm verò ab hoc de piscatu sermone digrediar, historiam à Barbaro acceptam prætermittere nolo. Cùm inquit die quadam vnà cum nonnullis aliis in summa maris malacia lintre quadam veherer ingens, quidam piscis manu nauigij oram apprehendit, meoque iudicio aut euertere aut conscendere volebat: Id ego conspiciatus falce quam præ manibus habebam, manum illam abscidi quæ in lintrem decidit, digitos verò nostri persimiles quinque habebat, præterea præ dolore quo piscis ille fuit affectus exerto supra aquâ capite, ad humanum accedente, aliquatulum concrepuit. Ego lectori dispiciendum relinquo vtrum (iuxta vulgi opinionem, qua fertur mare in se singula animalium genera habere quæ in terra conspiciuntur, præsertim

Barbari
narratio
de pisce,
manib. &
vultu hu-
manâ for-
mam refe-
rentet.

verò habita eorum ratione quæ de Tritonibus & Sirenibus à nonnullis sunt scripta) Sireni an verò potiùs simiæ marinæ manus illa fuerit amputata: Tamen (non quod præiudicium iis quæ in hanc rem afferri possunt allatum velim) ingenuè fateor me, qui menses no uem in alto mari versatus sum, qui que non rarò circa littora nauigans oberrauit, piscem vllum, in tanta tot generum copia quæ à nobis sunt capta, non conspexisse qui ad eò ad humanam accederet formam.

Spinæ qui
bus p ha-
mis vtun-
tur Barba-
ri.

Toucon her-
ba.

Piperis ra-
tes earum
que vsus.

Atque vt tandem sermoni de Americanorum piscatu finem imponam, præter eum, de quo diximus, modum quo pisces sagittis trāsfigunt, prisco etiam suo more, spinas in hamorum modum componunt, lineasque herba quadam quam illi *Toucon* vocant conficiunt, quibus non modò in littore piscantur: sed etiam in medium mare, flumináque progrediuntur, ratibus vecti, quas illi *Piperis* vocant, quasque hoc modo componunt, longurios quinque aut sex rotundos brachij crassitudine, vinculis ligneis colligant, quibus, ex porrectis cruribus, ac tibiis insidentes, fuste plano pro remo vtentes, quocunque fert animus errant: Attamen rates istę vnæ longitudinem non superant, latitudine pedes duos, quo fit vt neque procellarum fluctus ferant, neque plures vno homine capiant. Noctu itaque Barbari tranquillo mari singuli illis insidentes ac solis radiis oppositi, simias optime referunt, seu potiùs ranas eminè con-
spe-

spekti. Attamē, quia hæ rates celeriter admodum componuntur, & mergi nunquam possunt, si apud nos in usu essent, cōmodissimas fore autumo, tranandis tum fluminibus leniter fluentibus, tum stagnis & paludibus, quibus tranandis cūm vrget necessitas frequenter non parū laboratur.

Ad hæc, Barbari nostri non modò mirè delectabantur retiū nostrorū quibus piscabamur conspectu, sed & ipsi nos adiuuabant, atque adeo si per nos licebat peritè ipsi piscabantur. Hæc illi sua lingua *Puissá-ouassou* nuncupant. Prætereà Gallos eo præcipuè laudant nomine, præter alia non pauca commoda quæ ex mercibus eorum percipiunt, quod cūm antea spinas ad piscandum lineis aptare necesse esset, eorum beneficio iam copia illis sit vnculorum illorum ferreorū quos adeo ad piscandum accommodatos esse prædicant. Ac sanè pueruli, (vt ante dictum est,) ab aduenis hamos flagitare probè sunt edocti his verbis: *De agatorem, a:nabè pinda*. hoc est, tu bonus es, da mihi hamos. *Agatorem* enim eorum lingua bonum sonat, *Amabè* da mihi, *pinda* verò hamum. Si verò repulsam patiantur, capite conuerso in hæc verba statim erumpunt *De engaispa-aionca*, hoc est, tu es nequam, es occidendus.

Puissá-ouassou
jōm tēta.
Hamos
ximè probant
Barbari.

Itaque si quis gratiam inire à parētibus & à liberis cupit, nihil illis est denegandum. Grati qui dem sunt, præcipuè verò senes tū cūm minus de eo cogitaueris, muneri accepti me-

Barbari liberalibus hominib⁹ delectatur morosos verò detestantur.

mores, aliquid dare solent. Hoc ergo obseruatum est à me, homines hilares, alacres, & liberales, summo apud illos esse loco: Cōtrā verò tristes, morosos, taciturnos, auaros, eolque qui sibi solis viuunt, vsque adeo detestantur, vt author sim istius farinae hominibus ne Barbaros nostros adeant.

CAP. XIII.

De Arboribus, herbis, radicibus, exquisitissimisque fructibus qui in Americano proueniunt solo.

QVANDO QUIDEM in superioribus de quadrupedibus, de auibus, piscibus, reptilibus, deniq; de omnibus Americanis animantibus, à nobis actum est, consentaneum videtur vt priusquam ad religionem bellum, politeian, aliòsque Barbarorum mores accedamus, nō nihil de soli illius arboribus, herbis, plantis, fructibus, radicibus, omnibus denique iis quæ vegetante anima sunt prædita, agamus.

Primò autem, quia Brasilia arbor est totius soli illius celebratissima, (à qua etiam nomen est fortita regio illa) præcipuè ob fucum què ex ea conficiunt infectores nostri, eam hoc loco describam. Hæc itaque arbor Barbaris *Araboutan* nuncupatur, quercum nostram proceritate & ramorum copia adæquat. Quædam reperiuntur quarum crassitudo trium

*Araboutan
Brasilia ar
bor etat
que summa*

trium hominum vlnas complectentium implet. Scriptor. Hist. Occid. Ind. prodidit duas in illis regionibus visas esse arbores: quarum altera vltra octo vlnas, altera sexdecim in ambitu haberet: ita vt ad culmen prioris, quæ tanta erat altitudine, vt lapidis iactû superaret, *Cæcicus* quidam casulam cum conseruxisset, Ciconie modo, Hispanis risum comouebat. Alterâ admiratione dignissimam asserit. Idem quoque narrat in *Nicaragua* Proûincia arborem prouenire nomine *Cerba* cuius crassitudo quindecim hominum complectentium vlnas impleat. Sed vt ad Brasiliam nostram reuertamur, folijs est buxeis persimilibus. Fructum verò non fert.

cap. 61. 83
& 204.

Arbores
miræ crassi
tudinis.

Qua verò ratione materia illa in naues importari soleat, hoc loco describere visû est. In primis verò sciendû est, nisi ab incendiis iuuantur mercatores, intra annum vix nauem ea materia onerare posse, tum ob ducitiam, ac proinde in secundo difficultatem, tum verò præcipue, quòd iumentis omnibus careat illa regio, ac proinde humeris humanis sit comportanda. Barbari igitur vestibus, indutijs, pileis, cætelis, aliisque mercibus conducti, non modò materiam illam securibus & cuneis secant & findunt & rotundât, sed etiam humeris nudis inpositam in naues comportant, nonnò quam verò locis impeditissimis, tribus aut quatuor passuum millibus à sylua ad littus intercedentibus. Nominatim verò dicò Barbaros, ex quo Galli & Lusitanad

I
3
Iumentis caret
Americana regio.

Barbari materia
tertiâ secant,
& in naues
important.

Priscus ar-
bores exci-
dendi mo-
dus apud
Barbaros.

eos accessere, suas Brasiliæ arbores secare, earum enim excindendarum (quantum à senioribus accepi) ante illud tempus, ratio alia nõ erat, nisi quòd igne admoto eas deturbabant. Præterea quoniam non nullos scio existimare materiam illam quæ ad nos aduehitur, arborum crassitudine obtinerem: de industria addidi Barbaros eam rotundare, quo faciliùs comportari ab ipsis possit.

Brasilicum
lignù ferè
ἀκαττον.

Ad hæc obseruatum est à me, tantisper dū in America vixi, caminòque luculento ligni istius beneficio vsus sum; minimè humidum hoc ligni genus esse quod plerisque aliis lignorum generibus vsuuenit: immo quasi natura siccum esse, accensum verò perparum fumi parere. Sycomorus verò cōtrà (vt ait Matthiolus,) præ ceteris lignorū generibus hoc habet peculiare, vt etiamsi excisa sit, humiditatem retineat, ac nisi in aquam demersa, non exsiccetur. Aliud insuper commemora-
bo. Quidam è nostris industria nostra mūdare cupiebat, cineres brasiliæ ligni imprudens in lixiuium imposuerat, adeo tenaciter rubeo infecta sunt colore, vt quantumuis abluta illud nunquam mutarint, atque eo colore infecta fuerunt nobis induenda. Si verò delicati illi qui suas rugas dealbandas in Belgium mittunt, minùs fidem his adhibeant, per melicet illis non modò periculum facere, sed etiam si volēt, ingentes illas suas rugas viridi inficere colore.

Brasilici li-
gni cine-
res industria
rubro co-
lore infi-
ciunt.

— Cæterùm quia non mediocriter mirantur

Тонои-

Tououpinambaultij nostri quum vident Gallos, aliósq̄e aduenas è procul remotis terris uenientes, tantum laboris sumere vt Arabo utano suo (id est Brasilio seu coccineo ligno) naues onustas reuehant. Itaque magno natu quidam ex Barbaris hunc in modum me super ea realiquando interrogauit: Quid sibi vult, inquit, quod vos *Mair & Paros* (id est Galli & Lusitani) tam procul petatum ligna ventatis? Nulláne vobis ligna ad focū telus vestra suppeditat? Tū ego, Suppeditat verò, inquam, & quidem magna copia: sed non ex eo genere arborū quales vestræ sunt: Brasiliū imprimis, quod hinc nostri non ad vrendum, vt tu existimas, sed ad tingēdum exportant: sicuti & vos & funiculos vestros bō bycinos, pennas aliáque rerum inficitis. Hīc ille protinus excipiens: Verūm tantáne eius ligni copia vobis opus est? Enimuerò inquā. quum enim (vt hominis animum admiratione suspenderem) apud nos vel vnus mercator plures coccineos pannos, plures cultellos, & forfices (nota ipsi & familiaria exempla subiiciens) plura specula possidet, quàm quanta huc ad vos vnquam allata sunt: solus ille omne Brasiliū coëmet, quo plures hinc naues onustæ redeunt. Ah! (inquit Barbarus) mira mihi narras. Mox eorum quę audiuerat memor, percontari vltra perrexit: At, inquit, vir ille adeo locuples, quem tu refers, non moritur. Moritur, (inquam) vt & alii homines? Ibi tum ille (vt isti Barbari cōmentari amant

Barbari eu
iusdam cū
authore
colloqui.

& cœptum sermonem nullis interruptum diuerticulis ad finem vsque haud absurdè pertextunt) querere ex me, Ergo, inquit, eorū quę iste moriens bona reliquit, quis hæres est? Liberi eius, inquam, si habet: si non habet, fratres, sorores, aut proximi eius agnati.

Quum hæc dixissem, Equidē (inquit meus ille haud sanè ineptus senex) facilè hinc animaduerto vos *Mair*, (id est Gallos) esse insigniter fatuos. Nam quid traiciendo maritātōpère vos fatigari necesse est, in quo saperando (sicuti nobis quidem hac appulsi dicitis) tantum malorum exhauritis? Nempe vt liberis vestris aut superstitibus cognatis opes quæratis? Tellus quæ nos aluit, non illis quoque alendis sufficiet? Nos quidem, & liberos, & propinquos habemus, cōsque vt tu vides, summa caritate amplectimur: sed quum confidamus fore vt post mortem nostram terra, quę nos aluit, eadem & illos quoque enutriat, in eo acquiescimus.

Et certè in hanc sententiam, præclarè Socrates olim cuidam vehementi studio suadenti vt se liberis etiamnum paruulis serua-
ret incolumem, Liberi, inquit, Deo qui mihi eos dedit cūrā erunt: Agēsilaus verò Lacedæmoniorum rex amicos admonebat ne tam pecuniis quàm fortitudine, ac virtute stude-
ret ditescere: quòd frustra parat opes, qui ve-
ris animi bonis vacat. Quæ sententiæ ab Eth-
nicis profectæ ad mirationem non parua merentur. Prior enim conuenit cum eo quod scriptum est, Ero Deus tuus & seminis tui

Sententia
eximia à
Barbaro p
lata.

post te. Altera verò respondet dicto illi Christi, Operimini non cibo qui perit, sed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quam Filius hominis dabit vobis. Ioan. 6. 27.

Haecenus paucis, sed fideliter narrationem ab Americani Barbari ore acceptam recitavi. Quamobrem, gens illa quæ adeò Barbara à nobis habetur, non modò lepidè eos irridet qui magno suo periculo Brasilio ligno quærendo ex quo quæstum faciunt mare trajiciunt: sed etiam quantūvis obcæcata (quandoquidem naturæ & soli fertilitati plus quàm nos Dei potentia & providentiæ tribuit) aliquando cum raptoribus in iudicio surget qui Christianum nomen præ se ferunt, quorum tam est Europa ferax quàm Brasilia immunis, quoad incolas attinet. Quare, prout à me dictum est, immortale odium aduersus auros à *Tououpinambaultijs* geri, vtinam avari omnes qui cum satiari nusquam possint cōtinuò pauperum medullam & sanguinem exugūt, in illis terris essent relegati, vt ab iis iā furiis aut Dæmonibus exagitarentur. Necessè mihi fuit magno nostro pudore in Barbarorū gratiā qui adeo res mūdanas cōtēnūt, digredi. Addere autem uon incōmodè meo quidem iudicio possum ré ab Ind. Occid. histor. scriptore memoriæ proditā, de quadam Barbara gente Peruana, quæ cum primū Hispanos versantes in suis locis sunt cōspicati, tum quòd barbari essent, tum verò præcipuè quòd luxui indulgerēt, verebantur ne ab

Lib. 4. cap
108.

In errores
Barbarorū
accusatio.

illis ipsi corrūperentur aut auiti mores im-
mutarentur, eos abeuntes increpabant, his
nominibus, Spuma maris, sine partibus ho-
mines, inquieti, quique nullibi consistere pos-
sunt ad laborandum, quo victum sibi parent.

Palmarū
in Ameri-
ca 4. aut 5.
genera.

Sed vt arborum Americanarum descriptio
nē persequar, Palmarū quatuor aut quinque
genera illic reperiuntur: inter quæ frequētissi-
ma numeratur ea, quam illi *Geran*, alia quoq;
quam *Yri* nomināt: Attamē quemadmodum
fructus nulli à me sunt conspecti, credo etiā
nullos edi. *Yri* quidem fructum rotūdū pro-
ducit instar spineorum prunorū ad effigiem
racemi amplioris tāti ponderis vt ægrè vna
manu subleuetur, sed nucleus tantūm cerasei
crassitudine, est edulis. Præterea in culmine
harum palmarū est turio quidam albus, qui à
nobis vescēdi gratia abscindebatur: Philippus
verò qui hæmorrhoidibus laborabat, assue-
rabat illi morbo remedium esse, cuius rei fi-
des penes medicos esto.

Turio in
capite pal-
marum e-
dulis.

Ayri hebe-
ni species
spinosa.

Alia quoque est arbor, à Barbaris *Ayri* ap-
pellata, quæ licet foliis palmæ sit perfimi-
lis caudice spinis circumquaque armata a-
cum mucronum specie & aculeo. Fructus
mediocri crassitudine, cuius in medio nu-
cleus est niuali albedine, qui tamē edulis non
est, quā hebeni genus esse credo: præterquam
enim quod colore est nigro tantāq; duritie,
vt Barbaris clavis suis & sagittis partim con-
ficiendis, (quas fusiùs cū de bellis eorum
agetur describam) sit in vsu læuigatum est
quo-

quoq; ac lucidissimum, adeo denique graue vt in aquam deiectū ad imum statim feratur.

Compluria quoque lignorum multiplicis coloris in America reperiuntur genera, quorum nomina sigillatim edere non possum. Nonnulla vidi, buxi colorem imitantia, alia violacea, è quibus frustula quædam in Galliã aduexeram, alba vt charta, rubra, diuersi à Brasilio generis, è quibus etiam clauas suas Barbari conficiunt: vnum quoque quod illi *Copau* nominant, cuius arbor nuci Iuglandi est persimilis, nucibus tamen caret, materia quoque affabrefacta easdem cū nuce maculas habet. Denique nonnulla reperiuntur, quorum folia sunt capitati numi crassitudine: alia, quorum etiam folia sunt latitudine sesquipedali, atque adeo complurium generum quæ omnia sigillatim recensere longū esset.

Ad hæc arbor in illis nascitur terris pulchritudinis eximix, atque etiam, (quod est maximum) adeò suauis odoris, vt dum à fabris vel scinderetur, vel expoliretur frustula à nobis collecta vel flagrantissimam rosam referrent. Contra alia illic adolescit quam Barbari *Aou-ai* nominant allij teterrimo odore, quem dum secatur, aut vritur nemo est qui ferat: foliis est à pomis nostris non absimilibus: fructus verò eius (qui proximè ad echinū formâ accedit) præsertim verò nucleus adeo est venenatus vt comedēti veneni præsentissimi effectum referat. Nihilominus tamē Barbari nostri, quòd ex eo crepitacula sua

Ligna varij coloris

Copau arbor nuci persimilis.

Arborū folia crassissima, alia quoque amplissima.

Lignū rosei odoris.

Aou-ai lignū teterrimi odoris.

Cōplures
America-
næ arbores
fructus te-
runt vene-
ratos.

componunt, fructum illum plurimi faciunt. Hic quoque animaduertendum est, Brasiliam (vt mox dicemus) poma complurium generum optima ferentem, abundare etiam arboribus, quæ pulcherrimos quidem fructus edunt, ad vescendum tamen inutiles. In litore præsertim multæ sunt arbusculæ, quarum poma mespilis nostratibus valdè similia periculose comeduntur. Idcirco Barbari cum Gallos cæterosque aduenas ad poma illa colligenda accedentes conspiciantur, suo idioma- te *Tpochi* crebrò vsurpantes, vt ab eis abstineant, admonent.

Hinouræ
guaiaci spe-
cies,

Hinouræ, cui cortex est semidigitali crassitudine, sapore gratus, præsertim recens ab arbore extractus, genus est Guaiaci, quantum accepi à duobus Pharmacopolis, qui mare nobiscum transmiserant: eaque Barbari vtuntur ad morbum, quem *Pians* appellant, qui, vt postea dicam, æquè apud eos perniciosus est, atque apud nos lues Venerea.

Choyne ar-
bor ex cu-
ius fructu
Barbari
suum *Ma-
raca* con-
ficiunt.

Arbor *Choyne* Barbaris appellata, medio-cri altitudine, foliis forma & viriditate lauri, pomis, magnitudine capitis infantis, ad figuram ouorum Struthiocameli accedentibus, quæ quidem non sunt edulia. Ex his *Touonpinambaultij* ob duritiè corticis integra quædam in longitudinem, latitudinèmq; perforantes, quibus *Maraca* conficiunt: (de quo iam antè mentio facta est, fiètque in sequentibus:) illa etiam ad calices, aliæque vascula excauant, dimidiântque.

Inter

Inter arbores quoque Brasilienses numeratur *Sabaucæ*, pugnis ambobus pomo ampliore, formamque talicis imitante: in cuius imo exigui quidam nuclei amygdalinis similes comperiuntur, eundem quoque ferè cum amygdalis saporem referunt. Cæterùm cum pomi istius putamen vasis conficiendis sit aptissimum, arbitror illud esse quod vulgò nucum Indicarum nomine appellamus, aut certè ex illarum genere. Mathiolus enim suis in Dioscoridem commentariis aliarum nucum Indicarum meminit, quæ formæ sunt rotundæ, ac magnorum melonum instar ab arbore dependent: quarum ego in illis regionibus, prout sunt ab illo depictæ, ac descriptæ, putamina vidi, quæ torno expolita hîc solent à nostris hominibus argento includi. Præterea cum in illis terris versaremur, quidam Petrus Bordonius nomine artis tornandi peritissimus, varia eaque pulcherrima vascula fabricavit, cum ex istis *Sabaucæ* fructibus, tum ex aliis versicoloribus lignis, quorum partem Villagagnoni dedit, à quo plurimi fiebant. Verumtamen aliquanto post indignissimam reportavit mercedem: ex eorû enim fuit numero (vt à me suo loco dicitur) quos Villagagno propter Evangelij professionem in mare demersos suffocavit.

Sabaucæ arbor cuius fructus vasis conficiendis est accommodatus.

Petrus Bordonius tornator peritus, quam mercedem à Villagagnone retulit.

Est præterea in illis terris arbor proceritate sorbi nostræ, cuius pomû Barbari *Aca-*
ion nominant, amplitudine, & figura oui gal-

Aca ion fructus edulis.

linacci, quod ubi maturuit, colore ad aurum inclinato instar cotonei mali, non modò vtiliter comeditur, sed etiam subacidum, nec minùs palato gratum succum emittit, qui calore æstuantes iucundissimè refrigerat. Attamen cùm difficulter è proceris illis arboribus decutiatur pomum illud, nonnisi à Cercopithecis qui illis vescentur excussa habebamus.

Paco-aire
frutex te-
nera.

Paco-aire frutex est decem aut duodecim pedum altitudine, caudice femorali nonnūquam crassitudine, qui tamen adeo est tener ut gladio vno ictu secetur: pomum *Paco*

Paco poma
oblonga.

vocant Barbari palmi longitudine, formâ cucumeri non absimile, eiusdem etiam coloris cùm ad maturitatem peruenit. Hæc autem poma nascuntur ut plurimum viginti aut vigintiquinque simul & confertim in singulis ramis, quæ Americani legentes in casas suas important tanto pondere quantū altera manu ferre possint. Ad pomi verò istius bonitatem quod attinet, ubi maturuit, calyce ad modum recentis ficus auulso, grumosum apparet: quo fit ut mandentibus ficum referat, vnde à nobis ficus nominabatur: sapore verò vel delicatissimas Massilienses ficus superat: itaque non immeritò inter optimos totius oræ illius fructus recensetur. Memoriam quidem est proditum, Catonē cùm Carthagine Romam rediisset, miræ magnitudinis ficus attulisse: verum quoniam antiqui de his nostris nullam mentionem fecerunt, credibile

Paco ficus
sapore.

bile est aliis fuisse generis ab istis de quibus fit sermo. Foliorum verò *Paco-aire* forma foliis lapathi aquatici non est absimilis : tanta tamen sunt magnitudine, ut vulgò longitudo ad sex pedes, latitudo ultra duos protendatur: quo fit ut nulla ratione adduci possim ut credam in Europa, Asia, & Africa tantæ longitudo & latitudinis folia extare. Nam etsi Pharmacopolam quædam audiui asseuerantem se vidisse folium Petasitis latitudine vlnæ cum quadrante, hoc est (siquidem rotunda est hæc planta) cuius circumferentiâ tres vlnas cum quadrantibus tribus suo ambitu caperet: nusquam tamen accedebat hæc amplitudo ad nostri *Paco-aire* magnitudinem. Verum quidem est foliorum illorum crassitudinem longitudini non respondere, imò exilia maximè esse, assiduè tamen erecta, adeo ut venti paulò vehementioris, (quo regio illa frequentissimè vexatur) mediana tantùm costa impetum ferat reliquum verò ita disseccatur ut eminèns conspicienti hi frutices plumis struthiocamelinis ornati esse credantur.

Matheolus commentariis in Dioscoridem de palma & dactylis agens, scribit quandam esse plantam in Ægypto, Cypròque nascentem, quam Veneti inde redeuntes Musam appellant, & Musas similiter fructus: quàmque optimè eo loco depinxit: cuius descriptionem, quia non parum ad nostrum *Paco-*

Paco-aire
folia im-
mensa ma-
gnitudi-
nis.

Musa ar-
bor eiúsq;
descriptio

nûmve cubitorum proceritatem è stolonibus alterius fata: folio est arundineo, quod tamen perquam longo, latoque ambitu se diffundit, adeò vt in longum trium cubitorum mensuram quandoque excedat, in latum verò sesquicubitum spatietur, lata crassáque per medium excurrente costa. Torrescunt folia æstate sui naturâ, vel etiam fortasse solis ardore, adeò vt mense Septembri eorum costæ prorsus nudæ cernantur, decidente foliorum materia, quod admodum fit tenuis. Caulis squaroso foliorum cortice vestitur, palmæ, vel arundinis modo. Ramos habet nullos, sed caudice tantùm consistit. E vertice germen emergit materie molli, longitudine ferè cubitali, à quo alia ab origine, ad summum prodeunt germina ternùm, quaternùmve digitorum inuicem distantia: è quibus circumueniunt fructus, parui cucumeris magnitudine, qui per maturitatem quadantenus flavescunt, cortice fici, qui eodem modo digitis detrahitur. Substantia pulpæ consistit melopeponum modo, nullo intus osse, neque semine. Primum gustantibus fructibus insipiditatem quandam præ se ferre videntur, adeò vt primo statim gultu non placeant, verùm qui esui affuescunt, iis indies magis delectantur: quippe qui quadam occulta saporis suavitate allekti qui nisi tractu temporis cum palato in gratiam, nunquam saturi videantur. Ita Musam (inquit Mathiolus) mihi descripsere qui ex Ægypto, & Cypro ad nos re-

uertuntur. Sed quænam antiquis Musa fuerit planta, quid referam non habeo. Fusiùs hoc ille persequitur allato Theophrasti, & Serapionis testimonio, ut videre cuius licet. Ali-
 bi quidem de ficu Indica (puta Oriëntali) agit, cuius pictura quam eo loco exhibet, indicat arborem esse monstrosissimæ formæ: ac veritus ne Lectori tædium afferam, (præsertim cum minùs ad *Paco aire* nostri formam accedat) intermissam repetam historiæ meæ seri-
 em: si qui verò plura nosse cupiant, eos ad 145. commentariorum illorum libri I. caput remitto.

Quod igitur attinet ad Xyla frutices, quæ in mediocrem proceritatem assurgunt, in Brasilia magno reperiuntur numero: flores instar campanularum lutearum citrullinarum emittunt: ubi verò efformatum est pomum, non modò ad fageam glandem proximè accedit, sed etiam maturum in quatuor diuiditur partes, quæ per floccos pilæ magnitudine xylum emittunt, quod Barbari *Amen-
 ion* nuncupant. In floccorum illorum medio reperiuntur grana quædam nigra compacta, atque admodum compressa ad renis humani formam, cuius compacturæ magnitudo fabam non superat. Porrò Barbaræ sceminæ xylî illius colligendi, & nendi ignaræ non sunt, eo siquidem cubilia sua conficiunt ad eum qui à nobis dicitur modum.

Xyla arbo-
 res.

Ameni-ion
 Xylon.

Præterea quamuis olim (quantum accepi) in America nullæ crescerent aurei ac citrei

Aurèa &
 citrea ma-
 la.

Magna in
America
copia cre-
fcunt.

mali, hodie tamen cùm Lusitani multas ma-
ritimis oris quas accolunt confecerint, non
modò indies propagantur, fed etiam poma
ferunt aurea (quæ à Barbaris *Margou-ia* ap-
pellâtur) prædulcia, & amborum pignorum
crassitudine, citrea quoque & ampliora, & ma-
iora numero.

Saccari cã
nã in A-
merica na
fcuntur.

Saccari quoque cannæ optimè in illis ter-
ris crescunt in maxima copia: Attamen cùm
nos Galli, & hominibus, & machinis ad eli-
ciendum faccarum idoneis nondum essemus
instructi (vt sunt Lusitani in iis quæ occupant
apud Barbaros locis) in aqua cannas illas vt
faccari saporem induerent, madefaciebamus:
prout antè est à nobis dictum cap. 9. vbi de
Barbarorum potu egimus: alij succum & me-
dullam earum exsugebant. Hoc porrò loco
rem multis fortasse admirandam narrabo,
cannas huiusmodi nonnunquam mucescere
sinebamus, & in aqua madefaciebamus, quæ
contra faccari qualitatem, quam dulcissimam
esse nemo ignorat, adeò acida fiebat, vt aceti
nobis esset loco.

Acetum à
cannis fac-
cari.

Arūdines
quibus Bar-
bari sagit-
tas suas at-
mant.

Similiter in syluis non rarò arundines nas-
cuntur crassitudine cruris humani: sed quem-
admodum supra dixi de *Paco-aire*, adeo sunt
teneræ vt singulæ earum vno ictu gladio se-
centur adhuc stantes, aridæ verò tanta duri-
tie vt fissis illis, & in modum chirurgicorum
scalpro-rum efformatis sagittas suas ita arment
Barbari vt vno iactu feras humi fundant. Sed
quando de cannis & arundinibus incidit ser-
mo,

mo, Calcondilus hist. de bello Turc. scribit in India Orientali arundines reperiri tantæ magnitudinis ac crassitudinis vt nauigii vicem præstent, non modò tranandis fluminibus, sed etiam singulæ quadraginta tritici medimnos capiant, medimno sex modios Græcos continente.

Lib.3. cap
14.

Ad hæc Matthiolus suis in Dioscoridem commentariis ait, arundinem quæ magna copia in Italia nascitur palis vitium apta ad decem cubitorum altitudinem exurgere, læcæ crassitudine, & pari firmitudine.

Mastiche etiam in hac nostra America in dumetis nascitur, quæ vnà cum aliis propè in finitis herbis & floribus odoratis, terram sua uissimo odore perfundit.

Mastiche.

Quamuis autem ea quam incolebamus regio, quæ nimirum Capricorni tropico subest, à tonitruis horridis (quæ Barbari *Toupan* vocant) imbribus vehementioribus, ventisque rapidissimis non sit immunis, tamen quia nusquam in ea gelu, nix, nec grando conspicitur, ac proinde suis nunquam spoliantur arbores frōdibus, vtpote quæ frigore non infectentur, per totum annum eo vigent modo, quo mense Maio solent apud nos syluæ. Præterea quando huc vsque sum progressus, iuuat cōmemorare, cū mense Decembris non modò breuissimi sint dies apud nos, sed etiam frigore rigentes manus perstemus, glaciésque naso dependeat, tum temporis A-

Americana regio à niue, gelu, & grādine immunis.

Arbores affiduè viuentes in America.

Cœlū sub
tropicis
clementif-
simum.

mericanos diebus longissimis uti, tantoque æstu torreri, ut ego fociq; ad 35. Decembris fluuiis illū ardorē solari cogeretur. Verūtamē, qđ spherę nō ignaris facile est intelligere, cū dies sub tropicis nusquā tā lōgi, neque rursum tam breues atque in nostro climate exoriantur, multò sunt æquabiliores, multò clementiore cœlo vtuntur incolæ. Hæc mihi dicenda fuere de arboribus Americanis.

Planta fo-
liâque A-
nanas.

Plantarum, herbarūque facturus mentionem, ab iis exordiar, quas tum fructibus, tum effectis aliis antecellere existimo: ac primū quidem planta quæ fructum *Ananas* edit, forma iri similis, foliis incuruatis, in ambitu diuisis, ad aloë accedentibus, eiusdem cū carduo maiore formæ, pomum verò melonis mediocris est crassitudine, nucisque pineæ forma, in nullam reclinatum partem ad cineræ nostræ modum crescit.

Ananas o-
ptimus to-
tius Ameri-
cæ fructus.

Cæterū *Ananas* illa cū ad iustam peruenerunt maturitatem, colore sunt aureo cœruleum imitante, odorem Idei rubi fructus edit, adeo ut à nobis in syluis aliisque locis, ubi nascuntur, errantes ex odore facilè deprehenderentur: sapore adeo dulci ut à nullis falgamis nostris supereretur. Itaque optimum esse totius Americæ fructum existimo. Ipse vnum aliquando compressi, ex quo cyathum succi elicui qui maluatico vino nihilo cedere mihi videbatur: fœminæ verò Americæ canistros iis plenos, quos *Panacous* nuncupant, vnà cum *Panos* illis, de quibus paulò
antè

antè mentionem feci, aliisque fructibus ad nos afferabant, quos singulos singulis pectinibus aut speculis mercabamur.

Inter ea quæ in America nascuntur simplicia vnum est quod *Tououmambaultij* nostri *Petum* nominant: eodem cum lapatho maiori nostro modo crescit, altitudine nonnihil superat foliis ad eo non absimilibus, quæ tamen propius ad *Consolidam* maiorem accedunt. Hæc herba ob insignem, qua est prædita, vim magno apud Barbaros est in pretio. Hoc autem modo ea vtuntur: Collectam manipulatim in casis appendunt, & exsiccant, dein quatuor aut quinque folia alio ampliori folio inuoluta accendunt, orique accensa admouent, fumumque retrahunt quo, licet naribus, labiisque perforatis exeat, adeo sustentantur, vt si ad bellum proficiscantur, aut alia vrgeat necessitas, eo per triduū, aut qua triduum alantur. Benzo quoque *Noui Orb.* hist. ait *Indos Peruanos* peregrè profecturos herbam (quam *Coca* ipsi appellant) ore clausam, velut *panchrestum* quoddam pharmacum circumferre: quippe eius præsidio freti integrum diem nullius nec cibi, nec potus egentes iter faciunt. *Matthiolus* quoque post *Theophrastum* scribit *Scythas* *glycirissa* contentos absque alio alimètorum præsidio decem, duodecimque dies degere: Quæ *Petum* Barbarorum nostrorum non malè respondent. Ea quoque in alium vtuntur vsum: nam quod è cerebro humores superfluos eliciat,

Petum admittit vires.

Fumus *Petum* quomodo à Barbaris absorbeat.

Lib. 3. c. 20.

Fumus *Petum* cerebrum purgat.

vix vllum ex Barbaris offendas, è cuius collo fasciculus istius herbæ non pendeat, cuius fumum cōtinuò absorbent, etiam cum familiaribus colloquētes: fumus verò (vt ante dictum est) per nares, labiáque pertusa exhalat, velut à turibulo: odor verò ille minimè est grauis. Benzonis itaque interpretis magno errore credidit, hanc eam esse herbam, quam Mexicani *Tabacco*, Hispaniolæ vero insulæ incolæ *Cozobba* nominant, cuius odorem acutum, & tetrum, atque adeo Diabolicum esse Benzo affirmat. Mulieres hac herba vtentes nunquam animaduerti cuius quidem rei causam ignoro: assero autem fumū illum (quem expertus sum) famem non mediocriter depellere.

Lib. 1. cap.
26.

Nicotiana verum
non est
Petum.

Ceterum *Nicotiana*, seu *Reginæ* herba, licet apud nos *Petum* nominetur, tamen ea nō est de qua iam ago: quin imo duæ istæ plātę, neque in forma, neque in viribus vllō conueniunt modo. Villæ Rusticæ scriptor Gallicus lib. 2. cap. 79. asserit *Nicotianam*, quæ à Nicoto, qui primus eam è Lusitania in Galliam trāstulit, è Florida allatam esse, quæ 200000, passuum millibus ab America distat. tota enim torrida Zona inter vtrāque est interiecta. Præterea diligenter in plerisque hortis, quorū domini vera *Petum* gloriabantur, perquisiui, nec tamen hæctenus in Gallia nostra reperi. Ne autem Theuetus (qui non ita pridem Angolismensem suam herbam adeo celebravit, vt veram esse *Petum* affirmet) credat

à me

à me quod scripsi ignorari, de ea idem quod de Nicotiana iudico: siquidem effigies quam de sua Cosmographia depingendam curavit, plantam referat. Itaque à me illi non conceditur quod sibi assumit, se primum omnium veræ *Petum* semen in Galliam attulisse. Quin credo ob cœli inclementiam ægrè apud nos adolescere posse.

Brassicarum quoque illic vidi genus à Barbaris *Caion-a* nominatū, quibus nonnunquā
 ius condiunt, foliis est latitudine & forma ad
 Nenufar accedentibus.

Caion-a
 brassicæ.

Quantum verò ad radices attinet, præter *Maniot* & *Aypi*, ex quibus, vt dixi cap. 9. Barbaræ mulieres farinam suā cōficiunt alias etiā habent, quas *Hetich* appellant: quarū nō modò æquè ferax est Brasiliense solum, atque Lemouicēse, & Sabaudicum est raparum, sed etiam radices ipsæ sunt crassitudine amborū pugnorum, longitudine sesquipedales plus minùs. Licèt autē primo aspectu à terra auulsæ vnius generis esse videantur, quia tamen inter coquendum aliæ violaceum ceu pastinacæ, aliæ aureum ceu cotonea mala, aliæ denique album colorem induūt, trium esse generum autumo. Vt vt sit, verè possum affirmare has radices præsertim quæ aureo sunt colore in cineribus coctas piris nostris vel optimis bonitate non cedere. Earum folia quæ hederæ terrestris more humi serpunt, foliis cucumerum, aut latissimorum spinaciorum simillima, colore tamen differunt, pro-

Hetich radices optima & magna copia.

Mira multiplicanda rum *Hetich* radicum ratio.

pius ad vitam albam accedente. Cæterùm quia femine carent Barbaræ mulieres quibus est curæ radicum istarum propagatio, minimo negotio (rem in agricultura inauditam) eas ferunt minutatim: siquidem concisas instar pastinacarû, quibus in acetariis vtitur, ferunt: quæ frustula non multò post totidem gignunt crassas radices *Hetich*, quot in terrâ fuerunt iniecta. Tametsi quia cibarium est terræ illius præcipuum, passimque peregrinantibus occurrunt, eas etiam spõte nasci existimo.

Manobi
auellana -
rum nucû
genus sub
terra na-
scentium.

Barbaris quoque fructuû genus est quod illi *Manobi* vocant, qui sub terra nascuntur more tuberum, tenuibusque filamentis inter se deuinciuntur, nucleum auellanæ amplitudine & sapore habent: colore tamen leucopæo, putamine pisi siliqua non firmiore. An verò folia, seménque proferat hic fructus, quamuis sapius eo vesci mihi contigerit, non tamen adeo est à me obseruatum, vt à memoria repetere possim.

Matthiolum quarundam auellanarû Indicarû meminit, quæ à Serapione, inquit, Faufel nominantur, nuci myrsiticæ persimilium, in quodam inuolucro crescunt Bombycis non absimili, quæ frequenter inter alia aromata, ex India aduehuntur.

Piper Indi-
cum cot-
nutum.

Præterea illic quoque magna est copia Indici piperis nõ oblongi (sicut magno errore meo à Neufstriis nautis accepto superioribus editionibus scripseram) sed cornuti à quibusdam,

dam, (inquit Matthiæus, à quo etiam est optimè depictum.) Siliquastrum appellat, quòd fit gustui acerrimum: fidiis, ut idè ait, hortèsi Solano similibus, paulò tamen amplioribus, caule cubiti magnitudine, viridi colore, albicante & geniculato: floribus albicantibus, fructu longo corniculorum instar, qui primo exortu virescat, maturus verò adeo refuscet, ac leuore quodam ita pelluceat ut corallum referat: & in quo concludatur pumilum semen lentium modo compressum, vsque adeo acre, præsertim antequam sit exsiccatum, ut si quis manu attrectet, eamq; postea ori, aliue corporis parti admoueat, pustulæ statim exsurgant, quod & ipse experimèto didici. Quo fit ut mercatores nostrates ad tincturam tantùm eo vtantur. Barbari verò nostri cum sale, quem conficere optimè norunt, aqua in fossis ad id seruata, piper illud conterunt: compositionem illam *Lonquet* appellant qua eodem modo, quo nos sale in cibis vtuntur, non tamen quòd *Jonquet* buccellæ antequam in os ingerat applicent, buccellam enim ante, post verò *Lonquet* summis digitis apprehensum, ut cibo saporem addat, ori imponunt.

Lonquet sal
Barbaro-
rum.

Denique crescit quoque in illis terris fabæ genus pollicis crassitudine, à Barbaris *Commenda-ouassou* appellata: pisa quoque alba, & leucopæa, quæ *Commanda-Miri* nuncupant: citrullæ quoque rotundæ nomine *Maurongaus* suauissimi cibi.

Commenda
ouassou fa-
bæ amplè.
Commenda
miri pisa
minora.
Mauron-
gaus citrul-
li.

Hæc sunt nõ quidem quæ in vniuersum de

arboribus, herbis, & fructibus Americanis dici possunt, sed quæ à me sunt obseruata per annum quo illic vixi.

Arbores,
herbæ fru-
& usque om-
nes Ame-
ricani à no-
stris exce-
ptis tribus
differunt.

Denique sicut est à nobis dictum, apud Americanos, quadrupedes, nullas aues, pisces, nulla denique animantia per omnia Europæis nostris respondere: ita nunc assero, quantum per sylvas, & agros errando experiri mihi datum est, nullas esse arbores, aut herbas, nullos denique fructus, qui à nostris non sint dissimiles, his tribus exceptis plantis, portulaca, ocymo, & filice, quæ in quibusdam locis nascuntur. Quapropter quotiescunque noui illius Orbis imago ob oculos obuersatur, aërisque temperiem, animantium multitudinē, auium varietatem, arborum & platarum elegantiam, fructuum denique bonitatem animo recolo, toties Prophetæ ista Psal. 104. exclamatio mihi in mentem venit.

*O que vis fuit illa, que potestas,
Que prudentia multiplex, creandis
Tot rebus, simul, & simul regendis!
Nam quacunque patet globosa tellus,
Vis quoque imperij tui patescit.*

Ergo beatos terrę illius incolas prædico, si verum istorum omnium Conditorem agnoscerent. Atqui ad res describēdas me accingo, quæ plus æquo, quàm sint ab eo alieni, demonstrant.

CAP. XIIII.

*De bello, praelijs, fortitudine, & armis
Barbarorum.*

QUANTUM *Tououpinambaultij*
Toupinenquis nostri bellum im-
mortale gerunt aduersus varias fi-
nitimas gentes pro more reliquo-
rum omnium Barbarorum, quartam illam Or-
bis partem incolentium, quæ à Magellanico
freto (quod ad 50. grad. ultra Antarcticum Po-
lum iacet, vsque ad terras Nouas, quarum si-
tus est ad 60. grad. citra eundem Polum) lati-
tudine citra quadragiescentena passuum mil-
lia occupat: proximi tamen & infensissimi
eorum hostes ij sunt qui *Margaiates* appel-
lantur, quisque eorū sunt socij Lusitani, quos
Peros appellant. Sicut etiam *Margaiates*, non
modò *Tououpinambaultijs*, sed etiam Gallis
eorum socijs sunt capitales hostes. Non ta-
men quòd Barbari isti de finibus propagan-
dis bello certent (plures enim agros quàm
opus sit occupant) aut de diuitiis ex spoliis, re-
demptionibus, armisque deuictorum paran-
dis, cogitēt. Hæc, inquam, eos minimè mo-
uent. Prout enim fatentur omnes, non alio
permoentur affectu, quàm vt parentum,
amicorum, etiam olim captorum, & ab ho-
o. ij.

Americæ
amplitu-
do.

America-
nis quæ cau-
sa belli.

stibus eo qui à nobis dicitur modo , deuoratorum, mortem quàm seuerissimè vlciscantur. Cui studio tam pertinaciter adhærent, vt quisquis eorum in hostiam manus incidit, eandem pœnam necessariò expectet, nimirum fore vt mactetur, deinde deuoretur. Præterea, vbi primum inter quosdam ex istis populis bellum est indictum, in eo consentientibus omnibus hostem cui illata sit iniuria in perpetuum de ea vlciscenda cogitaturum, ac proinde ignauix tribuendum esse, si in suam redactum potestatem impunè dimittant: eorum inimicitix adeo sunt inueteratæ, vt in gratiam inter se reduci nunquam possint. Meritò itaque dicemus Machiauelem, eiusque discipulos (quibus hodie magno suo malo scæter Gallia) Barbaras istorum actiones imitari. Cùm enim *ἄθεοι* isti contra doctrinam Christianam & docent, & ad praxim reuocant, recenti gratia veteres iniurias non esse abolendas: hoc est, homines Dæmonum similes alios alijs parcere nunquam debere, annon satis declarant animos suos tygribus esse ferociores?

Barbari in gratiã cū inimicis re duci non possunt.

Ratio autem qua *Tououpinambaultij* nostri ad bellum profecturi conueniunt, hæc est, quantum obseruare mihi licuit. Etsi Reges aut principes inter se nullos habent, sed pares sunt fermè dignitate, tamen hoc illis à natura inditum est (quod etiam à Lacedæmoniis exactissimè olim est obseruatum) vt seniores, quos *Peoreru picbeh* nominant, propter

pter rerum experientiam suspiciant & obseruent : in singulis itaque pagis non aspernandum illis præstatur obsequium. Oblata hi occasione, vel inambulantes, aut lectis suis penfilibus xylinis insidentes, cæteros his aut similibus hortantur verbis,

Brasilienses
senioribus
obsequiũ
præstant

Ergone (inquiunt alternatim loquentes, sermone minimè interrupto) maiores nostri, qui tot hostes non modò debellarunt, sed etiã deuicerunt, & mactarunt, & deuorarunt, exemplo nobis fuere ut perpetuò domi delitescamus? Gentemne nostram, quæ tanto olim ceteris omnibus fuit terrori, ut eius conspectũ ferre minimè potuerint, magno nostro cum dedecore, tanto affici probro patiemur, ut in laribus ipsis nostris ab hostibus bello petamur? Nostrane ignauia commitemus, ut *Margaiates* & *Peros-engaipa* (hoc est illę gentes nequam,) primi in nos impetum faciant? Tum orator ille manibus humeros, & nates plaudens cum exclamatione hæc addit verba, *Erima, Erima, Tououpinambaults, Conomiouassou Tan, Tan, &c.* hoc est, Nequaquam, populares mei, adulescẽtes fortissimi, ita nobis est agendum: quin potiùs ad certamẽ nos instruamus, mortique & mactationi nos deuoueamus, aut nostros vlciscamur.

Seniorum
Americ.
oratio.

His ergo seniorum orationibus, quæ aliquando in sex horas producuntur, auditores, qui attentissimè audiunt, adeo ut ne syllaba, quidem illis excidat, & animo & viribus aucti, in singulis pagis se inuicem compellãtes,

ad præfixum locum quàm celerrimè possunt magno numero conueniant. Verùm antequàm *Tououpinambaultios* nostros ad prælium deducamus, quibus sint armis instructi dicendum est.

Tacape generis
n^o clauæ li
guæ.

Ac primùm quidem *Tacapes* hoc est clauas, aut enses rubro aliàs nigro ligno fabricatos habent: longitudine vulgò sunt quinque aut sex pedum, extrema parte orbiculatæ, aequali figura, latitudine pedali, crassitudine digiti pollicis in media sui parte, oræ verò commodissimè exacuata, siquidem ex grauissimo ligno, quale est buxum, sunt confectæ: securi acutissimæ aciei perparum cedunt. Adeo vix facile credam vnicum *Tououpinambaultium* istiusmodi claua armatum, ac furore percitum multum negotii duobus gladiatoribus nostris exhibere posse.

O, et arcus.

Arcus insuper habent quos *Orapats* nominant, ex eodem ligni genere rubro nimirum & atro fabricatos: ij longitudine & crassitudine nostros adeo superant, vt eos nec lenitare, nec adducere vllus nostrum possit: quin potius inò totis viribus puerorum decem annorum arcubus curuandis opus esse. Propter neruis ea est illis herba quam *Tocon* vocant, quæ licet admodum sit exilis, tanta tamen est firmitudine vt equi vires ferat. Sagittæ sunt vlnali longitudine: tribus iuncturis perficiuntur: media pars ex arundine, reliquæ verò duæ è ligno sunt nigro: segmina porrò illa adeo concinnè quibusdam arborum corticibus col-

Tocon herba arcubus
neruorum
loco.
Sagittarum
longitudo.

ligan-

igantur, ut firmius agglutinari nequeant. Plumulas duas illis applicant pedali longitudine, quas filo xylyno: quod gluten apud eos non sit in usu, constringunt: ossa præacuta mucronibus aptant: aliquando arundinis siccæ frustulum palmi longitudine in modum scalpri doctum: nonnunquam raia piscis caudæ extremum, quæ ut alibi dixi maximè est venenata. Ex quo verò Galli & Lusitani in eas regiones comitant, recepto eorum more Barbari sagittas ferreis spiculis, aut saltem clavis acutioribus firmare assueuerunt.

Iam dictum est quæ sit illorum in versandis clavis illis suis dexteritas: ad arcus verò quod attinet, confido fore ut ij omnes à quibus sunt conspecti Barbari, confirmet eos nudis brachiis tanta celeritate, tamque certo ictu iaculari, ut (quod bona Anglorum pace, qui tamen peritissimi sagittarij habentur, dictum sit) sagittis suis manui qua arcum tenent impositis, duodecim ab illis citius quàm ab Anglis sex fuerint emissæ.

Americani sagittarij peritissimi.

Postremò parmas habent ex tergo *Tapirosson*, cuius iam antè memini, latas, planas, & rotundas ad modum fundi tympani germanici. His inter præliandum non obteguntur ad eum quo solent milites nostri modum, sed iis dimicando sagittas hostium excipiunt. Hæc verò sunt vniuersa Americanorum arma: neque enim alijs armaturis corpus suum obtegunt: quin contra (exceptis plumaceis pileis, armillis, breuibúsque alijs indumentis

Parmæ coriaceæ.

quibus corpus suum, vt ante dictum est, exornant) si vel indusio essent induti ad præliū profecturi, confestim illud exuerent, veriti ne illo intricarentur.

Ferreo en-
fes Barbari
parui fa-
ciunt.

Vt autem sermoni de armis Barbarorum finem imponam, illi si quando à nobis enses ferreos accipiebant sicut *Maussaca* cuidam ex meis vnum dono dedi, statim vaginas procul abiiciebant: idem quoq; acceptis cultris factitabant, eorum fulgore delectabantur, aut ad abscindendos arborum ramos vtiliores, quàm ad pugnam censebāt: ac sanè, vt à me dictum est, optimè suis versandis eos esse exercitatos, commodè illis vtuntur.

Cæterùm tormenta aliquot minimi pretij eò deuexeramus: hæc Barbari terni singula displodebant, vnus manibus impositum ad destinatum intentabat, alter collimabat, tertius ignem admouebat. Tamen quia cannam ad os vsque complebant, nisi carbo contusus pulueri tormentario à nobis fuisset admixtus, magno eorum periculo tormentum fuisset disruptum. Ad hæc nolo prætermittere Barbaros, cùm primùm tormentorum maiorum, & minorum strepitum audirent, quodammodo territos fuisse, præsertim cùm nonnullos ex nostris autem ab arbore deiicientes videbant, feramve humi sternentes plumbea glande, quam ipsi non cernebant, tamen arte cognita, hæc reformidare desierunt: dicebant enim se celerius sagittas sex iaculari posse, quàm quis tormentum semel aptaret. Si quis autem

autem abiiciat tormentum longè altiùs penetrare: Respondeo nec thoraces bucalinos, nec amis confertos sagittæ à Barbaris emissæ impetum ferre, quin eâ æquè ac glande tormentularia traiiciantur. Veruntamen quia commodiori loco hæc à nobis dici poterût, cum ad barbarorum prælia ventum erit, ne confusè agam, iam Barbarorum copias ad præliandum educo.

Ea qua dictum est ratione coacti ad octo, aut decem capitum millia, mulieribus non paucis, non ad præliandum quidem, sed ad impedimenta, & cõmeatus comportandos, in castra cõuenientibus, ex senioribus ij qui hostes maximo numero interfecerunt, & deuorant, copijs præficiuntur: quibus ducibus itineri se accingunt. Quamuis autem incedât nullo ordine, tamen cum iter faciunt conglobati, fortissimis primam aciem occupantibus, mirum est quàm commodè vniuersa illa multitudo, sine tribuno & mensore se recipiat, ita vt signo dato celerrimè in aciem conueniât.

Seniores
Barbari ag-
minis du-
ces.

Barbari si-
ne ordine,
inconfusè
tamen in-
cedant.

Cæterùm nonnulli sunt qui cornibus quæ ipsi *Inubia* vocant, sesquiulnæ longitudine, & crassitudine hastæ nostratis ab inferiori parte palmi latitudine, instar buccinæ milites cient, tum patriâ excedentes, tum etiam castra mouentes. Nonnullis etiam fistulas ex ossibus hostium olim mactatorum & deuoratorum gerunt, quibus assiduè in itinere canunt, vt sociorum animos excitent, studiûmque hostes consimiliter mactandi, augeant.

Inubia cor-
nua inge-
tia.

Fistulæ ex
ossibus hu-
manis.

Ygat lin-
ter corti-
ceus.

Si verò, quod frequenter contingit, navigio expeditionem in hostes facere placeat, litora legunt, nec alto mari se committunt. In suis verò se lintribus disponunt, eos *Ygat* nominant, singuli constāt ex singularum arborum cortice detractō in hunc vsum destinato, tantæ tamen amplitudinis vt singuli quinquagena capiant hominum capita. Itaque stantes pro more suo navigium agūt remo vtrinque plano, quem medium comprehendunt. Hi porrò lintres cūm plani sint, minimo negotio aguntur. Eorum tamen in alto mari, vel oborta tempestate vsus est nullus. Sed in summa malacia Barbaris nostris ad militiam proficiscentibus, classem sexaginta huiusmodi lintribus constantem conspicias. Hi tam celeri æquor percurrunt motu, vt mox oculos fugiāt. Atque hi sunt exercitus *Toupinenquin* terra marique.

Primū Bar-
barorum
stratage-
ma.

Hoc instructi modo quinquaginta nonnunquā passuum millia in hostium fines progrediuntur. Primóque hoc vtuntur stratagemate, fortissimi quique cæteros cum mulieribus, & impedimentis post se relinquunt itinere vnus, aut duorum dierum: summo cum silentio accedunt, syluâsq; occupant insidias hostibus instruētes, quibus adeo sunt intēti vt non rarò per 24. horas illic delitescant. Hostes verò si ex improviso fuerint adorti, quot quot viri, fœminæ, ac pueri occurrunt, non modò deducuntur, sed etiam maçantur ab hostibus in patriam reducibus, frustatimque

Bou-

Boucan imponuntur, ac tandem deuorantur. Atque eò faciliùs incautos opprimunt, quòd pagi (nam vrbes nullæ sunt illis) mœnibus non cinguntur, casarúmque, (quæ tamen 80. aut 100 passus in longitudinem protenduntur) fores nullæ sunt earum verò loco palmarum ramos aut herbæ *Pindo* caulẽ ad ianuas suas apponunt. Quosdam tamen pagos, qui hostibus sunt contermini, iam palis ex palmis longitudine 6. pedum munire & circumuallare didicerunt, præterea stipitibus ligneis præacutis muricum loco aditus muniunt: itaque si hostes noctu aggredi pagos illos uoluerint, quod illis est familiare, pagani tum in eos tuta via irrumpunt, quo fit ut siue pugnam, siue fugam capeffant, nusquam euadant, quin aliqui pedum vulneratorum dolore prosternantur, qui confestim à paganis torrentur & eduntur.

Si verò aperto Marte pugnare contendunt copiis utrinque eductis, vix credibile est quàm atrox quàmque horrendum sit prælium: cuius ipse spectator fui, ac proinde meritò de eo referre possum. Ego cum Gallo altero, paulò curiosiùs (magno nostro periculo, si enim à *Margaiatibus* capti aut læsi fuissetus, deuorationi fuissetus deuoti) Barbaros nostros in militiam euntes comitari volui. Hi numero 4000. capita cum hostibus ad littus decertarunt, tãta ferocitate ut vel rabidos & furiosos quosque superarent.

Ad præliū
venientiū
Barbaro-
rum, ulula-
tus.

Offiū ma-
ctæorum
ostentatio.

Barbari fe-
rocissimi.

Tououpinambaulty, cū primū hostes conspexere, in tantos tamque editos ululatus perruperunt, ut qui lupos hīc venantur, cum illis ululatibus comparandos minimè edant: clamor verò aërem adeo feriebat, ut tonitru vix exaudiri tum potuisset. Accedentes verò propiūs clamores ingeminabant, cornibūsq̄ concrepabant, fistulis denique canebant minas alij in alios intentabant, ossaque mortuorum hostium ostentabant: dentes item quorum nonnulli filo traictos vltra vlnas duas collo appensos gerebant: denique gestibus horrorem spectantibus incutiebant. Ad manus autem vbi ventum est, longè in peius res ruere: tanta enim sagittarum nubes est vtrinque emissa, ut muscas volantes multitudine imitarentur. Saucij verò non pauci strenuè tela à corpore auellebant, quæ rabidorum more canum mordebant nec tamen propterea prælio abstinebant. Hæc enim gens adeo fera est, & truculenta, ut tantisper dum virium vel tantillum restat, continuo dimicent fugamque nunquam capestant. Quod à natura illis inditum esse reor. Etenim à Nobili quodam accepi viro Gallo, qui militiam colit, bellicorum civilium nostrorum tempore, in legionibus Gallicis Americanos milites duos fuisse, qui strenuè & fortiter se gerebant: quapropter à Centurionibus plurimi fiebant. Quod tamen in eam accipi partem no-
lim

lim quasi affirmarem nullos in illis reperiri posse qui ignauiam Asianorum, molli-
tiam Europæorum aut Afiorum imitaren-
tur: assidua enim exercitatio militē strenuum
facit. Vtut sit, vbi manus cum hostibus *Tou-
oupinambaultij* conferre ceperunt, clavis illis
suis vtrinque acerrimè ferierunt, adeo vt
obuium quemque non modò humi sterner-
ent (non secus ac lanij boues) sed etiam pe-
nites macarent.

Vtrùm generosis infideant equis annon,
à me non quæritur: Lectorem enim memo-
rem esse credo eorum quæ superius à me di-
cta sunt, equis aliisque iumentis Barbaros
penitus carere, ac proinde pedites omnes in-
cedere. Ego verò qui aliàs sæpe equū mihi o-
ptarem quem Barbaris conspiciendum præ-
berem, tum sanè optimum cui insiderē, præ-
sentique me periculo liberarem, votis omni-
bus exoptabam: Quippe mihi fit verisimi-
le Barbaros si cataphractum militem no-
stratē equo generoso insidentem, igném-
que hinc è tormentulo erumpentem, illinc
verò equum resilientē conspicerent, *Aignan*,
hoc est cacodæmonem adesse credituros.
Tamen si à quodam memoriæ est proditum,
magnum illum Attabalipam Peruensium
Regem, quamuis equum antè conspexisset
nullem, tanta fuisse animi magnitudine, vt
Pisarro (qui cum vt sese ostentaret, tum vt
Indos Attabalipam stipantes perterreface-

Barbari e-
quos si vi-
derēt quid
de illis sen-
trent.

Hist. Gen.
Ind. lib. 4.
cap. 113.

ret continuò equum suum glomerato gressu solo insultantem agitabat,) propius ad Regem accedente, spumaque ab equi ore in regis vultum desiliente, minimè tamen commotum fuisse, quin morte plecti eos imperasse qui equi horrore stupefacti terga vertissent. Quæ res (inquit historiographus) Barbaris fuit terrori, nostris verò admirationi.

Iam verò, vt narrationis seriem repetam, si quis quærat quid tu, comésque tuus tantisper dum prælium committebatur, annon vnà cū Barbaris dimicabatis? Ingenuè fateor nos, qui ad eò imprudenter Barbaros effemus commitati, imprudentiam illam altera cumulare noluisse: sed paullū à conflictu remotos, spectaculo illo contentos fuisse. Testor inter eà me, qui non semel tum equitum, tum peditum copias ingentes in aciem instructas, hîc conspexi, tanta nunquam voluptate videntis peditum legionibus armis fulgentibus, quanta tum pugnantibus istis *Tououpinambaultijs* perfusum fuisse. Præterquàm enim quòd sibilantes, saltantes, & celeriter admodum & dextrè sese in orbem glomerantes, iucundissimè spectabantur, accedebat insuper telorum nubes densissima, quorum pennæ rubræ, cæruleæ, virides, roseæ, aliorumque id genus colorum, soli obiectæ radiabant, vestes item, pilei, armillæ, ceteraque ex plumis compacta ornamenta, quæ mirum in modum spectantium oculos fulgore feriebant.

Hoc prælio trium horarum spatio confecto

cto

Corpora
telâq; Bar
barorum
plumis or
nata.

Et multis vtrinque cæsis & faucis, *Touon-pinambaultij* nostri victoriam reportarunt, captiuosque, cum viros tum fœminas plus minùs triginta ad suos deduxerunt. Nos verò qui officium aliud præstiteramus nullum, nisi quòd strictis gladiis tormentulisque vt Barbaris animos adderemus, nonnunquam displofis, præliantes spectaueramus, (quod maximè gratum sit illis si cum ipsis ad bellum proficiscantur hospites) tantam de nobis cõcitauimus opinionem, vt ab eo tempore feniores peculiarinos beneuolentia & amore sint complexi.

Captiuis itaque in medio agmine collocatis nonnullisque ex robustioribus funibus vinctis, ad *Ganabaræ* sinum tendimus, à quo passus circiter *XXIV .M.* aberamus. Vndique verò ex fœderatis permulti saltantes, tripudiantes, & plaudentes nobis gratulatum obuiam veniebant. Denique cum ad locum insulæ nostræ oppositum peruenimus, ego comésque meus scapham conscendimus, ad castellumque nostrum reuertimur, Barbari verò in continente pagos suos singuli repetiere. Paucis post diebus Barbari quidã ex iis qui captiuos apud se habebant, ad castellum nostrum accessere, quos per interpretes rogamus vt mancipia aliquod *Villagagnoni* vendant. Sic captiuorum pars magna ex Barbarorum faucibus est erepta: agrè tamen, & inuitis Barbaris. Quod mihi non multo post est apertissimè indicatum. Mulierem quãdã

Captiui
vincti.
Barbarorum
obviatoriã
reportatam
plausus.

Captiui à
Gallis em
pti.

cum puerulo suo vix dum bimulo emebam, pretium erant merces quædam, quarum æstimatione ad tres libellas Francicas accedebat, venditor autem meus ita conquerebatur, Quid in posterum futurum sit nescio, ex quo autem *Paycolas* (sic Villagagnonem nominabant) huc appulit, vix dimidiam captiuorum nostrorum partem comedimus. Puerulum illum mihi referuare vehementer cupiebam, sed Villagagno, restitutis mercibus meis & matrem & filium vendicauit. Matri nonnunquam dicebam fore ut cum mare transmitterem, puerulum huc transportarem. Illa verò (adeo vindictæ reposcendæ animis gentis illius hæret cupido) respondebat malle se ut à *Tououpinambaultis* voraretur, quam ut in tã remotas terras deportaretur: sperare se ut grandior factus ad populares suos quoquo modo elapsus se reciperet, ac cognatorum suorum mortem vlcisceretur: Nihilominus tamen (ut antè est à me dictum) è quadraginta aut quinquaginta mancipiis quibus ad Castellum nostri munitionem utebatur, decem pueros selegimus quos nauibus impositos ad Henricum secundum tum Galliarum regem misimus.

CAP

C A P. X V.

Captiuos suos quo tractent modo Barbari, quibusque caeremonijs in iisdem maectandis & edendis vtantur: quibus per occasionem immanissima crudelitatis alia exempla adiecta sunt.

N V N C superest vt dicamus quonam modo captiui à victoribus excipiantur. Vbi primùm in victorum fines sunt deducti, non modò exquisitissimis aluntur cibis, sed etiam vxores viris dantur, (non autem viri foeminis) Immò non dubitabit is qui captiuum apud se habet, filiam suam aut sororem in vxorem illi dare, quæ viro diligentissimè ministrabit. Cæterùm cum maectationis tempus non sit præfixum, sed modò citiùs, modò tardiùs expediatur prout fuerint vtilis, viri quidem au cupio, venationi, & piscatui: foeminæ verò hortis colendis, aut ostreis colligendis: omnes tandem suum more saginatos maectant, vorantque his ritibus.

Captiui
quomodo
excipian-
tur ab ho-
stibus.

Primùm finitimis omnibus res denuntia-
tur, tum virorum, foeminarum, puerorum fit
concurfus ad locum vbi est futura maectatio.
Ibi matutinum tempus potando transigunt.
Inter quos captiuus ille, quem non latet eam
in se cudi fabam, plumis ornatus, non modò

Ad capti-
uum ma-
ectandū o-
mniū con-
uentus.

in mortem non horret: quin immò saltando, bibendo, ridendo reliquos superat. At postquã per sex aut septẽ horas vnà cum cæteris perbacchatus fuerit, duo trẽsve ex robustissimis eum arreptum funibus xylinis, aut ex arboris illius cortice (quam *Tuire* vocant, quẽque tiliæ est persimilis) medium, minimè reuentem quamuis vtròque sit brachio soluto, cõstringūt: pẽrque pagum quasi in triumphum deducūt. At verò, num putas propterea eum caput demittere vt solent hĩc fontes? Minimè verò id quidem. Quin contrà incredibili audacia res suas gestas apud eos à quibus cõstriktus detinetur enumerat, his verbis: Ego, ego ipse fortissimus, sic vestros olim cognatos vixi, tum se laudibus magis ac magis euehens, modò in hanc, modò in illam conuersus partem, alium quidem ita compellat, Heus tu, patrem tuum ego vorauì, alium verò ô bone, fratres tuos maçtaui & *Boucanani*. Tot denique viros, scæminas, puerulosque, ex vobis *Tououpinambaultys* bello à me captos deuorauì vt numerum assequi non possim. Cæterùm ne ignorete populares meos *Margaiates* tot in posterum maçtaturos esse quot è vobis intercipere poterunt: atque ita mortem vlciscantur meam.

Tandem, postquam omnium oculis satis supérque fuit expositus, duo illi liçtores à quibus cõstriktus tenetur, circiter tres vlnas ab eo recedunt, funẽ tamen pari longitudine firmissimè vterque contrahit: adeo vt captius

Captius
vinctus
per vicum
circumdu-
citur.

tiuus gradū præcisè sistere cogatur, progredi autem aut regredi minimè possit. Vincto lapides aut testæ confractæ adferuntur. Tum lictores parmis ex tergo *Tapiroussou* (cuius antè memini,) sese obtegunt, captiuūque his compellant verbis: Mortem tuam ante obitum vlciscere. Ille confestim lapides in eos summo impetu contorquet qui se circumstāt quorum numerus plerumque ad quatuor milia accedit. Ex his minimè est quærendum quàm multi vulnerētur. Equidē in vico quodam quem *Saricoy* appellant vidi captiuum eiusmodi tanto impetu lapide mulieris crus pertigisse, vt confractum illud esse credirim. Porro lapidibus, ac cespitibus, quos potuit colligere absumptis, prodit is qui maçtationi se accingit, quique per totum diem latuerat, clauam ligneam plumis decoram manibus gerens, pileo quoque ac cæteris ornamentis plumeis ornatus: atque ad captiuum accedit, eumque his compellat verbis. Annon ex *Margaiatni* es gente nobis infensissima? Annon tu ipse ex nostris amicis & cognatis cõplures maçtasti, ac deuorasti? Cui captiuus, animo quàm antea longè præsentiore, sua sic respondet lingua, (*Margaiates* enim à *Touou-pinambaultis* sermone non sunt dissoni,) *Pache tan tan aionca atoupanè*. hoc est, vtique sũ fortissimus, atque ex vestris quàm plurimos maçtaui & deuoravi.

Captiuus præcisè reuinēt. mortem imminentem vlciscitur.

Maçtatoris cum captiuo colloquium.

Deinde, quo magis hostes suos vrat, vtraque manu capiti imposita, in hæc erumpit verba: O quam strenuè in eo me gessi! O quàm gnaviter vestros bello laceffiui, cepique, quos penè innumeros voravi: aliàque id genus multa subiungit. Mactator verò addit, Idcirco tu qui in nostra es potestate, mox à me mactaberis, *Boucanóque* affatus à nobis voraberis. Quid tum? (inquit ille, ne fractiori quidè animo pro sua gète mactationē subire paratus, ac *Regulus* ille quòdam pro *Rep. Romana* mortem oppetijt) mei quoque cognati mortem vlciscentur meam. Ad hæc, vt pateat istos mortem (quam tamè mirum in modum reformidant) prorsus cōtemnere, quòd beati se credant, publico illo & solenni supplicio, exemplo rem cōfirmabo. Fortè in pago quodam *Insulæ maioris*, quam *Pirani-ion* nuncupant, diuerti, mulieremque offendi mox isto supplicij genere interituram, ad hanc accedo propiùs, moneo vt se *Toupan* cōmendet (nam ad illius captum sermo erat accommodādus. *Toupan* verò non Deum, sed tonitru sonat,) atque ad eum, prout à me docebatur, preces conciperet. Illa verò nutato capite me deridens respondit, Quid verò mihi es daturus si id quod vis exequar? Tum ego, Miserrima muliercula, mox rerum omnium istarū vsus tibi nullus erit: Itaque de anima tua quàm immortalem esse credis (quod faciūt Barbari omnes, vt mox sequenti capite dicemus) seriò cogitato. Illa verò rursus me irridens, est

Mira capti
ui confidē
tia - mortē
contemnē
tis.

Barbara
mulier
mortē con
temnit.

maçtata.

Sed vt ad rem redeam variis disceptationibus vltro citroque habitis , nonnūquam inter colloquendum , maçtator qui præsto adest, claua lignea vtraque manu in altum sublata, orbiculo extremo, captiui caput totis ferit viribus , adeo vt paucissimo sanguine effuso , altero ictu non sit opus. Hinc prouerbum illorum, quod iam apud Gallos nostros erat in vsu , Confringam tibi caput , pro eo quod solent altercantes milites aduersario minitari his verbis, Ego te confodiam.

Captiuo in hunc modum maçtato, si coniugatus erat, (vxores enim nonnunquam illis dari diximus) vxor illius cadaueri adhærens, aliquantulum luget, aliquantulum inquam, nã Crocodilum imitatur , quem ferunt , antequam hominis à se necati cadauer deuoret, lachrymas emittere solitum. Non absimili modo illa postquam lacrymis extortis luctum simulauit , viri sui carnibus omnium prima nisi quis anteuertat vescitur. His ita gestis reliquæ mulieres , præsertim verò anus , quæ cùm sint humanarum carnum appetentiores , iuniores continuò eos à quibus captiui detinentur hortari solent vt confestim morti addicant: aquam feruentem admouentes ad cadauer accedunt , quod adeo fricant , lauant & calida perfundunt, vt cute sublata pari sit cum nefrendibus assandis candore.

Deinde captiui dominus assumptis secum quanto

Captiuus
vno ictu
maçtatur.

Barbarorū
prouerbiū
à Gallis v-
surpatum.

Luctū simul
lat vxor ca-
ptiui ma-
çtati.

Captiui ca-
dauer nõ
secus ac
nefrens cal-
lida perfu-
ditur.

quanto numero visum fuerit sociis, cadauer diuidit, ac tãta celeritate frustatim discerpit, vt lanius apud nos vix reperiatur vllus qui veruecem celerius in frustra secare possit. His accedit quod prout venatores, hñc cerui capti viscera canibus venaticis porrigunt, Barbari consimiliter hostium suorum maçtatorũ sanguine liberos illinunt suos vt ad ferociam crudelitatemque animos illis addant.

Cadauer captiui incredibili celeritate in frustra secatur.

Hęc porrò immanis crudelitas, apud Barbaros frequentissima, per se est quidem abominanda. Atqui portentosius id esse videtur quod patratum à Iudeis fuisse legimus, (quos tamen humanitate cæteras gentes antecellere par erat, prohibito à Deo sanguinis esu) Illi enim tumultibus concitandis, vt tradunt historia, deditissimi, Traiani temporibus adeo horrendas seditiones excitarunt, eoque crudelitatis & immanitatis processerunt, vt cęsis quadraginta hominum millibus in Ægypto, Cyrene, & Cypro, eorum carnibus vesci, sanguinẽque vultum oblinire suum sustinuerint. Quin multos à vertice transfixere medios, eorumque pellibus induti immanissimam præ se ferentes rabiẽ obambulauere. Quæ historia si nõ absoluat, saltem extenuet Americanorum crudelitatem. Cæterum ex quo Christiani ad eos accessere cum maçtatorum corpora, tum animantia omnia, reliquosque cibos cultris secant. Antea verò, quantum à senioribus accepimus, lapidibus præacutis ad eum usum accommodatis utebantur.

Barbarorum pueri cum hostium sanguine illinantur.

Iudeorum immanis crudelitas.

Lapides cultrorum vsũ Americanis olim præbebant.

Captiui
carnes *Bou-*
cano impo-
sitæ.

Singula porrò cadaueris frustra, atque adeò ipsa viscera abluta & expurgata *Boucano* imponuntur. Hæc tantisper dum coquuntur, anus continuò *Boucano* adhærent, mirum enim in modum carnes humanas appetunt, adipemque à *Boucani* baculis diffluentem excipiunt. Adeo eorum sapit palato vt continuò adolescentes ad capiendos hostes horrentur, qui cibum eiusmodi suppeditent. Digtos quoque suos adipe illo conspersos lingentes, conclamant suum *Tgnaton*, quod sonat, Bonus est. Habes, Lector, quantum obseruando assequi potui, qua ratione Barbari Americani captiuos suos assant, more nimirum penitus nobis ignoto, nimirum *Boucanando*.

Barbaræ
anus adipe
diffluentem
lingunt.

At verò quoniam capite 10. de *Tapiro usson* agens, *Boucani* formam fusè descripsi, ne tautologiâ laborare videar, ad locum illum Lectores remitto. Intereà verò eorū error à me refutabitur qui suis chartis Barbaros nostros carnem humanam verubus perinde ac nos armos veruecinos assantes depinxerunt, duos etiam prægrandibus cultris ferreiscarnes dissectas ad speciem suspensas exponere sunt commenti, prout hîc bubula venalis exponitur. Sed ista tam vera, quàm ea quæ fabulosè de Panurgo Rabelesius refert, quòd lardo transfixus & semiaffatus tandem euaserit, arguunt chartarum illarū authores crassissimæ ignorantix. Hæc vt confirmem addo: Brasilienses non modò à nobis differre assandi modo

Chartarū
Cosmogra-
phicarum
error.

do, sed etiam nostrum morem illis planè fuisse incognitum, tum etiam cum apud illos degebamus. Etenim ego & sodalis quidā meus in vico quodam Indicam Gallinam cum nōnullis alijs volatilibus veru ligneo impositis nostro more ad ignem versantes assabamus. Quod factum Barbari in ludibria vertebant, nec prius adducti sunt vt crederent carnes quæ continuò agitentur percoqui posse, quàm ipsi periculum fecere. Ergo (vt vnde digressus sum eò redeam) vnus aut plurium captiuorum carnibus (duos siquidem aut tres nonnunquam vno die mactant) in eum modum affatis, turba illa vniuersa quæ mactationi interfuit *Boucano* circumit exultans, membræque hostium torrentia toruis intuetur oculis, deinde quantumuis multi particulam singuli arripiunt: non tamen cibi causa, (quod suspicari nō immeritò quis posset) isthæc perpetrant: quamuis enim sine controuerfia carnes humanas sapore commendent, vltionis tamen potius iis edendis quàm victus rationem habent: anus excipio carniū illarum, vt dixi, auidissimas. Huc verò tendūt, vt mortuos ad ossa vsque corrodes superstitibus metum incutiant. Quippe, quò animos suos truculentissimos & sæuissimos expleāt, nulla est cadaverum illorum particula, ab extremis articulis ad nasum vsque aures & verticem, quæ (excepto cerebro) ab illis non exedatur. Ptolemæi itaque Lathuri Regis Ægypti barbaries eò fuit immanior, quòd licet

Barbari nostrū assandi morem ludibrio habent.

Barbari singuli captiui carnium frustum arripiunt.

humaniore est disciplina excultus, ad tantam sit delapsus crudelitatem, vt cæsis xxx. Iudeorum millibus captiuos cæsorû carnibus vesci adegerit. Cæterum *Tonoupinambaultij* nostri in singulis pagis aceruatim mactatorum caluarias diligenter asseruant, (prout apud nos in cœmiterijs solent) Gallis verò ad eos com-meantibus fusissimè rerum suarum gestarum præconium persequuntur, aceruósque illos quasi trophæa quædam, fortitudinísque suæ monumenta ostentant. Præterea grandiora crurum & brachiorum ossa non negligenter recondunt, fistulis (vti dictum est) conficiendis: dentes quoque auulso filo traiciunt, & circa collum obuolutos gestant. Gen. Ind.

Caluarum
acerui à
Barbaris
cuti asser-
uentur.

Lib. 2. c. 71.

Hist. scriptor de Insulæ *Zamban* malis agens, refert eos hostium ab se mactatorum capita ædium sacrarum valuis affigere solitos: dentesque collo appèsos ad ostétationē gestare.

Mactatores verò isti summo illud tribuūt decori: patrato enim egregio illo facinore, secedunt pectúsque, bráchia, crura, suras & reliquas corporis partes incidunt, incisurásque vt perpetuo cuti inhereant vnguëto nescio quo illinunt, atróque puluere inspergunt, quem nulla temporis diuturnitas delere potest. Creduntur autem eo plures mactasse hostes quo pluribus scitent incisuris, ac proinde fortissimi césentur. Quæ vt faciliùs à quibusuis percipiantur sequenti pictura expressimus. Alterum quoque Barbarum sagittam arcu iaculantem adiunximus.

Denique vt tandem horrendæ isti tragœdiæ finem imponamus, si fortè contingat vt mulieres quæ captiuis nupserant grauidę ex illis sint factæ, Barbari (dictu horrendum, visu verò maximè stupendum) liberos nonnunquam recens natos, rarò paulò adultiores vorant, hanc autem causantur rationem, pueros illos ex hostium semine progenitos esse. Barbari verò hostes suos quibuscum continenter bellum gerunt funditus abolerj; non modò percipiunt (eandem enim crudelitatem *Margaiates* in *Tououpinambaultios* exercent) sed etiam mira profunduntur voluptate si videant hospites suos eodem esse animo. Etenim carnes humanas nobis ab illis appositas quoties reiiciebamus, (quod à me & plerisque ex nostris semper est factum, neque enim per Dei gratiam adeò immanes vnquam fuimus vt eas vel attingere religio nobis non esset) nos non satis fideles sibi censebant. At meo maximo dolore referre cogor, Neustrios quosdam interpretes, qui apud Barbaros nouennium exegerant, sese vt ad illorum mores accommodarent vitam atheorum more transigentes, non modò crebris scortationibus sese cum Barbaris sceminis inquinabant, adeo vt vnus ex illis trimulum puerulum ex vago illo concubitu sustulerit: sed etiam exuto omni humanitatis sensu, Barbarosque immanitate superantes, à se permultos *Margaiates* & mactatos & deuoratos fuisse gloriabatur. Porro vt quæ sit *Tououpinambaultiorum* in ho-

Horrenda
crudelitas.

Neustrij
interpre-
tes vitam
atheorum
more trá-
figunt.

hostes suos crudelitas, pergā describere, contigit eo tempore quo apud illos degebamus, vt de vico quodam in maiori insula sito cogitarint. Pagus hic à quibusdam *Margaiatibus* incolebatur, qui tamen *Tououpinambaultiorū* ingruente cum *Margaiatibus* bello *Tououpinambaultijs* in deditiōem venerant, p̄rque totos viginti annos pacifice apud illos egerant. At tandem inter *caoninandum* sese mutuò incitantes & animos addentes, pagi illius incolas vniuersos interfectioni deuouēt, Decretum exequi non cunctantur, noctu inopinantes intercipiunt & semisopitos opprimunt, adeò vt non sine commiseratione clamores & eiulatus audirentur. Galli re audita circa mediam noctem eò properant armati, pagus enim à castello nostro non longiùs x. passuum milibus aberat. Verùm antequàm eò aduenissent, Barbari rabie & præda incitati obuios quosque trucidarant casásque vt latentes extruderunt incenderant, adeò vt, perpaucos superstites nostri inuēerint. Quin immò ex nostris nonnulli asseuerabant se non modò adultos frustatim concisos, sed etiam infantulos lactantes integros *Boncano* impositos vidisse. Ex adultioribus tamen aliquot mari sese commisere, & noctis tenebris obsecundantibus natantes euasere, inque nostrum Castellum se recepere. Quod vbi rescuerunt Barbari, non æquo tulerunt animo, immò suos hostes à nobis detineri multi-

Pagus à
Barbaris
vastatus.

Barbaries
horrenda.

tantes conquerebantur. Tandem verò mercibus quibusdam à nobis placati fuere, clientes verò nostros, Villagagnoni mancipia reliquere.

Interiectis aliquot diebus, ego cum quibusdam aliis Gallis in pago ab indigenis *Pirani-ion* nominato in insula illa maiore animi gratia exspatiabamur, inopinantes captivum iuvenē, forma & statura non mediocri in cōpedibus ferreis quas Barbari à Christianis acceperant, detentum offendimus. Is lingua Lusitana nos compellat, (duo ex nostris ob Hispanici sermonis peritiam eius verba capiebant) significat se in Lusitania fuisse, Christianum esse, Baptismo initiatum, Antonio sibi nomen. Præterea, quamvis natione

Mergaias
in Lusitania bap-
tismus cap-
tivus.

Mergaias esset, quod frequenti cum Lusitanis commercio ferinum ingenium ex parte exuerat, innuit se vehementer optare, si qua id ratione fieri posset, ab hostium manibus evadere. Tū nos præterquàm quod nostrarū erat partium quotquot dabātur è Barbarorū faucibus eripere, auditis vocibus Christiani & Antonij longè vehementiùs commoti sumus, & miseratione ducti. Atque ita è nobis vnus, qui linguam Hispanicam callebat, quique fabrilem exercebat artem, recepit se postridiè eius diei limam ad compedes diffecandas allaturum: monuitque vt simulac solutus esset, (nam à nemine obseruabatur) in dumetis ad maris littus sese abderet, tantisper dum

Barba-

Barbaros colloquio occuparemus : nos scapha exceptum , in Castellum nostrum transfucturos : quò si perduceretur , minimo negotio cum Barbaris de sua redemptione transigi posse.

His non parum recreatus gratias egit , seque singula exactè exequuturū spondet. At Barbari licet sermones vltro citroque habitos non cepissent , nonnihil tamen suspicātes simulac è pago egressi sumus , vicinitate demum , idque tumultuariè coacta miserum Antonium mactant. Nos postridie limam afferentes , per speciem farine aliorumque cibariorum quærendorum pagum illum repetimus : atque à Barbaris quærimus vbinam captius ille quem pridie videramus. Illi nos in casam proximam deducunt , carniūque Antonij frustra *Boucano* imposita ostendunt. Deinde nos abs se elufos fuisse suspicātes per ludibrium caput ostentabant , nòsque cachinnis excipiebant.

Non multo post duos quoque Lusitanos Barbari nostri cepere : quos ex improviso in Tuguriolo luteo , in mediis syluis constructo , non procul ab Castello suo quod *Morpion* vocant , adorti fuerant. Lusitani quidem totius diei spatio Barbarorum impetum sustinuerant , at tandem cum eos tela cæteræque munitiones deficeret strictis maioribus gladiis , quos nos ambarum manuum dicimus , in Barbaros irruunt , ac complures cædunt,

Lusitani
duo à Bar
baris cap-
ti & deu-
rati.

multos quoque vulnerant. Barbari contra pertinaciter obsistunt, singulis, potius occumbendum ducunt, quam victoria non parta pedem referre. Itaque tandem Lusitanos captos deducunt, è quorum spoliis ipse vestes bubalinas à Barbaro emi. Vnus quoque ex interpretibus argenteam lancem emit, quam Barbari cum multa alia supellectile in illo tuguriolo erant deprædatis, quamque pretii ignari cum duobus cultellis permutarunt. Porro Barbari in suos pagos reuersi, Lusitanis per ludibrium barbam conuellunt, dolorisque impatientes derident, hisque verbis increpant. Quid? vosne qui nuper impetum nostrum tam fortiter sustinuisistis, nunc cum mors erat fortiter obeunda muliebri esse animo? Ac tandem more solito eos immaniter maectant, deuorantque.

Exempla quidem permulta de Barbarorum crudelitate præter ista à me possent afferri, nisi quæ attulimus ad horrorem cuiuslibet incutiendum sufficere existimarem. Verum enim uerò ut ij qui hæc tam horrenda passim apud Barbaros usurpata legent, norint permulta quoque non minus detestanda alibi geri, præter eam quam commemorauimus Iudæorum crudelitatem, qui Traiani temporibus quadraginta hominum millibus cæsis, non modò eorum carnes deuorarunt, sed etiam sanguine vultum obliuerunt, pellésque induerunt: Præter etiam horrendum Ptolemæi

mæi Lathuri Regis Ægypti facinus qui triginta Iudæorum millibus cæsis, captiuos occisorum carnibus vesci vi adegit, alia quoque exempla in medium afferam. Chalcondilus historia de Imperij Græci lapsu & Turcici incremento, (quod verè tragicum dixeris) scribit Turacantum vnum ex Amurati II. Legatis, Albanorum copiis instructa acie deuictis, fufisque captiuos 80. immaniter trucidasse, quorum capita truncata, in pyramidis formâ coaceruari iussit, quasi partem victoriæ insignis trophæum. Amuratus verò ultra istmi angustias transducto exercitu, trecentos milites qui noctis tenebris obsecundantibus in proximum montem confugerant, intercludit. Illi commeatus inopia in deditiorem venerunt honestas expectantes conditiones. At Amuratus omnes in vnum locum conuenire mandat, ac coram se iugulandos curat. Idem Amuratus, cuius nondum erat sæuitia expleta, ex omni captiuorum copia sexcentos adolescentes forma præstantes, sua emit pecunia: quos deinde patris Manibus immolat quasi peccatorum expiatio in tanta sanguinis humani profusione esset posita. Sed isthæc ludicriæ dicantur præ sceleratissimi Mechmeti XII. Turcarum Imperatoris crudelitate, qui non modò Imperij administrationis Amurato successor fuit, sed maximè in omni immanitatis genere, immo quem in hac parte magno superauit interuallo. Vt enim omnium tam florentissimæ simul ac celeberrimæ vr-

Lib. 5. c. 5.

Trophæum
ex capitibus
humanis.

Lib. 7. c. 4.

Immanitate
Amuratus
immanitate
cumulat.

Lib. 8. c. 6.

Constantinopolis
expugnata
regnante
Mechmete
12. Tur.
Imp. ad 56
Cal. Lat.

bis Constantinopoleos expugnationem quæ ipso regnante Anno salutis 1453. Ad V. Cal. Iunias contigit, qua sanguine omnia, horrore, morte, fugientibus & persequentibus, victoribus & victis repleta erant: Adeo ut cæforum & eorum qui præ ingenti irruentium multitudine suffocati erant cumulus portarum fornices superaret: Peculiaria quædam de monstri illius crudelitate posteris madata recēsebo. Viginti Albanos milites, qui Thracia, quam ipse expugnarat, relicta, in oppidulum quoddam Phiasæ, Rupellam nomine, sese receperant, rotario supplicio brachiis crucibusque conquassatis seminuos in summo cruciatu languentes desperabundos reliquit. Insuper immanissimo illi monstro non satis erat quoscumque in oppidis aut castellis offendebat ferro cædere, prout Leontarij contigit, vbi ne vnus quidem superstes est relictus, adeo ut sex mille hominum cadauera, præter ingentem equorum & pecorum copiam; illic fuerint numerata: Sed inaudito hoc supplicij genere complures insuper affecti. Acinace peracuto singulos homines in duas partes vno ictu circa transfuersum septū diuidi iubebat, artificio barbariem omnem superante: bis enim singuli mortis persentiebant dolores. Vtraque pars per aliquod tempus præ somno quo opprimebatur cruciatu huc & illuc non sine gestibus horrendis sese volutabat. Trecenti milites in oppido Mitylene anno 1459. quo capta est vrbs illa, hoc

imma-

Lib. 9. cap. 8.

Mechmeti in ipsa bruta animantia crudelitas.

Monstro-
sa crudelitas. Lib. 9. cap. 7. & Lib. 10. cap. 12.

immanissimi supplicij genere sunt affecti. Quingenti quoque alij ab Omare Bassiano Constantinopolim missi, quos in oppidulo à se expugnato ceperat eadem occubuerunt morte. Horum cadauera postquã aliquandiu in area in qua laniati fuerant neglecta iacuerunt, hos horrèdè mugies ad ea accedit, vnámque cadaueris partè cornu attollit, alioq; loci cõportat, tum alterã petit priorique adiúgit, Quæ res cùm à multis perspecta fuisset breui ad Mechmetum perfertur : Ille mirum in modum anxius, cadauer illud disiungi, partésque seorsum ad pristinum locum comportari iubet. Bos insequitur repetitis mugitibus, cadauer verò illud, inter cætera agnoscit, denuóque carnibus sublatum aliò asportat. Mechmetus hoc portento vehementer commotus (ac meritò quidem) è vestigio cadauera sepeliri iubet, bouẽ verò ad sua pecuaria deducendum, ac per reliquũ vitæ tẽpus alendũ curat. Tradunt nonnulli cadauer illud à boue canibus Turcis clementiore asportatum, Veneti cuiusdam corpus fuisse: alij Illyrico tribuunt. Atqui vt vt sit (inquit Chalcondylus) hoc ostento multum fœlicitatis genti à qua ille oriundus erat, portendebatur.

Vladi verò sæuitia humanis auribus tinnitum longè grauiorem ciebit, idcirco de ea referre vltimo loco visum est. Vlando attributa Moldauia Mechmeti liberalitate in gratiam fratris cuiusdam Vlandi quo sceleratus

q. ij.

De boue qui herũ mortuũ agnoscit mira historia.

Vladi immanitas horrenda & cæterorum omnium atrocitatem superans.

Lib. 9. cap.
22. 13. & 16.

Mechmetus ad nefarias libidines abutebatur, hoc primo veluti auspicio provinciam illam administrare cœpit. Potentissimos quoque Moldavienses, ac primariæ autoritatis viros, à quibus propter auctoritatem & gratiam, ne defectionem molirentur sibi metuebat, corripit, eosque non contentus est vulgari aliquo supplicio è medio tollere, sed vivos omnes palis transfixos summo cum cruciatu extinxit. Inmo eorum familias ne vxoribus quidem & infantibus exceptis, eodem furore sustulit. Adeo ut breui temporis spatio triginta & eo amplius hominum millia ab eo trucidata fuisse à multis confirmetur. Mortuorum porrò bona & honores satellitibus suis est largitus. Mechmetus certior factus Vladū de defectione & rebellionem in se cogitare, quendam suum à secretis Catabolum nomine, natione Græcum per speciem amicitiae ad eum mittit, eo cōsilio ut Vladum ad se blandis verbis pertraheret. Eodē quoque tempore Mechmetus ad Chamum quendam cui Valaquiam provinciam clam demādarat, literas dat, mandātque ut quacumque ratione vi, dolove Vladum corripere: eo nihil gratius sibi accidere posse significat. Hi duo communicatis consiliis Vladum intercipere conantur, Vladus verò nullo modo perturbatus confirmatis militum suorum animis, reliquis omnibus in fugam versis Chamum & Carabolum cum quibusdam aliis vivos capit. Quos cruribus & brachiis abscis-

sis

sis palis viuos affixit. Chamo verò, prout eius
 postulabat dignitas eminētiorem tribuit lo-
 cum. Quod ab eo hoc consilio factum est, vt
 subditis suis terrorem incuteret, ac ne tale
 quid in posterum auderent nisi idem suppli-
 ciū subire vellent, ansam præriperet. Præter-
 eà exercitum ingentem summa celeritate
 conscripsit, Danubiūque flumen transiit,
 atque in Mechmeti ditionem quam flumen
 illud alluit, magno irruit impetu, cāmque est
 populatus, pagos incendit, fœminas ipsas,
 immò infantes, in cunis vagientes ferro ceci-
 dit. Quacūque verò iter faceret immanissimè
 fœuiebat, & vastitatis vbique notas inurebat.
 Quibus ab Mechmetum perlatis, maximè ve-
 ro nuntio de Legatorum morte crudelissi-
 ma, ac in primis de Chamo tam atroci suppli-
 cio affecto, qui præcipua in aula ministeria
 olim gesserat, Mechmetum non parum com-
 mouerunt. At longè molestius illi fuisset tan-
 tam iniuriam ab infimæ fortis homine sibi il-
 latam inultam relinquere. Itaque cum instru-
 ctissimo exercitu Valaquiam ingressus, & Le-
 gatorum suorum cadauera palis adhuc affi-
 xa conspicatus, nouo quasi dolore, & no-
 uo furore fuit percitus. Cadaueribus autem
 illis auulsis & sepultis, tria passuum millia est
 progressus, ac in lanienam illam incidit ab
 Vlado in subditos patratā, quæ res horrorem
 conspiciantibus mouebat. Erat enim locus a-
 liquantulum editus, & in omnes partes aper-
 tus, duo passuum millia in longitudinem ob-

Horrendū
 vitu specta-
 culum.

tinebat, latitudo mille occupabat: Innumeris rotis, palis, crucibus, furcis, cadaueribus onustus ceu sylua quædam confitus erat. Ex cadauerum facie perhorrida, cruciatus quos ante obitum pertulissent cõiicere facile erat. Laniatorum numerus ad millia viginti facinoris atrocitatem augebat. In his erant infantiuli maternis adherentes vberibus, lactantes enim suffocati fuerant. Inauspicatæ præterea aues, aerem seu nubes atra condensabãt, ac in corporum humanorum concauo vnde iam antè viscera extraxerant, nidos struebant. Quibus conspectis Mechmetus, ingenio alioqui barbaro & crudelissimo, apud se cogitans vnus homunculi, & quidem abiectissimæ conditionis, atrocitatem ac immanitatẽ crudelissima quæque facinora ab se patrata longo interuallo superasse, modò obmutescibat, modò misericordia quadam ducebatur, atque apud se inussitabat, mirum nõ esse quòd sceleratus ille subditis suis adeo formidolosus esset, quandoquidem tale facinus patrare sustinuisset: Ideòque difficillimum esse statuebat hominem ab sua dititione depellere, qui & imperio suo & subditorum obsequio tam insigniter vteretur. Mox verò collecto animo, neminem esse qui carnificem illum non contemneret arbitratur. Quinimmo Turcæ ipsi tam horrendo *καίμητιριω* conspecto Vladum adeò atrocis facinoris authorem diris deuuebant. At Vladus omnibus istis neglectis, Mechmeti exercitui continuò

insta-

instabat, eúmque modò in alis, modò in nouissimo agmine laceſſebat, atque ita non paucos ſingulis diebus perimebat, damnúmquẽ non minus equitibus ac Arapibus afferebat. Tamen (ne vlteriùs in his recensendis progrediar) ille ſuo tandem periculo eſt edoëtus ſæuitiã illam qua in ſubditos uſus erat, dum res ſuas egregiè ſtabilire volebat, multò plus detrimenti quàm commodi ſibi attuliſſe. Nã paulatim ſuis à ſe deficientibus Mechmeto prouinciã cedere, atque in Hungariam proſugere coactus eſt. Eò ubi appulit, ob ſcelera quæ mille ſuppliciis expiari non potuiſſent in vincula coniectus fuit. Quatuor hæc monſtra coniuganda & quaſi concathenãda duxi, vtpote quæ infernali remigio ſint aptiſſima, Turacantum videlicet, cuius (quantumuis flagitioſiſſimi) nequitia penè nulla videatur ſi cum Amurato conferatur: Quem ruruſus crudelitate & ſæuitia ſuperauit Mechmetus: Omnes verò ſcleratiffimus & immaniſſimus Vladus magno poſt ſe reliquit interuallo. At verò (inquiẽs) Turcæ iſti fuerunt inhumaniſſimi, quos merito Braſilienſibus ἀνθρωποφάγοις immaniores dixeris.

Quare vt paulò attentius ad ea quæ apud nos geruntur animum aduertamus, quæro in primis quid à ſcœneratoribus & rapacibus auaris præſtetur? qui ſanguinẽ & medullas tot

ſcœneratores barbaris America-
nis immaniores.

Mich. 3. 8

feritate & crudelitate Barbaros Americanos superât? Atque hinc fit vt exclamet Prophe-
 ta. Quod comedunt, caro est populi mei, & cutem eorum ab eis nudant, ac ossa eorum diffringunt: diuiduntque vt quod est in olla, & velut carnem quæ est in lebetè. Iam verò si de carniùm humanarum esu ferino profus & tygrino, quot quæso, hîc apud nos reperti sût, cum in Italia, tum in aliis regionibus, ex iis qui Christianum præ se ferunt nomen, qui eò immanitatis delapsi sunt, vt sæuitiã suam explere cupientes, cor iecurque inimicorũ suorum deuorarint? Penes historias innumeras de rebus istis scriptas fides esto, singula enim persequi si cupiam tempus me deficiat. At, ne in aliena inquiram, Quæ lingua, quis calamus immania facinora referat quæ in Gallia nostra sunt patrata? Tædet me certè, tam horrenda commemorare, Gallus enim sum. Funestissimis bellorum ciuiliũ temporibus, quibus ab hinc annis xx. iuxta eorum calculum qui diligentius isthæc sunt persecuti, decies quater centena hominum millia interierunt: inter quos quadraginta reperiuntur nobilissimorum virorum millia, qui vniuerso terrarum orbi deuincendo, vel saltem Græciæ Turcarum Tyrannide tam diu oppressæ in libertatem asserendæ suffecissent. Atque vt aliquid afferam è tot in vulgus emissis ingentibus voluminibus, quibus prouinciarũ, locorum, vrbium, homicidarum, atque adeo trucidatorum ipsorum nomina eduntur, quæ
 con-

consultò à me omittuntur, ne ea quæ iam consenuisse videntur recrudescant: Nobilis cuiusdam viri reformatam religionem profitentis viscera auulsa fuere, ac primo per totam urbem circumducta, deinde in urbis fossas ad sterquilinum coniecta sunt. Cor autem, & iecur, baculis affixa, instar trophæi verè Diabolici circumgestata fuere. Quin eo usque perrupit scelesti cuiusdam rabies, ut iecinoris illius particulam cani obiecerit, canis verò homine longè humanior attingere recusauit: tum immanis herus canem non sine blasphemis vocibus hoc sermone, insequabatur, Nunquid tu quoque es Lutheranus? Alibi vir quidam insignis & de literis optimè meritus, ventre, vultuque humo pertingente, in publicam urbis plateam pertractus, primò semiustulatus in mare deijcitur, tum extractus canibus lacerandus obijcitur. Mechmeti immanitatem superiùs meritò sumus detestati, qui vno Acinacis ictu medios homines dissecabat, duabusque veluti mortibus mulctabat: At si istum de quo agimus dispiciamus quater eum necatum fuisse comperiemus, nam vultu ventréque terram euerrete pertractus, quodammodo mactatus fuit, deinde ustulatus, tertio submersus, quarto à canibus dilaniatus. Non multò clementiùs cum alio actum est cuius cerebrum lapidibus comminutum fuit, deinde in flammam coniectus est, indeque extractus, muro est appositus ut quibusuis tormentulorum displo-

Cõsule historiam ecclesiasticã Gallicam. Anno 1580 excusam lib. 3. pag. 374.

Canis hominibus ipsis longè humanior.

Lib. 3. pag. 383.

Tomo 2. lib. 7. pag. 356.

dentibus scopus esset. Puerpera quædam die à partu quarto de lecto deturbata & in infimos gradus deiecta fuit. Infantulum verò cui diligentissimè in vlnis posito cauerat, lanij illi crudelissimè ei auellunt muróque allidūt, vocibúque blasphemis Lutheranorum progeniem esse extirpandam prædicabant. Cor ex cadauere iacente ab militibus seu potiùs furiis eductum mordebatur : illi verò mutuo

387. sibi illud porrigentes se præfagiisse iam antè dicebāt, Hugonottū à se comestum iri. Mulieri honestissimæ, vestibus penitus nudatæ, vbera in orbem excisa fuere, tum patris in

400. eam nefandis sceleribus, in proximum flumē deiecta est duabus eius filiabus tam horrendum facinus spectantibus. Itali quidam in

454. religionis odium puerulum viuum in duas dissecant partes, eiúsque iecur deuorāt. Adolescenti cuidam oculi pugione effossi sunt, tū vlmo est ex pedibus suspensus tormentulorumque glandibus est confossus. Viri quatuor

517. veram religionem profitentes carceribus noctu educti in pontem deducti sunt, vbi primùm vestibus omnibus exuti sunt, tum miserè excarnificati sunt, sicarij enim eos minutim concidentes per ludibrium sese inuicem compellant, nescio an brachium possem amputare, tum crebris ictibus alius brachiū, alius collum, alius caput contundebat, donec semiuuos in subiectum flumen coniecerunt, at humus eorum sanguine infecta horrorem prætereantibus incutiebat. Carnifices verò

531. ad

ad eluendam crudelitatis suæ notam humum
 multa aqua perfundunt. Sed efficere non pos-
 sunt quin sanguis ille continuò apud Domi- Gen. 9. 5. 6.
 num personet, qui cùm sanguinem humanũ
 à brutis effusum repossere non cunctetur,
 quid de hominibus est statuendum à qui-
 bus adeo iniustè effusus fuerit, quique hac ra-
 tione Dei imaginem violare nõ dubitarint?
 Quidam Euangelij minister multis acceptis 585.
 vulneribus, ambobus oculis effossis, tũ fune
 pedibus alligato, huc & illuc est pertractus ac
 tandem palo alligatur, in struem lignorum
 coniectus est, atque ita viuis exustus.

Vt autem appareat nullius conditionis
 homines à tanta barbarie fuisse immunes,
 Quidam ex summi senatus præsidibus, senex
 & venerandus, qui quidem iam pridem Re- 595.
 ligionis reformatę opinionẽ habebat, quam 596.
 tamen (quæ erat illius timiditas) palam pro-
 fessus nunquam erat, baculis primum imma-
 niter verberatus, ac penè mactatus est. At si-
 carij cùm satis amplos loculos pro libidine
 non inuenissent, eũ pecunias suas deglutiisse
 prætexentes capite ad pectus vsque in aquã
 demerso, ex pedibus suspenso, adhucque vi-
 uo, ventrem dissecant, visceraque in flumen
 proiiciunt. Cor verò hastæ affigunt, perque
 urbem circungestant, in hæc erumpentes ver-
 ba. En vobis cor nefarij illius Hugonottorũ
 Præsidis. Quid plura? Nunquid ex humanis
 auriculis frictura est confecta? Nobilis qui- 603.
 dam adolescens glandibus sclopetariis ictus,

- nudusque in dumum spinis confitum coniectus est, atque ibi ardentissimis ad Deum precibus animam agit. Prouecta ætate vir pugionibus confossus & lapidibus obrutus, canibus obiectus est. Ex permultis cadaueribus viscera extracta sunt, sicariis exclamantibus annō quis esset qui Hugonotti viscera emere vellet. Sed, ô rem nefandam & inauditam!
717.
Lib. 9. 775.
777. 778.
& 823. annon pueruli assati fuere? virique viui terræ mandati? Quinetiam inuentum est cadauer multis confectum vulneribus sale aspersis.
260. Quo nimirum supplicij verè diabolici genere miser ille crudelissimè fuit excruciat.
785. Præterea ducenti viginti quinque homines brachiis adnexo fune colligati fuerunt quaterni, & quini, nudi, oculis ad solē positis, atque
795. hoc modo ensibus, securibus, & pugionibus confossi fuere, stramine incenso pudendis eorum ambustis. Vir pugione confossus cum statim animam non ageret crebris securis ictibus confestim mactatus fuit. Alius letali vulnere percussus in lecto decumbentibus, huic malè ad aures vsque dissectæ sunt,
815. tum in ipso cubili iugulatus est.

Sed ne in istis historiis recensendis quæ libris quos ad marginem adnotauimus memoriæ proditæ sunt, æquo sim prolixior, presertim quum tabellis iam pridem excusis depictæ sint, quæ hæc præ se ferunt nomina, Laniens Vasliacæ, Laniens Turonenses, Laniens Cadurcorum, aliaque in Gallia nostra patrata: Quid quæso, dicturi sumus de cruenta

ta illa Tragœdia quę initium habuit Lutetię die 24. Augusti, Anno 1572. qui dies D. Bartholomeo dicitur sacer, atque Gallicis in kalendaris meritissimè rubrica est adnotatus? Cuius quidē culpam in eos non reiicio, quos authores minimè habuit. Quámque Rex noster pacis edicto summo suo dolore actam fuisse iure declarauit. Inter cætera innumera, quę tum per vniuersum regnum crudelissimè sunt admissa, annon cadauerum humanorū adeps, ex Arari flumine (in quod proiecta fuerant plusquam Americana aut Turcica feritate mutilata,) extractorum Lugduni auctione publica venundatus fuit? Nonne iecinora, corda, alięque humanorum corporum partes ab immanissimis ficariis, quosque inferi ipsi abominantur, deuoratae fuerunt? Nunquid Antissiodori, viri cuiusdam pij nomine Cor-regis, atrociter excarnificati, cor in frustra concisum venale est à carnificibus expositū, ac deinde ad prunas tostum & deuoratum? Innumera etiamnum sunt in viuis hominum millia, qui de istis ante nostra tempora inauditis cumulatissimè testabuntur. Libris quoque (vt iam dictum est,) hac de re scriptis & excusis posteris mandabuntur. Ac ne plura persequi cogar, (nam horret animus, deúmque precor vt tanto vulnere remedium adhibeat) sæuitia cum sæuitia, immanitasque cum immanitate comparetur: tresque aptentur tabulæ contiguę, in quarum

Vide Comment. Gallica, & historiã nostri temporis. Gallica immanitas cum Americana & Turcica comparatur.

prima Barbari Americani depingantur, clavis suis ligneis captiuos maectantes, foeminae quoque cadauera, calida perfundentes, tum corpora frustatim concisa, brachia etiam, cura, foemora, capita *Boucano* imposita, inter coquendum horridè contrahantur & deturpentur, ipsi denique Barbari gestu quàm fieri poterit immanissimo carnes illas vorantes apponantur.

In secunda Turacanus tiara amictus, pyramidem ex humanis capitibus crudeliter obruncatis construens. Amuratus quoque & Mechemetus Turcarum imperatores adhibeantur: quorum prior, innumeris necatis hominibus eorum sanguine patris manibus litet: Posterior rotario afficiat supplicio complures milites, aliosque in duas partes vno acinacis ictu dissecet, atque ita bis mori cogat. Addatur Vladus, qui subditos palis transfigat, & quidè magno numero: effingantur quoque rotæ & patibula, tanta copia ut syluam efficiant, humanis cadaueribus onusta, infantuli ab matrum vberibus pendeant, vultu quos dolores moriendo persenserint, deformitate indicante: Coruis aliisque inauspicatis auibus circumuolantibus, atque in mediis quorum antè oculos, & viscera deuorant nidos constituentibus: Cæteraque ad rem exaggerandam adiiciantur, quæ ex descriptione superius allata pictor excogitare poterit.

In tertia, furentes & rabidi Galli, naturæ

turæ leges & Principum suorum edicta violantes, qui veluti Tortores & carnifices immanissimi, homines ex pedibus suspendant, facie ad humum inuersa, ventrem ferro dissecent, viscera eximant, per vicos circumducant, & in foedissima qualibet sterquiliniâ coniciant: Qui humana corda & iecinora verubus & longuriis transfixa circumgestent, eaque modò cruda, modò in prunis tosta vorant, immò cani deuoranda porrigant, qui horrore percitus aufugiat, taliâque monstra humanitate superet: Qui semiusta corpora humana, in mare proijciant, rursúmque extrahant, muróque applicent, ac tormenta displodentibus proscopo proponant: Qui adipem humanum educant, venalémque instar bubuli seui exponant: Qui quorundam capita lapidibus cõminuant, corporaque in flammâs conijciant ac postea canibus dilanienda proijciant: Qui muliebres mammas circumsecent: Qui puerperas è cubili auellant, puerulósque muris allidant, nonnullos instar nefrendis assent: Qui viris quibusdam oculos pugionibus eruant, quos arbore ex pedibus suspensos tormentulorum glandibus conficiant: Qui de media nocte nudos homines ad pontem quendam Isicis dissecent, minutimque concidant, inque subiectum flumen dent præcipites: humo cruore adeo infecta, vt tortores ipsos horrore perculsos notam illam eluere oporteat: Qui Eumenidú furorem longè superantes, aurículas humanas in

fartagine frigrant, omasorumque instar comedant: Qui viuos homines sepeliant: qui minutatim corpora concidant, vulneraque sale aspergant, vt grauiori cum dolore coniunctam mortem comminiscantur: Qui complures simul vinctos, nudato corpore, soli oculis oppositis, gladiis, securibus, pugionibus dilanient: quorum pudenda accenso stramine amburant: Qui corpus sica confossum nec dum exanimatum, securi mactent: Qui viro, vulnere lethali accepto ac in lecto decumbente, vtramque malam ad aures vsque diffindant, eumque instar ouis iugulent.

His, inquam, ita depictis, quæ minimè exaggero, ita enim gesta sunt, immo maiori quam quæ verbis exprimi possit, crudelitate: Quenam trium harum tabularum immanior & visu magis horrenda est iudicanda? Nunquid hæc postrema? hæc vtique. Itaque non abs re quidam, cuius nomen me ignorare sanctè affirmo, post Gallicam illam lanienam quas reliquas omnes omnium temporum immanitates longo interuallo superare videbat, versiculos Gallicos scripsit, quos ita expressimus.

*Exulta Pharao, Neròque saue,
Herodésque, & Achabe: nam furoro
Gallo scuitia est sepulta vestra.*

Immo addere possumus scuitiæ omnia quæ vnquam extiterunt exempla, siue apud
Scy-

Scythas, aut Tartaros, siue apud alias nationes, ne excepta quidē immani Triumviratus Romani Ianiena. Quapropter ne deinceps Barbarorum ἀνθρωποφόνων crudelitatem adeò abhorreamus, quandoquidem non minor, immo longè immanior apud nos passim locum habet. Illi enim feritatem in hostes suos tantum exercent: Nos verò, vt constat ex iis quæ relata sunt, cognatorum, vicinorum, propinquorum sanguine manus nostras commaculamus. Itaque monstruosissima quæque vt videamus in Americam vsque non est excurrendum. Verùm hîc forsitan Catholicus quispiam Romanus obiiciat, quid? tu inuidiam omnem in nostros deriuas, de vobis autem Religiosum nomen profitentibus, ne verbum quidem. An scelerum immunes, & quasi Angeli in armis fuistis? Ego verò respōdeo, quantum obseruando assequi potui, primo quidem ciuili bello ex nostris nō paucos tales extitisse, præsertim si cum vestrarū partium hominibus conferantur: Secundo autem non parum à pristina pietate degenerasse, ac proinde humana æquo plura perpetrasse: Tertio verò in peius ruentes, præsertim ex quo vobis admixti fuerunt, non negarim complures deploratæ spei homines in furias degenerasse. Quibus æquiores ab eò tempore minimè nos præbuimus, ac iis, aduersus quos sese bellum gerere profitebātur, quibus tamen meliores non essent: Quod apparet vel ex ea, quam edidi, historia de fa-

Religiosi
bellorum
ciuiliū in
peius ruer
e cœperunt.

me & obsidione Sancerrana, cui ipse interfui, Anno 1573. nec non exiis quos in ipso exercitu conscripsi commentariis. Eorum itaque peccata minimè dissimulaui, à quorum partibus stabam in optima caussa, quantumvis pessimè acta. Atque vt hoc etiam loco tester quanto cum dolore Galliam à suis alumni sanguine fœdatam conspexerim, facinus narrabo cuius recordatio animum meum sine fremitu nunquam subit, adeo meum metum, immanitatis illius imago adhæsit.

Nostri oppidulum quoddam (cuius nomē consultò non edo) obsedēre, oppidani rei militaris imperiti, sese ad defensionem parant, auxilium præsto sibi affuturum rati: itaque tormenta crebrò displodunt, ac non modò milites quosdam interficiunt, sed etiam ex ducibus nonnullos vulnerant, item equos præstantissimos. Quæ res nostros non parum exacerbauit. Denique cohortes aliquot ex nostris sub vespertinum crepusculum, Ducum industria deductæ, ac sermone animatæ muris succedunt, scalas admouent, conscendunt, oppido denique quamuis munitissimo, fortiterque ab ciuibus propugnato, adè vt non semel nostros mœnia iam occupantes propullarint, vi potiuntur: obuios quosque ferro transfigunt, immo ne vnum quidem virum superstitem fuisse credo, nisi si qui abditissimis latibulis sese commiserant. Ego tum in vrbe vicina ab nostris occupata eram. Postri-

stridie cum quibusdam aliis ad expugnatum illud oppidulum accedo, vt quid ibi contigisset viderem. Tantam nimirum stragem nactus sum vt totus cohorrerim: quippe iugulatis plerisque, locóque decliui, vndiquaque sanguinis riuuli defluebát. Ego tam atrox facinus conspiciatus, quod tamen infectum fieri nequibat, Præfectum rogo, liceat cadauera illa terrę mandare, quod lubens concessit. Rusticos duos latentes metu consternatos magno labore inuenio, eos mortis metu eximo: tres ingentes fossas ab iis excauari curo: vnam in Sacello, reliquas duas in hortis; pro tēporis opportunitate commodis, illa enim die eò vnde migraram redeundum mihi erat. Cadauera vndiquaque scalis & asseribus imposita ad fossas illas comportari iubeo. Inter mortuos septem mulieres repertę sunt tresque pueruli. Euestigio Præfectum adeo, rei atrocitatem ostendo, iusta Dei iudicia tantam crudelitatem vltura nobis imminere expono. Ille diligenti facta inquisitione, refert ea non consulto sed per imprudentiam contigisse, dum noctu milites oppidum ingressi domos intrant, lucernisque minimè accensis obuios quosque trucidant, vel in ipsis cubilibus vbi permulti latitabant: veriti ne oppidani instauratis viribus noui quidpiã molirentur. Ego ad institutum opus reuertor: Mortuorum, qui numero erant centum & quinquaginta plüs minüs, aceruo iusto. Fœminæ viros suos affines singulæ perquirant;

Funestum
spectacu-
lum;

Fœminæ
& pueruli
ab Religio-
sis per im-
prudentiã
interfecti;

Facinus lu-
gendum.

quarum pleræque lugentes & lachrymantes me quem sedulò de sepeliendis illis curam gerere videbant, rogāt liceat sibi linteis suos inuoluere. Id verò per me omnibus quibus ea res erat cordi licuit. Sed (proh, facinus indignum! atque irati in te Dei certissimum indicium, miserrima Gallia, apud quam iustis suppliciis minimè profecit, tu enim magis ac magis induruiſti.) mulier quædam suos inter cadauera requirit, virum primò conspicit, vnumque ex natis: tum alterum mox animadvertit: suos deinde fratres duos conspicatur. Hæc iustissimo mœrore ac dolore (si quæ vnquam mulier) perculsa, puerulum septem annos natum quem manu tenebat his compellat verbis: Ah mi filiule, quàm verè orphanū te homicidæ isti effecerunt! Patrem tuum, duos fratres, duos etiam auūculos tibi hodie abstulerunt. Quanto tum dolore perculsus fuerim quærendum minimè arbitror. Ac ne quid dissimulē, immo quas pepererint miserrimas bella nostra ciuilia commonſtrem (hic enim est scopus meus vt agnito malo, nostro saltem cauti fiamus periculo) miles quidam è nostris legionibus (nostrum non dicam) repertus est adeo humanitatis sensus expers, vt audita homicidarum voce quam mœstissima illa mulier emiserat, viris quinque illa cæde amissis quibuscum tam arcto amoris vinculo erat coniuncta, eam confossurus pugioni manum admouerit. Illum ego compesco, quæróque nunquid me agnoscat: probè ex-

bè, excipit. (nos enim cuilibet satis eramus noti , vtpote qui ministerio nostro in ipso exercitu fungeremur.) Tum doceo miseriam illam mulierculam in tãta animi ægritudine ferẽdam esse : Se nisi ferreus sit, mecũ gemitus illius luctibus adiungere debere, ob tam immane facinus, quod omnium nostrum peccatis acceptum erat ferendum: Simũlque miseri illius populi reliquias consternatas metu confolor, ac periculi, quo nondum liberatas se esse credebant, metu eximo. Miles verò ille seu ebrius, seu potiùs infano aut Diabolico furore percitus, gementi illi mulieri denuo minatur. Ego verò qui amicis verbis erga immanissimum illum nihil profeceram, denuntio, si eam attingat, fore vt nostrum alter sepeliẽdorum augeat numerum. Hoc ego narraui exemplum, vt quanta confusio nostros quoque inuasit palàm faciam. Nostrũm omnium Deus misereatur : Enimverò si Gallos ob insignem suam comitatem & mansuetudinem olim per vniuersum terrarum orbem adeò celebratos inspiciamus: eos ab auitis moribus vsque adeo degenerasse comperiemus, vt crudelitate vincant non modò ceteras omnes gentes, vt satis demonstratum est à nobis, sed & feras ipsas, Leones, Tigres, vr̃sos, lupos, ipsũmque adeo *Ianou-are* Americanum. Deum Opt. Max. rursus oro vt Gallorum tot sceleribus condonatis, faxit tandem vt ad sanam mentem redeant.

Miles natura affectu vacuus ac Diabolico furore percitus inter Religiosos.

CAP. XVI.

Quid nomine religionis apud Barbaros Americanos veniat: De erroribus in quos ab impostoribus, quos Caraibes vocant inducuntur: Deque crassissima Dei ignorance que apud eos obtinet.

z. de legib.

Toupin.
verum &
falsos De-
os ignorât,
mûdique
creationē.

QVAMVIS Ciceronis illud dictû, nullam esse gētem neque tam im-
māsuētam, neque tam feram quæ
non, etiamsi ignoret qualem Deû
habere deceat, habendum sciat, communi om-
nium calculo pro axioma certissimo ha-
beatur, tamen quomodo erga *Tououpinam-
baultios* nostros constet, non satis scio. Nam
verum Deum ignorât. Nullos quoque Deos
falsos siue cœlestes siue terrestres agnoscunt,
nec colunt: ac proinde locum vllum publicû
in quem religionis ergò conueniant non ha-
bent. Contrà quàm ab Ethnicis olim, ac etiã-
num ab Idololatrâ nostri temporis vsurpa-
tur. Nominatim verò ab Indis Peruanâ pro-
uinciam incolentibus, quæ cum *Tououpinam-
baultiorum* regione est continens, ab eâque
distat passibus 1000000, qui Soli & Lunæ sa-
crificant. Mundi quoque creationem igno-
rant, dies nominibus non discriminât, alium
alij non præferunt: hebdomades, menses &
annos non obseruant, Tempora Lunis di-
metiun-

metiuntur: Scripturę, siue sacra illa sit, siue prophana, non modò penitus sunt ignari, sed etiam Characteribus quibus animi sensa notare possint penitus carentes, Quum primò in eas terras venissem, verba & sententias aliquas vt sermoni eorum assuescerem scribebam, easque mox coràm ipsis legebam. Illi præstigias id esse rati, inuicem his verbis alij alios alloquebantur: Non mirum listum qui heri ne vnum quidem verbum idiomatis nostri callebat, nunc vi & ope huius chartę, quę illum nostra eloqui docet, ita peritè ea sonare vt à nobis intelligatur? Barbari Hispaniolam Insulam incolentes idem prorsus de Hispanis qui primi ad eos accesserunt, iudicabant: Hęc sunt historiographi verba. Indi animaduertètes Hispanos etiam absentes, mutuò inter se colloqui literarum beneficio, credebant vel eos prophetico agi Spiritu, vel literas ipsas loqui. Quo factum est vt Barbari, veriti ne peccata innotescerēt sua, ita sese in officio cōtinuerint, vt ab eo tēpore, nec mētiri, nec quicquā Hispanis suffurari ausi fuerint.

Hic si quis hoc argumentum dilatare cupiat latissimus ei pateat campus tum ad scripturę artem laudibus prosequendam, tum ad demonstrandum quanto nos Deus affecerit beneficio, nos, inquam, Europæos, Asiaticos, & Afros, præ Barbaris istis quartā orbis partem incolentibus. Illi enim mentis conceptū non nisi expressis vocibus exponere possunt: Nos verò scripturę adminiculo, aliorum arcanā cognoscimus, nostra verò consilia cum

Quid de
scriptura
sentiant.

scripturę
ars excel-
lentissimū
Dei donū.

eis communicamus, qui vel in remotissimis degūt terris. Ac sanè præter bonas artes quas ex libris addiscimus, (quæque Barbaris sunt ignotæ) scripturæ quoque ars inter excellentissima quibus nos Deus cumulauit dona est recensenda.

Minimè autem moror quod Socrates (vt refert Plutarchus) dicebat: Literas quas vulgus putat repertas iuuādē memoriæ, vehemēter illi officere. Olim enim homines si quid audissent dignū cognitu, nō libris sed animo inscribebant: hac exercitatione confirmata memoria facilè tenebant quicquid volebant: & quod quisque sciebat habebat in promptu. Post, reperto literarum vsu, dum libris fidūt, non perinde studuerūt animo infigere quod didicerant. Ita factum est, vt neglecto memoriæ cultu, minùs viuida esset rerum cognitio, & pauciora quisque sciret: quandoquidem tantum scimus, quantum memoria tenemus. Quam ego sententiam, præsertim in Philosopho, ac Græciæ sapiente dignam iudico reprehensione. Nam & Cicero, cæterique docti, post eum, historiam, quæ sine librorum vsu commodè contexi non potest, matrem esse temporum affirmarunt. Illud quidem verum est, Patres qui ante Mosis scriptorum omnium primi, tempora vixerunt, permulta, & quidem optima, quæ non commentariis, sed menti & memoriæ mandabātur, posteris per manus tradebant. At longè tutius illud est factum ex quo obtinuit scriptura.

Ergo, vt ad *Tououpinambaultios* nostros

redeamus , quoties cū illis colloquebamur, ac mentio de Deo incidebat , dicebamus nos credere in vnum Deum creatorem cœli & terræ, qui vt orbem & quæcunque in eo sunt, condidit, ita omnia pro arbitrio gubernat. Illi vbi hæc audierant, alij alios intuentes, & in hanc vocem (quæ admirationis nota ipsis familiaris est) erumpentes, *Teh!* defixi & stupefacti hærebant. Prætereà, quoniam , vt suo dicemus loco, Tonitru fragore vehementer terrentur, (id *Toupan* vocant) si eorum consulentes ruditati occasionem inde arripere-mus, eos edocendi, diceremusque Deum illum esse de quo verba illis faciebamus, qui, vt suam indicaret potentiam, cœlum terram-que eo modo concuteret : illi excipiebant Deum illum à quo adeo terrentur esse ne-quam. Hæc est hominum illorum miserrima conditio. At, quærat fortasse quispiam : fie-rine potest, vt brutorum instar Americani sine religione viuant? Ego verò respondeo, quod iam antè attigi, perparum ab eo abesse, nec credere me gentem vllam in toto terra-rum orbe esse quæ ab omni religione sit ma-gis aliena. Attamen vt etiam exponam quan-tulum lucis inter densissimas tenebras qui-bus obcæcantur perspexerim, Affirmo eos non modò immortalitatem animarum cre-dere: sed pro certo quoque habere, post mor-tem eorum animas qui virtutem coluerint (virtutem autem illi definiunt suo more, nē-pe vltionem sumere de hostibus & quam plu-rimos mandere) pòst altissimos montes euo-

Barbari de
Deo vero
audientes
admira-
bundi de-
fixi ma-
nent.

Toupan to-
nitru.

Psal. 29.

America-
ni anima-
rum cre-
dunt im-
mortalita-
tem.

lantes, patrum & auorum suorum animis aggregari, ibique in amœnissimis hortis perpetuis deliciis ac tripudiis lætum æuum agere: (Hæc est longa illa Socratis peregrinatio, hi Poetarum Elysiij campi) ignauorum contra manes, qui sine vlla propugnandæ patriæ cura inglorij vixerunt, abripi ab *Aygnan*, (sic illi cacodæmonem vocant) & cum eo sempiternos inter cruciatus viuere.

Ioseph. de bello Iudæi, li. 2. c. 7.

Constat etiam Essenios Græcorum sententiæ suffragantes, olim credidisse bonas animas carnalibus vinculis releuatas vltra Oceanum degere, (cui furori si fides esset adhibenda, Brasilia denotaretur) vbi eis sit reposita perfruitio: Illic quippe esse regionē, quæ neque imbribus, neque niuibus, neque æstu aggrauetur, sed quam Oceano oriens Zephyrus, & leniter aspirans amœnet: malis autem animabus affirmant (seu potius somniant) præcellosa loca & hyberna destinari plena gemitibus exercendarum sine fine pœnarum. Cæterum miserissimi nostri Barbari, in hac etiam vitæ miserè ab Cacodæmone torquentur. (quem alio nomine *Kaagerre* vocant) ipse enim eos nonnunquam vidi etiam nobiscum colloquentes protinus instar phreneticorum exclamantes! *Hei, hei*, opem ferte nobis, nos enim verberat *Aygnan*, Immodò affirmabāt illi cacodæmonem ab se conspici modò beluæ specie, modò auis, modò etiam portentosa aliqua forma. Quia autem magnopere mirabantur nos ab cacodæmone non infestari.

Aygnan eodæmon Barbaros vexat.

Itaque dicentibus nobis tormētis illis à Deo illo nos eximi, de quo frequenter illis verba faciebamus, qui Aygnano longè superior esset, ac ne nobis molestiam vllam pareret obesset, non semel contigit, vt periculo vrgēte, se in Deum credituros pollicerentur, malo autem liberati promissionis erant immemores. At verò vt constet tormenta quibus infestantur ludicra non esse, ipse eos nonnunquā vidi, malū illud recordantes adeo horrore perculsos, vt præ angore sudantes manūque femur plaudentes, his verbis apud nos conquererentur. *Mair Atourassap, Acequeiey, Aygnan Atoupaué.* Hoc est mi stulte, mi socie, Cacodæmonem præ reliquis omnibus malis reformido. Si verò quis nostrūm contrà his eū compellabat verbis, *Nacequeiey Aygnan,* hoc est, ego verò Cacodæmonē non metuo, tum illi sortem suam deplorantes, Ah, quàm nos felices essemus, si eo, sicuti vos estis ab illo, tuti essemus! Tum nos excipiebamus credēdum igitur esse in eum qui *Aygnan* est potentior. At illi, vt dictum est, quamuis periculo præsentē sese id facturos pollicerentur, mox ad ingenium suum redibant. Antequam progrediar vlteriùs, ad ea quæ de Barbaris animam immortalem esse credētibus, addam, id quod ab Occid. Ind. hist. scriptore est relatū, Barbaros Cusco vrbis accolas non modò animarum immortalitatem, sed etiā (præter Theologorum axioma Philosophos omnes cæterosque ethnicos ac Barbaros corporum

Peruenies
Barbari,
corporum
credūt re-
surrectio-
nem.

rum

rum resurrectionem ignorasse, immò negasse) corporum resurrectionem credere. Quæ res hoc exemplo ab illo confirmatur. Indi, inquit, cum animaduernerent Hispanos sepulchra, ut auro, cæterisque pretiosis potirentur, aperientes ossa proiicere, ac dispergere, rogabant ne ita dispergerentur, ne illud resurrectioni obesset: illi enim (inquit) corporum resurrectionem ut & animæ immortalitatem credunt. Alius quoque author prophanus affirmat gentem Barbaram & ethnicam eò usque processisse ut resurrectionem crederet. Hæc sunt illius verba. Postea Cæsar Ariouistum & Germanos deuicit, qui corporis erant insolita proceritate, fortitudine non minori, fortiter enim pugnabant, mortemque contemnebant, se resurrecturos opinantes.

Hist. Gen.
Ind. lib. 4.
c. 124.

Vide Apianum de bello Celtico. cap. 1

Hæc ego ideo commemoro ut intelligant omnes, si Athei, quorum plena hæc sunt omnia, id habent cum *Tououpinambaultijs* commune, quod sibi persuadent, & quidem portentosiùs quàm illi, nullum esse Deum, ab illis saltem discant Cacodæmones esse, qui in hac etiam vita eos excruciant, qui Deum, eiusque potentiam inficiantur. Si verò obiiciant (quod faciunt nonnulli,) Cacodæmones aliud nihil esse quàm prauos hominum affectus, ac proinde stultè Barbaros ea imaginari quæ non sunt: Respondeo: si ea quæ à nobis verissimè dicta sunt considerentur,

In Atheos

nimirum Americanos visibiliter, & realiter à Cacodæmone excruciami, ex eo patere factis quàm ineptè crutiatus ille humanis tribuatur affectibus. Etenim quàm fieri potest vt quantumuis sint violenti, homines vsque adedò afficiant? Ea omitto quæ quotidiana hic edocet experientia, immò etiam, nisi illud esset coràm porcis margaritas proicere Dæmoniacos, quorum meminit historia Euāgelica à Christo sanatos huc afferre possim.

Deinde quandoquidem Athei isti indigni sunt penitus, quibus ea proponantur, quæ tã dilertè de animæ immortalitate sacræ testantur literæ, Barbaros denuò illis nostros opponam, à quibus, licet obscæratissimis, discant animâ hominum præditum esse, quæ non modò nunquàm intereat, sed etiam à corpore seiuncta, vel æternæ destinetur beatitati, vel damnationi sit obnoxia.

Tertio, ad carnis resurrectionem quod attinet, quoniam canes isti sibi quoque persuadent, corpus semel extinctum nunquam excitatum iri: Indos Peruenses illis oppono, qui falsa licet sint imbuti religione, immò non alio quàm naturæ ducantur instinctu, cum nefariis tamen istis in iudicio sunt surrecturi. Verumtamen cum sint Cacodæmonibus ipsis peiores, (vti iam diximus) qui Apostolo teste Deum vnū esse credunt & horrescunt, plus æquo illis à me tribuitur;

buitur, quando Barbaros Americanos illis pro doctoribus propono. Quapropter perditorum illorum mentionem in posterum non faciam, sed eos iam inde ad Inferos relego ubi portentosorum errorum suorum fructus promeritos percipient.

Ergo ut ad institutum sermonem meum reuertar, nimirum de eo quod religionis nomine apud Barbaros nuncupari potest, si diligenter id quod iam antè attigi perpendatur, eos nimirum quibus alioqui maximè grata esset ab omnibus perturbationibus immunitas, audito tamen tonitru inuitus contremiscere, potètiæ cuiusdam metu, cui resistere nullo modo possint, inde facile est colligere nō solum Ciceronis sententiā à me initiō allatā apud eos locum habere, verū etiam metū illum potètiæ Dei quem agnoscere nolunt, ἀναπολογήτως illos redditurum esse. Ac sanè ex eo quod Apostolus dicit Deum qui præteritis temporibus fuit omnes Gentes suis ipsarum viis incedere, non tamen passum esse se expertem testimonij, bona tribuendo, dando cœlitus pluias, ac tempora fructibus edēdis apta: patet satis solam hominum malitiam obstare quò minùs ad Creatoris sui notitiam perueniant. Alibi quoque dicitur Dei inuisibilia ex creatione Mundi perspici.

Act. 14. 17.

Rom. 1. 20

Itaque licet Americani nostri ore Deum non confiteantur, quandoquidem apud se

psos conuincuntur aliquam esse deuinitatem: Inde colligo eos excusabiles futuros, nec ignorantia prætextum merito captaturos esse. Verùm præter ea, quæ à me dicta sunt de animæ immortalitate, quam ipsi credunt, de tonitru, quem perhorrescunt, & de Cocodæmonibus, à quibus excruciantur: (quæ tria in primis sunt notāda) quartum insuper addam caput, ex quo manifestum erit tenebras densissimas quibus obruuntur minimè efficere vt religionis illud semen, (si modò nomen tam augustum rei adeo obscuræ conueniat) in illis non pullulet, aut penitus extinguatur.

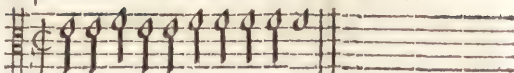
Caribes
pseudo-
prophetæ.

Igitur vt narrationem ipsam ordiar, in primis tenendum est Prophetas, seu sacerdotes quosdam apud eos esse, quos ipsi *Caribes*, qui vicitim commeantes miseris illis persuadent, se (quod cum Spiritibus commercium habeant) quibuscumque visum fuerit fortitudinem impertiri, qua bello hostes superentur, sed etiam sua ope fructus omnes, crassasque illas radices enasci, quas Americanum solum producere diximus. Præterea (quantum à Neustriis interpretibus accepi, qui multos annos in illis terris vixerant) *Tououpinambaultis* id moris est, vt tertio vel quarto quoque anno frequentissimi conueniant. Cui conuentui ex inopinato vt mox dicam ipse interfui. De quo quæ sequuntur referenda habeo. Ego, cum Gallo quodam nomine Iacobo Ruffo, atque etiam interprete quodam Neu

Narratio
de maxi-
ma Barbá-
rorū cele-
bratione.

Neutrio peregrè profecti, in vico quodam diuertimus: poſtridie illius diei ad iter nos ſummo manè accingebamus, cùm vndiquaque confluentes accolæ conſpicimus. Vici verò illius incolæ aduenientibus ſeſe adiunxerunt, ac mox ſexcentenos in area quadam aggregatos videmus. Nos conuentus illius cauſam ſciſcitamur: conſiſtimus: ſciſcitantes turbam illam in tres diuidi partes videmus. Viri omnes in caſam quandam ſe recipiunt, fœminæ in alteram, pueri quoque in tertiam confugiunt. Ego, qui *Caraibes* aliquot viris permixtos videram, inſolitum quid ab illis factum iri ſuſpicans ab comitibus meis efflago, vt mecum rem totam obſeruaturi illic conſiſtant: quod ab illis impetraui. *Caraibes* antequam fœminas & pueros dimitterent ſumma cautione prohibuerunt ne è caſis ſuis egréderentur, ſed diligenter ad cantum attēderent, nobis quoque indicūt vt in ea in qua erant mulieres caſa deliteſceremus. Nos qui ientaculo intenti eramus, atque eorum quæ acturi erant ignari, murmur quoddam ſubmiſſum è caſa, in quam viri ſeceſſerant erumpens exaudimus (caſa porrò illa à noſtra trigenta fermè paſſibus diſtabat) mulieres quæ numero erant 200. ſtantes, aurèſque arrigentes in vnum veluti aceruum ſeſe glomerant: Viris verò vocem paulatim attollentibus adèò vt eorum diſtinctæ voces à nobis exaudirentur hortantium iſtam interiectionem identidem repetentium.

Barbarorū
modula-
tio.

he he he he he he he he he he.

Vlulatus
gestusque
horrendi
fœminarū
Amer.

mox mulieres tremula voce eandem illam interiectionem recinentes audimus, *He, he, he, &c.* Vocem verò tantâ animi contentione sustulerunt, idque toto quadrantis horę spatium, vt nos spectatores in admirationem raperit. Ac sanè illæ non modò horrendum vlulabant, sed etiam magno impetu profoliebant, mammâsque suas concutiebant, spumâque ore emittebant, immo nonnullæ (non absimili ab iis modo qui comitali morbo conflictantur) exanimes procidebât.

Lib.3. c.3.

Quo fit vt credam Cacodæmonem corpus illarum inuasisse, easque dæmoniacas repente factas fuisse. Præterea perspectis iis quæ à Bodino libro cui Dæmonomanix nomen fecit de veneficarum extasi, quam asserit veneficis omnibus quæ cum Cacodæmone expressum fœdus pepigerunt, familiarem esse, quæque nonnunquam spiritu rapiuntur, corpore sensus omnis experte remanente, quamuis etiam & corpore & animo nonnunquam rapiantur.

Lib.2.ca.3.
& li.3. c.1.

Adde(inquit ille) quod nusquam conueniunt quin choreas agant, inter quas quantum ex veneficarum quarundam confessione elicere potuit, conclamant omnes, *Har, har*(quod optimè cum *He, he, Americana* nostrarum conuenit,) *Damon, huc salta, illuc salta*: Aliæ verò respondent, *Sabbath, Sabbath*, hoc est festum, seu quietis diem, ma-

nus, scopâsque, quas in manibus habent at-
tollentes, vt certissimum lætitię edât signum,
sęque ex animo Dæmoni seruire significant,
atque adeò vt adorationem Deò debitâ imi-
tentur. Nam in Lege diuina Israelitis præ-
scriptum erat, vt ad Dominum manus attol-
lerent, ac coram ipso sese exhilararent. His
inquam perspectis colligo Satanam vtrarum
que Dominum esse: cãque eodẽ duci spi-
ritu, nec locorum interuallum obstare quo
minùs pater ille mendaciorum hęc & illic in
eos agat, qui sibi iusto Dei iudicio traditi
sunt. Pueros consimiliter conclamantes cùm
audissem (etiam si iam per semiannum cum
Barbaris egeram, ac penè eorum moribus
assuefactus eram,) tamen, ne quid dissimu-
lem, non nihil tum timui, præsertim quum
quis rei illius exitus esset futurus ignorarem,
tandem quum clamoribus illis finis est im-
positus, viris aliquantulum silentibus; pueris
quoque & fœminis penitus tacentibus, mox
viri tam suauiter, tantâque cum harmonia
cantare cœperunt vt miro eos videndi tene-
rer desiderio. Sed cùm è casa illa exire vellẽ,
& à mulieribus detinebar, & ab Interprete
admonebar, se (qui septem iam annos apud
Barbaros exegisset) ad solennia illa accede-
re nunquã ausum fuisse, denique si accederẽ
non satis prudenter me facturum. Quibus
effecit vt puerili metu paulisper hęc sim. at-
tamen, quoniam ille probabilem nullam
rei illius causam afferebat, fœminis & inter-

Deut. 12.
6. 7.

America-
næ mulie-
res eodẽ
cum vene-
ficis no-
stratib. du-
cuntur spi-
ritu.

prete nonnulli reluctantes, egressus sum: vetulorum quorundam vici illius incolarum amicitia fretus. Accedens igitur ad eum locum in quo concertum illum audiebam, ego ut commodius quid intus fieret perspicere, casæ tectum manu perforavi. Sunt enim oblongæ ac rotundæ in morem pergularum hortensium nostratum, herbis que à summo ad imum contactæ. Inde comites meos digito innuens aduoco, ac tandem in casam illam ingredimur. Barbaros ut vidimus præsentia nostra non commoueri, (quod futurum suspicabatur Interpres) immo ordines optimè seruare, ac versus suos persequi: in angulum quoddam secessimus, ac otiosè eos contemplati sumus. Atque ut id exequar quod pollicitus sum superius, descripturum me esse alterum chorearum genus: Hi sunt eorū inter saltandum gestus. In orbem dispositi erant, sibi mutuò adhærentes: manus tamen sic mutuò non apprehendebant proni, corpore nõnihil inclinato, alteram tatum è tibiis, nimirum dextram, succutientes, manu dextera clunibus imposita, sinistra verò pendula, atque hoc habitu & cantilabāt, & tripudiabāt. Tres istiusmodi orbis vniuersa illa multitudo constituebat in quibus mediis terni erant aut quaterni *Caraibes*, pileis, vestibus atque armillis plumaceis ornati. Eorum singuli vtraque manu *Maraca* gestabant, hoc est crepitaculum illud è fructu struthiocamelium

Quæ sit casarum Americ. forma.

Barbarorū in orbem saltantium gestus.

Caraibes
Maraca cōsecrantes.

ouum magnitudine superante, cuius iam antè facta est mentio, in eum inquiebant vsus, vt ex illis Spiritus loqueretur : atque vt ea ritè consecrarent continuò concutiebant. Hos eo habitu commodissimè conferre possum cum circulatoribus papisticis, qui ementita diuorum Antonij, & Bernardi fercula, aliáque idololatriæ instrumenta circumferentes miseræ plebeculæ imponunt. Porrò typo, quem subiecimus & tripudiatorem, & *Caraibem Maraca* quatientem oculis conspiciendum præbemus.

s. iij.

Infuper *Caraibes* illi saltantes modò progrediebantur, modò regrediebantur, nec continuò vt cæteri in eodem loco fixi manebant. Præterea obseruauì eos frequenter cānâ prælongâ, cui *Petum* herbam accensam imponebant, huc & illuc sese conuertisse, ac herbæ illius fumum in circumstantes exsufflasse cum his verbis. Accipite omnes Spiritum fortitudinis quo hostes vestros superetis. Id verò ab *Caraibibus* istis sæpius est factitatum. Rituum istorum celebratio in duas horas producta est: viris illis continuò saltantibus, & cantillantibus. Conventus verò eorum adeò suauis erat, vt inexpertis vix sit credibile quàm optimè symphonia illa quadret, præfertim cùm Barbari Musicæ artis penitus sint ignari. Ac sanè cùm initiò aliquo fuissè percussus metu, vt nuper commemorauì, contrà tunc tanta fui lætitia perfusus, vt non modò extra me raptus fuerim: sed nunc etiam quoties mihi in mentem venit conventus ille, & exultat animus, & eo aures continuò personare videntur, præfertim verò rithmi epodiũ gratum auribus sonum exhibebat, quod post singulos versus ad hunc modũ modulabatur.

Caraibes
Barbaros
exsufflantes

Heu heuraheura heura heura heura heura heura uech.

Modulationi illi finem imposituri pede dextero vehementiùs quàm antea humum quatientes singuli quoque sputum emisserunt, at-

que omnes vna voce, eaque rauca, hunc crebrò repetitum modulabantur cantum.

He he hua he hua hua hua.

Tum ego qui, quòd eorum linguam nondum planè callerem, non pauca eorum quæ ab illis fuerant dicta non ceperam, Interpretem rogo vt ea mihi explicare velit. Ille mihi significat istos primùm quidem auos vita functos, qui fortissimi fuerant, luxisse, tandè verò consolationem ex eo cepisse quòd sperarent futurum vt illos tandem pòst montes adirent, ac cum illis tripudiarent & hilaria celebrarent: deinde grauissimè *Ouetacatibus* (populi sunt non multùm ab eis remoti, quibuscum inimicitias perpetuas gerunt, quos etiam superare nunquam potuerunt,) interminatos esse, ac prædixisse futurum vt breui caperentur ac deuorarentur, prout ab *Carai-bibus* ominatum erat. Insuper nescio quid cantionibus suis interseruisse de diluuiò aquas olim adèd exundasse, vt vniuersam terram operuerint: atque illa inûdatione homines omnes fuisse extinctos exceptis demum maioribus suis, qui præaltas arbores cõscenderant. Quod postremum proximè ad sacram accedit historiam & ab illis aliàs non semel audiui. Verisimile est autem illos de Diluuiò quod Noachi temporibus contigit aliquid audiuisse, ac postea (quæ est hominum in veritate obscuranda procliuitas, adde quod vt

Confusa
Barbarorù
opinio de
diluuiò.

nuper attigi, omni carent scripturæ genere, ac proinde difficile est illis res vetustate obfita ab mendacio factas tectas conseruare) fabulam illam confixisse, Proauos nimirum suos proceris arboribus conscensis saluti confuluisse.

Sed ad *Caribes* nostros redeamus. Illi eo die ab Barbaris lautè excepti fuere, nam & cibus exquisitissimis, & largo potu *Caouin* liberaliter fuerunt tractati. Ego quoque cum sociis meis qui inopinato Bacchanalibus illis interfueramus à *Moussacat* nostris, hoc est patribus familiâs, qui victum hospitibus præbent, lautissimè fuimus excepti. Præter ea autem quæ à me dicta sunt, diebus illis (quibus hæc solennia tertio quoque anno celebrantur apud *Tououpinambaultios*) exactis aliquando quoque antequam aduenerint, *Caribes* illi vicitim circumeunt, plurimis præstantissimis in singulis familiis iubent ornari tria quatuorve illa crepitacula quæ *Maraca* nominant: quibus ita ornatis, longiorem baculi quo transfiguntur partem humi defigunt, tum cibum potumque eis apponi iubent. Quo fit vt miseri illi ex impostorum illorum persuasione credant fructus illos excavatos atque ad illum modum ornatos, cibos absumere. Quare singuli *Moussacat* diligenter eis apponunt non modò farinam cum carnibus & piscibus: verum etiã *Caouin*. Quinimmò *Maraca* illis in terrâ ita defixis totos dies quindecim summa cum diligentia

Maraca
Apparat^o.

Crasa superstitio.

Craffiffi -
mus error.

ministrant. Denique miserè illi post fascinationem illam tantam de *Maraca* illis (quæ continuò manu gestât) opinionem induunt, vt sanctitatem illis tribuentes, affirmant dum ab se concutiuntur spiritum quendam secum è mediis illis colloqui. A deo autem erât præstigiis illis fascinati, vt si nos illac iter facientes conspectis delicatioribus quibusdâ cibus quos *Maraca* suis apposuisent, edendos accipiebamus, (quod sæpe factum est à nobis) Barbari magnum aliquod infortunium inde nobis euenturum rati, non minùs offendebantur, ac solent superstitiosi, ac Baalis sacerdotum successores, si libationes idolis suis oblatas abripi videant: Quibus tamen in Dei contumeliam tum ipsi, tum meretrices cum spuris suis aluntur. Præterea si ex eo abrepta detegendi eorum errores occasione, significaremus se ab *Caraibibus* decipi non modò in eo quod *Maraca* edere ac bibere docerent, seu præsertim in eo quod falsissimè iactarent sua opera, fructus & radices crassas quibus vescerentur, nasci: quod soli Deo in què crederemus esset acceptum ferendum: hæc inquam tanti erat apud eos momenti, ac si quis hîc in Papam obloquatur, vel Lutetiæ Genouefæ ferculum pluuiam ciere negarit. Quam ob causam impostores illi *Caraibes* non minore nos prosequerentur odio, atque olim Baalis pseudoprophetæ Eliam suas præstigias detegentem. Ac proinde conspectum nostrum fugiebant. Cæterùm licet *Tououpinambaultij* nostri,

1. Reg. 18.

19.
Veritas
mendaciū
fugat.

nostri, vt à me initio huius Capitis est dictū, externo ritu nullo, immò ne ad geneliculatione *Caraibes* suos nec *Maraca*, nec rem vllam creatam colant, multò minùs adorant, vel inuocant. Exemplum subiiciam earum quas in illis obseruauit religionis reliquiarum. Cùm fortè aliquando cum aliis Gallis aliquot in quodam pago essem (*Ocarentsm* ipsi nominant) & in aperto ac propatulo cœnaremus, confluentes Barbari eius vici incolæ, nostri contemplandi non conuiuandi gratiâ (nam hoc de more habent, vt cum iis quos maximè colant nusquam conuiuentur) maiores natu præsertim, cum multis beneuolentiæ signis nos tanquam stipatores nostri circumstabāt. è naribus piscis cuiusdam os longitudine trium quatuorve pedum, in ferræ formam, præ manibus habentes pueros à nobis arcebant his verbis: Procul este, nebulones: estis enim indigni qui ad viros istos accedatis. Nos verò ne minimo quidem verbo dicentes interfati, attentè & tacitè intuebantur. Donec peracto conuiuio magno natu quidam quum obseruasset nos à precibus cibum auspucatos, precibus cibum auspucatos, precibus quoque cœnam clausisse, accedens ita infit. Quid sibi vult hic ritus, quo vosmodò vfi estis, cùm sublatis pilcis omnes præter vnum qui loqueretur silentium tenuistis? ad quem pertinebat ea oratio quam ille habuit? Vestrumne præsentium ad aliquē, an ad ab-

Vetuli
Barbari
quomodo
Gallos ex-
cipiant.

Occasio ve-
ri Dei an-
nuntiandi
Barbaris.

sentium? ibi ego opportunè oblatam eam occasionem arripiens, vt apud eos de vero Dei cultu loquerer: cùm præter eius pagi amplitudinem & frequentiam, Barbaros etiam solito attentiores animaduertentem: rogare Interpretem nostrum vt suis verbis meum illis sermonem quoad capere ipsi possent explicaret. Tum à quæstione senis exorsus, preces nostras ad Deum dirigi respõdi: eumque etsi sub ipsius aspectum non caderet, non tantùm liquidè audiuisse nos sed etiã quidquid pectore occultum haberemus, id perspicuè cognoscere. Inde ad creationem mundi delapsus, in primis laboraui, vt docerem hominẽ nobilissimum inter creaturas à Deo esse conditum: vt eo magis celebrandæ opificis sui gloriæ studeat. Ac nos quidẽ quòd ipsum coleremus eius manu infinitis periculis longissimæ nauigationis in tam vasto mari eripi, eiusdemque ope fretos ad omni *Aignan* metu tum in hac, tum in ventura vita esse liberos. Quare si *Caraibum* suorum imposturas, & Barbarum deuorandæ humanæ carnis morẽ abiicere vellent, eadẽ prorsus Dei dona consequuturos, quæ nos habere cernebant. Multa præterea de humani generis labe ac ruina, vt eorũ animos ad Christũ præpararemus subieccimus, quoad eius fieri potuit accomodatis ad eorum captum rationibus & exemplis: (prout legimus à Paulo & Barnaba factum, qui Listrenses ab idololatria ad

verum

verum Dei cultum reuocaturi docebant, vt à vanis rebus, quibus dediti erant ad Deum viuum conuerterentur, qui fecit cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt) quæ in præfens fufius perfequi fuperfedeo. Illi quum nos ingenti cum admiratione duas amplius horas perattentè aufcultaffent. tum vnus ex iis auctoritate & ætate grauis, in hûc modum differuit: Mira, equidem optima & nobis non antè audita, hic dixiftis. Ac veftra quidẽ oratio mihi in memoriã redigit, quæ nobis sæpe auos noftros narrantes audiuimus: Nempè iam inde à prifcis temporibus, & tã multis ab hinc Lunis quot iam meminiffe non poffumus (quippe illi Lunarum numero aut vicibus: non menfibus atque annis temporû fpacia definiunt) veniffe in has terras quendam *Mair*, (id eft Gallum feu qualibet alia è gente aduenam) veftro more veftitum & barbatum. Atque eum, vt ipfos fub Dei veftri obfequium duceret, eadem oratione apud eos effe vsum qua nos hodie affaminî. Sed, vt nobis quoque à Patribus per manus traditum eft eos illius verbis fidem adhibere noluiſſe. Itaque mox fuſceſſiſſe alium, qui Enſem, ſymbolum maledictionis, illis traderet. Inde ſequuta inter nos bella, neque ex eo mutuis cædibus alii in alios ſæuire deſtitimus, Nunc vero poſtquam diuturno vſu his affueuimus, ſi nunc repente auitum morem exueremus,

Barbari de
vero Deo
fermonẽ
audientes
obſtupeſ-
cunt.
Notatu di-
gniffima
Barbari
narratio.

apud vicinas gentes ludibrio & derisui esse-
femus.

Hic nos summa contentione ac vehemen-
tia testari tantum abesse, ut finitimorum ludi-
briis moueri oporteret, ut contra, si summum
illum & cœli & terræ opificem serio cole-
rent, de omnibus, qui ob id ultra molesti es-
sent, victoriam referrent. Postremo eam ver-
bis nostris efficaciam addidit Dominus, ut
non multi tantum Barbarorum, ad eam quam
ex nobis didicissent legem, deinceps vitam
composituros, nec cœlorum hostium carnes
ultra esturos se promitterent: sed secundum
hoc Colloquium, positis humi genibus, no-
biscum Deo gratias agerent. Ea oratio quæ
ab vno è nostris clara voce in medio eorum
cœtu ad Deum concepta fuerat, mox illis per
interpretem exposita est: nos ab illis in pen-
silia è bombyce cubilia, dormitum deduci-
mur: Sed nondum somnus nos corripuerat,
quum ecce istos cantantes, & conclamantes,
audimus. Sumendam de hostibus ultionem,
& plures quam antea esse mandendos. En in-
constantiam miseri huius populi, & humanæ
naturæ triste exemplar. Mihi tamen equidem
persuadeo, si Villagagno nunquam à vera
Religione descuisset, & nos diutiùs in illis
terris morati essemus, fore ut aliqui tandem
Christo lucriferent.

Id mihi ab illo tempore non semel in mē-
tem venit quod dixerat ille à maioribus sibi
per

Barbari
Dei cultui
adherere
pollicetur
precibusq;
interfunt.

per manus traditum fuisse, *Mair* quendam, hoc est nostratem hominem, (neque enim Gallusne fuerit an Germanus multum laboro) ad se deuectum, verum sibi Deum annuntiasse: Ac quærere apud me cœpi an non ex Apostolis quendam innuant. Ac sanè, quamuis eos libros meo calculo comprobare nolo, qui præter Dei verbum de Apostolorum peregrinationibus mira narrant, Nicephorus de Diuo Matthæo agens, scribit illum apud Cannibales Euangelium prædicasse, qui & ἀνθρωποφάγοι sunt, nec multum ab Tououpi-nambaultiis distant. Sed multo magis mouet me Diui Pauli, quem ex psalmo 19. desumpsit locus, In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum verba eorum, quod à doctis quibusdam interpretibus ad Apostolos refertur. At enim quandoquidem constat Apostolos in remotissimas vsque orbis partes penetrasse, quid incommodi ex eo consequetur, si asseramus vnum aut plures Apostolos in Americam commeasse? Faceret illud quoque ad generalissimam expositionem, quam nonnulli afferri volunt dicto illi Christi, fore vt prædicetur Euāgelium regni in vniuersa terra. Quod tamen præcisè de Apostolorum ætate affirmare nolim. Confirmo tamen (quod à me iam initiò est dictum) me nostra memoria Euangelium apud Antipodas annuntiatum vidisse & audisse. Itaque & obiectio soluetur quæ illi loco fieri solebat, & Barbari in extremo die magis

Lib. 2. cap.
41.

Rom. 10.
13.

Mat. 24. 14

Euangeliū
nostra æta
te apud an
tipodas an
nuntiatū.

fient ἀναπολόγητοι: Ad reliquum verò Americanorum sermonem quod attinet, quo affirmant maioribus suis recta docenti & monenti obsequentes se præbere recusantibus, gladium datum fuisse, quo etiam nunc se mutuo trucidant: non alienum ab eo videtur, id quod est in Apocalypsi equo rufo insidenti datum fuisse vt tolleret pacem è terra, vt alij alios mactarent, datumque fuisse ei gladium magnum. Hæc sunt ipsa Ioannis verba, quæ,

Cip. 6. 4.

quo ad literam (vt loquuntur) ad *Tououpinambaultiorum* nostrorum sermonem proximè accedunt: Attamen, ne sententiam detorquere, néue longius petita afferre videar, locum hunc aliis applicandum relinquam.

Interim alterum succurrit exemplum, ex quo patet Barbaros illos Brasilienses, si modò diligenter docerentur, satis dociles esse, vt ad veram Dei cognitionem perueniât. Exemplum illud hoc loco inseram. Ego cibariorû parandorum causa in continentem transductus, cum Barbaris duobus *Tououpinambaultijs* ac tertio *Oueanen* (quæ gens est *Tououpinambaultijs* fœdere iuncta) qui cum vxore amicos inuiferat, atque tum domum redibat. Cum his tribus iter per syluam faciens, noua arborum herbarumque specie, simul canoro auium concentu, ad prædicandas Dei laudes imitatus totum psalmum 104. alta voce cecini. Tres illi mei comites adeo cantu (neque enim verba capiebant) sunt delectati, vt *Oueanen* ille finito psalmo vultu maximè hilari

Nota sermonis ferrié & quæstiones Baribati.

lari his me compellarit verbis. Tu sanè suavis-
sime cecinisti ac tuus cantus mihi in me-
moriam reuocauit gentis cuiusdam, quæ &
vicina, est nobis & socia modulationem: Quo
non mediocri affectus sum lætitia. At (inquit)
illius verba capimus, tua verò minimè: Quæ-
so igitur vt quidnam id sibi velit quod ceci-
nisti nobis exponas. Ego, tum quantum po-
tuit copiosè (solus enim tum Gallus cum illis
eram, duo verò me in proximo vico oppre-
riebantur) exposui me in genere Deum ce-
lebrasse ob rerù conditarum pulchritudinè,
ac earù administrationem: Speciatim verò id
illi à me tributum fuisse, quod solus homi-
nes cæteraque animantia alat, quòdque ar-
bores ac plantas, quæ in vniuerso sunt ter-
rarum orbe eius vi ac potentia enascantur:
Cantionem porrò illam iam olim ante de-
cem Lunarum millia (quæ sola est illis tem-
porum distinctio) à Dei illius mei Spiritu
dictatâ fuisse, atque ab Propheta ex nostris
summo cantatam, & posteris in eundè vsum
traditam. At hæc Barbari, (prout sunt ad ea
quæ dicuntur attentissimi, & cœptum ser-
monem minimè abrumpunt) hunc meum
sermonem, quem in semihoram produxe-
ram auidè excipientes ingenti cum admira-
tione in exclamationem hanc eruperunt.
The! quàm vos *Maur* (sic illi Gallos appel-
lant) fœlices estis, qui tot arcana sciatis quæ
nobis miseris occulta sunt! Inde ex illis qui-
dam vt mihi gratularetur animalculum *Agori*,

Barbari
suâ agnos-
cunt obœ-
cationem.

quem gerebat, (de quo Cap 10.) ita me cōpel-
lans dono dedit. En tibi quia suauiter acciui-
sti. hāc ego digressionē haud grauatē adiun-
xi, vt docerem Barbaros Americanos quan-
tumuis in hostes ferocissimos, non adeo esse
agrestes vt ea quæ audiunt cum iudiciō non
discernant. Immo ausim affirmare illos ser-
monibus texendis aptiores esse quàm sint
rustici nostrates, atque adeo ex illis permulti,
qui vel magnificè de se sentiunt.

Vndēnam
originem
traxerint
Barbari.

Gen. 10.5.

Iam superest vt quæstionem expediam,
quæ hinc oritur, vndenam Barbari Ameri-
cani genus duxerint. Ego verò primūm asse-
ro quidem eos ex vno filiorum Noachi ori-
ginem traxisse, sed à quo non ista constare:
Quod neque ex sacra historia, neque ex pro-
fana confirmari possit. Constat quidem Mo-
sem, vbi de Iapheti filiis verba facit, eos In-
sularum incolas fuisse asserere, sed quia om-
nes in eo consentiunt, quod eo loco Moses
Græciam, Galliam, & Italiam designet, quas
regiones, quod interiectum sit mare, insulas
appellat, minimè consentaneum est illud ad
Americam referre. Neminem quoque credo
assenfurum si dicantur à Semo oriundi à quo
Iudæi & semen benedictum: licet ipsi quo-
que vsque adeo fuerint deprauati vt eos tan-
dem meritissimè, reiecerit Deus. Itaque quā-
doquidem illi earum rerum penitus sunt
ignari, quæ ad salutem æternā spectant, (quam
in solo Christo sumus adepti,) sintque gens
(si quæ alia) à Deo maledicta & derelicta: et si

ad

ad hanc vitam quod attinet iam demōstravi
 atque demōstrabo etiā deinceps, eos de rebus
 istis caducis non admodū sollicitos esse, quo
 fit vt vitam hilarem ac ferme curis vacuum
 transfigant, contrā quā faciunt nostrates
 non pauci, terrenis istis adeo inhiantes, vt
 veriùs languere quā viuere dicantur proba-
 biliùs esse videtur eos à Chamo originem
 trahere. Quam sententiam hac coniectura,
 verisimillima confirmo. Cū Iosue iuxta pro-
 missiones Patriarchis factas mandatūque
 sibi peculiariter datum in terram Chanaam
 ingrederetur, testatur Scriptura, tantum ter-
 rorem irruisse super illius terræ incolas, vt
 diffluxerint metu Israelitarum: vnde etiam
 fieri potuit (quod aliorum pace dixerim) vt
 Americanorum nostrorum Maiores, Israeli-
 tarum conspectum fugientes mari se com-
 miserint, ac tandem in terram Americam
 appulerint. Quinetiam Gomara, historiæ In-
 dicae scriptor, vir eruditus, existimat Peruē-
 ses, (quorum terra Americæ est continēs à
 Chamo originem ducere, ac maledictionis
 diuinæ in Chamum hæredes esse. Quod mi-
 hi in mentem venerat & in commentarios re-
 tuleram, annis 16. antequam Gomaræ libros
 conspexissem. Huic quoque sententiæ id suf-
 fragari videtur, quod in Sapientiæ libro scri-
 ptū extat, cap. 12. ver. 4.5. Antiquos habitato-
 res terræ sanctæ, viscera comedisse huma-
 narum carniū. Attamen quia multa aduer-
 sus isthæc afferri possunt, prout multos in ob-

America-
 ni felici-
 ter hanc
 transfigunt
 vitam.

Ios. 24. 2.

Li. 3. c. 27.

iectionibus afferendis laborasse scio, nihil mihi hac de re statuendum existimo. Ergo fruatur unusquisq; sua sententia, ut ut sit, ego pro mea parte, certissimò scio eos homines esse, ex Adami corrupto semine prognatos, ac tantum abest ut eorum in diuinis rebus *ἀνασθησία* perspecta, fides mea quæ aliunde, per Dei gratiam firmatur, concussa aut labefactata fuerit, multò minùs, ut inde, Atheorum & Epicureorum more, aut nullum esse numen, aut si quod sit rerum humanarum curam abiecisse cõcluserim: Cùm potiùs agnito in illis maximo discrimine quod est inter eos qui Spiritu Sancto & Sacrarum literarum lumine sunt illustrati, & alios qui cæcitati suæ ac reprobo sensui sunt traditi, magis ac magis fuerim in amplexanda cœlesti veritate confirmatus.

C A P. XVII.

De coniugio, polygamia, & consanguinitatis gradibus quos Barbari observant: deque liberorum apud eosdem educatione.

Consanguinitatis gradus.

IN coniugiis hi tantum observantur consanguinitatis gradus: Nemo eorum matrem, sororem, vel filiam in uxorem ducit: reliquorū ratio nulla habetur: patruus neptem ducit, atque

que ita deinceps. Tamen, vt infrà dicetur in Colloquio Americano, nemo filiam aut sororem sui *Atourassap* matrimonio sibi iungere potest. Is autē *Atourassap* dicitur, cuius tanta est cum quodam necessitudo, vt bona inter vtrumque sint communia. Ritibus verò seu ceremoniis nullus est locus. Qui viduam aut virginem cupit, comperta amatæ voluntate parentes, aut si defint, propinquos adit, rogátque num filiam suã sibi nubere velint? Si annuant, eam continuò domum deducit, nullo conscripto dotali instrumento (per scriptoribus enim apud Barbaros nullus est locus) atque pro legitima vxore habet. Si vero repulsam patiat, absque vlla animi perturbatione, cœpto desistit. Sed notandum est polygamiam apud eos in vsu esse, ac proinde cuiuslibet viro tot vxores ducere, quot visum fuerit licere. Immo quò plures quis habuerit, eò fortiorem & generosiores censeri. Inter cæteros quendam vidi qui octo Domi haberet, atque de illis non rarò permulta in sui commendationem prædicaret. Id verò est maximè mirandum quòd in tanta vxorum multitudine, licet vna præ cæteris à viro diligatur, cæteræ nusquam illud ægrè ferât, aut Zelotypia ducatur, aut apertè iussitent. Itaque tranquillissimè & maximè concorditer viuunt, sua xylina cubilia texentes, rem familiarem curantes, hortos construentes, radices plantantes. Dispiciant verò omnes, annon

Polygamia.

Cócordia inter Americ. mulieres admiranda.

bita) inter mulieres nostrates tam bene conuenire posset. Meliùs sanè cum quouis ageretur si ad triremes demãdaretur, quàm vt tãtorixarum inuolucro implicaretur. Huius rei testis est Iacobi Sancti Patriarchæ anxietas, ductis Lea & Rachel quãtũuis fororibus. Qui verò fieri posset vt nostrates mulieres plures vna simul viuerent? vt vna illa quæ à Deo in adiutorium viro data est non rarò instar mali cuiusdam genij domestici eum vexet? Attamen non eo hæc à me dicuntur animo, quasi eas insimulare velim quæ sese in officio continent, hoc est, obsequium cultúmque viris debitum exhibent: quin immò has quæ sibi hac ratione laudem conciliant, tantò magis laudandas, quàm reliquas vituperandas existimo. Atqui, vt ad institutum de Americanorum coniugiis sermonem reuertar, sciendum est adulteras mulieres adeo Barbaros abominari, vt sola naturæ lege ducti, hæc obseruent in viri sitam esse potestate adulterã, vel mactare vel saltem summa cum ignominia & opprobrio dimittere. Hoc quidem verum est eos de innuptiarum pudicitia conseruanda non admodum sollicitos esse: immò facilè cuiuis eas prostituere. Ita vt (quod iam à nobis est dictum) permultas in variis pagis ab Neustriis Interpretibus compressas viderim, quibus tamen nulla ob eam rem ignominia nota iniusta erat. Nuptæ verò diligenter caueant ne hac in parte peccent, ni mactationis aut ignominiosæ dimissionis pœnam velint

Gen. 29. &
30.

Adulteriũ
abhorrent
Am.

velint incurrere.

A me præterea est obseruatum, (quamuis illi regionem calidam incolant, ac contrà quàm de orientalem plagam incolentibus vulgò dici solet, (Iuuenes cum mares tū fœminas libidini non admodum deditos esse. Atque vtinã nostrates æquè sibi hac in parte temperarent. Verùm ne plura quàm par sit illis tribuam, memini eos nonnunquam interrixandum, conuitium hoc *Τυμire*, hoc est, ἀρσενικήται, mutuò sibi obiicere solitos, ex quo coniiicere est (neq; enim pro comperto habeo, nec asseuerare velim) flagitium illud apud eos locum habere.

Grauidæ mulieres, ab grauioribus oneribus tantùm abstinēt, reliqua munia consuetæ exequentur. Ac fanè mulieres multò, labore viros antecedunt, viri enim (nisi quod aliquãdo matutino tempore, nusquam meridiano, arbores quasdam ad hortos cõstruendos collocant) tempus insumunt in militia, venatione, piscatu, clauis ligneis fabricandis, arcibus, sagittis, aliisque id genus. Ad mulierum partum quod attinet, non auditione accepta, sed visu percepta referemus. Ego aliisque Gallus in vico quodam diuenteramus, circa mediam noctem clamorem muliebrem ingentem exaudimus, surgimus, eam ab belua *fan-ouare* interceptam rati, accurrimus, mulierem parturientem offendimus, cui vir obstetricabatur: is puerulo in vlnas recepto dentibus umbilicum abscidit, nasum verò de-

Grauidæ mulieres Americ. quomodo se gerant.

Viri A. mer. vxo-rib. ob-
stetricantur.

Quare Bar
bar. infan-
tulis depri-
matur na-
sus.

Infantuli
crepūdia.

Quæ sit A-
meric. no-
minum
imponen-
dorum ra-
tio.

Infantulo-
rum alimē-
tum.

pressit, (illi enim puerorum formam in similitate collocant contrā quā faciunt obstetrices nostrates, quæ infantulorum recens natorum ad elegantiam protrahunt) quod etiam apud cæteros omnes locum habet editus in lucem infantulus statim lauatur, ac coloribus atro & rubro ab patre depingitur: tum, fasciis minimè inuolutus, xyliino cubili pensili imponitur. At si masculus fuerit, pater ligneum gladiolum, pusillum arcum, & paruas sagittas iam inde ab natiuitate ei dabit, lectulōque cum puero imponet, ac puerulum osculis, hīsque compellabit verbis. Mi fili, vbi adoleueris, ad vltionem de hostibus tuis sumendā fortis esto. Ad nominū impositionem quod attinet, memini eum de quo modò egi ab parente *Orapacen* nominatum fuisse. Quæ dictio arcum & neruum sonat: vox enim est composita ex *Orapat* quod est arcus, & *Cen* neruus. Eadem quoque in aliis seruetur ratio, Nam illi sine delectu rerum sibi cognitarum nomina liberis imponunt, vti nos canibus, aliisque nostratibus brutis: verbi gratia, *Sarigoy*, quadrupes animal: *Arignan*, gallina: *Arabouten brasilia arbor*: *Pindo* herba prægrandis: & sic de aliis.

Alimentum est præter lac maternum, farina mansa, & tenerimum quodq; cibi genus. Puerpera biduo tantū, aut ad summū triduo discumbit, deinde puerulo mitella xyliina imposito vel hortum petit, aut ad cætera expedienda negotia proficiscitur. Quæ tamen non

non ita sunt accipienda, quasi nostratum mulierum cōsuetudini detractum quicquam velim, quæ ob aëris intemperiem viginti minimùm dies resupinæ in lecto iacent: Quæque adeò sunt delicatæ vt nulla urgente necessitate, simulac liberos sunt enixæ, procul ab se eos ablegent, atque adeò vel insciis ipsis extingūtur, vel saltem iam grandiusculi sint, oportet vt lusibus eas oblectent, ante quam domum admittantur. At vero si delicatula quædam querantur iniuriam sibi à me fieri, qui eas cum Barbaris mulieribus comparem, quarum, inquit, rusticitas nihil habet cum sua teneritudine commune: Equidem ad leniendum acerbum istud dictum eas ad Bruta ipsa animantia remittam. Quæ quidem vniuersa ne exceptis minimis auiculis vna veluti voce eas docebunt generi animantium omni à natura esse inditum, vt de prolis educatione sit sollicitum. Atque vt tandem obiectiones omnes anteuertam, quæro ab istius farina mulierculis annon sint delicatiores regina quadam Gallica? quæ cum comperisset puerulum suum alienæ mulieris lac exuisse, materno accensa affectu, adeo excanduifse fertur, vt non priùs conquieuerit, quàm Infantulus lac alienum euomisset?

Sed ad rem, apud nos hæc obtinuit opinio, puerulos, nisi diligenter fasciis inuoluerētur, ac constringerentur, distortis futuros cruribus: Atqui assero isthæc minimè à Barbaris curari (vt pote qui infantulos recens natos

nudos ac minimè religatos lectis xylinis imponant) quorum tamen liberi omnium mortalium rectissimè incedunt. Fateor equidem aëris temperiem ad id plurimùm valere, ac proinde concedo, puerulos nostrates hyemis tempore diligenter esse inuoluendos ac fasciis in cunis religandos, quòd alioqui frigori ferendo sint impares. At æstate ac temperatis anni tempestatibus, præsertim cum gelu non riget, (cùm bona tamen aliorum venia) censuerim, quantum experientia assequi potui, infantulos vinculis illis esse soluendos atque in libertatem vindicandos, genere quodam cubilis ad id excogitato ex quo decidere minimè possent. Ac sanè in hac sum sententiâ, nō parum incommodi afferre calorē sum mum, quo æstatis tempore pueruli apud nos fasciis reuincti quasi percoquantur.

Infantuli
Americ.
mundiffi-
mi absque
fœteorū
vfu.

Ne tamen plura quàm par sit fatagere me ab nonnullis obiiciatur puerulos nostrates parentibus & nutricibus educādos relinquo. De Americanis verò, addo matres quæ & linteis carent, & foliorum (quorum tamen maxima illis suppetit copia) ad hæc ministeria non vtuntur adminiculo, frustulis ligneis tam diligenter posteriora infantulorum abstergere, vt ab omni sorde continuò sint immunes. Adultiores quoque eandem seruant rationem, quos etiam (in fœdam istam materiam paulisper degrediens) commemorare libet, in casis quidem mingere consueuisse, nec tamen fœtorem vllum inde oriri: licèt ignibus

bus crebris ferè iugiter colluceant, atque arena sint strata: at quoties aluum sunt exoneraturi, procul ab ædibus secedere solitos. Præterea, cùm Barbari de liberis suis singulis sint solliciti, quorū in singulis familiis magnus est numerus, (non tantus tamen ut occurrat Pater qui sexcentos filios susceperit, prout Gen. Ind. Scriptor affirmat se regem vidisse cui tot essent liberi, quod meritò quidem inter prodigia est recēsendum,) tum verò maximè mares diligunt quod soli bello sint apti, ac vindictę de hostibus sumendę sint cupidissimi. Iam verò si quis quærat quonam eos imbuant à teneris eruditionis genere? Respondeo: ex iis quæ à me capitibus 8. 14. & 15. de eorum ingenio, bellis, ac hostium deuorandi ratione dicta sunt facile esse colligere, eos, quibus scholę ne auditione quidem notæ sunt, bonas artes minimè edocere. Ac proinde, eos tanquam veros Lamechi, Nimrodi, & Esauī successores, non modo venatores esse & bellatores sed etiam hominum mactatores & deuoratores.

Insuper de *Tououpinambaultiorum* coniugio dicere quantum feret pudor, pergens, Affero (contrà quam ab nonnullis est confectum) viros naturalem verecundiam seruantes, nusquam cum vxoribus coràm congregari. Quæ in re, non modo sunt Cynico illi præferendi qui ἐπὶ αὐτοφώρῳ deprehensus impudentissimè respondit, se hominem plantare: sed etiam scetidissimis nostratibus hircis, qui homi-

Cap. 96.

Gen. 4. 13.
& 10. 8. 9.
& 27. 23.

Quibus in rebus occurrunt Barbari.

Naturalis verecūdia in Americanorū cōiugiis seruatur.

Americ.
fœminarū
purgatio.

num conspectum turpia quæque admittentes minimè fugiunt. Præter ea quæ dicta sunt, notatu est inprimis dignum, nos qui in terris illis per annum integrum viximus, fœminam nullam menstruis laborantem vnquam conspexisse. Ego crediderim fluxum illum ratione nobis ignota eas diuertere. Puellas enim annos duodecim natas vidi, quarum latus ab axilla ad genu vsque animalis cuiusdam dente acutissimo, ab matribus incideretur. Puellæ verò præ summo dolore frendentes, magnam cruoris copiam emittebant: Hoc illas remedio menstrua antevertere coniicio. Hic verò si à Medicis, atque aliis harum rerum peritis obiiciatur, hæc cum eo quod nuper à me est dictum mulieres Barbaras esse fœcundissimas, non conuenit, quandoquidē menstruis cessantibus mulieres nec concipere, nec parere possunt: Respondeo, mihi in animo esse quæstionem hanc soluere, immo nec plura de his adiicere.

Cap. 8. sub finem eorum refellimus errorem qui vel scripserūt, vel tacitè crediderūt, fœminarum nuditate uiros ad libidinem pellici. Nonnulla etiam de puerorum Barbarorum educatione adiūximus. Itaque ea lector inde requirat moneo, vt fusiori suppleant tractationi.

CAP.

CAP. XVIII.

Quid leges, quidque politia apud Brasilienses nuncupari possit : Quam humaniter excipiant hospites : Deque lachrymis ac factis sermonibus, quibus hospites in ipso ingressu ab mulieribus excipiuntur.

AD politiam Barbarorum quod attinet, vix credibile est quàm pulchrè inter eos sola naturæ luce ductos conueniat. Nec referri istud potest nisi summo eorum pudore qui Diuinis & humanis sunt instructi legibus. Quod tamen de tribulibus, inter se, aut de foederatis est intelligendum: etenim erga inimicos quomodo se gerant, iam est à nobis demonstratum. Si quæ tamen contentio inter quosdã apud eos exoriatur quod rarissimè accidit, nam toto anni spatio, quo apud eos vixi, bis tantum rixantes videre mihi cõtingit) spectatores litem componere minimè curant: sed eos pro libidine agere, oculos licèt sibi nutuò sint confossuri, sinunt. At si alter alteri vulnus inflixerit, comprehendique possit, vulnus ei eadem in corporis parte ab vulnerati cognatis infligitur. Imò si fortè vulnus mors consequatur, ab mortui cognatis de medio tollitur homicida: Denique vitam pro vita, oculum pro oculo, dentem

Barbari cõcorditer v̄uunt.

Homicidarum apud Barbaros pœna.

Leuit. 24.
19, 20.

pro dente rependunt. Sed isthęc, vt dixi rarissimè apud illos contingunt.

Pagi & fami-
lię Ame-
ric. quo dis-
ponantur
modo.

Res soli apud eos sunt casę, & agri longè ampliores quàm qui incolis alendis desiderantur. Ad casę quod attinet, sciendum est primum, singulos pagos sexcentena hominum capita capere: quare complures eadem casa habitare necesse est. Attamen singulis familiis suum occupantibus locum (absque villo interstitio, nam nihil est quod impediatur quominus ab extremo vno ad alterum ædes illę pateant quę in passus 60. vt plurimum producuntur) pater quisque familias vxores & liberos seorsim positos habet. Ad hæc obseruandum est (quod est sanè mirandum) Americanos vnum locum vltra quinque aut sex menses non incolere. Sed exportata materia, atque herba *Pindo* quibus casę eorum constant, vicos suos frequenter transportant, quibus tamen eadem semper seruantur nomina. Nos ipsi pagos nonnullos à pristino loco mille passibus remotos conspeximus. Ex quibus satis constat, non modo apud Americanos nostros ingentia non ædificari palatia (quemadmodum à quodam scriptum est Indos Peruenses domos ligneas tã magnificas habere, vt in illis cœnacula sint longitudine passuũ CL. Latitudine verò LXXX.) sed etiã à nullo casam ædificari, quam & perficere, immo vltra vicies struere ac destruere antè obitum non cogatur, si tamen iustam hominis ætatem attigerit. Iam si quæratur ab ipsis

Pagorum
apud Ame-
ric. trans-
portatio.

Hist. Gen.
Ind. libr. 2.
cap. 3.

curnam tam frequenter sedes mutant? In promptu est responsio. Cœli mutationem ad valetudinem multum conferre: præterea se si ad maiorem consuetudine recederēt confestim interituros. Ad agros quod attinet *Mouffacat* quisque aliquot quidem peculias habet quos pro arbitrio vbi cūque visum fuerit ad componendos hortos seligit. Sed anxiam illam curam de fundis diuidendis, & limitibus figendis, & definiendis agris Auaris & leguleiis nostratibus relinquunt.

Quos agros peculiari-ter possideat Amæ.

De eorum supellectile non semel à nobis in superioribus est dictum. Sed nequid eorum omittamus quæ ad Oeconomiam Barbarorum pertinet, hoc loco recensebo Americanarum mulierum in gossipio, (cuius apud eas vsus est multiplex tam in funiculis, quàm in pensilibus suis cubilibus texendis) nendo artificium.

Extractum ex flocculis, pro omni carminatione digitis aliquantulum extendunt, tum humi aceruatim disponunt, (nam colis vti non norunt) pro fuso virgulam habent digiti crassitudine, pedali longitudine, qua orbiculum ligneum transfigunt, gossipium virgulæ summæ alligāt, tum ad femur) vt fusos suos solent nostrates) instrumentum illud torquentes, è manu emittunt. Orbiculus ille per domos vel plateas instar verticuli deuoluitur. Atque eo modo filum nent non modo crassum ad cubilia xylyna texenda, sed & sub-

Gossipium quo modo nent Americ. mulieres.

tulissimū Huiusmodi ego in Galliam attuli, quo thoracem è candida tela ornari curavi: cuius tanta erat tenuitas, vt à quibusuis pro lectissimo Serico haberetur.

Inis cubilia xylina.

Cubilia Barbarorū quomodo sternantur.

Spuma que Saponis vicem supplet apud Americ.

Cubilia sua xylina *Inis* nuncupant. Fœminæ, ad quas pertinet istud opificium, texturas habent ab nostratibus nō nihil absimiles: neque enim in planum sunt constructæ, neque tot machinamentis constant, sed editæ ad earum staturam: suo more ordiuntur, tum ab imo texendi initium faciunt. Quædā ex cubilibus illis ad formam retium, alia dēfiora instar telæ rarissimæ conficiunt. Quinque aut sex pedum longitudinem obtinent, latitudinem vlnæ: extremo vtrique fibulæ xylinae adduntur, quibus funes, annectunt: ac trabibus ad hunc vsum in casis accommodatis suspendunt. In Castris degentes, aut in syluis ad venationem aut in litoribus ad piscatum ea ex arboribus suspendunt. Hæc cubilia (nequid à nobis prætermittatur) vbi fordes vel ex humano sudore vel ex fumo, ob ignis perennitatem contraxerunt, hoc abluuntur modo. Mulieres fructum quendam in syluis colligunt, forma ab cucurbite plane non absimili, verum longè ampliorem, adeò vt ægrè singula poma alterâ manu gestentur, hos fructus frustatim concidunt, atque in prægrande aliquod fictile vas coniectos aqua madefaciunt. Tum baculo vehementer mouent, atque spumam ex illis excitant

tant, cuius ope (loco saponis) cubilia sua ita mundant, vt niuem vel fullonicos pannos cā-dore adæquent. Cæterum expertis iudicandum relinquo, annon suavius, æstiuo præsertim tempore, in Cubilibus illis decumbatur, quàm in lectis nostris vulgaribus : An etiam temere in Historia nostra Sancerrana, affirmari longè commodiorem esse eiusmodi cubilium usum in excubiis, quàm & recepto more, milites in *si-lasibus* volutentur, nam & vestes conspurgantur, & pediculi comparantur, & quod magis est, si ad certamen sit confurgendum corpus quodammodò armis quæ continuò militibus adherent conquassatur: quod in vrbe Sancerranæ obsidione experti feridò sumus. Hostis enim per integram annum ad portas nostras permanfit.

Reliquam Americanorum Suppellectilem vt in pauca contrahamus, mulieres (quibus res Domestica est curæ) Cannas ingentes parant, & prægandia fictilia vasa conficiunt ad *Caouin* suum imponendum: Ollas quoque varia forma effingunt, pelues paruulas & mediocres, paropsides atque id genus alia, vasa quæ extrinsecus quidem minimè sunt polita, intrinsecus tamen adedò læuigata & alba nescio qua infectura quæ continuò indurescit decorata, adedò vt figulorum nostrorū industriā mulieres illæ facilè adæquent. Prætereà fucū nescio quæ Leucopœū aqua madefaciūt; deinde varias rerum formas in suis vasis af-

Ingentia;
mediocria
& exigua
fictilia va-
sa multe-
res Amer.
fabricat.

singunt intrinsecus, atque in iis præsertim, in quibus farinam, aliâque ciborum genera asseruanda reponuntur. Eorum itaque vsus est gratissimus, immò longè præstant illa vasa ligneis, quibus non pauci hîc vtuntur. Hoc tamen pictrices illæ laborât vitio, quòd vbi penicillo quicquid collibuerit effinxerunt, si rogetur eadem denuò pingere, minimè possint: quod exemplum nullum præter phâtasæ suæ industriam propositû habeant. Hinc fit vt picturarum istiusmodi duæ vix vnquam similes reperiantur.

Pocula aliâque vasa ex fructibus Corbes & canistri.

Præterea (vt alibi dixi) Barbari cucurbitas aliâque fructuum genera habent, quæ diuidunt atque concuant, illiq; pro poculis (quæ *Coni* appellant) aliisq; varij vsus vasis vtuntur. Corbes quoque habent amplas & mediocres, atque ad eò canistros, iuncis aut herbis subflauis, ab stramine triticeo non alienis aptissimè contextos. Hos *Panacón* nominant, inque illis farinam, aliâque quæ fuerint visa imponunt. De armis, vestibus plumaceis, Instrumentoque *Maraca* iam est à nobis facta mentio, itaque vt breuitati consulam, plura non addo. Ecce, iam Casas Barbarorum extructas, atque suppellectile instrumentas habemus, iam ipsi in illis sunt inuifendi.

Sed paulò altiùs istud est repetendum. Et si *Tououpinambaultij*, hospites perquam humanissimè excipiunt, tamen Galli, aliâque aduenæ

uenæ, qui eorum linguæ sunt ignari; initio non parum sunt ob tam insuetos mores attoniti: Ego quum primùm inter illos versarer (quod vigesimo circiter die post nostrum ad Castellum Collignium appulsum contigit) Interpres quidam ad vicos quosdam in continentem me deduxit, is quem primum vidi indigenarum lingua *Ybouraci*, Gallica verò *Pepin* de naucleri cuiusdam nomine, qui quòdam ad eum locum nauem onerarat, nuncupatur: quatuor tantum passuum millibus ab Castello nostro distat. In ipso ingressu me frequentes circumeunt Barbari, hisque compellant verbis. *Marapé-dereré, Marapé-dereré?* hoc est, Quo nomine vocaris? quæ quidem voces verè mihi erant Barbaræ, alius verò eorum, galerum meum mihi ablatum capiti suo imponit, alius cingulum & enssem meum lateri nudo suo subligat: alius tunicam induit: meque suis clamoribus hebetant: itaque meis induti spoliis huc & illuc discursant. Ego tum meorum omnium iacturam fecisse me arbitrabar, nec satis sciebam quàm tutò apud illos essem. Verùm ut ipse expertus sum, metus ille ex moribus illorum ignoratione oriebatur, illi enim idem omnibus aduenis; præsertim iis quos nondum conspexerunt, factitare solent. Sed ubi animi gratia aliquantisper eo habitu obambularunt, singula præcisè restituant. Tum fui ab interprete admonitus illos vehementer optare, quod mihi nomen esset intel-

Barbari comiter hospites excipiunt.

Eorum quæ authori cum primò Barbaros adiit, acciderunt, facta narratio.

ligere : sed in eo edendo ab nominibus apud nos vsitatis abstinendum esse, vtpote quæ Barbari nec pronuntiare, Ioannis enim loco *Nian* dicebant, nec memoriæ mandare possent: sed aliquid esse proponendum quod illis esset notum. Res tam feliciter successit, vt, quantum significauit mihi interpres, qui linguæ Brasiliæ erat peritissimus, (neque enim subtilius inquirendo hæc cotinxi, vt impudenter calumniatur Theuetus, ineptissimè de suo *Quoniam beco Viror.* Illust. libro differens) nomen meum *Lerij Ostreum* significaret. Itaque respondi me, *Lerij ousson* vocari. Illi rem probare, atque interiectione sua admirante *Teb!* crebrò vsurpata, his me compellare. *Pieclarum sanè nomen! nec vnquam Mair* vllum offendimus cui tale esset nomen: ac sanè *Circe* nusquam hominem in tale ostreum transformauit, nec qui tam sedulo cum *Vlyssè* differeret, quàm ego ex illo tempore cum Barbaris differui. Obseruandum est autem eos adeo tenaci esse præditos memoria vt si cuiusquam nomen semel audierint, illud nusquam obliuioni mandent. Reliquos quos in hospitibus excipiendis obseruant ritus postea recensebo: iam quid mihi tum primum inter Barbaros versanti contigerit explicabo. Ego cum interprete eo die vltius sum progressus, atque in pago *Euramiri* Indigenarum lingua, Gallica verò *Golet* de interpretibus cuiusdam nomine, qui cum aliquãdiu incoluerat, diuertimus: occidente

sole

Autoris
nomen A-
meric, lin-
gua.

sole appulimus, Barbaros saltantes, & *Caouinantes*, ob captiuum, quem eo die mactarant, offendimus. Carnium illius frustra Boucano imposita animaduerto. Quanto ibi horrore fuerim percussus, minimè quærendum arbitror. Attamen id minimum fuit si cum summo metu quo postea fui consternatus conferatur. Casam ingredimur, cubilibus p̄silibus insidemus more recepto, fœminę eo, qui à nobis dicitur modo, lugent. Paterfamiliâs amicis nos excipit verbis. Interpres qui istis erat assuefactus, quique eorum comotationibus apprimè delectabatur: me rerū omnium ignarū insalutatum relinquit, atque ad saltantes ac *caouinantes* abiit. Ego verò qui defessus eram, postquam me farina, & quibusdam aliis cibus nobis appositis refecti, in cubili decubui. Attamē & strepitu Barbarorum saltantium & *caouinantium*, & captiuū deuorantiū, mox fui expergefactus, & (quod maximū) quodā qui captiui boucanatum pedem manu gestabat ad me accedente, atque à me (vt postea intellexi, tū enim verba illius minimè capiebā) annō vellē ex eo edere quærente, adeò fui metu consternatus, vt à somnolentia fuerim penitus liberatus. Ac sanè omnino credebam gestu illo quem in deteriorem partem rapiebam, ab Barbaro mihi indicari, fore vt mox carnes meæ eo modo vorarentur. Præterea uti mentes suspicionem parit, in mentem mihi exemplo venit Interpretem prædidisse me,

atque in Barbarorum manus tradidisse. Quare si qua fugiendi potuisset mihi via, ego impigrè fugam capessissem. Sed vndiquaque me Barbari, quorum mentem non satis noueram (nihil enim mali in me moliebantur) circumstantabant. Ego in metu confirmatus futurum ominabar ut mox mactaret, quare totam noctem precibus ad Deum fundendis transegi. Cogitent lectores, qui de iis quæ à me narratur seriò cogitabunt, num mihi longissima visa meritò fuerit. Prima luce Interpres, (qui totam noctem cum Barbaris genio indulserat,) ad me redit, atque me pallidum ac feбри correptum videt: ibi quærit num me malè haberem, annò placidè quicuissem? Ego tum acriter eum increpare, qui me inter barbaros illos solum reliquisset, quorum sermonem minimè capiebam. Quid multa? cùm metum deponere non possem, obnixè rogo ut sine mora illinc facefferemus. Ille verò bono me animo esse iubet: ac minimè malè in nos affectos esse Barbaros denuntiat. Rem omnem Barbaris aperit, qui mihi totam noctem, ut aduentum gratularentur, adsiterat: Illi significant se de eo nonnihil subolfecisse, dolere tamen se quòd in tanto eorum metu noctem illam transegissem. Ac tandem in cachinnos prorumpunt, quod fuit metus illius mei solatium. Inde ad quosdam alios vicus ego & Interpres ille perreximus. Sed isthæc de primo meo inter Barbaros errore dicta

Etā sint satis. Ad cætera reuertar.

Hi sunt ritus quos expiciendis hospitibus Barbari obseruant. In primis oportet hospitem statim vbi in domum *Moussacat* illius fuerit ingressus, quem sibi hospitem delegerit (quod in singulis pagis est faciendum, nec ad alium est diuertendum, nisi illius in malā gratiam velis incurrere) cubili xyolino pēfili infideat, as tacitus ibi aliquātulum remaneat.

Mox mulieres adueniunt, cubile cingunt, humique sedentes manus oculis imponunt

suis, atque eo modo faustum ho-

spites aduentum deflen-

tes, innumera in illius

laudem pro-

ferunt.

* * *

Mulieres
Americanae
hospitem
aduentum
deflent.

u. iiij.

Verbi gratiâ: tu tantum vt ad nos accederes laborem suscepisti: tu bonus es, fortis es. Si vero hospes fuerit Gallus, addunt, merces præclaras permultas nobis attulisti, quibus hîc caremus. In summa, vt dictum est, mulieres illæ lachrymis obortis adulatoriis huiusmodi sermonibus hospites excipiunt. Hospes verò qui in cubili xylyno sedet, si gratiâ vult cum hospite inire, composito vultu, nisi seriò lachrymari voluerit (prout nonnullos ex nostris vidi adeò fracto animo, vt fœminarum istarum vlulatu lachrymę illis excutentur) saltem quædam respondēdo, & suspiria trahendo fletum simulet necesse est. Peracta hac lepidissima à mulieribus salutatione, *Moussacat* hoc est paterfamiliâs, qui etiam, vt in pictura videre licet, in fabricanda sagitta vehementer occupatus, ne oculos quidem quasi non animaduertens in hospitem per aliquod tempus cõiecerit, (blanditię à nostris amplexibus admodum alienæ) tandem ad hospitem accedens, his eum compellat verbis. *Ere Ioubé* hoc est, venistine? tum vt vales? quid quæris? &c. quibus quo sit respondendum modo inferiùs in Colloquio Americ. dicetur. Quærit postea num esurias? Si annuas, confestim cibos varij generis, putà farinam, quæ illis panis vices præstat, ferinam, volatilia, pisces, aliáque id genus in fictilibus tibi apponi iubet: verù, quod mēsis scānisque vltus non sit apud eos, huius omnia illa appo-

Hospiti
apud Ame
ric, gestus.

Moussacat
quo modo
hospitem
excipiat.

nūtur. Ad potum quod attinet, si *Caouin* volueris, domiq; fuerit, statim tibi dabitur. Denique postquam mulieres fletibus hospitem aduentum strenuè celebrarunt, ad eos accedunt fructus aut alia munuscula ferentes, atque ita tacitè pectines, specula, vitreos globulos, quibus brachia inuoluunt, exigunt.

Porrò si in eo vico pernoctare voles, *Moufsacat* cubile mundissimum tibi suspendi iubet, quod circum igniculos accendi curabit, atque noctu crebro suscitari folliculis quæ ipsi *Tatapecona* vocant, ab orbiculis non ab similibus, quibus ignis inuasionem ab vultu arcent apud nos delicatiores fœminæ. Non quòd frigori obnoxia sit illa regio, sed propter noctis humiditatem, maximè verò quia moribus est ab illis receptum. Sed quando in ignis mentionem incidimus, quem illi *Tata*, fumū verò *Tatatin*, nūcupant, operæpretium puto præclaram illius excitandi rationē vt exponam: ea non minorem meretur admirationem quàm Scoticus lapis, qui (vt refert singularitatum regni illius inuestigator) stuppa aut stramine obuolutus ignem per se excitat. Ergo Barbari, quòd eo admodum delectentur, igne vbicunq; sint, agrè carēt, siue domi siue in syluis venātes, siue ad littus piscātes, præsertim noctu, vehemēter enim metuunt, ne incauti excipiātur ab *Aygnania*, à quo (vt iam diximus) crebrò cæduntur, & affliguntur. Itaque pro eo quod nos lapide atque chaly-

be ad

Scoticus lapis admiranda ratione igne concipit.

Cur barbari igne delectentur: atque de egregia illius apud eos excitandi ratione.

be ad ignem excitandum vtimur, cuius vsus illis est incognitus. Illi lignorum genera duo habent, quorum alterum est mollissimum, alterum verò durissimum, quibus ad ignem excitandum hoc vtuntur modo: virgam ex præduri illius ligni pedali longitudine ab altera parte exacuant ad fusi modum, huius cuspidem in frusto aliquo mollis illius ligni defigunt, tum siue humi, siue stipiti impositum, virgam illam manuum volis maxima celeritate voluunt, quasi suppositum ligni frustum perforaturi. Illa tam celeri tamque violenta agitatione non modò fumus excitatur, sed etiam ignis: itaque admoto gossipio, vel foliis quibusdam siccis (fomitis nostratis loco) commodissimè ignis concipitur. Cuius rei ego ipse feci periculum. Nec tamen mihi est animus ea confirmare quæ Theuetus scripsit, Barbaros Americanos ante ignis vsus cibos fumo exsiccare consueuisse, prout enim philosophicum hoc *ἀξίωμα*, quod in pro- uerbiū abiit vt verissimum habeo, ignem absque fumo nō esse, sic eum indoctum physicum iudico, qui nobis persuadere nititur fumum absque igne existere. Fumū hīc intelligo cibus percoquēdis aptū, cuiusmodi à Theueto innuitur. Nam si hac solutione nodo illo se expedire vellet, se id de exhalationibus intellexisse, etiamsi concedatur callidas esse, nō tamen datur eas cibos exsiccare & percoquere posse: quinimò & carnibus, & piscibus potius humiditatem sint aucturæ. Quapro-

Sing. A-
mer. cap.
33.

pter, quid quæso est lectoribus imponere si hoc non est? Quando igitur adeò grauitèr tū in Cosmographia, tum alibi de iis conqueritur Theuetus, quos, quia res ab se commemoratas pro sua libidine non exponant, eo accusat nomine, quod non satis diligenter in suis scriptis sint versati: Lectorem rogo, vt locum istum diligēter obseruet de nouo isto calido, ac imaginario fumo, quem ego ad ipsius ventosum remitto cerebrum,

Aduenæ
quid hospi-
tibus repē-
dant.

Barbari ad
uenas hu-
meris ge-
runt.

gradatij
lopedes.

Iam igitur ad *Tououpinambaultiorum* in hospiti-
bus excipiendis curam redeamus. Post-
quam eo quo diximus modo, hospites cibum
sumpserunt, atque decubuerunt, si liberales
sint, viris cultros, forfices, atque volsellas, ad
barbam euellendam aptas: Fœminis pecti-
nes, & specula: pueris hamos dare solent. Si
verò cibariis hospes indigeat, vbi de pretio
est conuentum, ea asportare licet. Porro quia
illi iumentis omnibus carent, omnes pedibus
iter facere necesse est, si aduenæ fuerint defes-
si, atque cultrum cuidam ex Barbaris obtule-
rint ille confestim (nam ad gratificandū sunt
promptissimi) operam suam offeret ad defes-
sum gerendum. Ego ipse cū in terris illis
versarer non semel baiulis illis vectus fui, &
quidem bis mille passuum itinere. Quos si vt
paulisper requiescerent monebamus, illi nos
his verbis irridebant, Quid? Nōsne tā effœmi-
natos aut fracto animo esse censetis, vt oneri
succumbamus? te potiùs totum diem absque
vlla intermissione gestarem. Nos verò in ca-
chin-

chinnos erumpentes gradarios illos bipedes mirabamur, atque illis animum addentes, dicebamus: Pergamus igitur.

Naturalem charitatem abūdè inter se mutuo exercent, nam & pisces, & ferinam, & fructus, aliáque quotidie alij aliis donant, immò vehementer dolerent si vicinos iis rebus quas ipsi habent indigere cernerent. Atque etiam eadem liberalitate erga aduenas vtuntur. Cuius rei exemplum vnum afferre satis erit. De periculo quodā quod euasimus, ego Gallique alij duo, quod scilicet, mors nobis imminebat, ingenti lacerto nobis obuiam facto, capite huius libri decimo memini: nos tum à via in mediis syluis per biduum aberrauimus, ac famem non mediocrem sumus perpeffi, tandem ad vicum quēdam *Pauo* nomine ad quem iam ante diuerteramus, peruenimus. Ibi nos liberalissimè ab Barbaris fuimus excepti. Illi enim auditis incommodis quæ perpeffi eramus, ac præsertim summum in quo versati eramus periculum, vt ab feris deuoraremur maximè vero, ab *Margaiatibus*, communibus nostris hostibus mactaremur, ad quorum fines per imprudentiam proximè accesseramus: Conspectis quoque spinarum incommodis quorum miserè cutis nostra erat lacerata, adeo nostra mala grauiter tulerunt, vt verè affirmare hoc loco possum blanditias fictas quibus nostrates miseros cosolari solent, longè ab sincera gentis illius quam nos Barbaram appellamus hu-

Barbari natura duce charitatem colunt.

Barbarorū
humanita-
tis insigne
exemplū.

manitate abesse. Illi enim limpida aqua pedes nostros (quod antiquorum morem mihi in memoriam reuocauit) abluerūt, singulis nostrūm seorsim in pensili lectulo sedentibus. Tum patresfamiliās, qui iam cibos nobis apparari prouiderant, recentēque farinā, quæ (vt aliās dixi) candidi panis medullę bonitate non cedit, corradi iusserant, confestim nobis nonnihil refocillatis præstantissimos quosque cibos, putà ferinam, volatilia, pisces, fructūsque exquisitissimos, quibus continuò abundant, nobis apponit iubent.

Præterea nocte adueniente *Moussacat* hospes noster, pueros omnes à nobis, vt placidius quiesceremus, remouet. Postera autem die summo manè ad nos accedit, quærītque agite *Atourassap*, (hoc est fœderati intimi) placidēne hac nocte quieuistis? Placidissimè, excipimus. Tum ille : adhuc quiescite filioli mei, heri enim vos admodum defatigatos esse animaduerti. In summa verbis exprimere non queo quàm humaniter & blandè à Barbaris illis excepti fuerimus, qui nos nō minori prosequuti sunt benignitate, ac Melitēses

Act. 28. 1. 2.

Barbari Paulum cæterosque naufragos : de quibus Lucas in Actis Apostolicis. Ceterum nos nūquā absque pera mercibus plena peregrè proficiscebamur, quæ nobis pecuniæ instar essent apud Barbaros illos. Itaque illinc abeuntes quæ visa sunt hospitibus donauimus : nimirū cultros, forfices, vossellas viris : pectines, specula, armillas, & vitreos globu-

los fœminis : pueris verò piscatorios hamos.

Hic quid mihi aliquando apud eos contigerit narrare libet, vt quanti faciant merces illiusmodi commonstrem. Ego in quẽdam pagũ diuerteram, à *Moussacat* verò meo rogratus sum vt quid in pera mea haberem sibi indicarem, vãsque ingens fictile mercibus meis imponendis afferri iubet : vniuersas depromo, ordinẽque dispono. Tum ille vehementer admiratus, Barbaros reliquos aduocat, atque inquit, Videte quãso, ô boni, qualem virum apud me exceperim, an non liquidissimè apparet illum prædiuitem esse, quandoquidem tantas opes apud se habet ? Ille tamẽ merces (vt comiti meo Gallo subridens significauit) quas tanti Barbarus ille faciebat, nimirum cultelli sex vario capulo, totidem pectines, tria specula, aliãque minimi pretij pauca, vix Lutetiã duobus argenteis capitatis vœniissent. Ego tum, quia homines liberales (vt est à nobis dictũ) amant, vt mihi auctoritatem & gratiam apud illos cõciliarem, *Moussacat* meo cultrorum meorum præstantissimum coram omnibus donauit, quem non minoris ille fecit, atque apud nos quilibet torquem aureum maximi pretij donatum faceret.

Iam si quæratur an tuta nobis esset apud illos habitatio ? Respondeo eos prout inimicos tam infano prosequuntur odio, vt captos mactent, vorẽntque : sic viceuersa tanto, tamque arcto amicos (in quorum eramus nume-

Quanti à
Barbaris
æstimetur
cultri, aliã
que merces.

Barbari a-
micis fidis-
simi.

ro) amore complecti, vt potius quiduis sub-
eant ad eos tuendos, quàm vt villo eos affici
incommodo, patiantur. Itaque eorum exper-
tus fidem illis iam tum maximè fidebam, ac
nunc faciliùs fiderem, quàm plerisque Gal-
lis infidissimis atque à proauorum fide de-
generibus. Nominatim degeneres addo: nam
bonis quibus per Dei gratiam nondum pe-
nitus est destituta Gallia, villo modo detra-
ctum nolim.

Historia
de pericu-
lo in spe-
ciem im-
minente.

Verumtamen vt nihil quoad eorum mo-
res attinet dissimulem, rem hîc narrabo ma-
ximè mihi in speciem periculofam. Accidit
vt sex Galli casu in vicum illum *Ocarantin* (de
quo sæpe facta est mentio) conueniremus: ibi
pernoctare statuimus ternique arcu cõtendi-
mus ea conditione vt victi Indicis gallinis a-
llisque cibis in cœnâ mulctarētur. Ego qui cū
lociis inferior in ludo fuerã, gallinas venales
conquiro. Puer quidam ex eorum numero,
quos suprâ Rosea naui aduectos fuisse ad lin-
guam Americanam ediscendam demonstra-
ui, mihi occurrit; dicitque: En tibi præpin-
guem Indicam anatem: Eam occide, pretiũ
postea numerabis. Pareo, eoque faciliùs,
quòd non semel in pagis aliis itidem Galli-
nas occideramus, quas cum bonâ Barbarorũ
gratia cultris quibusdam redemeramus: mor-
tuam manu apprehendo, domũque in quã
ad *cauinandum* frequentes Barbari conue-
nerant ingredior: cuiusnam sit anas precium
numeraturus. quæro: prodit vetulus quidam
caperata

caperata fronte , ac suam esse significat. Pro ea sibi numerari quod velit pretium peto: Cultrum, inquit ille. Ego haud mora præbeo: Elegantiorem velle se ait. Denuo Elegantio- rem offero. Nec istum placere ait: Quid ergo à me exigis? inquam. Falcem, excipit. Ego qui pretium inauditum exigi à me videbam, qui- que apud me falcem tum non habebam, cul- tro contentus sit moneo: meque aliud nihil daturum esse. Interpres cui mores Barbaro- rum innotuerant (quamuis hac in parte, vt mox dicam deceptus fuit) vehementer Bar- barum iratum esse significat: falcem quouis tandem pretio inuestigandam esse , atque illi pendendam. Falcem ab puero de quo nuper dixi mutuò accipio , ac Barbaro tra- do. Renuit. Ego non nihil iratus, tertio ab eo quæro quid igitur petat? Ille audacissimè, te interficere volo, ait, pro. vt anatem meam occidisti. Ea enim fratris cuiusdam mei olim fuerat , atque idcirco præ omnibus meis in pretio habebam. His dictis bardus ille domū abit, clauaque ingenti lignea sex pedum lon- gitudine instructus ad me redit , denuoque mortem mihi minatur. Ego tum valde fui at- tonitus , metum tamen meum dissimulabam diligenter. Tum interpres cubili pēsili quod inter me & aduersarium meum erat interie- ctū, quid facto opus esset oportunè monuit. Gladium tuum & arcum ac sagittas ostentā- do, inquit, his illū cōpella. Quo cū sibi nego- tium esse putet? te fortem ac strenuum esse,

nec impunè eum mortem tibi intentaturum: denique quod in animo erat dissimulans, variis sermonibus vltro citròque habitis nullo de dissidio sedando laborante, Barbarus ille meus ebrius, quippe totum diem *Caouinando* transfegerat, dormitum abiit. Ego cum interprete ad socios nostros contentionis meę ignaros coenatum me cõfero. Nihilominus tamen totum illud à Barbaro meo ioco factũ fuerat. Norunt enim illi se qui immortales cum Lusitanis inimicitias gerunt, si vel Gallũ vnum occidant, mercibus penitus prohibitosiri. Ac sanè ille paulò pòst experrectus, per Barbarum quendam mihi significat, me suum esse filium, quæque abs se acta fuerant, eo tantum animo gesta fuisse, vt quàm strenuè in Lusitanos & *Margaiates* bellaturus essem, periculum faceret. Ego verò vt occasionem omnem ei idem vel in me, vel in alium quemuis tentandi tollerem, adde quod istiusmodi lusibus delectari nemo solet: Respondeo me faciliè tali parente, qui exserto gladio filiorum periculum faceret, carere, imo etiam postridie eius diei domum quandam in qua erat, ingressus, vt quàm ægrè illud ferrem, seridò cognosceret, eo præsentibus, astantibus cultellos, aque hamos dono, illum verò indonatum relinquo: Ex hoc igitur exemplo, eoque cuius antè memini, de periculo quod sum imaginatus tum, cum primùm apud illos versatus sum, satis apparet ea, quæ dixi, constare, nempe amicis eos

fidis-

fidissimos esse. Istud quoque obiter est notandum quòd Senes qui securibus, falcibus, ac cultris olim caruerunt, quibus tamen ad ligna secanda, ad arcus fabricandos, sagittasque parandas tam còmodè iam vtuntur non modò Gallos humanissimè excipiunt, sed & iuniores vt idem in posterum præstent crebrò hortantur.

CAP. XIX.

Quam curam morbis suis adhibeant Barbari: de eorum sepultura & exequiis: deque infano eorum circa mortuos luctu.

NANDEM vt huic de Barbaris Americanis sermoni finem imponamus: hoc quoque loco aliquid de eorù in morbis suis cura, ac obitu dicendum est. Ergo si fortè contingat, vt eorum aliquis in morbum incidat, partem dolore affectã vbi indicauit ægroti intimus, quidam ore exsugit, nonnunquam etiam ab impostoribus quibusdã, quos illi *Pagés*, hoc est medicos aut chirurgos, appellant. (Sunt autè à *Caraibibus*, de quibus antea, diuersum genus) ministerium illud præstatur. Dolorem quoque se extrahere dicunt, ac vitã producere. Febris, aliisque vulgaribus morbis aliquando laborant: at non ita frequenter atque nos solemus. Præterea cum insanabili quodam morbo conflictantur, quem illi

Pagés Barbarorum medici.

Pians Vocant. Is plerumque à libidine pro-
uenit : puerulos tamen eò infectos vidi non
abfimili ab variolis nostratibus modo. Con-
tagio hæc in pustulas tãdem abit digito pol-
lice ampliores, quæ corpus vniuersum, atque
adeò faciem ipsam inuadunt. Itaque iis qui
hoc morbo affecti fuerint tã insignes suæ im-
puritatis notæ inuruntur, atque apud nos ve-
neræ lue laborantibus. Cuius rei exemplo
fuit Neustrius quidam interpres, qui crebris
fese scortationibus cum mulieribus ac puel-
lis Barbaris contaminarat. Is meritis dignif-
simam reportauit mercedem : nam eius cor-
pus vniuersum, atque adeò vultus ipse, tam
erat deturpatus, vt elephantiaco morbo la-
borantem deformitate referret : tãnque in-
signes inultæ sunt notæ, vt deleri nusquam
potuerint : hinc fit vt morbus ille omnium
pèrniciosissimus ab illis habeatur. Sed ad rē.

Barbari e-
gros
quo mo-
do tractēt.

Ægrotanti cibum nusquam præbent, nisi ab
eo petatur, inedia licèt sit periturus. Præterea
morbus quantumuis sit grauissimus, valentes
non desistunt saltando, cantando, bibendo,
more recepto, miserum ægrum strepitu ob-
tundere : nec conqueritur æger, quòd se nihil
profecturum esse norit. At si diem suū obeat,
cantus ille (si præsertim pater quidam fami-
liàs fuerit) in lachrymas repentè conuertitur,
tantique eduntur gemitus, vt si fortè in pago
quodam diuertebamus luctus illius tempo-
re, nobis vel aliò erat cõmmigrandum, vel
insomnis nox erat ducenda. In primis au-

tem

tem non sine admiratione mulieres exaudiuntur, quæ sic vociferantur atque exclamant, ut luporum aut canum ululatus, non humanas voces edi dicas. Has autem effundunt querelas voce tremula. Obiit fortissimus ille, qui nobis tot captiuos deuorandos olim præbebat! Tum cæteræ, ô egregium venatorem, ô præstantissimum piscatorem, ô strenuum Lusitanorum & *Margaiatum* mactatorem! In summa mulieres illæ sese mutuò ad luctum incitantes, brachiâque inuicem amplexantes, ut in subiecta pictura videre est, ab his luctibus ac præconiis non priùs desistunt, quàm cadauer elatum fuerit.

Denique Barbaræ istæ mulieres Bearnensium ritum in viris suis mortuis lugēdis imitantur, quos quantum accepi, his prosequuntur querelis. *La mi amou, la mi amou: Cara rident, œil desplendou: Cama leugé, bet dansadou: Lo mé balen, lo m'esburbat: mati depes: fort tard cougat.* hoc est, mi amice, mi amice, vultu hilari, oculis splendētibus, cruribus pernicibus, egregie saltator, fortis ac strenue, qui summo manē surgebas, atque ad multam noctem vigil decumbebas. Vascones quoque mulieres, quæ superioribus isthæc addunt, *Yere, yere, O le bet renegadou, ô le bet iongadou qu'here:* hoc est heu, heu, quā strenus erat deicator, quàm insignis lusor! Porrò iis quas diximus querelis Barbaræ mulieres crebrò epodiū hoc adiiciunt. *Obijt, obijt is quē iam lugemus!* Tum viri, heu! mortuus est, nec eum amplius videbimus, donec post montes cum ipso pro vt docent nos Caraibes nostri choreas agamus. Alia insuper eiusdem generis multa addunt. Eiulatus verò illi ad sex horas producuntur, neque enim mortuos suos insepultos diutiùs seruare solent. Tum excauata fossa non oblōga, vt solemus, sed in orbem, dolij maioris instar, cadauer erectum sepelitur. Patres verò familiās defunctos cubili suo xylino obuolutos in mediis ædibus sepeliunt, plumis, aliisque quibus dum vita manebat delectabātur, in sepulchro reconditis. Per multa in hanc sententiam antiquorum exempla huc afferri possent, à quibus idem olim erat factitatum:

Sepulchra, atque in Sepeliendo ritus Americanorum.

Antiquit.
lib.7. c.12.

Muelus cū
cadauere
sepelitur.
Consule
Bézoné li.
3. c.2.

cuiusmodi est illud quod Iosephus commemorat de pecuniis in Dauidis sepulchro cōditis: Id etiam quod profanæ testantur historiae de viris illustribus, qui post obitum pretiosissimo quoque mūdo ornati sepulti sunt. Ac ne longiùs ab Americanis nostris recedamus, Indi Peruenes Reges suos ac *Cacicos* sepelientes, magnam auri, argenti, atque gemmarum vim in eorum coniiciunt sepulchra: quæ cū Hispani scrutarentur, ingentes inde diuitias contraxerunt. Quibus rapacissimis hominibus apprimè id conuenit quod Plutarchus de Semiramide commemorat. Semiramis Regina, quæ Babilonem condidisse dicitur, monumento quod sibi pararat inscripsit, Quisquis rex pecuniis egerit, aperto monumento quantum voluerit capiat. Darius potitus ea ciuitate, titulo credens, saxum ingens, quo claudebatur monumentum, vix amolitus, nihil quidem inuenit pecuniarum, sed ex altero saxi latere hoc inscriptum reperit. Ni vir malus esses, & pecunia inexplebilis, haudquaquam mortuorum loculos moueres. Sed ad *Tououpinambaultios* nostros redeamus. Ex quo Galli ad eos commeare cœperunt, ab pretiosorum in sepulchris repositione abstinerunt. Sed inauditam ac verè Diabolicam superstitionem retinuerūt. Prima à funere nocte, Barbari, quibus hoc persuasum est, fore vt *Aygnan*, ni alios cibos offenderet paratos, cadauer effoderet, ac deuoraret, vasa nō pauca farine piscium, carniū,
alio-

Error verè
Diabolicus.

aliorumque ciborum diligenter paratorum, nec non potionis *Caomin* plena circa sepulchrum apponunt. Quam libationem tandiu faciunt quoad cadauer penitus consumptum esse credant. A quo errore è difficilius dimouebatur, quòd interpretes quidam Neustrij, sacrificorum Belis exemplo, non semel antè nostrum aduentum cibos illos clam subriperat. Quo facto Barbaros in errore adeò confirmarant, vt quamuis cibos illos vespere appositos manè superesse demonstraremus, magno tamen labore perpaucos ab errore dimouimus. Hoc autem Barbarorum somnium ab Rabbiorum commento non est alienum: nec ab eo quod Pausanias commemorat. Rabbini enim scribunt cadauer hominis tradi in potestatem Cacodæmonis cuiusdam, quem Zazel, aut Azazel nominant: quemque principem deserti in Leuitici libro dici affirmant. In cuius erroris confirmationem Scripturæ locos detorquent, quibus dicitur serpenti, puluerem comedes omnibus diebus vitæ tuæ: atque ita ratiocinantur. Quandoquidem corpus nostrum è limo terræ desumptum est, qui serpentis est cibus, ei subiiciatur necesse est, quoad in spiritualem naturam transformetur. Pausanias etiam author est interpretes Delphicos tradidisse Cacodæmonem quendam, quem Eurinomum appellant, mortuorum carnes deuorare solitum, atque ossa carnis nudata relinquere. Qui errores ad Americanorum somnia proximè accedunt.

Consule
viret. Phi-
sic. Papal.
Dialo. 3.
pag. 210.
Leui. 16. 8.

Gen. 3. 14.
Isa. 65. 24.

Denique quoties Barbari, eo quo diximus modo, vicos suos aliò comportât, sepulchris mortuorum tegmina quædã ex herba *Pindo* imponunt. Quò fit vt viatores cœmeterij formam quandã agnoscant. Ad quæ loca si quãdo in syluis errantes virorum defunctorum recordentur, tantos edunt eiulatus, vt procul exaudiantur. Tandem eas quò quantum ad satietatem fuerit, lugeant relinquo. Quando igitur Barbaros ad sepulchrũ vsque sum profectus, de eorum moribus dicendi hîc finẽ faciã. Lector tamẽ præter ea quæ attigimus, nonnulla poterit obseruare in eo quod subiicimus colloquio: quod scriptum fuit eo tempore quo in America viuebam ope cuiusdam interpretis, qui & linguæ Americanæ erat peritissimus, (quippe septem annos iam in illis terris vixerat) & linguam Græcam à qua non paucas voces mutuantur Barbari, optimè callebat.

CAP.

CAP. XX.

*Colloquium in ipso aditu Brasilienses ora inter
indigenas Tououpinambaultios Tououpi-
nenkin Brasiliçè ac Latina conscriptum.*

Tououpinambaultius.

Ere-ioubè? Venisti ne?

Gallus.

Pa-aïout, Sic est, veni.

T.

Teb! auge, ny-po, Bene dixisti.

Mara-pé-déréré? Quomodo vocaris?

G.

Lery-ousson, Ostrea magna.

T.

*Eré-iacasso pienc? Patriam ergo reliquisti vt
hïc deinceps habitares?*

G.

Pa. Ita est.

T.

*Eori-decretani ouani repiac. Ad esdum igitur,
& locum habitationis tuæ circumspice.*

G.

Auge-bé, Bene est.

T.

ÿ-endê répiac? aout I-endê répiac aout é'éhéraire

Teb! Ouéreté Teuoy Lery-ousson ymé en.

Ecce igitur, fili mi, venit in has regiones no-
stri memor, papæ?

Comme
est en
lingua A-
mericana.

Caramémo
arce, aliá-
que vasa.

Erérou dé caramémo? Attuliftine capfas? Eo ve-
rò nomine comprehendimus quidquid inclu-
dendis omnis generis vestimentis aptum est.

G.

Pà arout. Etiam, attuli.

T.

Mobouy? Quot?

Quotquot habueris vsque ad numerũ quin-
que, verbis notare poteris, hoc modo. *Augé-
pé.* 1. *mocouein*, 2. *moffaput*. 3. *oioicondic*, 4. *ecoin-
bo*, 5. Si duas tantum habes, quatuor numera-
re non oportet. Satis enim erit si dixeris tria
mocouein. Si quatuor habueris sic dices *oioicon-
dic*. Et sic de reliquis. At verò si quinariũ nu-
merũ excedant, numerum quem voles totidẽ
digitis tuis, aut si non sufficiunt, sociorũ qui
tibi adstant iudicare poteris: Non enim ha-
bent aliam numerandi rationem.

T. *Máé pérérou, de caramémo poupé?* Quid in
capsis attulisti?

G.

Vestimẽta. *A-aub.* Vestimenta.

T.

Mara vaé? Cuius coloris?

G.

Colores.

Sóbouy-été. Cærulei.

Pirenk. Rubci

Ioup. Lutei.

Son. Nigri.

Sobouy, massou. Viridis.

Pirientz. Variorum colorum,

Pegassou-ané. coloris Columbini.

Tin. Albi. Et de indusiis intelligitur.

T.

T.

Máé pámo? Quid prætereas?

G.

Acang aube-roube, Galeros

T.

Seta-pe? Multos?

G.

Ïcatoupaúé. Innumeros

T.

Ai pogno? Id ne totum est?

G.

Frimen. Minimè

T.

Esse non bat, Omnia nomina.

G.

Coromo. Expecta paululum.

T.

Nein. Age igitur.

G.

Mocap. seu, *Mororocap.* Ignea tormenta, *Cata* Tormenta bellica.
 pultas vtriusque generis: Nam *Mocap* omne
 genus tormenti significat: maiora etiam quæ
 nauibus imponuntur ad repellendos pirata-
 rum insultus. Pronuntiant autem aliquando
 per B. & In scribendo, si fieri posset, intermi-
 scendę essent M. & B. *Mocap-coui*, Attuli
 etiam puluerem igneum. *Macap-canioron.* pulvis py-
 roides.
 Cornua & alia instrumenta ad puluerem in-
 strumentum ad pul-
 uerem continendam.

T. *Mara vaé* Cuiusmodi sunt?G. *Tapirousson ak,* E cornu bouis conflataT. *Augé-gaton tégué.* Optimè dictum.

Mâepé sepouyrê? Quid tibi numerabitur pro ea re?

G.

Arouri. Ea instrumenta tantum attuli, quas nonio tam cito vendere.

T.

Interiectio.

Interiectio est, qua utuntur dum quis eos alloquitur, quasi respondere velint, Libenter. Et tamē quiescūt, ne importuni videātur.

G.

Arrou-ita ygapem. Cultros ferreos attuli.

T.

Naoepiac-icho péné? Nunquid eos videbo?

G.

Bégoé irem. Quando erit otium.

Falces.

T.

Néréroûpe guya-pai? Nunquid falces attulisti?

G.

Arrout. Attuli.

T.

Igatou-pé? Sunt ne pulchræ?

G.

Guiapar été. Eximiæ sunt.

T.

Aua-pômoguen? Quis eas fabricavit?

G.

Pagé-ouassou remymognên. Ille qui tibi notus est, cuiusque nomen tale est, eas fabricavit.

T. *Augé-terah.* Id bene se habet.

T.

Acêpiati-mo-mên. Papæ? Libenter eas viderem.

G. *Karamouffee,* Alio tempore id fiet.

T. *Tâcépiah tangé.* Iam, iam videam.

G.

G. *Eëmbereingué*. Expecta adhuc.

T.

Eréroupé itaxé amo? Attulisti ne cultros?

G.

Arroureta. Plerosque attuli.

T.

Secouarantin vaé? Sūtne cultri capulo diuiso?

G.

En-en. non. *ſvetin*. Albo capulo.

Taxe miri. paruos cultros.

Pinda, hamos. *Moutemouton*, Subulas, *Arroua*. Specula. *Kuap*, pectines. *Moúrobouyé te*, Armillas cæruleas. *Cepiahyponeum*. Cuiusmodi hîc non extant. Eæque pulcherrimæ sunt inter eas quas hîc vidimus ab eo tēpore quo adferri cœperunt.

hami, subulæ, specula, pectines, armillæ

T.

Easo ia voh de carameno t'acepiah de maé. Aperri arcam vt tua bona intuear.

G.

Aimossacuen. Occupatus sum.

Acépiag-oucairen desue? Alio die aperiam ad te veniens.

T. *Nârour icho p' Irémaé desue?* Nonne aliquando ad te bona adferam?

G. *Mael pererou potat?* Quidnam vis adferre?

T. *Sceh dé*, Nescio. Quid tu?

Maé peréi potat? Quid vis?

T.

Soô. feras. *Oura*. aues. *Pira*. pisces. *Ouy*. farinam.

Yetic. rapas. *Cômenda-ouasson*. magnas fabas. *Cõ*

mēdamiri. fabas paruas. *Morgonia ouasson*. aurea

bestiæ, aues, pisces, farina, rapæ, fabæ, mala aurea & citrea.

& citrea mala, *Mae tirouén*. Omnes denique aut pleraque res.

T. *Mara-vaé sôo érémsceb?* Cuius generis animal comedere aues?

G. *Nacépiab quevon-gouaairé*. Nolo ea comedere quæ hîc proueniunt.

T. *Aassenon desuoe*. Ea tibi nominabo

G.

Nein. Age vero:

T.

Tapirouf-
sou quale
animal.
genus cer-
uorum ac
Damarû.
Apré.
Agouti.

Tâperouffou. Fera quam sic vocant, quam semi asinum aut semi vaccam dicere possis?

Sé-ouassou. Genus cerui ac Damæ.

Taiassou. Aper.

Agouti. Rufum animalculum nefrendis magnitudine.

Pague.

Pague. Fera est magnitudine nefrendis, nigro & albo colore distincta.

Tapiti.

Tapiti. Genus leporis.

G. *Esse non ooca ychesue*. Nomina mihi aues.

Magnæ a-
ues trium
generum.

T. *Iacon*. est auis caponis magnitudine. Eius autem tres sunt species, Nempe *Iacouin*, *Iacoupe*, & *Iacon ouassou*: boni gustus omnes inter cæteras aues.

Mouïton. Syluester pavo. Sunt autem nigri & Leucopæi, & corpus adeo magnum habent ac nostri, auis rara.

Genus ma-
gnatû per-
dicum.

Mocacoua. est genus perdicis quæ corpus magnitudine caponis habet.

Ynambou-ouassou. est etiam perdix fera alterius magnitudinem æquans.

Ynambou. Perdix est non multû ab iis distans, quas

quas, in Gallia videmus. *Pegassou*. Turtur. *Pai- Turtutes,*
rauc, Aliud genus turturis minoris. G.

Seta-pé pira senaé? Est-ne magnus bonorum
 piscium numerus? T.

Nan. Tot sunt.

Kurema. Mulus.

Parati. Mulus altero melior.

Aaara-pep. Piscis planus delicatior aliis.

Atrara bouten. Alius lutei coloris, qui mi-
 noris est pretij.

Atrara meri. Maximè parui qui in dulci a-
 qua viuunt, bonique gustus sunt.

Ouara. Magnus piscis boni saporis.

Kamouroupony-ouassou. Magnus piscis. G.

Mamope-dérétam? Vbinam degis?

T.

Vici circa
 ripas Gas-
 nabaræ.

*Karianh, ora-ouassou-onêe, Iauên-ur assic? pi-
 racã, opê, Eiraia itanê, taracouir-apã, Sarapo-u.*
 Sunt nomina propria virorum qui Ganabarã
 sinũ ingredientibus ad sinistrũ latus apparêt,
 nec mihi commodè explicari posse videntur.

*Keri-u Ahara-u Kouroumouré, Ita-aub, Ioi-
 rarouem.* Vici in ripa eiusdem fluuij ad latus
 dextrum.

Maiores vici in continenti ex vtroque la-
 tere hi sunt.

*Sacouarr-oussou-tuue, Ocarentin, Sa popem,
 Nouroucuue, Arasa tuue, V su potuue.* Ac multi
 alij qui ab iis qui cum indigenis commerciũ
 habuerunt, cognosci poterunt & à patribus
 familiãs, quos falsò reges vocant, qui in illis
 vicis habitant.

G.

Môbouy-pé toupica gaton heou? Quot magis sunt in his regionibus, hoc est fortes? T.

Séta-gue. Multi sunt.. G.

Essenon auge pequonbe ychesue, Nomina milium aliquem.

T.

Nân. Vocabulum ad reddendum eum attentum cui vis aliquid dicere.

Eapira-ni ionp. Nomen proprium hominis quod nomen sic exponas, caput semi caluum, & pedes admodum raro.

G.

Mamo pé se tam? Vbi habitat?

T.

Kariauh-bè. nomen compositum.

Kariauh-bè, In vicum quem ita appellant, est autem nomen fluminis cuiusdam à quo nomen vicum sortitur, quia ad eum situs est. Significat autem *Karios* domum. Componitur autem ex voce *Kario* & *auh* quæ domum significat extrahendo *os* & addendo *auh* erit. *Kariauh-Be,* autem est articulus ablativi & significat locum quem petis aut in quem proficisceris.

G.

Custos medicinarum aut femina *Cacodæmon* obsequia.

Mossen y gerre. Quod significat custodem medicinarum, aut ad quem medicine pertinet. Et vero vocabulo utuntur quæ mulierem veneficam designant aut à *Cacodæmone* agitatam. *Nossen,* est medicina *gerre* proprietas.

T.

Ourauh ousson auh arentin. Vici illius maximæ penna.

T

T.

Tou-conar-ousson-tune gouare. In quo cānç in-
star magnarum arundinum leguntur: T.

Ou-acan. Pręcipuus locus eius vici, quod si-
gnificat caput ipforum. T.

Soonar-ousson. Folium ab arbore collapsum.

Diuersarũ
rerũ nomi
na.

T.

Morgonia ouasson. Ingens malum citreũ aut
aureum, Sic vocatur. T.

Maé du. Est flamma ignis.

T.

Moraca-ouasson. Magnum tintinabulum.

T.

Tintina-
bulum.

Mae-nocep. Res quę partim emerfit è terra,
aut ex aliquo loco.

T.

Karian piarre. Via quę ducit ad carios. Sũt ve-
ro ipsi pręcipui inter eos qui fluuiũ Ganaba-
ram incolunt.

T.

Che-rorup-gaton, derour-ari. Maximè gaudeo
te venisse.

Nein téréico, pai Nicolas iron. Mane vero cũ do-
mino Nicolao, sic nominabãt Villagagnonẽ.

pai Nico-
las Villa-
gagno.

Neré roupé déré miccco? Adduxisti-ne vxorẽ?

G.

Arout-iran-chereco augermie. Adducã quũ ex-
pedita erunt negotia mea.

Miccco
vxor,

T.

Marape dereconran? Quid tibi est negotij?

G.

Chef auc-onã. Domus ad habitãdũ parãda est.

Domus.

y. 1j.

T.

Maravae-auh? Quod genus domus? G.
Seth, Daé-ehereco-rem-eouap-rengné, Nōdum
 scio quid sim facturus.

T.

Mein tereicouap derecorem. Cogita ergo quid
 sit faciendum.

G.

Peretam-repiab-irèè. Postquam vestrā regio-
 nem videro & aliquandiu cōmoratus fuero.

T.

N'éreico-icho pe de auem a irom? Nōne cū tuis,
 hoc est cum popularibus tuis habitabis?

G.

Marau-amo-pé? Cur illud petis?

T.

Aipo-que. Non sine causa dico.

Che pontoupa-gue déri. Id me malè habet, quasi
 dicas, id scire cupio.

G.

Princeps
 aut senex.

N'én pé amotareum-pe orerouñicheh? Nunquid
 primarium nostrum siue senē odio habetis?

T.

Erymen. Minimè verò.

S'érecogaton pouyr e im'éte mo. Nisi res esset ma-
 xima cura digna, dicendum esset.

G.

*S'é couaé apoau-e eugat engatouresme, yporere co-
 gatou.* Est mos boni parētis, vt quod amat di-
 ligenter conseruet.

T.

Bellum.

N'eresco-icho piré ouarini? Nōne in bellū post-
 hac

hac es profecturus? G.

Affoirénué. Aliquando proficiscar.

Mara-pé pérouagerré réré? Quod est nomen vestris hostibus?

Touaiat siue *Margaiat.* gens est quæ eadē est cū illis lingua: apud quam Lusitani habitant, *Ouetaca*, Verè sunt Barbari & degunt ad fluiuium *Mach-he*, & *parai*.

Nomina hostium Tououpinam. *Ouetaca* vbi habitent.

Ouéaném. hi Barbari cæteros anteceddūt, in syluis & montibus habitant.

Caraia. hi nobiliores sunt, atq; etiam cibus, tum aliis rebus ad vitam necessariis præ cæteris omnibus abundant.

Caraia. Inter alios excellentes.

Karios. Est populus qui degit vltra *Touaiare*. ad fluiuiū *Platā* cuius lingua eadē est cum *Tououpinābaultiis* & *Tououpinenkin*. Differentia idiomatis est inter eos quos supra nominauimus. Ac primū quidē *Tououpinambaultijs tououpinenkin: Tououaiarre, Tenreminō.* & *Kario.* Fermè eandem habent linguam.

Affinitas ac differentia lingu. inter Bras.

Karaia. Diuersam à reliquis habent & viuēdi & loquendi rationem.

Ouetaca. Differunt ab vtrisque & viuēdi & loquendi ratione.

Oueanem. hi etiā diuersum & victus & sermonis ab aliis modum habent.

T.

Teh-oioah pœireca à paanné, iendéue.

Modus loquendi.

Alius alium quærit, atque id magno nostro bono. Nā vox hæc *iende-ue*, est dualis quo Græci vtuntur cū de duobus fit sermo: hi tamen resoluitur voce nobis.

Ty ierob ab apóau ari. Exultemus quòd nos homines inuisunt.

Apóau ac meagerre, iendesue. Gens est nostri còmodi studiosa, quæ nobis bona sua largitur.

Tyréco-gatou iendesue. Diligenter eam conferuemus, hoc est, eam ita excipiamus vt ipsi satisfaciamus.

Iporenc été-am reco iendesue. Præclara se nobis res offert.

Ty maran-gatou apoau-apé. huic populo nos dedamus.

Ty moumourrou, mé mae gerre iendesue, Ne iniuriã faciamus Gëti quæ sua bona nobis affert.

Typoich apoau iendesue. Suppeditemus eis cibos ad viuendum.

Typoeraca apoaué. laboremus vt prædã pro ipsis venemur. Vox *yporraca*, præcipuè de piscium venatione intelligitur, sed eã ad alia etiam genera extendunt.

Tyrrount mae-tyronam ani apé, adferamus illis quidquid inuenire poterimus.

Tyre comremoich-meiende-mae reconssa-ue. Ne illos malè excipiamus qui nobis adferunt bona sua.

Pé peroinch auu-mecharaire oueh. Ne malisitis pueri mei.

Tapéré coih mae. Vt bona consequamini.

Tærecoih peraire amo. Et vestri etiã liberi.

Nyrecoih ienderamoyñ maé pouaire. Nulla bona habemus ab auis nostris.

O pap cheramoyñ mae-pouaire aitih. Quæcũque mihi auus reliquerat proieci.

Apoau maé ry os ierobiah. Magni æstimans ea

bona quæ nobis afferuntur.

Iẽderamouyn-remiẽ piaz potategue aou-aire. Quæ cum nostri videre optassẽt nec tamẽ viderũt.

The! oip otarhẽtẽ ienderamouyn recohiare ete, iendẽsue. Id bene est, quanta potior nostra cõditio patrum nostrorum conditione?

Iendẽ porrau-oussou vocare. Id nobis tristitiam omnem eximit.

Iende-co-ouassou-gerre. Id efficit vt magnos hortos habeamus.

En sassi piram, iendere mẽmynon apẽ. Non amplius dolent pueruli nostri quum tondentur.

Tyre coih apouau, ienderoua-gerre ari. Hos nobiscum contra hostes deducamus.

Toere coih mocap, ó maẽ-aẽ. Habeant catapultas, quod genus armorum sibi vindicant.

Mara-mo sentẽgatou-euin-amo. Cur non essent strenui?

Memẽ-taẽ morerobiarem. Est gens impauida.

Ty senenc apouau, marã-iende-iron. Experiamur ipforum vires dum nobiscum erunt.

Mẽnrẽ-taẽ movero arroupiare. Illi sũt qui debellant alios, Id est, Lusitanos.

Agne-he oueh. Quasi diceret, quidquid dixi verum est.

T.

Nein-tya-mouẽta iẽndẽrẽ cassariri. Colloquamur de iis qui nos inuisunt. Quod in bonam partem est accipiendum. G.

Nein-he atour-assauepage igitur mi socie: hic verò notãdũ est voces *Atour-assap* & *Cotouassap*, differre. Nã prior significat perfectũ fœdus inter eos ac nos pactũ esse, quo fit vt bona

Differẽtia inter *Atourassap*, & *Cotouassap*.

sint cōmunia, cuius Filiā aut sororē ducere in vxorē non possumus: Nō ita verò de Coutouassap: ea, n. appellatione nominis alicuius v-tūtur, vt tibię, oculi, auriculę & alia pleraq; eius generis nomina.

Colloq. de
variis reb.

T.

Mae-resse, iē de moueta? De quibus loquemur?

G.

Soeh macrouē-resse. De multis ac variis reb. T.

Cœlū, sol,
Luna, stel-
læ, terra,
mare, a-
qua dulcis
& falsa,

Mara-pieng vvaah rere? Quomodo vocatur cœlum?

G.

Cœlum,

T.

Cyh-rengne-tassenuoh maetironem desue. G.

Augebe, Rectè.

T.

Mah, Cœlum Couarassi. Sol. *Iasce,* Luna, *ʒ as-
si tata ouassou.* Stella matutina & vespertina quę
Lucifer vocatur. *ʒ asbi-tata-miri.* Alię omnes
stellę parux. *Y bouy,* terra. *Poiranem.* Mare. *V h-
ete.* aqua dulcis. *V h-éen.* aqua falsa. *V been
buhk.* aquę quas nauțę vocant Sōmaque. T.
ʒ ita. propriè lapis est, accipitur etiā pro quoli-
bet metallo & edificiij fundamento vt *ach ita,*
domus columna.

Ita, petra,
metallum
& domus
fund.

Y apurr-ita. fastigium domus.

Iura-ita. trabes domus.

Omne ge-
nus ligno-
rum.
Orapat ar-
cus.

Igaurah seu *y bouirah.* omne genus lignorum,
Ourapat. arcus, & quamuis nomē sit cōpositū
ex *y bouyrah,* quod est lignū & *apat,* vncū: Ta-
men pronuntiant *orapat* per syncopem.

Arre, aer. *arr aip.* Malus aer.

Amen, pluuia.

Pluuia.
Tonitru

Amen poytou. tempestas pluuia ingruente.
Toup-en, tonitru: *toupē Verap.* est coruscatio.

Tory-

Tory-hu: Nubes aut brumæ.

Nubes.
Montes.

Tbneture Montes.

Quum campestria loca vbi nulli montes. T.

Tane viri anh. Domus. *Vh-éconap* Fluius decurrens.

Planities.
Vici & fluij.

Vhpaou. Infula.

Syluæ.
Infula:

Kaa, omne genus Syluarum & nemorum.

Kaa-paou. Est sylua in media planitie.

Kaa ouan. Qui in syluis educatus est.

Kaa gerre. Cacodemō est qui ipsos vehemēter vexat.

Kaa-gerre
Cacodæmon.

Tgat. Linter ex cortice arborum, triginta aut quadraginta homines ad bellū euntes capiēs: accipitur etiā pro naui quā vocāt *yguerrousson*.

Tgat. Cymba.

Puissa-ouassou. Est rete piscatorium.

Inguea. Est magna Cymba ad piscandum.

Inguéi. Diminutium, Cymba quæ vsui est cū fluij exundant. T.

Rete piscatorium.

Nomoquot mae tasse nomidésue. Quæso ne quid amplius nomines.

Emourbéou deretamichésue. Iam de tua patria, & habitatione differe.

Augêbé derenguè eporem doup. Bene est, primū ergo interroga. Colloq. de Gallia.

Ia eh marape deretam-rere. hoc faciam. Quod est patrię ac regioni tuę nomen? G.

Rothomagum. Vrbs quędam nominis. T.

Tan ouscou-pe-um? Estne magnus vicus? Nullā ponunt differentiam inter urbē & vicū: quia ipsi nullas habent vrbes.

G.

Pa. Sic est.

T.

Moboy-pe-peroubichah gatou? Quot habetis
Dominos G.

Augé pé. Vnicum. T.

Mara-pe-sere? Quod illi est nomen? G.

Henricus.
2.

Henry. Tempore henrici secundi hæc nauigatio fuit suscepta.

T.

Tére-porren c. Præclarum nomen est.

Mara-pé-peroubichan eta-ein ? Cur non habetis plures Dominos?

G.

De princi
pe ac sub
ditis.

Moroéré-chih-gue. Non plures habemus.

Ore ramouim-ae. A temporibus maiorum nostrorum. T.

Marapienh-pee? Vos verò quid?

G.

Oroicôguè. Nos eo contenti sumus.

Orée-mae-gerre. Et bene nobiscum agitur.

T.

Epé noéré, coih-péroupichah-maé? Vester autè princeps bona ne habet?

G.

Oerecoub. Infinita habet.

Oré-maé-gerre a hépé. Quicquid habemus in ipsius arbitrio positum est.

T.

Oriniy pe ogépé? In bellumne proficiscitur.

G.

Pa. Ita.

Colloq.
de vrb. ac
vicis.

T.

Molouy-ae pe-cus : ny mae ? Quot vrbes
aut vi-

aut vicos habetis?

G.

Setà-gatou. Plures quàm possim dicere.

T.

Njresce nouih-ichopene? Nunquid mihi re-
censebis?

G.

Tpo icopouy. Id nimis longum foret.

T.

Tporrenc pe-peretani? Locus vestræ originis
est-ne pulcher?

G.

Tporren-gatou. Pulcherrimus.

T.

Eugaya-pe-per-auce. Vestrę domus sunt ne
similes nostris?

G.

Oicoe-gatou. Multùm abest.

T.

Mera-væ? Cuiusmodi sunt ergo?

G.

Ita-gepe. Sunt prorsus lapideæ.

T.

Touroussou-pe. Sunt ne magnæ?

G.

Touroussou-gatou. Maximæ.

T.

Vate-gaton-pé. Sunt ne multùm excelsæ?

G.

Mahmo. Multùm. Id verò vocabulum ad-
mirantis est.

T.

Engaya-pe-pet-ancynim? Interior pars ac-
ceditne ad similitudinem nostrarum?

G.

Erymen. Non.

De rebus
ad corpus
spectanti-
bus.

T. *Eſce-non de rete renomdau eta-ichéſué.* Recita mihi ea quæ ad tuum corpus pertinent.

G. *Eſcendoup.* Audi.

G.. *I-eh.* Paratus ſum.

Ché acan. Caput meum. *De acan.* Caput tuû, *Ycan,* Caput ſuum. *Oreacau.* Noſtrum caput. *Pé-acan,* Veſtrum caput. *An atcan.* Eorum caput. Vt autem hæc pronomina melius intelligantur, perſonas ſingularis & pluralis numeri tantùm declarabo.

Primùm.

Ché. Eſt prima perſona ſingularis num. quæ in omni ſermonis genere, ſiue primitiuo ſiue deriuatiuo, poſſeſſiuo, aut alio denique inferuit.

Ché-aué. Caput meum aut capilli.

Ché-voua. Mea facies.

Che-nembi. Meæ aures.

Chéſhua. Mea frons.

Ché-reſſa. Mei oculi.

Ché-tin. Meus naſus.

Ché-iourou. Meum os.

Che-retoupané. Meæ genæ.

Ché-redmiua. Meum mentum.

Ché-redmiua aué. Mea barba.

Ché-ape-cou. Mea lingua.

Ché-ram. Mei dentes.

Ché-aioeué. Meum collum, aut mea gula.

Ché-aſſeoc. Meum guttur.

Ché-poca. Meum pectus.

Ché-rocapé. Mea pars anterior.

Ché.

Ché-atoncoupé. Mea pars posterior.

Ché-pony-asóo. Mea spina.

Ché-rousbony Mei renes.

Ché-reuré. Meæ nates.

Ché-inuanpony. Mei humeri.

Ché inua. Mea brachia.

Ché-papony. Meus pugnus.

Ché-po. Mea manus.

Ché-poneu. Mei digiti.

Ché-puyac. Stomachus meus aut iecur,

Ché-reguie. Venter meus.

Ché-pourou-asseu. Umbilicus meus.

Ché-cam. Mammæ meæ.

Ché-oup. Coxæ meæ,

Ché-roduponam. Genua mea.

Ché-porace. Cubiti mei.

Ché-retemeu. Tibiæ meæ.

Ché-pony. Pedes mei.

Ché-puffempé. Ungues pedum meorum.

Ché-ponampe. Ungues mearum manuum.

Ché-guy-encg. Cor meum & pulmo.

Ché-encg. Anima mea aut mens.

Ché-enc-gouere. Anima mea postquam è corpore exiit.

Nomina partium corporis pudendarum.

Ché-rencouem.

Ché-rementien.

Ché-rapoupit.

Quæ quidem breuitatis causa non fusiùs persequar. Notádum verò est, nomina rerum accommodari non posse nisi pronomina primæ, secundæ, ac tertię personæ vtriusque nu-

meri attribuantur. Vt autem meliùs capiantur, hoc sit exemplum.

Primo.

Che, Ego, De, tu, Ahe, Ille.

Pluralis.

Oree, Nos. Peè, vos. Au-ae, illi.

Quòd ad tertiam personam *ahe*. est masculinū. Et pro fœminino & neutro *ae* sine aspiratione. Et in plurali *Au-ae*, est masculini ac fœminini generis, & proinde communis.

De rebus ad domū & culinam pertinentibus.

De rebus
ad familiã
spectanti-
bus.

Emire da-tata. Accende ignem.

Emo-goep-tata. Extingue ignem.

Erout-che-rata-rem, adfer fomites ad ignem fuscitandum.

Emogi pira, pisces coque.

Essessit, Torre.

Emoui. Elix.

Fa vecu óny-amo. Fac farinam.

Emogip-caouin-amo. Compone potum.

Coein vpe. Vade ad fontem.

Erout-v-ichesue. adfer mihi aquam.

Ché-renni augepe. Da mihi potum.

Quere me che-remyou-recoap. Veni vt mihi cibum præbeas.

Taie-poeh. Manus meas lauem.

Tae-iourou-eh. Abluam os meum.

Ché-embouassi. Esurio.

Nam che iourou-eh. Non esurio.

Che-ussesh. Sitio.

Ché-reaic. Caleo, Sudo.

Ché-ron. Frigeo.

Ché

Ché racoup. Febricito.

Ché-carouc-assi. Tristis sum.

Carouc tamen vesperam significat.

Aicotene. Me res quædam excruciat.

Che pouva-oussoup. Pessimè agitur mecum.

Che roemp. Lætus sum.

Aico memouoch. Ludibrio expositus sum.

Aico-gatou. Res mihi cedunt ex sententia.

Che-remiac-oussou. Meum mancipium.

Chere miboje. Meus seruus.

Che-roiac. Qui sunt minores me & ad mihi ministrandum nati.

Che-porracassare. Piscatores mei.

Ché-mae. Bona meâ, merces, suppellex. Denique quidquid meum est.

Ché-rémignognem. Est industriæ meæ.

Ché-rere-conarré. Meus custos.

Chéroubichac. Qui est maior me, quem nos Regem nostrum, ducem, principem denique vocamus.

Moussacat. Est bonus pater familiâs qui peregrinos viatores excipit.

Querre-muhan. Potens in bello, & in quadam re perficienda strenuus.

Tenten. Qui videtur in bello, aut in alia re fortis.

Ché-roup. Pater meus.

Ché-requeyt. Meus frater natu maior.

Ché-rebure. Minor natu.

Ché-renadire. Mea soror.

Ché-reue. Filius sororis meæ.

Ché-tiper. Filia sororis meæ.

De proge-
nie.

Ché-aiche Amita.

Ai. Mater mea. Dicunt etiam *Ché-si*, Mater mea: & sæpe quidam dum loquuntur de ipsa. *Ché sut.* Socia matris meæ, quæ patris etiam est vxor.

Ché rayt. Mea filia.

Chérememynou. Filij filiorum meorum & filiarum. Notandum est auunculum nomine, patris vocari & patrem nepotes & neptes suos filios ac filias appellare.

Verbū a-
pud Grā-
maticos

Quod Grammatici nostri verbum nominant apud Brasilienses dicitur *guengane*, quod idem est ac loquendi modus. Vt autem aliquam eius rei notitiam habeamus, exemplum in medium proferemus.

Primum.

Singul. Indicat. aut demonstrat.

Aico, Sum. *Ereico*. Es. *Oico*, est.

Pluralis.

Oreico, Sumus. *Peico*, estis *Auraé oico*. Sunt.

Tertia persona singularis & pluralis similes sunt, nisi quòd in tertia *an aé* pluralis numeri pronomen est addendum quod significat, Illi, vt apparet in præterito imperfecto numeri singularis, quod resoluitur per aduerbium *aquoémé*. Id est eo tempore.

Aico-aquoémé, Tunc eram.

Ereico-aquoémé, Tunc eras.

Oico aquoémé. Tunc erat.

Plus imperfectum.

Oroico aquoémé. Tunc eramus.

Peico aquoémé, Tunc eratis.

Aural

Auræ-oico-aquoémé. Tunc eram.

Pro præterito perfecto.

Singularis.

Accipiemus verbū, *Oico*, vt ante & hoc ad-
uerbium *Aquoé-méné*, quod est temporis præ-
teriti & plusquam perfecti.

Exemplum.

Assaousson-gaton-aquoéméné, Eū perfectè ama-
ui eo tēpore. *Quo-nénén-gaton tégne*, Nūc ve-
ro nullo modo quasi dicas debebat amicitia
meam colere quando ipsum amabam.

Pro futuro. *Aco-iren*, Ero in posterū. Et ita
deinceps de singulis personis tā sing. quā plu.

In Imperatiuo.

Oico, Sis. Toico, sit.

Plurali.

Toroico, Simus, Tapeico, Sitis.

Auræ-toico, Sint. Pro futuro vero addere o-
portet, *Iren*, vt ante. Et Imperando pro præ-
senti dicendū est, *Taugé*, quod est, Statim.

Pro optatiuo.

Aico-mo-mé. Quā libēter esse. Et sic deinceps.
Optatiuum resoluiimus per aduerbium *iron*.

Exemplum.

Taico-de-iron, Tecum sim & sic deinceps.

Participium.

Chéré coruré. Ens. Quod participiū rectè per
se intelligi non potest nisi addatur pronomé
de-abe-er-ae. Pluralis quoque *Oyéé, péé, an-ae*.

Vox indefinita pro infinito accipi potest.
Sed ea rarè vtuntur.

Coniugatio verbi *Aions*. Exēplū Indicatiui,

aut demonstratiui in præfenti tempore.

Singularis numerus.

Aiout. Venio, aut veni.

Ere-iout. Venis, aut venisti.

O-out. Venit, aut venit.

Plural. numerus.

Ore-iout. Venitis, aut venistis.

An-ae-o-out. Veniunt, aut venerunt.

In aliis tēporibus accipere debemus aduerbia quę pōst declarabimus. Nullū enim verbū coniugatur quin per aduerbiū resoluatur, tū in præterito, præfenti imperfecto, plusquamperfecto, Indefinito & futuro.

Exemplum præteriti nondum perfecti.

Aiout-agouéme. Tunc veniebam.

Exemplum præteriti imperfecti & perfecti.

Aiout-agouéméné. Veni, aut veneram eo tēpore.

Aiout-dimaé-né. Lōgum tempus elapsum est à quo veni.

Quæ tempora potiùs indefinita sunt censenda.

Exemplum futuri.

Aiout-Iran-né. Veniam certa die. Possumus etiam dicere *Iran.* quamuis non addatur *né.*

Notandum est etiam quòd dū addūtur aduerbia, personæ repetendę sunt, vt sic in præfenti indicatiui & demonstratiui.

Exemplum Imperatiui singularis numeri.

Eori. Veni: habet tātūm secundā personam.

Eyor. Nam in hac lingua non possumus imperare tertię personæ, quā nō videmus. Pos-

sumus

sumus quidem dicere.

Emo-out. Fac ut veniat.

Pluralis numeri.

Pe-ori. Venite.

Pe-iot. Venite.

Soni.

Eiot & pe-iot, Similē sēsū habēt, sed prior *eiot*, honestius est inter homines, quoniā vltimus *Pe-iot*, vsurpatur in vocandis bestiis & auibus quas domi alunt.

Exemplū optatiui: tamen videtur imperare.

Singula.

Aiout-mo. Libenter venissē. Et sic de ceteris personis vt in Indicatiuo: habet tēpus futurum addito aduerbio.

Exemplum coniunctiui.

Ta-iout. Veniam.

Sed ad implendam significationē addēda est hęc vox *Nein.* quę est aduerbium exhortandi, imperādi, orādi, & incitādi. Verbū hoc indicatiuo caret: attamē ab eo formatur participium.

Touume. Veniens.

Exemplum:

Che-rourmé-Affoua. nitin.

Ché. remiéreco pouére.

Vt veniens inuēni quod aliās perdideram.

Senoyt-pe. Hirudo.

Inuby-a. Cornua lignea quibus barbari sonitus cient.

FINIS COLLOQVII.

Insuper vt faciliùs iudicium de rebus à nobis in hac historia commemoratis ferre possint tum ij quibuscum eundo , ac redeundo nauigauit , tum ij omnes qui me in America viderunt , (è quibus non paucos superstites esse credo) ipsique aded nauarum , aliique qui vel tantillum ad Sinum *Ganabara* sub Capricorni Tropico vixerunt : In eorum gratiam colloquio catalogum hunc , qui nomina pagorum 22. ad quos non semel oberrauit adiungere visum est.

Pagi 2.
quos in
America
peragrat
habet Autor.

Ac primùm quidem hæc sunt eorum nomina qui siti sunt ad dexteram , ingredientis sinum illum. *Cariane*. 1. *Taboraci*. 2. Quorum postremum Galli *Pepinum* nominabant, de nauarchi cuiusdam nomine , qui nauem aliquando ad eum pagum operarat. *Euramyry*. 3. A Gallis *Goslet* nominatur de interpretis cuiusdam nomine , qui aliquandiu ibi habitarat.

Pira-onassou. 4. *Sapopem*. 5. *Ocarentin*, pagus amoenissimus. 6. *Oura onassou-ouécé*. 7. *Tentimen*. 8. *Cotina*. 9. *Pano*. 10. *Sariogoy*. II.

Alium præterea Galli petram vocant , ob rupeculam à mola non absimilem , quæ syluam ingredientibus iter ad istum pagum indicabat. 12. Alium quoque Galli *Vpec* nominant de Indicarum gallinarum nomine, quas Barbari *Vpec* nuncupant.

Alium præterea sagittarum vicum appellabamus , quòd cum primùm ad eum iter facere

ceremus, in syluam ingressi, sagittas multas ad procerissi-
 næ cuiusdam arboris putrefa-
 ctæ cacumen emissas defixeramus, quæ in po-
 sterum indicis vices nobis præstarent. 14.

Qui ad dexteram.

Keri-u. 15. *Acara-u.* 16. *Morgonia-ouassou.* 17.

Qui in Insulam magnam.

Pindo-oussou. 18. *Carouque.* 19. *Piranyou* 20.
 Alius præterea, cuius nomen mihi excidit si-
 tus inter *Pindo-oussou*, & *Piranyou*, ad quem
 in quibusdam captiuis emendis operam po-
 sui. 21.

Alius quoque inter *Carouque* & *Pindo-
 oussou*, cuius etiam appellatio non occur-
 rit 22.

Quæ sit tum pagorum, tum ædium forma
 alibi demonstraui.

z. iij.

CAP. XXI.

De nostro ab America discessu: deque naufragijs & alijs non minimis periculis, quæ primum in reditu nostro euasimus.

ERAM discessus nostri ab America causam si quis intelligere cupit, in memoriam sibi id reuocet necesse est quod suprâ Cap. VI. sub finem retulimus. Nos nimirum postquâ menses octo in Insula quam occuparat Villagagno, viximus (quos ad Idololatriam vti adigere non poterat) ab eo post suam à veræ religionis defectionem eictos fuisse. Itaque in continentem secessimus, ad sinistram Ganabarae sinum ingredientibus, ad eum locum quem nos *la briqueterie* nuncupamus, qui ab Castello Collignio passibus. M. distat. Ibi menses duos in tuguriolis quibusdâ à Gallis piscatum euntibus olim extructis degimus. Per illud tēpus Chappelleus & Boissius quos apud Villagagnonem reliqueramus ad nos veniunt, eandem ob causam eum deferentes ob quam nos ab illo discessionem feceramus: quòd nimirum ab Euangelio defecisset. Duo verò illi in nostrum sunt adscripti numerum qui naulum sexcentenarum Gallicarum libellarum, vnâ cum aliquanta com meatus copia cum nauclero, cuius naui transportati sumus,

Lateritia,
locus in
America.

Chapelleus
& Boissius cur à
Villagagnone ab-
scedunt.

mus, pacti eramus.

Verùm antequam vlteriùs progrediar, id est à nobis dicendum quod antea nos dicturos recepimus, nimirum quo se gesserit modo in nobis dimittendis Villagagno. Legati regij nomē prę se ferebat, munúsque obibat in illis regionibus. Quare Gallorum qui eò veniebant nullus quidquam contra illius nuntum adgredi ausus erat. Ille igitur tantisper dum naus qua reuecti fuimus in anchoris stabat ad Ganabaræ sinum, quo in loco onerabatur, ex scripto nobis abeūdi potestatem facit, & literas dat ad nauarchum, quibus illi significat ne cunctaretur nos naui deportare, id quidem illi per se licere: nam (inquebat fraudulēter) quàm gratus fuit mihi olim eorum aduentus, quo me id assequutum esse rebar quod optabam, eorum discessione tam delector, quando mecum non consentiunt. Qua specie insidias nobis clam struxerat. Arculam enim cerata tela obuolutam (qui mos est ab nauigantibus receptus) epistolis plenā, quas ad familiares scribebat, eidem nauarcho tradit: quibus dicam in nos conscriptam clā interferit, qua primo quoque obuio regio Iu

Villagagnonis indignissima perfidia.

dici vt in nos manus coniciat, ignique addicat, edicit, vtpote hēreseos criminis reos à se peractos. Atq; ita merita nostra in se collata Villagagno indignissima perfidia veluti obfignauit. Quam tamē (vt mox dicetur) in cōtrarium Deus conuertit euentum: maximo enim nostro solatio, Villagagnonis verò

Villagagnonis à vera religione defectio in causa est eorum à Gallis America non sit occupata.

Tandem Prid. Nonas Ianuarij Anno 1558. nauem nostram, Iacobæam nomine, brasilio, pipere Indico, gossipio, cercopithecis, Saguuinis, psittacis, aliisque id genus quæ iam pridem plerique nostrum, sibi compararant, onerata conscendimus. Sed antequam è portu soluamus prætermittere nolo, vt magis ac magis pateat Villagagnonem vnum impedimento fuisse quominus Galli regionem illam tenuerint, Faribæum quendam nomine, Rothomagensem, nauis nostræ præfectam nauigationem illam suscepisse religiosi nominis procerum rogatu, vt terram illam exploraret, atque habitationi idoneum locum deligeret. Ac sanè is nobis significauit, nisi Villagagnonis defectio obstitisset, ultra octingenta hominum capita longis belgicis nauibus è nauigatura mox fuisse. Ego verò facile credo, si Villagagno constanter in proposito perseuerasset è Gallia vltra capitum decem millia è commigratura fuisse, quæ & Insulam nostram ab Lusitanorum insultibus propugnassent (qua tamen non multò post discessum nostrum sunt potiti) amplissimisque ac fertilissimos agros sub regia autoritate in America incolerent. Quæ terra si id cõtigisset, Antarcticæ Galliæ nomen quod inditum fuerat, meritò retinisset.

Sed vt ad rem, eodem ipso die, nimirum Prid. Non. Ian. soluimus, ac Deo duce, vasto illi Occidentali Oceano rursum nos com-

mit-

mittimus. Recensione facta, capitum numerus ad quadraginta quinque est inuētus. Nauigium enim quo uehebamur oneraria erat nauis mediocris, cuius Nauarchus, nomine Baudouinus, de quo antè facta est mentio, nautas vigintiquinq; habebat, nos verò quindecim eramus. Nauigationem porrò illam nonnisi imminentis periculi cum formidine suscipimus: enimuerò plerique nostrum ob infinitos quos inter eundem exantlauerant labores, nisi adeò iniquus nobis fuisset Villagino, ut in Galliam remigrarent nunquam adduci potuissent: tum quòd sincerè Deum illic colere liceret, tum etiam soli fertilitate experta: quarum rerum in Gallia tum erat, atque est etiamnum longè maior difficultas. Hinc fit ut ego, qui Patriam meam semper amauit atque amo, Americę ualedicturus, hoc loco fateri cogar, me non rarò Americanorum confortij teneri desiderio, apud quos integritatem ac sinceritatem maiorem sum expertus quàm apud nostrates plerisque Christianum nomen præ se ferentes. Iam enim apud nos fides nulla superest, resque adeò nostra tota Italia facta est, inque dissimulationibus, atque verbis inanibus posita.

At quoniam ipso nauigationis nostræ initio Breuia erant nobis transmittenda, (sunt autem scopuli arenæ permixti) quæ in mare ad LX. pass. Mill. porriguntur, quæ etiã quàm longissimè possunt fugiunt nautę, vento non satis ad altum tenendum secundo, ut tã grauè

Quo die
Ab Americę
ca disces-
serimus.

Breuia.

declinaremus periculū retrò cedere propemodum coacti fuimus. Attamen postquam totos septem dies fluctibus agitati oberrauimus, nec multūm promouimus circa mediam noctē accidit nobis vt nautis pro more alternatim aquam è sentina *ὕδραυλῶ* haurientibus quamuis diu multūmque in illo perstitissent labore eā tamen exhaurire nusquam potuerunt. Nauclerus noster rem illam admiratus ad sentinam descendit, quidnam rei illud esset sciscitaturus. Nauem rimosam atque adeò aquis oppletam, vt iam paulatim demergi eam per sentiremus, comperit. Quare, minimè quærendum arbitròr, vtrum singulis nostrūm expergefactis vbi imminens illud periculum in quo versabamur innotuit, vehementer percussī fuerimus nec ne. Ac sanè, tam certum erat submersionis mox futurę indiciū, vt salutis spe omni abiecta, plerique iam mortem expectarent.

Veruntamen Deo ita prouidente quidam (in quibus eram) vitam suam quā longissimè possent producere decernunt: seque colligunt, ac duobus *ὕδραυλοῖς* nauem ad horam vsque meridianam sustentant, hoc est, duodecim horarum spatio, quo tanta abundantia in nauem influxit quanta totis viribus à nobis potuit exhauriri. Immo cum brasiliū quoq; erat nauis onusta aqua attigisset, sanguinem bubulum rubore referens è canalibus effluebat. Tantisper igitur dum tāta cū diligentia, quantam res ipsa flagitabat, neruos omnes

con-

Imminēs
maustragium.

contendimus, secundo flante vento ad reditum in Barbarorum oram, quam (vt pote non multum à nobis remotam) illius diei hora vndecima conspeximus, proram eò conuertimus. Interea nauæ qui cum fabro lignario sub foris erant rimulas quæ aquæ ingressum præstabāt sustrantes, tã gnauiter officio functi sunt, vel lardo, plumbo, panniculis atque id genus aliis quæ illis non parcè nobis subministrabantur, infestissimas quasque obturant: atque ita viribus iam deficientibus paulisper leuati fuimus. Attamen vbi faber lignarius nauem vndiquaque diligenter recognouit, asseruit eam (vtpote vetustam & vermibus erosam) ad tantam nauigationem minimè esse parem quanta erat ea cui iam nos accincti eramus: Autórque fuit, vt vnde excesseramus eò rediremus, ibique vel nauem aliam è Gallia venturam opperiremur, vel nouam conderemus: de qua sententia acerrimè est certatum. Nihilominus tamen vicit naucleri sententia, qui veritus vt si litus repeteret, nautis destitueretur, malle se affirmavit, vitam suam ad omnes casus obiicere (que erat illius amentia) quàm merciũ atque adeò nauis ipsius iacturam facere. Se quidem Philippo, aliisq; quibus præerat, si ad Americam oram redire animus esset, scaphã ad eos vsus daturum esse. Ad quæ properè Philippus se quidem Galliam repeteri decreuisse, atque suis omnibus vt idem facerent autorem esse respondit. Nauclerus verò alter excepit, na-

uigationem periculosissimã esse : ac præterea præsentire se eam diuturniorem futurã quàm vulgò crederetur : ac proinde commeatum tot hominibus alendis nõ suffecturum. Quibus auditis ex vniuerso numero sex conuenimus, qui navigationis pericula, ac præcipuè famem imminentem reformidantes Americanam oram à qua xx. tantùm passuum millia aberamus, repetere statuimus.

Id consilium vt exequeremur, haud mora, sarcinas nostras in scapham conuicimus, quæ nobis data fuerat, cum farinæ exigua copia, atque aliquâtulo potu. Sed dum mutuo valedicentes bene alij aliis precaremur, quidam ex iis qui cum Philippo remanserant, summo quo me prosequeretur amore motus manum mihi porrexit atq; ita inquit, obsecro te vt nobiscum remaneas, fac nos minimè in Gilliam esse appulsuros, attamen longè maior affulget spes salutis, siue ad Prouinciam Peruensẽ, siue ad aliquam insulam appellamus, quàm si ad Villagagnonem reuertamur, apud quem (vt facillè est conuicere) quieti nunquam eritis. His permotus cum longiori orationi locus non daretur, ego relicta in scapha sarcinarum mearum bona parte in nauem rursus confestim conscendo, atque ita periculum summum (vt dicemus) ab amico illo sagaciter præuisum effugi. Quinque reliqui quorum nomina non sine causa hoc recensebo loco, Petrus Bordonius, Ioannes Bordellus, Matthæus Vernellius, Andreas Fonta-

Gallorum
quinque in
Americam
reditus.

mis,

nus, Jacobus Ballæus, agrè à nobis nec sine lacrimis abscedentes Americanam oram repetière. Ad quam nonnisi maximo labore tandem appulerunt, atque ad Villagagnonè redierunt, qui tres primo nominatos loco ob Evangelii confessionè morte adfecit, uti fufus à nobis dicitur sub finem istius historiæ.

Itaque rebus omnibus apparatis, vela damus rursùmque mari nos committimus, putri ac vetusta illa naui vecti in qua ceu in sepulchro mortem potius quàm vitã operiebamur. Ac sanè præterquam quod maximo cum labore Breuia illa transgressi sumus, per totũ Ianuarium mensem continuis procellis ac tēpestatibus agitari fuimus, nauisq; nostra maximam aquæ copiã rimulis excipiebat, quam nisi continuo exhausissemus, centies de die (ut ita dicam) periissemus. Labor autem ille non fuit vnus diei.

Maximo igitur illo labore ultra quadringenta passuũ mill. proeecti, Insulã quandã incultam cõspicimus, in modũ turris rotundã, quæ quãtum cõiectura assequi possum passus mille in ambitu habebat. Eam verò cū ad dexteram præternavigaremus, eã non modo videntibus eo mense Ianuario abundare animaduertimus, sed etiã tanta aujũ copia, quarũ non pauca malo rudentibusque nauis nostræ insidentes prehendi se atque contrèctari patiebãtur, ut eminus columbariũ forma referret. Aues in ea erant nigri, leucopei, subalbi atq; varii id genus coloris, omnes quidẽ inter

Insula inculta arboribus atque aui- bus abundans.

volandum amplitudinem non mediocrē præ se ferebant, verūm captis quibusdam vbi plurimis eas nudauimus, corpore passerem amplitudine non superante eas esse comperimus. Ultrà quatuor passuū mill. progressi ad dexteram rupes acutas emergentes conspiciamus, quæ res metum dedit ne plures illiusmodi sub aquis laterent ad quos nauis allisa frangeretur, quod si contigisset ab ea exhaurienda immunes fuisset. Toto navigationis illius nostræ tempore quæ fuit quinque mensium terras nullas exceptis insulis illis conspeximus quas Nauicutores nostri in suis chartis minimè notatas inuenerunt, ac forsitan etiam à nullis antea conspectæ fuerant.

Sub finem Februarij mēsis ad æquinoctialem circulum accessimus, adeò vt tribus tantum gradibus ab eo distaremus. Sed quia dies iam quinquaginta erant elapsi, cum navigationis partem tertiam nondū confeceramus, commeatus verò pars bona erat consumpta, ambigebamus vtrum ad S. Rochi promontorium deflecturi essemus necne, quæ terra Barbaros quosdam incolas habet, à quibus commeatum nos accipere posse nonnulli sperant faciebant. Vicit tandem eorum sententia, quibus visum est vt vltius progredieremur, vtque cercopithecorum & psittacorum quos nobiscum vehebamus, pars occideretur, atque ita commeatui parceretur.

Porrò quarto huius historiæ capite summos retulimus labores qui nobis inter eundem

S. Rochi
promon-
torium.

dum

dum fuerunt exantlandi, vbi ad circulum æquinoctialem accessimus. At verò quia ipse expertus sum, non faciliorem à polo antarctico hoc tendentibus esse accessum, quæ mihi de ea re probabiliter videntur dicenda hoc loco adiiciam. In primis igitur illud ponendum est, circulum æquinoctialem cuius situs est ab Euro ad Fauonium, quasi dorsum siue spinam mundi esse, iis qui ab Aquilone ad Austrum navigationem instituunt, & contra, (nam alioqui sat scio in globo nihil summum nihil infimum esse) dico igitur & accessum ad mundi illam summitatem esse ab vtraque parte difficillimum, & in mari fluctus vtrinque æstuantes, quos tamen in immani illa abyssò cernere est difficile. Ventos quoque ab eo loco erumpentes atque in contrariam partem flantes, naues ipsas Æquinoctialis circuli accessu prohibere. Cui meæ sententiæ id suffragatur quòd statim vbi vel gradū vnum ab vtrauis parte transgressi fuerint nauæ, lætitia summa exultantes, ac de reliqua nauigatione bene ominantes sese inuicem ad com meatum edendum hortantur: adeò vt naues in decliui globi versantes, non ita difficulter agantur, atque ad summitatem illam tendentes agebantur. Adde quod maria omnia inter se quamuis conuexa (quæ tamen admiranda Dei prouidentia ne terras obruant frænantur, licet in terris fundata sint, atque adeo supra ipsam terram elata, quam in varias Insulas, & quasi particulas diuidunt.

Quid causæ sit cur circa Æquinoctialem lineam difficilis sit nauigatio.

-quas item inter se quodammodo concatenate-
 natas quibusdam filamentis & radicibus, ut
 ita loquar, in imis gurgitibus esse existimo)
 eum inquam hæc tanta aquarum moles vnà
 cum terra ipsa suspensa quæque duobus axi-
 bus sustentata (quos axes in quadrangulis v-
 trique polo oppositos esse fingo, quorù qua-
 tuor, decusses duas faciunt, quæ in orbem &
 semicirculum spheram totam ambiunt) per-
 petuo agitur motu, quòd ex æstu marino ap-
 paret. Cùm igitur motus ille sub Æquino-
 ctiali circulo initium habeat, certissimum est
 hemisphærio meridionalium aquarù ad præ-
 scriptos limites recedente eos qui in medio
 globo versantur quasi in æquilibrio nonni-
 hil hac quoque ratione ab cursu cohiberi.
 Addo insuper, quod & alibi attingi, aeris in-
 temperiem malaciásque, quæ sub æquatore
 crebrò obtinent, non parum incommodi af-
 ferre: imo obstare quo minus celeri cursu
 transmittatur. Hæc sunt quæ paucis ac quasi
 obiter de hac re mihi dicenda fuere, de qua
 tamen in vtramque partem controuerti faci-
 lè esse existimo. Ac sanè nemo est, quantum-
 uis eruditus, qui de his rebus statuere quid-
 quam possit, quod non refellatur. Solus enim
 Deus qui ingentem hunc orbem aqua terrá-
 que constantem condidit, quémque non si-
 ne insigni miraculo suspensam continet, ar-
 cana isthæc omnia nouit. Ac sanè non est dif-
 ficile argumenta quæ passim in scholis de hac
 re agitantur confutare; quæ tamen minimè
 sunt

sunt contemnenda , eo præsertim nomine quòd ingenia acuunt , dummodo isthæc omnia non primam (quod faciunt Athei) sed secundas esse causas meminerimus. Denique nihil certi hac in parte agnosco nisi id quod sacre tradunt literæ. Illæ enim Spiritum illius authorem habent à quo veritas omnis manet, ac proinde solas illas indubitatas habeo:

Sed cursum nostrum persequamur. Cùm tandem ad æquinoctialem circulum paulatim maximis cum laboribus peruenissemus, Gubernator naus, eleuationem nostram astrolabio rimatus est: atque asseruit nos sub linea illa æquinoctiali eodem ipso die quo Sol ad eam peruenerat versari , nimirum 4. Id. Mart: quæ res vt apprimè notâda, quæque ante illud tempus paucissimis contigisset ab illo est obseruata. Pluribus hæc persequi non lubet, cui libet tantùm æstimadum relinquo quanto æstus tum perpeffi fuerimus quibus Sol esset pro Zenith. Præterea quamuis, aliis anni temporibus Sol modò ad vnũ, modò ad alterum ex tropicis exspatietur: nullibi tamen siue mare siue terram spectes æstus infestior perferitur, quam sub illa zona, satis id mirari non possum quod à quodam alioqui fide (quantum mihi cernere datum est) dignissimo, est memoriæ proditum. Hispanos quosdam per regionem quandam Peruanam iter facientes, non modò miratos esse quòd sub æquatore niuem cõspexissent, immò montes niue obteçtos ægrè superas-

Sub æquatore ipsa die æquinoctiali versati sumus;

Hist. Gen. Iud. lib. 4. cap. 126.

sent, sed etiam tantum frigus experti essent, ut sociorum suorum nonnulli gelu rigore fuerint exanimati. Iam si vulgaris illa physicorum afferatur sententia, niuem in media aëris regione creari, quàm faciat ad rē, (quod cū bona eruditorū venia dictū sit) nō satis vi deo. Sol enim perpendiculariter in illa linea radios suos in terrā emittit, ac proinde aërē calefacit, qui niuē ferre non potest nedum ut eam cōgelet concreétque. Nec magis mouet me quod de montium altitudine atque de Lunæ frigiditate vulgò dici solet.

Iob. 38. 22.

Quare infolidum quid illud esse statuo, atque ab Philosophorum regulis exceptum: solutionem verò certiozem afferri minimè puto ea quam Deus ipse Iobo affert, cui ut ostēderet homines quantumuis acutissimos præclaris suis operibus rapiendis minimè pares esse, ait: An meos thesauros penetraſti? An grādinis thesauros oculis perlustraſti? Quasi summus ille opifex Iobo diceret, Quem hortum mihi putas esse, quo isthæc contineantur? tūne istarum rerum causas rimari potes? Minimè id quidem, tu imperitior es quàm qui isthæc possis assequi.

Sed ad rem. Africus tandem ventus nos ab æstibus illis summis eripuit, in quibus procliuius erat ut torreremur, quàm in Papali purgatorio igne: ac mox arcticum polum, cuius conspectu annum integrum carueramus, intueri cœpimus. Cæterùm ne lectores diutiùs detineam, ea minimè repetam quæ à nobis sunt

sunt

sunt commemorata, de permultis obseruatu dignissimis, de piscibus volantibus, aliisque prodigiosissimis, non vnus generis, qui à nobis inter eundem sub torrida illa zona visi sunt: verùm eos ad narrationem illam remitto.

Iam igitur eorum à quibus eripuit nos Dominus periculorum narratio est repetenda. Iurgium subortum erat inter vnum ex præfectis nauis nostræ, & nauiculatorem nostrum, quo fiebat vt neuter rectè officio suo fungeretur. Contigit vt nauiculatore ad 7. Cal. April. vicem suam explente vela omnia expandi atque in altum erigi iusserit: turbinem verò imminentem non animaduernerit, qui repente in vela nostra tanto impetu irruit. (quæ vt contraherentur iussisse debuerat) vt nauis in latus inclinata, adeò vt mali summum aquam attigerit, quin & rudentes, auium caueæ, aliæque sarcinæ paulò negligentius collocatæ in mare deciderint, non procul absumus ab exitiali submersione. Attamen rudentibus summa celeritate abscissis, nauis paulatim erecta est. Nihilominus tamen nos in summum discrimen tum deuenisse meritò affirmare poteramus. Illi tamen quorù culpa totum illud nobis euenerat, non illo periculo mansueti facti sunt, atque ad concordiam allecti. Sed contra simul atque à periculo exoluti fuerunt, gratiarum actionis loco pugnam intentarunt inter se adeò obstinatum vt periculù esset ne tandè ad cædem deuenirent.

Humand
ingenium
nisi à Deo
immutetur,
indomitum:

Aliquot post diebus obtinente malacia, faber lignarius cum nautis qui de nobis leuandis à tanto labore (dies enim ac noctes in nauis exhaurienda ὁσπρωλοῖς occupabamur) solliciti erant, rimas quas obthurarent diligenter perquirunt. Sed dum quandam farciunt, accidit vt asser longitudine & latitudine pedis vnus auulsus sit, aqua verò tanta copia tantòque impetu in nauem irruerit, vt nautas ipsos è vestigio abegerit, adeò vt illi fabrum lignarium reliquerint solum, ad nos verò qui in foris eramus accedentes re ipsa minimè explicata summo cum pauore exclamabant, actum est de nobis, actum est de nobis.

Casus qui submer-
sionē no-
bis prope-
modum
attulit.

Ad hæc Præfectus, cū nauarcho & Gubernatore, periculo vrgēte asseres nauis quæ foris sunt tegumēto cōfestim in mare deiiciūt, quo facilius educeretur scapha. Brasilijs quoq; maximam vim aliàsque merces quarum precium ad Gallicarum libellarum millia decem accedebat. Illi igitur cōsiliū de nauē relin-
quenda inibāt, dēque salute querenda in Scapha: Quam rursus ne nimio onere opprimeretur metuebant. Quo factum est vt nauarchus stricta machæra nos omnes ingressu illius prohibuerit: minatus, se brachium illi abscissurum qui primus in illam ingressum moliretur. Igitur rabido mari permittos nos esse autumabamus. Prius tamen illud naufragiū ex quo singulari Dei ope emergeremus, in mentem nobis redibat, hortabatúrque vt totis viribus in eo perstaremus, ne nauis obrueretur: cum tamē alioqui equè mortem

atque vitam opperiremur. Tamen tātum ef-
fecimus vt nauem incolumem retinuerimus.
Atqui non omnibus erat ea animi fortitudo:
nautæ enim plerique mortis illius quod im-
minebat genus reformidātes, adeò obstupu-
erant, vt rerum omnium curam iam abieci-
sent. Ac fanè, merito quidem asseuerare pos-
sum impios illos atheos qui passim inter po-
cula eos irridēt qui mari sese cōmittunt, quī-
que tot pericula subeūt, si apud nos adfuissēt
nugas illas & ludibria sua confestim horrēdis
terroribus permutaturos fuisse. Mihi porrò
dubium non est quin eorum qui isthæc aliā-
que quæ iā commemorauimus pericula sunt
lecturi plerique ex nostrate forma exclamēt.
Quàm tutum est brassicas in continente plā-
tare! Quàm faciliùs admirāda de Barbaris au-
diūtur quàm visuntur! Quàm sapienter olim
Diogenes eos laudabat qui nauigādi cōsilio
inito minimè tamen nauigabāt! Atqui nōdū
nostrorum hic fuit exitus malorū: tum enim
cum in istud incidimus discriminē ab portu ad
quem tendebamus vices centena passuum
millia aberamus. Fuerunt itaque multa alia
nobis subeunda pericula: quinimo (vt mox
dicetur) tantā perpeffi fuimus famem, vt non
pauci ex nostris extincti ea fuerint. Sed inte-
rim subiicienda est ratio qua istud euasimus
periculum. Faber noster lignarius humilis
quidem staturæ vir, sed animo forti, nauis
sentinam vt cæteri minimè reliquerat, sed
cōtra penulā suā nauticā vasto illi hiatui ad-

mouerat, pedibúsq; vt aquę virib. obsisteret quibus tamē non semel est à suo loco dimotus, atque in altum elatus, calcabat, tum quāta poterat vocis cōtentione eos aduocabat qui in foris erant consternati atque in summam iam deuenerant desperationem: monebátq; vt sibi vestes, xylina cubilia, aliáque quæ vsui erant subministrarent, quibus quàm maximè possent aquæ impetus tantisper cohiberetur, dum asserē appareret, quo hiatus ille perniciosus refarciretur. Quibus diligenter supeditatis illius opera ab tam præsentis periculo liberati fuimus.

Ab eo tempore ventis adedò aduersis vsi sumus, vt naus nostra modò ad Eurum, modò ad Fauoniũ depelleretur, cū tamē ad Austrũ tēderemus. Præterea Gubernator noster illius artis nō admodũ peritus à cursu aberrauit, atq; ita incertũ cursum donec ad Tropicum Cancrī peruentum fuerit tenuimus.

Præterea per quindecim dies inter herbas mari innatantes versati sumus, quarum tanta erat densitas, tantáque copia, vt nisi securibus eas secantes, nauigio, quod illis frangendis erat impar, viam fecissemus, futurum autumo fuisse vt ibi substitissemus. Quoniam autem herbarum illa copia mare quodāmodo turbidum efficiebat, nos in paludib. cœnosis versari credebamus: ac proinde Insulas quasdam in propinquo esse iudicabamus. Verùm iacta bolide, cui funis quingentenarum vlnarũ longitudine alligatus est, nec fundum
atti-

Herbidũ
mare.

attigimus, neque etiam Insulas vllas aut continentem animaduertimus. Ad hæc id commemorare libet quod ab Ind. Hist. de hac re memoriæ est proditam: Christophorus Columbus, inquit, ea quam primùm instituit navigatione ad Indiam nouam cognoscendam, Anno nimirum 1492. Commeatus reparandi gratia ad vnam ex Ciuariis Insulis diuertit, à qua paulò post digressus, cùm dies permultos nauigasset, tandē ad mare adeò herbidū deuenit vt pratum referret. Quæ res non parum eum commouit quamuis nullum subesset periculum. Sed herbarum illarum descriptionem subiungere placet. Colore sunt subflauo, ad scœnum iam exsiccatum accedente, foliis à ruta hortensi non absimilibus: baccas iuniperinas referentibus: prælongis quibusdam filamentis ac fibris colligantur, non absimili ab hædera terrestri modo, atque ita radicibus expertes, mari ipso innatant. Cæterùm non satis tutò tractantur, nonnunquam etiam sordes nescio quas rubras, quarum forma ad galli gallinacei cristam accedit mari innatâtes vidi, quarum adeò periculosus erat contactus, vt si à nobis attrectarentur, manus confestim intumesceret, ac rubore infestaretur.

Hist. Gen.
Ind. li. I. c.
16.

Herbarū
ill. rū ma
rinarum
descri-
ptio.

Quisquilia
rubra ma
ri innatâ-
tes.

At quia nuper in sermonem de bolide incidimus, de qua multa ab anilium fabularum commentis non admodum aliena sæpius audiui, nimirum nauigantes ea iacta è terra que inheret, quibus in regionib. versentur agno-

Bolis quid
sit, quif-
que illius
vſus.

ſcere quod falciſſimum eſſe de Occidentali mari aſſero. Itaque quod res eſt ſubiiciã. Bolis ergo inſtrumentum eſt trũculum piramidalem forma referens ac acuta parte perforatũ, quod funibus attextitur, ſebum verò ab altera parte applicantes in profundum demergũt nauetę quoties locũ ſtationi idoneum nactos ſe eſſe putant. Cui ſi arena adheſerit opportunam eſſe ſtationem colligũt: ſin minũs, limum aut rupes ſubefſe cognoſcunt, cui anchora deſigi minimè poteſt, ac proinde aliò eſſe properandum.

Hęc habui dicenda ad erroris illius refutationem. Ij enim omnes qui in alto Oceano nauigarunt immenſam eſſe illius & inſcrutabilem, quantauis maxima funium copia adhibita, profunditatem norunt: Quò fit vt dies nocteſque, quãdiu ſecũdus eſt ventus, curſus fit tenendus: obtinente verò malacia, cõſiſtere neceſſe fit. Nauigia enim mari illi accommoda perinde ac naues actuariæ remis non agũtur. Ex quo patet nugas eſſe ea quæ vulgo referũtur: bolide humum erui, qua in quibus terris nauetę verſentur dignoſcant, cùm vaſti illi gurgites (vt ſuprà dixi) ſint penitus inſcrutabiles: Quòd ſi in mediterraneo mari, aut in ipſa terra vt quidam de Africę deſertis referunt in quibus ſtellarum & pixidis mari-nę ductu viatores iter conficiũt, locũ habeat, penes authores fides eſto. Ego quæ de Occidentali Oceano dixi vera eſſe confirmo.

Calchõd.
de bello
perſico.

Igitur poſtquã herboſum illud mare præ-
ter-

tergressi sumus, veriti ne in piratas incidere-
mus, tormēta aliquot ferrea aptauimus, aliá-
que munimēta instruximus. Quæ res nouum
nobis creauit periculum. Cum. n. tormenta-
rius noster puluerem igni admouisset, tandiu
eum apud ignem reliquit quoad vas cui fue-
rat impositus cādesceret, atque adeò ignem
conciperet: cuius flamma vniuersum nauigiũ
nostrum penetrauit. Adeo vt perparum ab-
fuerit quin ob picem qua vndiquaque oblitũ
erat nauigiũ flammis correpti fuerimus qui-
busdam velis ac rudentibus infestatis, tribus
quoq; nautis grauissimè adustis, quorũ vnus
post aliquot dies vitam cum morte commu-
tauit. De me quod attinet nisi vultui meo pi-
leum opposuissē, haud dubiè adustione fui-
sem turpatus, nisi quid grauius mihi accidis-
set. At illius mei pilei beneficio summis tan-
tũ auriculis capillisque adustis incolumis
euasi. Quod quidem ad decimum septimum
Cal. Maias nobis contigit. Iam hoc loco ali-
quantulum est respirandũ nobis per Dei gra-
tiam ab naufragiis, submersione, incendiõq;
hactenus liberatis.

CAP. XXII.

De extrema fame, tempestatibus, aliisque non paucis periculis, à quibus in Galliam redeñtes diuina ope erepti sumus.

NOT tantisper euitatis periculis è Scylla in Charibdim incidimus. Etenim cibariis nostris iam ante non quidem opiparis pars media repente fuit detracta, eò quòd tum temporis à Gallia decies centena passuum millia aberamus, quam moram non tempestates tantum, nobis attulerunt. Nam (quod etiam alibi dixi) Gubernator noster à cursu adeò aberrauerat, vt cum assereret nos ad Hispaniæ oram accedere, Insulas Efforeas legeremus, quæ ab Hispaniensi ora sexies cetera passuum millia distant. Ille igitur error eò inopiæ nos redegit, vt sub Aprilis mensis finem com meatu penitus careremus. Postremum igitur solatium fuit, vt Cellulam gypsatam, in qua com meatus recondi solent, euerrere-
mus : in qua vermes & murium excrementa maiori copia quàm micæ reperimus, quibus quilibet tamen illis diligenter collectis, ac sigillatim distributis, pulmentum cõficiebamus, quod nigredine & amaritudine fuliginem superabat. Id genus cibi quàm palato esset gratum

Vermes
ac murii
excremen-
ta vna cū
micis pa-
nis colliguntur &
eduntur.

gratum minimè est quærendum. Per illud tempus quicumque cercopithecus & psittacos referuarant iis (quod iam pridem à multis erat factum) vesci non dubitarunt. In summa, iam ipso Maij mensis initio ex nautis nostris duo fame necati sunt, atque pro nauigantium more in ipso profundo sepulti. Præterea tã dira vrgente fame totos viginti dies procellis ac tempestatibus adeò vexati fuimus, vt non modò vela omnia complicare, clauumque obligare, sed nauigium amplius regere impotes permittere illud flatibus atque vndis coacti fuerimus. Quæ res effecit, vt per totum illud tempus quantumuis vrgente fame piscis à nobis nullus fuerit captus. In summa repentè nos in diram famem incidimus extrinsecus vndis, intrinsecus verò aqua petimur. Quare in eorum gratiam qui mare nondum viderunt, quos meritò mediã tantùm mundi partem vidisse dixeris, hoc loco, id est in memoriam reuocandum quod psaltes de nauigantibus asserit:

Nautas
duo fame
necati.

Psal. 107.
22. 24.

At vos tranantes pictis vada salsa carinis,

Maris coloni diuitis,

Magna Dei verè miracula cernitis, alti

Dispersa campis æquoris.

Nam simulac iussit, rapidi tota æquora venti

Ad ipsa tollunt sidera.

Abripitur pariter ratis, & nunc nubila tangit:

Tumente veëta gurgite,

Tartara nunc contrà præceps cõtendit ad ima,

Ipsisq; mergitur inferis, &c.

Per illud tempus cogente rerum inopia, quàm admiràda cōciperēt vota Nautę Papi-
fticā superstitionē profitentes: Nicolao enim
Cereū simulachrū iustę humanę magnitudi-
nis sese persoluturos esse vouebāt, si quando
daretur vt portū attingerent. Atqui aliud ni-
hil illud erat quàm Baalem oculis & auribus
captum compellare. At nos veram Religio-
nem professi ad verum illum Deum vota om-
nia dirigebamus cuius benignitatem atque
fauorē toties experti eramus : cuius etiā ope
in media ipsa fame non sine insigni miracu-
lo sustentabamur, à quo etiam vno mare ip-
sum ac tēpestates sedare posse noueramus.

Interim licèt inedia ac proinde macie ad-
eò confecti essemus vt nauigationis obeun-
dis ministeriis vix ac ne vix quidem idonei
essemus, egestas tamen singulos eò compelle-
bat vt quacúmque fieri posset ratione de fa-
melicò ventre saturando cogitarent. Non-
nullis in mentem venit vt frustula parmarum

Parmæ ex
tergo Tapirousson
mādūtur.

ex tergo *Tapirousson*, de quo antea, in aqua
decoquerent, ederentque: at illa inuentio nō
ita successit. Alij igitur eadem frustula exci-
pientes prunis imposita torrent, quod adu-
stum erat cultro eradunt : quod optimè suc-
cessit, corium enim illud nobis fame iam cō-
fectis suillam cutem prunis affatam sapore
referebat. Hoc facto experimento, quicun-
que parmas eiusmodi habebant frustatim eas
concidebant falcibus, aliisque instrumentis,
Frustraque diligenter in sacculis recondita a-

apud

pud se continuò gestabant, immo in tanto apud eos erant illa pretio, atque loculi auro oppleti apud auaros & fœneratores nostrates esse solent. Iosephus de Hierosolymitanis obsessis verba faciens memoriæ prodidit eos nec cingulis nec calceamentis abstinuisse, Coriâque scutis detracta mandisse. At non defuerunt inter nos qui & Coriaceos thoraces ipsâque adeò calceamenta ederent. Immo pueri, qui nobis famulabantur fame adeò pressi fuêre, vt à Laternarum cornibus non abstinerent, quarû in nauigiis maxima suppetit copia, immo sebaceis ipsis Candelis si quas offenderent non pepercerunt. At nos summè debilitatos iugiter in exhauriēda nauē laborare necesse erat, alio qui mox submersi fuisset, inediâque nostram largo potu compensassemus.

De Bello Ind. lib. 7. capit. 7. Thoraces coriacei & calceamēta exeduntur. Laternarû cornua cādeleque Sebaceæ cibi vices præstant.

Porro ingentem bolidē tertio nonas Maias sub solis Occasum in aëre ardentē conspeximus, cuius tanta erat velis nostris reuerberatio vt ea igne iam correpta esse crederemus: attamen nullo nostro incommodo statim euolauit. Iam si quæraturn vnde bolidis illa ortum habuerit, Respondeo rei illius causam indagare difficillimum esse, præsertim cum terras nouas ex quibus ichtyocollæ aduehi solent, Insulamque Canada præterlegere-mus, quæ regio est frigidissima, ex calidis exhalationibus ortam esse nemo dixerit. Nos igitur vt genere omni incommodorum affluctaremur, Aquilone vento adeò infestati

Bolidis ignea in aere conspicitur.

fuius, vt totos dies quindecim calorem vix vllum persenserimus.

Tormentarius noster ad 4. Cal. Maias, cū antè tanta fuisset fame oppressus vt psittaci viscera me præfente cruda paulò antè deglubisset, diem suum obiit, nec terræ, sed mari sepulchrali vt & superiores mortui mandatus est. Cuius mortem eò æquiore tulimus animo quòd opera ipsius facilè careremus: Et enim si Piratæ quidam eo tempore nos aggressi fuissent, non modò non propulsaremus eos, sed vltro in deditiõenire summis votis optabamus (quæ erat nostra miseria) dummodò cibus suppeditaretur nobis. Sed prout Deo visum est nos per totam nauigationem illam affligere, vnicum conspeximus nauigium, quod assequi minimè potuimus, vela enim apparare maturè per imbecillitatem nostram non licuit.

Mures captantur atque māduntur.

Cæterùm consumptis illis de quibus paulò antè memini parmis, coriis, ipsisque adeò arcarum tegumentis, breuiter quicquid famem explere poterat, nos vltimam nauigationis nostræ lineã attigisse existimabamus. Sed penuria artium inuentrix, quosdam ex nobis mures vt venarentur compulit. Illi enim fame oppressi (quòd micas cæteraque omnia quæ corrodere solebant diligenter collegissemus) turmatim per foros cursitabant. Nos verò cū diligenter, tum ingeniosissimè iis captandis variis decipularum generibus adhibitis inuigilabamus, nonnunquam
etiam

etiam noctu feliū more eos obseruabamus. Quo factum est vt quantumuis latentes perpauci manus effugerint nostras. Ac sanè murum tum pluris, quàm bouem faceremus in continente, æstimabamus. Vidi enim qui coronata tria, nonnunquam quatuor, in singulos mures numerarent. Immo quendam obseruauī, qui cum Chirurgus noster mures duos simul cepisset, hac voluit cum illo agere conditione, vt si murium suorum alterum commodare vellet, cum primum ad portum appelleremus, galerum, thoracem, femoralia, & tibialia ipsi penderet. Ille tamen (quòd vestes vitæ suæ posthaberet) conditionem respuit. Denique mures frequentes ac minimè exenterati in aqua marina elixabantur, qui tamen maiori nobis erant in pretio, quàm sint in continente veruecini armi.

Prætereà quò magis ac magis pateat nihil quod edule esset à nobis contemni, de quodam narrabo, qui cùm Præfectus noster murum satis grandem apparasset, quatuor exsectis pedibus, quos in foris reliquerat, eos diligentissimè collegit, prunisque assauit, asseruitque se perdicum alas tam sciti saporis minimè vnquā edisse. Ac sanè, quid est quod non tanta inedia oppressi mandissemus, aut potiùs vorassemus, qui ad explendam famem ossa ipsa olim proiecta aliàsque id genus sordes summoperè optabamus? Nec dubium est quin si nobis virides herbæ aut scœnū adfuisset, brutotum more ea mandissemus. Atqui

Muriū
des dili-
gētissimè
colligun-
tur.

non solùm cum malo hoc conflictabamur, totis enim viginti diebus quibus fame illa infestati fuimus, neque vinum neque aquâ dulcis in naui nostra visa est, restabat tâtum exiguus ficeræ cadus, quem præfecti nostri ad eò parcè distribuebant, vt si vel Monarcha quis tum nobiscum fuisset, cæteris largiorem potum non obtinuisset : singulis autem cyathus

Sitis fame intolerabilior.

quotidie assignabatur. Cum itaque non minus siti quàm fame infestaremur, quotiescûque decidebat pluuia linteis expansis, ferreoque globulo in medio sito vt commodius in vasa subiecta instillaret, aquâ excipiebamus. Immo eâ quæ per foros effluebat, diligenter colligebamus, nec obstabant sordes quæ eâ lōgè turbidiorē ea quæ per vicos in vrbibus præterfluit, reddūt, quominus à nobis ebiberetur

Sancerrana fames.

Denique quamuis ea fames quam Anno 1574. in obsidione Sâcerrana perpeffi sumus, in earum numerum quæ grauissimæ habentur recēseri debeat, vt videre est ex historia quâ de ea re nos ipsi edidimus, quamuis diuturnior, non tamen equè grauis atque ea de qua nunc agimus fuit. Sancerræ enim neque aque neq; vini laborauimus inopia, præterea herbæ quædam ac radices, vitiûmque gemmæ nobis suppetebant. Ego sanè si ob causæ iustæ patrocinium, obsidione alicubi tenerer, tantisperdum Deo creatis rebus benedictionem suam impertiri visum esset, quid pelles, membranæ, bubalini thoraces, aliæque eiusmodi succum aliquantulum habentes, quibus tamen

tamen quotidiano vsui quamuis minimè familiaribus, in illa obsidione famem tolerauimus, expertus minimè vnquam famis metu in deditiōem hostibus venire, dummodo earum rerum copia suppeteret. At in illa nostra nauigatione longè diuersa erat ratio, eò enim redacti fuimus vt nihil nobis restaret præter brasiliū lignum, præ omnibus aliis lignorum generibus siccum, atque humore expers. Nihilominus tamen non defuerunt inter nos qui fame ad extremū adacti, cibi aliū inopia, lignum illud dentibus atterere conarētur. In quibus erat Philippus dux noster, qui cum frustulum ori admouisset altum trahens suspirium me his compellauit verbis. Heu mi Leri, pecuniam in Gallia ad quater mille libellas olim credidi, cuius apocham vtinam conscribere tenerer, & mihi pro ea panis vnus cum cyatho vini mihi præberetur. Petrus autem Richerius Pastor, qui non ita pridem Rupellæ ad Dominum migravit, in cellula sua prostratus iacebat, adeoque erat viribus omnibus expers vt capud ad Deū oraturus minimè posset attollere, attamen ita prostratus indefinenter precibus ad eū fundendis intentus erat.

Antequam sermoni huic finem imponam, id obiter obseruare libet, quod in aliis quidem, maximè in me ipso animaduerti, qui binas fames expertus sum, easque eiusmodi, vt nullum vnquam horridiores euasisse credam. Corporibus inedia debilitatis, & defi-

B. j.

Brasiliū lignū corroditur.

Philippi votum.

Richerij debilitas;

Inedia rabiem generat.

ciēte natura, sensibus alienatis, spiritibusque dissipatis, non modò feroces, sed & morosi & iracundi fiunt homines. Illa porrò iracundia meritò rabiei genus dici potest: Quò fit vt appositè vernaculo nostro sermone is fame dicatur furere, qui fame premitur. Præterea quoniam experientia res omnes expressiùs edocet, video non sine causa Deum populo suo minantem famem nisi suis pareat præceptis, disertè exprimere futurum vt viri illius qui fuerat mollis, & delicatus, valdè malignus sit oculus in fratrem suum, & in vxorem sibi charissimã, atque in filios suos, adeò vt non det vlli ex eis de carne filiorum suorum quam comedet. Nam præter ea quæ in Hist. Sancer. commemorauimus exempla de parentibus qui ex liberis suis vnum comederunt, deque militibus quibusdam qui postquam cadauera eorum qui bello cæsi fuerāt, degustassent, se decreuisse si malum illud diutius perstitisset, viuis manus afferre, affirmare possū nos durante illa Nautica fame vix ac ne vix quidem pacatè alij cum aliis colloqui potuisse, licèt Dei timore cohiberemur, immò quin (quod Dominus condonet nobis) malignis oculis alij in alios fuerimus.

Deut. 28.
53. 54.

Prodigio-
sa multa
famis tē-
pore in
mentem
plerisque
venerant.

Nautæ fa-
me ene-
cati.

Sed vt reliquum nauigationis nostræ cursum describere pergam: Contigit rebus nostris in peius ruentibus, vt nautæ alij duo 17. Cal. Maias fame necati fuerint. Quo tempore ex nostris nonnulli fuere qui tam diuturnum errorem nostrum in aquis secum reputantes,
nulla

nulla obiecta terra animo suo fingebant nos
 in nouo versari diluuiò. Cum igitur nautas
 illos mortuos in mare præcipites dari ani-
 maduertimus eundem nobis exitum omni-
 bus impendere credebamus. Ego in tanta re-
 rum inopia qua, vt dixi, cercopithecì ac psitt-
 aci quos vehebamus confecti fuere, ad illud
 vsque tempus psittacum plumis decorum, an-
 feris magnitudine, articulatè voces multas
 humanas imitantem, studiosissimè cõserua-
 ram: eum Gaspari Collignio offerre sperabã,
 atque ea spe quinque dies cautissimè occul-
 taram, nullo ei præbito cibo. Hunc tum vr-
 gente fame, tum quòd vererer ne mihi noctu
 furto furriperetur, post alios omnes occidi.
 Ille mihi amicisq; aliquot meis per tres qua-
 tuorve dies alimento fuit: integer autem à
 nobis fuit esus, nullam enim particulam præ-
 ter plumas eiecimus, adeò vt non carnes tã-
 tum, sed & viscera & pedes ipsos, atque adeò
 vngues, vncúmque rostrum corroserimus.
 Auis istius mortem egerrimè postea tuli: do-
 lorem auxit, quod quinto ab eius obitu die
 terram conspeximus. Cum igitur illius gene-
 ris aues faciliè careant potu, vel tribus nuci-
 bus totum illud tempus vitam illius susten-
 tare potuissem.

At verò, dicet quispiam, quid nobis cum
 tuo psittaco? nõsne perpetuò in miseris illis
 vestris suspensos tenebis? Annon tandem ali-
 quando malorum & quidem omnis generis
 satis? Nunquid aut vita aut morte finis tan-

Qua die
continētē
conplexi-
mus.

dem dabitur? dabitur utique: Deus enim qui (non sanè vulgari cibo) corpora nostra sustentabat, opē nobis tulit opportunissimam, effecitque immensa sua bonitate ut 8. Cal. Jun. cum iam ad foros fermè languore confecti iaceremus, Britanniam inferiorem conspexerimus. Veruntamen quod non semel à Governatore nostro decepti fuisset, qui terræ loco nubes nobis ac chimeras indicarat quæ properè euanuerant, speculatore iterum atque iterum pro more exclamante, Terram, Terram, vix tamen verè illud dici credebamus. Atqui secūdo flāte vento prora obuersa mox certò cognouimus continentem in propinquo esse. Iam verò ut liquidò appareat quantam in miseriam quantūmque in discrimen adducti fuerimus, quāmq̃ opportunè Deus sit nobis opitulatus, huc referre lubet quod nauclerus noster edita voce affirmavit statim ut gratiarū actiones ob imminētē liberationē nostrā egisset: Se nimirum omnino decreuisse, si diem vnū adhuc in illo tam misero statu permansissemus non quidem forte agere (ut ab nonnullis, in tales redactis angustias est aliquando factum) sed aliquem ex nobis clam interficere qui cæteris esui esset. Quæ res minimè me commouit, conscius enim mihi eram (quamuis omnes macie essemus confecti) me ab illo periculo tutum satis fuisse: nisi fortè cutem & ossa nuda pro carnibus habere voluisset. Quoniam autem nauetę nostri Rupellam appelle-

Prodigio-
sum decre-
tum.

re decreuerāt, vt ibi Brasiliū suū lignum venderent, cum iam ab Britānia sex passuum millibus tantū abessemus. Nauclerus cum Philippo & quibusdam aliis scapha vecti ad oppidulum proximum (hodiernum vocant) contendunt, cibaria comparaturi. Inter quos duo ex nostris quibus pacunias speciatim numeraueram ad cibaria quædam mihi comparanda, vbi ad continentem appulerunt, nauem nostram famis domicilium esse rati, disertè testati sunt se in eam pedem nunquam relaturos: quod ab ipsis est factum. Relictis enim in naue sarcinis suis ab illo tempore eos nunquam vidimus. Attamen eorum vnus qui solus mecum è quatuordecim illis quorum nomina initio recensui, hoc anno 1584. quo historiam hanc corrigo recensēoque, quāto cum labore pristinæ restituti fuerint valetudini ad me scripsit. Nobis quid hac in parte contigerit mox narrabo. Nobis in Anchoris nostris operientibus ad nos accedere piscatores quidā, à quibus cibaria petimus, illi se à nobis irrideri arbitrati, immò ne iniuria aliqua afficerentur veriti, fugam capessunt, at nos quos vrgebat fames, eos vt consisterent cogimus, inque eorum lintrem irruimus. Tum illi extrema quæuis sibi imminere credebant. Nos verò pacatè omnia agere, cūmque cibariorum nihil præter cibarij panis frustra aliquot comperissemus, vnus ex illis inuentus est qui exposita extrema qua premebamur fame ad eò ferū se præ-

Ititit, vt pro panis illius frustulo, quod vix obolo vānisset, festertios duodecim non dubitauit à me exigere. Nōstri autem mox cum cibariis ad nos redeunt, quàm auidè à nobis fuerint excepta necesse non est dicere. Tum in proposito perseuerātes, nimirū vt Rupelæ litus peteremus, iam passuum sex millia nauigamus, cum ab Nautis qui nos affecuti sunt admoniti fuimus Piratas quosdam ad oram illam vagari. Quare post tot tantāque pericula, quæ Dei ope euaseramus, si vltro in periculum nos coniiceremus, videntes illud nihil aliud esse quàm Deum tentare, illo ipso die 7. Cal. Iunias portum intramus, Blauuentensem, in Britannia: ad quod per illud tempus naues permultæ è variis regionib. reduces appellebant: quæ & tormenta displodebant, aliāque nauigantibus solemnia celebrabāt, atque ob partas victorias triumphabant. Inter quas vna erat ex vrbe Samnalea, cuius nauæ Hispanicam ex terris Peruanis reducem ceperant. Ea pretiosis quibusque mercibus erat onerata, cuius pretiū ad sexaginta aureorū nummorū milla æstimabatur. Cuius rei fama cū per vniuersam Galliā sparsa fuisset, mercatores non pauci Parisienses, Lugdunenses, aliique eò ad merces illas cocendas commeabant. Quæ res commodissimè nobis euenit: accidit enim vt cum è nauī egrederemur mercatorum illorum plerique iis auditis quæ perpefferamus, & nos præ infirmitate minùs ad gressus figendos idoneos sustētarent, & opportunissimè admonuerint

vt ab nimio esu diligenter nobis caueremus, paulatimque vires nostras pauculo cibo repararemus, iure ex veterum gallinarū decoctione, lacte caprino, aliisque ad viscera dilatanda accommodatis. Ac sanè cum iis omnibus qui tam salubri paruerunt consilio bene est actum. Nautæ verò qui repentè ventrem cibo impleuere, non tulerunt impunè: nam è viginti, tot enim incolumes terram attigerunt, plures decem sibi mortem accersuisse autumo: nos verò (quindecim eramus numero) qui, vt iam dixi, nauem illam in America conscenderamus in Galliam remigraturi, ad vnum omnes terra marique incolumes tum seruati sumus. Hoc quidem verum est, nos nonnisi cute & ossibus tum constitisse, adeò vt alij alios intuentes cadauera è sepulchris eruta videre videremur. Adhèc vbi cœlū terrestre persensimus, tantum ciborum nos cepit fastidium, vt (nam de me nominatim verius referre possum) in diuersorium tādē delatus oblatum mihi vinum vbi olfeci, deliquium animi passus sim, inque arcam quæ in propinquo erat delapsus. Qui verò aderāt futurum vt animā mox agerem existimabāt, habita præsertim debilitatis meę ratione. Atqui minimo affectus sui casu illo incommodo. Itaque in lectum decubui, tamque suauiter dormiui, vt nonnisi sequenti die & quidē multa luce experrectus fuerim: quamuis ante decem menses in lecto non decubuissem, quod ideo commemoro, quòd faciat contra corū

Famé con-
sequitur
ciborū fa-
stidium.

opinionem qui putant eos qui ab mollibus cubilibus desueuerunt ea repetentes initio dormire minus posse. Blaucti igitur quatuor diebus transactis Hannebonē nos conferimus, quod oppidulum ab Blaucto quatuor passuum millibus distat. In quo totos quindecim dies quieuimus, nosq; ex medicorum prescripto curauimus. Quantumuis tamen diligenter nobis caueremus nemo nostrum effugere potuit quin tumore per totum corpus infestaretur, me cum tribus aliis exceptis qui ab umbilico ad pedes usque eo morbo laborauimus. Insuper cum *Σταρπώα* & stomachi solutione conflictabamur, adeo ut intra corpus nihil consisteret eorum quae immittebantur.

Medicamentū ad restringēdā aluum accommodum,

Ioan. Sebast. de Cano. Hispanus, Et Drachus Anglus vniuersum terrarum orbē circumdedērunt. Con sile Hist. Gē. Ind. c. 98. Itē. Popelin, de tribus mūdii.

Tamen medicamenti genus nobis est indicatum, quo postquam usi sumus confestim ab eo morbo sanati fuimus: est autem eiusmodi. Ius hederæ terrestris est accipiendū cum oryza probè cocta, in ipsa olla pannis veteribus restincta: quibus igni admotis ouorum vitelli sunt permiscendi. Confectionem illā cochlearibus admodum pultis ori admouebamus. Ac sanè nos omnes morbo illo extinctos futuros fuisse, nisi medicamentum illud adhibitum fuisset, facile credo. Hæc sunt denique quæ de navigatione illa nostra habui referenda: Quæ sanè inter minimas non est reponēda si animaduertas nos gradus septuaginta tres nauigasse ab Aquilone ad Austrum. Verūm ne palmam merentibus præripere videamur, quantula est, si cum ingenti

illa

illa Ioannis Sebastiani De Cano Hispani, aut (vt quidam volunt) Veneti vel etiam vt aliis placet ab vrbe Guetaria in Catabria Pro- uincia oriundi, qui vniuerso orbe circunda- to, quod ni fallor, contigerat ante eum ne- mini, post eum quidem de Dracho Anglo idem referunt, qui in patriam redux pro in- signibus orbem terræ depingi curauit cum hac inscriptione, *Primus me circumdedisti.*

Cæterum iis à me lectis quæ Hieronymus Benzo de sua in Peruensem terram, aliàs- que orbis illius regiones peregrinatione, quæ fuit annorum quatuordecim, scripsit: commune hoc mihi cum illo esse animad- uerti, quòd (vt ipse historiæ suæ initio refert) annos viginti duos natus esset cùm multo- rum exemplo peragranti orbis cupidus ac præsertim visendæ eius mundi partis nuper repertæ, cui Indiæ Occidentalis nomen fa- ctum est, explere animum secū tandem con- stituit. Ego verò eodem studio impulsus, totidémque annos natus, in Brasiliam nauig- ationem suscepi, pro vt ipse historiæ huius initio adnotauit, sed aliud est longè maiori dignum obseruatione, quòd nimirum Ben- zo, (licet ille de nobis nihil nec nos de ipso vnquam audiuissemus) affirmat se Idibus Se- ptembris An. 1556. in Hispaniam peractis suis peregrinationibus, appulisse: nos verò (quod etiam super commemorauit) ad 4. Idus eiusdè mēsis, eodēq; anno in Brasiliã pfectu- ri Genevâ excessimus. Iã igitur si quis tēporū

Statim
post Ben-
zonis re-
ditum ac-
cingit se
ad iter A-
meric. Au-
tor.

feriem obseruare velit, eorum qui in Americam nauigarunt: nos statim post Benzoni reditum esse collocandi. Porro cum Benzoni historia Latino sermone primùm, ac postea Gallico Urbani Caluetonis amicissimi mei opera extet ex Italico conuersa, cui titulus est *Noua noui orbis historia*, adde quod author ipse inter eos qui multa obseruarunt, atque obseruata elegantissimè scriptis mandarunt, postremum non obtinet locum: necesse penitus esse existimo iis qui Americanorum mores probè nosse cupiūt, atq; ad eò quàm immaniter miseræ illæ gentes ab Hispanis, à quibus subactæ sunt, excipiantur, vt historiam illam diligenter perlegant. Ille autem eò maiori est dignus laude, quòd historiã suam concludat præstantissima gratiarum actione, quam ad Deum dirigit. In quo se minimè ingratum in eum fuisse, à quo beneficium hoc acceperat, vt res ad eò nouas, tamque à nobis remotas terras uideret, per totum quatuordecim annorum spatium, cuius etiam ope tot pericula euasisset. Illius tamen clarissimum nomen obscurare nititur Theuetus, ueritatis, (si quis alius nostra memoria extitit) acerrimus hostis, suo uirorum illustrium libro, quem nuper edidit. Ille enim de Francisco Pizarro Hispano à quo Attabalippa Peruenium rex fuit deuictus, uerba faciens, totam Benzoni historiam ita in dubium reuocat (à cuius tamen facundia longissimè abest) vt meras fabulas esse dicas.

Theuetus
Benzoni
obtrectat.

Que

Quæ res forte à Theueto de industria est suscepta, quòd cum Hispania spiret, ac proinde Galliam patriam suam debito non prosequatur affectu, cuius tamè lepidissimus Benzo famæ est studiosissimus aduersus eos qui quod minimo negotio Indos illos subegerint, cæteras omnes gentes tam facilè se deuincere posse iactant.

Sed vt ad nos redeam finem ac requiem laborum consequutos nos esse forsitan quis existimet: attamen nisi ille idem, cuius ope à tot naufragiis, tempestatibus, extremâque fame aliisque incommodis quæ nos inter nauigandum assiduè vexarût, liberati sumus, nos ad litus appulsos seruasset, extrema quæque nobis impendebant. Iam suprâ dixi Villagagnonem tradidisse dicam in nos præscriptâ, præfecto nauis illius qua reuerti sumus, vnâ cum mandatis ad obuios quosque magistratus vt in nos (vtpote hæreseos criminis reos à se peractos) animaduernerent, igniq; addicerent. Contigit autem vt Philippo Duci nostro cum Magistratibus (ab religione quam profitebamus non abhorrentibus) cui arcula illa epistolis dicæ illi adiunctis plena tradita fuerat necessitudo intercederet. Quò factum est vt optimè ab illis excepti fuerimus contrâ quàm cupiebat Villagagno, imò etiam fortunis suis non pepercerunt, quin nostris, quibus opus erat eas largirentur: Philippus quoque ab illis pecunias mutuo accepit, atq; ita Deus ille qui astutos in astutia apprehendit, nos ab illo periculo liberauit, effecitq; vt sce-

Providentia Dei admiranda.

Jerati Villagagnonis perfidia detecta, id totū ad illius contumeliā, nostrū verò solatiū redūdarit. Tāto igitur accepto beneficio ab illius manu qui nos toties terra mariq; serua- uit, Nautis nostris Hannebone excedētibus, vt Neuftriā patriā suā repeterent. Nos etiā vt à Britānis illis recederemus quorū idioma nō minus nobis erat Barbarū atque fuerat Ame- ricana lingua, ad Nannetes properamus, non quòd perceleres iter illud confecerimus: tanta enim erat infirmitas nostra, vt equis, quibus infidebamus regendis minimè pares essemus. Quocirca mercenarii à quibus rege- rentur singulis fuerunt mercede cōducendi.

Naturę re-
stauratz
appetitus
mirabiles.

Quoniam autem quodammodo restaurā- da erant corpora nostra nō minus portento- sis flagrabamus appetitibus atq; ij sunt quos de pręgnantibus mulieribus referunt: quorū, nisi ad finem properarem, exempla admirā- da referre possem: quin etiam plerique ab vi- no ita abhorrebāt vt ab eo per mensem inte- grum abstinerint. Tandem vbi ad Nanne- tum urbem peruenimus quasi inuersi essent sensus nostri vniuersi, aures oculique nostri adeò hebetes repente facti sunt, vt formido incefferet ne in surdos atque cęcos euadere- mus. Huc referri potest quod Jonathan Sau- lis filius dicebat, illuminatos fuisse oculos suos postquam aliquantulum mellis gustaf- set, quibus verbis non obscurè significabat oculos antea fuisse inedia hebetatos. Verūm tamen ab primi nominis medicis quibusdam aliisque

Surditas
oculorū-
que hebe-
tatio ex
fame or-
ta.
1. Samuel.
14. 27. 29.

aliisque claris viris, qui ad nos frequentissimè accedebant tanta cū diligentia curati fuimus, vt nulla tantorum malorum vestigia nobis adhæserint, quinimò de me possum affirmare, exacto ab eo tempore mense me optimum aurium oculorūque vsū habuisse. Hoc quidem verū est me ab eo tempore stomachi debilitate semper laborasse: quæ etiam fame illa Sācerrana, cuius paulò ante meminī adeò est cōfirmata, vt minimè dubitē ea me nunquam liberatum iri, donec me totū Deus scelicissima resurrectione instauret. Itaq; apud Nānetes quo in loco (vt dictū est) optimè excepti fuimus recuperatis valetudine ac viribus, nostrū singuli quo visū fuit abiere.

Antequam finem huic historiæ imponamus id vnum superest, vt dicamus de quinque illis qui Americam repetiēre, tum quum primū redeunt, naufragium euasimus. Quæ res quo modo innotuerit, paucis dicā. Viri quidam fide digni quos in America reliqueramus, quiq; nos quatuor exactis mēsi- bus sunt insequuti, in Philippum ducē nostrū Lutetiæ inciderunt, illique narrarūt se, maximo suo dolore, tres ex illis à Villagagnone suffocatos ob Euangelij professionem spectasse: quorū hæc sunt nomina. Petrus Bourdonus, Iohannes Bordellus, Mattheus Verneulius, quinetiam integram tum confessionis tum mortis eorum historiam descriptam attulisse significarunt, illique tradiderunt. Quam ego haud multò post ab illo accepi.

Eam ubi legi perspexique, fidos illos Christi seruos à Villagagnone tantisper morte ple-xos fuisse, dum nos cum tempestatibus ac va-riis periculis conflictabamur : in memoriam mihi reuocaui me vnum (vti suo dictum est loco) ex scapha illa eductum fuisse , in quam ingressus iam eram in Americam remigraturus: ac proinde, & mihi quidē esse de quo ma-ximas Deo gratias agerē , quòd me nihil mi-nùs cogitantē, à tanto liberasset periculo, at-que etiam mihi in priinis onus illud incūbe-re, vt trium illorum martyrum fidei confessio memorię proderetur, atque in eorū referre-tur album qui nostra memoria, ob Euangelij confessionem, fortiter mortem oppetierunt. Eodē illo anno historiam illam Ioanni Cris-pino nobili typographo, tradidi, quam mar-tyrum Catalogo inseruit, vnà cum eorum la-borum descriptione, quos pertulerunt ab eo tempore quo à nobis discesserunt, donec A-mericam terram attigerint. Eò igitur Lecto-res remitto : hoc enim loco mentionem eo-rum fecissem nullá, nisi ea quam diximus cau-sa adactus eò fuissem. Hoc vnum addam, Vil-lagagnonem, quòd primus piorū sanguinem in orbe illo nuper reperto, fuderit, meritò à quodam Americanum Cainum nominatum fuisse. Iam iis est satisfaciendum à quibus quis nam fuerit exitus illius quæri solet. Eum nos in Castello Collignio (quemadmodum fusiùs in historiæ progressu dictum est) reliquimus, quod tamen non multò post deseruit, cuius etiam

Consule
Martyrum
nostrorum
hyst.
lib. 5.

etiam culpa ab Lusitanis captū fuit, vnà cum tormentis bellicis liliis Gallicis insignitis non sine immani Gallorum, quos in eo reliquerat, cæde, aliud nihil de illo ab eo tempore audiui (nec sanè multum in inquirendo laboraui) nisi quod post suum in Galliam reditum religiosus quam pessimè potius tum voce, tum scriptis exceptis inueterata malicia magis ac magis confirmatus, obiit tandem Anno 1577. mense Decembri, in prædio quodam Melitensi, ordini attributo, cui nomen Bellouaco: quod ab suo quondam famulo, mihi est renunciatum. Imò à quodam ipsius nepote, quē cum illo in America videram, accepi tam malè ante obitum, rebus suis eum prospexisse, vt suorum consanguineorum nullus fortunis ipsius auctus fuerit post obitum, vt neque dum vita manebat, id est ab eo nunquam non neglectos fuisse.

Villaga-
gnonis o-
bitus.

Denique quandoquidem (vt ex hac historia satis apparet) & in genere & speciatim tot periculis, tótque mortis abyssis ereptus sum, an non meritò cum sancta illa Samuelis matre exclamare possum, Iehouam morte afficere, & in vitam restituere, demittere in sepulchrum & educere? possum sanè. Et quidem, ni fallor, optimo iure, si quis alius nostra memoria. Attamen si huius esset loci, addere possem Deum immensa sua bonitate me ab infinitis aliis, in quibus versatus sum, discriminibus eduxisse. Quare, si mare elementum adeò furens, me non absorpsit, si Barbari anthropophagi, quibuscū fermè an-

1. Sam. 2. 6.

num vixi, me non deuorarunt, famésque extremæ, quas toleraui, me non necauerunt: an non patria mea Gallia tygride immanior erit, si violentam atque immaturam mihi auferat mortem? Vt cunque tamen sit, ego qui mortem filiorum Dei (in quorum numerum me ascitum certò scio) coram eo pretiosam esse noui, totum me ipsius voluntati permitto. Hæc tandem sunt quæ à me tum in ipso mari, eundo, ac redeundo, tum in terra America, apud Barbaros obseruaui. Me autem nō latet tam amplum argumentum, résque adeò varias à me commemoratas eo stylo, eaque, qua decebat grauitate, minimè fuisse descriptas: imò etiam lubens agnosco me hac tertia editione nonnunquam ea quæ paucis fuerant perstringenda fusiùs quàm par erat persequutum esse, & contrà in extremum aliud peccantem ea quæ longiorem postulabant orationem plus æquo contraxisse. At lectores rogatos velim vt studium meum æquibonique consulant, quòd orationis non satis comptæ damna refarciant: Cogitentque quàm dura mihi rerum quæ in hac historia commemorantur, fuerit experientia.

Regi autem æterno, immortalis, inuisibili, soli sapienti Deo honos sit & gloria in secula seculorum, Amen.

PLVS VIDERE QVAM HABERE.

FINIS.

INDEX

INDEX ALPHABETICVS

RERVM ET VERBORVM

in hac historia obseruandorum.

A.

A CAIOV, suauissimus fructus.	155
Acarapep, piscis planus.	140
Acaraouassou piscis delicatissimus.	Ibid
Acarabouten piscis sububer.	Ibid.
Acetum è cannis sacchari,	160
Accusatio Barbarorum in errone.	151
Admiratio Barbarorum de vero Deo audientium.	
223.	
Adulterium quomodo puniunt Barbari.	234
Ægrotos quomodo tractent.	265
Æquator quare dictus.	29
Æstus maximus.	26
Ætas Barbarorum.	79
Affinitas & differentia linguarum inter Brasilienses.	
281	
Agros quomodo diuidant Americani.	243
Agouti, porcelli genus	115
Aiourous, pùttaci omnium præstantissimi.	129
Albacoræ, pisces.	18
Ameniou, gossiplum.	159
Americus Vespucius Americam terram primus reperit.	
pag. 32	
America orbis pars quarta eiusque longitudo.	169
Americani immortalitatem animarum credunt. 223. tolerabiliores ijs qui fingunt animas è corporibus egressas in conspectum viuentium venire. 133. eos irrident qui questus faciendi gratia in pericula sese coniciunt. 150. Potatores eximij 106. 108. manus ante & post cibum abluunt. 107. vide Barbari.	
Americanæ mulieres quomodo vultum faciunt.	93

C. j.

hospitum aduētum deflent. 251. crebrò corpus lauare solent. 94. Res apud eas admiranda. 240. Grauidæ quo modo se gerant.	254
Ananas fructus exquisitissimus.	162
Animalia Americana à nostris penitus absumilia. III. quæ inter illa maxima.	115
Anus Barbaræ adipem humanum diffluentem lingunt. 190.	
Aouai lignum teterrimi odoris.	153
Apostasia Villagagnonis in causa cur Galli non sint in America.	105
Applausus barbarorum victoriam reportantibus.	183
Aquæ Brasilienses optimæ.	110
Aqua saccharo condita. Ibid. Aqua marina impotabilis	
27	
Arabouten, Brasilia arbor.	146
Arauers papiliones corium, cibòsque corroduunt.	135
Arat, auis plumis præstantissimis.	128
Arbores continuò virent in America. pag. 33. 161. A nostris penitus sunt absumiles. 168. miræ crassitudinis.	
147	
Arbor xylum ferens.	159
Arcus Barbarorum.	152
Arcuum nerui ex herba Tocon.	172
Arignan-ouffou gallinæ Indicæ	126
Arignan-miri vulgares gallinæ.	Ibid.
Arignan ropia ouum.	Ibid.
Armillæ.	93. 94
Ars nauigationis præstantissima.	8
Arundines quibus sagittas muniunt Americ.	173
Astutia Barbarorum ad decipiendos Gallos.	34
Athei supra ipsos Barbaros detestandi.	pag. 209
Auati crassum milium.	105
Aues marinæ.	17
Auium copia in Maqhsibus Insulis.	40
Americanarum auium circa colores varietas.	132
Aurata piscis.	19
Aygnan Cacodæmon Barbaros infestat.	206
Aypi radix.	98
Ayri hebeni genus.	152

I N D E X.

B.

Balena.	31
Balena in vadis.	77
Barbaria siue Mauritaniam.	13
Barbari, qua sint statuta. 79. rerum Mundanarum neglectores. 80. villosi nō sunt vt à quibusdam est t. aditum ibid. variis coloribus corpus inficiunt. 83. Corpus incidunt. 87. Ex parte nudi, ex parte verò induti incedunt. 88. Absque pane & vino lautè viuunt. 98. quoties esuriunt, edunt. 107. Inter edendum non bibunt. ibidem. In gratiam cum inimicis nunquam reducuntur. 170. furiosi. 172. Sagittarij peritissimi. 173. nudi pugnant. 173. validissimè Sagittas emittunt. 175. Sagittis pisces transfigunt. 139. Sine ordine, inconfusè tamen in militiam proficiuntur. 175. Ad prælium venientes vlulāt. 178. ferocissimi. 178. perditos pugnant, quidque sentirent de equis si quos viderent. 179. Compotandi ratio. 108. silentium inter comensandum obseruant. 107. Sobrietas in edendo. 108. Saltantium in orbem gestus. 216. peritissimè natant. 142. Concorditer viuunt. 241. ad gratificandum promptissimi 256. Cubilia quomodo sternant. 244. Comiter excipiunt hospites. 247. veri Dei cultui adhærere pollicentes precationi interfunt. 226. vide Americani.	
Barbari nostrum assandi morem ludibrio habent.	191
primi Barbari ab autore visi.	33
Barbari cur exactè exprimi non possint.	96
Bellum ab Americanis cur geratur. 169. Quo numero prælium conferant. 175. in hostium conspectum vbi venerūt quibus gestibus viantur.	178
Blanditiæ Americanarum mulierum.	94
Boisius classi præficatur.	7
Bolis quid sit, quisque illius vsus.	316
Bonita piscis.	18
Boucan Barbarorum culina. 113. Cui humanæ carnes imponuntur.	114
Boure torques.	83
Breuia maiora.	301
Breuia minora.	36
Bufones in America edules.	118
C.	
Caioua brassicarum genus.	165

INDEX.

Muñum acerui à captiuis cor asseruentur.	192
Camouroupouy ouallou piscis prægrandis.	140
Cauaria.	12
Cauci terrestres.	138
Canis hominibus ipsis longè humanior.	207
Caudè auis.	128
Canistri & corbes.	246
Cannæ sacchari.	160
Cantus Barbarorum.	128.140.214.219.220.
Caouin potus.105.antequam bibatur calefit.	106
Captiuis quomodo excipiantur ab hostibus.183.ad eum ma- ctandum conuentus. ibid. per vicum circumducitur. 184. mortem imminentem vlciscitur .285. mortem contem- nit.230.vno ictu mactatur. 188. Eius cadauer calida per- funditur. ibid. in fri sta celerimè secatur.	189
Captiui à Gallis empti.	183
Caribes, impostores.	212
Maraca instrumentum consecrant.	216
Barbaros exsufflant.	219
Caramemo.	272
Carnes humanæ bouccano impositæ.	114
Casarum Americanarum forma.216.longitudo.	17
Castellum Lusitanorum.	36
Cay cercopithecii nigri.	122.190
Cercopithecii animalia ferissima.	123
Quomodo capiantur. ibid. Eorum in paruulis è periculo e- ripiendis industria.	122
Charitas naturalis Barbarorum.	257
Charterius pastor in Galliam remittitur.	54
Choreæ Barbarorum.	107
Chorearum in orbem aliud genus.	216
Mulieres seorsim à viris suas choreas agunt.	109
Choyne arbor.	154
Ciborum apud Americanos conseruandorum ratio.	142
Cineres brasiliici ligni industria rubra inficiunt colore.	148
Coatis, animal rostro prodigioso.	124
Cœlum sub tropicis elementissimum.	162
Coemiterium apud Barbaros.	270
Cœna Dominica primò in America celebrata. 46. secun- dò.58.noctu. 68. An possit sine vino celebrari.	Ibid.

I N D E X.

Eointa papismum ciurat.	46
Collatio vini cum Caou-ru.	111
Colloquium mactatoris cum captivo.	185
Colloquium barbari cuiusdam cum autore.	149
Colloquium de Gallia.	285
Colores.	272
Commanda-ouassou fabæ crassæ.	167
Commanda miri pisa seu fabæ minorës.	ibid.
Conatus Villagagnonis.	2
Concentus Barbarorum mirus	219
Coniugia Barbarorum.	232
Conomomiri pueruli.	95
Concio prima in America.	44
Constantinopolis sub Mechmeto capta.	199
Copau arbor.	153
Couroq fructus ex quo exprimitur oleum quo vtütur Bar- bari.	137
Crepitacula è fructibus.	87
Crocodili portentosa magnitudinis.	117
Crudelitas nautarum.	14
Crudelitates horrendæ Barbarorum.	194. 195. 197
Crudelitas Amurati.	199
Crudelitas Mechmeti.	200
Crudelitas Vladi.	201
Crudelitas Gallica cum Turcica & Americana compara- tur.	pag. 211.
Cubilia xyлина.	244
D.	
Debilitas Richerij .	325
Decretum prodigiosum.	328
Defectio Villagagnonis à vera religione.	62
Defectus frumenti & secalis à nobis in America sati.	105
Delicati carpuntur.	28
Deliratio Barbarorum auis tantum obseruantium.	133
Delphines pisces alij comitantur.	31
Descriptio prima Barbarorum.	88
Descriptio sinus Gambaræ.	71
Dies quò primùm nobis America detecta est. 32.	Quo ab ea excessimus.
Dies longissimi mensè Decembri in America.	161 62

I N D E X.

Die æquinoctioli sub æquatore versabamur.	309
Qua Die redeuntes continentem conspeximus.	328
Diluuium vniuersale confusè norunt Americani.	220
Disputatio Villagagnonis & Cointæ.	53
Discrimen proximum.	39-311
Drachus Anglus orbem vniuersum circundedit.	333

E.

Ebrietatis Barbarorum argumentum.	108
Eleuatio poli Antartctici.	30
Enses ferreos Barbari parui faciunt.	174
Epilogus primus ad representandum barbarum. 88. secundus.	91.&c.
Epistola Villagagnonis ad Caluinum. 55. Vide præfationē.	
Error verè Diabolicus.	268
Error cosmographi cuiusdam.	131
Error cosmographicarum chartarum.	190
Error crassissimus.	222
Euangelium nostra memoria apud Antipodas annuntiatum.	227
Exemplum insignæ humanitatis Barbarorum.	258

F.

Facinus lugendum.	218
Fames extrema. 318. 319. rabiem generat. 315. eius tempore prodigiosa multa plerisque in mentem venerunt.	336.
eam consequitur ciborum fastidium.	331
Fames Sancerrana.	324
Farina ex radicibus. 33. Qua ratione pareretur. 99. eius sapor.	
ibid. ad panem conficiendum minus apta.	Ibid.
Farina è piscibus.	114
Fidissimi amici Barbari.	259
Figuræ Barbarorum.	90. 170. 186. 192. 207. 218. 252. 266.
Fistulæ ex ossibus humanis.	175
Flumen Vasorum.	78
Fluctuum reciprocatio admirabilis.	12
Fluuij dulces.	78
Fregatores Barbaris Americanis immaniores.	203
Folia arborum crassissima. 153. immensæ magnitudinis. 157	
Frontalia è plumis.	85
Fructus Americani à nostris penitus absimiles. 168. periculosè permulti eduntur.	190

Fumus

I N D E X.

Fumus Petum quomodo à Barbaris absorbeat. 163. Cerebrum purgat. Ibid.

G.

Galeri.	273
Galli ad farinam in os iniiciendam minùs apti.	100
Gallinæ Indicæ.	124
Gallinæ vulgares contemnuntur à Barbaris.	Ibid.
Ganabara sinus.	42
Gasparus Collignius navigationis autor.	3
Geraij è palmarum genere.	152
Gonambuch auis minima.	132
Gossipium quo modo nent Americanæ mulieres.	143
Gradarij bipedes.	256
Gubernator nauis egregius sine literis.	28
Guyapat falces.	274

H.

Habitus Villagagnontis.	65
Hamos maximè præbant Americani.	145
Hay deforme animal.	124
Hé barbarorum inreriectio.	274
Herbarum marinarum descriptio.	315
Hetich, radices optimæ magna earum copia. 165. mira earum multiplicandi ratio.	ibid.
Historia facera de vespertilione.	134
De boue qui herum mortuum agnoscit mira historia.	201
Hinouraé, Guaiaci genus quo vtuntur Barbari ad curationem morbi cuiusdam quem illi Pians nominant.	154
Homicidarum apud Barbaros pœna.	241
Hospitis apud Americanos gestus.	253
Hospitibus Barbaris aduenæ quid rependant.	256
Huuaffou locus asper in America.	32

I.

Iacare crocodili.	117
Iacous phasianorum genus.	127
Ian-ouare fera hominibus infesta.	129
Ignem quo modo suscitent Barbari.	254
Ignis è Brasílico ligno nullum fermè fumum exhalat.	148
Ignoratio veri Dei & falsorum Deorum apud Tououpi-namb. obtiner.	220
Mundi etiam creationis.	ibid.

Inaures Barbarorum.	85
Infantuli Americanorum nascentes à quibus excipiantur.	
235. Nasus eis deprimitur. 236. Eorum crepundia. ibid. quæ illis nomina imponantur. ibid. eorum alimentum. ibid. mundissimi sunt absque linteorum vsu. 238. fasciis mini- mè obvolvuntur. Ibid. Humano sanguine illinuntur. 189	
Inis cubilia xylina.	244
Inubia, cornua ingentia.	175
Insurgens fortunata.	11
Insula magna ad flumen Ganabara.	76
Insula inculta aëribus atque arboribus abundans.	30
Interpretes Neurrij vitam atheorum more transigunt.	194
Ioannes Sebastianus de Cano Hispanus orbem vniuersum circumdedit.	334
Ionquet sal Barbarorum.	167
Iudæi crudelissimi.	189
Iumenta apud Americ. nulla.	147. 198
Ius ex radicibus expressum esculentum.	101
K.	
Kurema & parati muli præstantissimi.	139
L.	
Labium perforatum, & eius perforationis ratio.	81
Lacertæ Americanæ edules.	117
De lacerta periculosa & monstrosa narratio.	119
Lacus Geneuensis cum fluuio Ganabara comparatio.	72
Lapis Scoticus admiranda ratione ignem excitat.	254
Lapilli virides labiis inserti.	82
Lapides cultrorum vsum Americ. olim præbebant.	189
Lectiones Coitæ.	60
Leri pes ostrea.	77
Leri-quissou Autoris nomen lingua Americana.	248. 271
Linea æquinoctialis quare dicta.	29
Literæ Villagagnonis ad Calvinum. 55. vide Præfationem.	
Liberalibus delectantur viris Barbari: morosos autem de- testantur.	145
Lignum Brasiliæ manditur.	325
Lignum varij coloris.	153
Lignum rosei odoris.	ibid.
Locus Scripturæ S. perperam à Villagagnone adaptatus.	59.
Luctus hypocriticus captiui mactati vxoris.	188
Lusitani	

I N D E X.

Lufitani duo à Barbaris capti & deuorati.	197
M.	
Machiauelis feftatores Barbaros imitantur.	270
Mactatoris corpus cur incifum.	192
Mais Peruanum triticum.	102
Mala aurea & citrea magna copia in America crefcunt.	169
Maniot radix.	98
Manobi auellanarum fub terra nascentium genus.	166
Maqhè regio.	39
Maraca, Inftrumentum. 87. eius dedicatio.	216
Mare herbidum.	314
Margarites Gallis infenfiffimi.	32
Marganas pfteraci vulgares.	130
Margou-ia aurea mala.	160
Materia à Barbaris fecatur atque in naues cõportatur.	147
Mauritania.	13
Maurougans cirulli.	167
Medicamentum ad reftingendam aluum.	332
Menifci ex offibus candidis.	83
Miles affectu naturæ carens inter religiofos.	219
Mingant pulmentum ex radieum farina.	100
Mocap, ignea tormenta.	273
Mocacoui, puluis tormentarius.	273
Mocacoua magnarum perdicum genus.	127
Moneta Barbari carent.	35
Mortuos quomodo fepeliant Americani.	267. 268
Mouffacat, paterfamiliâs hospites excipiens.	253
Mouton auis rara.	127
Mundus cum cadauere fepultus.	268
Mures captantur atque manduntur.	322
Murium pedes diligentiffimè colliguntur.	325
Mures fubruffi.	116
Mufa arbor, eiufque defcriptio.	157
Mufcipula, rupes.	73
Myoparones capti.	13. 14

N.

Narratio Brafilienfis cuiusdam de vino faæta. 109. alia item narratio Barbari.	225
Narratio de maxima Barbarorum celebratione.	213
Narrationes infignes.	225. 228. 260

I N D E X.

Nasi puerorum depressi.	236
Nautarum rapacitas.	9
Nautæ fame necati.	319.326
Nautarum desiderium.	27
Neustrij in naumachiis excellent.	15
Nicotiana non est verum Petum.	164
Nomen Autoris Americana lingua.	248.271
Nomina eorum qui Geneua profecti nauigarunt in Americam.	6
Nomina quæ Barbarorum puerulis imponuntur.	236
Nomina hostium Tououpinambaultiorum.	281
Nomina singularum corporis partium.	288.289
Nomina earum rerum quæ ad suppellectilem pertinet.	290
Nuditas virorum Barbarorum.	80
Nuditas sceminarum Brasiliensium. 92. Certum de vestibus reiciendis cõsilium. 94. De ea re quid sentiat Autor.	97
Nuptiæ primùm in Brasilia Christiano ritu celebratæ.	56
O.	
Occasio veri Dei annuntiandi Barbaris.	224
Quibus in rebus occupentur Barbari.	239
Oleum sanctum Barbarorum.	137
Orapat. Arcus.	172
Oratio senum Barbarorum iuniores ad bellum inferendum excitantium.	171
Ornatus Barbarorum inter saltandum & potandum.	91
Ornatus clauarum barbarorum è plumis.	86
Ornatus genarum.	85
Osium eorum qui mactati fuerint ostentatio.	178
Ouara delicatissimus piscis.	140
Ouetacates. 36. Qua ratione cum illis permutatio instituitur.	37
Oura aues.	125
Ouy-entam farina durior.	99
Ouy-pou farina mollior.	ibid.
P.	
Pacoaire frutex tenera.	156
Pacos poma oblonga.	ibid.
Pagus à Barbaris vastatus.	195
Pag animal maculis distinctum.	113
Pages medici Barbarorum.	261
	P.igi

INDEX.

Pagi hostibus contermini quomodo nominentur.	17
Pagi & familiæ American. quomodo disponantur.	242
Pat-Nicolas Villagagnonis nonien.	279 & 182
Palmarum in America plura genera.	152
Pana-pana piscis capite deformi.	141
Panis nauticus corruptus.	27
Panou auis cui pectus rubrum.	132
Paraiba.	36
Parmæ ex tergo Tapirouffou.	173
Parmæ ex tergo Tapirouffou manduntur.	320
Pectus fuluam auis Tourcâ cuius vsus apud Americanos.	85
Pecunia Barbari carent.	35
Pennitum fasciculus.	86
Petum herba erûque vires admirandæ.	163
Philippi votum.	325
Pians contagiosus morbus.	264
Piper Indicum connutum.	166
Piperis rates earûmque vsus.	144
Pira pisces.	139
Piramiri pisciculi. 141. pira ipochi piscis oblongus.	140
Pisces volantes.	16
Piscis manibus & vultu humanam formam referens.	145
Planta foliâque Ananas.	162
Plumæ è quibus pilei, vestes &c. componuntur.	129
Pluuia fœda & contagiosa.	26
Pocula aliâque vasa ex fructibus.	246
Polygamia.	233
Potentia Dei admiranda, in mari cernitur.	10. 319
Potus è radicibus quomodo & à quibus paretur.	104
Potus ex milio.	105
Porores eximij.	106
Prælium Barbarorum.	171
Pregnantes mulieres quo modo se gerant in America.	235
Promontorium sacrum.	11
Promontorium Priense.	42
Promontorium Rochi.	306
Proverbium Barbarorum à Gallis vsurpatum.	188
Providentia Dei admiranda.	335
Pittaci mira historia.	130
Pittacorum agmen.	41

I N D E X.

Ptolomæus Lathurus crudelissimus.	101.199
Pueri decem barbari in Galliam missi.	55
Puiffa ouaffou retia.	145
Purgatio fœminarum Americanarum.	240

Q.

Quæstio vndenam originem traxerint Barbari.	230
Quinampian auis coccinea.	132
Quisquilix rubræ mari innatantes.	215

R.

Radicum duo genera panis loco in America. 98. farinæ ex illis conficiendæ ratio.	ibid.
Mira ratio quâ propagatur.	101
Raiæ Americ. à noſtratibus diſſimiles.	140
Raiarum caudæ venenatæ.	141
Ratio viuendi in braſilia.	5
Ratio egregia Barbarorum.	127
Ratio arbores excidendi apud Barbaros.	148
Reditus quinque Gallorum in Americam.	304
Regio Americana à niue, gelu, & grandine immunis.	161
Regibus carent Braſilienſes: ſenioribus autem obſequium præſtant.	171
Remedium aduerſus Scorpiorum ictuſ.	138
Requies piſces damnoli.	21
Reſurrectionem mortuorum credunt Peruenſes.	208
Roſtrum monſtroſum.	131
Rupes ſmaragdus credita.	39
Rupes cui nomen vaſ butyraceum.	73

S.

Sabaucæ arbor, cuius fructus vaſis cõficiendis eſt accom- modatus.	155
Sagittæ longiſſimæ.	172
Sagouin animalculum pulchrum.	123
Sarrigoy animal fœtidum.	116
Sepulchrorum apud Americanos forma.	267
Scopus autoris.	2
Scorpiones Americani.	137
Scripturæ ars excellentiſſimum Dei donum.	221
Senes Americani cur & quando virilia tegant. 81. cæ eris præſunt. 171. Quo modo Gallos excipiant.	223
Sententia eximie à Barbaro prolata.	150

Scouaffou

I N D E X.

Seouaffou ceruorum genus.	115
Serpentes permagnos edunt Americani.	118
Serpentes longi graciles & virides.	119
Sitis fame intolerabilior.	324
Socratis de scriptura sententia.	232
Sol pro Zenith.	30
Solum Americanum, tritico & vino accommodatum.	102
ob pinguedinem frumento ferendo minus aptum.	103
Spectaculum visu horrendum.	203
Spinæ quibus pro hamis vtuntur Barbari.	144
Spiritus sanctus Lusitanorum Castellum.	36
Statura ac dispositio Barbarorum.	79
Stratagema primum Barbarorum.	176
Sues marini 19. Eorum piscandi modus. 20. Intestina eorundem.	Ibid.
Sues quibus foramen est in dorso.	115
Superstitio crassissima.	221
Surditas famem consequitur.	336
T.	
Tacapé claua lignea.	172
Taiaffou, aper.	115
Tamouata piscis monstrosus.	141
Tapemiri plaga in America.	36
Tapirouffou animal quod afinū & vaccam refert. 112. carnis illius sapor.	113
Tata ignis. 254. Tatatim fumus. Ibid. Tatapecoua folliculi.	Ibid.
Tapitis leporis genus.	115
Tatou fera squammis armata.	116
Teh interiectio admirantis.	248. 271
Terror Barbarorum audito tormentorum strepitu.	174
Testudines marinae atque earum piscandi modus.	22
Theuetus refutatus in præfatione passim, de testudinibus marinis. 22. 23. 24. 25. De eo quod mentitur Barbarorum animas se Christo crucifacere voluisse. 61. De eo quod auctori imponit quoad sitū Ganabarę sinus. 72. De imaginaria vrbe Henrica. 75. 76. De nomine auctoris. 77. 248. De mulieribus Americanis, quas somniat à viris secubare cum Caou- in conficiunt. 105. De carnibus elixis. 114. De Crocodilis ingentibus quos auctori affingit. 117. De	

IUSTI LIPSI

MONITA

ET EXEMPLA
POLITICA.

LIBRI DVO,

Qui VIRTUTES ET VITIA
Principum spectant.

P A R I S I I S.

Excudebat PETRVS CHEVALIER,
in monte Diuj Hilarij.

M. D C. V.

SERENISSIMO
ET POTENTISSIMO
PRINCIPI ALBERTO
Archiduci Austriae, Duci Bur-
gundiae, principi Belgarum.

ERTIVM hoc ingenij &
stili mei monumentum est,
Serenissime Princeps, quod in-
clyto nomini tuo libentes Me-
rito inus consecratum. Et so-
villum; quomodo non istud,
quod ipso titulo ad Te vocat,
et augustum hoc nomen vult

in scribi? Sunt enim Monita Politica: ad quem iustius,
quam ad Politiae & status nostri rectorem ibunt? Sunt
Exempla: & cui convenientius dabuntur, quam qui
sirepem & gentem suam in iis agnoscat? Rudolphi, Phi-
lippi, Maximiliani, Caroli, Ferdinandi, Al-
phonfi, passim hoc memorabuntur, e maioribus tuis:
qui scripturam hanc illustrent & insigunt, ut calum
stelle. Quid, quod argumentum & materies eodem
ducat? Virtutes & Vitia Principum? illas formamus
aut suggerimus, & haec amolimus: at tu illarum

grande exemplar es, qui eximias habuisti & habes: & horum (quantum homini licet) pane expers, in omni etate aut nesciuisti ea, aut spreuisti. Ergo ad Te imus: & quo fine? ut splendorem huic scriptioni mutuemur, & tutelam. Sicut insignia uestra ædibus, Prætorijs, uillis appendimus, contra vim aut proteruiam: sic nomina hæc sacra contra calumniam, aut liuorem. Neque enim uobis hic aliquid queritur: non aliter, quam cum Deo sacra facimus, & donum ponimus, nostra id sit, non ipsius caussa. A nobis officium omne est, & debetur: à uobis beneficium. & hoc ipso accipimus, quod frontes operum sola præscriptione uestra honestatis. Ego eo fine feci: patere Serenissime Princeps. & sicut aurum aut ebur magis æstimare soletis, à solerti manu & arte politum: sic has Exemplorum gemmas, ingenij & eloquij aliqua luce (cum Deo dicam) perfusas. Ille idem Deus, Serenissime & Potentissime Princeps, longæuum Te nobis seruet, & donet aliquando sub optimo Principe optimum statum, id est, desideratam diu tranquillitatem & pacem. Louanij xv. Kal. Feb. anni ∞ . DC. v.

LECTORI.

ECCĒ duos istos libros, Lector, tricentem operis destinati, & addam, affecti. Nam duo alij sequuntur, qui Ciuilem prudentiam habent: itemque duo, qui Militarem. Est scilicet eadem diuisio, & ordo, qui in Politicis nostris fuit: quorum luci aut assertioni hæc scribuntur. Sed cur non confeci igitur? aut certe cur non distuli? utrumque ab eadem causa. fatebor enim ingenue, postremus ille grauior morbus me deiecit, & à stilo arcuit: atque idem impulit vel incohata hæc sic edere, quia post me nihil edi, adamantinum est meum decretum. Ego quidem, ut res erat, ostium tunc spectabam: neque nunc ad interiora valde me recepi. Ceterum Exempla quæ hic sunt, aut in alijs erunt, scito ab optimis, nec obuiis semper auctoribus esse: & cur non eos edidi? quia nouitij aut Grammatici commatis illa cura videtur, & aut à vano aut pusillo animo esse. A vano, si lectionem variam iactas: a pusillo, si diffidit credi. Nobis ætas, & priora scripta, fidem vindicant: qui abrogat, inquirat, spondeo inuenturum auctores. Satis est, tu istis fruiere, & reliqua expecta (utiliora haud dubie & rariora, ut res & materia est) expecta, inquam, si Deus, vita, & otium, dabunt. Si non, à te sappene, & dedi exemplum.

APPROBATIO.

H *AS I.* Lipsij lucubrationes
vt egregie frugiferas fore con-
fido, ita praeo dignissimas
cēſco, quod ea quae Principibus
ac politicis viris apprime conueniant, non
modo legenda, verum etiam velut in
tabula, non sine voluptate, ſpectan-
da, exhibeant.

Guilielmus Fabricius Nouioma-
gus, Apoſtolicus ac Archidu-
calis librorum cenſor.

I V S T I L I P S I

MONITA ET
EXEMPLA POLITICA.

LIBER PRIMVS.

*In sermonem & rem ingressio, atque obiter
utilitas Exemplorum.*

CAPVT PRIMVM.

V D I T O R. Accedo. annuis?
L I P S I V S. Imò accede, & se-
de. vacuum reperis, & sermo-
nibus haud alienum. Otium
est, & lapsus cum equo (non
enim ab equo, ne rideas) ferias
mihi fecit, & domum seruare, focum assi-
dere, iussit. O rem ingenio meo alienam! nec
aliud magis vitam aut vigorem mihi sustinet,
quàm exercitatio & motus. At ferendum est,
quod non mutes. A V D. Ferendum. & nobis
diutinum desiderium: quod haud semel pro-

I. Lipsij monita

mere memini, & ad te velut communi legatione deferre. LIPS. Quidais? AVD. illud de EXEMPLIS. quæ viri & iuvenes flagrant (ita loquendum est: nec enim petunt tantum.) subiungi POLITICORVM tuis libris. Sunt ibi Sententiæ & velut Decreta, vtilia ac salutaria: quis abnuat? sed vt valida atque efficacia sint, nonne vides vsum, id est exempla deesse? Hæc adde, & pulcherrimè cœptum opus absolue: nec muros tantum & tectum, sed instrumenta atque ornamenta adiunge. Sicut herbas qui seuit, opportune eas irrigat atque alit, vt adulescant: sic tu Sententiarum istos velut frutices foue & attolle, vel sole vel pluuia, vt sic dicam, Exemplorum. Vtrumuis enim præstant, illustant, dum in rem velut præsentem ducunt, & facta ostendunt, quæ faciendâ suadentur; fouent etiam, dum animum erigunt, & re docent non noua, non ardua proponi. Sed & viam præcunt, in qua vestigia tutò ponamus. sicut qui gubernandi parum peritus est, vbi plures naues, cursum temperat, & sequitur priores. Ita vada & scopulos vitat, & sine magna sua arte, portum cum prioribus petit, & tenet. Vidistine etiam, qui ad speculum se comant, faciem & cultum rectè disponere? proorsus hic idem? aliena vita & facta speculum sunt, & imago, in qua te videas & ad eam decorè componas. Quod magis fit, vbi varia & multiplex lectio Exempla varia & multa suppeditat; vt eligere sit, & ad rem talem aut talem appositum aliquid semper applicare. Ita

sicut Zeuxis ille pictor olim, Iunonem effigiaturus, virgines Agrigentinorum pulcherrimas conduxit, & è singulis aptavit quod præstantissimum in quaque esset: ita, inquam, Princeps, & politici viri, ab exemplis factisque illustribus potentiam (ea Iuno est) & prudentiam suam forment. Quid ais, mi Doctor? nihil moueo, aut impetro? L I P S. Illud, nondum istud. Moues, fateor: & ex facili, quippe iamantè motum. Rationes quas dicis, iamdiu in mente agito: & rem per se vtilem atque opportunam agnosco: sed vt suscipiam & præstem, nondum herclè impellis. Nam liberè dicamus, cui bono? Spargimus hæc monita; & velut phar-maca ægris, aut lumen cæcutientibus, offerimus: quem vsum tamen fructumque videmus? Et vis plura etiam addam, id est perdam? A V D. Bona verba, vir optime. Quod medicis, hoc tibi faciendum cense: cum veteri imperitiæ morbo acriter pugnandum: & à perseverantia fructum expecta. Sparge, sparge salutaria hæc velut semina: & cur non vel ab agricolæ exemplo? Ille si hoc alteroque anno spes destituit, tamen arat, occat, ferit: & Bonus Euentus serias, sed vberius, sæpe responder. Audi tuum doctorem. *Quare verbis parcam? gratuita sunt. Non possum scire, an ei profuturus sim, quem admonéo: illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spargenda est manus. non potest fieri, vt non aliquando succedat multa tentanti.* L I P S. Hæc quidem auctoritas valde me quatit: sed & tua honesta sic voluntas. Etiam ratio alia. quod

Sen. Epist.
XXIX.

I. Lipsij monita

Sicut gemmæ , etsi in lutum aut sordes abiectæ , splendorem non amittunt : & dies postea reuelat , & attollit : sic in istis , quæ bene & honeste dicuntur. si diem tamen ferent. Ergo huc imus ? eamus. tanto alacrius , quo breuius iter laboribus scriptisque nostris restat. Sicut athletæ cum metam vident & accedunt , etsi fessi , appropierant : sic nos in senectutis hoc limite , alacrius promptiusque laboremus , quia laborum mox expertes. Conscientia utique sustentabit , & vires porriget : quod hæc atque alia , in tuum ô magne Deus honorem , in vestram Principes ac subditi bonum moliti sumus , atque utinam emoliti. Aspira tu idem ille Deus ut possim ? fauete vos isti , & delectantia simul atque utilia (talia erunt) pronis animis admittite. Ordinem seruabo , quæ POLITICIS præstruxi : nec EXEMPLA solum , sed & MONITA passim inspergam , & alibi QUÆSTIONCVLAS. hæc omnia utriusque iam finis à me dicto. At tu audi.

DE RELIGIONE.

Præmissa utilitas, siue necessitas ostensa : vel in tota Societate , vel seorsim in Rege , & Subditis.

C A P. II.

VT autem qui domum moliuntur , à fundamentis : sic nos qui Rempublicam , à

fulcro & velut basi eius, Religione ordiri debemus. Sine ea, non Princeps officium suum, non Subditi facient: sine ea, societas non erit, quia non Fides, non Iustitia, non Virtus; sed fraus, licētia proteruitas, & vno verbo, confusio hominum ac rerum. Quod frænum erit peccaturis? quis metus satis validus? nam externum illum, qui à pœnis aut morte est, multi contemnant: & desperatio, impetus, aut iracundia, eò ducunt. Esto igitur vinculum & firmamentum reipublicæ, Religio? ac Princeps, vt dixi, ipse habeat. quo Ratio eum & Grati-
tudo vocant. Rex es? à Deo habes: & quo maior altiorque, plura benefico illi Numini debes: & per cultum igitur venerationemque eius agnosce, Rex es? vt diu & feliciter esse possis, datori supplica: & scito tollere posse qui tribuit, & euertere qui sublimauit. Aristoteles, ad suum Regem: Ἀρχαῖος μὲν ἔνπις λόγος καὶ πάτριός ἐστι πᾶσιν ἀνθρώποις, ὡς ἐκ θεῶν τὰ πάντα, καὶ ἀπὸ θεῶν, ἡμῖν σφετέρησι: *Vetus & à maioribus acceptus hominibus est sermo, quod OMNIA A DEO ET PER DEVM, nobis sint constituta. Qui hoc imbibit, Religionem quomodo non habebit?*

De mundo
ad Ale-
xandr.

Prima mihi debes animi bona, S A N C T V S habere.

Ex quo sequetur, vt virtutes etiam habeas, & maxime Modestiam ac Clementiam: quæ Religioni proxime adhærent. Addo, quod tu-
tior ita eris. amor enim ex isto, & veneratio erga ipsos Principes innascitur; nec facile

I. Lipsij monita

exteri aut subditi lædent, cui Numen amicum & propitium arbitrantur. Quid, quod ipsi Subditi ita meliores tranquillioresque? Nulla res magis animos & mores componit, quam Religio: & illa ubi in pectus demissa, Virtutum agmen sequitur. in primis mansuetudo quædam animi & tranquillitas, bona imperantibus, & quæ faciles obnoxiosque præceptis reddit. Denique externa Felicitas eo vocat. quod ab omni ævo obseruatum, Deum qui se colunt attollere; & pijs religiosisque Principibus prospera plurimum euenisse: alia alijs Exemplis hæc firmemus: videamusque in veteri & vana Religione etiam eius cultores fuisse, & præmium à Deo externum tulisse. Qui si imaginem & speciem eius honestat ac munerat: quid in vera faciet? Primum igitur *Monitum*:

MONITVM I. *Deus ubique colendus, etiam inter
& apud hostes.*

Exempl. I.

A G E S I L A V S Spartæ rex fecit. qui, vt Xenophon ait, venerabatur delubra etiam in hostico sita, ab ijsque vim militum & iniuriam abstinebat: *quod existimaret diuina auxilia, non minus in hostili, quam amico solo, imploranda esse.*

II.

A L E X A N D E R M A G N V S quam illustri exemplo docuit? Tyrum obsederat, Iudææ finitimã, ceperatque. In ardua ea & longa obsidione, auxilia ab Iudæis petierat: repulsi. quia cum Dario vetustius ijs fœdus erat. Iræ igitur

plenus & (animos victoria fecerat) mouit in Iudæos, uicisci certus, & prædæ ac cædi omnia destinabat. Venitque ita affectus. sed *Jaddus*, tunc Pontifex, diuinitus somnio monitus, cum omni populo candidato, cum cœtu sacerdotum byssino, ipse in hyacinthina stola, tiam capite & in ea D E I nomen gerens, obuium se dedit, pacis specie atque habitu. Atque ita ferocem Regem religio obiecta mouit ut statim mitis submissusque ad Pontificem ultro accederet, & ipsum saluaret, & M I R A B I L E illud nomen adoraret. Mirati comites, quidam & indignati: è quibus *Parmenio* Regem adiit, *Quid ita hominem adoraret, qui ipse passim iam pro Deo esset? Respondit, non illum se, sed in ipso Deum adorasse: quem ea specie iamante, in urbe Dio Macedonia, per somnium vidisset, hortantem ut prompte in Asiam pergeret, sua ope & numine eam subiecturus.* Hæc Alexander & vrbiacgenti veniam: quid veniam? præmia atque honores tribuit, & immunes suisque legibus viuere iussit; & quosdam in militiam suam allegit.

A N T I O C H I Syriae regis in eadem gente factum simile, imò à se, si non ab auctore, illustrius. Obsidebat Hierosolyma, in vna vrbe bellum patraturus: & ecce festum magnum Iudæi Scænopegiae, siue Tabernaculorum, celebraturi erant. Gens nec in afflictis rebus cultum Dei deseruit: & Legatos ad Antiochum misit, sine alio colore petitem septem dierum inducias, ut operari sacris magni Dei possent.

I. Lipsij monita

Magnus ille Deus pectus mouit. nec petita modo rex indulfit: sed ipse ad eius cultum versus, boues auratis cornibus, magnam thuris & odorum vim, deduci ad portas iussit, ac sacerdotibus tradita immolari. Quid magis mirer? an victoriæ interpellatæ patientiam? an sacra non solum permissa, sed instructa? sacra, quæ contra se conatusque suos suscipi sciebat, fortasse & caput suum ijs peti. Sed fructus, ut solet, pietati adfuit. & Iudæi moti inopinata benignitate, finem certaminis, initium amicitiae fecere, ac se suaque Antiocho permisere.

M O M. II. *Sacra nec in periculis deferenda, aut negligenda.*

i. Romani in arce Capitolina obsidebantur à Gallis, clausis undique vijs, nec aditu nec exitu. Quem tamen Religio inuenit, quæ nihil deterrita, Q. FABII pectus impulit, sacra solennia & familiaria in colle Quirinali, stato die, obire. Is cum adesset, ipse cultu habituque sacro degressus, per medias hostium stationes, itum tutum & reditum habuit: siue attonitis illis inopinata audacia; siue religione etiam motis, ne pietati intercederent, quam nec præsens periculum, nec mors in oculis, impedissent.

ii. Quid PAVSANIAS Spartanorum rex, & Græciæ tunc totius dux? Is in pugna nobili ad Plataeas cum Persis, in qua de Græciæ salute agebatur: ingruente iam hoste & lacescente suos continuit, donec per sacra & victimas Dij consulti pugnae annuissent. Fiebat lon-

gius , & hostes interea cunctationem pro metu interpretati , magis instare , premere: multi è Græcis cadere. nec vel sic tamen telum remitti permisit : sed victimis multiplicatis , supinas denique manus ad cælum , & preces , tulit : *Ut si in fatis non foret Græcos vincere , at saltē , ne in nultis sed facinore aliquo memorabili edito , mori indulgerent.* Auditus est , & statim felicia exta : inde procurfus , & victoria. Sed quis ille animus ? quàm fixus obnixusque in ceremonijs patrijs ? qui vel internecone cædi eligebat , quàm Dijs inuitis ferrum stringere.

At vero **LVDOVICVS** , cui **DIVI** prænomē virtus & merita pepererunt , Galliæ rex: III.
An. ∞ . cc.
xxvii. per ipsa pericula , imo infortunia , religionem assertum & defensum iuit. Vita ille Princeps & moribus optimus ; iustitiæ tutor vnicus , histrionum osor , impiorum expulsor , ab anno duodecimo rex , in annum quinquagesimum sextum quo obiit , omnia (vt verbo dicam) cælo , & titulo suo digna , edidit. Sed quod meæ nunc rei facit , arma pro religione bis cepit. primò in Aegyptum traiciens , infeliciter rem gessit , copijs , comœatu , machinis amissis. Nec tamen animo. iterumque magno exercitu in Africam iuit , vxore , liberis , regno relicto : sed nec ibi felix , vna re se putauit , quòd vitam si non in acie , in expeditione tamen posuit : id est , religioni donauit. Mortuus enim in ipsa Africâ : sed in stirpe diu vixit , & viuit. è qua **HENRICVS QVARTVS** Gal-

I. Lipsij monita

liarum nunc rex imperat: quem proavi illos antimos, sed felicius sumere, bellis & victorijs clarum, tacitum multorum est votum.

III.
..xcvi.

Quid ante Ludouicum GODEFREDVS Lotharingæ & Bullionij Dux? quàm acres illi in pectore stimuli, qui adegerunt rem tentare atque aggredi, vix Europæ viribus patrandam? Iudæa & Terra Sancta à profanis & impijs tenebatur: qui loca illa Christo-Deo calcata, aut cruentata, illudebant ac profanabant. Perditum est pijssimo Heroi (sic nominandus est, & homine in eo aliquid maius:) militem collegit, opes suas & auitum patrimonium expendit, fratres ipsos duos impendit. Deus autem cœptis quam palam adfuit? ad *sexcenta milia peditum, equitum centena millia* armavit: exercitum, quem rarò Europa nostra vidisset. Scio esse, qui numerum minuunt: sed fuisse certum est, etsi non omnes peruenisse. *Venit* igitur in Syriam, & (vt Iulianis olim verbis dicam) *vidit, vicit* Rex Terræ Sanctæ factus, victorijs & vita illustris obiit: quem mirari aliquando subiit non & ipsum relatum in Diuorum numerum, tam clavis testatisque meritis.

V.

CAROLVS QVINTVS Imperator, multa vitæ sanctimonia, presertim iam senior, fuit. Preces ipse cõponere, noctu surgere & ad Deum fundere: sed ardorem presertim & studium in tuenda religione profiteri. Voluisset & propaganda: ac querētis eius vox sepe audita, Quod per bella interna, & cum Christianis Principibus,

cipibus, laurea eriperetur, quam de veris profanisque hostibus possit referre. Sed quod ad tuendam, notum quid in Germanico bello fecerit: quam periculose susceperit, animose gesserit, feliciter consummarit. In eo, dum Saxonem persequitur, ad Albim fluvium: sub ipsi prælij tempore observavit imaginem Christi, in cruce adfixi, plumbea glande ab impio milite recenter trajectam. Stetit, & ingemuit: atque alta voce ad Deum clamavit, *Domine, si vis iniuriam hanc ulcisci, potes: ecce autem me vindicem tuum paratum. iuva.* Certe audivit, & iuvit. fuga & dissipatio hostium ad eius adspectum facta, Dux ipse saucius in manus venit, & bellum vno prælio confectum.

MON. III. *Tuitio sacrorum famam & potentiam donat.*

Cuius clarissimum exemplum est PHILIPPVS MACEDO? qui tenuis adhuc viribus, neque inclytus nomine, gradum ad illa vtraque fecit à sacrorum tutela. Phocenses in Græcia, cum Delphico templo præessent, bello impliciti, thesauros eius Dei veteres & fama celebres tangere ausi, & mutui titulo, quid nisi spoliare? Ea res in odio & execratione omnium cum esset, solus ipse non iram, sed vindictam etiam & arma sumpsit. Contra sumunt Phocenses, Onomarcho quodam duce: & iuncti exercitus, & prælio instruuntur. Ibi Philippus, pulcherrimo astu, suos omnes lauru coronari iussit (sacræ Apollini eæ frondes:) atque ita velut Deo duce, & Deo dicatum exercitum, manus

1.

I. *Lipsij monita.*

conferere. Factum & alacriter, & feliciter. cum Phocenses ipsis insignibus violati numinis conspectis, in fugam consternati, armis abiectis abeunt, & temeratę religionis pęnas multo sanguine suo pendunt. In gratia & gloria ab hac re Philippus. auxit opes & regnum, quod obscurum & modicum, validissimum Europę effecit: & filio materiem ad illud Asię quęrendum reliquit.

II. CONSTANTINVM MAGNVVM licet addere: eo iustius, quod verę pietatis prębuit se assertorem. Quam ea ad id æui iacebat? oppressa cędibus, ignibus, aquis: & caput aut vocem attollere in eius professionem non erat. Ille ante Principatum affectum aliquem, & iam Princeps amorem ostendit: templa Dijs clausit, Christo aperuit, & omni vi atque arte hoc nomen & numen iuit propagatum. An non se vna? imperium turbidis illis temporibus, & seditio-
nibus factis, firmiter ad senectutem tenuit, & suis adeo reliquit. Prospera multa bello gessit, veterem Romam tenuit, & novam struxit. Hęc omnia cui accepto, nisi Religioni atque eius tutelę, referat?

III. CAROLVS deinde MAGNVVS iterum novi auctor imperij, qui id à Romanis vel potius Barbaris (nam ij dominabantur in Italia) ad Francos Germanosque transtulit: is, inquam, palam hunc titulum debet inscripsitque tuitio-
ni sacrorum. Ter in Italiam copias duxit, & victrices reduxit: vt laborantem à seditiosis aut ab hostibus Pontificem maximum, in liberta-

tem assereret, atque etiam dignitatem. Eundem potentia & finibus auxit, Rauennate Exarchatu, atque alijs in Italia, perpetuo dominij iure concessis. Alione etiam suo fructu? alio. nam iam Imperator victorias inclytas peperit: & ô laudabiles! contra hostes fidei bellis fere susceptis. Mauros in Hispania fregit & comminuit, Saxones, Danos, Auares in triumphum, nec suum, sed Christi duxit. Plerisque enim errores detraxit & lumen veritatis nostræ infudit. Magnum Principem! & vnde, dixi.

At Hispaniæ mentio ALFONSVM, siue ADELFONSVM vt prisca fere scribunt, eius regem mihi suggerit, ab ista hac radice florentem. Hispania scissa tunc varie, & Mauricis armis regni que incessa erat: multa recepit, iunxit: & semper in istis primâ ei cura, templa instaurare, vasis vestibulisque, ad sacrorum cultum exornare. Adeoque hæc agenti fauor numinis adfuit, vt sæpe, cum animosa audacia an temeritate dicam, castra hostium explorabundus, atque id solus adierit: solus redierit ac sese explicarit, idque cum agnitus interdum ab ijs fuisset. Miraculum hic quis non agnoscat? Isto feruore (sic appellare debeo) CATHOLICIREGIS agnomen meruit: quod idem antea *Recaredi* datum in concilio Toletano, cum Gothorum gentem abiectis Arii delirijs, in Ecclesiæ castra reduxisset. Ac tertium, idem in *Ferdinando* rege, patrum memoria: à Iulio II. Pontifice renouatum. qui Mauros tota Hispania eiecit: & ab eo posteris successoribusque ad hunc

III.
DCC XXXI.

I. Lipsij monita

III.
∞. CC.
LXXII.

diem, gloriosum id & solenne mansit.

Tene ego hic RVDOLFE AVSTRIACE præter-
eam? te, qui fluctuans per dissidia Imperium
stabilijsti, & gentem fatalem sceptris regnisque
propagasti. Quo merito? inquirere in Deum &
diuina consulta nefas, nec facio: sed non est in-
quisitio, quæ in aperto sunt memorare. Tu in
modica adhuc fortuna, nec nisi Comes Habes-
purgensis, Pietatis multiplex studium prætulisti:
& illi sequentem magnitudinem tuam vaticinia
& diuinæ voces adscripserunt. Vnum
videamus. Venatum forte, vt nobilitas illa &
nostra solet, cum paucis in equo exiuerat. Plu-
uius dies erat, & viæ fractæ & sordentes: ecce
occurrit sacerdos, venerabilem & mysticam
hostiam, extremum solatium, ægro laturus: &
occurrit pedes. Is ad spectus pium pectus per-
culit. nec sine indignatiuncula aliqua equo de-
silit: & *Me vehi, te qui seruatorem meum portas, pedibus
incedere? indecorum, vel impium sit: conscende, &
equum hunc cape.* Iussio, non preceserant: parat
ille, & iste capite reuelato humilis sequitur, ad
ipsas ædes ægri deducit, ab ijs eodem habitu re-
ducit. Iam domi & apud se Sacerdos erat, qui
officio attonitus, & mente à Deo mota, bene
abeunti dixit, & simul Imperium ipsi posteris-
que prædixit. Alij tamen ad Suenicam vatem
hoc referunt: quidam & somnio sequentis no-
ctis edoctum ipsum volunt. Vnde unde prædi-
ctio, & res illa certa, & rata ista fuit, ac fidem
etiam nunc ab euentis habet. Sed hæc narratio
Monitum aliud mihi suggerit.

MON. IIII. *Sacrorum antistites aut ministros honorandos, audiendos esse.*

ALEXANDER SEVERVS Imperator tanti eos fecit, vt iudicatas à se causas, à Pontificibus atque Auguribus retractari, atque aliter quam ipse censuisset terminari, æquo animo pateretur. Bona submissio. non minuit, sed auxit Principale culmen, infra Religionem id posuisse.

I.

CONSTANTINVS MAGNVS, cum initio, vt fit, libertatis, feruor & fluctus, & contentio aliqua, inter Ecclesiæ proceres esset: indicto concilio Nicæno, ipse interfuit, & auctoritatem accommodauit. Ecce autem libelli plures, qui mutuas criminationes continerent, ad eum delati fuerunt: quos omnes quasi lecturus cogniturusque accepit. sed in vnum fascem collectos, in ignem statim, nec inspectos quidem, coram omnibus iecit. Duo videlicet eo facto significans, & indignum illis esse, certare amulatione aut odijs: nec se dignum, qui de ijs iudicaret, quos Deus iudicare vicem suam in terris iussisset.

II.

Iam ROBERTVS Galliæ rex quam eisdem honorauit, & misceri ijs honorem suum putauit: Scholas & templa adibat, locum inter eos sumebat: nec orabat solum cum ijs, sed in publico psallebat. Quin & cantica eius sacra, quæ composuit ediditque, Ecclesia etiam nunc usurpat. Vir demissæ & raræ sanctimoniam. cui Deus etiam miraculo attestatus est: cum, Auallonem urbem eo obsidente, muri sponte corruerunt.

III.

DCCCC.

XCVI.

I. Lipsij monita

vunt. ipso interea laudes hymnosque cum sacerdotibus in tabernaculo concinente.

YIII.
cc.
XXXIX.

Sed hoc mirari quam imitari plures volent. sicut & illud, quod de OSMANE, VRCHANE, MVRATE. à quibus Turcicum hoc grãde imperium fundatum cœptumque est, Annales eius gentis hisipsis verbis (digna enim ea prodi) tradunt. *Quoties conuiuius vocabant, vescebantur adhibitis Talismanis* (ita Sacerdotes dicunt:) *quorum præceptis & admonitionibus inter conuiuandum aures præbebant, & alcoranum legi iubebant.* De Principibus, an de Monachis hæc narrantur?

v.
cc.
XXXIII.

At submissionis exemplum etiam vnum, quod horridæ &, vt quorundam deliciæ sunt, fordidæ Pietatis videbitur, in HENRICO II. Anglorum rege. Ille suspectus in cæde beati Thomæ Cantuariensis Antistitis, non factò aut manibus eius, sed iussu consensuue patrata: & sæpe admonitus, ac renitens semper aut abnuens, ad extremum ipsa conscientia salutari-ter adducente, ad ipsum locum sepulchrumque beati viri, Cantuariam venit, atque ibi statim in terram, simul & lachrimas, effusus veniam pacemque petijt. Sancto deinde à pœnitentia impetu, ad cœtum monachorum pergit, & multis precibus impetrauit, vt à singulis eorum ordine virginis vapularet. Quid dicam? stupeo. rex fecit, sponte fecit, sui oblitus dum Deum cogitat. iudicij hominum, dum cœli præmia. O si hic vilem, ibi beatum! immo & hic, dum Deus ipso illo tempore eum attollit

& magnificat, rege Scotorum à ducibus suis victo, capto, & per triumphum adducto. Plurain Religione liceat: sed seorsum iam feci in libello, quem *De una religione* vulgaui.

DE SUPERSTITIONE.

Asitam Religioni esse, & in vanitatem, vilitatem, timorem inclinare.

CAP. III.

Religio igitur laudabilis: sed sita velut inter duos scopulos, Superstitionem & Impietatem. quem utrumque suademus, & opus est, vitare. Subit miserari humanam conditionem, In Camil-
lo.
 sive, ut Plutarchi verbis efferam, ἀνθρω-
 πίνῳ ἀσθένειαν, ὅσον οὐκ ἔγχεσαν. ἀλλ'
 ἐκφερομένη, ὅπως μὲν εἰς δεισιδαιμονίαν
 καὶ τύφον, ὅπως δὲ εἰς ὀλιγωρίαν τῆς θεῶν
 καὶ ἀειφρόνησιν: *humanam imbecillitatem, que*
finem aut modum non habet. sed alias abripitur in su-
perstitionem & vanitatem, alias in Neglectum rerum
diuinarum aut Contemptum. O utraque magna
 pestis! sed illa crebrior, hæc deterior: atque
Curt lib. 7.
 illa Pietatis ipsa imagine se commendat. Sed
 imagine. neque aliud est, quam *humanarum*
mentium ludibrium, Superstitio. Quæ rudes, bar-
 baros, & male factos animos maxime tangit
 καὶ εὐάλωτον (ait idem Plutarchus) εἰς δεισιδαί-
 μονίαν φύσιν τὸ βαρβαρικόν: *Pronum natura*
ad Superstitionem genus barbaricum. Ea autem

I. Lipsij monita

non aliud est, quam cultus Dei, quem, aut cui, non debet, aut aliter, ac debet. Errat in eligendo: vel modum excedit in colendo, & seruiliter, muliebriter, pueriliter se gerit. Proprius autem ei timor, & inquietudo: quæ animos deprimunt, & ad nullam rem seriam aut altam patiuntur aptari. Itaque Principi fugienda maxime: etsi

MON. I. *In tristibus aut aduersis sepe se insinuat.*

I.

In Alexandro.

Quod in ALEXANDRO MAGNO notatum. qui omni quidem vita religiosus, in extrema ea ad hanc declinavit. Nam ita animi & corporis æger iam se gessit, ait Plutarchus, *ut nihil esset tam paruum aut absurdum, si modo insolitum, quod in prodigium aut omen non verteret.* Itaque sacrificantium, lustrantium, diuinantium regia erat plena. & plenus ipse malis curisque, mortem dum fugit, accersit.

II.

Annon in LUDOVICO XI. rege Galliæ simile? qui ætate & valetudine iam inclinante, medicis blanditur, & auri montes promittit aut donat: deinde & sanctos viros euocat, & è filiis educit, quibus vitam suam non emendandam, sed propagandam commendat. Tanto interea metu, ut in arce munita, & fenestris ipsiis atque omni aditu clathris ferreis obstructo, sese includeret: id est, quid nisi in spontaneum carcerem daret? O miser, hoc assidue times, quod semel faciendum est? hoc times, quod in tua manu est, ne timeas? Pietatem assume, Superstitionem omitte: mors tua vita

erit, & quidem beata atque æterna.

MON. II. *In friuolis aut paruis se ostendit.*

Cuius rei cottidiana, pæne dicam, exempla sunt. Illustre in magno AVGVSTO. qui *Auspicia & omina*, ait Suetonius, *pro certissimis obseruabat: sed nec somnia sua, aut aliena de se, negligebat, ne peregrinarum quidem religionum contemptor, cum Cereris Attica mysteris initiari voluerit. Quid ei quietum, in talibus occupato?*

QVÆSTIVNCVLA.

An in populo non utilis Superstitio, & Principi permittenda?

A Principe igitur ipso remouemus: imò ausim dicere, nimiam Pietatem. Munus enim eius intueor. quòd à diuinis ad humana etiã vocat: in quo ipso est Dei quidam cultus & honos. Nicephorus Gregoras scite hoc mihi dixisse videtur:

Τὸ μὸνι προσέχοντι τὴν ἐν τῇ χτὶ θεὸν θεωρεῖα, ὀρεσι καὶ ἀσπυραίοις ἐν ἀγαθῶν θεῶν προσκει-
 ὄσις δὲ μετὰ τῆ ἀρετῆς καὶ πολιτικῆς ἡσυχασεῖν-
 θος, καὶ πείραν ἔσχε πραγμάτων παντοίων. ὁτος
 λαὸν ὀδηγεῖ ἐς τὰ βέλπιστα καὶ σωτήρια κράτι-
 σος: *Qui in vna Dei contemplatione mentem defixam*

Lib. III.

habet, ei montes & speluncas habitare conuenit. At qui, vna cum virtute, etiam mores ciuiles exercuit & iunxit, quique notitiam parauit rerum variarum, ille vero populum regere, & ducere ad optima optimus est.

Sed hoc cum ita sit: quid igitur? inquirunt. an non populum saltem in superstitione habere, Principi vtile, & optandum est? Sunt qui asserant, & præsertim è priscis. Nã mitigari ita animos, & faciliores reddi ad parendum. Liuius

I. Lipsij monita

Lib. I.

Curtius
lib. IIII.

Numam, qui Romam superstitionibus replevit, spectasse hoc vult: & omnium primum, rem ad multitudinem imperitam, & illis temporibus rudem, efficacissimam, Deorum metum iniecit. Et vero facit ad ingenium multitudinis. quæ alioquin Impotens, seua, mutabilis, ubi vanâ religione captâ est, melius vatibus suis (siue & sacerdotibus) quàm dicitibus regibusque paret. Quin & Polybius Romanos laudat, & prudenter fecisse autumat, quod partem eam, quæ Religionem & Deos spectat, in republicâ suâ sic conformarint & panè tragicè extulerint, ut nihil sic addere. Quod mihi quidem videntur, inquit, PLEBIS CAUSSA fecisse. nam si è Sapientibus viris Rempublicam fas constituere: nihil opus sit tali istâ inductione uti: at cum multitudo vana sit, & varia præter leges appetat, iracunda ac violenta, utile fuit interno hoc terrore, & superstitionis velut tragœdia cohiberi. Hæc isti: at nobis nō persuadeant, in bona republica vitiorum caput & fontē approbare. Mites animi fiunt, inquit. Imo viles, & istæ persuasivulæ, ut cū poëta dicat,
————— faciunt animos humiles formidine diuorum.

Depressosque premunt ad terram.

Nemo magnanimus, & alta meditans Princeps, tales subditos suos velit. Obedientiores etiam sunt? Abnuo, imo ad motus aut rebellionem proniores. Quoties olim, & nuper visum, prauæ aut nouæ Religionis titulo, populum concitatum? vnus aliquis concionator, sanctimonie fama, ut telo, armatus, & eloquentia aliqua ornatus, quid nō patrat? Omitto vetera, aut extera: ante annos circiter centum HIERO-

NYMVS SAVANAROLA Florentinus, religiosi habitu (in Diui Dominici cœtu erat) tum vitæ vera an ficta sanctimonia, adhæc facundia, populum in se conuerterat. Pulsi Medicæi vrbe erant, & popularis status introductus: quem ille, vt ambitioni suæ opportunum, omni ope tuebatur. Plebs ab eo pendula, & verba consultaque eius, oracula habere: ipsi optimates virum colere, & per eum se suosque ad remp. (nam hæc in eius manu) promouere. Regnabat enim non in concionibus tantum & sacris ædibus, sed in curia, sed in comitiis: & raro publice, imo priuatim maius aliquid, sine eius arbitrio gestum. Dicam? non animis modo, sed & arcis, sed & armis ciuium, imperabat. Hoc regnum totos annos quattuor exercuit. sed cum inuidia interfectorum aliquot ciuium laboraret, alia etiam obiicerentur, quorum purgandorum, & diuinitatis famæ augendæ, cum pyram ardentem ingressurum se vltro spopondisset, mox retractans, vanitatis manifestus, & ex eo contemptior, apparuit. Denique in Pontificem summum linguæ suæ tela vibrans, primo bonorum, mox & mediolorum fauore destitutus, pœnas ad vltimum ambitiosæ pietatis publico igne luit. Scio variare super eo iudicia, & benignius quosdam loqui: esto sed exemplum tamen potentia in populo, per titulum Religionis, in signe & Principibus metuendum præbuit. Talia aliqua in libello *De vna religione* dicta. Iam ratio firmissima & intima, Christiano Principi nefas superstitionem fouere. Et illi

I. Lipsij monita

exterorum qui fecerunt, quàm turpiter & foede instituerunt? Exempla libet dare, & ridere: ac primum.

I.

ÆGYPTIORVM. quos omnes gentes credo equidem vana & stulta superstitione antequisse. Neque enim ad homines, aut ad mortuos modò Deorum cultum, *Jsim, Serapim, Anubim*, sed ad bestias, easque vilissimas transtulerunt, *Canes, Fchneumones, Feles, Accipitres, Ibides, Lupos, Crocodilos*, tales plures. O amentiam! his cibos dare per obsequium pietatis soliti, his agros & vectigalia è publico assignare, horum in signis imagines præferre, his denique defunctis cum planctu funus, & sumptu monumenta facere. Ex his si quis sciens aliquod interfecisset, interficiebatur, si quis vel insciens *Felem*, aut *Ibidem*, idem. Nugari videat, sed vera suo malo sensit Romanus civis, ævo Diodori Siculi, id est Tullij Ciceronis. nam ipse id scribit, & testem ac spectatorem rei se adscribit. Ptolomæus inquit, quæ Romani in regnū postea restituerūt, cum primò Socius & amicus à Senatu P. Q. Romano dictus esset, magna lætitia publica, & concursus fuit. Erant & Romani in turba: atque inter eos miles casu (non enim sponte) *felem* occidit. Clamor, ira, tumultus. non inscitia miseri, non Romani nominis reuerentia, non imperium Regis, qui purpuratorum præcipuos miserat ad sedandum & deprecandum: nihil, inquam, horum iuuat, quin ille statim millenis manibus ducerperetur, sic vt nec funeri aut iogo aliquid superesset. Vides quàm mitis

superstitio? rabies & furor est, cùm pectora inuasit.

Sed & aliter etiam sæuitia, an vesania est, in exemplo, quod eidem scriptori debemus. **ÆGYPTVM** aliquando fames inuasit, sic vt alimenta deessent. Quid factum? versi sunt ad humanas carnes, & pepercerunt dictis bestiis: pepercerunt? imò & aluerunt neque ambiguum quin & humana carne. Cæcitatem! ergo homo Deo proximus, infra fœda animalia ponitur: & ille horum gratiâ interit, id est quid nisi iis immolatur?

II.

Tolerabilius **AFRI**, qui non bestiis, sed Saturno tamen homines viuos sacrificabant, & præsertim pueros, ætatem florentem, innoxiam, & ideo crudo illi Deo gratiorem. Res ita fuit. Stabat Carthagine statua Saturni ænea, manibus leuiter sublatis, iterumque pandis in terram demissis. In eas solenniter vir aut puer impositus, statim præceps deuoluebatur in subiectum barathrum, igne & eius alimentis plenum. Id viuicomburium Deo dabatur, stato quidem die quotannis: sed aliquando & extraordinem, & multiplicatis victimis, si clades aut tristius aliquid ciuitati euenisset. Vt in eâ, quam ab Agathocle acceperant, placuit decreto duccentos (horresco referens) optimatum filios Saturno sic immolari; & quis credat? totidem alij sponte se obtulerunt, ipsa clades an florem hunc ciuium abstulerat, quem superstitio impendit? Indignor, an miseror? & lacrimas conditioni humanæ impendo, cui *uni superstitionem*

III.

I. Lipsij monita

datam Plinius conqueritur: an non iure, cum in hos vsus?

III.
c. xx.

Sed ad ridenda magis, quam deflenda eamus: & stultitiam, quam sæuitiam accusemus. MAHV METES ille, heu nimis nostris cladi- bus notus, cum cupidine agitaretur nouarum opum & imperij, nouam Religionem, id est superstitionem commentus est: ita me Deus, indecoram, futilem, nec colore vlllo veri tinctā? et si ex Iudæorum Christianorumque libris, velut per Satyram, miscuit & confecit. O nugas, ô deliria! & lubet quædam recensere. Primum est, Deum vnū solidumque (ὁλόσφουρον Græci expriment) eundemque incorporeum esse: Christum non Deum, sed magnum vatem & prophetam, se tamen maiorem, & proxime à Deo missum. Præmia qui ipsum audient, Paradisum, qui post aliquot annorum millia referabitur: ibi quattuor flumina, lacte, vino, melle, aqua fluere: ibi palatia & ædificia gemmata atque aurata esse: carnes auium suauissimarum, fructus omne genus, quos sparsi iacentesque sub vmbra arborum edent: sed caput felicitatis, viros fæminasque maiores solito, magnis genitalibus, assidue libidine & eius vsu, sine tædio aut fatigatione. Credet hæc aliquis dicta, & accepta? amplius. Ille vero Veneris his illecebris totam legem suam impleuit: & viro permittit vxores iustas quattuor habere, pellices tot quot lubet. Etiam, scribit his ipsis verbis: *Mulieres habitaculum viri esse, ideo assidue debere eas colere, sed & ingredi qua vellens.* O

turpitudinē! non prouocat solum ad crebram, sed ad promiscuam libidinem: & supera, infera, aduersa, auersa, eodem iure habet. Atque adeo ipse belle & in exemplum gloria-
tur, *Vndecim se mulieres habuisse in contubernio, & omnes una hora singillatim iniuisse, & patrasse.* Hæc & plura in eius *Corano*: sed & *Physica* quoque miranda. Nam facit Solem & Lunam in equis vehi: illum autem in aquam calidam vespere mergi, & bene lotum ascendere atque oriri. Stellas in aëre è catenis aureis pendere: terram in bouini cornu cuspide stabilitam, & agitante se boue ac succutiente fieri terræmotum. Hominem autem ex hiru-
dine aut sanguisuga nasci. & quid addam? pudet, piget, miseret generis humani, cuius magna aut maxima pars his non vanitatibus, sed stuporibus est oppressa. Nam Asia fere tota, plurimum Africa, multum Europæ, iura sceptri & sacri Turcici accepit. Quin & multi extra Turcarum iura, vt magnus Tatarorum Chamus, vt Persa, vt alij in India & extremo Oriente, deliria hæc delirant.

Quid etiam omitto? iidem *TURCÆ*, ad Ægyptiorum morem, feles, canes, pisces, aues, si non adorant, colunt tamen & pascunt: & his se velut largitionibus demereri diuinam Numen censent. Itaque videre Byzantij statis horis est, cibos apponi dictis animalibus: nec viles quosdam, aut mensarum analecta, sed orizam coctam, carnes assas recens, & hoc sine ex opopolio emptas, quas & perticis

I. Lipsij monita

longis imponere solent, & sic fugacibus aut vitabundis eorum dare. Quid, quod aues etiam captas redimunt, & aëri ac libertati deinde, per pietatem, restitunt? Iam in re inanima, id est charta, quas nugas edunt? Nefas eam abiici, aut calcari: sicubi vel fragmen vident, tollunt religiose, & parieti adfigunt, aut imponunt. Refert Augerius Busbequius, in legatione sua ad Soleimannum, cum ductores tutorésque viæ Genitzaros haberet, grauiter aliquando apud se questos, quod famulitio eius charta ad obscænos vsus esset. Causa autem quàm iusta? quia *Coranus* ille in ea scriptus.

VI.

Sed lubet leui oculo alia terrarum etiam, & in iis superstitionem, lustrare: quæ discolor, sed vbique decolor, & candori ac veritati aliena comparet. Sunt in Orientis magno tractu, qui MALABARES appellantur, & à Calecutio, mare versus, & introrsum etiam colunt. Iis varij Dij, & simulacra eorum fædo habitu, colore etiam fere in nigrum. Tempa *Pagodes* vocant: sacerdotes, *Brahmanes*. Iis tanta reuerentia, vt & belli tempore mediis armis interueniant, solâ religione & nomine suo tuti. Insigne eorum, tria fila, quæ ab humero dextro in sinistrum latus ligant. Nomen vetus est Indorum sapientum: & quædam ex iis habent. Sunt enim Astrologiæ periti, sed & Magiæ, ac prædictionibus plebi varie spem aut metum præbent. Finis earum, quæsticulus, vt in hoc genere solet, quem & ex sacrificiis aucupantur, cum Diis suis cibos, sed & nummos, offerri iubent: atque ipsi

iis vescuntur, aut vtuntur. Sacra eorum & conuentus fere cruenti. tela enim inter se spargunt, & qui iis occumbunt, migrare ad beatorum sedes recta censentur. Animas immortales prædicant, sed Pythagoræ somnio, in corpora alia transire.

Sunt & SINITÆ, siue SINENSES, vltiore tractu: ij quoque in Deorum cultu, quos domesticatim plures habent. quosdam & tricipiti figura: an auditiuncula aliqua & adumbratione nostræ Trinitatis, quando & D. Thomam, & Christiana olim sacra, in iis locis fuisse, constans traditio est? Sed deunculos istos adeo magni haud faciunt, vt si aliquid præter spem aut vota euenit, ab ipsis pœnas exigant, atque adeo flagris caesos in publicum sæpe abiciant & exponant. Mox tamen pœnitentia recipiunt, iterumque (ô bellum ludum!) adorant, placant, supplicant, verbis, thure, mero. Solem tamen inter omnes præcipuo cultu & æstimatione habent: atque huic extra ædes progressi, sub dio, de patera * vinum, Græco & Romano more, libant. Sacerdotes, pro deorum numero, ipsi quoque frequentes. Sunt *Bonzij*, sunt & *Bonzia* feminae, & super vtrosque *Tundi*: denique vnus supremus omnium, *Zaffo*. Hi *Bonzij* conuentus suos & contubernia habent: vt Religiosi apud nos cœnobia: in regno quidem Iaponiæ ita crebra, vt vna aliqua provincia supra decem recenscat: in quorum singulis haud minus sit triginta *Bonziorum*. Nominò Iaponiam. nam & ij ritus eodem cum Si-

VII.

* Vinum
eius loci, &
palmis.

I. Lipsij monita

nitit & sacra habent, hauseruntque vtrique à communi doctore *Xaca*. Eorum dogma, animas interire, eademque omnia à morte, quæ ante natalem: exitiabile Virtuti.

VIII.

Iam in nouo orbe & illa AMERICA quid dicam? spissæ & Cimmeriæ tenebræ: nisi quod Hispani leuiter (sed adhuc leuiter) dispulerunt, & lucem nostram intulerunt. In PERUVII regni finibus receptum, Solem colere: quod Inguæ reges pro firmamento aut insigni dominationis instituerunt, cùm essent dii antea diuersi. Illorum solenne, templa vbique Soli erigere, ampla, magnifica, auro laqueata, aut & strata. In iis castæ aliquot Virgines, quarum pudicitia deuota: nec fas polluere, nisi vt luerent morte. Excusatur, si qua iurauit à sole compressam se, & ex eo vterum ferre. Pæne is ritus fuit, qui Vestalium Romæ: sed numerus prægrandior, & in vno aliquo templo ducentæ, aut plures. Alij etiam ministri & æditui, alibi ad millia triginta: idque tantum in templi vnus cultum & vsum. Sed earum munus, lanam & filum carpere, vestes texere, diis ornandis: siue & ad sacerorum ritum, quo solent vestes & hæc texta vna cum ossibus pecudum cremare, & mixtum cinerem, in altum spectantes, Soli iactare. Has virgines *Mamaconas* vocabant: ipsa templa, aut & idola. *Guacas*. Sunt & alij sacerdotes, vestitu niueo insignes: qui Deos adeunt, salutant, terramocinantur. sed id cum hac cautione, vt terram despectent, & oculos versus eos non attollant. Imo quidam aut obligant sibi

lumina, aut eruunt semel & euellunt: quod sanctius reuerentiusque habetur. Sacrificia sunt pecudes eius loci, sed homines crebro etiam, & infantes. Horum sanguine simulacra oblinunt: deinde exta inspiciunt, & è notis augurantur.

IX^h

In VICINIS ei regno LOCIS deorum alia portenta. Quidam tigres, leones, fera eiusmodi animalia colunt: alij feles, aut aues. Quidam (in prouincia, quæ *Manta* dicitur) Smaragdum insignem gemmam adorant, & pro vero numine habent. Mos omnibus, herbas certas pro thure adolere & incendere, itemque captiuos sacrificare, aut si defunt, è suis. Oracula petunt, & capiunt: tam certa plerumque fide, vt Hispani tradant, nihil vel in eorum bellis, aut in suis ciuilibus euenisse, quod non prædictionibus fuerit vulgatum. Immortalitatem animi credunt, sed, vt videtur, cum ipso corpore, & quasi migrent: certe sepulchra laxiora, & magis apparatus faciunt: quam vllas viuentium domos. Sed & cum moriuntur, comites accipiunt, quasi ad ministerium aut solatium: atque imprimis carissimas vxorum. Eæ certant inter se & æmulantur, quæ cum mortuo viua (ita fit) defodiatur. Quod si insignior aliquis satrapa aut regulus obiit, turba est eorum earumque, quæ commoriuntur. Argumentum, quod ad res lætas & geniales ire se putent, hoc est, quod potum & cibum affatim apponant, sed & quotannis, velut parentalibus, per foramen superne, de industria sic factum, infundant. Choreas illic, & in aliis festis

I. Lipsij monita

diebus honori Deorum ducunt, bini & bini iuncti in seriem, duobus præfultoribus, qui dant modos, Tenent autem sic saltantes manus vas potorium (assidue enim bibunt) & altera interim penem, ut infusa emittant.

X.

Ultimi sunt MEXICANI, quos diuidit angustior ille isthmus. Vastum regnum, & olim innumerus populus, & diu pro modo. Nam omnium ferme rerum affectuumque eos habebant, ut Aquæ, Piscium, Frumētī, Fructuum, Amorum, Bellorum, & quidquid dici fingique tale potest. Aiunt ad duo millia Deorum culta sollemniter in vrbe *Themistitan*, quæ regni metropolis, fuisse. Tempa iis magnifica, laxa, quadrata fere forma. Sacrificia cruenta, ex animato, & ex homine: atque adeo hominum ad quinquaginta, aut supra, millia vno anno immolabant. Dignum relatu est quod Ferdinando Cortesio (immortalis gloriæ, ob quæsitum subactumque hunc tractum) Cortesio, inquam, euenit. Populi quidam ibi, nouitate facinorum eius attoniti, legatos mittunt, qui sic affantur. *Tria genera munerum ad te ferimus. Primo quinque homines. & si Deus quidem crudus es, & sanguine placandus, cape istos, & vescere. plures etiam dabimus. Sin bonus mitisque es Deus, entibi herbas & plumas, ad supplicandum. Si porro homo es, cape has aues & fructus, quos damus in tuum & tuorum usum. O! Deus, qui cœpisti has tenebras minuere, totas pelle, & ipsum te verum nouumque Deum cum nouo imperio ostende.*

XI.

Plerasque superstitiones, quæ in partibus

orbis sunt, dixi: vnam quæ in toto est, omisi, IUDÆORVM. Ij enim sparsi per Europam, Africam, Asiam, quaqua versus colunt: pertinax natio, & qui vmbra pro luce, pro veritate imaginem tenuerunt, & tenent. Quàm multa etiam priscis illis suis, sacrisque libris, vana, superflua, inepta addiderunt? ad Thalmudem appello. Sed isti, quod mirum, & ter mirum est, toties attriti vel excisi potius, viuunt & vigent, & corpus illud gentis seruant, atque adeo propagant. Legat, qui volet, ab Hierosolymis captis, quoties à Principibus Romanis Græcisque pulsi vel cæsi, quoties à Christianis etiam regibus sint: mirabitur & vix credet, vel paucos superesse in semen. At illi, vt dixi, frequentes sunt & florent. frequentes? Bellonium audi, fidum obseruatorem. *In omni imperio Turcico, inquit, vix opidum aut pagus est, in quo non plurimi Iudæi agant: atque ij fere variarum linguarum periti, quod magno vsui est exteris aut peregrinis.* Nec in illo tantum imperio, sed in Oriente, in Septentrione, apud Christianos etiam agunt: & quamquam sic distracti, vnionem & puritatem gentis seruant, à coniugiis alienigenarum decreto auersi. Quid Deus in istis struat aut moliat, nescio: nulla quidem gens ab orbe condito, aut frequentiam, aut sinceritatem suam serauit, opinor, præter istam.

DE IMPIETATE.

Eius matrem superbiam, aut ferociam, sæpe & vitiorum cumulum, esse.

CAP. IIII.

DE FLEXIO altera *Impietas*, siue *Irreligio*, si à ἀσεβειαν Græcorum sic licet vertere. Grande, & vt sic dicam, malorum malum: cùm homo à ratione, imo à natura abit, contemptor Numinis aut negator quod illa asseruit. & hæc inscutit. Eo veniri solet, siue à superba quadam & rudi Ferocia, siue à vitiorum magnitudine & cumulo, quæ animum manciparunt. Deo enim tum te subtrahit, & ne illum timeat, spernit: itemque præmia omnia futura aut pœnas. Infelices hi tales! etiam in externis rebus successibusque: quia desertores sui Deus deserit, nec cadunt solum turpiter sæpe, sed ruunt. Quam fœdi etiam sunt? super omnes superstitionos: quia vt illi coniuent ad supremum Numen, aut male vident, sic isti cæcutiunt, & nihil vident. Quis autem neget cæcitatem deteriori lippitudine esse? Eam ego in paucis exemplis proponam: paucis, & id ipsum timide, nec aliter quam in templis malos Genios solemus, ad fugiendum & abhorrendum.

I. Omitto veteres, apud quos veniam aliquam habuerit, in caligine errorum: apud Christianos qui potest? Et sunt tamen, qui non vita solum

eam præferunt : sed impudenter lingua exprimunt. Vt ille FREDERICVS II. Imperator, cui sepe in ore: *Tres fuisse insignes impostores, qui genus humanum seduxerunt, Moysen, Christum, Mahumetem.* O! impure, ô impie! te hoc dicere, quod gentilium quidam olim, *Christum magum fuisse,* Arnob. *Ex Ægyptiorum adytis angelorum potentium, no-* Lib. I. *mina habuisse?*

Mitior ALPHONSI X. Hispaniæ regis, sed non melior vox aut sensus. qui solitus Providentiam identidem culpare, & dicere: *si principio mundi ipse Deo adfuisset, multa melius ordinata usque condenda fuisse.* Mitelle, sapientia supra Deum es: lingua quæ abis, mens quo abisti? Sed notabile, vtrumque istum, & Fredericum & Alfonsum, illum imperio, hunc regno priuatos, in publico odio & infamia obiisse. Plura non addo, nec vel calamum aut chartam relatione ipsa maculo.

II

Fatum considerandum, credendumque esse.

C A P. V.

AT tu qui Deum & Religionem colis, etiã Fatum: id est Providentiã, decretumque diuinum. *Quid enim aliud est Fatum* (dicit pro me Minutius Felix) *quam id quod de vnoquoque nostrum fatus est Deus: De vnoquoque nostrum, sed & de rebus omnibus quæ sunt, fuerunt, erunt.* Is enim qui omnia fecit, dirigit eadem, mouet, seruat: *κατά τὸ ἡμέτερον ἀγαθόν* (verba Trifnegisti) *τὸ γὰρ κόσμος ἄρμα ἀσφαλίσαι μένος καὶ ἀνα-* Cap. xv. *δήσας εἰς ἑαυτὸν, μὴ πῶς ἀτάκτως φέροιτο:*

C iij

I. Lipsij monita

Tanquam Auriga peritus, currum hunc mundi firmans in se atque alligans, ne incompote seratur. Prorsus ita est. per causas medias, varie nexas, prima illa causa omnia temperat, suaviter, prudenter, utiliter: nec aliter est censendum. Hoc monitum variam utilitatem Principi dabit. à Deo se & regnum, à Deo bona malaque externa esse: ideo nec in illis elate, nec in istis abiecte nimis agendum. Constantia ubique esto, & volens quaedam obedientia decretis diuinis. Nam longe praestat (ait Gregoras Nicephorus) quietum ferri à ferente Fato, quam obnitendo velut materiam & alimentum ei prabere. Hoc enim tale est, ac si quis ignem metuens ades iam circumdantem, non exstinguat eum, sed sarmentorum fasces aggerat, & oleum affundat: aut si quis furente Borca & tempestate, exigua fragilique cymba, contra fluctus & per eos eluctari conetur. Altera etiam utilitas, inquirere leuiter & modeste in Fata, & videre quo vis illa supera, nostra hæc trahat: proque ea inclinatione, se & consilia adaptare. Magnus est fructus, & prudenti viro vix publica Fata conuersionesque obscuræ, ex signis quæ præeunt vel adherent. Ruere aut vertere hunc statum vult? consilia praua, & homines tales erunt, qui ad gubernacula admouebuntur. Delatio, adulatio, vanitas locum habebunt: probitas, veritas, prudentia exfulabunt. Sed &, vt in cithara, concentus turbabitur: & obscura primum, mox palam discordia erit. Vult attollere? omnia alia. locus consiliis, locus honosque virtutibus, etiam

artibus: denique siquid ægri in Republica, sanatur, siquid sani, fouetur: vt qui libram tenet, in hanc aut illam lancem pondus adijci iubet, & inclinatur: sic Deus. & fortunam temperat, sed manibus aut consiliis fere nostris. Atque hæc ita palam, vt vel hebes mens videat, si non præuideat: & dominum arbitrumque terrestrium rerum, ex euentis, illum è cælo agnoscat. O quam mira, quam inopinata sæpe ab illa potentia? Nam & hoc gaudet atque amat, præter opinionem (non enim rationem) quædam facere, & vel sic ostendere vim illam omnia gubernantem & mouentem. Hæc vniuerse: sed in Exemplis etiam distinctius videamus, & monita pro ijs aptemus. Primum esto,

MON. I. *Regna & Reges à Deo dari.*

Quid clarius? quæ vis, gratia, aut commendatio AGATHOCLI regnum in Sicilia dederunt? Pater ei figulus, pueritiam in luti fordibus, adolescentiam in impudiciæ, iuuentam in libidinis egit. Ab omni parte infamis, odio ciuium & inopia, ad latrocinium compellitur. En gradus, quibus ad sceptrum veniatur! sed mox miles, & dux è milite: id quoque cum infamia, quod defuncti *Damascenis*, cui successerat, uxorem stupro antea cognitam, sibi ceperat, & cum ea ingentes opes. His fretus, occupare imperium patriæ bis conatus, bis repellitur: denique in exilium agitur. Quid fit? iungit se Siculis, Syracusiorum hostibus, palam bello patriam petit, & obsidet: nihil efficit, cum Pæni in auxilium euocati strenue propugnarent.

I.

I. Lipsij monita

Vi desperata, ad fraudes se vertit, *Hamilcarem* Pœnorum ducem ad pacē inuitat (ea species & honestus titulus fuit:) reuera ad pactiōnē, vt cederet, & traderet sibi Syracusas. Ita factum, regnat, cædes populi & Principū facit: & miro iterum fato, ipsis cōciliatoribus sceptri Pœnis bellum infert, & in Africam transfert. Præter spem varie victor, & præter spē quoque mox victus, deserto exercitu, liberis, amicis, pæne solus in Siciliam effugit. Seruat tamen regnū et si in varia sorte: immoritur ei, sed ita vt pelli vxorem liberosq; videret. & ab nepote id eripi, non diu fruituro. In his talibus vbi ratio alia, quam summa illa Ratio est, Fatum nobis dicta!

- II. Hæc in vno illo rege. quid in quatuor (septem in vniuersum fuere) ROMANORVM? Primus *Romulus*, & tertius *Tullus Hostilius*, vterque ex patre ad sceptrum peruenit: quintus *Tarquinus Priscus*, è peregrino & exsule: sextus *Seruius* quod ipsum nomen præfert, è vernula & seruo. Quid hæc aliud sunt, quam

sidus, & occulti miranda potentia fati?

- III. Nam de C. MARIO minus mirum in populari electione, si ad summa peruenit ipse popularis. Sed ex ima tamen plebe ac municipali, miles mox factus in caliga, tum Cæturio, tum Tribunus: & in vrbe etiam petere honores ausus, sæpe repulsus, spretus, irrupit tandem in Curiam magis, quam peruenit. Ex illo tamen Mario tam humili, tam fastidito, ille Marius emerfit qui Africam vicit, regem Iugurtham

formidatum Romanis in triumphum duxit: & parum est: ille Marius, qui

—— Cimbros, et summa pericula rerum

Excepit:

& trepidam non Italiam modo, sed urbem defendit. Ille, qui post sextum Consulatum (rarum decus) carcerem & exilium subiuit: plenus tamen certusque spei, quod olim iuveni in agro apricanti, Aquila septem pullos in sinum iecisset, toties iterandi scilicet summi imperij signum. Nec fefellit eventus. Redijt, hostes vicit, urbem & Consulatum septimo iniuit, & in eo exspirauit. Quidlibet sperandi & timendi, cum Fata volunt, clarum exemplum.

Nec minus in M A S A N I S S A (*Marius enim me in Africam reuocat.*) qui mortuo parte Gala, patruo succedente, & mox illo quoque mortuo, per fraudem exutus regno & priuatus, arma sumpsit, ac denique victoriæ & illius compos fuit. Sed non diu ea gauisus, & hoc fruitus, à *Syphace* rege bellum excepit: qui iusto prælio eum fudit. In montem *Balbus* confugerat, sed illinc quoque *Bocchar* Præfectus regius eum pepulit, ad tantam paucitatem redactum, vt vix quattuor equitibus comitatus effugerit. Ventum erat ad flumen, nec vadari poterat: quid facis *Masanissa*, & tuum Fatum? metu urgente in id se coniecit, & duobus comitum gurgite abrepis, ipse cum duobus alijs inter virgulta vltiora delituit. Fama tamen sparsa submersi. populares (vt quisque in eum affectus) erexit, aut terruit: cum ille vulnus (nam &

IIII.

I. Lipsij monita

id acceperat) in spelunca auia curans, latrocinio duorum equitum per dies aliquot vixit. Mox vbi equi patiens fuit, audacia ingenti pergit ire ad regnum recuperandum: quibus præsidijs? haud plus quadraginta equitibus, qui in via se addiderant: auctisque paullatim ad vi. millia peditum, IIII. equitum, copijs, paternum totum regnum recepit. Sed nondum finis fatalis dispositionis. iterum pellitur, victus à *Vermina Syphacis* filio, quem rex in eum miserat. Ibi omnibus opibus, sed non spe amissa, cum LXX. equitibus effugit ad Garamantum terram: hæsitque vagans aut latitans, donec C. Lælius à Scipione missus cum classe appulisset. Iunxit se, & magnum nomen, etsi exiguas vires attulit: peritia tamen militiæ & locorum, aliquod ad victoriam momentum. Quæ mox secuta. victi Carthaginenses & Syphax. iste perijt, & regnum eius Scipio totum Masanissæ donat, finibus etiam auctis. Quid deinde? nec sic fideliter Fortuna ei ridet. in ipso aditu iactatur, sed Veneris insidijs, non vi Martis. Erat *Sophonisba*, Syphacis antea vxor, mulier in signi facie, facundia, & astu. Hæc regiam ingredienti occurrit, deiecta, mæsta, sed quod deceret: & statim Numidam in amorem sui rapit. Iubet igitur bono animo esse, dextram & mox corpus iungit: sed petenti antea iurat, *Nemini se traditurum eam Romano*. In his erat, cum Lælius superuenit, & Sophonisbam dedi postulat: fluctuante Masanissa, in vehementissimi amoris æstibus, illam defereret, an amicitiam Romanam. Sed ratio

& vtilitas affectum vicit: illa vita abit, iste ad Romanos redit, & adhæret. per eos regnum stabilit, auget, quod ad posteros etiam transmisit.

Inferit se his exemplis & fœmina. Erat *Leontij* cuiusdam Atheniensis philosophi filia, **A**THENAIS nomine, multo ingenij corporisque lepore, aut *Venere*. Pater occulto aliquo de fortuna eius præfagio, omnes opes moriturus duobus filijs reliquerat: huic solos centum aureos, cum elogio, *Suffecturam ei fortunam suam*. Igitur cum fratribus litigat, vt iniuria affecta. sed infirmior sexus aliam etiam accipit, & pulsa ab ijs Constantinopolim venit, vt viam futuræ magnitudini aperiret. Insinuat se, & commendat causam *Pulcherie* Imperatoris sorori: cui statim ita placuit, vt percontata, ecquid virgo esset? in aulam acceperit, sed baptismo, rudem ad id Christianæ religionis, prius ablutam. Nomen eius in **E**VDOCIAM mutat: ac sic denique amat, vt fratri *Theodosio*, apud quem omnia poterat, coniugem desponderet. Hem, ascensus! sed ecce & deiectio. nam diu felix eo coniugio, amata & amans, in suspicionem probri incidit, & contubernio excidit, hac causa. Imperator in signe, & prægrande pomum dono acceperat: quod porro vxori suæ blandiens transmisit. Accepit illa, & idem mox *Paullino*, facundo & erudito viro, ideoque eruditæ fœminæ caro, nihil sequius cogitans dedit. Quod ille, ignarus vnde esset, iterum Imperatori, vt regium aliquod munus offert. Mirari ille, &

I. Lipsij monita

primum ambigere: mox agnoscere, & suspicari: atq. ita propere ad vxorem veniens, callide pomum ab ea repetit, antea donatum. Hæc totius facti ignara, temere & iuueniliter asserit, sese edisse: iterumque rogata dicit, atque adeo iurat. Imperator serio tum offensus, & mendacij arguens, pomum profert: nec satis. de amore occulto & improbo suspicatus, Paullinum occidit, illam abdicat, & relegat. O vterque amans, vestri misereor! etsi hæc quidem casum fortiter tulit: & iuit Hierosolyma, & pie casteque viuens ibi moritur, sed præmortuo marito.

Multa hæc in historia veteri: nostri æui vnum addam.

VI.

* Regna-
re cœpit an
no. cccc.
xcv.

PHILIPPVS II. Hispaniarum rex, quid nisi fato in illud Lusitaniæ etiam venit? Quod ita fundatum firmumque in copia successorum videbatur, vt locus non esset aut rima vel improbæ externæ spei. Ecce * *Emanuel* XIII. Lusitaniæ rex tres vxores duxerat, & ex omnibus liberos tulerat. primam, *Isabellam*, maximam natu filiarum *Ferdinandi & Isabella* Hispaniæ regum. Proles ex ea nata *Michael*: qui si vixisset, certus heres omnium istorum regnorum erat, quæ nunc magnus Hispaniarum rex tenet. Obijt puer, & ipsa mater eius à partione. Ergo alteram tunc filiam *Mariam*, quæ tertia erat eisdem *Ferdinando & Isabella*, nuptijs iungit: nam *Joanna* secunda, tradita *Philippo* Austriaco fuit, è quo coniugio Hispaniæ isti reges. *Emanuel* igitur ex ista numerosam sane prolem gignit, sex masculos, duas filias: denique

è tertijs etiam nuptijs, quascum *Leonora* Philippi Austrij filia coiuit, duos liberos, filium filiamque. Obserua, te obsecro. an non hæc fundata domus, in tot fulcris, vt sic dicam, regni? Iam ad liberos istorum veni, quanta series? *vigintiduo* erant, qui Philippum regem antebant, & successionem legitime arcebant: & tamen quo *Fata* vocabant, venit & successit. Præmortui omnes illi sunt, quid? nisi vt vnum facerent Hispaniæ totius caput. Magnus fauor Numinis, nec semel in hac gente (*Austriam* dico) se ostendit: quæ per hereditates & aduenticia incrementa fere creuit.

11. Regna à Deo & Reges tolli.

Vis illustre exemplum? *CYRVS* erit. qui per annos triginta, in magna gloria rex Persarum, finitimis, deinde longinquis, subactis, longius manus etiam ad *Scythas* porrexit. Venit cum magno & victore exercitu, ô dedecus! à *fæmina* vincendus. *Thamyris* ea erat, quæ genti præerat, & filium ad fines regni repulsurum vim externam miserat: sed victus est, & insidijs à *Cyro* circumuentus. Ergo ipsa molem regni vltimam exciuit, & dat se animose obuiam, atque iisdem fraudibus circumuentum & clausum, ipsum copiasque cecidit. Ducenta Persarum millia erant: ingens clades: adde ludibrium. caput mortuo refecat, & in vtreum sanguine plenum merse exprobrat: *Satiata sanguine, quo expleri nequisti.* Regnum longa mole fundatum, vbi es? rex tot annos felix & victor, vbi es? quo *Fata* & ordo rerû miserunt, à summis ad ima decidisti.

I.

I. Lipsij monita

II. Iam POLICRATES, rex Samiorum, non fortunati, sed fortunæ nomen videbatur. Nihil ei in vita aduersum: ante vota, supra vota, omnia aderant: id est, priusquam vellet, & plusquam vellet. Cælum, terra, mare fauebant, aut feruebant: & res in exemplo raro dixit: Anulum in mare abiecit, quasi Nemese placandæ: quid sit? in pisce mox inuentum recepit. At vltima dissident. & Oroetes Darij regis satrapa victum, captum, morte, nec ea communi (non dicam regia) affecit: sed in cruce alta suspensum, mirabile & miserabile orbi spectaculum, subiecit. O vere Deum, qui inopinate mutat!

III. Et in VALERIANO etiam Imperatore Romanorum, id est orbis pæne terræ, quam simile ludibrium! Ille post quindecim regni annos in ignobilem seruitutem, & audiētium aures grauationem, vi Fati incidit. Bellum, magnis viribus, Saporì Persarum regi fecit: sed eo fine, vt victus & viuis in manus hostium veniret Imperator. Barbaro fastu victoria vsi sunt. siquidem Sapor, vt catenatum mancipium circumduxit: & quoties equum conscenderet, non manu eius, sed inclinati dorso, adiutus in nixusque est. Quis hominum sic subito deijcere & calcare Principem rerum potuit, præter diuinum supremumque decretum?

IIII. Assidet, quod BAIASITES PRIMVS, quem *Gilderim Chan* à fulmine Turcæ dicunt, magnus animo, & rebus Imperator fuit. Atque is varie, & per decem amplius annos victor, magno illo prælio cum *Temire Chano*, quem *Temir-lancum*

cum à claudicatione item vocant, conflixit. Vt inque ingentes copiar. robora virorum & militiae vsus à Turcis: Fatum aliunde stetit. Nam & auxiliares copiar. Tatarorum in ipsa pugna deseruerunt Baiafitem, transitione ad hostem facta: idem milites, è regione Germiani & Mentelij. Soluti non deseruit, cum immoto Prætoriano agmine, Baiafites: & murus illic belli. Sed vis ac multitudo perripuit, ipse captus, & filius eius *Mustaphas* cæsus, & quidem felicius. Nam pater ad victorem Temirem perductus, honeste primum exceptus est: cum & obviam pedes extra tentorium iuisset illi, in equo aduentanti. Cum descendisset; vterque pro more gentis, humi in tapete confedit. atque ibi Temir (operæ prætium visum, fide Annalium * Domi. Turcicorum verba dare) O * Chan, inquit, manus notat: gnas vterque Deo gratias debemus: ego, quod claudus ille ab ipsis India sinitibus ad mœnia *Siuasta* imperium extenderim; tu, quod à *Siuasta*, ad ipsos *Pannonie* fines. Orbem terra inter nos partiti pene sumus. Debemus igitur gratias, atque ego reddidi, & reddam: tu vero parum fortasse memori grataque mente fuisti, & ideo hæc calamitas interuenit. Sed age mi Chan, si ego in tua sic sum potestate, quid ageres? dic libere & veraciter. Ibi aiunt Baiafitem, qui feroci & elato animo erat, subiecisse: Equidem te, si nomen victoriam adnuisset, in ferream caueam inclusum circumduxissem, spectaculo & ostentui cunctis. Temir eo audito, lententia hac in ipsum est vsus & sic inclusit. Miser triennium fere ita vixit: & cum desperata liberatione audisset in Tataros se ab-

I. Lipsij monita

ducendum, caput validis iteratisque ictibus ca-
ueæ ferreæ incussit, & indignantem animam
sic emisit. multi & pulchri ludi in hoc mundi
theatro: sed tragœdiam belliolem raro, aut nec
legimus.

V.

Nisi lubet & ad Sacros apices venire, & vide-
re quomodo nec iis vis ista parcat. CAROLVS
CARAFFA à Paulo III. Pontifice designatus
Cardinalis fuit: eius frater IOANNES Montorij
Comes, & Dux Paliani factus. Omnia isti apud
Pontificem, quæ vellent, poterât: & plus quam
æquum decorumque erat, volebant. Mansit au-
ra secunda, quamdiu sidus illud luxit: post eius
occasum, Pius Quartus in Pontificatum assump-
tus, idque opera & gratia (notabile est) Ca-
rassarum maxime. Sed iste inter primas fere pu-
blicas actiones habuit, Caraffas euertere: feci-
tque initium VII. Idus Iunij, ipso die, quo Caro-
lus pillei honore donatus fuerat, in carcerem eo
coniecto. Additus Dux Paliani, frater; Comes
Allifanus, aliique propinqui eorum aut clien-
tes. Nouem menses in arce Sancti Angeli habi-
ti, non nisi crimina & mortes audierunt: &
hanc denique sententia Pontificia subierunt.
Cardinalis nocte, carnificis manu strangulatus,
Dux capite truncatus, vna cum Allifano Comi-
te: & cadavera in publicum spectaculum expo-
sita. Quis sensus, & occulta vox, tibi Roma
tunc fuit? cum multi Pontificis seueritatem, &
ingratitude, accusarent, sapientiores, in-
certa rerum humanarum, sub illustribus exem-
plis, agnoscerent? & vilium reorum pœna atque

ignominia perijsse, qui dignitate & opibus culmina paulloanté fuerant rei Romanæ.

M O N. III. *Et causas quasdam mediæ, sed inopinatas, his interuenire.*

Adstruit & asserit se vbique Prouidentia: sed apertius, cum causæ quædam mediæ subitæ, aut insolitæ interueniunt, & licet dicere, Quis expectasset? In D I O N I S rebus hoc elucet, cum Syracusas liberatum iret à tyrannide Dionysij, graui & famola. Erat tum forte in Italia Dionysius, & res alias agebat: id quod Dioni (fateo sic disponente) commode & feliciter euenit. Nam cum ipse in Siciliam, exiguis copiis, animo quam prudentia maiore, appulisset: *Timocrates*, primus amicorum Dionysij, & qui vicem eius regebat, statim hominem certum cum litteris ad Dionysium ablegat, qui Dionis aduentum, & res in Sicilia motas nunciaret. Summa erat, omnia relinqueret, rediret, nisi à suis vellet relinqui. Homo feliciter fretum traicit, *Cauloniam* terra tendit, vbi Dionysius tunc secure agebat. In via forte notus occurrit, qui recens victimam immolauerat, & partem eius amice communicat & donat. Accipit, in vidulum lateralem imponit, vbi & Timocratis epistola erat. Pergit interea strenue, & noctem itineri cum adsumpsisset, iam fessus, neglectim abiicit se in humum, & componit leuiter dormiturus. Haud procul à silua erat è qua ecce lupus egreditur, & odore carnis stimulatus accedit, & vidulum à latere abripit cum ipsa carne. Paullopost homo ex-

I. *Lipsij monita.*

pergiscitur, vidulum desiderat, & circa quærit: frustra. itaque metuens offensæ aut pœnæ non sustinet ad Dionysium ire, & alio diuertit. Hoc casu, tardius quam opus erat, & aliis litteris, Dionysius cognoscit quid ageretur, Subuenire vult, non potest: à sceptro ad ferulam redigitur. à quo? Deo, Deo, qui inopinatum illud interiecit.

II. Quid in M. BRUTO, & campis Philippicis? manu Providentiam tango, Legiones vtrimque, & instructæ copiæ: egregij duces; concurritur: vincit cornu dextero Brutus, & oppositum *Ostavianum* pellit, atque adeo castra eius capit: & quam pœne ipsum? Plena & certa victoria videbatur: sed quam Cassius mala sorte peruertit. Nam ipse ab *Antonio* pulsus in suo cornu, sed fuga & damno leuiore: & facilis instauratio, si de Bruto sciisset, aut sperasset. At campus, qui puluere stabat, impediit prospectum & triste, sed falsum, ei augurium in animo, victum etiam Brutum esse. Tamen adhuc dubius, substitit in colle quodam, & L. Titinnium, ex fidis amicis, mittit ad explorandum. Ille in Bruti milites statim incidit, victores &, vt fit, palantes. De Cassio, *Quam salue?* quærunt, audiunt, & læti Titinnium circumfundunt, & vna ad Cassium, animaturi eum tendunt. Qui cum videt, & recta ad se venire, hostes arbitratas, & amicum suum captum: *Quid ultra moramur?* inquit: *Spes, vita, dedecus abeant:* & simul ceruices suas liberto præbuit incidendas. Vix factum, Titinnius superuenit: & casum mise-

ratus, sibi iratus, (quasi mora in causa fuisset) idem genus fati sponte sumpsit. Hæc res & Brutum perdidit : qui in Cassij anima suum animum amisit.

Multa possim: vnum ex historia vetere, & de inclyto illo ANNIBALE inter omnis æui duces. Iure hoc elogium vindicat : nec fuit aut erit, qui militari astu aut peritia virum æquabit, non dicam superabit. Is in Italia dominabatur, post Cannas victor: & quid nisi Roma restabat: Frænum fati cohibuit, ne statim iret: idem consilia eius alia consulta licet & firma, euertit. Fædus cum *Philippo* tunc Macedonum rege percussisset, & vt is in societatem belli, aut potius victoriæ veniret: legibus ijs, vt Italia quidē Annibalis & Carthaginienſiū esset: Græcia, Philippi Punicis mox armis subiuganda. In hanc rem firmandam, Xenophanes legatus à Philippo mittitur. nauigat, legit oram Italiæ, iuxta Tarentum in classem Romanam incidit, capitur: & *Quis, quo, quare* rogatur. Ille Græculus, callido mendacio se expedit: & ait à Philippo rege ad Senatum Romanum mitti, vt fædus in Annibalem & Pœnos iungat. Romani, & eorum Dux Valerius Læuinus, letari, ouare: & cælitus tam opportunum auxilium, à potenti rege, in rebus arctis, missum opinari. Itaque honore honestant. prosequuntur, & intuitum Italiæ litus exponunt; Expositus ille recta ad Annibalem tendit, & mandata dat, accipit: denique de rota re peragit & definit. Nihil supererat, nisi

III.

I. Lipsij monita

vt ipse ad Philippum, Philippus in Italiam veniret, & funus res Romanæ essent. Deo aliter visum, vigilat: & in reditu eadem navis in Romanam classem incidit, sed cui Q. Fulvius præesset. Ille prioris doli & hominum ignarus, querit solita: & Xenophanes semel mentiendi felix, eodem applicat, *A Senatu venire, ad regem suum ire.* Hæc vultu ac voce constans: iamque persuaserat. cum ecce vident inter comites, quosdam Punico habitu. & *Qui isti?* clamat Fulvius: & *Gracia non sunt.* Turbantur, fatentur, in vincula dantur, Romam mittuntur: omnia consilia & pacta detecta, Roma servata. Servare enim eam fuit, vel in tempus cœpta impedire, & donec misera respirasset. I nunc, & quis Epicurus hic Providentiam neget?

VII.

Iterum idem in E O D E M. Rebus iam, sua culpa & mora, dubijs, & Romanis animo ac viribus auctis: vt suas pariter firmaret fratrem suum *Asdrubalem* ex Hispania euocauerat, cum novis copijs, & valido exercitu. Iam Alpes transierat, iam aduentabat: quis non actum de re Romana censuisset, quæ ægre vel vni Annibali resistebat? Iunge istum, veteranum ducem, tot subsidia: ad exsequias tuas Roma imus. Vide rem leuem, sed a Deo, quæ turbat. Nesciebat etiam Annibal fratrem in Italiã venisse, & in extrema Apulia confidebat: cui obuiam ire, ratio alioqui & consilium erat. Miserat autem Asdrubal, præmiis inductos, quattuor Gallos equites, duos Numidas, qui omnia Annibali significarent: sed ij cum totam fere Italiam tutò

emensi ad Tarentum venissent, ibi à vagis Romanis pabulatoribus excipiuntur, Annibali iam vicini. Deducuntur ad Consulem *Claudium Neronem*, castra opposita Annibali illic habentem: fatentur, litteras tradunt, per interpretem explicantur. Ibi cognitum, Asdrubalem in Umbriam venire in animo habere, ac fratri ibi occurso iungi. Consul statim, magno animo facinus ausus vt in magno periculo) validissimam partem copiarum clam è castris subducit: lectos omnes, sex millia peditum, mille equites: & dies noctesque non intermisso itinere, occultus ad *Linium Salinatorē* (is alter Cōsul oppositus Asdrubali erat) venit ita statim duplicatis viribus cum Asdrubale pugnatum: cuius victi & cæsi caput Nero secum eadem celeritate in castra refert: ac postero die ante stationes hostium proiecit. duobus etiam captiuis dimissis, qui rem omnem ordine nunciarent. Tum denique percussus, imo desperatus Annibal, vocem hinc è pectore emisit: *Agnosco fortunam Carthaginiis*. Bene, bene. Tu nitere, & omnia fac: vincens non vinces prudentia infra fortunam erit, & Nemesis Carthaginem tuam premet.

M O N. III. *Regna à Deo & Reges temperari.*

Breue Monitum, magni sed sensus & vsus: videre quomodo Deus disponat & cohibeat, hos ne crescant, hos ne cadant: & velut in æquilibrio res suspendat. Hoc Nicephori Gregoræ verbis dicendum est: *Mirari mihi subit, in-*

I.
LIB. V.

I. Lipsij monita

contraria uno sine conclusit. Nam cum duas aduersarias potestates inter se committere statuit, nec alteram alteri subijcere: aut ingenio & virtute præstantes utrique parti moderatores præficit, ut alter alterius consilia & conatus euertat, & utrimque subditorum libertati consulatur; aut utrosque hebetes & imbelles deligit, ut neuter alterum tentare, & septa (quod aiunt) transilire audeat, veteresque regnorum limites conuelleret. Dicit prudentius nihil potuit: & Providentiæ hanc dispositionem quot exempla adfirmant: non insisto, & vetera omitto: sed nuper Carolus v. nobis, Franciscus I. Gallis, Soleimannus Turcis imperitabant: quibus eorum dignus orbis imperio. & habuissent, aut promouissent; nisi concursus ille fuisset, & alius alium interpellasset. In parte altera exempla, quæ verecundia prohibitus non dicam.

M O N. V. *Clarissime Fata in Prædictionibus elucere.*

¶

At nulla res Fatum clarius certiusque, quam Vaticinia, aut Prodigia asserant: quæ diu ante, causis notisque nullis apparentibus, cum euenta designent: quid nisi & hæc definita, & à Deo esse clamant? Daniel ille VATES, & SIBYLLE, multis ante sæculis multa & magna prædixerunt, vnde, & quomodo, nisi quia in Providentiæ libro hæc descripta? & Deus reuelauerat. Nam ita amat Numinis illa benignitas, per Somnia, per Signa, per Spectra, & Vaticinia res futuris ostendere: diuinitati suæ adstruendæ, nobis instruendis aut præparandis. Latus latusque campus est, placet ingredi, & leuiter lustrare:

fiat. Ac primo de S O M N I I S , nobile est quod A S T Y A G I ultimo Medorum regi factum. Vidit per quietem , ex natura filæ , quam vnicam habebat , vitem enalci , & sic mox diffundi , vt totam Asiam palmite suo obumbraret. Cōsulti vates aiunt , *Nasciturum ex filia , qui Asia regnum occupet , suo eum nudet.* Territus hac denunciatione , & vt fatum auerteret (miser , quid operam ludis ?) iam primum filiam suam extero , & obscuro tunc viro , *Cambysi* despondet. deinde eandem partui vicinam ad se traducit , & vt quod natum esset se teste necaretur. Ergo infans *Harpago* traditur occidendus , notæ fidei , & cui arcana illius regis iamdiu innixa. At ille veritus , ne si mortuo Astyage imperium ad filiam veniret (nec enim virilis ei sexus liberi) pœnam obsequij lueret : non necat , sed pastori regij pecoris tradit exponendum. Forte & vxor eius pepererat. quæ re audita , summo rogat opere maritum , puerum ad se deferri , & oculis saltem libati. Maritus indulget , it in siluam vbi reliquerat : repperit canem fæminam , quæ mammas præbebat , & vna alites ferasque abigebat. Tactus miraculo , & vel à cane doctus miserari , tollit puerum , vxori defert ? quæ videt , amat , alit. & crescit in virum , in regem : qui Astyagem vicit , sceptrum ad Persas transtulit.

II.

Sed & A N T I G O N I somnium mirabile , super *Mitridate*. Iste e Persatum magis oriundus , erat in comitatu Antigoni Macedonum regis , Perside scilicet deuicta , & fortuna sua cum publica inclinata. Visus videre noctu Antigo-

I. Lipsij monita

nus, sementem auream in magno campo se facere, eam surgere, adulescere & maturescere: sed mox omnia demessa item videre, & culmos spicasque iacere inanes. Vocem adhæc audire, *Mithridatem in Pontum Euxinum fugere, auream messem secum asportantem*. Non obliturum somnium, aut significatio. itaque rex, vbi euigilasset, exterritus tollere statim Mithridatem statuit, & cum filio *Demetrio* communicat fidem silentij iureiurando stipulatus. Erat familiaris, in pari ætate, Mithridati Demetrius: & forte iste se obtulit, à recenti indicio. Miseratur adolescens, & adiutum velit, sed religione iuramenti cohibetur. Quid facit? apprehensum seducit ab aliis, & nihil effatus hasta in terræ pulvere scribit: FUGE MITHRIDATES. Quod ille arripit, & verbis istis, & vultu ipso Demetrii monitus, in Cappadociam clam aufugit, & regnum mox potens & inclytum Ponti condidit: quod sterit in octauam ab eo stirpem, alterum illum *Mithridatem* Romana potentia vix euersum.

III.

Assidet istis, & primo utique, somnium quod *ERTVCVLES* pater *Osmanis*, à quo potentes isti Asiatici *Osmanida*, vidit sed vidit de die, cum post cibum sumptum meridiaretur. Experrectus igitur, & imagine ea confusus, primo corpus aquis abluit, & se purgat, uti religio gentis eius habet. tum ad *Edebalem*, virum inter ipsos sapientem & sanctum, venit atque inquit: *Somniaui vir venerabilis* (Annalium Turcicorum verba pono) *splendorem Luna è sinu tuo prodire, eumque in meum deinde sinum peruenire. Es cum delatus esset, ex meo um-*

*bilico enasci arborem, quæ regiones varias, montes & valles inumbraret. Ad ipsas autem radices arboris, aquas emanasse, quibus vineæ & horti rigarentur: atque ibi somnium me somnusque deseruit. E debales audito, aliquamdiu secum reputans, effatur: Nasce-
tur tibi filius, vir bone, cui nomen erit Osman. Is multa bella geret, victoriam & famam pariet, ac poster-
i tui Principes Regesque terrarum erunt. Mea autem filia. Osmani nubet: atque is splendor est, qui è sinu meo prodiit, & in tuo coivit: ex utroque arbor.
Quam mira: & vera prædictio! sed & de Luna notabile, quam scimus inter signa prima esse Turcicæ gentis.*

Iam ad SIGNA transeo: quæ Magna aut Parua, sed certa pariter se ostenderunt. TIMOLEONTI Corinthio, cum in Siciliam, ad pellen-
dum tyrannum, exigua manu iret: fax ei in mari, totam noctem, nauiganti præluxit. Amplius, Delphos paulloante profectus, ut Apollini sacra & vota faceret; è donis suspensis vit-
tam, in caput suum deciduam, ita excepit, ut coronæ aut diadematis ritu cingeretur. atq; erat ea vitta victoriolis & corollis intexta: profus ut à Deo coronari, & victor pronunciarî videretur. Quid, quod eidem ante pugnam cum Jcete contigit? Contentio honesta inter Centuriones & manipulos de ordine erat, & præire omnes volebant: cum ille, liti dirimendæ, sortem definire iubet, & annulos Centurionum in eam poscit. Coniiciuntur in sinum vestis, commiscuntur: qui primus educitur, is trophæum pro insigni habebat insculptum. Auerti omnes ab omine

IIII.

I. Lipsij monita

animis, in hostem alacriter eunt, cædunt, vincunt.

v.

MARCIANO Thraci, plebeio genere, & mox Imperatori, plura hæc potentia Signa euenerunt. Ad militiam primã eunti, & vt nomen daret, cadauer hominis occisi in via offertur: ad quod substitit, & miseratione tactus in eo est vt sepeliat, & terra tegat. Dum facit, apprehenditur, accusatur vt homicida, & Philippopolim abducitur. Iam pœna imminebat infonti: cum verus homicida casu superuenit, & agnoscitur: ipse liber ad vicinos numeros tēdit. à quibus inscribitur, & (pulchrum omen!) in locum defuncti milites, *Augusti*. Et iam cum legionibus in expeditionem ibat: cum morbus eum inuasit, & in Lycia substitit, hospitio apud duos fratres exceptus, *Julium & Tatianum*. Cum meliuscule ei esset recreandi causa, tres simul venatum eunt: & fatigati decumbunt, & obdormiunt. Aestus solis erat, & ipse meridies: ibi aquila, pansialis, leuiterque corpus librans, super Marcianum se suspendit, & umbram fecit. Tatianus exprorectus id videt, ac fratrem excitat, & ostendit. Vterque mirabundus haud vane augurantur, auem regiam regnum ei portendere: & Marciano futuram sortem gratulati, ducentos etiam aureos in viaticum donant. vnum hoc apprecati, vt memor gratulatus esset, cum ad Imperium venisset. Idem hoc prodigium iterum ei sic factum. In Africam, sub *Aspare* copiarum duce, profectus est: atque ibi pugna cum *Gangetico* rege parum prospera ca-

pitur afferuaturque. Cum pluribus sub diuo recumbit, calido item sole : ecce aquilam quæ aduolat, Marciano supersistit, & incoram omnibus umbraculum ei sedulo præbet. Vidit ipse Ganzericus, & miratur, & vocat : ac liberum hac lege amittit, vt Imperator pacem cum Vandalis colat. Nec diu post, mortuo *Theodosio*, *Pulcheria* eius soror Principem hunc, & sibi maritum, destinat. sed maritum sermonis causa: stipulaturque vt nomine contentus, cetero fructu corporis sui absteineat : quod castum pia virgo Deo consecrasset. Numquid veracia, & palam à Deo hæc Signa?

Atque eadem, sed tristioris fortunæ nuncia, VI.
DCC. XII. in Hispania apparuerunt, *R O D E R I C O* vltimo Gothorum rege. Palatium Toleti erat, sed clausum & validis vectibus ferroque munitum. Fama tenebat, referatum id excidio Hispaniæ futurum : quod Rodericus ridere, & thesauros oculi ratus, seras perfringendas curauit. Thesauri nulli, ceterum arca reperta, & in ea lintheum : in quo insolentes hominum facies vestesque depictæ, atque ipsi militari habitu atque impetu grassantes. Verba Latina inscripta, *At tali ea gente exitium Hispaniam manere. Quid plura?* fides factis facta : *Julianus* Comes, cuius filiam rex stuprauerat, ex Africa hostes inducit, regem occidit, patriam perdit.

Sunt & *Parua* magnarum sæpe rerum signa. Nostro æuo, cum in locum *Paulli* III. Pontifex creandus esset, & in conclaue purpurati patres venissent : en super *IOANNIS ANGELI*

VII.

I. Lipsij monitã

Cardinalis Mædicæi, qui post P I V S IIII. no-
men habuit, columba aliquamdiu circumuoli-
tans, cellam confedit : nec aliter omnes inter-
pretati sunt, quam velut à Numine missam,
Pontificem hunc ostendere designandum.

VIII.

In translatione Lusitanici sceptri ad P H I L I P-
P V M Hispaniarum regem, notatum à curiosis
est, *Sebastianum* regem Lusitaniæ, cum in Afri-
cam magna mole moueret, & pecuniæ inopia
esset, edicto permisisse & aditum dedisse in Lu-
sitaniam *Regalibus Castellanis*: quod genus mone-
ræ antea ibi speretum. Item, in ipso apparatu &
cultu nobilium, sub discessum omnes subito
variassse, & ad Hispanicum transisse. Clariora
sunt quam vt interpretatione illustrentur.

IX.

At vero *Spectra* etiam sæpe & Genij, varia spe-
cie, prædicunt. Vt ille, qui D I O N I S Y R A-
C V S I O apparuit, postquam patriam magna
sua gloria à tyrannide liberasset. Domi sedebat,
& clara luce habitu Furia mulier se obtulit,
grandi statura, horrenda fæditate. Ea domum
scopis cœpit verrere, nihil aliter prolocuta : &
territo Dione, cum familiares aduocasset, spe-
ctrum abscessit Sed non noxa, quam signabat.
nam filius eius grandior, incertum an per in-
saniam subitam, an iram, è summa domo
præcipientem se iecit, & fæde occidit. Sed & ip-
sum Dionem mox insidiatores domi interfecerunt,
vxore & sorore eius in carcerem abductis.
Quid ? non egregie domus hæc versa, si non
euerfa fuit, monstro significatum?

M. B R V T O Dionis æmulo, simile etiam spe-

Strum oblatum Parabattraicere ex Asia exercitum in Europam, & funestos illos Philippos, vbi mox certatum. Nox alta erat, Luna lucens & Brutus aliquid ferium animo voluebat, aut, vt alij lucubratur: cum ecce sonus strepituſque ad cubiculi ianuam, & ingreditur vaſta forma Æthiops, ſæuo & terrente aſpectu. atque is ſilentio ante Brutum conſtitit. Qui animo & ore conſtans, interrogat: *Quis hominum deorumque es? quæ res huc egit?* Reſponſum rettulit: *Malus tuus Genius ſum, in campis Philippicis me videbis.* Iterum animoſe Brutus *Videbo.* Diſparuit. ſed vt dixerat, in iſtis illis campis comparuit, nocte quæ pugnam vltimam anteceſſit: cum à bono Genio Brutus deſertus, malo ſuccubuit, atque adeo ipſe occubuit & Romana cum eo Libertas.

Compar iſtis, quod patrum æuo LVDOVICO Hungariæ regi accidit: cui bellum *Soleimanus* Turcarum Princeps parabat, atque ipſe pariter ſe accingebat. Prandebat in arce Budæ, foribus tunc regiæ de more clauſis. Aſtat ad portam quiſpiam humana ſpecie, ſed claudus, diſtortus, & habitu cetero cultuque ſædo: qui acri & ſtridula voce clamat, poſcitque colloquium regis. Negligitur, & putabant mendicabulum hominis eſſe: cum magis magiſque inſclamat, & opus conuento rege, nec alio eſſe. Re ad regem delata, mittit é ſplendidioribus aulicis, iuſſum nomen & perſonam ſuam præferre, & hoc quid quid eſſet elicere. Venit, & appellat claudū de arcano. qui inſpecto, abnuit hunc regem eſſe:

XI.

∞ 13.

XXVI.

I. Lipsij monita

& Quoniam inquit, *audire aspernatur, abi, nuncia breui, & certo periturum.* Et cum dicto ex oculis adstantium euanuit. Nimis vera comminatio fuit. rex ad *Mohatzium* urbem, grandi prælio victus, & fugiens in paludes incidit: & dum eniturus, equo super eum corruente obteritur, aut suffocatur. Annum agebat vigesimum primum.

XII.

Ad *Vaticinia* aut prædictiones venio: è quibus *Thrasylli* TIBERIO facta, quam testata est? Erat in comitatu Tiberij, Mathematici titulo cum Rhodi in exilio esset. In exilio: & quam procul à Principe? & *Caius* ac *Lucius Casares* etiam vivebant. Non desinebat tamen iste identidem Tiberio fidem facere certi Principatus. Sed parum credulo, & iam de dolo etiam suspectanti: & ne subornatus ab æmulis ad eliciendas arcanas aliquas voces esset. Atque adeo perdere eum statuit, & clam necare. Domum Rhodi habebat, & in ea turrim, quæ rupibus imposita, mare ex alto despectabat. In hanc turrim ducit *Trasyllum*, cum vno fido & valente liberto comite: certus, vt dixi, tollere nisi fidem ei faceret fide prædictionis. Cum ascendissent igitur, cœpit interrogare: *Soli sumus, dic per quid quid carum habes, vera hætenus mihi dicis? de imperio etiam adfirmas?* Ille iterare, & sidera sic velle. *Si de meo igitur statu compertum,* inquit, *ex sideribus habes: de tuo equid ais? inspicere.* Ille thema ponere, situs ac spatia siderum considerare: denique timere, pallefcere, & exclamare, *Anceps sibi ac prope ultimū discrimen instare.* Eo dicto complexus hominem Tiberius, vere conscium futurorum asserit:

asserit: & quod de ipso meditabatur, si non satisfecisset, pandit. Qua arte hoc Thrasyllus potuerit, vere siderali, an potius Geniali, alibi videndum sit. nunc aliud eius mirandum addo. Ambulabat in littore, cum eodem Tiberio. nauis longe conspicitur: ille statim affirmat Roma venite, & litteras nunciosque ab Augusto de reditu eius afferre. An & hoc tale ex sideribus? nugæ: ex instinctu.

Neque minus nobiles istæ (plures enim sunt) in DOMITIANI Principis rebus. Fuit *Largius Proculus* quidam, vir inter illustres: qui publice in Germania prædixit, ipso tali die Domitianum obitutum. Cumque res ea ad Præsidentem dimanasset, gratificaturus Domitiano, & simul quia hæc præfagia vetita, vinctum eum Romam misit. Nec negavit, cum introductus ad Domitianum esset, imo magis magisque asseueravit. Iussus igitur in carcerem recludi, & asseruari donec dies is transisset, tum puniendus: imo, vt res docuit, tum liberandus, & præfagij suspiciendus. Aliud. Fuit eodem tempore *Ascletrario* Mathematicus, qui & diem & genus mortis Domitiani apud quosdã dixit. Vocatus ab ipso, eadem iteravit: quærentique Domitiano, vt eluderet. *Tringitur, qua morte periturus?* ille statim, *Fore, vt à cambus lanietur.* Tum Imperator, ad si tem coarguendam, extemplo abduci, & vinum exuti iussit: siue, vt Suetonius, prius interfectum. Sed vtrum horum, tamen extra urbem, via Latina, homo viritur, scilicet vt nihil reliquum è cadauere,

I. Lipsij monita.

esset, quod canes laniarent. Sed ecce nimbus subito ortus rogum exstinguit, & ministri semivultam relinquentes diffugiunt. Canes superueniunt, & vorant. Vespere cœnanti Domitiano, inter alias fabellas eius dici, id refertur: & valde eum, sed frustra commouit. Munit se, domi hæret, neminem admittit: sed sui eum reperiunt, & Stephanus, cubiculariorum primus, cædem patrat. Qua ipsa in re, *Apollonij Thianci* nobile vaticinium non est omittendum. Erat tunc Ephesi in Asia, tanto terrarum & marium abiunctus. Is dissertationē forte in publico habebat, ac primo hæsitare & loqui remissus, mox pallefcere, & filere: denique passus aliquot exiliens, vt mente mota, *Euge Stephane, inquit, recte, Percute tyrannum, percute homicidam. Bene est, percussisti, vulnerasti, occidisti.* Hæc in publico dicta & gesta, ipsa hora, qua Stephanus percussit: ô mira, sed vera! Attexetur autem non indecore.

Q V Æ S T I O.

*Liceatne igitur & deceat, in euentus inquirere,
& vates aut diuinos consulere?*

Non arbitramur: etsi supra tetigi, prudentia aliqua scrutari posse & odorari, quo tendant facta. Sed distinguenda tota res est: & sic habet. Indicijs aut notis, quas vir prudens ex lectione, ex vsu, & obseruatione similium collegerit, aliquid suspicari aut præsumere de fatiis, id licet: sed caute, & timide. At ex artibus magorum, ariolorum, diuinorum, mathematico-

tum, & quod aliud tale genus, id vero nefas est, nec diuina aut humana lex permittit. Deus palam edicit: *Non inueniatur in te, qui ariolos sciscitetur, & obseruet somnia atque auguria: nec sit maleficus, nec incantator, nec qui Pythones consulat, nec diuinos, & querat à mortuis veritatem. Omnia enim hæc abominatur Dominus.* Et nostra diuina lex tantum? etiam falsa illa Mahumetis. Ioannes Leo scribit: *Magiam & cabalisticas artes lege Mahumetica veritas, & velut hereticas haberi. Huius enim, inquit, Alcoranus OMNE DIVINATIONVM genus vanum esse asserit, Deumque solum arcana nosse.* Bene hoc & prudenter Mahumetes: atque omnis bona Respublica damnat. Illa Romana, quot decretis & legibus? notæ sunt: nec causæ etiam ignotæ, aut diu quærendæ. Eruo istas, primiam, quod turbant prædictionibus animos, & ad nouas aut magnas spes impellunt. Mecænas apud Dionem, in Oratione ad Augustum de Republica constituenda, digna quam Principes legant: Τὸς δὲ μεγευτάς, inquit, πάντων ὄντων εἶναι θεοσίητες. πολλὰς γὰρ πολλάκις οἱ τοῖς τοι, & μὲν πρὶν ἀληθῆ, & δὲ πλείω ψευδῆ λέγοντες, νεοχρησθέντες παρῶσι: *Diuinos & vates in republica esse, prorsus non oportet. Multos enim hi tales, dum vera quædam, plura falsa proferunt, ad res nouas impellunt.* Rem dicit. & quid tam proprium istis, quam magna & blanda prædicere, & animos ad fortunæ fastigia attollere? facili nostra credulitate, tanquam peritia. & monitu

Deuteronom. cap. xviii.

Libri I. de Africa.

Lib. I. de

I. Histos.

I. Ipsij monita

humani ingenij, libentius obscura credi. O verilo-
quia! inclinamus: & vidi & tisi Principes viros,
auribus atque animis in hæc pronos, imo alia
omnia artium præ his spernentes. At, vt Dio
aiebat, turbas & res novas dant. Quis nescit, qui
historiam veterem legit? & ad scelus (ait iterum
Tacitus) ab huiusmodi votis facillime transitur.
Hinc conspirationes in Principem, aggressio-
nes, defectiones: & quæ copia exemplorum de-
terreor affirmare. Poeta sufficiat, aut veriori no-
mine hic vates:

Ibid.

Stattus.

— *Nos prauum ac debile vulgus*
Scrutatur penitus superos. hinc pallor, & ira,
Hinc scelus, insidiaque, & nulla modestia voti.

Apollo veriora dicta numquam dedit. Sed cau-
sa altera, Fallacia. Nihil in prædictionibus istis
firmum nihil ex arte certa (quidquid assimu-
lent) haustum: & qui veriora dixisse videntur, à
Genijs habent. Sed ipsi quam ament & gaudeant
nos fallere, id quoque scimus. Quid, quod vel
inuiti etiam fallunt? neque enim sunt omniscij,
& quamquam subtiles, & arcanorum Dei per
notas scrutatores: tamen aberrant, & abyssum
illam Fati non peruadunt. Itaque bene iterum
Tacitus: *Mathematici, genus hominum potentibus*
insidum, sperantibus fallax. Certe vtrunque. nam
& potentes destituunt aut decipiunt, alio trans-
gressi: & vanitatibus fallunt. *Patere* (ait iocose
Seneca) *aliquando Mathematicos vera dicere. Patior.*
& tot sagittas cum emittant, vnam tangere,
aberrantibus centenis. Enimvero ridiculi Prin-
cipes, qui huc se donant. Vide Agrippinam, Ne-

1. Histor.

zonis matrem : quæ mortuo Claudio , domi-
 eum aliquamdiu tenuit , & famam de morte
 suppressit, vt progressui scilicet & auspicijs tem- Tac xii.
 pus prosperum, ex monitis Chaldaeorum, attentaret. O Annal.
 dij deæque, tetigit! quam salutaris ille rector,
 quam diuturnus, quam illi & sibi lætus etiam
 fuit! Bellum aliud in Niceta Choniæ, prudenti
 illo (fatendum est, historiæ scriptore. Tangit
 vitium sui (vtinam non & nostri!) æni, atque ait:
*Nostris temporibus IMPERATORIS NIL SINE PRÆ-
 SCRIPTO ASTROLOGORVM agunt: et rebus gerendis
 dies atque horas eligunt, vt sidera dictarunt. Itaque
 Alexius Imperator, diu cunctatus, quando opportune
 Blachernas rediret: tandem dies & hora ex astris eli-
 guntur. Redit, et quidem ita feliciter, vt cum primum
 se moueret, terra ante ipsum profunde dehisceret: atq.
 ipse euaderet, sed Alexius gener eius, & multi illu-
 strium in specum delaberentur, lederenturque: Eunuchus
 vero vnus è gratiosis planissime periret. En. &
 hic veracem ac felicem artem! quam Deus de
 industria ridendam sic propinet, vt nos auertat.
 Recitat magis ridendum, de Manuele. cuius im-
 perio, cum Siculi & Latini mare occupassent,
 vicinum Byzantio, & damnum ac dedecus in
 oculis cottidie esset: semel iterum que in eos
 classem misit, sed cum clade & ignominia sem-
 per repulsam. Igitur Mathematici & astra con-
 suluntur, eligitur dies felicior, nec ambigitur de
 successu. Parat se *Constantinus Angelus*, vir illu-
 stris, & prodit iam in hostem: sed ecce citis nun-
 cijs è medio cursu reuocatur: quia explorauerat
*Princeps parum certo & sagaciter indagationem fa-**

I. Lipsij monita

*Etiam, & erroris aliquid interuenisse. Ergo thema iterum statuitur, magna cura: & diu disputato inter peritos, tandem conuenit de beneficio & salutari siderum aspectu. Constantinus emittitur: & quid quæris? victoria in manibus. A deo quidem certo, vt vix in mare progressus Constantinus, non dicam vincatur, sed ipse cum suis capiatur: quo nihil deterius potuit euenire. Eant Principes, & his credant. Atqui peritiores aliquos fortientur. Ita, peritiores ad fallendum non ad sciendum: & quidquid dicitur, extrema fraus & noxa occupabit, rideant licet prima. Valerij verbis claudam: *Mathematici (& alios intellige) leuibus & ineptis ingenijs fallaci siderum interpretatione, questuosam mendacys suis caliginem inijciunt. Audis princeps? leuibus & ineptis ingenijs adhærent, placent: & tu inter eos censeri velis? Audi & de quæstu, quod addit: finem hunc omnes istæ præstigiæ (non enim artes) habent: caue, sperne. Tantum, si Somnia, Signa, Spectra, Vaticinia Deus palam mittit! & viros tunc pios doctosque consule:*) insuper ne habe*

DE CONSCIENCIA.

Eam curandum esse, atque obsequendum.

CAP. VI.

A Religione priusquam abeam, de Conscientia etiam admonco, & adnecto. Quid ea est? ex Religione & Dei metu animi iudicium ortum, bona approbans, mala abhor-

rens. Omnes illuc vocamur ab interno isto iudice, velut ad tribunal: & homini formato indelebilem hunc characterem Deus impressit. Tertullianus pulchre: *Potest obumbrari, quia non est Deus, exstingui non potest, quia à Deo est, Vtrumque recte.* nam & nubes aliqua siue aulæum ei obducitur, affectu aut contemptu iubente: sed profus non amouetur aut tollitur, imo ipsa aulæum tollit. Mali doctores in Politicis, qui hanc seponunt aut calcant: qui externam virtutum speciem nobis ingerunt, ipsas admitti negant. Bis terque miseri, etiam ne animo huic & Conscientiæ imponent? Vela te, & verte in varias formas: vbiicumque vera virtus non est, vitium subsequetur, & ex eo inquires in animo aut timor. Vetus ille idem scriptor: *Omne malum aut timore, aut pudore natura suffudit.* Quanto melius, securius, firmitus, recta aperta que via incedere, Deo, sibi, hominibus, se probare? Exclamare cum Philosopho nostro: *Nihil opinionis causa, omnia Conscientiæ faciam.* Populo spectante fieri credam, quidquid me conscio faciam? Ades, ades, qui quis populum ducis, hanc habe consiliorum actionumque tuarum ducem & magistram. *Nihil hac luce clarius, nihil hoc gloriosius testimonio, cum veritas in mente fulget, & mens in veritate se videt.* Vis vnum. sed illustre, probæ vitæ, probæ mentis exemplum? cape.

Apolog.
cap. 1.

Seneca.

Bernard. in
Cantic.
Serm.
LXXXV.

LIVIVS DRVSVS, cum domum in Palatio ædificaret, & architectus offerret, ita se structurū, vt libera ab arbitris & omni despectu esset:

I. Lipsij monita

Quin tu potius, inquit, si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quidquid agam, ab omnibus inspicere possit. Vox magna, vox laudanda! vita an pro ea fuerit, ambigo, neque inquirō.

DE PROBITATE, ET CONSTANTIA.

Vtramque Principi conuenientem, aut necessariam esse.

CAP. VII.

HAs Virtuti & Religioni addidi: quæ iure ubique vtraque in Principum factis se ostendat. Quid enim *Probitatem* appello? nisi rectum & sine fūco Virtutis amantem animum, quique ipsam propter ipsam, non commodum aut famam, amat. Talem in Principe requiro, & ex descriptione Amphiarai, apud Ælchylum:

Οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἄλογα ὄψι φρενὸς καρπὸς ὕμνος,
Ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βυλεύματα:
*Nam iustus esse, non viderior studet,
Sulcum profundum in mentis agro conferens,
Consilia de quo germinant salubria.*

Bona descriptio, & monitio. Iustus probusque esto: & ex profunda mente pullulabunt honesta, & vtilia, consilia. Ne enim ista separemus: non inquam Honestum ab Vtili. & erat ab Italia doctor, qui ducit alio: qui tyranniones

minutos, non Reges aut Principes legitimos format. Abeat. tolle tu fucum & fraudem: quæ nec valida, nec diuturna esse possunt. Postea super hac replura. At vero *Constantiam* dico, animi erecti magnitudinem, qui utrique Fortunæ par est, nec attollendus à læta, nec altera deprimendus. Sicut adamas, nobilissima inter gemmas, infractam vim habet: sic Princeps debet animi robur. Et vero quæ ei opus est? in altam illam fortunam quot nimbi, procellæ, fulmina incidunt, aut incurtunt? Nihil miserius Principe, qui ad singula moueatur, aut se inflectat. Debet & ab usu, & tractatione rerum, induere *Constantiam*. Videt adfidue incerta rerum humanarum: publice aut privatim casus & calamitates audit: versetur in iis, non inhæreat. & ut rota in curru per terram voluitur, sed super eam exstat: sic ipse. Tractet humana, & norit: sed iis se etiam eximat, & secum dicit: *O quam contempta res est homo, nisi super humana se erexerit!*

Seneca.

Denique poetæ hoc imbibat:

Lege Deum, minimas rerum discordia turbat,

Lucanus.

PACEM SVMMAM tenent.

Sed exempla aliquot veræ *Probitatis*, & tum *Constantiæ* videamus.

ARISTIDE inter Græcos, quid probius aut simplicius? qui cum gloriæ & nominis causa periclitaretur in exilium decennale mitti, quod à genere suffragij *Ostracismus* Græci dicunt: minuendæ scilicet priuatæ potentæ, & muniendæ publicæ libertatis: ille, inquam, cum in suffragia iam iretur, ipse quoque aderat, & stabat per-

I.

I. Lipsij monita

mixtus plebi. Ibi aliquis de numero, scribere imperitus, hunc propinquum rogauit, vt in testulam nomen *Aristidis* inscriberet, damnandi scilicet eiiciendique. *Ergo eum nosti?* inquit: *aut alibi is te laesit, nocuitque?* *Neutrum*, inquit alter *sed hoc male habet & damnatum eo, quod passim vocari audio Iustum*. Testam accepit Aristides, & paruit ac nomen suum prompte inscripsit. O summa Probitas, & alio quam populari illo theatro digna!

II. In iisdem Græcis, EPAMINONDÆ tota vita nil nisi probitas & rectitudo fuit: adeo in factis non obliquus, vt nec in verbis: & *ne ioco quidem mentitum umquam*, fidi scriptores tradiderunt. Idem, cum inuidia premente, bello præfectus non esset, re tamen & necessitate talem Ducem postulante: imo & alius imperitus eiusce artis dilectus esset: ipse nihilum motus, pro gregario milite nomen dedit. Ac cum mox, ignauia ductoris, ventum in verum & grande discrimen esset, cunctis circumspicientibus & Epaminondam requirentibus, ille alacris, & deterfa iniuriæ memoria, prodiit, & exercitum obsidione ereptum, incolumem in patriam reduxit.

III. Simile aut gemellum tuum Q. FABII factum, qui cū per iniuriā æquatus imperio, ipse Dictator cum *Minutio* Magistro tno militū esses, quin & diuisio legionum, vt inter Consules solet, facta: haud diu fuit, cum temeritas & vanitas in laqueos incidit, datura Annibali pœnas, nisi tu patriæ & ciuium caritate, & probitatis illo sti-

mulo, copias tuas statim de castris eductas hosti obiecisses, & ciues non libertati solum, sed sanitati reddidisses. Panituit enim actorum, atque ipsum adeo auctorem Minutium, qui reuerentia & admiratione virtutis, signa, se, & suos in castra tua reduxit, & serio submisit ac subiecit.

M. PORCII CATONIS nomen, in duplici homine meruit, vt Probitatis & Virtutis habeatur. Sane ille senior, quanta integritate vixisse debuit, quicauissam quinquages dixit, & obtinuit? nec id gratia aut opibus, sed contra gratiam aut opes totius fere ciuitatis. Nam inimicos plurimos ei aut inuidos, cum Probitas tum & Seueritas faciebat: qui nemini parcere aut amicus esse didicerat, qui reip. non esset. Atque adeo (miræ fiducia factum) ex hoc numero inimicorum *Tib. Sempronium Gracchum*, cum senex accusaretur, vltro iudicem poposcit & sumpsit: sed & aduersario iudicante absolutus, in posterum & gloriam sibi & securitatem peperit.

IIII.

Quid Iunior CATO VTICENSIS? sed ille Constantiæ reseruetur, cuius pectus templum & sacrarium proprium ei Diuæ fuit.

V.

In eius locum M. BRVTVS prodeat, qui & in contubernio eius vixit, cum Cyprum peteret, nec virtutibus solum, sed adfinitate se iunxit. Duxit enim *Portiam*, eius filiam, tali patre, tali marito dignam. Sed ipse Brutus, fallor, aut vnicum exemplar est in omni vita benignæ & mansuetæ Probitatis. Quam compositus ille animus fuit, qui instante Pharsalica

VI.

I. Lipsij monita

pugna, ipso vespere ad multam noctem legit, & scripsit, Polybij Epitomen commentans? Vnde ea quies, nisi ab animo introrsum quieto & puro? Qui nec Cæsarem quidem cum perturbatione aut odio occidit: testante M. Antonio, cuius hæc vox fuit, *Vnum se putare M. Brutum, exsortem affectus, Cæsarem adortum, patriæ & legum amore.* Atque ita est. alij in regem surrexerunt, ipse in regnum. Quam certum argumentum in ipso M. Antonio? quem cum vno ore coniuati occidendum cum Cæsare censerent, solus restitit, iustitiam magis quam commodum spectans, & quia ex norma legum modo putaret, tolli tyrannum. Eadem animi rectitudine, cum alij optimatum ad Octavianum deflecterent, illum colerent: restitit, & palam denunciauit, imponi & tolli in humeros tyranni heredem, grauiori mox seruitute. Nec id quidem metu suo, aut odio. quem ille odisset, qui nec armatum & insidiosum hostem, C. Antonium? Bis eius copias & ipsum cinxit, & in manu habuit capere aut occidere: dimisit. Quo tam benignæ virtutis fulgore milites percussi, ad eum transferunt, atque ipsum ducem captiuum tradiderunt. Quid deinde in Lycios? acres & peruicaces hostes erant: tamen captis per vim arcibus aliquot & opidis, omnes sine pretio liberos dimisit. Nec sic placantur. igitur Xanthios obsidet, premit, & fortuitus ignis urbem comprehendit: quem ciues introrsum, desperatione & peruicacia, augent, alimenta iniiciunt, se interficiunt: Bruto miserante, restinguente, salutem

offerente. Sed & lacrimas vberim emisit in tristi casu, & præmium militibus pronunciauit, si quis hominem Lycium conseruasset. Talis & in Patarense fuit, pertinaciter item resistentes. Atque ipse cum animi dubius esset, oppugnaret an omitteret, non victorię diffidentia, sed metu similis vesanię: ecce habuit in potestate plerasque eorum fæminas, quas omnes intactas in urbem remisit. Perfregit ea res animos, & sponte opidum Virtuti, quod non Terrori aperuerunt. Tamen ille tam mitis in hostes, qualis in suos fuit? seuerus, vbi meruissent. In ipso ardore ciuiliū armorum, cum multa militi, omnia fere ducibus licent, accusatum apud se à Sardinianis *L. Pellam* Prætorem repetundarum, nihil cunctatus damnauit. & infamia notauit: improbante & indignante Cassio, quod id temporis amici non alienandi, sed noui adiungendi viderentur. At ille in Virtutis & Iustitię orbita firmus, nec in communi excessu excessit: & deserui, ac deserere omnia maluit, quam illas. O virum, cui vel hostis merito lacrimas impendit! Is fuit *M. Antonius*, qui interfecti (sponte, & sua manu) corpus liberto cuidam sepeliendum tradidit: atque adeo paludamento suo velauit. Quod ille cum auaritia interuertisset, neque vna cremasset, gnarus iratusque Antonius, protinus interfici iussit, cum hac superdictione: *Et tu nesciebas, cuius tibi viri sepulturam mandaueram?* Nesciebat vile ingenium: sed viri hercules magni, & vel *primi, vel ultimi* (vtrumuis dicas) *Romanorum.*

Transeo ad exempla.

I. Lipsij monita

CONSTANTIÆ.

I.

Quorum agmen ducat PHOCION Atheniensis: vir qui contra vulgus, contra potentes, contra fortunam & mortem ipsam immotus stetit. Oraculo aliquando Athenis recitato, *Esse unum, qui à concordia ciuitate dissentiret: quærentibus omnibus, & freudentibus: Quæso, inquit, quiescite: ego ille sum, quem quæritis. nam mihi nihil eorum, quæ agitis, placet.* Proh animum! hinc vna voce totum populum reum agere peruersitatis & insipientiæ? Sed causa tamen erat: & illis Alexandri temporibus, populus Atheniensis delirabat senectute. Idem igitur, cum Dux electus, trepidos suos in bello videret, & lingua sola fortes, prudenter abstinuit à pugna. Mox, cum rediissent & pace facta incusarent illum ignauia, & quasi vincere nescisset, aut noluisse: inquit, *Felices vos, qui Ducem habetis vestri ignarum: nam alioqui iam diu periissetis.* Festiue & mordaciter, exprobrans ignauiam & imbelliam, quam in animo gerebant, ore auertebant. Iterum in populum, & eius aurigam Demosthenem, cum ille quasi coercens libertatem Phocionis diceret, *Interficiet te Athenienses, si furere cæperint: iste, At te, inquit, si sapere.* Tetigit illum, ut improbum, hos, ut parum sanos. Et constans hic tenor per omnem vitam, nec in morte deseruit. ad quam publico iudicio damnatus, scissa ciuitate in factiones: cum duceretur in carcerem, præcurrerunt improbi, in via obuij & conuiciantes. inter eos vnus: sputum in os eius congeffit.

Ille conuersus placide ad Archontes, *Nemon huius*, inquit, *reprimet proteruiam?* Cum amicus eius in carcere quereretur, quod iniuste cum Phocione interficeretur: *Et tu*, inquit, *non in magna gloria ponis, quod cum Phocione?* Alio rogante, *Numquid ad filium vellet?* *Maxime*, inquit: *iubere me, ut iniuriarum populi Atheniensis obliuiscatur.*

Alio amico petente, ut priori sibi bibere cicutam liceret: *Gravis mihi Nicole*, inquit, (id ei nomē) *hac petitio: sed cui per omnem vitam nihil abnuui, hoc quoque indulgeo.* Ita constantissimus vir obiit, cum sui fama, Atheniensium infamia æterna.

Quid vero mulier in eadem Græcia?

CRATESICLEA fuit, mater *Cleomenis*, qui rex Spartæ resibi nouauit, aut potius lapsas in antiquum locum reponere tentauit. Is cum grandi bello cum Achæis distineretur, sed & *Antigonum* ac Macedonas timeret, à se impar, opem & opes à *Ptolomæo* Ægypti rege petebat. Qui spem fecit, ea lege, ut hæc Cratesiclea mater eius, itemque filius, obsides fidei in Ægyptum mitterentur. Durum & insolens satis visum Cleomeni, nec ausus matri proponere, etsi necessitas adigebat. Itaque aliquoties loqui ea de re conatus, abscedit, & abscessit. Mulier acuta animaduertit aliquid esse, & amicos eius percontata, *Ecquid vellet effari Cleomenes, nec auderet?* Quin hortata eos est, ut incitarent & submonerent. Tandem ergo Cleomenes postulata regis aperuit: illa autem in cachinnum effusa, *Et hoc erat*, inquit, *quod dicere aggressus, non dicebas?* *Mitte vero hoc corpusculum*

II:

I. Lipsij monita

quocūque terrarū, ubi vsui Sparta sit, potius quam hic senio & desidia soluatur. Et statim institit mitti, & nauigare. Deduxit igitur Cleomenes cum toto exercitu Tænatum vsque, Laconiaē promontorium, ubi parata nauis. Illic in templo Neptuni congressi, priusquam nauim conscenderet, mutuo complexu & lacrimis (quis matris & filij affectum nescit?) diuelluntur. Sed illa egrediens, *Age rex Spartanorum*, inquit, *componere vultum & animum, ac caue quisquam, qui foris adsistunt, lacrimantes nos videat, aut Sparta aliquid indignum admittentes. Hoc enim in nobis est, casus dij gubernabunt.* Sic fata egreditur alacri aspectu, puerum manibus trahens: nec fæminam solum exiit, sed matrem. Eadem paullo post, cum Ptolomæus parum ex fide ageret, & Cleomeni occasio esset paciscendi cum Achæis, sed cunctaretur ob matrem: illa audito, rescripsit animose, *Ageret quod ex vsu & dignitate Sparta esset, nec Ptolomæum hunc timeret, ob unam animum & puerum, quorum esset compos.* O mulier, non quidem filio meliore, sed fato digna! nam & tu, & ille, postea sub ignauro & infido rege periistis.

III.

Licet & alteram fæminam addere MONIMEN Milesiam, quæ insigni forma & lepore, sed ingenio melior, *Mithridati* regi placuit. Tentauit pudicitiam eius, blanditiis, donis, & ad quindecim millia aureorum simul misit: quæ fortiter spreuit, & reiecit procum regem, donec nuptiarum titulo & pacto euicit. Sed nec eæ fregerunt magnitudinem animi. mærebat, & sortem suam deplorabat, quod pro marito doni-
num,

num, pro liberis & familia, custodiam nacta esset eunuchorum & barbarorum. Victus tandem Mithridates à Romanis, & animi atque amoris æger, ne in potestatem Monime veniret, misit qui mortem indiceret, eunuchum *Bacchidem*. Illa nihil cunctata, & cupienti propior, diadema detractum capiti (nam vt regina ornabatur) collo aptavit, atque ex eo se suspendit. Sed imbecillo & diffracto, indignabunda, *Infelix fascia*, inquit, *nec hic mihi eris vsui?* Et abiiciens illud ac conspuens, iugulum Bacchidi alacriter obtulit, ac tantum non læta periit?

Quid Græca metenant? M. CATO ad se vocat, ille inclytus Constantiæ sacerdos: cuius vel à pueto dedit specimen. Nam cum apud Liuium Drusum auunculum, vna cum Cæpione fratre educaretur, ac Latini sub id tempus de impetranda ciuitate agerent: euenit, vt *Popedius Silo*, vir inter primos Latinorū, hospitium itē apud Drusum haberet. Itaque cum pueris familiariter cauillans & iocans, & *Hens vos*, inquit, *ecquid apud auunculum pro nobis, & ciuitate capienda, intercedetis?* Ibi Cæpio blande statim annuere, Cato silere & toruum intueri. Tum *Popedius*, *Quid tu igitur? non promittis?* & simul sustollit, & extra fenestram elatum, pendulum habet, cum minis & terrore deiiciendi. Vocem etiam & vultum exasperat: sed Cato nihil motus, intrepide sustinuit, & perstitit silentio negare. Ibi *Popedius*, relato & deposito, submisit ad amicos: *Et quid si hic vir sit? ne vnum quidem*

IIIL

I. Lipsij monita

suffragium, credo, in populo feramus. Bene diuinabat: nam Cato firmus & certus, nihil in temp. villo metu dicere aut facere, sed nec ab aliis, quod in se erat, fieri. Eiusdem roboris, in Sullanis temporibus, à paullo iam grandiore exemplum. Annum enim agebat quartumdecimum: & sæpe *Sarpedon* pædagogus & doctor eius ad Sullam ducebat, honoris causa, salutatum. Atque ipse admittebat, quia amicus patris eius fuerat, & comi sermone excipiebat. Domus autē illa parū à carnificina aberat. ita capti, vincti, torti, ducebantur, sed & capita inferebantur & efferebant interfectorum. Cato inhorruit, & vidit alios clam ingemiscientes: atque ad magistrum suum *Hunc hominem*, inquit, *quid ita nemo interficit?* Subiiciente illo, *Nam metuunt eum magis, quam odierunt. Quin tu ergo mihi*, inquit, *gladium dedisti, ut eum interimam, & patriam è seruitute asseram?* Quæ dixit vultu atque oculis ita acerbis & minacibus, ut *Sarpedon* deinceps & rarius ad Sullam duceret, nec nisi tentatum & excussum. Tertium, à iam viro. *Metellus Nepos* Tribunus plebis temp. turbabat perniciosis rogationibus, quas Catoni certum erat impedire. Ille hoc providens, Cæsare adiutore, forum de multa nocte servis & mercede conductis operis occupauerat, vim haud dubie facturus in resistentes. Amici igitur Catonis, & tota domus, mæsti & anxij, solus ipse securus cibum cepit, dormiit, mane ad forum iit. Cum venisset, videt templum & gradus Castoris armatis infelios, ipsum Metellum assidente

Cæsare, superne imminentes, quasi duces: omnia ad pugnam & tumultum parata. Risit, & ad proximos: *O hominem timidum, qui aduersus unum & inermem tantum habuit dilectum!* Et Munatium Tribunum è bonis, manu secum trahens, eluctatus per gradus est in summum: atque ibi medium se statim immisit & composuit, inter Cæsarem & Metellum. Stupuit ipsa audacia, ad hoc robur: & cum trepide Metellus legem perscribam recitari iussisset, Cato inhibuit: donec ipse Metellus, arrepto codice, recitaret. Sed & hunc Cato è manibus ei extorsit: ac Metellus, signo dato, armatos immisit, dissipata statim concione, & nemine, præter Catonem, restitante. Hunc cum lignis lapidibusque peterent, *Munatium* Consul agre tenuit, & abduxit: sed confirmatis iterum ciuibus rediit, & sola sua constantia pestilentem rogationem disiecit. Quartum. Pompeius ab Oriente redux, & in magnis opibus ac gloria, vidit quid animorum in viro esset, & quanta sibi accessio si hunc adiunxisset. Itaque ad affinitatem adspirauit, & sororem (siue sororis filiam, vt alij) petiit uxorem. Votiuam conditionem omnibus visa, atque ipsis maxime fæminis: sed non Catoni, qui renunciari libere iussit, *Non capi aut illaqueari se per fæminas. quod si Pompeius rectam in rep. viam intraret, vltro se amicum fore, sin aliam, nullo pacto aut pretio.* Quintum. C. Cæsar Consul legem de diuidendo agro Campano ferebat, priuatim vtilem, publice exitiosam. Vnus Cato

I. Lipsij *monita*

relistebat acerrime. adeo vt Cæsar pro imperi
abstrahi à Rostris hominem , & duci in carc
rem iuberet. Ducebatur , sed & sic inter via
de lege identidem differebat , incommoda
insidias eius ostendens. Iamque peruene
pæne ad carcerem , deducente pleraque par
Senatus & optimatum , cum Cæsar à con
stantia victus destitit , & è Tribunis vnum sub
misit , qui eximeret & liberaret. Sextū. Prætu
ram petebat Cato , & impetrasset , nisi Cesa
Pompeius , & illa potentium manus se obic
cisset: vnum hunc reueriti , vt progressibus su
impedimentum. Itaque effusa & aperta la
gitione effecerunt , vt præferretur ei Vatiniu
mortalium pæne postremus . Quid Cato ? ac
cepit & tulit iniuriam eo animo , quo alij bene
ficium : & vultu etiam nihil deiectus , eode
die in forum venit , ambulauit , & pila lusit. Deu
immortalis , an non super affectus & motus hu
manos hic vir fuit ? an non dignus , de quo poëta
scriberet :

*Quippe malo vnum Catonem , quam trecentos
Socratas ?*

Dignus . & robur etiam in morte sileo , quo
variā interpretationem habere potest , & no
stræ Religionis scito , culpam .

v.

PORCIAM subnecto , patri filiam . Nupserat e
M. Bruto , marito heroina hac digno . Is cum agi
raret de nece Cæsaris , etsi sedulo silebat , tamen
vultu manifestus erat grande aliquid & atroc
agitare , præsertim amanti , & coniugi . Suspica
igitur tale aliquid , & maritum silere quia diffi

deret imbecillitati: statuit sui sumere experimentum, & fecit. Cultro tonsorio, cum sola esset grauius in femore se læsit. Secutus sanguis largior, debilitas, atque etiam febris: cum Brutus domum venit, trepidus & re inopinata mæltus Illa remotis arbitris, *Age mi marite, asside, est quod serio fabulemur. Ego tibi cum nupsi, coniuux in domum tuam ueni, non amica aut pellex: nec mensa aut thori tantum, sed tristium laborumque consortem me dedi. Catonis filia sum: & pro illa stirpe scense. Quid ergo? de te queror? minime, si alia specto, & sollempnia in coniugio, aut vulgata. Unus tantum in animo dolor est, & pungit, fidē non haberi fidei meæ. Nā quid dissimulas? nonne curam video, quæ te coquit? arcani magnique aliquid, quod agitas? Cur me celas? auxilium si non speras, solatium expecta: nam de silentio, possum apud te stondere. Non respice ad alias mei sexus: ego (iterum dico) Catonis filia sum: & addo, M. Bruti uxor. Vel natura me à tali patre, vel consuetudo à marito, fortem constantemque reddant, etiam aduersus extremos metus. Quid uerba facio? rem uide. Cepi ipsa mei experimentum: & ecce hoc uulnus, quod sponte intuli, ut discerem ecquid dolori aut tormentis par essem. Sum, confide. possum ferre, possum contemnere: & mori ò Brute cum marito, & pro marito possum. Proinde siquid tu honesti agitas, quod utroque nostrum sit dignum, ne sile. Brutus admiratus animum, & osculatus affectum, manus præ gaudio in altum sustulit: &, O omnes calites, adeste uolentes propitij, ac dignum me Percia maritum præstate. Tum ordine coniurationem aperit, & consortes: nihil terræ aut deterrenti, imo animanti.*

I. Lipsij monita

Atque hoc primum eius Constantię, vt sic dicam, sacrum: alterum à mariti morte. Audiit enim de tristi in Philippis pugna, & Brutum suum fuisse. nihil igitur morata, mori voluit: sed amici & custodes impediebant. Illa ipsis & iam sibi irata, *Quid*, inquit, *mortem aliquis impediat, aut neget? non potest: & pater vos docuit.* Ac cum dicto profiluit, & è foco prunas ardentes hausas ori ingessit: & spiritum, quem emittere non potuit, suffocauit inclusum. Probas hoc? in quies non, sed miror: imo & probet aliquis, sed ab illo æuo.

VI.
cc. CC.
XCIII.

Ad Christiana & nostra exempla tutius transeo: quę in sanctis viris & martyribus sunt infinita. Nulla re hæc religio magis abundat, magis se commendat & adfirmat. Sed ea in suis locis sunt prompta: nos sparsa in historiis colligimus. & in iis vnum ALFONSI PERESII GUSMANI, in Hispania Batica, cui à moribus cognomentum BONI fuit. Magnus pace & bello ille vir, clarus opibus & earum vsu: atque ecce specimen. Rex Castellæ Sanctius *Tariffam* (quę veterum *Carteia* siue *Tartessus* est) de Mauris ceperat, sed anxius custodiendi & tenendi, ob hostium viciniam, & ingentes sumptus. Suscepit vltro in se curam Alfonso, & partam stipendij de suo daturum promisit: rex interea res alias ageret. Paulo post, frater regis, *Joannes*, ambitione praua ad Maurum transit, & copiis ab eo acceptis subito *Tariffam* obsedit. Obsessi nihil trepidare, in sua & ducis virtute fidere, animos supra periculum habere: nisi quod infregit

eos subito inopinata res, captus Alfonsi filius (in agris forte interceptus) & ante mœnia ostēsus. Vnicus porro patri erat. Illi minari, nisi opidum dederetur, sub oculis interfecturos se, & fœde lancinatos. Motis flexisque aliis, ille nec hilum: & alta voce negat, *Si centum filios in potestate haberēt, non ideo se à fide & honesto abiturum. Quin, inquit, si tanta libido ingulandi est, en gladium;* & iuum è mœnibus proiecit. Stupor me habet hæc scribentē: quid spectātes? Ille sic abiit, & ad prandium se composuit, cum ecce clamor & eiulatus dissonus auditus eum euocat: iterumque in mœnibus se sistit. Quærenti consternationis causam, refertur, *Filium barbara crudelitate interfectum. Hoc erat?* inquit, *credebam urbem ab hostibus captam:* & pari tranquillitate ad prandium uxoremque rediit. Hostes magnitudine viri attoniti, re infecta discesserunt. Libet hic exultare: estne factum vel in omni antiquitate fortius, vel laudabilius? Gratulor tibi gens & domus illustris Ducum *Methymna Sidonia*, quæ ad hunc auctorem stemma & sanguinem refert. Felix origine, esto imitatione.

Hæc ad miraculum exempla sunt: alia non tam ferientia, sed haud minus sapienti approbanda. De FERDINANDO Hispaniarum rege traditur, postremo isto qui Mauros eiecit, per omnem ætatem firmo constantique ingenio fuisse: & cum vtramque sæpe sortem expertus esset, prospera atque aduersa sic composite & sedate tulisse, vt nulla vnquã in vultu eius cōsiliōrum aut affectuum vestigia deprehēderentur.

VII.

I. Lipsij monita

Idem cum Barcinone, à furioso quodam graue vulnus in ceruice subito accepisset, neque animo turbatus est, nec gemitum aut vocem doloris indicem emisit: tantum seruari paricidam & examinari iussit, quo auctore fecisset.

VIII.

Vxor eius ISABELLA virilis animi curæque mulier, & hac laude æquauit, aut superauit maritum. Nam cum nuptias adornaret cognominis suæ filix, cum *Emanuele* Lusitaniæ rege, & subito nuncius adferretur de morte *Joannis* vnicifilij, illa hoc agere, & dolorem comprimere, vultumque fingere tamdiu potuit, donec Emanuel ab aliis id rescisset. Eadem non in aduersæ solum valetudinis, sed in partus acutissimis doloribus, & gemitum & vocem suppresserat. rem incredibilem, nisi à fidissimis matronis, quæ à cubiculi cura erant, id certo se cognouisse *Marinæus Siculus* adfirmaret:

IX.

Horum nepos CAROLVS QVINTVS Imperator, cum in Germania copias & castra ad Ingolstadium haberet, cinxissentque eum ingenti numero militum fœderati hostes: nec illi visum dimicare, vel quia sui nõdum conuenissent, vel quia præuidebat tutam mox & sine cæde victoriam: ecce isti æneorum tormentorum copia validi, tantum ferreæ grandinis in castra iaculati sunt, vt vno die ad vi. *Millia* maiorum globorũ numerarent. Itaque omnia ictibus peruia, ipsum Cæsaris tentoriũ, & ad latus eius & tergum occisi: cum ille nec locum, quid locum? nec statum, nec vultum mutauit. Quinetiam monentibus amicis sibi, atque

omnibus in se parceret; dixisse arridens fertur, *Considerent, neminem Imperatorem tormenti ictu per-
risset.* Atque hæc talis constantia, & morum
actionumque grauitas, in omni reliqua eius vi-
ta fuit.

Etiam in sanguine. Nam ab hac stirpe PHILIPPVS II. rex, familiarium testimonio, Constantiæ laude veteres novosque æquauit. extra aut supra affectus: non gaudio, non dolori peruius: neque animo solum, sed vultu æquabili & immoto. Quis sapientium, & qui vnum hoc egerunt, eo peruenit? Sed quod alij verbis: ipse factis sibi vindicauit, *NEC SPE NEC METV.* Finiui, & addo, non aliam virtutem Principe digniorem, aut in eo, vt sic dicam, honestiorem esse.

x.

DE PRVDENTIA,

*Quam Vfus & Historia gignunt, &
producit Doctrina.*

CAP. VIII.

POST Virtutem, cuius caput est Religio siue Pietas, Prudentia necessaria est Principi, atque ijs qui in republica versantur. Hæc nõ aliud est, quam notitia rerum euentuumque, & iudicium in ijs rectum. Tria illam pariunt. Natura, Vfus, Doctrina. Natura multum potest, & ab ea sola, aut certe leuibus alijs auxilijs, prouecti quidam operæpretium fecerunt. Sed vsus si accesserit, etiam mediocris Natura attollitur, & in

I. Lipsij monita

consilij actionibusque se probat. Quid si doctrina? plurimum: & tria hæc vbi concurrunt, mirum quam valida ea mixtio, & vera ex ijs firmaque Prudentia oriatur. Nam profecto vbi aliquid horum solitarium, Superbia, Pertinacia, Error comitantur: & in multis scio n. e. obseruisse. Quid tamen ex his ad rem publicam optimum? puto, Vfus: & Theognidem sapienter scripsisse,

Δόξα μὲν ἀνθρώποισι χαρὸν μέγα, πείρα
δ' ἀειστον.

Est mala Opinio, at est homini longe optimus Vfus.

Nam vbi sola Natura, siue & doctrina: profecto Opinio innascitur, & gnari scientesque esse volumus, vbi non sumus. At Vfus firmior, & in artibus per se valet. Age, fabricam quam multisolo opere & vsu didicerunt? quid artem navis gubernandæ? & ciuilis & militaris in republica quædam ars est: ab Vsu igitur discenda. Nec tamen plene satis aut perfecte. quia illa, quæ dixi, vniforme aliquid & simplex sunt, ista Deus bone, quas varietates, quos sinus & recessus habet? Lumen vndique inferendum, vt peruideamus: & maxime à Doctrina, non illa tamen arguta aut subtilium scientiarum, sed memoriæ rerum præsertim, quam Historiam appellamus. Nam ea, si attendis, quid nisi alter Vfus est? Quæ in isto video, tracto, facio: in illa lego, haurio, disco: & tanto plura, quanto plus rerum euentuumque completitur, ab omni æuo. Mihi paucis annis experiri licet, & in vna aliqua orbis parte, siue angu-

lo: illic sæculorum res sunt, illic, quam late patent sola hæc terrarum. Itaque materies discendi maior: & disces, si oculos mentis in illo velut speculo desigis exemplorum. Accedit, quod prudentes multi, & usu docti, olim fere historiam conscripserunt: & iidem sensus breues, aut monita inseruerunt, Deus bone, quam recta, quam salutaria, si bona mens eligit & excerpit? Sed Historiæ laudes pertexere, non hic est locus, nec decet: addo, de *L. Lucullo* tradi, eo qui *Mithridatem* & *Tigranem* vicit, potentissimos reges, vix aliam imperandi bellandique peritiam, quam ab Historijs attulisse. Et istas igitur præcipue ego Principi: sed & ad hærentem *Geographiam* commendem: *Geometriam* leuiter: & tum maxime *Philosophiam*, id est *Ethicam* *Physicamque*. Duæ istæ partes forment eius animum, vel ad Virtutum amorem & pretium, vel ad notitiam cœlestium & terrestrium, è quibus Magnitudo animi oritur, & simul Modestia, collatione vtrorumque. Non insisto (alibi feci:) sed *Peregrinationem* etiam obiter suadeam: quæ valde ad notitiam sui status, tum & ad Prudentiam facit. Hæc omnia quæ Principi, magis ijs & plenius, qui circa ipsum, suggeram: quibus plus scilicet otij, & sæpe ingenij est, ad talia pernoscenda. Sed age, pro instituto, Exemplis hæc illustremus aut firmemus.

SOLON Atheniensis, horum omnium vnus exemplum præbeat: in quo Natura, Usus, Doctrina viguerunt. In republica assiduus ille fuit:

I. Lipsij monita

sed etiam in peregrinationibus, & Ægyptum, Cyprum, Asiam lustravit: atque id discendi causa. Vsum vides: quid Doctrinam? scripta & versus docent, quos reliquit. Atque adeo tanta eius cupiditate exarsit (sic loquendum est:) ut ipse in Carmine quodam gloriatur, *Cottidie ad discendum se aliquid senem fieri*. Cottidie. itane? etiam circa ipsam mortem. Nam cum langueret, & affidentes amici aliquid inter se differerent, ille caput sustulit, & flexit ad audiendum. Interrogatusque, Quo fine tunc aut fructu? nobilem illam vocem edidit, *Ut cum istud sciero, doctior moriar*. O desiderium! & quid in vita, aut eius flore faciendum: cum ille hæc in morte?

II.

Lib. v.

Lib. xv.

EPAMINONDÆ vero, etsi in crassiore aëre nato, tantum litterarum studium, philosophiæ doctrina tanta fuit, ut *mirabile videretur*, ait Iustinus, *unde tam insignis militia scientia homini inter litteras nato*. Quod mihi tamen non mirabile. imo cum Diodoro Siculo sentio, qui ipsam hanc scientiam causam fuisse vult rerum ab eo præclarissime gestarum. Philosophatus ille scilicet est, sed *ἀνευ μαλακίας*, ut Thucydides loquitur & approbat: *sine mollitie, aut desidie*: & habuit ad robur & ad prudentiam magistræ. Sane Pythagoricis dogmatibus additum maxime, & Physicæ scientiæ fuisse, idem Diodorus monet.

III.

Huius discipulus & alumnus PHILIPPVS MACEDO, non *Alexandri* solum, sed & *Magni* pater. Ille inquam, omnem hanc magnitudinem aut institutione, aut instrumento & in-

structo reliquit. Græcia domita, & firmus ille ordo militiae, veteranus miles, optimi Duces, hæc omnia à Philippo fuerunt: & ipse Philippus ab Epaminonda, & doctrina. Nam obles triennio Thebis habitus, in eius domo diuertit, optimo magistro vsus ad dicendum, sapiendum, faciendum.

Ipse ALEXANDER haud alia re mihi quidem magis laudabilis, quam doctrinae studio videtur, & moribus quos hausit à doctrina. Ij fuere, Magnanimitas & Clementia. Sed à puero minoribus artibus imbutus, mox in Ethicis & Politicis, alijsque Philosophiæ, præceptorem habuit Aristotelem? quem virum? ipsius Sapientiæ prolem aut alumnum. Felix doctore, sed & felix ingenio. cum non, vt plerique, leuiter imbuisset ijs animum, nec statim, vt ad arma venit, artes fastidijt: sed & doctos in contubernio suo habuit, audiuitque: & ipse, cum licuit, assidue legit. Idque *Homerum* maxime. quem ita non amauit, sed coluit, vt cum in Dariana præda scrinium, gemmis & auro cultissimum, repperit, alijque alio destinarent: *Imo*, inquit, *Homeri carminibus reseruetur*: quasi pulcherrimū opus; pulcherrimo conditorio dignum: esset. Sed & incubuisse, & indormisse eum sæpe *Homeri* libris, traditur: vel ex eo, non vulgaris scientiæ aut iudicij æstimandus, qui altum & super omne vulgus poetam æstimaret.

Vltimus, inter Græca exempla, PHILOPOTEMEN esto: quem *ultimum Græcorum*. magna eius laude, quispiam dixit. Iseti in militiam studio

IIII.

V.

I. Lipsij monita

& indole propenderet, tamen (ait Plutarchus) & Philosophorum praecepta ac monita legebat, sed non omnium, eorum dumtaxat, e quibus progressum se ad virtutem sperabat futurum. Habebat & hoc in ore: Doctrinam debere ad facta tendere, non otij aut inutilis loquacitatis causa usurpari. Atque utinam hoc alijs, vt mihi, probet! Sed nos facere id decet, Principes debent.

VI.

Ad Romanos transeo. quorum conditores ROMVLVS & REMVS, non tam rusticuli fuerunt, quam vulgo eos faciunt: si verum est: quod Dionysius & Plutarchus tradiderunt, *Gabij in adolescentia, liberalibus studijs operatos, atque omni eorum liquore perfusos*. Et sane facta atque ordo Romuli, non olent barbariem: minus *Nume, Seruij, aut Tarquinijs* regum.

VII.

Etsi fateor iacuisse post, aliquot aetatibus, Romae Doctrinam: donec Graecia capta, ab hac caperentur. Longum sit omnes aut plures dicere: M. CATO VTICENSIS, pronepos illius qui Graecos & omne id genus pelli vrbe volebat, ita studijs eorum se dedit, vt & in Senatu, obiecta leuiter toga, libros legeret: vir, cuius nomen recte factum defendit, quid quid fecit.

VIII.

Quid IVLIVS CAESAR, ille sic acer militiae, & Martis vere pullus? haud minus Musarum fuit. Scripta eius id docent, quorum pauca exstant, pleraque perierunt: quae inter ipsos rerum civilium aut militarium aestus iactationesque cofecit. Nec in itinere quidem vacuus:

sed amanuensem in vehiculo apud se habens, dictansque aut legens. Itinere Hispaniensi, spatio XXI I I I. dierum, siue ut alij, septem, poema composuit. quod inscripsit *Iter*. In ipsa Hispania sub tempus Mundenfis prælij (& quando vniquam magis, non dicam occupatus, sed sollicitus?) libros duos de *Analogia* confecit, & totidem *Anticatones*. Mirabitur, qui breuitatem temporis, & occupationes viri nouerit: sed non mirabitur, qui vigilantiam & instantiam, quando pleraque hæc & alia, ipsis noctibus, sub pelibus scribebat. Macte diuini, & indefessi simul ingenij, vir! cuius & hoc signum, quod tollenne tibi scribere & legere simul, dictare & audire (verba Plinij sunt:) *epistolas vero maximarum rerum quaternas pariter librarijs dictare, aut si nihil aliud ageres, septenas*. En aquilam! & quis ad hoc æui sublimis sic volauit?

Nec degenerauit ab eo OCTAVIANVS, iudicio filius, postea Augustus. qui *Eloquentiam & liberalia studia*, ait Suetonius, *ab atate prima cupide & laboriosissime exercuit* Ipso Mutinensi bello, in tanta mole rerum, & legisse, & scripsisse, & declamasse cottidie legitur. Itaque opera pluscula scripsit, quædam & versibus: à tempore tamen, & eius inuida falce, præsecta. Nec in se modo eruditionem volebat, sed in Administris necessariam censebat. adeo, ut cuiusdam Legato Consulari, tamquam rudi & indocto, successorem dederit, cuius manu I X I. pro I P S I. scriptum animaduertat.

TIBERIVS vero, vel ad culpam, vtriusque lin-

IX.

X.

I. Lipsij monita

quæ studijs artibusque se dedit. Affectabat enim & rara & obscura, & quæ pauci scirent, scire gloriabatur. Itaque assidui in cohorte eius Græculi, quos & præmijs honorabat, & quaestionibus exercebat. Hic tamen est Tiberius, cui nemo in calliditate, & firma regendi arte, se componat.

xI. Non eo per Imperatores ceteros: nam quis eorum non feretalis fuit? Usque adeo ut M. ANTONINO *Philosophi* cognomen hæserit: quod supra alios in eo studio deditus esset, Stoicam etiam sectam professus. Et quis tamen vita melior, imperio mitior, aut felicior dabitur?

xII. Quid autem Christiani deinde nostri? de THEODOSIO IUNIORE traditur, cum historias Græcas Latinasque assidue euoluisset: tam pertinaci in libris studio, ut cum diem militaribus aut civilibus occupationibus daret, noctem ijs seponeret. Quin & candelabrum sibi strui ad fabre curasse, eo opificio, ut oleum sponte ad lychnum perueniret ac suppeteret: ne vel interPELLARETUR lectio, vel ministricum vigilante (ô humanitas!) vigiles essent.

xIII. CAROLI MAGNI amorem & honorem in litteras multa loquuntur. Quid clarius, quam, velut vexillo proposito, vocati undique viri docti Lutetiam, in castra quædam litterarum! Felicia castra, quæ tot præclaros non milites, sed duces dedistis & datis, in militia hac togata! Sed illud quoque in *Paulum*, Aquileiensis Ecclesiæ Diaconum eminet, genere nobilem, ingenio litterisque nobiliorem. His dotibus concilia-

aus olim *Desiderio* Longobardorum régulo, dum fata erant: postquam ea ad *Carolus* transfissent huic iisdem causis carus, & inter intimos familiares admittus. Sed *Paulus* veteris beniuolentiae & aulae memor, consilia agitabat liberandi *Desiderij*, & è sinibus exsilij educendi: quorum conuictus, ipse in exsilium, in *Diomedis* insulas, seponitur. Sed nec illic fidei aut legum satis reuerens, rupit transcenditque terminos, & ad *Ragaisum* Beneuenti Ducem confugit. Itaque proceres certatim accusant, damnantque capitis duplicem perfidiam: & in ipsum *Ragaisum* arma suadentur. Frustra, apud mitissimum & literarum amantissimum regem: quod solum nomen & titulus *Paulum* seruauit, ipsumque cum *Paulo Ragaisum* ei conciliauit. Impositum modo munus, ut *Historias à fine Eutropij* scriberet, item scorsim *Longobardica*, aliaque in profanis aut sacris.

Neque abnuo tenebras deinde fuisse, & nefcio quo malo fato barbariem: praesertim in Principum aulis, & priuatum modo bonum Doctrina censebatur: an addam, & nunc censeferi? Tamen, velut stellæ, interluxerunt pauci. ut *ROBERTVS* rex Neapolitanus, cui litteræ & litterati percarari faerunt. Ille est qui *Petrarcham*, & poesi, & seriis scriptis nobile ingenium, fouit: ille qui *Boccatium* in amoribus habuit. Quid ipsam doctrinam? vox eius audita: *Cariores sibi litteras regno esse*. Desipuit, an alte sapuit?

Et quam similis vox & animus *ALVONSI* illius

XIII.

∞ .ccc. xl.

XV.

I. Lipsij monita

magni, in eodem regno fuit? Neque enim semel edixit: *Malle se omnium regnorum* (septem ea numerabat) *iacturam facere, quam minimam doctrinae*. Et sane amavit in se, in aliis: & *Laurentium Vallam, Antonium Panormitam, Bartholomaeum Faccium, Georgium Trapezuntium, Joannem Aurispam, Joannem Pontanum, & examen deinde iuniorum, huic regi debemus*. Ille Athenæa in regnis passim, ille Bibliothecas instituit, aut exornavit: nec gratius ei munus offerri poterat, quam rarior aut electior liber. Quin ipsum *Librum apertum* pro insigni vsurpabat: significans Scientiam Principibus convenire, ex iis haustam. Et cum aliquando audiret regem Hispanum dixisse, *Non convenire Principibus litteras: stomachans subiecit, Bonis, non hominis, vocem eam esse*. Itaque legit assidue: *Liuium & Casarem* maxime. nec dies fuit, vt familiares tradiderunt, quin his inuersetur. Idem, quod miremur, *Annei Seneca* magnus amator: adeo vt ipse, suo Marte, in Hispanicum sermonem *Epistolas* verterit, vsui suæ gentis. Sed nec sacra lectione abstinebat: gloriatusque est, totum *Vetus & Nouum testamentum, vna cum Glosis*, decies & quater se perlegisse. Hæc rex, hæc senex: vbi priuati & iuuenes estis? Senex, inquam. nam vix ante quinquagesimum annum studia attigit, institutione eius in adolescente neglecta. Tunc Grammaticam opera *Martini* cuiusdam didicit: quem ita carum deinceps habuit, vt numquã à latere dimiserit. Videor non de Principe, sed litterione aliquo loqui: at ille etiam

quantus vir belli domique fuit? quam magnus, quam felix rebus gestis? Elogium ei demus. à *Carolo Magno* maiorem virtute & fortuna Principem Europa non habuit.

XVI.

Addamus è Pannonia MATTHIAM CORVINUM regem. qui clarissimo militari patre *Joanne Hunnade* natus, nec in eo studio degener, Doctrinæ istud adiunxit. Ferox ad id ævi ea natio, & tota Martis, cultū ingeniorum morumq; à *Matthia* accepit: & quis nescit regum exempla subditos æmulari? Itaque Italos Germanosque, si qui litterarum gloria claterent, euocavit: Bibliothecam instituit in ipsa regia Budæ, rarum thesaurum, & quem cum dolore recordamur Barbaris, cum ipsa Pannonia, obuuisse.

XVII.

An & mulier his se inseret? inseret merito ISABELLA, *Ferdinandi Catholici* regis vxor. quæ ad omnia alta nata, & vere vitilium curarum mulier, etiam Doctrinam vnice amauit. Delectatam semper constat (nescio qua inclinatione animi) ipso Latine linguæ pronunciatu & sono: nihil vt libentius audiret. Et mox respirans paullisper à grauissimis curis & bellis (reuera enim particeps & thori & sceptri erat:) respirans, inquam statim se ad Grammaticum demisit, eique annum ita assiduam operam dedit; vt Latina non solum capere, sed verte- re ipsa in suum sermonem, posset. Sacris etiam & diuinis officiis cum interesset, lapsantes, aut vel in sillaba peccantes factificos aduertebat, sed & sæpe admonebat.

Enimuero nec olim aut nunc Barbari (tā clara

I. Lipsij monita

XVIII.

utilitas est) ab hoc cultu alieni. testor MITHRIDATEM illum veterē Ponti regem, qui varie, & in ipsa medicina doctus; hoc præfert eximiū Tenuisse vigintiduas linguas, sic vt omnes subditos, quemque sua dialecto, prompte & scienter alloqueretur.

XIX.

CHOSROES autem Persarum rex, Iustiniano & Romanis per suas clades notus, & eloquentiam Græcam adamauit, & Philosophiæ ipsius non limen, sed adyta penetrauit. Aristotelem totum percalluisse aiunt, Platonis lineas & numeros: sed & ipsa Græcorum opera in suam linguam multa transtulisse. Hæc aiunt: & demus famam aliquid adstruere: vel conatum ista, nonne magnum in magnis istis regum?

XX.

MAHVME TES etiam Turca me tenet, SECVNDVS eo nomine. qui cognitionis illustrium virorum facinorumque maxime cupidus, Historias sibi verti in suum sermonem iussit, Græcas Romanasque: & ipsos viros depingi à *Gentile Bellmo*, eleganti pictore, quem ad hanc operam à Venetis exambierat. His ille stimulis, vti nam, ne ad tam alta, & nobis tristia, animum emulatione crexisset.!

XXI.

CAROLVM V. de industria totum hoc agmen volo claudere, & simul salutare monitum suggerere. Eum magnitudo statim rerum & imperij, tenerum adhuc à studiis abduxit: etsi amorem tamen & reuerentiam non excussit. Ac quondam cum Genuæ oratorem aliquem audisset Latine dicentem, nec plene satis cepisset.

tristi & ingenuo ore confessum Paullus Ionus scribit (is arbiter coram & testis erat) confessum inquam, *Dare se nunc puerilis incuriæ pœnas: & præ- sagum Hadrianum præceptorem fuisse, qui hanc pœ- nitentiam ei prædixisset.* Credimus optime Prin- ceps. & quam multi hodieque tecum iam gran- diores, id est sapientiores, dolent in hoc ne- g'ectu? Cogitent parentes, emendent filiorum & publico bono. Voueo.

I V S T I L I P S I

MONITA ET EXEMPLA

POLITICA.

LIBER SECVNDVS.

DE PRINCIPATV.

Eum præferendum alijs imperijs videri.

CAPVT PRIMVM.

VÆ adhuc dixi, etsi ad Princi- pem aptavi, communia cum a- liis sunt, & in omni imperio ad- hibenda. Hunc formare magis, & propius dirigere incipiam: si tamen prius breuiter adstruxero eum, & lau- dabo. Nam ambigere multos, & differi varie

I. Lipsij monita

de optima Imperij forma olim & nunc, scitum est: at nos istum præferimus, & causas distinet, & velut per titulos libabo. Primo, quia liquet

M O N. I. *Antiquissimum hunc esse.*

Homines autem primi & origini suæ id est Deo proximi, malis artibus fraudibusque nondum corrupti, censendi sunt optima elegisse: elegerunt Principatum. In familiis, quod primum imperium, vnus fuit. Plures deinde familiæ cognationibus iunctæ, vnum habuerunt: & ex istis societates, conuentus, opida; vnum. donec magna imperia nata, & oppressio cœpit, ab ambitione exorta: & sic quoque fere vnus.

Epist. xci

i. De Clement.

Seneca verissime: *Primi mortalium, quique ex his geniti Naturam incorrupti sequebantur, eundem habebant & Ducem & Legem, commissi melioris arbitrio.*

Itaque idem alibi: *Natura commenta est regem, quod & ex alijs animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque & tutissimo loco. Sed quibus alijs animalibus?*

Epist. xci.

in parte alibi explicat: *Mutuis gregibus aut maxima corpora præsumt, aut vehementissima. non præcedit arma degener taurus: elephantorum gregem excelsissimus ducit. Idem in ouibus, in auibus, & alio genere congregum animantium est videre. Est igitur antiquissimus, & Sacræ etiam nostræ litteræ ostendunt: in quibus à condito orbe ad diluuium, moderatum in familiis imperium fuit: à Diluuiio, ambitio miscuit, & Nimrodus Noachi pronepos, imperium in Assyria & finitimis inuasit. Hic est, quem profanæ litteræ*

(ad primorem syllabam allusione) *Ninum* appellat. Sed addo etiam,

M O N. II. *Communissimum hunc esse:*

Neque olim tantum, sed & nunc plurimo orbis sic notari. Olim quidem, Sacra dicunt. ubi Iudæi regem poscentes sic audiuntur: *Constitu nobis regem, sicut & V N I V E R S A E habent nationes.* Sed & in Italia primi illi Romani (apud Liuium) *in varijs voluntatibus, regem tamen OMNES volebant.* Et si postea mutarunt, & ad Optimatum statum ierunt: quid ita? naturali hac sæpe mutatione, ut à rege in tyrannum, à tyranno ad optimates aut populum Respublica eat: iterumque ab istis ad tyrannum, & regem. Fastidio & odio hoc fit, non Principatus, sed Principis alicuius male eo vsi. Ceterum & vetus hic orbis Principes fere ubique habuit, in Asia, Africa, Europa (paucaloca, neque diu excipias:) & nouus item repertus, sic est, aut fuit. Argumentum, optimum vsu & ratione esse, quod tam diu, & tam multis placuit: atque, ut dixi, ab ipsa natura. Sane rationem si excutimus, eam videbis hinc stare, ab his causis. Primo dicimus,

M O N. III. *Iustitiam magis in eo exerceri.*

At iustitiæ fruendæ causâ Imperia primum sunt reperta. Ea igitur magis in Principatu floret, vigetque: nec sunt noxæ aut corruptelæ, quæ in aliis illis formis. Vide. Rex aut ipse, ius dicit (olim & * nuper etiam factum:) aut qui dicant, eligit & designat. Si ipse, supra metum aut gratiam est, magis auaritiâ: & nihil istis,

I. Reg. cap. VIII. Libro. I.

* Vide hoc libr. cap. XI.

I. Lipsij monita

quæ præstringere oculos iudicantium solent, donat. Si alij; sunt tamen ab ipso. & cura electi, & electis iam superest & intendit. Non sunt iis sic libera iudicia, vt non iudicium huius metuant; & siquid fœdus patrent, pœnam. In alio statu quid simile? Si ad Optimates is; factio, & agnati, & amici occurrent, & alternis inter se ius aut iniuriam gratificantes. Si ad Populum; magis peccabitur, & ita aut affectu damnatos passim videbis, aut dimissos. Ad Athenienses aut Romanos leuiter transi: ostracismi optimorum sunt, & exilia, & multæ. Contra, pessimis honores habiti, & iudiciis per vim & manum etiam electi. Quid de corruptelis dicam? hic regnant. Secundo,

M O N. III. *Tranquillitatem & concordiam coli.*

Quod optimum aut optatissimum in Societate est, viuere quietos, à vi & iniuria tutos. Metus vel auctoritas hoc facit Principis, quem vnum omnes respiciunt: qui vnus omnia potest: & ius vitæ necisque habet. Itaque merito animi magis domiti & fracti sunt, & colla ad iugum inclinant. Non sic inter plures dominos: quorum potentia sparsa est, & ideo minor, vt flumen in plures riuos diductum. Alius aliam respicit; patronum contra hunc aut illum habet: & addo, quod nec coërcitio seuera aut libera, quia in suffragiis aut comitiis, populariam opera egent. Isteque conuenit & indulgent, gratiam singulorum quærent. Ita inui-

tur Auctoritas; & quod sequitur, Reuerentia aut metus, vinculum obedientiæ & quietis. Parte altera minus tranquilli, quia ad rempublicam sæpe auocantur. sunt comitia, sunt leges: & suffragia sua habent. In iis deinde ambitio & factio interuenit: quid præterea? seditio sæpe, & turbæ, atque etiã pugnæ. Vt mare raro quietum est, ventos plurimum, & sæpe procellas habet: sic respublica, vbi comitorum potestas. Noster Tacitus rem tetigit: *Suspectum Senatus Populique imperium, ob CERTAMINA potentium, & AVARITIAM magistratum.* En duas assiduas ibi Pestes: *Certamina*, & factiones, & exitum siue exitium, Ciuilia deinde bella: *Auaritiam*. & sunt nundinationes, rapinæ, corruptelæ, in magistratibus, in prouinciis, in iudiciis, Tertio, & vniuerse dico,

i. *Annal.*

M O N. v. *Modum regendi meliorem tutioremque esse.*

Princeps diutius imperat, vnus & idem semper manet: itaque & discit magis assiduo ipso vsu, & rem etiam, vt propriam, cordi habet. Aliter in magistratibus, qui mutantur. Sunt ferre annui: id est, abeunt imperio, cum discere imperare cœperunt. Sed neque intentio eadem aut cura est, in breui & alieno imperio. Tradunt enim ignotis, aut inuisis sæpe successoribus: satis habent quomodo cūque defungi, in posterum securitate. At Princeps non se solum cogitat, sed heredes. Deinde, arcana consilia aut literæ sæpe interueniunt in gubernando: cum vicinis Principibus consilia aut pactiones, quas

I. Lipsij monita

nolint intempestive vulgari. Quod secretum hic inter plures erit? quis libere accedet, aut tuto credit? Hæc in Principatu cessant. & aut vnus ipse tractat, aut fidi ministrorum, quibus committit. Quid etiam de secreta corruptela dicam, crebra inter plures? Vnus aliquis emi contra rempublicam potest, & sana consilia aut euertere, aut impedire. Athenis suis quam hoc factum Demosthenes conqueritur, à callido Philippo: & hunc esse scopulum (ita loquitur) ad quem res adharefcant. Quid Romæ? idem: & Tribunus aliquis emptus res turbabat, & hunc aut illum super capita ciuium imponebat. Poëta ingeniose.

Mutatusque fuit momentum Curio rerum.

Ita vnus Curio à Cæsare corruptus, Cæsarem Pompeio antetulit, reipublicæ & libertati finem dedit. Quarto denique dicimus,

M O N. VI. *Maxime hanc imperij formam diurnare.*

An non faciat, cum à Natura maxime & Ratione sit? Deus fauet & tutor est; vnus ille rector, vnus. Vide Status alios, pauci æuum tulerunt, quantumuis legibus bonis & institutis: excipio paruas quasdam respublikas, & validiorum tuitione aut amicitia firmas. Sparta quam nihil videbatur moribus aut viris melius, vix quingentos annos tenuit libertatem. Athenæ sæpe mutarunt, & oppressæ iterum caput extulerunt: sed turbidæ semper, & in metu, aut potentioribus obnoxie. Roma quadringentos paullo plus annos liberum illum statum ser-

uauit. Quid ista ad Principatus? Ille Assyriorum, ut à vetustissimo ordiar, mille ducentos quadraginta annos stetit: siue, ut alij largius, mille trecentos. Ita enim vel Historici, vel Chronici scriptores, consensu tradiderunt: nec Appiano ubi mens fuerit, ego scio. qui initio operis scribit, nec Assyriorum, Medorum, Persarum tria regna simul congesta, æquare illud spatium cui potuisse, quod in Romano imperio ad suum illud tempus esset. Profecto fallitur: nec excuses. nam à Roma condita ad Hadriani æuum nongenti circiter anni sunt, & sic ipse supputat: quanto plures, ut dixi, in solis Assyriis? Iam Medi ducentos sexaginta fere annos vindicant: Persæ ducentos triginta tres. Quamquam de Persis, mirum & notabile, haud diu ab Alexandro iterum reuexisse, & vires regnumque recepisse, duce Arface quodam (vnde *Arsacida*) sub bellum Punicum primum, siue annum urbis D. III. Sed quia tamen initium asserendi à *Parthis* fuit, inde Romani atque alij, Parthorum hoc regnum appellarunt: reuera tamen in iisdem feregentibus & finibus, mansitque ad *Alexandrum Mammææ* filium, per annos circiter cccc. lxxx Tum iterum nomen *Persarum* surrexit, duce *Artaxerxe* quodam, qui *Artabanum* demouit & sustulit, vltimum Parthorum Regum. Exinde autem ad hoc æui (diuturnitatem agnosce, & mirare (Persæ viuunt & regnant, etsi grauiter ab *Heraclio* Imp. contusi, postea à *Tamer lanco*, & nuper ab utroque *Selymo*

I. Lipsij monita

Turcarum, auo & nepote : sed viuunt. Quid de *Aegyptiorum* olim regibus dicam? millia plura annorum numerant, ad vltimam Cleopatram. Quid hodie de *Sinarum*? iidem millia : & à *Vi-tao*, qui primus fuit, ad *Bonogum*, qui nuper imperitabat, reges in serie continua habent *ducentos quadraginta tres*. Rarum exemplum: neque in nostra Europa reperiendum. Tamen & in ea Principatus longæui. Gallorum regnum potens & florens, à *Faramundo* primo rege vsque ad *Henricum III.* qui nunc feliciter regnat, computat *sexaginta tres* reges : idque per annos ∞ . c. xc. At in Hispania Gothorum reges ab anno Christi cccviii. ad *Rodericum* & Maurorum inuasionem numerantur *tringinta nouem*. Et sanguis quidem ille, sed non regnum defecit : suscepitque *Pelagius* anno Christi D c cxvii. à quo perpetua serie, nec interrupta, ad *Philippum* hunc III. sunt reges *quadraginta octo*. Alia exempla in minoribus Principibus liceat dicere : omitto, sicut & Respublicas minores. Sola *Veneta* est, quæ æuum *millenarium* iactet : felix fati, sed & legum atque institutorum felix, quibus velut vinculis firmata est adhuc contra lapsum. Maneat, Floreat, fauemus & vouemus.

In eo Viros Faminis præferendos, & has vix feliciter imperare.

C A P. II.

P Rincipatus igitur optimus, & cum Solone,
 Ευδαιμον πολιεθρον ενος κήρυκος
 ακρον:

Felix vrbs, quæ iussa vnius Principis audit.

sed quis ille Princeps esse debet, vnius & melioris, an & alterius sexus? Vtrimque argumenta & exempla sunt: sed magis pro nobis. Vir ad virtutem, ad regimen natus: animo, corpore, voce: visu robustior, & quem magis vereare, aut venerere. In femina omnia leuia, mollia; quæ amorem, non reuerentiam creent. A natura ipsa timida magis sunt, quam timēda. non igitur hic Auctoritas. Iam in viro prudentia & constātia: in illis calliditas aut argutiæ, imbecillitas deinde iudicij, & in decretis sensibusque Euripus. Septies in die mutant. Raro etiam altum aut honestum spirant: sunt in vanis aut vilibus curis: non ergo ad sceptrum & publicum decus idoneæ. Duæ etiam virtutes Principum primæ, Iustitia & Fides, firmiter vix sunt in istis. Non prior, quia inclinent facile & miserantur: facillime & gratiæ aut affectui obsecundant. Non altera, quia mobiles ingenio sunt, & mutant vt ventus. Ne Clementia quidem sit, quæ putetur: & benignior ille vultus, nescio quomodo

I. Lipsij monita

ſæuum ſæpe animum & vindicem celat. Quid de laſciuia aut luxu dicam? vtrique vitio opportunas ſcimus, & pudorem atque opes prodigere: præſertim cum ſui iuris ac ſpontis, frænum non habent quod adſtringat. O quale regnum vbi *Cleopatra* aliqua, *Meffallina*, aut *Ioanna Neapolitana* imperat? Neque ſine cauſſa Sacræ litteræ inter peſſima comminantur: *Feminarum imperijs ſubiectum iri*. Sed parte tamen altera, exempla nos redarguant, itemque inſtituta gentium. Nam & alibi ſuccedunt in regna, & feliciter atque industrie adminiſtrarunt: cui rei vtrique lubet exempla ex *Hiſtoriis* dare, ac primum;

Muliebris imperij infelicis.

I.

LAODICE *Ariarathis* Cappadocum regis; cum marito mortuo in regni adminiſtratione eſſet, quas clades, in media pace, dedit? Sequiit paſſim in proceres, & in vulgus: parum eſt. ſeuit in liberos, & ſuum ſanguinem & (ô ſanta Pietas:) ſex ex ſe natos veneno omnes ſuſtulit: qua cauſſa? tantum, vt diuturnior in imperio eſſet. Vnus paruulus fato euasit *Medeam* illam: quem populus mox ad regnum ſuſtulit, illa prius communibus votis & ſuffragiis exſtinctâ. ſed quid? vna & ſimplici morte exſtinctâ; quæ toties paricida; tot culleos inerniſſet.

II.

Tale olim, & vetuſtius, in Sacris litteris, malum nomen *ATHALIA*, quæ *Iosepho* eſt *Gotholia*. Ea cum filius *Ochoſius* per inſidias interfectus eſſet, inuaſit ipſa regnum: & nepotes

ex eo, & totum semen regium sustulit : con-
 uente in sex annos diuina Nemesis. donec *Joas*,
 à muliercula cædi subductus & seruatus, &
 iam adultior, regnum, & tot agnatos vindi-
 cavit, bellua illa occisa. Nam quid fæminam
 dicam, supra omnes feras immanem & sæ-
 uam?

Tragicum aulaum complicemus, scænicum
 sparium aperiamus : & lasciuiam pro sæuitia
 magis demus. CLEOPATRA in theatrum
 veniat, à paruula ad nequitas, libidines, & lu-
 xum facta. Tirocinium fuit in *Julio Cæsare*. qui
 cum Alexandriæ obsideretur ; illa velut fati
 præfaga, fratrem *Ptolomæum*, & potiores (vti
 videbantur) partes deseruit, ad Cæsarem trans-
 lata. Vere, inquam, translata. nam & hunc
 astum ad fallendum, & tuto transeundum, co-
 gitauit. Portæ seruabantur, atque exitus : illa
Apollodorum quemdam inducit, culcita se in-
 uoluere & astringere, vt sarcinam : ac sic in re-
 giam, vbi Cæsar, deferre. Factum est, depo-
 nitur ante pedes eius : & ecce soluta emergit
 Venus, non è mari, sed è culcita : & culcitellam
 mox se Cæsari substernit. Nam ille, etsi in me-
 dio actu & æstu etiam rerum, tamen & inge-
 nio illo, & mox forma ac lepore captus, ada-
 mauit : & pretium libidinum adolescentula ne-
 cem fratris, & regnum Ægypti, tulit. Hoc, vt
 dixi, tirocinium fuit : fallor? an virgineam præ-
 textam iam in amoribus *Cn. Pompei* filij paul-
 loante posuerat? quod credere nos *Plutar-
 chus*, bonus auctor, iubet. Credo tum, cum

III.

I. Lipsij monita

missus ille à patre in Ægyptum, ad arcessendam
classem & auxilia fuit. Sed hæc puella peccauit:
quid iam mulier? flagitia, cum ætate, magis adul-
ta. Post pugnam illam Philippensem, *M. Anto-*
ninus & Octavianus partiti inter se sunt operas; ut
alter in Italiam rediret, & veteranos in agris dis-
poneret: alter in Asiam & Orientem iret, pec-
uniæ undique corrogandæ. *M. Antonio* istud
euenit. qui dum reges, tetrarchas, vrbes, om-
nia excutit, & colligit: visum & de Ægypto co-
gitare, illa diuite, & quæ offendisse videba-
tur, non semel auxiliis aduersæ parti submis-
sis. Nam ipsa Cleopatra *Cassio* suppetiata dice-
batur. Itaque, etsi succinctus iam ad Parthicum
bellum, tamen *Q. Dellium* Senatorem ad eam
mittit, & questum simul & denunciatum, uti
in Ciliciam sibi occurreret ad dicendam caus-
sam. Ah miser! ad causæ dictionem euocas,
tuam mox dominam & arbitram, & apud
quam fatalem seruius seruitutem: Dellius ve-
nit, faminam videt, & homo sagax quid fu-
rurum præuidet: quippe & huius Veneres,
& simul obnoxium talibus Antonium no-
rat. Itaque captare iam nunc huius gratiam
audacter monere ad Antonium iret: mite &
venustum ingenium reperituram. Persuasit, &
conscia formæ erat: ac pro ea, & spe quam
agitabat, cultum & comitatum sumpsit. Cy-
dno fluuio subuechi se molliter iussit, nauis
aurata, remigio argentato, velis purpureis,
ad modulos tibicinum & citharædorum. Ip-
sa recumbebat sub cælo aureo, gemmis di-
stincto,

stincto : pueri formosuli , habitu Cupidinum adstabant & ministrabant, quidam ventulum ei facientes. Virgines & ancillæ , instar Nympharum , per foros & tabulata nauis disponebantur. Ad ripam vtramque frequentes ab obuijs, & visoribus, aræ & odores. Quid verbis opus? passim voces (& res ita erat) *Venire ad Bacchum venire comessatum.* Iam propinqua Antonio erat. & ille, magnitudinis scilicet Romanæ retinens , pro tribunali etiam sedere, atque eam expectare : quid nisi supplicem & excusaturam? At vide fiduciam. recta in hospitium abit: & Antonius, ab omni cœtu destitutus, relinquitur solus. Itaque submittit paullum factes, & ad cœnam eam inuitat. Recusat, & excusat : quid iam Antonius? male sumptam personam abiicit , & prior atque vltro ad eam venit. Cenat ibi, edit & bibit amorem : quem illa non tam vultu, vt aiunt , quam verbis & ingenio inspirabat. quæ vtraque tam mirifica possidebat, vt semel audita caperet & deuinciret. Argumentum sane ingenij , quod varias linguas docta, Hebræum, Græcum, Arabicum, Æthiopicum, Parthicum sermonem efferrêt, scito & nationo cuiusque sono. Hem M. Antoni quid facis? ictus es, habes : & omisso bello omni, aliã militiã militas, & cum tua rea in Ægyptum, id est in casses & carceres eius vltro abis. Ibi quæ deliciæ, luxus, conuiuia? Non *Fulvia* tua abstrahit, mori in angore & æmulatione adacta. non postea *Octavia*, noua vxor : hæres, peris, ipsa tecum, & cum vtroque (infelicis fæminei regni exitus)

I. Lipsij monita

ipsa Ægyptus.

IIII.

Quid MESSALLINA in Romanis? illa sæuitiæ, auaritiæ, impudiciæ, impudentiæ, omnium flagitiorum (fas sit in illa tordida tali verbo vti) cloaca. Hæc vxor erat *Claudij* Imperatoris; nomine quidem, sed quem ipsa & liberti, vt elephantum paruus æthiops, regebant. Itaque iure hanc pono inter imperantium exempla. Omitto cædes tot nobilium, quas patrauit, tot exilia & fugas: in libidine non credo ab æuo tale monstrum fuisse. Cottidie adulteria, nouæ conditiones & admissarij: nec clam, sed in ipso Palatio, coram matronis & viris, quasi infamia delectaret, Veneriabatur. Quin noctu, veste tecta, & Messallinam dissimulans, ad publicum lupanar ire solita, prostare inter infelices illas victimas, cellam suam & titulum habere, accipere æra & poscere, & exple-re libidinem nec satiare. Quid etiam? marito ipsi illudere, & hunc adigere non testem flagitiorum, sed exactorem. Vide. Erat *Mnester* quidam, nobilis Pantomimus, in quo ardere mulier cœpit: & pro sua verecundia, sollicita re ipsa, & poscere. Ille subduxit, & renuit, Principem reueritus: sine etiam veritus, ne torum eius non impune macularet. Mulier ad hoc ridere. & *Quid ais?* inquit. *si ipse Claudius meus iubeat, parebis?* Incredibilia videbantur: fiunt. It ad maritum, persuadet illi stipiti, vt Mnesterem vocet, & iubeat, in omnibus dicto sibi audientem esse. Factum est: & mox histrio libere, quasi iussu domini, res do-

mini egit. Estne quod supra etiam possit? mulier repperit. Vulgaria adhuc hæc probra videbantur: nouum excogitat, & cui post factum vix sit fides. Erat *C. silius* Romanæ iuuentutis pulcherrimus. hunc allicit, fruitur, & palam in amoribus habet. Præmium etiam eorum, facit Consulem, opes & decora Aulæ ad eum transfert: & iam colebatur, velut alter Princeps. Non est satis: oportet languentis voluptatis nouum aliquod esse condimentum. Itaque hoc addidit, vt maritum eum palam caperet: viuo marito? viuo: Principe? Principe. Nec longius differtur, quam dum maritus Hostiam iret, & quasi de compacto paullum secederet. tum nuptiæ, & nuptialis tota pompa: flos Senatorum & Equitum adsunt, mensæ apparantur, lectulus Genialis sternitur, auspices adhibentur, alia sollennia: quin & in mariti gremio noua nupta recumbit, oscula, complexus, & reliqua licentiæ coniugalis. Dum scribo, stupeo: & adhuc etiam Claudius, nec excitabatur, nisi liberti, & in quorum manu res erant, metu mutationis, eum commouissent. Itaque tandem finis fabulæ impositus, venit Romam, tollit æmulum, & mox coniugem: nec id quoque, sine astu liberti.

Consortem an non liceat addere **FAVSTINAM**, & hanc etiam Romani Principis coniugem? Agebat in matrimonio **M. ANTONINI** *Philosophi* cognomento, optimi non Principum solum, sed virorum. Infelicem tantum hac fœda labe! quia & hæc libidinum sic promiscuæ

I. Lipsij monita

& vilis erat, vt vulgo se vulgaret: in balneis, in arenis, & Xystis, vbi homines nudabantur, legere conditiones solita, & bene vasatos adnotare. Atqui non imperavit, inquit. Dedit qui imperaret *Commodum*, non falsa opinione, gladiatore genitum: & hic rem Romanam perdidit, ab illa matre.

VI.

In Galliam transco, vbi reginam video *FREDEGVNDIM*, nec scio an scelestius aliquid Sol vidit. Ea diu pellex duarum reginarum, *Chilperici* regis Gallia vxorum: alteram *Andoueram*, vt pelliceretur, effecit: alteram *Galsuindam*, per insidias curauit occidi. Ita totum *Chilpericum*, & sola iam possidens, legitimam vxorem & reginam egit: sed, pro ingenio, parum fidam. Nam cum *Landrico* magistro equitum furtim conuenerat: & res marito casu quodam detecta fuit. Ibat venatum, & vxorem conspicatus, quæ capillum comebat, & lotum siccabat in sole, accedit tacitus, & perlusum à tergo virga percutit. Illa suspicata amatorem suum esse, & nomine compellans, *Quid agis mi Landrice?* inquit: *quin si vir es, aduersam me, non auersam pete.* Confessio flagitij erat: & cum dicto se obuertit, plura etiam dictura: sed attonita maritum videt, & silet. Etiam ille, & porro venatum, vt instituerat, pergit: iram coquens, & vindictam, vt res erat, meditans. Sed præuenit mulier, & *Landrico* suo vocato: *Perijimus vterque*, inquit, *incauta mea voce:* & rem narrat, additque: *Quid stupes? virum ostende: patiendum, aut patrandum est scelus.* *Landricus* suo metu, & illo stimulo excitatus, rem

suscipit : deligit duos è fidissimis , qui Chilpericum sera nocte è venatu redeuntem , turbæ mixti , ferro inuadunt , & singuli singulis ictibus conficiunt. Clamor est ab ignaris , & conscijs : atque isti , quasi externæ insidiæ essent, *In silvas* , vocem tollunt , eoque se proripuisse paricidas. Ita auctores celantur : & felix Fredegundis ad alia scelera animum adijcit , in fensa in primis *Prætextato* Rhotomagensium antistiti, non ob noxam aliquam , sed viri eximiam virtutem. Itaque lætissimo die Paschatis , cum in frequenti templo sacra perageret , non Deum non homines verita , percutiendum curavit letali quidem vulnere , sed cui aliquamdiu superuixit. Mæsta eo ipso , venit visere , siue vt exploraret , siue vt oculos in eius angore pasceret : atque ibi belle , vt putabat , dissimulans , questus & iram miscuit , quod in tali die & loco , in talem virum , patratum esset facinus , & auctor lateret. Sed Prætextatus , vicina morte liberior : *Minime* , inquit , *latet. Et testor me eius scelere percussum , quæ reges occidit.* Bene ille de regibus , nam præter maritum suum , etiam fratrem eius sustulerat *Sigibertum* , Mediomatricum (vt tunc diuisio erat) regem. Sustulerat autem scelerato astu , immixtis duobus percussoribus : quos cum facinus exsecuti essent , illico iussit interfici : vt vocem cum vita amitterent , & in tuto auctor agitaret. Ita iustitiæ victrix , si non famæ , egit : & paullo post *Childebertum* etiam regem , prelio prius victum , cui ipsa interfuit stans in prima acie , veneno tolli cum

I. Lipsij monita

vxore, eodem vtrumque die curauit. Quot palmas vna mulier meruit? habeat: & sicca etiam suaque morte abeat, Prouidentia apud imperitos laborante.

VII.

Fastidio eiusmodi narrationum: nam quis modus sit, si velim persequi? Ecce in vno Neapolitano regno duæ I O A N N Æ, æuo suppartes, in nequitia compares: quarum flagitia atque etiam scelera (nam & hæc mixta semper adulterijs) Annales texam, si velim recensere. Et propero magis ad alia Exempla: neque enim desunt ea.

Muliebris imperij boni, & felicitis.

I.

PHILE vxor Demetrii regis, filia Antipatri, illius qui Macedoniam & Græciam viuo mortuoque Alexandro gubernauit. Hæc iam tunc puella, & in annis teneris, natiua quadam prudentia sic visa excellere, vt ipse pater consilia ab ea peteret, & audiret: Pater, ille senex, ille vsu & tractatione rerum sic peritus. Quid Demetrius, cum iam vxor eius esset? erat ipse vario ingenio, & vitijs propior: sed mira temperie hæc matrem flectebat, ne dicam regebat: calumnias suppresserat, iras mitigabat, iusta & honesta inferebat. Iam populi vere mater, tenuiorum filias dotibus datis elocabat: afflictos à fortuna releuabat, bonos prouehabat: quid apud ipsos milites? Saluo pudore fæmineo, & ijs se miscebat: alloquebatur, erigebat, tanta auctoritate vel gratia, vt sola tumultuantes represserit, & in seditionem lapsos reuocarit. Que fides deinde & amor in ipsum matrem (cum

victus à *Pyrrho* rege esset, castris ac regno exutus: viuere non ultra sustinuit, & morte spontanea inuidiam *Fortunæ* fecit.

II.

Æuo, non animo, inferior *ZENOBIA* *Palmyrenorum* regina. Hæc stirpem & sanguinem à *Ptolomeis*, & ipsa *Cleopatra*, sed non mores (dij boni, quam aberat!) ducebat. Vxor erat *Odenati*, fortissimi viri, & qui ad imperium Romanum ausus adspirare. Illo viuo, iisdem cum eo exercitijs, in venatu, in mortibus, in siluis, in ipsa militia vti. A mansueti vtique, sed ob matrimonij finem, liberos: quos vt concepisset, tangi à marito mox abnuebat. In alijs virtutibus, scientiæ etiam auida: & historiæ Orientalis ita perita, vt ipsa eam suo stilo in compendium redegerit, vsui posterorum. Nec Græci Latiniq; terminis, aut rerum ignata fuit. Forma autem corporis egregia, oculis supra modum vigentibus (verba *Pollionis* dabo) & nigris: tanto candore in dentibus, vt margaritas eam plerique habere putarent, non dentes. Vox præterea clara & virilis. Cum his dotibus, vt dixi, nupta, & forti quidem viro, etsi haud felici. Nam *Galliceno* illo ignauo Imperatore, cum decus omne imperij labaret, aut rueret: ipse *Perfidem* & *Orientem* inuasit, quasi *Valerianum* captum, & Romanam ignominiam vindicaturus. Res magnas gerit: adeo, vt ipse *Gallicenus* consortem imperij sumpserit, & vltro Augustum declararit. Nec diu in hoc honore, insidijs *Maonij* consobrini sui vitam & potestatem amisit, aut hæc potius transmisit. Nam *Zenobia* illa vxor, laborum & victoriarum

I. *Lipsij monita.*

ante particeps (assidue enim comitari mariorum, ipsa etiam sub armis, solita) imperium suscepit fortiter, & gessit. Bella cum Romanis, & *Aureliano* Principe habuit: *Ægyptum* inuasit, & victo ac caeso eius praeside *Probo*, occupavit. Denique *Aurelianus*, sed æque fregit, non enim profecto vicit: imo velut tacito pacto, passa in triumpho se duci, sed ut vitam & dignitatem in parte servaret. atque adeo sunt, qui filiam eius Imperatori dicant nuptiis iunctam: imo & stirpem eius diu post Romæ, inter illustres familias floruisse.

III.

Hæc militaris femina: pacatius exemplum *PVLCHERIA* dabit. Ea *Theodosij* iunioris soror, vitam & virginitatem Christo deuouit: paullo maiore natu, quam ille. qui septuennis fere à patre *Arcadio* relictus, hanc habuit morum & institutionis magistram. Atque adeo iam grandiore illo, adhæsit, & curas imperij participauit: salubriter omnia, & pie, modesteque disponens. Et vero quamdiu habenas tenuit, felix imperij & rectus cursus: postquam inuidia aliorum, & calumniis Eunuchorum (*Chrysaphij* præsertim) submota est, & loco pulsa: contulit ea se in *Hebdomon*, locum Byzantio suburbanum, atque ibi summa pietate & quiete victitabat. Donec post annos septem, fraude calumniatorum agnita, & imperio undique concusso, fulcrum iterum rebus labentibus adsumitur, aut reparatio iam lapsis. Fit utrumque: & restituit pleraque omnia, aut tuetur. Specimen animi eius & prudentiæ hoc esto.

Fratrem Theodosium videbat, & dolebat, temere libellis sæpe subscribere, & nec lectis: aliena commendatione aut fide, vt fit, nixum. Dolum bonum hunc repperit, ad emendandum. concepit enim & ipsa libellum, atque obtulit: quo *Eudociam* eius coniugem petebat mancipari sibi in seruitutem. Capit, & subscribit statim: quidni in sororis petitione? atque illa, scænæ instruendæ causâ, *Eudociam* apud se aliquamdiu habet. Miranti, & euocanti, negat missuram, & suam eam, vtiquæ OPTIMO MAXIMO QVE iure, esse Profert manum & subscriptionem, confuso iam illi, nescio an emendando. Reuera enim secors ingenium fuit, & alter *Claudius*, in fæminarum aut effæminatorum (Eunuchos intelligo) potestate. Mortuo autem illo, & sine liberis, re celata, *Marcianum* euocat, vita & bello bonum, & ad imperium producit. Quoque magis commendaret, nuptias suas ei donat, sed titulo tenuis: stipulata, ne sacrata Deo virginitas libaretur. Rexit cum illo annos aliquot, mirifice à nostræ religionis apicibus, *Leone* Pontifice, *Hilario* Episcopo, aliisque laudata Vixit annos circiter LVI.

Similem, non enim parem vndique, ei iungo ISABELLAM *Ferdinandi* coniugem, Hispaniarum reginam. Pareme? in quibusdam superioribus, & sola fortasse virginitate cedamus. Hæc, si pietatem spectas, in sacrorum cultu mirifica, & assidua, nulla occupatione aut delectatione demoueri, horas suas Canonicas (vt loquimur)

IIII.

I. Lipsij monita

sacerdotali exemplo cottidie legere : ipsos sacerdotes honorare , templa exornare. Atque id suis aut suarum fere manibus. cum & ipsa acu pingeret aulæa aut vestes , aut à familiaribus puellis pingi texique iuberet. Iam reliquæ virtutes instructæ huic fundamento. casta , sic vt nec rumor de ea mentiretur , & maritum pariter co ducens , pellices , amicas , & id genus callide scrutata , & ab Aula amolita. Frugalis adeo , vt in omni vita nec vinum libarit : quæ virtus fomes , vt scimus , est castitatis , & modestæ gravitatis. Quam sane habuit. exosamimos , scænicos , ludiones , totum hoc leuitatis instrumentum , & nec priuatim aut publice audire sustinens , vel spectare. Eorum vicem , viros graves , matronas serias apud se habere : item pueros aut puellas nobiles , & vtrosque , pro sexu , artibus studiisque informare. Aula illa , nil nisi palæstra honoris & virtutis erat. Itaque insignes viri , etiam militia , ex ea prodierunt : & magnum illum *Consaluum* , cui regnum Neapolitanum Hispania debet , hæc refert expensum. Matróna ipsa ciuiliū rerum gnara , bellicarum nec ignara. Quid magni in regno sine illa , imo nisi per illam fere , gestum est ? Rex maritus & consiliarij , vsu edocti peritiam eius & felicitatem in sententiis , quæ edicebat pro oraculis (nec id per adulationem) amplecti. Illa factionibus , latrociniis , infestum regnum purgauit , & pacauit : illa Iustitiam restituit , potentiorum iniuriis exfulantem. Et quid alia com-

memorem ? quam in graua animaduernerit, argumentum esto : quod nec alexæ aut telleræ ludum tolerauit, & edicto vetitum sic repressit (etsi promæ eo gens est) vt nec furtim & in angulis luderent, soliti in cauponis, viis, angiporis. tam vero & militiae non consilio tantum, sed opera interuenit: modesta quædam *Zenobia*: & bellum Lusitanicum, absente marito, confecit, & Maurico siue Granatensi, quod plures annos traxit, pluries interfuit, & summam manum præsens cum marito imposuit. Magni ad omnia animi, & res spelque magnas complexa. itaque Nauarræ regnum consiliis eius iunctum, Canariæ insulæ occupatæ, & infessæ, ipse Nouus orbis, Naturæ occultior pars, per eam reiectus & subiectus. Nam maritus, cetera vir egregius, restrictior aut timidior erat, retinere sua melior, quam augere. Hæc dilatabat. & cum *Christophorum Columbum* diu rex duxisset, & ad extremum destituit: bono Genio stimulante ad ipsam Reginam venit, conatus suos & perficiendi vias exposuit, & instrumenta, id est naues, viros, arma ab hac impetrauit. Salue, salue heroïna, præcis par aut maior: & in qua iure claudam exempla faminei boni imperij. quid enim tale addam?

DE ELECTIONE.

Quæ commendare eam, quæ abiicere possint.

CAP. III.

VIR igitur potius imperent, & soli. Sed quomodo? Electione, an Successione admoti? Electio antiquior videtur, & heroicis illis temporibus vix aliter factum, & Principatus pace aut bello, virtutis aut roboris prærogatiua assignati. *Natura enim est, ait Seneca, deteriora positionibus submittere.* Itaque Brasilienses quidam, cum ad *Carolus IX.* Galliarum regem Rothomagum deducti venissent, valde mirabantur, *Quomodo validi illi & proceri viri* (Heluetios intelligebant) *parere paruo & tenello regi.* Nimirum pro suo more, & sensu, iudicantes: satis læue, quasi à sola corporis magnitudine præstantia esset. Sunt etiam rationes, quæ commendare Electionem videantur. Prima, quod optimi & aptissimi per eam capi, non item à Successione possint, in qua quoscumque genitos admitti. Item, quod iusta ætate capi, & idonea iam regere: aliter in Successione, ubi pueri sæpe aut infantes ius sumunt. Deinde, quod regnum ita moderatius videatur. cum nec innutriti sunt potentia, & ex ea superbia, & quod neque proprium habeant, ab aliis acceptum, ad alios transmittendam. Eo minus intendunt imperium, aut subditos opprimunt: in quem enim

post-*vs*um? Aperitur & virtutibus campus: ac multi ad eas adspirent, vel s*u*e Principatus. Hæc & talia Aristotelem mouerint, vt Carthaginien- ses laudaret hoc nomine, & Spartiatis præfer- ret, qui stirpe reges legebant. Sunt & hodie, aut nuper fuerunt inter Christianos, electi reges: hodie quidem Poloniæ, nuper Bohemiæ, Da- niæque. Ita pro Electione, plura in eam pos- sunt. Primo quod dicitur, veterem esse, fate- mur, sed *vs*us illis rudibus subiecit, hic & alibi, meliora. Additur, optimos sic posse eligi: & ve- rum. est sed etiamne eligi? si rem & experimen- ta vides, sæpe falsum. Rara electio, quæ sine pri- uato cuiusque affectu aut respectu fiat: nec rei publicæ utilissimum, sed suæ legunt. Quærunt opportunos, vt omittam, pecuniam & corru- ptelas suffragia sæpe trahere, & rem geri pro- missis donisque. Atque ea nec fortasse meliore aliquo sæculo excludas: sicut nullo, odium aut amorem. Nicetas Choniates in hac re prudenter iudicat, vbi res *Alexij* Imp. Græcanici narrat: qui fato vicinus, & sine liberis, de eligendo succes- sore cū suis agitabat. Scribit: *Igitur alij atq; alij va- rie nominabantur, sed omnes qui sibi opportuni aut uti- les essent, nominabant. De eo autem eligendo, qui opti- me & ex vsu publico imperaret, nulli cura aut cogita- tio erat.* Verissima dicit, & *vs*u probata ac pro- banda. Iam quod tertio inquiunt, iustæ ætatis, & maturæ imperio, sic eligi: ita habet, & com- modum est. Sed enim illud adhæret incommo- di, quod regnum interea vacat, nec possessio- rem habet. Quod si quis considerat, maius

I. Lipsij moniti

malum est, & plura saepe daturum, quàm imbecilla in imperio atas. Sane vbi interregnum est, iustitia & leges silent, licentia & vis valent: atque id saepe hebdomadas, menses, annos manet. Quæ interea confusio, aut scelera sunt? quæ ambitio & prensatio? per quas fraudes, & artes? Germaniam vide, vbi Imperator demortuus: boni omnes in præsentis & futuro sunt metu. Ipsa Roma nunc, in sacrorum Pontifice, hæc mala est cum sentit. Quid deinde in eligentium dissensu? dissidia, & bella. Quæ nec inter paucos electores semper effugias: appello ad illos Imperij Septemviales. Appello ad ipsam iterum Romanam: & cum noxa religionis, & pæne dicam probro, audiimus legimusque, plures vno tempore Pontifices, à tali causa, legessisse. Nota mihi istud, & incertum illud fluctuansque in successione: magna ratio & efficax est, ad totam Electionem repudiandam. Iam quartum erat, Moderatius ita fore regnum. Non abnuam: sed addam, solutius etiam, & minore cura administrandum. Vt quid enim rei nec diu meæ, nec postea meorum, nimis acriter intendam? Frui satis est. Obnoxij etiam viuunt, siue iis qui elegerunt, & quibus hoc velut beneficium debent, siue omnibus, qui in occasione minuere possunt potestate, aut priuare. Poloniam adi: hæc fiunt. Itaque & Iustitiam minus coli, necessum est: & Principem indulgere, aut oculos claudere, in potentium noxis. Dixi etiam, minus curæ aut custodiæ esse

regnum: an non ita est? Germaniæ Imperatores video, ex facili aut opida, aut prouincias totas, vel liberis agnatisque suis, vel & exteris, auulsas à corpore contribuisse: sæpe per gratiã, aliquando & pecuniam aut mercedem. Non sic fiet in proprio & hereditario regno. Neque Principes solum secordes: sed ministri eorum tunc tales. Nã & ipsi futurorum securi, præsentibus inhiant, lucellum in omni occasione captant, subitis auidi, & vt inter incerta festinantes. Iam quantum illud, Virtutes sic excitari, vix colorem habet. Valde scilicet, quia vnus aliquando, nec merito sed casu, bonus eligitur, boni esse elaborent. Si ad euenta imus, quocumque in regno, Electiones mixtas videbis, & sæpe deterioribus pronas. Vel Roma in Principibus suis, vel Germania, dicat. Vltimum, Aristotelem approbare: & hodieque alibi esse. De Aristotele, non mirum: Græcus & liber regna amat proxima libertati. De vsu hodierno aut nupero, leue est: nam præponderant exempla alia, & pro vno Electionis, centena sunt Successionis. Quæ vis hic igitur? Quod si illud dicatur, etiam nunc melius regi aut crescere regna ab Electione: magnum sit. sed non dicetur, & oculi ac sensus refutabunt. Ego vero amplius dico. vbicumque bonum & laudabile regnum fuit, in Perside, in Macedonia, in Ægypto, in Sinensibus, in Hebræis ipsis, Successionem valuisse: etiam in Romanis, quoties Principum liberi aut genitura, aut (quod laxius) adoptione essent. Iterumque am-

I. Lipsij monita

plus dico. nec fuisse vlla Comitialia regna, nec fore diuturna. Exoritur semper aliquis, animo & consilio inter Principes maior, qui creditum vni sibi regnum, suis stabilit gratia, arte, præmio & vis interdum adhibetur. Dania & Bohemia ostendunt, alia magna regio fortasse ostendet. Sed in fine non me teneo, quin Nicetæ etiam verba, & ego eius sensibus, subscribam. Exclamat: *O quanto deterius est multorum suffragium & electio, quam vnius! Tu inclytum Romanum imperium, & gentibus adoranda maiestas, quos tyrannos pertulisti? quales amatores te petierunt? quibus substrata, tuis copiam fecisti? quales corona, & diademate, & puniceo vestitu exornasti? Grauiora utique tulisti, quam Penelope procorum illa frequentia obsessa.* Res ita habet. Romanum imperium statim à Claudio, qui primus à milite electus est, & fidem eorum præmio pignerauit, in vilissima capita & pessima hac Electione venit: Electione, an palam Emptione? Nam & hoc scimus, velut sub hasta, venale pependisse: & non aliud magis clarum certumque exitium rei Romanæ fuisse. Sed exempla quædam Electionis videamus, bonæ aut malæ mixtim.

I. **AURUNCANI** populi barbari sunt, in Peruano tractu. Ij à solis viribus corporis ductores legere soliti: experti eas in graui aliquo ligno. quod qui diutissime humeris baiulat, nec succumbit, putatur & regendi oneri par futurus.

II. Melius qui ab animi viribus aut præstantia sumunt: quod Romani olim veteres in suis regibus,

regibus, *Romulo, Numa, Servio*, vix alio aspectu fecerunt. Secuti quam aliter? & stirps Augusti cum defecisset, casus aut corruptio Principes fere dedit. Primum in *CLAVDIO*, qui *C. Caligula* occiso, rumore cædis exterritus, & sui quoque anxius, prorepfit ad solarium, & inter ianux prætenta vela delituit. Miles aliquis è Prætorio, discurrens ad prædam, hunc repperit, protrahitque: & interrogato Quis esset? acceptoque, impetu aut instinctu, Principem salutavit. Quanta vnus, & gregarij quidem, in re tanta audacia? Produxit ad alios Prætorianos, fluctuantes adhuc, nec aliud quam frementes: qui vt cælitus oblatum arripuerunt, & lecticæ impositum in castra sua, vicissim succollantes, tulerunt. Senatus & urbanæ cohortes dissidebant, & Libertatem præferebant: inane nomen vicit militaris electio, & fatale Romanis seruire. At *Claudius* iam imperij compos, vt militem magis obstringeret, *qumadena sestertia* singulis (sunt nobis trecenti septuagintaquinque *Philippici*) promisit, & dedit.

Idem casus siue error clarius in *VITELLIO* se aperuit, longe ab omni Imperatoria aut virtute aut stirpe. Homo ventri & abdomini factus erat, nulla vel specie virtutum, nisi quod candor aut simplicitas in eo placerent. Is Legatus inferioris Germaniæ à *Galba* electus, & quatuor legionibus præfectus (amabant autem hos ignavos, & altioris cogitationis non suspectos) præfectus, inquam, agebat *Coloniæ Agrippinæ*, cum nuncium accipit, superioris

III.

I. Lipsij monita

Germaniæ legiones defecisse à Galba , & in S. P. Q. R. nomina iurasse. Dum consultat, quid factò opus , visin defectores an consentus placeat : ecce *Fabius Valens* è Legatis legionum , cum paucis equitibus , opidum intrat , ipsum Vitellium Imperatorem salutat. Vnius vox omnium fuit. secutæ legiones , alæ , cohortes , ciues , socij , ardore magis quam iudicio : & inuasit imperium atque armis peperit , armis mox amisit.

IIII. Lubet etiam hos fortunæ ludos videre , & in theatrum producere P R O B V M. *Tacitus* Imper. absumptus erat , & *Florianus* frater eius adspirabat : sed dum electio pender , Orientales exercitus eam occupare , & sui beneficij Principem habere voluerunt. Conueniunt ad eligendum : & Tribuni , quasi per decorum , eos monent , *Fortem , clementem , probum Imperatorem requirendum esse*. Arripiunt vocem , & statim acclamant , *Probe Auguste dij te seruent*. Inde purpura , tribunal , & legitimus Princeps.

V. Quid in REGILLIANO , quam consimile? Dux Illyrici erat , & milites male in *Gallienum* animati , res novas agitabant. Forte vna plures cænitabant. fuitque *Valerianus* Tribunus qui in ioco & vino diceret , *Regilliani nomen unde credimus ductum*? Subiecit statim alius , *Æ regno* : & milites commaniter , *Ergo potest rex esse*? & , occasione sola temerarij dicti , fecerunt.

VI. O ludos ! & lusum etiam adiungo , qui

PROCVLO tradidit Principatum. In Gallia milites ad latrunculos ludebant, item conuiuantes. Forte decies Imperator Proculus exiit: atque ibi quispiam ludens, *Aue Auguste*: allataque lana purpurea humeros eius velauit. Timor mox eorum qui adfuerant: & ne accusarentur apud veterem Imperatorem, nouum hunc faciunt consensu.

Ridere in illis liceat, in istis indignari, vbi
 Corruptio suffragia temperauit. Sicut in M. SALVIO OTHONE, qui clam & palam militibus pecunia subornatis, & in *Galbam* armatis, eum sustulit, se immisit, sed Principem non diuturnum:

vii:

Non item, à simili scelerate, IULIANVS perennauit. qui post cædem *Pertinacis*, cum vane in castris Prætorianis penderet imperium, & *Sulpicianus* licitaretur: iste, pecuniosus & ambitiosus senex, eodem aspirauit. & ad muros subiens, modum pecuniæ certum promissit: cumque illi ad *Sulpicianum* rettulissent, plus aliquid adiicientem, iterumque ad istum (prorsus vt in sollenni auctione) tandem peruicit Iulianus: finisque fuit, vt *vicenaquima sestertia* (sunt *sexcenti viginti quinque* Philippæi) viritim Prætorianis darentur. Immanis summa! quam ille concussionibus & rapinis mox coegit: atque hæc omnia, qui inter claros Iurisconsultos nomen vindicabat. adeo facilius est peritum esse legum, quam seruantem. Sed pœna à tergo pressit: statimque *Seuerus* superueniens,

viii:

I. Lipsij monita

vita & imperio illum, Prætorianos zona & militia exuit.

IX.
Anno ∞.
XL.

Sed hæc fœda, exemplo vno aut altero eluantur laudabilis Electionis. Quæ autem laudabilior illa, quam Deus iniecit, & direxit? CASIMIRVS fuit, filius *Miecislai* vnicus, qui ob teneram ætatem regno minime aptus, sub cura & gubernatione matris *Rixæ* conqueuit, Sed ea mulier auara, superba, exteris Germanisque addicta, prouocauit odia Polonorum: quæ fuga denique vitauit, ablata secum regni gaza, & filio mox in Saxoniam secuto. Qui in exilio isto animum ad litterarum studia appulit, & Lutetiam Parisiorum deuenit. Illinc in Italiam porro, & denique pietate impulsus, in Cluniacensi cœnobio Benedictinum monachum professus, Deo totum se vouit & sacrauit. Interea turbæ & fluctus in Polonia, vt in naui rectore vacua, & oculi atque animi requisierunt suum Casimirum: decretumque publice, vt missa legatione vbiubi terrarum esset, requireretur. Ad Reginam primo ventum, ab ea Cluniacum: & inueniunt non iam Casimirum, sed *Carolum* (nam & nomen mutauerat) eundemque sacramenti religione, sed & Diaconatus vinculo, obstrictum. Illi præterita excusant, patriæ discrimina & calamitates proponunt, & hunc, vt vnicum præsidium & subsidium, Principem deposcunt. Ipse fortiter recusare, alienæ potestatis se iam ostendere, nec quidquam cum mundanis rebus commercij esse. Tamen urgent, ad Abbatem reiiciuntur,

ab illo ad Pontificem. atque iste indulget, laxat sacramenti atque sacerdotij vincula, data etiam venia coniugij: cum lege, aiunt, vt Poloni caput deinceps in coronam tonderent ritu monachali, itemque nummum annum in luminaria & cercos Diui Petri Romam conferrent. Hoc eiusce indulti monumentum esset. Ita in regnum ducitur, gaudio & consensu excipitur: prudentissime & fortissime administrat, domi pace parta, hostibus foris victis aut repulsis. Pie vixit, pie obiit, regno in posteros (nam & vxorem duxit, & liberos ex ea tulit) propagato. Quis abnuet hac à Deo esse? profugo, monacho, Diacono, patriam, sceptrum, vxorem, cum gratia, laude, venia.

Sed memorabilis illa quoque electio, siue Iudicium fuit, quo regnum Aragoniæ, aucto ad FERDINANDVM Henrici Castellæ regis fratrem transiit. Obierat, *Martinus* rex, idque sine liberis: & inter agnatos vel cognatos varie certabatur. Ius, fauor, factio comparabantur: & iam ad cætus & arma res spectabat: quippe inter potentes competitores, *Ludouicum Andegauensum Ducem & Neapolitanum regem, Jacobum Comitem Vrgelitanum, Alfonsum Marchionem Villene & Ducem Gandiæ,* & nostrum illum iam dictum. Sed visum consensu proceribus (rarum in tali ambitu) iudices siue arbitros super hac re legere, & quemcumque Regem ij dixissent, esse. Electi nouem, sanctimonia vitæ, & doctrina aut prudentia, conspicui: terni ex ipsa Aragonia, totidē

X.
∞ cccc.
XI.

I. Lipsij monita

è Catalaunia, iterumque totidem è Valentia; quæ tria regna scilicet in vnum corpus contributa. Dies igitur dicta electioni, locus captus arx *Cassa* in Aragonia. Magna expectatio, concutius, aperta & occulta vota aut metus: denique ipso iam die, tribunal pro foribus templi erectum, aulais instrarum & regifico ornatum. Confederunt iudices, præfeditiis (nam adesse voluit) Summus ipse Pontifex, et si in schismate, *Benedictus*. tum surrexit *Vincentius Ferrerius* Dominicanæ ordinis, magna sanctimonix opinionone, & insigni ac feruida eloquentia, qui concione ad rem apposita, proceres & populum consentire, obedire denique nouo Regi hortatus est. *Quis is erit?* suspendit aliquamdiu omnium animos, & grandi tandem voce protulit *Ferdinandum*. Clamor coronæ, & iubilus, fausta precantium. nam plurium in hunc & virtutes eius inclinatio: quorumdam tamen & mæstitia, qui suos candidatos decidisse tanta spe indignabantur. At ipse coronam mox Regni, sollenni ritu, accepit: pacem vbique repperit, aut peperit. & magnum illum *Alphonsum* genuit, Aragoniæ, Siciliæ, Neapolis regem.

XI.

Pulchra electio, & quam in manu Lusitanorum erat nuper imitari. Nam plures regnum illud, mortuo *Sebastiano*, competeabant, suis quisque titulis, *PHILIPPVS* rex Hispaniarum, *Alexander* Parmæ Dux liberorum loco, *Joannes* Dux Bragantiæ, ab vxore, *Antonius* nothus, sed qui legitimum credi se volebat.

Concurrerebat & regina Gallia, *Catharina Medicea*, vetusto & obsoleto titulo à Comitibus Bononiensibus repetito. Rex senex *Henricus* mederi futuris malis poterat, & velle videbatur: sed fortior animus deerat, & cunctantem mors occupavit. Sed & post cum quattuor *Gubernatores* electi, & vndeni *Iudices*, tarditate aut frigore peccarunt: & quamquam proni in Philippum regem, non ausi ius ei adscribere, ob populi studia dissentientis. Quem suum fere *Antonius* fecerat, & plenis velis per plebeias illas vndas ferebatur. Ira factiones, dissidia, & denique arma. Quæ tamen priusquam Philippus inferret (& parata habebat) pro suo ingenio leniter ac tarde agere, legationibus quam legionibus velle rem conficere: à vi quidem adeo alienus, vt cum *Antonius* ille, caput turbarum, eiectus ab Henrico rege, in Castella esset, & in cœnobio quopiam Diui Benedicti, guaro rege Philippo, latitaret: ille nec extraxit, nec reppulit, cum in illo velut torre extinguere incendium surgens posset. Simile in altero competitore Duce Bragantia: cuius filium captum à Mauris, infelici illo prælio, redimi per Legatum suum curavit, & eundem iam in Hispania, cum essent qui omni vi & via retinendum censerent, imo retinerent, ille firmus in quietis consiliis, & iure suo nixus, liberum dimisit. Sed neque sic, cum alij arma pararent aut caperent, inuasit, aut eiecit. sed ante omnia ius suum disputari à Theologis, & Consultis eius, fecit: iamque de eo certior,

I. *Lipsij monita*

copias promouit. In limite erat Lusitaniæ, & omnis mora noxia: tamen iterum moratur, iterumque peritos conuocat, & per Deum & Fidem obtestatur, liberis vocibus sensibusque edicerent, ecquid iuris sui esset. Hoc non cupere se modo, sed iubere. Omnes vno ore ius affirmant. Tum denique *Ferdinandus* Dux Albæ inuadit, & septuaginta dierum spatio Lusitaniam totam subiicit: vno prælio Antonio, qui regem se ferebat, pulso. Si tamen prælium dixerim, veterani exercitus, cum semiermi & vrbana turba congressionem, * Annos paullo minus *Quingentos* auulsa Lusitania fuerat à reliquo suo corpore: rediit, vt retali. sed cum admiratione aliqua eorum qui attendent, in re tam opportuna, vtili, facili, cunctatorem Philippum sic fuisse. Imitentur reges, nec temere ambitio ad arma impellat.

* Auulsa
anno 1580.
c. x.

DE SVCCESIONE.

Hanc præferendam, et si incommoda etiam habet.

CAP. IIII.

MELIOREM eam Electione tutioremque esse supra ostendimus: & duplex certe causa euincit. Prior, quod nullum hic interregnum, atque ita nec competitio, nec bellorum materies: præsertim cum iura successionum legibus aut moribus vbique firmentur.

Secunda, quod caritas vtriusque maior. & subditorum in genitum & sanguine Principem: & Principis in subditos, certo & veteri iure suos. Addam tertiam, astrictioris imperij, & reuerentiæ aut obedientiæ promptioris: quia vitari aut differri vindicta ægre potest, cum patri filius succedit, & illius iniuriam suam putat. Non sic in exteris: qui tutius contemnuntur, & si offenderis, secessu aliquo vitas, donec illi abeant à vita. Duo tamen incommoda adhærent (& quid pure bonum in rebus humanis?) quod vel mali vel inutiles sic capiendi interdum sint: vel pueri & infantes, quos ætas arceat à regendo. Quod ad prius, sciamus idem & in Electione euenire posse, atque adeo sæpe euenisse. Ferendum est, & melior expectandus: vt post hiemem, aliqua æstas. Quod ad alterum, grande incommodum, fateor: & fere Deus sic disponit (ipsemet dicit) vbi visum ei punire regna aut immutare. Quid ni feramus tamen, si à Deo? Hanc ei viam castigandi adime: aliam reperiet, fortasse tristiore. Leges viam suam teneant, itemque fata. Et tamen in illa ipsa puerili Successione remedium, si viuit mater. Hanc admo- ueri, & vices pueri gerere, cum prudenti aliquo Senatu, è re sit: & exempla docent, feliciter euenisse. Nã proceres regni eligi, anceps. si vnum, ceteros offendis, vt spretos: & hic fortasse proprias opes cogitet: si plures, non euades factiones inter eos, & turbas. Mater igitur melior. Sed exēpla aliquot, aut iura diuersa Successionis videamus: in qua cōsensu gentium receptū.

I. Lipsij monita

MON. I. Certos liberos præferri.

I. Sed, vt dixi, certos legitimofque. Cui rei, vbi fraus timeri poterat, cautiones video adhibitas, calumniæ aut fufpicioni vitandæ. Sicut in OGINA Lucemburgica, quæ pæne *quinquagenaria*, in matrimonio *Balduini Pulchro-barbi*, Flan-driæ Comitis, grauida est facta: & res ea fufpe-cta multis, ne vanus aut fartus tumor, non à na-tura & puero effet. Igitur circa dies iam partio-ni folennes, maritus in medio Atrebatium fo-ro, tabernaculum tendi iuffit. laxum & prætiofi operis: edixitque, omnibus fæminis, fama & loco honeftis, fas effe adfiftendi, & oculis arbi-trandi verus an fuppositicius ille partus effet. Factum ita. viderunt plures, obferuarunt: & omnes ita rumufculos diffiparunt, qui de steri-litate eius erant fparfi.

Circa an-
num ∞.
XIII.

II. Plane idem in C O N S T A N T I A, Neapolita-na regina. quæ nupta *Henrico* Imperatori, quin-quagenaria etiam maior vterum cœpit ferre, fraudẽ aut fucum fufpectantibus multis. Quod vtrumque prudenter amolitus eft Henricus. ac primum, cum vxor ad eum in Germania agen-tem adfpiraret: vetuit, iuffitque in regno fubfi-tere, & aduentum fuum exfpectare, coram fuis (cum bono Deo) heredem regni parituram. Deinde, vxore etiam ipfa fic volente, in foro tentorium expanfum, facta potefate nobilibus fæminis veniendi, & parientem ac partum pari-ter oculis vfurpandi. Peperit igitur, in tali, vt fic

∞ . C.
XCIII.

dicam scæna *Fridericum*, paterni aui nomine appellatum. Hæc satis mira, in illa ætate. etsi rei fides aliqua iamante ab Abbate *Ioachimo* facta, illo cuius vaticinia tunc clara erant, & nunc quoque tradita scriptis leguntur. Quippe parituram prædixit, & quidem filium, tali vita, & sorte: quæque alia *Friderico* euenerunt.

MON. II. *Præferri ætate primos, etsi in exemplis interdum aliter.*

Liberi igitur succedunt: sed mares supra fæminas, quod liquet: inter autem mares, ij qui ætate antecedunt. Tamen hic interdum quaestio, an ex causâ, minore aliquis natu non præferatur? Causæ plures esse possunt. vna, quæ olim inter *Darij* liberos litem mouit, *Artemenem*, & *XERXEM*. Nam ex his *Artemenes* regnum iure & more gentium petebat, natu prior: at *Xerces* controuersiam non de ordine, sed de nascendi felicitate faciebat. Nam illum *Dario* priuato prouenisse: sese regi. Ita priuatas illi opes deberi, quas tunc habuit: at sibi regnũ, in quo genitus, educatusque esset. Contentio, quamquam de regno, intra arma stetit: & arbitrium patrum sumpserunt *Artaphernem*. qui re pensiculata, præponendum *Xercem* putauit. siue ratione iam dicta, siue & indole vtriusque motus. De patre iudice, in *Iustino* scribitur: in *Herodoto* pater ipse definit. qui idem *Herodotus* alterum fratrum non *Artemenem*, sed *Ariobarzanem* appellat.

I. Lipsij monita

II. Ipsum hoc in eodem Persarum regno, diu post mouit *Parysatis*, *Darij* alterius vxor: mouit, sed non eodem successu. Nam ægro marito persuadere conata, vt *CYRVM* minorem filium *Arsaca* (qui postea *Artaxerxes* dictus) in iure sceptri præferret, ipsa illa dicta causa, & quod in regno natus esset: non impetrauit, & stabile priori ius suum fuit. Etsi callida mulier *Xerxis* exemplum suggereret: sed quod paullo diuersum inueniet, qui explorabit. Nam *Artemenes* tunc natus *Dario* fuit, cum vere priuatus esset, nec in stirpe aut iure vlllo regio (quippe postea à Magis inopinato electo:) at *Arsaces* patri quidem nondum reginatus, sed nato è regibus & in hanc spem sublato. Itaque discrimen apparet in vtraque sorte: etsi nec id quidem alibi obseruatum, & quomocumque primogenitis sceptrum fere delatum.

III. Excipio, in causa etiam altera: si minor aliquis virtutibus excellat: & contra, inopia sit in maiore. Tum enim præponendus videtur, quem Deus honestauit: idque ex publico etiam bono. Tale *Joannes Comnenus* prætextum habuit *MANVELEM* filium præferendi *Isaacio*: idque moriens persuasit. Cæpit igitur imperium, & tenuit: sed reuera non pro sperexit, nec fratri fortasse, nisi ab affectu patris, præponendus.

IIII. Et vero raro felix, nec nisi turbandis rebus, talis electio. vt in *PTOLOMÆO LAGIF.* qui cum minorem item, rupto gentium iure, regno imposuisset: ipsa naturæ iura violata mox sunt. cum alter fratrem suum paricidio sustulisset,

In P T O L O M A E O Physcone haud dispar euentus, sed purus à scelere. Blanditijs vxoris ille lectus iuniore seniore antehabuit, & sceptrum credidit: sed populus eo mortuo, huic reddidit, & illi exsilium dedit.

V.

Quid in L V D O V I C O Pio, Caroli Magni filio? ille item Iudithæ vxoris suada Carolum minorem Ludouico in multis prætulit: cum eo fructu, vt bellum ipso viuo adhuc motum sit, & arma adeo, iunctis etiam alijs fratribus, in patrem sumpta.

VI.

Ideo non nimis ridendi fortasse Pannonij, qui peruicaciter hoc ius sunt tutati in suo C O L O M A N N O. Vladislauus rex, liberis ipse orbus, Almmum fratris sui filium adoptauerat, animo & corpore meliorem, æuo inferiorem. Vt autem rata magis electio esset, Colomannum fratrem sacris initiavit, & procul à patria Lutetiam Parisiorum, specie studiorum, ablegauit dicam, an relegauit? Hæc facta, & ipse obiit: sed statim proceres & populus Colomannum reuocant, & venia execrationis à Pontifice impetrata, regem simul & maritum fecerunt. Quem autem hominem? ridebis Lector: statu pusillum, lingua balbum, oculo luscum, pede claudum, dorso gibberum. Non monstrum vides? tamen hic placuit, & ius hominum etiam in ambiguo, pæne dicam, homine seruarunt.

VII.

∞ .XCV.

In hac tota re tamen fateor morem A B Y S S I - N O R V M (in Africa late dominantur) non improbandum videri, aut improbum. qui gentiles omnes agnatosque Regis in vna quadam arce

VIII.

1. Lipsij monita

educant, remotos à populo: quia & arx in montibus
te pæne inaccessio est (*Angam* nominant) & valido
præsidio custoditur. Tenentur illic igitur, ne
turbas aut partes faciant: & mortuo rege, eum
qui maxime idoneus optimaribus & custodi-
bus videtur, assumunt & substituant.

MON. III. *Patruum, aut fratris filium,
varie præferri.*

Quid autem, si filius maior præmoritur, pro-
le ex se relicta? Rationes & exempla in diuer-
sum trahunt: id est, vtraque vtroque. Nam qui
patruum præferunt, rationem proximi sangui-
nis adspiciunt, à patre rege: & nepotem toto
gradu antecedit. At nepoti fictio iuris subuenit,
& idem cum patre censetur: cur non ergo & in
iura succedat? Sed exempla etiam, vt dixi, va-
riant: & pro patruo sunt ista.

I. L V D O V I C I Pij primum. Qui *Bernardum*
Italiæ regem deiecit, & vinculis ac carcere coër-
cuit, quia ius sibi à patre *Pipino* primogenito vin-
dicabat, contra patruum *Ludouicum*.

II. R O B E R T I regis Neapolitani, cui & Ponti-
ficis auctoritas pondus addit Nam hic *Clemen-*
te v. sic censente ius regni tenuit, contra *Carolum*
IX. *Numbertum* Hungariæ regem: etsi ille natus è
Carolo Martello esset, Roberti maiore fratre. Res
clara est, & Annalibus testata: sed *Baldus* I. tus
arbitratur, in regni vsum hoc à Põtifice factum,
& quia optimus & prudentissimus Robertus
esset, quod res docuit: itemque salubri tempe-

rie & partitione, quod Carolus iā regnum Hungariae teneret, in eoque posset acquiescere.

Iam olim etiam NVMIDAE pro communi iure habuerunt, patrum nepoti praeferrunt. XII.

Quod & VANDALI usurparunt. III.

Itemque hodie MOSCOVITAE, sed restrictius. nempe si impubes filius relictus sit, tum patruus sceptrum accipit: in *Basilio* nostro ævo factum. Aliter autem, si iusta nepoti ætas: atque ea discretio rationem suam habet. V.

Hæc pro Patruo: plura etiam sunt pro Nepote. SPARTIATAE, sapiens populus, sic seruarunt: & ipse *Lycurgus* regnum *Charilao* fratris filio cessit, quod in manu eius erat, omnium gratia, tenere. VI.

ROBERTVS Neapoleos rex, etsi alio iure, ut dixi, promotus, hoc velut æquius melius restituit, & sententiam publico iudicio sic tulit, in lite super *Comitatu Sti Severini*. Quæ inter patrum & nepotem vertebatur, & Iurisconsulti varie trahebant: meliores & ipse ad nepotem flexerunt. VII.

Ita ille rex: at OTHO *Magnus* Imp. iudicio armorum rem commisit. Pugnarunt singulari certamine, barbaro illo ritu, & vicit nepos. quod iterum ita sub *Henrico I.* Imp. adnoto euenisse. Ergo & Deus hanc causam videatur comprobasse. VIII.

Sed quod iudicium, publicum aut priuatum, isto Hispaniensi clarius? Rex *Henricus* defunctus erat filio infante relicto *Ioanne*, duos & viginti menses nato. Patruus ei erat FERDINAN- IX.
 . cccc.
 VII.

1. Lipsij monita

2 v s, vir vel solo virtutum merito (vt sanguis seponatur) omni summa fortuna dignus. Itaque coniecti in eum oculi, vulgi & procerum: nec ambire opus, ambiebatur. Atque id non à singulis tantum, & in priuatis colloquijs, vbi adulatio timeretur: sed in Conuentu publico, huic rei indicto, omnium non studia, sed aperta suffragia in eum ibant. Incitabat non ipse solum æui maturus, & virtutum, vt tetigi, spectatus: sed & ætas pueri, *quæ quando tandem gubernationi suffectura esset? Longum annorum interuallum, bella in manibus, turbas & dissidia in metu esse: quæ semper fere comitari, vbi penes alios regimen esset. Ergo ageret cum Deo bene iuuante, expergisceretur, & vel regni causa, caperet fraternalium regnum.* Surdæ aures ad has voces, & ius infantis ostendebat, & Hispaniæ consuetudinem: quæ eo magis tutanda ipsis, quo minus ille puer (hoc ipso miserandus) posset. Nondum tamen persuaserat: iterumque Conuentus, si forte pœnitentia subeunte mutaret. Non ignarus ipse eius rei & affectuum, infantem chlamyde rectorum occulte intulit: & cum *Daualus* magister equitum, de communi consensu, iterum tentaturus dixisset, *Quem regem renunciari tibi placet?* ille acri voce & vultu, *Quem autem,* inquit, *nisi Joannem, fratris mei filium?* Et simul puerum in sublime extulit, nomen *Ioannis* idem tamen & *Regis*, vt mos est, ingemians: iussitque vexilla explicari, & alia solita fieri in nouo regno. Tu Fides, tu Modestia, è cælo paullisper descendite, & hunc alumnium vestrum lætis oculis videte: quanto illustriorem

spretio

spreto sic regno, quam si decem fraude vel ambiguo iure quæsisset? Sed pauci isti *Ferdinandus*: cui Deus tamen regnum Aragoniæ paulo post contulit, pretium virtutum, & electione (de qua dixi) siue iudicio delatum.

DE FRAUDE ET VI.

Has quoque priorum specie interuenire.

C A P. V.

SE D violat Successionis iura aut polluit sæpe Ambitio, quæ vim & fraudem miscet. Quam sæpe sceptrum sic delatum non ad longinquos tantum, sed indignos? & hic quoque ludi interueniunt: quos lubet paullum, Sapientia volente, spectare. Venite qui regna æstimate, cælo æquiparatis: en seruulum, aut infimum homuncionem, suo ingenio ad ea sublimatum. Videte:

Et primum **PISISTRATVM**, qui fraude quidem, sed virtutibus pæne debitum regnum Athenis quæsiuit. Ille comem & benignum se ciuibus ostendere, etiam liberalem ubi opus; adeo ut refugium & asylum iniuria aut inopia pressis haberetur. Suspecta ista optimatibus: neque nesciebat. quos ut in ordinem redigeret, & satellitium pararet aliquo prætextu, ipse se vulnerauit. Sic faucius, in forum delatus, sanguinem & vulnera ciui-

I. Lipsij monita

bus ostendebat, à potentibus illis, præmium scilicet benignitatis suæ in ipsos, accepta. Quin & vitam suam periclitari, nisi subueniant, quibus eam consecrasset. Fremitus & indignatio populi, mox suffragia, & custodia illi decreta. Qua cinctus, & inimicos suos statim, & mox populum tyrannide oppressit. Nec omitendum hic *Solonis* dictum, qui dolum odoratus ei ingessit: *Non recte, inquit, ô Pisistrate, Homericum Ulissem imitaris. si quidem ille flagris se conscidit, ut hostes falleret; tu te vulneribus, ut ciues.*

II. Ac genera sane fraudium plura sunt: sed vna ad rem hanc Successionum apposita, quæ crebra. Est eorum, qui inserunt se in alienam familiam & callide adoptant: histrionio toto & ludicro initio, sed quoties in turbas & cædes iuit? Fuit in Macedonia *ANDRISCVS* quidam, homo ultimæ fortis, diurna mercede vitam tolerare solitus: qui *Philippum* se subito, *Persei* regis filium dixit. Et oris similitudo ad aures inclinabat. Ipse dixit, alij credunt aut credere simulant: Macedones & Thraces maxime, tædio Romani imperij, quod nouitate & asperitate displicebat. Itaque ingentes mox copiarum, & Prætores Romanorum fudit: donec à *Metello* idem victus, & in catenis Romam ductus triumphatusque est.

III. In eodem imperio, sed sub *Tiberio* Principe, *CLEMENS* quidam exstitit, reuera seruus *Agrippæ Postumi*, quem nepotem suum ex *Julio* Augustus in Planasiam insulam relegauit.

rat: sed fama & fallacia, mox ipse Postumus effectus. Iuit enim magno animo, audita morte Augusti, in insulam, vt dominum furtim educeret, & ad Germanicos aut alios exercitus ferret. Sed dum tardius nauigat, interfectum *Agrippam* repperit: & huc iam delabitur, vt sese eum ferat. Venit in Etruriam, ignotis locis se abdit, crines barbamque in squallorem promittit: mox per idoneos homines spargitur, viuere *Agrippam*. primum occultius, vt vetita solent: tum vago rumore apud imperitos aut turbidos, eoque noua cupientes. Tamque in municipiis & coloniis se ostendebat, sed leuiter & obscuro diei, & copiam sui haud plene facturus. Augentur affectæ, audet Hostiam venire, atque adeo in urbem, & occultis cœtibus celebrabatur. Tiberius, non ignarus periculi, ambigebat, vim militarem, aut fraudem fraudi opponeret: & hæc magis placuit, electique *Sallustij Crispi* opera duo milites, qui simulata conscientia adiuerunt, pecuniam & pericula sua offerentes. Mox noctem speculati & solitudinem circa eum, accepta idonea manu, vinctum & ore clauso, in palatium ad Tiberium attraxere. Ibi interrogatus, *Quomodo Agrippa factus esset?* respondisse libere fertur, *Quomodo tu Caesar:* dolum & illi maternum obiciens, quo ab Augusto adoptatus esset, secreto interfectus est, magna inter tormenta constantia, cum neminem consciorum edidisset: nec Tiberius (prudenter in talibus) ultra quæsiuit.

I. Lipsij monita

III.

In Syria similis dolus, etsi vix dolus. *Demetrius Soter*, ille qui Roma obses profugerat, iis imperabat: cum certa, nec iniusta de causa, Antiochenis offensus, bellum iis infert. Ipsi extremorum metu, ad noua remedia confugiunt & vilem quemdam è plebe *ALEXANDRVM* salutant, & *Antiochi* filium faciunt, ac repetere optimo iure paternum Syriae regnum. Fraus cui non apparebat? sed nouitatis studiosus / insitum popularibus, & addo Orientalibus) siue odium Demetrii effecit, vt crederent, quæ non crederent, & certatim Alexandrũ omnes amplexi. Ipse mirabatur nouam suam sortem, & tot comitum militumque agmina: ac vires prope Orientis trahebat. quibus stipatus pugnat, primo parum feliciter? mox aliter, & non vincit solum Demetrium, sed cædit. Eo facto pacificus Syriae possessor, quod solet in vitia & lusum se effudit: paruis Demetrii liberis, nec ab ijs metu. Sed cum adoleuisset *Demetrius* Demetrii F. cum parua manu Cretensium rem aggressus adiutores repperit, & pari leuitate ad se transeuntes, qui à patre defecerant; in his, ipsos Antiochenos. Itaque solum illum, & inter scorta ac mensas iactatum, inuadit, superat, trucidat. His finis scenici & imaginarij Regis, sed tamen diuturni, quique annos nouem & menses decem in imperio alieno fuit.

V.

Alius ab isto, sed tamẽ *ALEXANDER*, & in finitima Iudæa, ipse Iudæus genere, adoptauit se in familiam *Herodis* regis. Occasio erat, quia

facie *Alexandrum* referebat, ab illo extinctum. Igitur mortuo *Herode* hic reuixit, & fucum etiam acutioribus faciebat, natura & ingenio uaser, tum ipsa illa similitudine valde gemina, & uel noscentes fallente. Venit igitur *Cretam*, & *Iudæos* illic induxit sese agnoscere, pecuniã & alia vsui dare: quod idem in *Melo* insula, omnibus subtractum verũ neci *Alexandrum*, aliumque suppositum, credentibus, vulgantibusque. Ita *Puteolos* appulit, pari illic *Iudæorum* credulitate & gaudio: ac mox *Romam*, grandi comitatu, regia pompa. nam & *Iudæi*, qui *Romæ* frequentes, & in iis hospites notique *Herodis* obuiam ire, iurare eum esse, lecticam eius deferre: proæsus ut à regio cultu & fastigio, præter *Cæsaris* auctoritatem, nihil abesset. Et sane *Cæsar Augustus* moueri quoque cœperat: sed retentabat, quod verus ille & veterator *Herodes*, non videbatur, in re tanta decipi potuisse. & denique ut experimentum caperet, mittit *Celadum* unum è libertis suis, qui olim familiariter cum *Alexandro* & *Aristobulo* fratre (nam & is seruatus dicebatur) uersatus fuerat: sed quid? impositum ipsi *Celado*, & ille quasi notor & assertor ad *Cæsarem* redit. Tamen dubitat, ipsum *Alexandrum* uocat, & sagaciter animaduertit manus calloias, & duratas opere; item in sermone & moribus non illum *Principalem Genium* & gratiam, quæ solet sic natis comitari & uel inuitis insensilque adesse. Tum etiam interrogat, quid factũ *Aristobulo* esset, & cur non ille aduenisset? *Causan-*

I. Lipsij monita

te ipso , Cypri hæsisse , ob pericula maris & itinerum, & ne, siquid durius evenisset, totum Mariamnes genus vna periret. Hæc illo canente , & doctore eius accinente , qui simulata gravitate aderat ; Cæsar seductum adolescentem monet & interminatur vera dicere, & proposita impunitate , *Quis esset ?* interrogat. Ille vero metu instantium , & splendore illo præfenti territus , vera fatetur , seriem fabulæ denarrat : & à Cæsare ad remum damnatur, ut fidem in vita data non falleret , doctorem eius exiit vita. Reliquis satis supplicij censuit credidisse, & pecunias effudisse.

VI.

∞ . cc.
LXXXIII.

† 22II.

Hæc vetera au longinqua videbuntur : addam haud longe ab ævo , aut finibus nostris. Ecce in candida & simplici illa Germania , existit PSEUDOFRIDERICVS , tempore *Rudolfi Habsburgensis* Imperatoris , qui verum se *Fridericum* diceret , mortuum ante * plures annos. Obsidebat tum Rudolfus Colnariam: sed haud vane territus , quod impostor ille in Germania nostra inferiore magnas sibi vires , nobiles, vrbesque adiungeret ; soluta obsidione, Rheno pronò descendit, & quasi veneraturus veterem Augustum accessit. Sed eius compos interrogatum quis, vnde, quare sic esset, igne in opido *Witlaria* combussit.

VII.

∞ . ccc.
XLVIII.

Post in eadem Germania nobilis impostura circa Marchionem Brandeburgensem *Voldemarum* euenit. Is ante annos triginta & vnum amissus siue mortuus peregre erat : cum *Rudolfus* Saxoniæ Dux despicit, qua via *Ludouicum*

Bavarum Ludouici Augusti Filiū, Principatu Brandeburgensi pellere posset. Componit fabulam, ipse inquam eius poëta & actor. nam molitorem quemdam secreto habitum, omnibus notis insignibusque arte & astu instructum, ad verum illum Marchionem, producit tandem in scenam: atque ecce populares, desiderio & more plebis accurrunt, se & sua, plerique arces & opida etiam tradunt. Resistentes, partim Saxonis copiis, partim *Caroli Bohemi*, qui Imp. à quibusdam designatus, ad deditiōem coguntur. Ipsi Bauari, & auxiliares eorum Palatini, varia fortuna certant, & grandi vno prælio vincuntur: capto *Rudolfo* Palatino Rhenensi, cum LXXIX. è nobilitate equestri. Denique triennio toto elusit, aut potius illudit ille molitor: donec captus tandem ignem ipse, infamiam fautores eius fabricerunt.

Sed in vicina etiam nostra & socia *Flandria* factum, omnia dicta adæquat aut superat. Fuit *Baldwinus Octauus* Flandriæ Hannoniaque Comes, & idem grandi ausu progressusque Orientis siue Byzantiij Imperator. Dum illic res gerit, in prælio contra Bulgarios cadit: nec ambigua res erat, donec quidam BERNARDVS RAINSVS, Campania Gallia oriundus, & specie religionis iuxta Valentianas in silua quadam Anachoreta; donec is, inquam, vulgaret fingeretque post annos xx. reducem & rediuiuum se Baldwinum esse. Impulsus à nobilium quibusdam creditur; & ætas, forma, astus,

VIII.
∞ .cc. xxv.

1. Lipsij monita

atque etiam audacia aderant ad fallendum. Igitur rebus in Hannonia motis, in Flandriam ipsam cum hac fama venit : & rara quadam oris gravitate , commemoratione hominum rerumque priorum, stemmatis totius notitia etiam sagaces cautosque inducit. Detriscunt & adhærent passim, fastidio etiam & contemptu feminei imperij : quod *Joanna* id temporis, *Balduini* filia, rebus præsidebat. Quin ipsa profligata, & propemodum in *Querceto* oppido intercepta, præsidium & refugium ad regem *Ludovicum Octavum* Galliarum habuit : qui subuenit, sed cum prius à Senatu *Joannæ* examinatus inquisitusque planus ille esset. Eius enim Præses sic dixit, rogavitque : *Tu quocumque nomine appellandus, si te verum Balduinum iactas, cur Orientis imperium deseruisti, ad hoc mirus properasti ? Cur apud notos atque optime de te meritos duces, mortem simulasti, vitam dissimulasti ? Quæ commenti causa, aut merces ? An numquid ij oderant ? etiam nunc resument, si verus es Augustus. Quid ad nos potissimum venisti, tot lustra non visus, nisi ut inter ignotos ignotus falleres ? Viginti anni iam sunt à morte illius, quem te dicis : quibus tenebris, & qua causa, tam curiosè te occultisti, sic ut nec aura famæ de te spirauerit ? Passi multa mala fuimus, & id ob te mortuum : mædèri una voce, uno scripto poteris, V I V O : cum non feceris, ego etiam si vivis, vivum te habebò ? Impietas tua non meretur : abi ingrata à patria, cuius caritatem exuisti. à Principatu, cuius curam abiiecisti, à civibus, quos oblivione sepelisti. Dixerat*

Quæsitör: at ille mirum qua confidentia, & ex ipsa fidem præstruens: Domi, inquit, inclementiores ciues, quam foris hostes, repperi. Tu me Flædria, mater & altrix reuicis, quæ Græcia, Macedonia, Thracia aduenam excepit, coluit: ipsa Barbaria, maiestatem verita, seruaui. At enim, ubi delitui? audite, & casuum humanorum miscrescite, si quid humani in pectoribus istis habetis. Captus prælio ad Hadrianopolim à Bulgaris, ab iisdem in custodia habeor, satis lenta & remissa: usque eo ut effugium etiam patuerit, & animo isto ac Deo ducibus me liberarim. Cum ad meos propero vagus & erro, in alios barbaros incido, ignaros fortuna mea, & ab ijs in Asiam trahor ac vendor. Heu miseriam! pudet, sed vos narrare cogitis: Syri me habent, & in ergastulum rusticum damnant. Ego Balduinus, Comes, Imperator, qua manu sceptrum tenui rastro tractaui, plures per annos donec à Germanis mercatoribus castro transeuntibus, quibus me aperui, pretio liberarer. Jj me domum remisissent: vos expellitis? ingrati, immemores veterum beneficiorum, quibus aut vestri, patres, etiam tu atque ille, à me affecti estis. En senium & hanc caniciem, quo reseruati sumus? post tot fluctus, scopulum repperi, ubi portum putabam: ipsa mea filia, mea Joanna, patrem non agnoscit, ne Comitem cognoscat. Hæc & plura opportune differens, magnitudinem suam vel fallaciam tuebatur: vario animorum motu, & plerisque ad illum inclinatis. Adeo, ut nobilium populariumque bona pars statim adhæresceret, Comitem & Augustum salutaret: donec re iam in præcipiti, Joanna ad Ludouicum

I. Lipsij monita

Regem supplices Legatos mitteret, vt *Balduni*, auunculi quoque sui magnam sanctamque memoriam, ab impuri nebulonis contagere tueretur. Sulcipit negotium Rex, diem homini dicit: venit ille magno comitatu, solitaque fiducia & fastu. Vestis erat purpurea, alba in manu virga, barba promissa, à qua vulgo *Peregrinus Longobarbus* vocabatur: sistitque se Regi, *Peronæ*. Ille orditur, succinctus nobilitate & Senatu: *Flandria in fide & clientela mea est, ne mireris te huc vocatum: quod iure, non ambitione aut usurpatione factum. Siue iniuria afficeris, à me vindicandus es; siue afficis, puniri debes. Utinam Deus & calites facerent, vt tu sis ille *Baldunus*, mihi auunculus, amittina mea pater, nec uno nomine Gallia mea illigatus. Utinam! inquam. sed fama tot annorum, tam constanti, quid faciam? illa te iugulat. Credere me abnuis, & vnus tot millibus contradicis: sed fidem ex genere humano tollis, si consensui mortalium non ultra credimus. Tamen effare, faueo siquid habes quo famam redarguas, quo *Baldunum* te asseras, quo veterem nicum cognatum aut potius parentem à mortuis restituas. Si ille es, breuiter ad hæc respondere, & statim, potes. Quæro, Tene pater meus *Flandriæ* Comitem dixerit, iura dederit? quo teste, loco, tempore, ritu? *Balthoone* te & insigni militari donarit? Quæ mulier ex *Francica* nobilitate, quo conciliante, quo auspice, loco, cætu nupsit? Quid hæres? hæc ignorare de se verus *Baldunus* non potest. Ista rex: tamen audacia illa, velut deprehensa, hærebat, & spatium cogitandi recolligendique sui petebat. Inde*

pro impostore haberi, & contemptim dimitti: dimitti tamen, quia sub fide publica venisset. Nec diu post in Bulgūdia captus, ab equite gētis Chastenaia, *Ioanna* offertur: quæ conuictum confessumque laqueo strangulauit. Non tamen sine plebeculæ rumoribus, quæ patrem ab improba filia in ligno suspensum, tunc & diu postea differebat.

IX.

Nonne consimile in Hi'pania, cum *Alfonsus* Aragoniæ rex esset, iuuenis & vndecennis, matre gubernante? superuenit qui se ALFONSVM veterem adfirmaret, ante annos viginti & octo ad Fragam cæsum. Pro colore adferebat, tædio se rerum humanarum in Asiam & Terram sanctam iuisse, illic bella pro Deo & religione pugnasse, redisse ad suos culpis expiatis. Cur spernerent, & puero ac mulierculæ potius adhærescerent? Mouerat multos, res turbaturus haud dubie, nisi *Cæsar* augustæ captus laqueo gulam fregisset.

X.

Tædium iure vereor in paribus ausis & euentis. qui tamen duos M V S T A F A S sileam, in Turcarum imperio, vt nec id sit à scænicis his ludis immune? Prior fuit, *Muratis Secundi* principatu, D V S M I S; sed qui se *Mustasam* diceret ∞ . cccc. *Bataxitis* primi filium, quem fama & res erat, xxii. infelici illo prælio cum *Temir-lanco* periisse, vbi & pater eius captus. At enim post annos *vigintiduos* iste se sufficit, & fraudes ac turbas *Murati* miscet. quas turbas? tantas, vt *Begi*, *Bassæ*, & primorum plerique ad eum deficerent, ipsi Christianorum Principes fœdus inirent, & Byzantii

I. Lipsij monita

Imperator. Denique per triennium Muratem sic exercet, vt incertum imperij & vitæ faceret: donec ad *Lopadium* lacum collatis castris (& Murates ipse aderat) arte quam viribus magis vincitur, & transfugijs paulatim nudatur. Inuit ad hanc rem commentum callidum Legatorum, quos Byzantium vno tempore, ad fœdus & societatem, ipse & Murates miserant. Sed Muratis irriti dimissi, illius impetrauerant cum tamen Muratæi, cursum præuenientes, audaci astu spargunt, se se voti compotes, & Græcos à se stare. quo increditum spatiumque in vtrisque castris, multos Mustasæ detractos *Murati* iunxit. Denique fugit ille, sed retrahitur, & Hadrianapoli ad pinnam muri laqueo suspenditur.

XI.

Alter *M V S T A F A* miri & noui commenti est sed ab alieno impulsu. & in alterius, vt purabatur, fructum. Ne graue sit me diducere paulū quæ faciunt ad grauem illum nobis hostem. *Soleimanno*, maximo inter Turcarum principes, duæ vxores fuerunt, exiis liberi: altera *Bosphorana*, è qua *M V S T A F A S*; altera *Raxolana*; è qua isti quattuor *Mahometes*, *Selymus*, *Barazites*, *Gingir*. Sed omnes hos atate & gratia apud militem *Mustasæ* anteibat; nec dubium illius imperium, si id expectare, quam habere maluisset. Pater sine eum suspectum nimix spei interfecit. Iam è quattuor illis *Mahometes* obierat, & mox item *Gingir*: duo competitores supererant, è quibus *Selymum* fata & pater promouebant, *Barazitem* mater

nitifice in eum prona. Frustra maritum aliquoties tentauerat, vult fraudem & fortunam. Itaque re cum filio collata, visum illis initium res nouandi per falsum *Mustafam* facere ad cuius nomen & gratiam miles facile concurreret: ipsi deinde eo in rem suam vterentur. Reperiunt iuuenē audacia & facie idoneum, instruunt & dimittunt. Personam sumit & agit, venit in Thraciæ loca que Valachiam & Moldauiam spectant, vbi equitum copia, & qui plerique viuo nuper *Mustafa* addicti. Ibi clanculum & quasi timide se ostendit, comites qui aderant mussitant *Mustafam* esse; fuga elapsum à patre, & alium ab amicis substitutum, qui interfectus pro ipso esset, incuria, nec serio agnitum aut inspectum. Id argumentum fabulæ erat, ad quam spectantiam agendamque statim concursus. Veniebant & ij, qui oculis suis *Mustafam* interfectum viderant: sed vel falli volebant, vt locus esset si non recipiendi *Mustafa*, saltem vindicandi. Iam pænè exercitus erant: sed Sangiaci trepidi rem ad Soleimannum referunt, qui fraudis certus eos acerbe increpat, *Quid ita inityis non obstitissent? vel nunc facerent, aut iram ac pœnam à se expectarent. Mittere se Pertavvum Bassam, cum validis fidisque copiis; sed melius gratiusque fore, si ij quod neglectum est sarciant, & ignem nondum validum extinguant.* Sangiaci iis monitis minisque excitati aduigilant, concurrunt; aduentantes reprimunt, manus iam factas dissipant & spargunt; nihil reliqui sibi ad diligen-

I. Lipsij monita

tiam faciunt, vt fidem & operam suam Domino probent. Tamen Bassa superuenit: nec res adhuc *Mustafa* satis valide aut constitutæ erant. itaque à presenti metu fluctuare multi incipiunt, dilabi alij & transfugere, donec desertus miser cum præcipuis ministrorum in manus venit. Viuis trahitur Byzantium, examinatur nihil celat: cura iam non de illo puniendo (quod statim factum) sed de filio patrem subit. Hocne illum ausum, in tam recenti *Mustafæ* infelici exemplo? dolor non ab impietate solum erat, sed ab impudentia & temeritate ira. Et iam magnū aliquid parabat: sed mater filium non deserit, callida mulier & mariti sui diu potens. Venit & rem fatetur, excusat & deprecatur. *Quid enim magni miri, inquit, si in fratrem (non enim in te, ne erres) aliquid molitus est, non tam ambitu, quā metu impulsus? Leges siue fata nostra gentis sunt, unum non imperare solum, sed viuere; & exordium noui Principatus est, fraternum paricidium. Quid inquam mirum igitur, si fugere triste hoc voluit? si vitam prorogare? Natura impellimur, & te consule. Hic scopus huius conatus fuit, miseratione, si consideras, quā ira dignioris Tu illam da. cui? filio. cui? & mihi uxori. nam certum non superuivere illi, & in uno duos occides, Quamdiu autem dature? me miseram, instant fata, in tua senis anima adolescentis illius spirat, & mea. Mouit intimum senile pectus & concussit mulier: dat veniam, sed ea lege vt filius se videat & ipse eam petat. Ergo aduocatur, & à matre quoque excitatur iam secuta vt tuto veniat.*

Venit , sed cum in aditu paterni hospitij est (extra urbem conueniebant , nec temere filij patre viuo in ipsam intrant :) ecce milites, qui descendentem ex equo tradere pugionem & gladium iubent. Id in aliis de more fiebat , sed conscientia stimulante omnia timet , & multus in oculis *Mustafas* vterque erat. Mater tamen dat animos. quæ de industria ad ianuam exspectat , & per fenestram linteo obductam hortatur intrepide pergat , viam omnem à se præmunitam. Accedit ad manum patris , petit veniam & accipit , monitus magis quam castigatus. Atque vt plenam fidem reconciliationis faceret , potum de more gentis iussit offerri : sed nec hunc sine metu , bibit , venenum suspectans , donec pater ex eodem poculo haustu ducto , omni eum cura liberauit. Atque hæc Fraudium sunt , ad dam.

Violentia exempla.

Heu, quam multa ea occurrunt : passim video aditus atque exitus Regiarum sanguine resperfos. Sed temperabo , & eligam. Ab Oriente ordior. atque ibi in Iudæa , triste fatum Gedeonis familiæ video , vnus ambitione consumptæ. Laudatus ille vir , & dux per quadraginta annos populi , liberos genuit & reliquit *septuaginta* : atque hos legitimos. vnum è concubina *Druma* , cui nomen *ABIMELECHI*. Hic post mortem patris imperio imminens , & adiutus materna pecunia atque amicis , copias collegit è vagis & sordidis hominibus : cum

I.

I. Lipsij monita

Quibus *Sichimã* venit inopinato, atque omnes ibi fratres *septuaginta super lapidẽ unum* (vt *Sacra loquuntur*) interfecit, & velut immolauit. Quid si totidem alienos & extraneos? ô facinus! at ille imperium inuadit, & in triennium etiam retinet, vt cœperat, sæuiens, & subditos varie affligens, sic vt *Sichimita* arma caperent & rebellarent. Frustra. domuit eos & occidit, & ipsum opidum deleuit, salemque in eo consperfit. Sed cælestis vindicta tamen consequitur, & cum turrim quamdam oppugnaret, fragmine molaris lapidis mulier superne caput eius contriuit. quo ictu collapsus & iam moribundus, ad satellitem suum, *Tu me*, inquit, *gladio iugula, ne muliebri manu dicar cecidisse.*

II.

In Parthis *Orodes* regnavit, ille qui *Crassum* victum iactat & occisum. Is cum senuisset, in luctu ob *Pacorum* filium à *Ventidio* cæsum, aquæ intercutis vitio laborauit, neque longe iam à morte. Quam tamen longum *PHRAATI* filio visum expectare: & veneno eam maturat. Sed id contra fuit, nec aliud quam mota alio in medicinam abiit, & totius morbi senem allenauit. Quod ille indignatus (neque enim penitentia subiit sceleris, cui vel Numen videbat aduersari) ad apertum parricidium ab occulto tráfit, atque hominem palam suffocauit. Iamne finis? minime: catenata sunt scelera, & post patrem fratres *triginta*, quasi inferias, adiecit. Quis tamen illius finis? consimilis. nam cum in pace & fœdere cum Augusto esset, cui
& signa

& signa Crasso erepta remisit: hic vicissim dona dedit, inter alia, pellicem insigni forma Italici generis, quæ prolem ei genuit *Phraatacem*. Hic ipse ut adoleuit, conscientia & opera matris, patrem interfecit. Bene, bene. quidni dicam? tulit, quæ meruit, & quæ docuit: redijt in auctorem exemplum.

Brevi stilo lata scelera in **MITHRIDATE PONTICO** stringam, cui bellum & clades fuit à Romanis, sed mors ab ipso filio. An & hoc immerito? ecce ille matrem iam primis annis sustulit, mox fratrem: deinde tres filios, totidemque filias. Cælum, terra, mare, aspicere, ferre, purgare toties impium potuistis? Ignosco Pharnaci, & animos ad scelus pæne addo: vindicta adolescens auiam, patrum, fratres, sorores, tot mortes (leue est) in vna.

Iam in **PRVSIA** Bithyno tyranno, Romanorum non socio rege sed seruo, vix memorabile est, quod is filium *Nicomedem* tollere è medio voluerit: quid ita? ut locum alijs filijs faceret ad regnum. Peruersa aliqua pietas hæc fuerit. sed ecce filius, rei conceptæ gnarus, scelus in ipsum vertit, & defectione populorum, regnum ei ademit, & deinde vitam.

Relinquo te Oriens, fatiges me si perambularem: centesimam partem (vere loquor) non libavi: sed vnum tamen abiens hic consignem. **PTOLOMÆVS** inter Alexandri successores, pulso *Antigono*, Macedoniam occupauerat, pacem cum *Antiocho*, fædus & affinitatem cum *Pyrrho* fecerat: securus iã omnium, nisi sororis,

III.

IIII.

V.

I. Lipsij monita

& ex ea liberorum. *Arsinoe* erat, quæ in matrimonio *Lysimachi* fuerat Macedoniae regis. Itaque animum & artes intendit ad eam vna cum liberis captandam: cautam tamen, monitam, & omnia timentem. Quid adhibet? machinam in hunc sexum validissimam, amorem. soror erat, sed quid ad rem? incendit, non absterret ea cognatio Orientales barbaros, & res in mores & iura vertit. Itaque munera, legatos, litteras misit: offerre ipsi societatem regni, liberis hereditatem: nec alio fine se armis id occupasse, quàm ut ijs posset relinquere. In has res fidem se paratum dare quam vellet, & ubi vellet, apud sanctissimas aras & templa. Quid multa? persuadetur mulierculæ, ex fidissimis amicis mittit, qui iuramentum accipiat: quod ille incunctanter, & pæne inuitans, in veterrimæ religionis templo concipit, ipsa simulacra & altaria deorum tangens: se suumque caput in auditis vltimisque exsecrationibus deuouens: *Sincera se fide matrimonium sororis petere: nuncupaturum eam reginam: eiusque liberos, suos heredes habiturum, nec alios.* Ergo *Arsinoe* spe iam plena, in cõspectum colloquiumque fratris venit: qui vultu ipso & oculorum acrimonia amorem simulans, fabulam peragit, uxorem ducit, capiti diadema coram milite populoque imponit, & Reginam appellat. Secuta quæ solent nuptijs: & lata *Arsinoe, Cassandream*, munitissimam urbem (quod vnum petebatur) ubi thesauri & liberi, præiuit, maritum introductura, & festo apparatu exceptura. Viæ, templa, domus ornantur: aræ & hostiæ dis-

ponuntur : filios quoque suos , *Lysimachum* sedecim annos natum , *Philippum* triennio minorem , patri & auunculo occurrere iubet. Quos ille extra portam obuios , cupide & ultra modum solitæ affectionis amplexus , oculis fatigat , nec dimittit. Portam & arcem ingressus , ponit personam , sumit suum vultum & affectum , statimque milite introducto , pueros iubet interfici in gremio ipso matris , ad quam confugerant. Illa hoc miserior , quod mori cum ijs non licuit (sæpe se gladijs interposuerat & obrulerat :) in exsilium cum duobus seruulis pulsa est : *Prolotheo* tamen haud diu ab hac victoria triumphante , cum Galli *Macedoniam* inundantes , victo ei caput paulo post abstulerint , in hasta , ad terrorem & fidem , circumlatum.

Ad Occidentem iam ire mihi licet , & ordiri ab Hispania : in qua cum Cn. *Scipio* , post Africanus , victoriales & funebres simul ludos daret , capta *Carthagine Noua* : en duo fratres patriueles , *CORBIS* & *ORSVIA* , qui de regno armis certaturi eum adeunt. Ipse , vt mitis ingenio , omnia conatur & tētat , vt ratione nō Marte iudice , rem componāt : frustra : cāpum & arenam volunt. Concesso , magnis animis concurrunt , sed maior natu *Corbis* , facile minorem natu , astu & armorum vsu vicit , atque occidit.

Dicam in Italia de *ROMULO* , *Tarquinio Superbo* , *Nerone* , tot alijs , qui scelere & sanguine sceptrū pepeterunt : multa , & nota sunt , ideoque cum venia omittenda :

I. Lipsij monita

VIII.

10. XI.

Venio ad æui nostri parricidam nobilem , & quod indignetur aliquis , felicem. Sceptra imperij Turcici tenebat *Baiazites* II. rebus gestis clarus , & numerosa prole succinctus , in qua natu minimus *SELYMVS* erat , de quo eo dictum. Sex ille fratres habebat: è quibus duo primæui suo fato obierunt, tertius paterna vi: duo supererant , ætate & iure imperij ante ipsum. Sed imperium tamen animo agitabat : & vt perueniat , patrem impedimento futurum , è medio vult sublatum. Id varie tentauit , & primo colore aliquo pietatis. Mos Turcarum habet, filios Principis in certo loco aut opido claudere, nec finibus ijs egredi, nisi permissu aut iussu patris. Id contra spes aut res nouas institutum videtur, & ne militibus aut populo misceatur. captenturve aut captent. At Selymus fines istos audacter migrat, comites & milites colligit, & cum hac manu ad patrem pergit. Miranti, & per legatos etiam exostulanti, *Ecquid sibi vellet? patrie leges, patris iussa sperneret? quo sine, aut causa?* ille refert: *Non præuitate, sed pietate motum facere. & Mahumetis legem esse, tertio quoque aut quarto anno visere ad parentes: velle se parere, & parentis optimi manum* (ita Turcarum etiam sermo habet) *osculari.* Baiaziti haud placitum, iterumque legatos & asperióra mandata mittit: quorum summa, rediret. Ille pergere nihilo sequius, & iam Hadrianopoli appropinquare nixus, vt putabatur, occulto fauore & gratia Genitzarorum, quos in partes traxerat. Erat in ea ipsa tunc vrbe pater. qui fraudes aut vim

metuens , & simul vrbi dominæ timens Con-
 stantinopoli, vbi thesauri & regia gaza erat, illuc
 concitus pergit. Idem filius , & patrem in vi-
 co assequitur qui *Tzurulus* appellatur : quid ? ad
 manus osculum ? imo ad manus confertionem,
 & suos instruit, & vim parat facere : patre con-
 tra, cum eo ventum videt, dirigente. Pugna
 committitur, anceps & cum discrimine, maio-
 re etiam metu Baiazitis : qui haud de nihilo fi-
 dem suorum suspectabat , & Deum ac Ma-
 humetem alta voce inuocabat , vindices pa-
 triæ & imperatoriæ maiestatis. Audiuit ille
 (non enim iste) & fugit Selymus , vasa & im-
 pedimenta omnia amittit , animum & impie-
 tatem retinet : ac *Capham* cum venisset , co-
 pias iterum colligit , & prima hieme in Thra-
 ciam redit. Fiduciam etiam Genitzari dabant,
 qui in vrbe tumultuati , *Achmetis* (is frater
 maior erat) imperium aspernabantur , atque
 adeo legatos eius qui tunc aduenerant , per
 ignominiam eiecerunt . Occulte ad Sely-
 mum etiam missis , vt appropinquaret : sese cæ-
 tera exsecuturos , & manu viam facturos ad so-
 lium & ad sceptrum . Imperium illud miles
 temperat , prauo & noxio more : nec alia caus-
 sa exitij aliquando erit . Sed *Achmetes* horum
 non ignarus , cum ipse quoque iuxta Constan-
 tinopolim venisset : & militum quidam ope-
 ram ac fidem obtulissent , adnuit , sed quod
 momentum inclinationi aliorum facturum
 erat, aurum præsens, & amplioris stipēdis spem,
 non adiecit. Imo vocem iecit , liberam , sed in-

I. Lipsij monita

tempestiuam, *seſe vel inuitis illis imperaturum.*
Offendit, & alienauit: iamque Selymus ad urbem venit. tentoria in pratis fixit: cui obuiam factus *Corcutes*, frater alter, modesti ingenij, & ſapientiæ ac religionis ſtudijs deditus, vt captus eſt gentis. Genitzari audito adueniſſe, ſtatim coeunt & tumultuantur: decem è ſuis ad Baſſas (Præfectos ſic nominant) ablegant, qui poſtulent, *Dominum & Sultanium Selymum eſſe: Baiazitem ultra non eſſe, atariſ & virium imbecillum, nec molem imperij ſuſtinentem.* Hoc ipſi edicerent ſuaderentque volens faceret, quod vel nolens adigeretur: & cederet, aut caſi ipſi Baſſæ exſpectarent. Sententiam omnium ſic ferre. Hæc dicta, & prompti facere erant: ergo timor Baſſas inceſſiſt, & Baiazitem & diſcrimen exponunt. Generoſus animus. & veteris laudis factorumque conſcius, indignari: nihil indultum velle, arma & manus ſuorum ſpectare, & implorare. ſed abiuuentium: atque ibi primus Baſſarum (*Vizirium dicunt*) *Mustafas*: Ergo ſuſpreſum vale Imperator, inquit: nam nos quidem morituri te alloquimur, nescio an moriturum. Hoc animi tui decretum, ultimam nobis iam dicit: & minas militares addit. Mouetur ille, & ipſos miſeratur, atque inſit: Ergo certum iſ, vitam nobis adimere? & huc ventum? *Mustafas*? Huc ventum, quod ad nos attinet: de te, Deus meliora. ſed vt optima, ſpiculis tamen baſſarum (verba ponimus) de ſolio imperatorio ſcito te detrahendum. Senex videt neceſſitatem ultimam eſſe, & pauliſper vocem compreſſam ſoluit: *Agite igitur*, inquit,

ad filium ite, nunciate rerum summam illi permitti.
 Filius venit, pater excipit, vultu quidem lætus,
 & thesauros ei atque alia imperij resignat. Tum
 & solum conscendere iubet, sed recusantem:
 & subdola modestia, solam pietatem, affe-
 ctumque visendi patris, præferentem. Iterum
 iubet, propinquo etiam periculo monitus, &
 minaces militum vultus vocesque audiens, aut
 videns. Admittit filius, sed in sequentem diem.
 Conueniunt frequentes, equites peditesque:
 sedet pro tribunali, & imperij iurisque usur-
 pandi causa, vnum è Genitزارis suspendi la-
 queo iubet: ceteris spe facta benigni simul, &
 fortis dignique maioribus imperij. Cuius pri-
 mum facinus, relegatio patris *Dimotucum*: &
 priusquam perueniret, interitus veneno pro-
 curatus. Aiunt medicum eius corruptum id ob-
 tulisse, adamante minutatim confrecto, & cibus
 immixto: cui tamen pretium operæ mors fuit,
 & ceruix incisa, cum voce Selymi præuia: *Vete-
 ri domino infidum, nouo fidum non futurum*: Itam
 in alias cædes. & quinque fratrum filij occisi:
 tum ipse frater *Corcutes* neruo arcus strangu-
 latus, cum è fuga reprehendi curasset. Super-
 erat *Achmetes*, primus fratrum, & societate
 Ægyptiaci etiam Sultani validus: sed falsis Ge-
 nitزارorum litteris elicuit, tamquam Saldien-
 tium nouelli & iniqui imperij: prodiret modo,
 arma cum ipso in hunc sociaturis se daret. Pro-
 dijt, pugnavit, victus, suffocatus est: & solus iam
 certusque Selymus Princeps. Qui in Bassas &
 proceres varie item seuijt, homo cædis totus &

I. Lipsij monita

sanguinis : idem tamen Fortunæ (non enim Deo) carus, & qui res maximas in imperio suo gessit. Persas vicit & reppulit, Sultanum Ægypti sustulit, & amplum id regnum sibi posterisque firmiter subiecit. Nihil etiam priuatim aduersum : & dormire videbatur cælestis Iustitia, nisi quod in extremo actu se ostendit, & peste correptum exstinxit, ipso loco & vico, vbi prima cum patre signa contulisset. Sed & filio tamen felix fuit, magno illo & infesto nobis *Soleimanno* : vt externarum rerum fluxus, non sint tesserae semper beniuolentiæ diuinæ.

IX.

Atque illud sæculi nostri est, hoc etiam soli. Fuit *ADOLPHVS EGMONDANVS*, cui pater *Arnoldus Geldriæ Dux & dynasta* erat. Ille adoleuerat, iste senuerat, & ægre ferre cœpit patris diuturnum imperium & vitam. Itaque per factiones, quosdam è popularibus in arma trahit, & patri bellum palam facit. Sed pater viribus & caussa melior, obsessum in opido *Venlone* tenet : ac denique Principum vicinorum interuentu pax coit : hac lege, vt iuuenis urbem *Noviomagensem* sibi accipiat teneatque, in qua libere & solus dominetur. Sed exigua hæc ei portiuncula visa, resilit mox à fœdere, familiares quosdam patris in eius contumeliam laqueo enecat : & cum videt à se vim frustra tentari, ad alienam potentiam fugit, ad nostrum *Philippum Bonum*. *Bruxellam* venit, patrem accusat, sese approbat, promittit multa : sed apud vere *Boni* Principis surdas aures. Desperatis igitur auxilijs, ne patrem videat, *Hierosolyma* properat,

homo sacer scilicet ad terram sacram: paullo post redit, omnium inops, quo nisi ad patrem? Recipitur amice, & ipse pœnitentiam & amorem simulat, sed vultu non animo bonus. Nam fraudem & insidias patri statim ita struit. Erat senex *Gravia* ditioris suæ tunc opido, cum vxore: venit quasi per officium filius. More gentis epulantur & bibunt largius, saltant etiam in multam noctem: ipso sene Duce sustentante, & in filij gratiam præter vires & morem lætiore. Tandem cubitum sese confert. Vix fecerat, cum adsunt à *Noviomago* (ij iuueni parebant) ciues armati, & ab *Adolpho* clam intronissi, recta ad cubiculum Ducis, duce filio, tendunt. Pulsant fores. ille è lecto, iocos & choreas etiam tunc cogitans, negat id noctis saltare ultra posse: iuvenes faciant, & abeant. At illi effractis iam foribus adsunt, iubent surgere & se consequi. Quo autem? ait senex, & ubi filius? Miser, ubi auxilium putat, exitium est: & ille improbus, Pater, inquit, necessitati parandum est, age sequere. Nec tantillum expectant, vt tuniculam interiorem aptet atque induat, ne tibialia quidem sumat: sed pater equitantiem filium, nudis pedibus & corpore, ita sequitur *Buram* vsque. Ibi carceri retro includitur, & sex annos totos (non illius, sed & popularium impietatem culpo) sex inquam annos detinetur. Tandem improbitas querelas vulgi excitat, sed & minas Principum vicinorum: è quibus *Ioannes Cluix* Dux, ipsius *Adolphi* auunculus arma etiam sumit. Qui tamen à se parum validus, auctoritatem vel au-

I. Lipsij monita

xilia à Pontifice *Paullo Secundo*, & *Friderico Impi-*
petit. Illi statim annuunt, ad *Adolphum* acres
minacesque litteras scribunt, & vt patrem lu-
ci & libertati reddat. iubent. Nihil fit, ridet. Ita-
que iidem *Carolo Audaci* nostro, valido Principi:
totam rem committunt: liberet senem, re-
conciliet filium, denique faciat quod ex æquo
& vsu videretur. Ille vtrumque coram se sistere
iubet, qui in Gallia finibus *Dorlani* tunc erat.
Adolphus haud spernendam iram, & iussa, tam
potentis vicini ratus, patrem secum eo ducit:
accusat in consilio, fœda & falsa in eum ingerit:
quorum facile purgatus senex, bonorum & il-
lustrium virorum testimoniis, tandem impa-
tientia & fiducia eo prorumpit, vt filium ad sin-
gulare certamen prouocaret, ferro & Deo iudi-
cibus innocentiam suam asserturus. Mos tunc
fatis creber in Martiali nostro populo erat: sed
Audax tamen abnuic, fœditatem rei propo-
nens & insolentiam, & simul in euentu incerto
certum scelus, vtercumque vicisset. Ita re cum
suis deliberata, pro sententia dixit: *Arnoldus pa-*
ter solus titulo Ducis utatur: sed filio opida arcesque to-
tius Geldria cedat, sola Grauis sibi excepta. Accipiat
in alimoniam de manu filij tria quotannis aureorum
millia. Hæ conditiones: quis abneget, imo quis
non miretur filio tam bonas? Sed non silent
historici, *Carolus* nescio qua occulta causa
an pacto, in filium proniorem. Quid tamen
deinde? refertur ad filium, & quidem à viris
primariis & grauib, inter quos *Philippus* ille
Comineus erat, qui hæc scripsit. At ille respondit

in ipsa hæc verba: *Malle se præcipitem dare parentem in puteum, se deinde superuicere, quam ut in has conditiones paciscatur. Quid malum?* inquit, *pater alibi imperet, qui totos quadraginta annos omnibus præfuit? Equum est, ut nostræ quoque iam vices sint: nec aliud admisero, quam de pensione trium millium, sic quoque, ut pater tota Geldria cedat, atque adeo excedat, nec unquam pedem in eam referat.* En responsum, non tam impium (& ita tunc omnibus visum) quam insanum. Igitur *Carolus*, cui aliæ res præuertendæ, cum idipsum temporis *Ambianum* Gallia rex interceptisset, dilata hac cognitione, expeditioni se parat. Iuuenis suspicatus detentum se iri, auersione animorum cognita, fugam cum duobus comitibus, Gallica veste, ad suos capit: omnia in reditu vi & armis occupaturus, aut turbaturus. Sed ecce *Namuri*, dum Mosam flumen cymba transmittit, agnitus ab vno alteroque vectorum, mox à pluribus, capitur, & ad *Audacem* reducitur. qui *Viluordiam*, atque inde *Cortracum* duci, & in honesta custodia asseruari iussit. Mansit ad *Audacis*, ipsius mortem: cum *Gandauenses*, pro suo tunc more turbas daturi, hūc idoneum ducem arbitrati, eum solunt, & bello in *Tornacenses* præficiunt, quos tunc Galli habebant. Iuit cum manu aliqua, aequitat mœnibus, erumpunt præsidarij, & miser inter primos cecidit. Quid tu nunc pater? talionem aliqua parte à iusto Iudice vides. Carcere te puniuit? ipse sustinuit. Mortem machinatus est? ipse subiuit

I. Lipsij monita

Nec sanguis hic multus fusus, aut violentæ cædes, fateor, vt in prioribus: mihi tamen libranti, impiæ Impietatis exemplum visum est, & supra omnia infixæ & obstinatæ. Nero, Tullia, aut alius aliquis, impetu peccauerint & calore: hic mediatum, hic diuturnum scelus est, nec adhæsit animo, sed infedit.

Apud nos hæc gesta. quid si in Græciam nouellam, & BYZANTIVM ab eo? si ad illos à *Constantino* Imperatores? Fideliter dico, plura scelerum ab hac Ambitione exempla, quam in alia Europa tota reperiam. Sollennia illa erant, necare, excæcare, excæcare: hæc patres in filios, item matres ipsæ, hæc filij in vtrosque patrabāt. Quid. patruos, fratres, agnatos dicam? in leui suspitione, & minimo metu hæc facta: quasi per ludum aliquem & iocum. Et vide ingenium sæuitiæ! certum est, non alia re hominem magis abiici, & animo conatuque cadere, quam Exfectione illa aut Excæcatione. Qui aut virum viro, aut lumen demit: nihil ab eo viri vltra formidet, & in pœnam aut ludibrium modo viuit.

Sed claudio hoc totum de Ambitione, vno eoque iocoso exemplo. CHAN TARTARORVM (eorum Princeps sic dicitur) cum *Stephanus* haud ita nuper optimus fortissimusque Poloniae Rex obiisset, in comitiis de Rege creando, ipse quoque per Legatos interuenit. Dixit & proposuit ista: *Potentem se esse, & posse myriades aliquot equitum (vera sunt) educere è suis terris, Polonia tuenda vel augenda. Item, frugalem se & conti-*

mentem esse, ac sine ullis ciborum deliciis, sola equina in fame contentum. Tertio, quod ad Religionem, de qua disputari audiebat, Tuus, inquit, Pontifex meus Pontifex esto, tuus Lutherus, meus Lutherus esto! Si risu excepta Legatio fuit, nemo quærat. effuso maxime: & ecce hominem paratum omnia sacra & deos deserere, regnandi causa.

DE PRINCIPVM
inclinatione.

Deteriores eos saepe fieri, & mutari.

C A P. VI.

NEs eio qua causa occulta, præter apertas, etiam euenit: vt cum in aliis artibus vsu homines discant, & meliores fiant, in hac regendi fere contra, & Principes inclinent. Omnis ætas dicit, & raro decursum ad metam æquabiliter hunc cursum. Causæ partim in Principe, partim Nobis, partim Principatu ipso videntur: atque obiter examinemus. In Principe, quia initio magis intendit, & pudor est, & bonæ famæ studium: quæ calcat paullatim, & in omnium obsequiis audaciam, & proteruiam, & contemptum sumit. Itaque rumor ille (ait Lampridius) qui plerumque nouis solet dominari Principibus, nisi ex summis virtutibus non permanet. Bene initio audiunt, & faciunt: sed raro constans est illa virtus, nisi firmo fundamento nixa

1. Lipsij monita

& instructa. Secunda caussa, ab infirmitate ingenij humani est. grande illud imperij pondus aliquandiurecta ceruice sustineri, vix semper potest: lassantur, & se inflectunt. Quo facit natura, prona in vitia: & magis, vbi non metus aut pœna retinet, sicut in Principe, qui est super ista. Et nisi ipsum illud Honestum eum teneat, & Religio: quis est qui possit? Accedunt deprauatores, insitum Aulæ malum: & qui prave etiam facta laudantes, magis istuc ducunt. Itaque vt qui vinum bibunt, initio pares sunt, & sensibus subsistunt: mox alienantur, & compotores etiam inuitant aut urgent: sic in potentia, cum noua & modica, ferunt: diuturna corrumpuntur, & fiunt ebrij. & magis tales faciunt adultores. Panegyricus scriptor recte: *Vbi sub tanto onere infirmitas lapsa est, faciunt licentiam de potestate*: habenas omnes ingenio suo & cupidini laxant. Caussæ etiam in Nobis & subditis, sunt istæ. Credulitas prima. quod temere initio, etiam de malis aut ambiguis bene speramus: & quid mirum igitur falli? Neque illi se mutant: sed nos opinionem. Inde iactatum apud nos prouerbiū: *Flandros amare futuros Principes, odisse factos*. Cum præsententes enim displicent, alios adspicimus & optamus: atque vt ægri, mutationem remedium destinamus. Secunda, quod refractarij sæpe & prauissimi, & communiter etiam erga optimos ingrati: donec esse desinant. Id Principes grauantur & indignantur, & paullatim affectum & curam à talibus abducunt.

Magis autem, cum seditio, rebellio, aut infidiæ sunt: tum & iuste putant se opprimere aut affligere, & plurimum noxam omnes luunt. Ausim dicere, bonos Subditos facere aut seruare Principes bonos. At causæ in Principatu ipso sunt. quod is ad Superbiam & contemptum inuitet: & vel firmissimos conuellat, & à statu paullatim abducat. Sicut cæli à supero illo abripiuntur, & quamquam contra nitentes obsecundant: sic Principes ab ipsa illa potestate. Vide ne priuatos homines in opibus magnis, aut prosperitate, deprauati, & à veteri via & vita flectere? idem fit istic. Potentia impotentiam gignit, licentia libidinem, vitia: & vt pondera ab alto lapsa, in præceps eunt. Quid, quod interdum ipsa Infelicitas mutet? vt quibus domi aut militiae res sunt improsperæ, ipsi fortunæ, ipsis subditis (etsi extra culpam) obirascuntur, & vt in tempestate, clauum abiiciunt, & dant vela ventis. Priuatim saltem oblectamenta quærunt, conuiuia, ludos, mulierculas: publicum omne decus aspernantur. Exempla horum pauca videamus.

Insigne primum in **DIONYSIO IUNIORE** tyranno Siciliae: qui mortuo patre, mire clementem se exhibuit & benignum. Tria millia nexorum, ob æs alienum, soluit, tributa per triennium remisit, alia, in gratiam & famam populi. Sed mox iam dominationis certus, retulit ingeniũ, quod paullisper seposuerat: auunculos interfecit, quos verebatur aut timebat, ite fratres suos, ne quis æmulus superesset, mox in omnes

i.

I. *Lipsij monita*

promiscue sc̄uit, ille *Dionysius* effectus, cuius non tyranni, sed tyrannidis, nomen habetur.

II.

At hic natura prauus: à caussis, & vi aut vitio Regni, PHILIPPVS Macedonum rex p̄nultimus, cui cum Romanis bellum fuit. Erat sane ille (Polybius testatur, qui nouit & vidit) plerisque dotibus corporis atque animi ornatus: vultu decorus, corpore erectus, eloquentia promptus, ingenio & memoria validus, lepore & dictis etiam facetus, atque omnia cum regio quodam decore & maiestate. Accessit virtutum studium in toga, & in bello, animi magnitudo, & liberalitas: vno verbo, vix alium tanta indole aut spe Regem Macedonia aut Græcia viderat. Sed ecce momento omnia vertuntur: siue Fortunæ culpa, quæ aduersa ei in Romanos, animum infregit & ab instituto ad gloriam cursu reuocauit, siue delatorum vitio & suo, qui aures eis temere & facile præbebat. Sane optimos quosque à se spreuit, veneno & ferro grassatus: sed nec sanguini & filio suo *Demetrio* tandem parcens. Denique ille *Philippus*, de quo omnia bona sperata & videri cœpa, in omnia mala defuit, prauus, inuisus, infelix.

III.

HERODEM Iudææ regem licet addere, insignem, mitem, magnificum, primis sex annis, si quem alium: reliquos triginta & vnum sic immanem, trucem in suos alienosque, vt *Septuaginta* Senatores regis stirpis interfecerit, vxorem suam, & tres filios: denique moriturus, ex omni Iudæa nobilissimum quemque, quasi ob aliam causam, euocari ad se iusserit, & cum venissent

venissent, ambitiose ab amicis petiit, vt inclusos Circo, ad vnum interfici à militibus curarent. non ob noxam, sed (vt aiebat) quo verus iustusque dolor funeri suo exhiberetur, cum nulla familia immunis ab hac clade esset.

Quid TIBERIVM Romanum Principem loquar? res pernotæ est, bonum fuisse, donec *Germanicus* ac *Drusus* superfuere, mixtum virtutibus ac vitiis, matre incolumi, post in omne scelus, flagitium, & infamiam prorupisse, vt ipsum quoque interdum non factorum solum (animo torquente) sed vitæ pæniteret.

NERO in eadem re Romana notatur, magnus initio Princeps, magnum postea monstrum: & Traiani elogium de illo fuit, *Omnes etiam optimos Principes longe à primo quinquennio Neronis abesse.* Quod in aliis fortasse verum fuerit, sed domitiam veneno frater sublatus, secundo statim anno, dedecorat hanc laudem. Plura exempla notare est: plura? imo plurima: sed fastidium patitatis vitandum est, & nihil hic, quod singulariter narretur.

DE FINE PRINCIPATVS:

Qui est, Publicum Bonum.

CAP. VII.

AT Princeps. ne inclinet sic & labatur, sed bonus sit & perseueret: quid magis eum

I. Lipsij monita

Epist. xci.

Sen i. de
Clem.

fulciat & firmet, quam Finis semper in oculis, quo spectet? Neque enim Principatus ipse finis est, absit, aut altitudo illa & splendor: sed populi bonum, id est directio eius & tutela. *Officium est imperare, non regnum*, ait Seneca noster. Græci ἀνακτας Reges dixerunt, vt Plutarchus interpretatur, ἄτο τῷ ἀνακτῶς ἔχειν: quod est, *curam gerere, & tueri*. Certe debent. ipsum Regis nomen apud Latinos eodem vocat: vt ordinem seruet, compositè imperet: quod qui negligit, non regit ille, sed dissipat & perdit. Cogitet secum Princeps: *Ego ex omnibus mortalibus placui, electisque sum, qui Deorum vice in terris fungerer: ego vita necisque gentibus arbiter: qualē quisque statum sortemque habeat, in mea manu est positum*. O dignitas! vicarium Dei esse, & non esse æmulum? Vide vt ille ab orbe condito dispenset, & regat ætates, hiemes, anni tempora, fruges, fructus, tot vsui nostro aut voluptati: cælos, terras, maria, omnia in statu & concordia, etsi maxime discordia, seruet: parcat plurimum, interdum puniat: verus pater simul & dominus generis humani: quid desideres, præter hoc exemplum? Subsequere: & à Deo reges, ad Deum eant. Sint iugiter in assidua cura, sed cum tranquillitate & pace: & hæc vtraque suis, quantum potest, procurent. Absit otium. *Neque enim specie tenuis* (ait Panegyristes) *ac nomine, fortuna Imperij consideranda est*. Sunt trabæ, & fasces, & stipatio, & fulgor, & quidquid aliud huic dignitati adstruximus: sed longe maiora sunt, quæ vicissim nobis, auctoribus fautoribusque potentæ,

debent. Admittere in animum totius reipublice curam, & populi fata suscipere: & oblitum quodammodo sui gentibus vivere. Accipere innumerabiles undique nuncios, totidem mandata dimittere, de tot urbibus, nationibus, & prouinciis cogitare? NOCTES OMNES DIESQUE, perpetu solitudine, PRO SALUTE OMNIUM cogitare. En breuiter tuum munus, & in fine Finis, Populi salus. Exempla addamus, qui fecere, aut facturos se sunt professi. Inter istos.

TIBERIVS Imperator. qui pulchra voce (vtinam & re!) testatus, in pleno Senatu: *Dixi & nunc, & saepe alias P.C. bonum & salutarem Principem, quem, vos tanta & tam libera potestate instruxistis, Senatu SERVIRE debere & VNIVERSIS ciuibus: saepe ac plerumque, etiam SINGVLIS. Neque id dixisse me penitet.* Pulchra, inquam, voce, & quam sine Numine conceptam non reor, aut emissam. Quid verba facimus in instruendo Principe? ecce hic compendium. *Seruiat*, id est audiat obsequaturque *Senatu* & bonis consiliariis: *Seruiat vniuersis*, in bono omnium procurando: *Seruiat singulis*, in iustitia administranda, iniuria arcenda. Sine istis, non est Princeps, sed tyrannus.

I.

II.

QUOD TRAIANVS, item Imperator, considerans, cum Praefectum suum Praetorij, de more, gladio succingeret, daretque vitae & necis potestatem: *Cape hunc*, inquit: *& si quidem recte & EXUTILITATE OMNIUM imperauiero, pro me: sin aliter, contra me utere Optimam Optimi illius vocem! Viuam, si reipublicae viuo:*

I. Lipsij monita

si mihi, arma hæc in me verte.

III.

Iam HADRIANVS Imp. quoties auditus est dicere? *Ita se rempublicam gesturum, ut sciret REM POPVLI esse, non suam.* Iterumque, quod eodem ducas: *Talem se præstiturum Imperatorem, qualem sibi optasset priuatus.*

IIII.

VESPASIANI etiam cæleste dictum est. qui sanus valensque, semper in publicis occupatus, etiam æger perseuerauit: & reuocantibus amicis, vtque sibi parceret, *Imperatorem inquit stantem mori oportere.*

V.

Inferiore auo HENRICVS Imp. Friderici filius, ita assiduus in rebus, vt vix sero cibum caperet. Cumque idem moneretur, valetudinem & vires cordi habere, respondit: *Priuato quidem homini omne tempus cibi esse, cum id lubet, aut solet: at Regi, si nomen suum non abdicat, id solum, quo vacat.*

VI.

Itaque rebus hominibusque sedant, etiam vilioribus: nam & ij Principatus membra. Insigni hic monito RVDOLFI Imperatoris Austriaci, qui cum submoueri à satellitio suo tenuiores quosdam videret, ad se affectantes, non sine stomacho edixit: *Per Deum (ipsa eius verba sunt) finite homines ad me venire. Non enim ideo ad imperium sum vocatus, vt in arcula includar. Melius nihil possum, desino, & hoc infigo.*

DE EXEMPLIS PRINCIPVM.

Ex facere ad Virtutes aut Vitia subditorum.

CAP. VIII.

PRINCIPEM ob se bonum esse oportet, sed etiam ob alios: quos talis emēdat, aut alius deprauat. Nam homines inprimis ad alta ista flectunt oculos, & exempla sibi suis inde moribus sumunt. Sallustius: *Qui magno imperio præditi, in excelsa etatem agunt, eorum facta cuncti mortales nouere. Ita maxima fortuna, minima licentia est.* Sicut igitur regulam maxime rectam esse oportet: ad quam cetera diriguntur: sic Principem. Et ut in corporibus grauissimus est morbus, qui à capite diffunditur: sic qui ab illo. Pindari, ad Hieronem Sicilia regem, aut ea dicta sunt.

Ἀλλ' ὁμῶς κρείσσων γὰρ οἰκτιρμῆς φρόνος·
μὴ παύει χαλὰ· νό-
μα δίκαιον πηδάλιον τράπον· ἀ-
ψευδὲς δὲ πρὸς ἄκρονι χάλ-
κευε γλώσσαν.

εἴπῃ φλαῦρον ὄψαι θύσ-
σθ· μέγα τοι φέρεται
πὰρ σέθεν· πολλῶν ἑμίαια
ἔασί· πολλοὶ μάρτυρες ἰμφοτέροις πικροῖ.

Attramen (melior enim miseratione Inuidia.)

Ne omittite honesta. gubernata

Iusto clauo populum,

Veracemque ad incidem

Fabrica linguam

I. Lipsij monita

Si enim vel leue eruperit,

Magnum feretur

Abs te. multorum dispensator

Es: multi testes utrisque fidi.

I. ALPHONSUS rex Aragoniæ & Neapolcos, cum de Subditorum moribus disputaretur, dixit: *Vt herbas quasdam ad Solis motum, sic populares in Principum mores verti.*

II. ALEXANDER MAGNUS ceruice leuiter incurua & panda fuit, quod certatim proceres & aulici imitati, quasi ipsum sic effingentes. Adeo & minuta obseruant, atque æmulantur: utinam sic interiora & virtutes!

III. Luxus in conuiujs, veste, supellectile, familia, ad VESPASIANI tempora nimis Romæ

II I. Annal. inualuit: nec vel legibus potuit coerceri, at statim, illo Principe, sponte exoleuit. Causa in Tacito: *Præcipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. obsequium inde in Principem, & æmulandi amor, validiora quàm pœna ex legibus & metus.*

DE IVSTITIA.

Quam Princeps in se, & suis, seruet.

CAP. IX.

INTER omnes autem Virtutes: sunt quædam velut Regiæ, & Principales, vt *Iustitia* primum. à qua Homerus Reges *δικαπóλλης* appellauit, *Circæius occupatos & versantes.* Nihil iis

conuenientius, nihil dignius: & seruata, regna seruat. Seruāda autem in iis quæ Principes, aut qui circa ipsos sunt, tangunt. Mali doctores, qui à legibus eximunt: qui cum Caligula censent, *Omnia ipsi, & in omnes, licere.* Siue cum Sallustiano Memmio. *Impune quidlibet facere, id est regem esse.* Abite qui docetis, qui dicitis: imo qui præest Iustitiæ, ad eam præeat, & exemplo commendet. Theodosium imitetur, de quo Panegyristes: *Idem es qui fuisti, & tātum tibi per te licet, quātum per leges antea licebat. Ius summum, facultate & copia commodandi, non securitate peccādi experiris.*

Dixit sensitque ANTI GONVS Macedonum rex, cui cum blandiens aliquis suggereret, *Omnia regibus honesta iustaque esse:* Respondit: *Sunt hercules, sed Barbarorum dumtaxat regibus. at nobis ea honesta, quæ honesta sunt, & iusta quæ iusta* Retulit adulatorem, & docuit, non regulam iustitiæ regem, sed ministrum esse. Quid idem iterum? Scripsit ciuitatibus, *ut Siquid forte iuberet, quod aduersaretur legibus, ne admitterent: ac pro ea haberent, atque si inscio se scriptum esset.*

I.

ZALEVCVS vero & insigni facto iusticiam afferuit. Legem, inter alias, Locrensibus tulerat, *ut Adulter oculis orbaretur:* iustissime, quia ij fere ad hoc crimen illices sunt, aut duces. At ecce filius paullo post adulterauit, & legis reus etiam pœnæ erat. quam tamen populus consensu, miseratione mori (unicus enim erat) & in patris gratiam, remiserunt: sed patre abnuente & indignante. *Lex, inquit, sancta, & pœna, etiam in nobis esto: sed viam repperi, qua illa salua*

II.

I. Lipsij monita

humanitati indulgeamus Ipse & ego, unum sumus. mihi ergo unus oculus, alter ipsi eruatur: atque id factum.

III.

CHARONDAS autem Thuriorum legislator, in eadem magna Græcia, seuerior & in se fuit, aut vere dicam crudelior. Nam & ipse legem tulerat contra ciuiles factiones & cædes *Nequis cum telo in concionem venisse vellet: qui aliter, capitale id esset.* Accidit, ut ipse rure veniens, & indicta subito concione, uti erat, ad eam armatus accederet. cumque æmuli occlamassent, *Soluere eum legem, quam tulerat, ac palam cum telo esse: ipse errore cognito, Mehercule ita est, inquit: sed idem ego sanctiam.* statimque stricto ferro incubuit. A fine aliquis laudet, à facto non probet.

IIII.

At PHILIPPVS MACEDO, Magni pater, quam obnoxium se iustitiæ præbuit, & aures suas verberari vel conuicio passus est, quod ægrius quam gladio, Principes ferant? Dicebat apud eum causam *Machetas* quidem: & Philippus parum intente visus audire, & re non bene tota cognita, damnasse. *Machetas* non tulit, & Macedonica ac militari libertate, *Appello*, inquit. Philippus miratus & iratus, *Tu à rege? & ad quem? Machetas: Ad ipsum te, inquit, sed vigilantem & attentum: Siue, ut alij eff' runt, Ad Philippum sobrium.* Sed siue incuria, siue vinolentia regi obiecta, excussit vtramque, & re propius pensiculata, iniuriam *Machetæ* factam agnouit, & vindicauit. Quomodo? saluo tamen priore decreto: & ællimationem

litis ipse à se dependit. Dupliciter laudandus. & quod se, salua rei iudicatæ firmitate, immutauerit: & penitentiam, pœnam etiam suam fecerit.

V.

Hæc in ipsis Principibus: circa ipsos, ista. **A R T A X E R X E S** Persarum rex, *Longimanus* cognomento, identidem obtundebatur (sic loquendum est. importune, & sæpe, alter ingerebat) cum, inquam, obtunderetur à *Satibarzane* gratioso satrapa, in re quapiam iniusta, quam alteri volebat impetratam: ille tandem rescivit *triginta Daricorum millibus* emptum *Satibarzanem*, ut confectum hoc daret. Vocat ad se igitur, atque vna *Quæstorem*: & *Heus tu*, inquit, *triginta millia huic illico adnumera: tu autem hæc cape, & tibi habe.* Cum enim dederò, nihilo pauperior ero: at si tuum illud concessero, multo iniustior. Laudo, laudo. neque amicum alienauit, fidei cognitum: neque iustitiam vlla re violauit.

VI

P H I L I P P V S iterum *Macedo* consimile: neque par tamen vndique. nam æquitate assiliet, liberalitate non conuenit. *Harpalus* pro amico quodam, iniuriarum postulato, acer & multas apud *Philippum* intercedebat, & liberari volebat. Addebat, se pro eo multam, quanta esset, depensurum. Hic *Philippus*: *Quid tu igitur fatagis, si multa dependitur?* *Harpalus*: *Nempe ut fama sit ei salua.* *Philippus*: *Quid tu ais? & non equius illum male audire, qui male fecit, quam me innoxium, eius causa?* Bonum factum, bonum dictum.

VII.

Nostri aut patrum æui vnum adiungam. Erat **C A R O L O A V D A C I**, *Burgundiæ* & nostro *Duci*, vir nobilis in feruēti gratia, atque ei præ-

I. Lipsij monita

fecturam opidi in Zelandia dedit. Ipse ibi in otio, amorem concipit in fœminam corpore scitam & moribus, animo meliorem, vt docuit euentus. Prino aspectus, obambulatio, suspiria, & quæ solent amantes: mox audacior & verba miscet, & affectum aperit, & solatium orat. Neque promissis abstinet, & omnia tentat, quæ sint expugnâdæ. Frustra, munita vndique castitas erat. Igitur desperatione ad facinus se vertit. Præfectus erat, vt dixi, & *Carolus* noster in bello: maritum igitur amatae fœminæ proditionis insinulat, & statim in vincula missum carcere custodit. Quo fine? vt vel hoc metu minisque illam moueat, & obnoxiam sibi reddat: vel maritum ipsum amoueat, remoram amori. Custodit igitur & mulier casta & viri amans statim ad carcerem, à carcere ad Præfectum, deprecatura aut liberatura, si possit. Præfectus: *Et tu ô mea me rogas? imperium, quod in me habes, ignoras? affectum saltem mutuum redde, & maritum ipse reddo. Det inemur enim uterque, ille in meo, ego tuo carcere aut vinculis: ah! quam facile utrumque seluis! Quid renuis? amans peto, & per meam vitam. Præfectus peto, & per mariti tuæ vitam. Utraque agitur: & perire si debeo, perdam. Atqui miserere, & mulierem te, & coniugem ostende. Mulier rubere ad ista, & stupere: & tamen pro marito etiam timere. Constat magis animo, quam corpore: & trepidat, & paller. Atque ille, quia moueri visa, & leuiter vim verecundanti adhibendam ratus (soli erant) in lectum impellit, fruitur fructum, vtrique mox acer-*

hum. Nam mulier confusa & lacrimabunda abiens, pudoris magis quam peccati ægra, iram & vindictam coquit : quam magis etiam accendit barbarum (quomodo aliter appellem?) Præfecti factum. Nam ille voti potitus, & cetera prolixa autumans, si æmulum sustulisset: maritum damnati curat, damnatum capite plecti. At id non in publico, sed carcere ipso factum : atque ibi cadauer in arcam ligneam inclusum, mox sepeliendum. Venit interea mulier, siue accita ab ipso (vt quidam tradiderunt) siue sponte & super salute mariti anxia: sed venit, & vel ex pacto maritum recipere se sperat. Ille benigne affatus, *Et maritum*, inquit, *queris? habebis. Abi* (& digitum ad carcerem intendit.) *inuenies, & tolle.* Nihil suspicata abit, videt & percellitur, & animo ac corpore lapsa super cadauer se abijcit : ac diu lamentata, recipit animum atque iram, rediensque atroci vultu & verbis. *Et hercules*, inquit, *reddidisti maritum: gratia debetur, exsoluam.* Retinere & placare conatur, frustra: non tigris magis sæuiat, foetu erepto. statimque amicorum fidis aduocatis, rem denarrat, eius ordinem, & culpam suam non culpam : ac consilium viamque vltioni exquirat. Censent omnes ad Principem eundem : qui inter alias virtutes (insignes habuit, nisi superbia & peruicacia corrumpisset) eximius Iustitiæ cultor erat. Accedit duobus amicis comitata, auditur : vix creditur. & indignatur & dolet Princeps, hoc in suo solo, & è suis, quemquam ausum. Sed & mulieri edi-

I. Lipsij monita

cere minaciter, nisi vera & certa afferret, malū habituram. Iubet manere in Aula, & in vicinū cubiculum secedere, dum Præfectum vocat: nam forte & ipse in Aula erat. Venit, introducitur & mulier. *Hanc nostin'?* ait Princeps. Colorem homo mutat: & Princeps exlequitur: *At querelas, quas super te defert, etiam nosti? Atroces sunt, & quas nolim esse veras. Quid ais?* Vacillat, perplexe loquitur, negat aliquid & annuit: donec Princeps ex vultu ipso & sermone culpam suspicatus, vt tamen certior esset, remotis omnibus solum alloquitur. *Quam fidem mihi debeas, & quam beneficijs meis gratiam, non nescis. Per hanc & illam te adiuro, vt quid in hac re sit, liquido & sine ambagine denarres. Fatenti gratia, aut aliqua seueritas, non deerit: nec abnuenti tormenta.* Ibi ille ad genua se abijcere, factum agnoscere: denique mulierem culpæ omnis liberare, se onerare: sed in gratia Principis refugium & solatium ponere. Quam vt magis impetret, illicitam libidinem purgaturum matrimonio offert. Princeps, quasi aures præbens & iam mitior, mulierem reuocari, quosdam è suis adistere iubet. *Et heus tu, quoniam hac ventum est mulier, placetne maritum hunc habere?* Illa abnuuit: & tamen voluntatem aut iussa Principis timens, adspicit circumstantes. Qui certatim inuunt aut suggerunt, accipiat conditionem viri nobilis, diuitis, apud Dominum gratiosi. Victa dat manus, quas Princeps iungi cum Præfecti iubet. & solennibus verbis matrimonium firmari. Firmato, iterum Princeps: *Tu noue marite hoc iam nunc largire, vt si prior*

sine liberis obeas, hæc coniux heres omnium bonorum tuorum sit. Libens concedit, testes audiunt, tabularius scribit. Et his iam peractis, noster *Carolus* ad fæminam: *Dic sodes, animo tuo factum iam satis? Satis,* inquit mulier? *At nondum meo,* ille subiicit: & ablegata fæmina, iubet Præfectum in illum ipsum carcerem duci, in quo maritus cæsus, & pariter cæsum in arcam ligneam siue capulum deponi. Facta sunt. tum mulierem ignaram eo mittit: quæ inopinato iterum casu conterrita, duobus maritis eodem fere tempore, eodem certe supplicio amissis, mox in morbum incidit, & fato obiit. Hoc solum alteris nuptijs lucrata, vt liberos ex priore coniugio diuites relinqueret, noua hereditate. Tragædiæ exemplum est: sed gratulor Belgicæ talem exitum, sub tali Iustitiæ vindice: & vos successores seruate.

Atque hæc circa Amicos breui, sed memorabili, facto claudam *MAHV METIS Secundi* Turcarum Principis, quem verius *Muchemetem* scribi, gnari, linguæ persuadent nobis. Memorabili, quia circa filium: & quid propius tangat? Is igitur *Muchemetes* filium habuit *Mustafam*, imperio destinatum: & cetera bonum, libidinibus pronum. Hic *Achmetis* Bassæ vxorem, insigni forma, adamabat, & blanditijs diu peruincere conatus, cum non succederet, insidijs tentauit. Speculatus est tempus, quo in balneum mulier iuit (& sæpe lauant se Turcæ:) & mox secutus cum paucis suorum, ibi nudam & frustra renitentem compressit. Illa ad maritum, maritus

I. Lipsij monita

ad Imperatorem flagitiura detulit, pœnas pō-
poscit. Mahumetes primo cunctari, tum aspe-
rioribus verbis (sed alius in mente sensus erat)
Bassam excipere: *Et quid, inquit, sic grauer
de filio queri tibi visum est? An nescis te, & tuam,
iuris mancipijque mei esse? Si filius igitur illam am-
plexus est, & animo suo morem gessit: nempe ancil-
lam meam amplexus est. sine vlla quidem culpa, se
me volente. Hac cogita, atque abi: cetera mihi per-
mitte.* Sed ista iuris tuendi causa magis, quam
quia sentiret, dixit: atque animi æget & fau-
cius, filium ad se vocatum primo examinavit;
tum confessum pessimis verbis minisque acce-
ptum dimisit. Et mox minas in rem confectæ ac
triduo post, cum aliquamdiu in pectore filius
& Iustitia pugnassent, hac vincente, fauces Mu-
stafæ neruo arcus iussit effringi, & morte Pudi-
citiæ litare.

DE IUSTITIA.

Quam Princeps erga Subditos seruet.

CAP. IX.

Quid enim potius faciat? prima institutio
& admissio regum ab hoc fine fuit. Sine
Iustitia viuere inter nos, id est in Societate non
licet: ergo aliquis, aut aliqui eligendi, qui huic
administrandæ præ sint. Liuius bene: *Multitudo
coalescere in vnius populi corpus, nulla re, quam legibus,
potest.* Plane nulla. hæc vinculū est, & vt sic dicā,
coagulū: solue, dissipamur, & vt feræ solitariae,

vagamur. Homerus, qui omnia sciuit, de Iustitia istud:

Ἡ τ' ἀνδρῶν ἀγορὰς ἢ κούλυε ἢ δεπαρίζει:
Qua cœtus hominum cogit, soluitque vicissim.

Odyss. β.

Cogit & seruat: si seruas, soluit, si neglegis & seponis. Mirum & breue, sed verū est: nulla re (ad vsum prouoco) quæcūque Reip. magis florebit aut floruit, quam rigida & immota Iustitia: nulla re magis flaccescet & deficiet, quam illa tali. Hæc felicitas regnorum & statutum, interna & externa. Interna quidem. nam quis nescit scelera & flagitia per eam remoueri, virtutes promoueri? Externa. quia agri, viæ, maria frequentantur, & securitas vbique ac tranquillitas regnant. Boetius egregie: *Annum bonum, non tam de magnis fructibus, quam de iuste regnantibus, existimandum.* Quid ita cum Homerus?

i. De Con-
sol phil.

Ὡς τε τῷ ἢ βασιλῆος ἀμύμονος, ὅτε θεῶδης
 Ἀνδράσιν ἐπὶ πολλοῖσι καὶ ἰφθίμοισιν ἀνάσων,
 Εὐδικίας ἀνεχθοῖ φέρησι δὲ γαῖα μελαινα
 Πυρρὸς καὶ κριθὰς, βεῖθησι δὲ δένδρεα καρπῶ,
 Τίκτει δ' ἔμπεδα μῆλα, θάλασσα δὲ πα-
 ρέχεται χθῶς.

Odyss. T.

Ἐξωγησῖσι ἀρετῶσι δὲ λαοὶ ὑπὲρ αὐτῶν:
*Ut cum Rex bonus imperat, & metuens Diuorum,
 In multis populis & fortibus. ille quoque idem
 Iustitiam colit: obserues & tunc sola terra
 Fructus ferre suos, & fruges fundere, itemque
 Fatificare armenta, & pisces exundare:*

Nempe ex Iustitia. populisque bene atque beate est.

Si attendas, & dilates: quam laudationem vberè Iustitiæ non scribas? Ergo felicia regna reddit:

I. Lipsij monita

eadem alia, si languet aut perit. O pulchrum, cum licet gloriari aut dicere, quod G V I L I E L M I, quem *Acquisitorem* vocant, temporibus in Anglia: *Totum regnum puellam onustam auro posse peruadere!* Vt possit, Iustitia.

MON. I. *Seuere administranda.*

I. Etiam in paruis rebus, aut iniurijs. Quod fecit A N D R O N I C V S *Comnenus*, Imperator Byzantij: qui nullo discrimine nobiles aut nouos: renes, diuites, suos, aut alienos, solitus culpæ conuictos damnare. In his *Theodorum* quemdam è suis caris, quem agricolæ detulerant, diuertisse apud se cum seruitijs, nec in discessu quidquam soluisse. Res erat (vt hodie) non nimis noua aut insolens Palatinis. Tamen Imperator hominem statim corripit, fusti duodecies in publico cædi iussit, tum agricolis damnum largiter rependi.

II. Scripsit I D E M ad Præsides & Magistratus hisipsis verbis: *Aut iniurias, aut vitam relinquitte. nam vos iniuste agere, & viuere, nec Deo gratum, nec mihi eius ministro ferendum est.* Tu vero nunc viue Imperator, & mapalia nostra ordina.

III. L E O A R M E N V S ibidem Imperator, cum Palatio digressus adiretur à tenuioris sortis homine, qui vxorem suam diceret à Senatore raptam, stupratamque: & id se facinus ad Præfectum detulisse, nec ius adhuc sibi dictum: *Leo* confestim mandauit, vt reuerso sibi actor, reus, Præfectus listeretur. Quos deinde auditos, cum noxæ reum, negligentia Præfectum comperisset: hunc dignitate, illum vita exiit.

Dei

Dei hominumque favore dignandum.

Neque aliter in causa simili **TOTILA** rex: eo laudabilior quod barbarus patrauit, & in militem, non sine metu seditionis militaris. Accessit eum Calaber quidam, incusavitque è satellitio eius militem filiae suae per vim compressae; **TOTILA** statim in vincla hominem dat, poenas sumpturus, quas tamen milites remorantur, miseratione, an cupidine similis licentiae: atque agmine adeutes petunt dimitti, & sibi donari, comilitonem notae virtutis, & facinorum clarum. **Totila** auditos acri oratione castigat: *Quid agitis parum providi, aut vobis vultis? Sine iustitia rem civilem, aut militarem, stare non posse, satis vos Theodahadus rex docuisse debuit: qui pratio aut gratia eam largitus, quas clades ipse passus est, & per eum gens Gothorum? Nunc me rege, & illa reuixit, ac statim caput sustulit vetus illa gloria nostra ac fortuna: & vultis illam & hanc iterum (nexa ea sunt) labi? Unus scelus commisit, & vos venire in consortium eius vultis? Nam assident inter se & pene paria sunt, delinquere, & tueri delinquentes. Nisi quod hic etiam maius peccatum, viam aperire & struere peccaturis. Summa est, milites: ego non feram, & me potius auferre. Moti sunt, & animos ponunt, rem ei permittunt. qui hominem carcere eductum audit, ac capitis damnat, damnati bona vitia-
tae velut in dotem donat.*

ALFONSUS rex Hispaniae sed Imperator cognomento. quia huic dignitati destinatus, insignis aequi iustique cultor fuit. Exēplum. No-

I. Lipsij monita

bilis quidam in Galæcia, stirpe sua filius, & temporum perturbatione confusus, rusticulum bonis omnibus spoliavit. Prætozem ille adit, hic nobilem monet desistere & reponere: non audit, rex aditur. Iubet idem, nec obtemperat, in locorum longinquitate spem etiam ponens. At rex, ceteris omnibus omissis, priuati habitu, quo res occultior esset, Toletum in extremam Galæciam pergit. Militis ædes obsidet, dilapsumque comprehendi è fuga, & propriis foribus laqueo suspendi, & cum ignominia strangulari mandauit.

VI.

In nostra vero Belgica BALDVINVS *Septimus* Comes Flandriæ, *Petrum* virum nobilem, & *Orscampi* topatcham, ob duos boues paupercule viduæ reclamanti abductos, read eum delata, subito arripit iubet, & atroci morte puniri. Forte lebes aquæ feruentis in medio Brugensi foro erat, monetario puniendo destinatus: hunc sine mora hominem conijci iubet, sic ut erat, ocreatum, vestitum, gladio accinctum. Quid ais? sic calide, & an non temere? Nihil. nam inquisitio præcesserat, & culpæ conuictus, per aliam causam euocatus, pœnas sic luit: meo animo, recte & salubriter.

VII.

Ille IDEM undecim equestris loci viros, quod tres mercatores per viam bonis, & deinde vita exuissent, vocatos in Palatium damnauit. Statimque se coram laqueis iniectis, destitui super tabulam annexos ad trabem iussit: ac manu sua tabulam subduxit, ac peniles fecit suffocauitque. Rem laudo, modum improbo:

ac potuit debuitque manibus hoc alienis:

MON. II. *Sine affectu vel aspectu administranda.*

Quod nobili exemplo præiit C. MARIUS, ille septimum Consul. Cimbricum terribile Romanis bellum erat, & ei, postquam aliorum ducum perasum esset, Marius præfectus. Fecerat Tribunum in legione sororis suæ filium, militiæ fortasse fortem, libidinis impotentem. Amare cœpit in legione sua. C. Plotum, tironem militem, & in flore adhuc æui: nam Romani ab anno decimo septimo eos scribebant. Igitur aliquoties tentare, & de stupro eum appellare: iste adspernari, & conuicio mox repellere. Tanto flagrantior, & ad imperij vim versus, noctu adolescentem in tabernaculum vocat: & capitale erat non parere Tribuno. Venit, & solita, audit & flagitij tentamēta, aut præmia: quæcū fortiter reijceret, manus Tribunus iniicit, & vim parat. cum ille boni sanguinis gladio educto, *Virum me scito*, inquit: & Tribunum transfadigit. Clamor in tabernaculo, tumultus in castris: nouum & atrox facinus omnes concitat, Tribunum à manipulari occisum. Ducitur mane ad C. Marium, qui forte ea nocte non fuerat in castris, qui tribunali conscenso, voces & præiudicia militum audit, disciplinam castrorum, & suam etiam cognationem cogitat: atque omnia prædamnabant militem: sed eius innocentia, & Marij firma æquitas, eripiunt. Nam cum ille ægre & inuitus, sed victo pudore denique;

I. Lipsij monita

rem explicasset: Marius nihil cunctatus, sententiam & infamiam in defunctum vertit, & hunc noxæ absoluit. Absoluit tantum? imo: & laudatum corona donauit, cum elogio *Quod pulcherrimum facinus eo tempore edidisset, quo fortibus exemplis opus esset.* Maeste Mari! Pudicitia te amat, atq; ipsa Disciplina amat: quam soluisses, nisi sic soluisses.

II.

Talis ANDREÆ regis Hungariæ iustitia, nec in causa nimis dispare. Iuit in terram Sanctam cum copiis, religione impulsus, & curam regni *Bancbano* commisit, fidei eius & vxore *Gertrude* commendata. Quæ apud eum sancta, non ipsam fuit. nam cum frater *Gertrudis*; adolescens lasciuus & petulans, absente rege, visum ad sororem venisset: illa inueni gratificatura, vxorem *Bancbani*, pudicam ad id formosamque fæminam, fraudibus & pelliciis ei substernit. Quæ post facinus pœnitentia ducta, rem omnem marito exponit, & simul reginæ fraudes, & iram à se in illam vertit. Quæ iustissima *Bancbanus* accensus, vt erat doloris recens, reginam adit, exprobrat factum & gladio vlciscitur. Cæde patrata *Byzantium* abit, *Andrææ* regi occursurus, illac in *Syriam* tendenti quem mox reperit, & rem aperit: illum vnum iudicem, & si meruit, vindicem poscit. Rex differt in suam reditum, & vultu atque animo composito: *Tu vero abi, inquit, & in regnum redi: vicem meam, vt ante, functurus. Nam reduci mihi, si Deus annuit, stat hanc causam cognoscere & decidere. Si innocens es, tunc*

libens absolvero: sin autem nocens, ne nunc quidem damnatum volo, nec expeditionem hanc in hostes fidei sumptam, Christiano sanguine auspico & perfundo. Vterque abiit: ille in Asiam, hic in Hungariam. & cum rediisset, causa serio inquisita & cognita, pronunciat, Uxorem suam iuste cesam videri. O multa in hoc facto insignia: Quod nihil sacrae expeditioni anteposuerit: quod suspectum, si non conuictum, iterum regno praeposuerit: quod amorem conjugalem Iustitiae postposuerit. Salve vel hoc facto magne rex: & tu C R O Y O R V M in clyta familia, ramus ab illa stirpe.

III.

At O T H O N I S *Tertij* Imperatoris affectus, etiam in suo capite & salute, domitus Iustitiae cessit: si vera est narratio, quam ab illo aëno plures scriptores tradunt. Aiunt uxorem ei fuisse, parum casti corporis: & hanc cum ad *Mutinam* Italiae Imperator, esset, cuidam Comiti in iis locis copiam vsuramque sui obtulisse, sed repulsam tulisse. Id perditum faeminæ (veteres ab eo iras & calumnias scimus:) atque ausa est ipsa crimen ultro struere, & tentatae pudicitiae suae Comitem accusare. Imperator calide audit, credit, damnat, occidit. Comes tamen ante mortem rei seriem uxori suae aperit: & rogat ut mortuum vindicet, & famam, quoniam vitam non potest, seruet. Dat consilium, ut iudicio candentis ferri, Deo freta, rem committat: qui mos tunc frequens, nuper & hodie merito exoleuit. Ille ita moritur: & paullo post dies aderat, qua sollemniter Cæsar ius dice-

I. Lipsij monita

bat viduis maxime & pupillis. Vidua igitur Comitum, mandatum exsecutura, venit ad tribunal, & caput mariti occultum in sinu gestat. Stat ante Cæsarem, & veniam præfata rogat: *Ecqua pœna dignus esset, qui vitam alteri iniuria ademisset?* Hic Imperator: *Is quidem, liquet mulier,* inquit: *morte.* Tum illa, *Ergo pœnam hanc tu, Cæsar, te iudice subibis, qui innocentem maritum meum sustulisti. En caput, quod recidisti. Innocentem autem esse, quoniam testes & alia desunt, tractatione igniti ferri probabo.* Dixit, & sine noxa fecit: miraculum Imperatorem & adstantes commouit sed hunc maxime, qui Deum etiam vindicem timebat. Itaque permittit se fœminæ, ut sua voce damnatum: sed veniam vitamque quattuor castrorum donatione redemit. Ea sunt in Etruria, Lunensi tractu, & *Decimum, Octauum, Septimum, Sextum* appellant: à numero dierum, quibus prorogationem supplicij à fœmina, ante plenam veniam, impetrauerat. Haud negauerim, à fabula quam historia hoc hoc videri propius: sed bonis tamen auctoribus scripta, quæ culpa est describere.

III.

Minus aspera, & ut sic dicam, Tragica sunt, quæ subiungam: sed in quibus affectus tamen egregie calcari. **A R I S T I D E S** Atheniensis, qui merito, & à pluribus causis, cognomē *Iusti* vindicat, iudex inter duos captus sedebat: cum aduersarius, ut illum aduersario suo alienum redderet, sibi propitium; multa dicere de hostili eius in Aristidem animo, & documenta adiungere. Sed ille interrumpens,

Quin tu, inquit, siquid te laesit, hoc dicis, & alia mittis? nam huic rei nunc sedemus.

V.

GRATIANVS Imperator Romanus lepi-
de etiam hic ludit, & ablegauit mulierem stul-
te importunam. Accessit, & de marito quæsta
est, & aspera multa dixit. Ille placide, *Quid
hoc ad me mulier? At enim subiecit ipsa, etiam in
te male animatus est, & loquitur.* Ille iterum, *Quid
hoc ad te mulier?* & confusam irrisamque sic di-
misit.

MON. III. *Subtiliter interdum vel sagaci-
ter inquirenda.*

I.

SALOMONIS regis Hebræi factum inno-
tuit, celebratæ subtilitatis in eruenda veritate:
cui æquitas comitem se dedit.

II.

GALBÆ Imperatoris. qui, cum de proprie-
tate iumenti quæteretur, incertis vtrunque ar-
gumentis, ita decreuit, vt ad lacum, vbi aqua-
ri solebat, capite inuoluto duceretur: atque
ibidem reuelato, eius esset ad quem sponte se
recepisset.

III.

Sunt alia huius generis: sed omnia æquataut
superat RVDOLFI Austriaci istud. Agebat
Noribergæ, & rebus imperij ac publicis inten-
debat: cum ad priuatas eum vertit leuiter
mercator quispiam, ius & vindictam petens
in hospitem siue diuersitorem ibi notum, à quo
grandi pecunia fraudatum se aiebat. Nam bo-
na fide deposuisse apud eum in sacculo *ducentas
argenti selibras* (Marcas appellant:) quas ille im-
pudēter abnegabat, iniuriose retinebat. Impe-

I. Lipsij monita

rator de fide dictorum rogat : ille affirmat , sed sua fide, nec aliis (vt solet fere in Deposito) argumentis. Igitur Imperator, re perpensa, astum adhibendum censuit , & vestigiis verum indagandum. Quærit ab homine , ille sacculus siue vidulus cuiusmodi esset? Describit formã : nec aliud Cæsar , quam scedere eum in proximum cubiculum , & præstolari iubet. Habebat in animo euocare hospitem , sed Fortuna commodius instituit , & vltro ad eum mittit. Nam veniunt primarij vrbis ciues , vt solet, gratulatum Principi , & saluratum : inter quos iste infidus hospes. Norat adeo iam ante Cæsar , & vt comitas eius erat , benigne & per facetias appellat : *Heus tu, scitum illic pilleum habes. mihi dona, & permutemus* Ille arrisit, pilleum libens dimisit, & honori hoc factum duxit. Cæsar secedit paullum , quasi publicum negotium auocaret : & fidum ac notum eius opidi ciuem, cum ipso pilleo illo, ad vxorem hospitis mittit cum mandatis. *Heus matrona, maritus iubet vt sacculum illum talem ad eum mittas opus habet : & ecce tesseram fidei mea hunc eius pilleum.* Mulier agnoscit pilleum, & sacculũ descripserat : itaque nihil ambigens ascendit, tradit, quasi ad maritum deferendum. At illerecta ad Cæsarem, qui vidulum vocato tunc denique mercatori ostendit: & *Hicne est? & agnoscis?* Affirmat, exsultat: tum & Hospitem Imperator adhibet, & *Hic*, inquit, *de te queritur, & perfidiam accusat: quid ais, & refellis?* Audaacter ille, *menti-ri eum dicere, aut dementire: nihil sibi rei cum eo*

esse, aut fuisse. Denique Imperator sacculum profert: ad cuius aspectum ille confunditur, & animo ac lingua labitur. Quid multa? mercator pecuniam, hospes infamiam recipit, atque etiam damnum. nam grandi pecunia alia Cæsar eum mulctat. At Rudolfus omnium ore & sensu laudem: & decantatum in Germania satis hoc factum fuit. Sed quoniam nunc, & ante, Principes dedi, qui ipsi & suo ore, statim & de plano ius dixerunt, oriri pro moribus nostris potest

QVÆSTIO.

An ergo deceat, aut expediat, ipsum Principem ius dicere, reddere?

Ego putem dicere, expedire, debere. Non alia res imperium magis asserit & ostēdit, quam hæc in bona vitamque nostram potestas: & cur Princeps cunctetur exercere? Expedi etiam. quia contra potentes sæpe causæ aguntur: nec minores illi aut delegati iudices, satis in eos oris, aut roboris, semper habent. Seuerior igitur ita, sed & breuior Iustitia: & triticis remotis supremus ille decidit. Addidi, debere. quidni? In *Politiciis* docui, reges iustitiæ fruendæ causâ primitus institutos. Si hoc fine, cur munus suū refugiant? Homerus audiatur:

Εἰς βασιλεὺς, ἃ ἔδωκε χρόνῳ παῖς ἀγκυλομήτω
 Σκῆπτρον τ' ἠδὲ θεμιστὰς, ἵνα σφίσιν
 βασιλεύῃ:

I. Lipsij monita

*Vnus rex, cui concessit Saturnia proles
Sceptrumque & leges, ut iudicet & domi-
netur.*

Leges & iura Deus in manu eius, cum scepro posuit: hoc ostendit & præfert, illas aliis demandet? Non debet: & vel veteres ab omni quo in omni fere orbe, reges videat: ius ipsi dixerunt. Hęc & plura in ista parte sunt: sed & alia acres habet assertores. Aiunt incommoda multa fuisse, & esse, si Princeps iudicet, iisque animaduersis, ad hodiernam hanc rationem ventum. Primum ecce, da imperitum Principem, qui par erit? qui non faciet recta curua? Item, da ineptum in sermone, in gestu: quid nisi irrifui se exponit? Amplius, cræbra hęc ostentatio sui, & in populo locutio, nonne vulgat Principem, & detrahit maiestati? Quarto, vel seuerè iudicabit, & Odium pariet; vel remisse, & Ius violabit. Melius ergo res asperas, & sine bona gratia, in alios inclinari. Quinto denique, sunt nunc Curia maiores minoresque, & cuique rei stata sua iudicia: quid Principem in nouas curas arcessimus, varie & affatim distractum? Quin melius tutiusque nil nouare, & siquid in iam statutis labat, firmare & vincere. Ista nec male, nec abs re prorsus dicuntur, fateor: sed responderi tamen potest, & iustitię causa, debet. Primum de Imperitia, dico. plurimum & Principem, & quemcumque alium, natura duce in magnis aut enormibus causis iudicare posse, nec opus grandi sciëntia (ad hanc rem) Iuris & Legum.

Da simplicem, da probum, affectuum expertem: audeo dicere, rara causa erit, in qua verum, aut quod iuxta verum, non videbit. Imo Deus plerumque inspirat, & talibus mentem mouet. quod sacer ille scriptor voluit: *Divinitio in labijs Regis: in iudicio non errabit os eius.* Et tamen fac interdum caligare: quid? nõne in aperto remedium, & damus ei Adseffores? damus, commitentur eum ad hæc talia exeuntem, nec auxiliij solum causa, sed decori. Atqui in Ser-mone aut gestu, aliquis ineptus est. Scio esse, & tamen si alibi loqui eos deceat; hic vel maxime in re seuera, graui, paucorum verborum. Itaque aut Principem talem mutum, nisi fortè in cubiculo, faciant: aut patientur & hic loqui. Et si talia exempla rara sunt: cur adducimus, aut insistimus: Ad tertium, Vulgat se nimis ita Princeps. Fortassis, si in rebus alijs: at hæc per se talis est, vt reuerentiam sui gignat, vel terrorem. Videmus in cottidianis istis iudicijs, quam plebecula eos veneretur & timeat, etiam illa innoxia, & cui nihil cum ijs negotij est aut fuit. Benè à Deo ita facti sumus, vereri hoc numen & nomen ipsum Iustitiæ, & quicumque ei administrant. Quanto magis in Principe, si se non mandare tantum (in occulto id fit) sed exercere, cum summa potestate, ostendat? Et sane nihil hic familiariter aut comiter fit: verba, gestus, aspectus, apparatus, omnia tristitiæ aut seueritati propiora. Ergo hoc faceffat: quartum videamus, de Odij metu. Incurret in id, in-quiunt, si seuerè iudicat? in Iniustitiam, si re-

Prov. cap. 1

xvi.

I. Lipsij monita

missæ. Extrema accipiunt, & eunt extra ipsas Iustitiæ metas. Quid? an semper damnationis materia? fac esse: in ea ipsa certe alter sic deprimitur, vt alter alleuetur. Hunc lædis, illum iuuas: ergo ab illo Odium, ab hoc Gratia, paria sunt. Sed nego etiam in Seueritate crebra, odia excitari populariter: & contra est in rectis animis, qui acclinant se magis ad tales & attrahuntur. In aspectu illa offendunt; cogitata & cum vsu publico collata, delectant. Videsne vt in medicina quoque tristitia & tæta sæpe propinentur, sed salutis causa? itaque ab hoc fine, adeo non odimus medicos, amamus & laudamus. Simillimum in Iustitia: à cuius acerba sectione aut vstione salus generis humani penderet: & quis id vel è plebe nescit? Iam de Remissione, non abnuo naturas quasdam ad mitiora semper inclinare: & quid mali erit? imo sit nobis talis Princeps. Nam hunc sic clementem ratio tamen reget, & norma iuris & legum excitabit: nec deerunt, qui ad utiliora & tristiora, cum opus erit, flectent. Aliqua vero interdum remissio, plane ex vsu erit, si tamè terror iste, & sub magno Iudice, præiuit. Ignouit illi Princeps: sed metu, sed ignominia perfuso. Ignouit illi Princeps: sed Princeps, id est sine corruptela, aut affectu alio sordido, humanitatis tantum amore. Hoc ipsum quam Amorem omnium conciliet? & verum est, si opportune adhibeatur. Vltimo, nobis Mos opponitur, & Consilia ac Curia iam definite. Equidem cum More haud temere pugnem: sed

quam vetusto? Aui vel proaui nostri aliter fecerunt: vide quam longinqua repetamus. Quin totum hoc de perpetuis Curiis iudicium, nuperum est, & è Gallia ad nos manauit.. Concludimus, & moderamur: Principem de core & vtiliter ius dicturum, sed aliquando: id est, vel certis temporibus, vt id sciri possit, vel in caussis grauibus, siue atrocibus? vel denique, contra potentes aliquos, & partibus graues, *Caroli Magni* legem quæ extat, traxerim in exemplum: *Hoc missi nostri notum faciant Comitibus & populo, quod nos in omni hebdomada unum diem ad causas audiendas sedere volumus. Populo autem dicatur, vt caueat de alys caussis ad nos reclamare, nisi de quibus aut missi nostri, aut Comites, eis iustitiam facere noluerint.* Ecce erant illo æuo passim in opidis & pagis etiam *Comites* siue *Graviones*, qui communiter ius dicebant: interueniebant extra ordinem & *Missi* siue *Delegati* à Principe, qui idem. At *Carolus* ipse tamen audire causas voluit, idque hebdomadatim: causas scilicet grauiiores, aut in quibus læsio aut iniuria interuenisse ab ipso iudice videbatur. Si non alius in hac re fructus, quantus iste esset? Coërcere hoc modo iudices, & vigilantes attentosque reddere: cum Principem cogitarent iudicij sui iudicem, & forte vindicem mox futurum. Sed exempla, pro instituto, hic addamus.

PHILIPPVS MACEDO, de communi tunc more, crebro iux dixit. Sed cum forte in via, & alio festinantem, mulier de re sua appellasset, ne-

I. Lipsij monita

gavit *Sibi vacare*. Tum illa audacter : *Noli igitur regnare*. quasi admonens, siue exprobrans, regium hoc ita munus esse, vt sine eo legitimus rex non esset. Admisit, & mulierculam statim audiuit, & si quis alius inibi vellet.

II.

Aliter DEMETRIUS *Polioretetes*, in eadem Macedonia rex: qui per proteruiam illi usit etiam supplicibus. Nam cum libellos aduentium benigne in via accepisset, quasi lecturus, & cogniturus: mox cum ad pontem Axij fluminis venisset, excusso chlamydis sinu, omnes in subiectam aquam abiecit. Non impune, nam Macedones, qui talem *Philippum* suum non viderant siue audierant; mox ipse illo ad *Pyrrhum* transferunt, & Iustitiæ desertorem deseruerunt. Merito, merito. sic habeant, & luant.

III.

AUGUSTVS Cæsar, quàm aliter: qui *in lectica assidue* (ait Suetonius) & *in noctem non nunquam*. Quod si infirmior etiam esset, & corpore minus valeret; lectica pro Tribunali posita, & in ea recubans, vel etiam domi, iure reddebat. Quid ad hanc diligentiam addi potest præter *Euge*; & *Belle*?

III.

Iam CLAVDIUS Imperator item assiduus imo & suis suorumque sollennibus diebus, atque adeo festis & religiosis, non abhorruit iurisdictionem.

V.

Omitto vetera. in ipsa Gallia vicina, CAROLVS *Octauus* patrum ævo rex, sub finem vitæ rebus iam attetior, omnibus septimanis binos dies destinavit iuri in publico reddendo: id quod

aditu tam libero, vt nemo vel è face plebis regio conspectu & affatu arceretur.

Sed dixi, vtiliter imo necessario (quid enim si res subtilis, aut in legum ambiguitate sit?) Adseffores adhiberi. quod plerique Romani Principes, aut prouinciarum Præsides, fecere. Imo ALEXANDER Seuerus negotia & causas prius à scriniorum principibus, & doctissimis Jurisconsultis, & sibi fidelibus, quorum primus tunc Ulpianus fuit, tractari ordinarique, atque ita ad se referri præcepit. Prouide. ius ipse dixit, sed inquisitum prius & euolutum. Sed alia hic etiam

V

Lamprid.
in eius vita.

Q V Æ S T I O.

An curias, & ordines Judicium perpetuos esse conueniat.

Hodie sic habemus, nec cum Princeps intendit, & velut censuram interdum exercet, improbemus. Tamen suæ etiam rationes sint improbanti. Vt, quod tempore omissiores segnioresque fiant: & assidua Iustitiæ tractatione, minus eius reuerentes. Redditur enim cottidianum opus, & cum tædio aliquo aut fastidio vsurpandum. Secundo, factio aut coitio facile oriri potest, & superba etiam quædam dominatio. quod Lilius notat in ordine iudicium perpetuo apud Carthaginenses: & qui vnum eius ordinis, idem omnes aduersos habebat. idque inter causas lapsæ illius reip. quidam habet. Tertio, corruptelæ interueniunt: & quibus ex diutur-

Lib.
XXXIII.

I. Lipsij monita

nitate securitas adest, facile aures & manus ijs laxant. Itaque vt in aliis imperiis, breuia plerumque meliora, & peccare minus obnoxia: ita quidā hic cēsent, & mutandos esse. Romani ita, qui Decurias Iudicum scribebant, ex honestissimis, & ex censu (ne paupertas ad culpam impelleret:) sed non eas omnes ad sidue iudicare volebāt, dumtaxat quotannis certum & necessarium numerum sorte legebant, reliquis tunc feriatis. Sed re tamē bene examinata, cum iam ad hanc multitudinem legum, & ex eatricas aut captendulas ventum: bonum est perpetuos esse eosque iuris bene peritos. Quod ad *Omissionem*, aut *Coitionem*: Princeps facile arcebit, si, vt dixi, iis intendit. Quod ad *Corruptelam* idem, si stipendia & præmia digna donat. Operæ est ex Annalibus Turcatum inferere, quod huc mire facit. BAIASITES *primus*, cum fraudes & iniurias *Cadiorum* suorum (ita Iudices vocant) sæpe iam audiret: commotus denique *Neapolim* omnes ad se venire iubet, ibi in domum quādam includi, & igne iniecto comburi. Faciendum erat: cum *Alis* Bassa, vir prudens, rationem quæsiuit, & repperit, Principis molliendi. Habebat Baiasites Æthiopem puerum, garrulum & lepidum, inter delicias: hūc instructum quid diceret, faceretque, ad Principem misit. Venit igitur in meliore veste, & ornatu omni: *Quid hoc rei?* inquit Princeps: *quid extra morem hic vestitus?* Æthiops: *Ut peregre eam, & ableger à te ad Imperatorem Constantinopolitanum.* Princeps, *Ad illumne hostem nostrum?*

nostrum? quid factururus? Æthiops: Nempè * Calogeros aliquos arcesiturus, ut nobis ius dicant: quoniam Cadios tuos omnes vis occisos. Princeps: At ô mi Æthiopille, numquid isti periti legum nostrarum sunt? Hic Alis Bassa opportunè interloquitur: Et non sunt ô Domine: cur peritos igitur tollis? Nam, inquit, cur male indicant? Iterum Alis: Ego Domine caussam edam. hi nostri stipendium è publico nullum accipiunt, capiunt igitur mercedulas à privatis. Hoc corrige, eos correxisti. Placuit consilium Baiasiti: vitam illis dedit, Alii potestatem in hac re, quod ex usu esset, statuendi. Ille decrevit (& postea mansit) Ut cuicumque hereditas tot millium Æthrorum obuenisset, is in singula millena Cadio suo daret Æthros vicenos. Amplius: Ut in matrimoniorum, & eiusmodi contractuum, instrumentis, item vicenos. Ita inopiæ subuentum, & simul Iustitiæ quæ laborabat. Alia munera nefas accipere, nec certe, quocumque colore aut velo, decet. Ægyptius rex Iudices sculpi fingique iussit, velatis oculis, truncos manibus: significans, nec affectu flecti, nec muneribus capi debere. Aliquid laxant quidam, ut dumtaxat leuia munera, & cibaria. item post sententiam latam: quæ talia, quid nisi rimam primo, tum ianuam patefaciunt corruptelæ?

* Sunt monachi Græcorum aut religiosi.

DE LEGIBVS.

Eas nec multas, nec item lites, probari.

CAP. X.

LEges in republica, vt medicamenta, esse debent: atqui nec hæc multa aut varia probentur: non item illæ. Plato verissime: *Ὅτι παρ' οἷς πλεῖστοι νόμοι, καὶ δίκαι, ἐστὶ τῶν τόπων, καὶ βίῳι μοχθηροί: Quod ubi plurimæ leges, ibi et LITES, itemque MORES improbi.* Deus bone, quam rem tetigit! & vsus vbique gentium, aut temporum, hoc affirmabit. Maneamus in Romana republica. paucas ea initio habuit: paullo plures Decemviri addiderunt: & ita ad Principes fere mansit. Tunc sane plures: & à Iustiano plurimæ, quibus vtimur: *Lothario* Imperatore, cum diu siluissent, eas reducente. Nam Gallia, Hispania, Germania, earum ad id æui fere expertes erant. Receptæ igitur sunt: & quo fructu? Certe illo litium, nemo negauerit: quæ ex eo nimium quantum succreuerunt. Europam vide, & mentior, nisi maxima eius pars circa istas occupatur. Alij iudicant, alij instruunt, alij agunt, & , qui miserrimi sunt, eas habent. Bone *Lothari*, manes tui per me quiescant: sed rosæ aut lilia sepulchrum tuum non ornent, qui tot tricas & spinas nobis seuisisti. Nam quæ tam clara causa est, quæ non aliqua lege, lege? imo interpretatione (nam

& has admiffimus) obfcuretur? Quæ tam improba, cui non dent colorem? Ars enim facta eft Cauffidicina, & perite captare aut capere laudem habet. Atqui opus eft, inquit, multitudine: vt varij factorum euentuumque velut vultus & fpecies difcernantur. Nam fi pauca leges, quid an iudici libera pleraque relinquentur? feneftram fiue oftium ad iniquitatem pandemus? Non ego cenfeo: fed neque fic iudicem coerceri. Obfecro, quæ illa copia eft, quæ omnia comprehendat, aut diftinguat? Ipfum Iuftinianeum ius vide: hic deficit, & multa ex fimilitudine, aut obfcuris ex eo argumentis, iudicantur. Imo vbi copia, plus intricati erit: & femper argutia aut calumnia in finu aut recessu huius illiusque legis latet, & fe defendet. An non videmus cottidie? præter ius illud Romanum, Statuta & Decreta opidatim, pagatim, populatim habemus: claudimur vndique, & velut obfidemur, à legibus: at litium tamen copia, quanta non alio æuo, & controuerfiæ affidue fuper ipfo iure, aut querelæ. Pulcherrima Strabonis nota eft, & vel aureis litteris fignanda: *Zaleucum illum Thurijs olim PAVCAS & SIMPICES leges dediffe, fed fecutos, alias per fubtilitatem & nimiam curam addidiffe ex quo factum fit, vt celebres magis quam boni redderentur.* Additque dogma quantiuis pretijs: *Ευνομεία δ' γὰρ, ὅτις ἐν τοῖς νόμοις ἀπαντὰ φυλαττομείεις τὰ τ' οὐκοφαντῆς, ἀλλὰ τῶς εὐμαέροντας τοῖς ἀπλῶς κειμένοις: Bonis enim vt legibus, non qui omnes ijs fycophantias aut calumnias cauēt*

Lib. vi.

I. Lipsij monita

Excludunt, sed qui SIMPLICITER LATIS firmiter inhaerent. Oraculum est, oraculum. non multæ leges bonos mores, bonum ius faciunt: sed paucæ, fideliter seruatæ. Atqui interueniunt calumniæ. Quid igitur? quo fine iudex? quo fine Princeps est? ille vir bonus, & os Iustitiæ: iste potens, & uia ipsa lex, an non verbo vno decideret? Et da, quod alibi male: quid magni mali est? primum in re obscura, & in qua haud valde interfit, Titius an Seius vincat. Deinde (vèra dicam) in re parua: in agello, in prædiolo, in pecuniola: habeat, cui iudex donat. Absit tantum aperta iniquitas: neque aliter in maxima orbis parte hodie viuunt. Alterum in Platone, de Moribus malis palam verum. Improbitas huic Caussidicinæ adhæret: excipio semper eos, qui ex dignitate & veritate ius habent. Ecce, vbi lites. nonne discordia: nonne odia deinde iniuriæ. & sæpe cædes? Platonem iterum aduoco: Οὐκ εἰεῖ ἄν ποτε πολῖται φίλοι, ὅπως πολλὰ ἰμὲν δίκαια ἐν ἄλλῃ ἡλοῖς εἶεν, ἀλλ' ὅπως ὡς ὅτι μικρότατα καὶ ὀλίγιστα: Non fuerint concordēs vniquam aut interamantes ciues, vbi mutua multa lites iudiciales sunt, sed vbi ea BREVISSIMAE, ET AVCISSIMAE. Nota hæc vltima: vult non Paucas solum lites, sed Breues. Ego tecum: nunc vbi sumus? vna aliqua lis Metonis annum tenet. Fit inuolucris legum, fit sordibus aduocantium: & comperendinationes istæ ad quæstum & lucellum eunt. Per Symplegadas, nauigatur Colchos & aureum vellus. Quid iam in ipsis litigantibus? peruica-

v De Legib.

cia est, & saepe impostura, aut improbitas: *neque enim bona Conscientia* (ait scite Celsus) *sed victoria, litigantis est primum.* Enimvero nec publice sic expedit. nam quanta pars hominum in istis dedita? in scholis, in foris, in curijs: & pulchrius meliusque sit, in agricultura, in mercatu, in militia, & quæ maioribus nostris studia fuerent. Ut concludam (& satis fucos irritavi) Princeps lites minuatur, Princeps & leges minuatur, pro meo sensu. Ut imputata vitis late se spargit, & infructuosa est: sic Ius profecto illud vetus, & labruscas iam pro vuis gignit. *Iustinianus* ipse olim reformavit, & nonauit: ante eum *Theodosius*: post utrumque *Carolus Magnus*, & tum *Fridericus*. Imperatores: denique in Hispania rex *Alfonsus*. Quid Principibus hodie potentibus & magnis, non idem ius sit? habent, sumant. His Monitis robur ab exemplis etiam demus.

C. IULIUS *Cesar destinabat* (ait Suetonius) *ius Civile ad certum modum redigere, atque ex immensa diffusaque legum copia, OPTIMA queque ET NECESSARIA in paucissimos conferre libros.* Fata inuiderunt.

I.

VESPASIANVS, post bella ciuilia, cum *litium series ubique maiorem in modum excreuissent* (iterum Suetonius) *ipse sorte elegit, qui iudicia, quibus peragendis vix suffectura litigatorum et res videbatur, EXTRA ORDINEM diiudicarent, redigerentque ad BREVISSIMUM numerum.*

II.

Et vero extra ordinem sic cligi, vbi reformatione opus, vtile: fecitque IUSTINVS *Europa-*

III.

I. Lipsij monita

lates Imperator Byzantij. Cum enim ipse mor-
bido corpore esset, ac raro ius diceret: iniuria
& lites creuerant adeo vt pro desperata res pæ-
ne (Byzantij præsertim) videretur. Ecce a-
dit eum quidam, & ingenium operamque ob-
tulit ad coercendum, ea lege, vt ipse Præfectus
plena potestate in tempus certum esset. An-
nuit Imperator, sumit potestatis insulas, &
pro Tribunali sedet. ac primo accusatur ex
composito apud eum vnus ex ill'ustribus Sena-
tor, in Aula ipsa gratiofus: accusatur, spernit se
sistere. & contemptim. præter ipsum Tribunal,
in Aulam pergit. Pergit ex templo & Præfectus,
videt Principem in conuiuio, & ibidem hunc
reum. Nihil deterritus: *Imperator* inquit, *iuri*
dicendo Præfecturam à te habeo: & ab ipso te auxi-
lium & præsidium merito sperabam. Nunc quid? vi-
des his oculis homines palam iniurios, & legum non
fractores solum, sed spectatores aut illusores, in tua domo,
gratia, mensa esse. Itaque insignia hæc tibi habe irritæ
potestatis: ego abduco. Imperator mirari, & excita-
ri: Tu vero, inquit, quod es esto: & ius tuum vel in
me, quidni meos? exerce. Duc si peccauit, sequor: duc si-
quis hic alius, & sequetur, aut trahetur. Præfectus
iam animi erectior, oculos & manus in illum
Senatorem coniecit, per apparitores reniten-
tem etiam trahit: atque in iudicio conuictum
damnatumque. primum verberibus afficit. tum
& grandi pecunia mulctat. Hic ictus, qui tam
validum illum concusserat, multos terruit:
& in paucis diebus vim & vitam Iustitia re-
cepit.

Sed de ijs, qui lites aut leges minuere voluerunt, CAROLVS etiam *Nonus* in Gallia nuper fuit. is prurigini sistendæ, vectigal iudiciarium excogitavit, *Ut quicumque litem ordiretur, deponeret et dependeret in fiscum Regium duos aureos, recipiendos si iure litigasse indicatus esset: si aliter, omittendos.* Sed non diuturnum id fuit: & leue etiam remedium in grandia & vetera mala.

III.

Seuerius, & fortasse vtilius, illud IACOBI Aragonum regis, qui litibus & litigiosis semper infensum se præbuit: & ex ijs *Semenum Radam*, insignem & primarium ea ætate Iuriconsultum, quod eius argutia aut malitia multi se afflictos quererentur, Præuaricatoris lege postulatum, regni finibus eiecit.

V.

∞.CCC.
XXVI.

Quid GALEAGIVS Dux Mediolanensium? cum aliquoties audisset vafro ingenio *Causidicum* esse, qui lites ferere, & satas producere atque alere, etiam in liquido iure posset: hominem ad se accitum affatur. *Debeo, inquit, Pistori meo centum aureos. non lubet soluere: tu ecquid tueri me in iure, & rem protollere potes?* Annuit largiter, & Principi prompte se dedit: sed iste ei malum. Nam fraudis sic confessum, verbis prius increpitum, laqueo publice necari iussit.

VI.

Heu, percutiunt hæc aures rabularum! desino: si MAHVMETANVM siue *Turcicum* iudiciorum morem, & in ijs breuitatem, explicaro. Qui alium in ius vocat, ne lictorem quidem aut publicum apparitorem adhibet ad vadandum: sed i p se aduersarium adit, & coram testi-

VII.

I. Lipsij monita

bus ad Dei Iustitiam (sic loquuntur) vocat. Hic nec verbo refragari aufit, sed statim vna ad Iudicem siue *Cadium* suū eunt. Ille autem semper paratus, totum diem ante ædes, sub recto aliquo sedet, & copiam sui facit. Isti, nullo aduocato aut caussidico, quisque rem suam narrat: testes, si eos habent, adhibent: iudex, ibidem re pensitata, in hanc aut illam partem decedit. Quod postea aliud alleges, aut approbes, nihil est. arbor ea cecidit, releuari aut erigi ultra non potest. Quid? inquires, non interdum Iudices improbe, aut improbi: credo esse: sed in rebus humanis nihil sinceri est, & eligenda quæ minus noxæ habent.

DE IUSTITIA DIVINA.

Atque eam rebus interuenire.

CAP. XI.

PRincipi Iustitiam commendauimus: sed vt magis, discat à Deo interdum asseri, si quis violat, aut contemnit. Exempla mira, & supra fidem videantur, sed fidis, aut certe priscis, auctoribus scripta.

Friderico Aenobarbo Imperatore. Antistes Moguntinus fuit **HENRICVS**, vir pius, tranquillus, inanim rerum: & ideo Romæ accusatus vt ineptus siue inutilis mimeri, quod gerebat. Accessit *Arnoldus* qui postea in locum eius venit, & fertur ab ipso Henrico missus ad purgandum,

I.

∞ C

LIII I.

igni oleum addidisse: & purpuratorum quosdam patrum corrupisse, & in se vertisse. Eo ventum, ut Cardinales duo Moguntiam missi, de causis quæsiuerint, Henricum damnarint, abdicarint, Arnoldum illum subrogarint. Henricus patienter id ferens, hactenus questus est, ut diceret: *Iniuste iudicastis. appello igitur ad IESVM CHRISTVM, æquissimum iudicem, ibi me respondurum exhibebo, venite.* Illi ioco eludentes: *Cum precesseris, nos sequemur.* Profecto factum est. nam ille post annum fere & dimidium fato concessit: & rumore ad aures Cardinalium delato. iterum illudentes, *Ecce precessit, inquit, nos sequemur.* Secuti sunt, & vno die vterque subito obierunt. Addunt Annales de genere mortis, quæ filio: nec assensum huic narrationi firmiter etiam dono.

Firmius *Lamberto Schafnaburgensi*, egregio, ut illa tempora tulerunt, scriptori: qui narrat II.
∞.LIX.
Burchardum Episcopum Halberstadiensem iniquam diuitem cum *Abbate Herueldensi* fouisse, super decimis Saxonie, quas Episcopus monachis ereptum, sibi vindicatum manu magis, quam iure ibat. Neque spes aut ratio erat valenti aduersario resistendi: cum Abbas, paucis ante mortem diebus, Comitem Palatinum *Fridericum* ad se vocat, & extrema hæc mandata ferre Antistiti rogat: *Se quidem lite impari, lege meliorem, cedere: atque etiam vita cedere. sed Deum iudicem futurum, ad quem appellaret Pararent igitur se ambo, ut causam in Tribunali dicerent, ubi gratia & potentia spretis, sola Iustitia posset polleretque.*

I. Lipsij monita

Neque diu post Abbas ipse febris obiit, statimque Antistes, cum equum conscendere vellet, ut fulmine ictus, concidit: desuitque in vocibus, *Abripi se ad diuinum tribunal, ibi iudicandum.* Hæc mira quamquam, fidem merentur à tradentibus, & ex usu etiam vitæ est credi.

III.
ccc.
XIII.

Certissimum vero habetur, quod CLEMENTI Quinto Pontifici max. euenit, qui cum *Templarios*, cœtum religiosum, & diu bonum atque vtilem, Viennæ in concilio damnasset, & in sodales ferro atque igne passim vel animaduertisset, vel (ut alij) sæuisset: à pluribus eorum citatus ad Tribunal superum, paullo plus anno post obiit, quasi ad vadimonium obeundum à supremo Præatore arcessitus.

IIII.

Sub idem tempus (quod admirationem auget) in eadem causa PHILIPPVS rex Galliarum: cui bono damnationes illæ fuisse putabantur, opibus ad eum translatis & confiscatis. Si à casu, miremur: si à Deo, vereamur.

V.
ccc.
XII.

At res etiam nota, & cognominè prodita in FERDINANDO Quarto Hispaniarum rege, ipso illo æuo, si non anno. Bello & pace bonus habebatur, sed in iudicando præceps aut rigidus, & ad sæuitiam inclinare videbatur. Fuit ut *Carualij* duo fratres, *Petrus* & *Ioannes*, suspecti essent in occulta cæde *Benavidij*, primarij viri inter nobiles. Sed suspecti: neque testibus, aut aliis probationibus conuicti, neque crimen sane, vel in vinculis, passi. Tamen, ut rex erat, duci eos iubet, & de rupe alta præcipientes dari. Cùm id fit, clamant & vociferantur, *Innocentes se meri: & quoniam regis*

aures iustissima defensionis obstructa essent, sese, igitur ad summum Iudicem prouocare, & regi diem dicere, ab isto (qui sibi ultimus esset) trigesimum. Dicta nihil valuerunt, sententia tenuit: etiam ipsorum vadatio, nec tempore nec die fallax. Nam cum rex, animi securus, Alcaudetem in castra abiisset, contra Mauros: ibi morbo statim tentatus, sed leui, Giennium se contulit: atque ecce VII. Idus Septembris, id est, ipso trigesimo à supplicio die, in lecto exanimatus repertus est, in ipso ætatis flore, annos natus XXIII. menses nouem. Quis neget diuinum, aut Geniale aliquid, hic interuenisse, sed supremo Numine consciscente?

Discite Iustitiam moniti, & non temnere diuos.

DE CLEMENTIA.

Eam quoque Principi decoram utilemque esse.

CAP. XII.

DE CET sane magnos animos & fortunam lenitas: &, quod notes, non nisi in eos cadit. Barbari aut viles homines, vbi licentia adest, plerumque sæui sunt: mites in ea & moderati, ingenui sanguinis & stirpis. Sed quid? inquires: ad hanc ego Principes inuito, quæ aduersa Iustitiæ, & soluere eam videtur? Videtur: in re non facit, imo eundem vtraque finem & scopum habet. Iustitia scueritate & metu emendat: Clementia benignitate & remissione.

I. Lipsij monita

11. De cle.
cap. III.

Illam pœnam, hæc veniam dat: sed cum iudicio
utraque, & ubi debet, & addam, à quo debet.
Non enim quorumvis est Clementia, sed eo-
rum qui in suprema potestate constituti sunt,
& temperare aut flectere ex usu aliquo leges
possunt. Est, ut verbo dicam, Principum. Itaque
definitur à Seneca, *Clementia, lenitas superioris in
inferiorem, in constituendis pœnis. Ais, constituendis in*
parte verum est: sed adde & partem alteram, in
remittendis, nam & Clementia hoc solet. Sed est
superioris: & nihil pulchrius, ait idem Sophus, in
fastigio collocatis, quam multarum rerum veniã dare,
nullius petere. Quarum autem rerum? nec enim
omnium, & multas lex adstringit non resoluenda:
sed earum fere, quæ Principem ipsum tangunt,
ut sunt Iniuriæ, Calumniæ, Violentiæ: &
quæ alia meritam pœnã habeant, sed contentis
potestate, remittit & donat. Cogitat publicum
se parentem esse. ut autem priuati isti parentes
liberos peccantes sæpe castigant, interdum vir-
gas modo ostendunt, & metum incutiunt pro
pœna: sic ille facit, & faciendo sic emendat. Mi-
rum enim & varium ingenium hominum.
quosdam benignitas, & ex ea reuerentia, quos-
dam seueritas, & ex ea terror, meliores faciunt:
Princeps utitur omnibus, ad dictum hunc usum.
Est & communiter illud dogma verissimum:
Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis: &
in domo mea ac familia sum expertus. Plura
super hac Virtute liceat: sed pudor sit post Se-
necam, cuius aurei libelli duo, & Principibus
merito legendi, satis eam reuelant. Nos Exempla,

pro more, demus: & quam multa ea sunt? & nemo magnus laudatusque Princeps sine istis.

Sed agmen ducat diuinus ille dux, MOSES. Qui cum populum ex *Agypto* cælesti voce & monito, claris miraculis adstipulantibus, eduxisset. isti tamen idem idem ingrati, refractarij, rebelles erant. Nunc carnem, nunc panem aut aquam petebant: & ita petebant, vt voces proteruas, & pœne lapides ac manus in illum mitterent: sed tamen illa, & veniam etiam dedit. Nec vulgum modo procacem habuit: etiam proceres, etiam proximos. & ecce *Aaron* frater, & soror *Maria*, in mitissimum virum insurrexere: qua causa? priuata, & leui, quod *Æthiopis* sam quæ animo eius collibita esset, vxorem duxisset. *An huic soli*, inquebant *Dominus locutus est: nonne & nos caelestem vocem auribus his accepimus?* Et iã se *Mosi* nõ opponebant solũ, sed æquabãt: cũ *Deus pro viro mitissimo super omnes homines* (ita Scriptura appellat) iratus est, & *Mariã* vitiligine ac lepra subito percussit. Quæ sic cũ fratre ad sanitatẽ mentis reuerã, ad *Mosem* respexerunt, ille ad *Deum*: & post septem dies, precibus eius sincera puraque à morbo apparuit. Quid plures seditiones enumerem? fuere enim plures: sed *Moses* ille semper in mansuetudine constans, vsque eo amans & ignoscens suorum, vt *Dei* iram vel hac voce sedaret, *Dele me*, inquit, *de libro vita, potius quam ut hos tollas*. O vere diuine vir! non nisi ab æthereo Spiritu hic spiritus: & venerari magis in hac parte te fas, quã imitari.

Tamen & *DAVID* imitatus est: quis? ille

I.

II.

I. Lipsij monita

quoque Deo & cælo plenus. qui, cum *Absalomus* filius fratrem *Ammonem* proterue in conuiuio interfecisset, & triennio apud auum maternum in Syria exulasset, fractus & misertus reuocauit. Quid tamen? ille à scelere ad scelus maius, quasi gradu facto, properat, & regno patrem pellit: vita quoque, si potuisset. David arma necessaria capit, *Joabum* Præfectum militiæ cum dilectis viris in illum mittit. sed cum mandato, *Seruate mihi puerum Absalomum*. A deo nec in iram, nec in vindictam exarserat, vt tunc quoque, cum ambiguo euentu arma caperet, sollicitus de venia magis, quam de victoria esset. At Deus pro illo exarsit & vindicauit, & filius non filius interfectus est: scis quam inuito & dolente? Luctus eius in publico, & istæ voces: *Fili mi Absalome, Absalome fili mi! quis mihi tribuat, vt ego moriar pro te Absalome fili mi, fili mi Absalome?* Proh superi! vbi Orientales vos Reges, & hodie Turcici estis, qui patres, liberos, fratres interficitis, prompti libentesque pro regno? iste nec insidiatorem sceptri & vitæ, vita vult exutum: & exutum veris lacrimis luget.

III.

Exempla hæc pæne supra hominem: at nostræ sortis PERICLES fuit, qui morti iam vicinus, & spiritu ac vita abeunte, cum amicos assidentes queri & lamentari audiret, atque alium prudentiam, eloquentiam, victorias, alium alia laudare: ille modice erecto capite, *Et quid hoc est?* inquit: *aut parua aut fortuita laudatis: at illud maximum omittitis, quod nemo mea opera pullam vestem sumpsit.* Mirum iudicium! hoc vir ille magnis

in summis suis laudibus ponebat, quod comis in omnes & humanus, numquam acerbitatem aut vindictam exercuisset. Maeste Pericles! vel hoc nomine cognomen *Olimpij* meruisti: qui sic extra istos turbidos affectus, ut nulla non dicam crudelitas, sed asperitas, mentem tuam obnubilarit.

IIII.

PHILIPPVS Macedo, non maior Alexandro: sed fortasse melior, & certe moderatior: is, inquam, Philippus famam & immortalitatem vel sola hac virtute meruit. Amici stomachabantur & deferebant, quod Peloponnesij tot beneficiis affecti, criminarentur eum, atque adeo ludis Olympicis exhiberent: ille in iocum rem vertit, & *Quid ergo, inquit, facient, si læsi à nobis fuerint?* Idem, suadentibus, ut seuerius paullo cum Atheniensibus ageret palam ingratis: *Nihil agitis, inquit: an ego qui ad gloriam omnia refero, theatrum glorie mea euertam?* Sciebat Athenienses ingenio & stilo valere: eoque (etsi alibi humanissimus) hic magis esse voluit, ut hanc quoque materiem & amandi & prædicandi præberet. At illud in hoc ipso incredibile non clementiæ, sed & patientiæ. quod cum iidem Athenienses legatos super aliqua re ad eum misissent, atque ipse benigne audisset atque indulisset, dimittens, pro cumulo adiecit, *Ecqua alia in re gratificari iis posset?* Hic Demochares è legatis, *Ita vero, inquit, si te ipse suspenderit.* Hem, vocem & conuicium importunum, & ut rem dicam, flagro aut cruce dignum! Itaque amici & adstantes exarse-

I. Lipsij monita

rant: sed compescuit se & illos Philippus, ac Therfitem illam nulla vel re, vel voce acerbiorē, læsum dimisit. Tantum hoc ad legatos alios, *Nunciate Atheniensibus, impotentiores esse qui ista dicunt, quam qui dicta comiter audiunt.*

v.

Ad Romanos flecto. inter quos M. MARCELLVS qui Syraculas cepit, iam tum cum cepit, clementissimi animi signa, in medio furore Martis, misit. Parci ciuibus, qua potuit, iussit: edicto, Nequis liberum corpus, manu, ferro, stupro violaret, seruitia modo & pecuniæ prædæ essent. Sed vel sic cum multa læuitiæ aut libidinis exempla editum iri videret, vt in vrbe per vim capta, conscendisse editum locum dicitur, & subiecta ea oculis, catum eius, paullo ante sic florentis, humentibus illis defleuisse. Priuatim etiam cum de *Archimede* eiusque ingenio audisset, & vidisset, mandauit incolumen seruari, & curæ hoc omnes haberent. Non mirum in rudi adhuc æuo, & Romanis ad artes istas parum factis? Sed mandauit, etsi frustra. nam miles discurrens, cum Archimedem reperisset in puluere figuras describentem, & tota mente illuc versa ignarum publici fati, interrogat gladio super caput inuento, *Quis tu?* Ille nihil, nisi puluerem suum manibus tegens, & *Oro ne turba*, inquit. Ita miles indignatus, & contemni ratus, occidit. Hæc in Sicilia, & victoria, post ipsam ista. Siculi parum grati, & ab inimicis eius impulsī, questum ad Senatum super eo venerunt, scilicet alienas etiam iniurias adscripturi. Consul tum erat, & collega *Valerius*

Leuinus

Lainius forte in Senatu non erat. Itaque facile ei turbare aut disturbare rem & homines, & irritos illusosque dimittere. Non fecit, & audiri voluit, sed cum collega aduenisset: sedit in subselliis inferioribus, & finita accusatione, cū Senatus illos facessere iuberet, ille vero retinēdos censuit, & ut suæ quoque defensionī, non ut partes, sed velut iudices interessent. Quā absoluta, excessit curia, ut liberius sententiæ dicerentur: sed quid opus? clara eius innocentia, istorum impudentia omnibus, atque etiam ipsis fuit. Nam statim è partibus in fautores se transferunt, fiunt supplices, atque adeo Patronum illum Siciliae adoptant: & suscepit, tam bona fide, ut presentium oblitus, aliis super alia beneficiis exornaret.

VI;

M. etiam **BIBULVS**, etsi fortuna parum attollente aut prospera semper usus, tamen virtute & hac animi clementia, excelluit. Duos filios præstantissimæ indolis, cum in Syria Proconsul ipse ageret, Gabiniani milites in Ægypto per sæuitiam an proteruam, interfecerant. Eos *Cleopatra* regina, iram iustam magnatis viri verita, comprehensos ad ipsum misit, arbitrio scilicet eius puniendos: at ille, etsi in recenti dolore, patrem, & aliquis dixerit, hominem exiit, ut humanitatem retineret, ac seposita omni ultione, eosdem ad *Cleopatram* intactos remisit, vindicare potuisse contentus.

VII;

Quem autem *Bibulo* adiungam? veterem collegam, **IULIUM CÆSAREM**: in omni quidem vita & proposito hostes, sed in hac virtute

I. Lipsij monita

geminos, nisi quod copia vincit, qui omnes vicit. Ecce iam adolescens, in freto illo æui, quam sustinuit se & moderatus est? Captus à piratis, iurauerat sapius, se cruci omnes suffixurum, si in potestatem redegisset. Redegit, sed tamen æstuat, Homines crucifigat? crudele erat. Remittat? religio adstringebat. In hac pugna naturæ & fidei, clementia viam repperit: & iugulari prius iussit, deinde suffigi. Item sub hoc æui. *Cornelius Phagita* quidam fuit, ex affeclis & emissariis Sullæ, homo nequam & ad bonorum cædem aut pericula factus. Is latitantem in civili dissidio *Cæsarem*, tamquam Marianarum partium acriter & sagaciter indagarat, & subinde mutantem latebras ægre, * pretio accepto, dimiserat: huic tamen in mutatione temporum, cum posset, fortasse & deberet, nocere numquam sustinuit. plane quasi post nimbum & tempestates, non *Solo* non *Austro* ultra offensus. Ista priuatus aut impotens fecit: quid in imperiis? mitior seipso illo priuato. Initio bellorum civilium, cum quæri terror & adhiberi consilio solet, ad reprimendum aut reducendum: ipse diuersissima via veniam, libertatem, vitam omnibus non dabat solum, sed vltro offerebat. *Corsinij* quid enenerit, dignum memorari. Tenebat hoc opidum *L. Domitius*, vetus & acer eius inimicus, cum cohortibus triginta. Inerant Senatores plurimi, equites Romani, & flos aut robur Pompeianarum partium. Ipse obsedit: milites vim non expectarunt, sed inclinatis in *Cæsarem* animis,

* Duorum
talëtorum.

transire ad illum, dedere duces & opidum parant: & iam colloquia erant. Domitius sibi prætimeus, & ex conscientia diffidens, vitam ponere suo, quam Cæsaris, arbitrio (heu, quam ignarus eius animi!) elegit. Itaque seruum medicum aduocat, iubet venenum sibi dari. *Quid deliberas?* inquit: *dominus rogo, & armatus rogo.* Seruus quasi paruit, sed altu facinus discussit. nam soporem ei temperat pro veneno, & filio mox indicauit. Præuidebat scilicet futurum, vt hominem pæniteret præcipitis consilij, maxime si spes veniæ à Cæsare esset. Atque ea statim affulsit. Nā ille vir omnes honestiores ad se in castra vocauit, benigne affatus est, ad pacem & pacata consilia hortatus, dimisit cum rebus incolumes: & quo? stultitiam rideat aliquis: pletrosque iterum ad Pompeium. Sed hæc illorum, non Cæsaris culpa. Domitius interea cum audisset, atque experrectus esset, torqueri & angī de veneno: donec famulus metum discussit, rem aperuit. atque ille quoque recta ad Cæsarem, vitam, libertatem, pecuniam recepit. Eodem bello, in Hispania ad Ilerdam, cum hostes ad pacis necessitatem adēgisset, & iam conditiones ferrentur, milites iermones & conuiuia miscerent, & ex binis castris vna facta essent: en *Tetricus* & *Ascanius*, Pompeiani duces, subita pænitiētia, an perfidia, arma capiunt, Iulianos inuadunt, occidunt: ipse, cum facinus reponere posset, & Pompeianos detinere vel item occidere, illorum dis-

I. Lipsij monita

similis, sui similis, summa diligentia conquirit omnes iussit, & remitti. In ipsa acie Pharsalica, medio ardore pugnae, ita vincere voluit, ut perdere timuerit & vox eius obequitantis passim excepta, *Parce civibus*. Atqui non fecit, inquit. Imo ille fide optima: nisi in acie, nisi resistens, nemo occisus est: & servare promptior, quam illi servari. O inauditam, nec nisi caelestem, clementiam! è tanto numero, tam pertinacium aduersariorum, non nisi tres (*L. Afranius, Faustus Sylla, L. Caesar*) interfecti post aciem, eius iussu siue permissu reperiuntur: atque insani & crudeles in eum, & venia, quam ante impetrauerant, iterata rebellione, corrupta. Omnibus etiam suae partis nominatim unum, quem vellent, servare & excipere ex hostibus concessit: denique tandem vno Edicto, etiam quibus nondum ignouerat, redire in Italiam, ad opes, honores, imperia, permisit. In ipsius Pompeij morte, qui alieno scelere & invidia ceciderat, tantum à gaudio aut insultatione abfuit, ut lacrimas non tenuerit: & auersus homicidas, bello etiam mox persecutus sit, & caede ac sanguine manibus illius parentarit. Quin & memoriam statuasque eius, disiectas à plebe, restitui iussit: cauilemur aut interpretemur, ut volumus, magno animo, & (ut ego censeo) vere miti & clementi. Verba eius ex epistola quadam ad *Oppium & Balbum* notavi & amaui, ista: *Gaudeo me hercules, vos significare litteris, quam valde probetis ea quae apud Cornificium sunt gesta. Consilio vestro utar libenter, &*

hoc libentius, quod mea sponte facere constitueram, ut quam lenissimum me praberem, & Pompeium darem operam ut reconciliarem. Tentemus hoc modo, si possimus, omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria uti. Hac noua sit ratio vincendi, ut misericordia & liberalitate nos muniamus. Ex pectore sunt ista verba, & familiariter apud homines familiarissimos prolata. Ego te Cætar, ob alia tua & causas belli, non nimis amo: in ipso bello, & ob hanc clementiam, inter heroes numero, & meo calculo, hac quidem re **D I V V S** esto.

Aliquid ab hac stirpe aut multum traxit **VIII.**
OCTAVIANVS CÆSAR, adoptione filius, sanguine eius nepos. Is in republica varium clementiæ specimen dedit, adeo ut in theatro cum recitaretur *O dominum equum & bonum!* vniuersi oculos ad ipsum referrent, & voce gestuque cōprobarent. Sed in priuata etiã vita (vbi natura maxime apparet, nec gloriam aut sermonem sibi proponit) præbuit insignita exempla. Ut in *Diomede* seruo suo dispensatore, qui, cum vna ambularent, & repente ferus aper in eos incurreret, ipse dominum obiiciens, manibusque propellens, post eum latuit. Atque Augustus quidem fato, aut animo suo, seruatus est, sed & hunc nihil læsit, timori potius factū, quam noxæ adscribens. Idem, cum in Hispania *Corocotta* quidam famosus latro esset, & paci publicæ ac priuati diu infestus, præmium proposuit, si quis hominem viuum adduxisset, * *decies sestertium*. At ille, spe euadendi

* **XXV. M.**
Philippi-
cum.

I. Lipsij monita

ante latendi abscessa, magno animo ad Cæsarem ultro venit: & *Quæstus tibi Corocotta*, inquit, *ecce adsum: facies, quod voles, huic capiti.* Cæsar ira omni deposita, & memoria tot facinorum, non solum ignouit ei, sed & præmium promissum (quia Corocotta Corocottam stiterat) appendit. Sed superat priora, hoc de *M. Bruto*: cuius statua ærea, adfabre facta Mediolani erat: credo monumentum virtutis & modestiæ, qua Gallia illi Cisalpina, sub Cæsare, præfuerat. Hanc, diu post, transiens Augustus conspexit, & represso gradu substitit: vocauitque coram omnibus ad se magistratus, quasi in regnum: & cum venissent, *Quid vos?* inquit, *inimici nostri estis? & hostes meos apud vos habetis.* Illi timidi, nec gnari quo accusatio spectaret, negare, & mutuo sese intueri. Cæsar iterum, ostensa statua: *Nonne hic ille est meus hostis?* Tum vero illi serio trepidare, & mussitare: at Cæsar arridens, laudare etiam eos benigno vultu & verbis cœpit, quod iudicium aut animum cum fortuna non mutarent: & vt talis viri statua maneret, porro præcepit. Duplex clementia. Scia defunctum Brutum, cuius memoriam honorat, & in Mediolanenses, qui rigide interpretantibus deliquisse in maiestatem Principis videbantur.

IX. An dignus est, qui inter hæc nomina locum habeat NERO CÆSAR? monstrum crudele, tetrum, sed vna voce meritum clementissimis accenseri. Initio imperij, cum duo milites deliquissent, & morte puniendi viderentur,

Burrhus Præfectus Prætorio, chartam de more ad Imperatorem tulit, ut is subscriberet & mortem, & causam *Nero* allatam aliquoties reiecit, & distulit: tandem cum repeteret & instaret *Burrhus*, nec ultra esset effugium, tristis accepit, & cum hac voce: *Quam vellem nescire litteras!* O dictum magnæ, utinam diuturnæ, lenitatis! O dictum, quod laudes magni *Seneca* illius meruit, & libros *De clementia* expressit! Amemus laudemusque, vel hoc nomine.

Diuersi ab isto vterque **VESPASIANVS**, pater & filius: qui ante Principatum & sub initia, multo sæuitiæ & luxuriæ rumore, in ipso mutati in melius fuerunt. Patris quidem quanta benignitas? qui & *Vitelij* hostis sui filiam (adeo stirpem ex eanon veritus) splendidissime mariauit, dotaui etiam & instruxit. Atque idem, cum sub *Nerone* interdicta ei aula esset, trepidusque abiret, accurrit quidam ex Admissionalibus, qui aspere eum compellans, & simul expellens, *abire Morbouiam* iussit. Hunc postea, & Princeps iam vitæ suæ anxium & deprecantem, non nisi ioco aspersit, & pariter *abire Morbouiam* totidem verbis iussit. Denique communiter hoc de illo *Tranquillus*: *Neque cade cuiusquam vmquam latatus est, iustis supplicis illacrimauit etiam & ingemuit.*

At filius **TITVS**, amor & delicia generis humani, nil nisi bonitas & lenitas. Pontificatum maximum ideo se capere professus est, ut in summo sacerdotio, puras à sanguine manus seruariet: & re præstitit. *Nec auctor posthac* (verba

X.

XI.

I. Lipsij monita

Suetonij) cuiusquam necis, vel conscius quamuis in-
terdum vlciscendi causa non deesset, sed PERITVRVM
SE POTIVS, QVAM PERDITVRVM adiu-
rans. Duos patricij generis, conuictos in affe-
ctatione Imperij, satis habuit verbis monere,
vt desisterent. Principatus fato dari: à se siquid aliud
vellent, peterent impetrarentque. Et statim etiam ad
alterius matrem, quæ procul agebat, ne tristio-
re nuncio percelleretur, cursores suos misit,
qui & periculum filij nunciarent, & salutem.
Fratrem *Domitianum* ex professo insidiantem, &
exercitus in eum sollicitantem, nulla re læsit
aut minuit: imo precibus sæpe egit, mutuo in
se animo esse vellet, & confortem successorem-
que imperij nihilo secius semper nominavit.
Non fregit improbum. veneno eius paullo
post periit, cum publico generis humani
damno.

XII.

CAROLVS VERO MAGNVS inter nostros (nam
ad propiora veniendum est) gloriam & gratiam
hac quoque virtute collegit. *Pipinus* eius filius
in patrem coniurauerat, res clara erat, ignouit:
fecit iterum, ignouit: at ne tertium tamen tam
lubrica mens laboretur, adstringendum reli-
gione censuit, & monachum eum fecit. D-
plici beneficio, & veniæ, & vitæ ad melius re-
gnum ostensæ, Peccauit in eum & filia, sed ridi-
cula narratio est, tamen expromenda. Erat *Egin-
hartus* in aula *Carolo* ab Epistolis, vir, vt illo æuo,
doctus & prudens, sed non in Amorem. Con-
cepit eum in Domini sui filiam, etsi impar erat,
& ipsa vicissim arsit. Restinxerunt, vt solent

amātes furtiua sui copia & cōgressu, qui aliquā-
 diu latuit: donec hiemante quadā nocte, cum in
 secretiore cubiculo *Eginhartus* fuisset. & sub ip-
 sam lucem exire vellet, videt multam niuem ce-
 cidisse. Hæret, & timet ne à vestigijs deprehen-
 datur vir in gynæceo fuisse. Consilio & astu
 subuenit amica, & illum in humeros sublatum
 & pendentem, dulce onus, aliquamdiu tulit.
 Ecce (ô sortem iniquam pariter, & æquam!) vi-
 det hoc casu *Carolus*, & cum dolore suo & risu
 simul vtrumque bene notat. Dissimulat, die
 pleno conuentum Principum virorum habet,
 narratiocosum & fœdum factum: rogatq; (sed
 nomina tacuit) famulus qui sic in dominum,
 filia quæ in patrem peccasset, qua pœna digni
 viderentur? Illi, *Mortis*, respondent. Tum igitur
 vtrumque aduocat, & coram se sistit. *En*, inquit,
isti sunt qui peccarunt. Tu Eginharte, tu filia, qui ausi
hoc estis? Nec negandi locus est: me inspectorem, accusa-
torem, iudicem, vindicem habetis. Quid meruistis? isti
dixerunt, Mortem: sed & animus vester vobis idem
dicer. Tamen. mitem tu Dominum, tu Patrem videte:
ignoscimus, hac lege quam dicam. Eginharte hęc tuam
latricem uxorem duces: concordetis estote, & mutuuum
deinceps quoque inter vos ferte. Dixerat, illi à sum-
 mo metu in summum gaudium translati, grates
 agunt, gratulationes accipiunt: *Carolus* in gloria
 est, isti in fama.

Nec nimis seuerum est, quod addam. CA-
 ZIMIRVS erat Dux Sendomiriensium, potens
 Princeps, idemque postea rex Polanorum. Vi-
 sum illi aliquando fuit tempus ludo fallere, &

I. Lipsij monita

domesticum quendam suum, *Joannem Conarium* Equitem, ad aleam vocat. Ille paret, ludunt, alternat fortuna: & tandem cum multa nox esset, atque incaluisset, placuit vno iactu de tota summa decidere. Is felix *Cazimiro* fuit: & pecuniam totam ad se attraxit. Indignatus *Joannes*, & forti suæ iratus, per calorem Principem inuadit, & fortiter os eius depalmat. Clamor & ira omnium, famulus Dominum, eques hunc Principem? Capitale erat: sed beneficio noctis elabitur, & mane tamen captus reducitur, & *Cazimiro* sinitur puniendus. Ille re bene considerata, in prudentem hunc sermonem erupit: *Amici, iste minus, quam ego, peccauit: imo quidquid peccatum est, est meum. Calor & subita ira (cui nec sapientes semper pares sunt) transuersum eum egit, & mentem ac manum mouit: ego causam cur præbui? cur oblitus conditionis & dignitatis meæ, quasi cum pari lusi? Imo tu Ioannes, non veniam à me solum, sed gratiam accipe. utili castigatione me docuisti, nequid in posterum indignum Principe committam, & intra decori ac grauitatis metas me sistam.* Ita dixit, fecitque. Ô clementiam, Ô patientiam, Ô prudentiam! omnes hæ virtutes concurrunt, sed primas tamen prima, me iudice, ferat.

XIIII. At in *LVDOVICO Duodecimo*, Gallix rege, spectabilis eadem virtus fuit. Presserat eum *Carolus Octauus*, rex, vt heredem proximum: & qui doleret prolem, sibi non esse. Ita presserat, vt in custodiam etiam daret, & vitæ suæ parum securus videretur: plerisque procerum & vulgi pro præsentis fortuna stantibus, & aduer-

fantibus, certe auersantibus infelicem. Interea Deus in occulto alia destinat: *Carolus* subito tollit, hunc ad regnum euehit: attonitis multis, & vultum sermonemque mutantibus, & ad gratiam noui regis se acclinantibus. Erant etiam qui superbiebant, constantes antea in eius cultu aut obsequio: è quibus vnus magna fiducia ad eum accedit, & bona petit ciuis cuiusdam Aurelianensis, qui tristi illo tempore inter accerrimos Ludouici hostes fuerat. Hic rex, animo plane regio, effatur: *Tu vero aliud à me pete, & meritis tuis gratia erit. De isto, omite: nam rex Gallia* (verba eius sunt) *non exsequitur iniurias Ducis Aurelianensis.* Optime. Dux enim antea, cum hoc titulo, fuerat: & significabat argute, dignitatem se, atque etiam affectus cum ea mutasse. Ille vero eadem magnitudine animi (mater hæc semper Clementiæ) edixit publice: *Habiturum se eosdem consiliarios cum defuncto rege, ministros, stipatores, eodemque honore & salario.* Deus bone, eosdem cum illo sic infesto, & iniquo? Fiducia virtutis hoc facit: & præstari sibi spondet, quæ scit deberi.

Tempora confunderet liceat, sed re eadem. Quam enim geminū est, quod olim HADRIANVS Imperator cuidam, qui ante imperium inimicitias secum gesserat? Ille accurrit trepidus, & vix verba ad preces reperiens: cum statim Hadrianus: *Euasisti,* inquit. Benigne simul, & acute. *Perieras,* inquit, *si pares contendissemus: nunc superior omitto, & potentiam meam, non nisi beneficio, ostendo.*

XV.

I. Lipsij monita

XVI.

Te autem ALPHONSE silebo: qui totus bonitas & beneficentia, *Titum* nobis, sed diuturnum, representasti. Obsidebas Caietam, pertinaciter in te rebellem. constabat obsessos inopia com meatuum premi: atque ipsi hoc facti, senes, pueros, faminas, & inutilem omnem turbam emittebant. Agitatum in consilio, vt rejicerentur & reprimerentur: dedendam enim ita mox urbem. ille misertus, emitti eos maluit, & diutius assidere. Sed cum nec potitus ea esset, quidam ausi obijcere, *Nisi tu illos emisisses, urbs iam tua jisset*: ille constanter respondit, *At mihi pluris tot hominum incolumitas est, quam centum Caieta.* Tamen nec ea diu defuit: & ciues tam insigni virtute moniti & resipiscentes ultro se ei tradiderunt. Simile in *Antonium Caldoram*, potentissimum regni Neapolitani, & peruicacem hostem. Is praelio deinde magno victus, itemque captus: cum omnes suaderent de tollendo importuno homine, & Aragonijs semper infesto: vnus restitit, atque adeo non vita solum, sed omnibus bonis redonauit. Quin & supellectilem atque instrumentum eius, magnæ elegantia & pretij, quod in manibus habebat, totum vxori eius dedit: vnica modo patera cristallina sibi asseruata. Hæc facta viri, & consonæ item voces. Interrogatus, *Cur erga omnes, etiam malos, ita lenis esset? Quia*, inquit, *bonos iustitia conciliat, malos clementia.* Iterum, cum de nimia eius lenitate quererentur ministri, nec decere Principem: *Quid ergo?* inquit, *vultis vrsos ac leones regnare? Nã hominum Clementia, belluarum Feritas est propria,*

Vera dixit. quo quis maior, & magis, vt sic dicam, homo est, hoc virtuti huic pronior, quæ & *Humanitas* ideo est dicta.

D E F I D E.

Hanc quoque Principi conuenientem, vel necessariam potius haberi.

C A P. XIII.

Post Iustitiam & Clementiam, Fidem commendamus: hanc quidem ex Iustitia natam. Quid enim magis ea dicat, quam promissa præstanda? Et qui non facit, non solum iniustum, sed ignauū merito habeamus. Qui enim fallit & decipit, eo facit quia potentia aut viribus minus fudit: conatur igitur fidei specie circūuenire, & hanc vilitati suæ præteredit, ostentandā nō seruandā. Turpe, & sublimi omni animo indignum. Imo & natura abhorremus. pueros vide. Mendaciū inter prima probra obijciūt, & quamquam leuitate quadam assumunt, tamen iudicij insita rectitudine damnant. Admiranda Dei prouidentia, virtutes animo inferentis, sine quibus vita & societas stare ægre possit: quod in Iustitia, & Fide, palam videmus. Tolle istam, aut minue: raptus, cædes, bella erunt: atque hæc, nullo fœdere aut pace terminanda. Quid enim adstringet? Cole igitur, ô Princeps, *venerabile hoc Fidei numen, quæ dexteram suam, certissimum* Valer. Max vi. 1.
 SALVTIS HVMANÆ PIGNVS *ostentat.* cap. 6.

I. Lipsij monita

tuam, si non dicam bonus, sed magnus & felix esse exoptas. Hoc enim quoque ab eadem Providentia, quod callidi isti & impostores, quantumvis subtilibus consilijs, rati o aut numquam ad potentiam perueniunt: aut si, in ea, non sunt firmi. At aliter in candidis ingenuisque mentibus, qui Deum, qui fidem reuerentur: hi cresunt, florent, & perseverant, cœlesti favore prosequente & attollente. Q. Marcius hoc bene, apud Liuium: **FAVERE PIETATI FIDEI-QUE deos, per qua populus Romanus ad tantum fastigij venerit.** Bene, & opportune ad Persem regem, qui spem in astu & fallacijs ponebat, fœderum parum constans. Utilitas igitur fidem approbat: & vel noxa à Perfidia possit deterrere. Nam, vt sapientissime Homerus:

Lib.
XLIII.

Iliad. δ.

Ου μὲρ πὼς ἄλιον πέλει ὄρκιον, αἶμα' τε
ἀρνῶν,

Σποδὰί τ' ἀκρητοί, καὶ δεξιῶν ἡς ἐπέπιθ-
ῶν.

Εἰπερ γὰρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέ-
λεσσαν,

Ἐκ τε καὶ ὄψιν τελεῖ σὺν τε μεγάλῳ ἀπέ-
τισσαν

Σιωπῆσι κεφαλῆσιν γυνοῦσιν τε, καὶ τε-
κέεσσιν:

*At non irritum erit iurandum, & fœdera pacta
Sanguine, nec dextra, quis credere suadebamur.*

*Nam quamquam Deus haud pœnas in tēpore sumit,
At post sumet: & hi magno, mihi crede, rependens
Ipse, atque uxores, & dulcia pignora, nati.*

Audis vere vatem. Semper mala Fides pœnas

Statim aut postea, in violatoribus, aut sanguine eorum. luit. Et vis presentis aliqua commodi specie adherere? fuge: nam & Fama sic te fugiet. & quisquis vel hanc amat, Fidem amet. Cuius multa vel testimonia sunt, vel Exempla.

I.

ÆGYPTIIS quidem (& apud priscos illos multa præclara inuenio) lex fuit, recitante Diodoro: *Periuri capite puniuntor. quia duplici scelere obstricti, & Pietatem in Deos violant, & Fidem inter homines tollunt*, MAXIMUM VINCVLVM SOCIETATIS. Recte de Pietate. quis enim perfidus, non & Dei numen, & aduocatum nomen, spernit?

II.

AGESILAI Spartani regis factum & dictum subiungam. qui cum exercitum in Asiam traiecisset contra regem Persarum: *Tissaphernes* summus Satrapa, viribus imparem se videns, & celeritate præuentum, fallere per speciem fidei quæ fuit. Itaque de inducijs cum Agesilao egit, ad simulans operam interea se daturum, vt Rex cum Spartanis componeret. Dedit *Agesilaus* trimestres. quas ipse quidem optima fide seruaui: at alter copias cogere, loca munire, & bellum summa vi comparare. Quod vbi Laco sensit, & monitus est: nihil moueri. imo multum in eo sibi profici dicebat, quod *Tissaphernes* suo periurio & homines alienaret, & Deos redderet iratos. Vtrumque in se aliter esse. quod & milites fidentiores redderentur, Deorum ope fisci: & homines amiciores qui ijs fere studerent, quos conseruare fidem viderent. Et res atque exitus ita fuit.

III.

Ex eadem Græcia fuit ANDRONICVS quidam à *Demetrio* rege præfectus Tyro. Cum autem *Demetrius* graui prælio victus à *Ptolomæo* esset: iste loca & regiones passim inuadebat atque occupabat, destitutus scilicet omni spe auxiliij. In aliorum ignauia aut perfidia, constans mansit *Andronicus*, & aduentanti *Ptolomæo*, atque inuitanti, fortiter restitit: donec à militibus, seditione mota, desertus & vrbe eiectus est. Venitque in *Ptolomæi* manus. qui nihil vt in hostem & pertinacem fecit, sed fidem illam ipsam admiratus, quam oderat, donis cumulauit, & in cohortem amicorum transcripsit.

XIII.

Apud Romanos plura & fortiora exempla. Primum communiter in ipso SENATU, aut POPULO. veluti, obsidione vrbis à *Porſena*, cum pax iam coisset, & datis vtriusque sexus obsidibus firmata esset: virgines, duce *Clælia*, transmissa *Tiberi*, hostibus se eripuerunt, & Romanis suis restituerunt. Poterat excusatio esse, & qui in custodia habentur, fallere posse custodes: sed noluit Senatus, & bona ac vere prisca fide censuit obsides remittēdos. Iterum. *Faliscorum* ciuitas aliquoties rebellis, dedere se tandem *Q. Lætatio* Consuli coacta est. in quam cum sæuire populus Romanus cuperet, & asperrimus consulere: doctus à *Papirio*, Faliscos non potestati, sed fidei se Romanæ commisisse: statim destitit, & verbuli religione motus, iram omnem impetumque deposuit. Quam longe illi à cauillis, quos mala calliditas semper reperit? Romani etiam CONSULES, bello Punico primo,

primo, speciose hac fide se ostentarunt. Victa erat circa Siciliam magna Punica classis, fractique duces consilia pacis agitabant. Sed ex iis *Amilcar*, negabat ire se ad Romanos, ne eodem exemplo sibi catenæ iniicerentur, quo ab ipsis *Cornelio Asina* Consuli fuissent nuper iniectæ. Sed *Hanno* melior Romani ingenij morisque æstimator, dixit fidenter se iturum, & iuit. Verba fecit, & facienti Tribunus militum qui circa Tribunal adstabat dixit, *Nonne tibi merito eueniat, quod Cornelio factum?* Consules statim Tribuno tacere iusso, *Isto te,* inquit, *metu Hanno fides ciuitatis nostræ liberat.* Verba grauiora, verba veracia: & quanta gloria, nec speciem violandæ fidei dare voluisse.

Quod & *P. Scipio Africanus* fecit. qui capta naue Carthaginensium, in qua multi illustresque viri vehebantur; illi ad effugium commenti subito sunt, Legatos se ad eum venisse. Apparebat mendacium, & argui poterat: sed magno Romanoque animo maluit decipi fidem suam, quam accusari. Idem Carthagine iam obsessa, cum fessi malis legatos pro pace in urbem misissent, atque interea naues Romanas & commentum diriperent, contra fœdus *Scipio* nihil armis etiam tentans, suos Legatos in urbem misit conquestum, & ius petitum. At illi vix retenti sunt, quin manibus eos violarent: nisi quod ereptos tamen è turba, primores ad mare deduxerunt, & præsidium triremium dederunt, quæ præ-

I. Lipsij monita

sequerentur redeuntē. Sed id quoque parum bona fide. certe abeuntibus triremibus, *Asdrubal* statim eos aggressus est, & in conflictu duo Legatorum perierunt, reliqui inter tela volitantia ægre se in castra & ad Scipionem receperunt. An non & hæc causâ soluendi iuste fœderis? non fecit: Legatos Roma exspectavit. Sed ij cum re infecta discedere à Senatu iussi essent, & ad suos statim se recipere, vt hostes: ecce tempestas detulit eos ad ipsa *Scipionis* castra. Et cum Præfectus maris à *Scipione* petisset, *Quid ijs facere deberet? Nihil tale*, inquit, *quale nobis Carthaginienses*: dimisitque intactos. Hominem hunc fidum dicam, an ipsam in humano corpore Fidem?

VI.

Diffimilis alia virtute, aut fortuna: sed hæc par fuit *SEX. POMPEIVS*, is qui Sicilia & Sardinia occupatis, graue bellum fecit *Triumviris*, & populo Romano. Et cum inedia atque inopia eos conficeret, coacti sunt ad pacē venire, etsi parum fidam aut diuturnā. Igitur *Octavianus Caesar*, & *Antonius*, colloquium cum eo instituerunt, circa *Misenum*: quo ipse classe instructa appulit, illi terrestribus copiis succincti. Conuenit tandem certis conditionibus de pace: atque vt, illi firmandæ, inter se beneuole agerent ac canarent. Prima cænæ fors *Sexto* euenit: qui rogante *Antonio*, *Vbinam canaturi essent?* facere respondit, *In meis carinis*: ad nauem suam respiciens, in qua paratum epulum; tum & ad domum paternam, quam sitam Romæ in *Carinis* *Antonius* occupabat.

Igitur in naui conuenerunt, & iam epulæ, & sermones, & cauilli in *Antonium*, & *Cleopatram* eius erant: cum sensim à tergo accedens *Menas* libertus, classis Præfectus, *Sextum* clam affatus est: *Visne tu ut funes incidam, & nauim abducam, faciamque te non Sicilia modo & Sardinia, sed orbis terræ dominum?* Dixerat, & facere poterat. pons tantum nauim cum terra iungebat: qui ea mota ruebat: & quis hominum impedire, aut succurrere potuisset? In duobus autem illis capitibus vniuersa tunc res Romana nixa. Sed Deus & Fata noluerunt: nec ipsa Fides quæ *Sexti* mentem mouit: *Et te quidem, Mena, facere fortasse oportebat, inquit, non prædicere. Nunc autem præsentibus acquiescamus: NEC EST MEVM PEIERARE.* Macte *Sexte!* quem vel ob hoc dictum factumque (nam cetera degenerant) nec Roma abdicet, nec pater.

Atqui & in singulos fidei etiam exempla sunt. ut hoc *LVCELLI*, qui vir & Senator illustris, in partibus *Bruti* atque acie *Philippensi* fuit. Cum *Brutus* igitur altero prælio victus fugeret, & equitum manus infecti retur, & iam in eo esset ut apprehenderet: ille statuit vel morte sua illum eripere; ac paullum velut fatigato equo subsistens, *Brutum* se simulat & præfert, ac capi ab illis est passus. Qui ingenti gaudio persusi, ut tam vbere præda adducebant eum reflexis habenis (nam id quoque petierat, quo magis falleret) ad *Asto-*

I. Lipsij monita

nium, non ad *Cæsarem*: quasi de eius benignitate melius speraret. Interea *Antonius*, per præmissos quosdã iam certior de capto *Bruto* prodibat scilicet obuiam; sed & alij cum illo, partim miserantes, partim incusantes, quod vitæ cupidine eo deductus esset. Iam propinquis, substitit *Antonius*, incertus quo vultu verbisque *Brutum* exciperet: cum statim *Lucilius*. *M. Brutum*, *Antoni*, inquit, nemo cepit, aut capiet, spero, hostis: *Dij meliora, quam ut in tantum Fortuna Virtutem calcet. Sed enimvero ille aut alibi viuus reperietur liberque; aut certe, ut illo dignum est, mortuus. Ego vero Lucilius sum, qui militibus tuis imposui, ut illi esset effugium: nec quidquam pœna hoc nomine recusò. Obstupuerant omnes præsertim milites, qui sic sibi dolebant prædam ereptam: sed ad eos Antonius: Comilitones inquit, bono animo estote, nec putate vobis fraude vel errore isto illusum. Imò uberiorem, certe gratiorem mihi prædam, quam putabatis aut petebatis, scitote adductam. Nam *Bruto* ipso quid factururus fuerim viuo, sum incertus: nunc dum hostem queritis, amicum repperistis, & adduxistis: qui, tu *Lucilli*, semper mihi eris. Abite, premium expectate.*

VIII.

Laudabilis & ille *Cæsaris CENTVRIO* qui captus in mari Africo, cum paucis veteranis, & ad *Scipionem* deductus, cum is vitam & pecuniã proposuisset omnibus, si militare secum velent: ipse respondit, *Pro tuo summo beneficio, Scipio (nec enim Imperatorem appellabo, qui vnus mihi Cæsar est, gratias ago, qui vitam offers belli in-*

re capto. Sed huic beneficio quia scelus coniunctum est, non utor, Egone contra Casarem, apud quem ordines duxi, vigintisex amplius annos militavi, adversus armatusque consistam? Ne fides hoc sinat, aut virtus: & te magnopere hortor, ut de incepto desistas. Contra cuius copias contendas, si nosse vis; age, elige ex tuis cohortem unam, quam voles: ego ex meis, quos nunc habes, non amplius decem sumam: tunc ex virtute & successu nostro intelleges, quid sperare de copiis tuis debeas. Ita militariter Centurio. quem statim ante pedes suos Scipio interfici iussit: quo crimine damnatum? fidei, quod inter desciscentes gravissimum est.

Sed nec superior aut nostra ætas huius laudisignara est. ut in Hispania cum rex Ferdinandus Primus tres filios reliquisset Sanctium, Alphonsum, Garciam, regna quoque inter eos diuisit, sed voluntate aut pace non firma. Nam statim ab eius morte Sanctius, ingenio violentior, fratrem Alphonsum bello aggressus vicit, cepit, & monachum profiteri coegit. Non diu perseverat coacta pietas, abdicat. & clam cum Petro Ansurio Comite, ad regem Toleti, Almenonem confugit. Maurus is erat, & religioni hostis, sed cum patre Alphonso Ferdinando amicitia ei & pax fuerat: eoque electus à profugo, cui se crederet: & iste cum fide recepit. habuit que. Dum illic est, euenit ut coram Almenone capilli eius subrigerentur, & manu aliquoties compressi non subsiderent: quod Mauri vates triste prodigium interpretati sunt, & hunc

IX.

oo .LXX.

I. Lipsij monita

esse, qui ad urbis Toletanę imperium erigere-
tur. Itaque de nece suadebant. non fecit Rex,
& potior ei metu fides fuit. Quod mirum in
barbaro, satisque habuit, iuramento *Alfon-*
sum adstringere, ne se viuo regni sui terminos
infestaret. Ecce autem paullo post interficitur
ex insidiis, ad *Zamoram*, rex *Sanctius*: & soror
Vrraca benigne in hunc fratrem affecta nuncios
litterasque statim mittit, quibus ad regnum
euocat, & suadet astuant celeritate euadere
barbaros fines. *Æstuabat Alfonso*. faceret? in-
gratiani notam mutuebat; tum etiam ne
non celaret, & reduceretur merito non di-
mittendus. Non faceret, & rem aperiret? ne
vinclis, aut conditionibus adstringeretur ab
eo, quia tam vicino & potenti rege haud fru-
stra timeret. Vicit tamen fides in honesto ani-
mo, & gratitudo: ad *Almenonem* venit. *Quod*
tibi gloriosum, inquit, mihi felix sit, ad regnum à meis
vocor, ereptum in parte à fratre nuper, nunc eius fato
uniuersum relictum. Culpare illum mortuum, pietas
me vetat: eadem, ut tuum beneficium prædicem, in-
titat. qui profugum, ab hominibus & fortuna relictum
recepisti, fecisti: qua spe aut præmio, nisi quod ab ip-
sa virtute est? Et tamen animus agnoscendi soluendique
non deficit, fortasse nec occasio aut materies, si per te
mibi datur ea uti. Age Rex magnanime, imple tua
beneficia, & pro cumulo, Regem me in regnum remitte.
Hactenus vita tui muneris est, fac ut in parte sit &
regnum. Ita noster: quem Maurus amplexus,
incolumem regemque gratatur, & promittit.
Neutrum, inquit, futurum, si me inscio, non iter, sed

fugam tentasses. Nec enim te celo, notam mihi mortem Sanctij fuisse, & tacitum expectasse tua consilia, ut aut laudarem ea, aut vindicarem. Istud facturus sane erā, si fallaci & ingrato animo te subduxisses: & exploratores subsefforesque viarū dispositi à me erant, qui. sed taceo, & gaudeo opus non fuisse. Virum bonum fidumque te, erga me talem, ostendisti: fac & in regno, quod omnes dii tibi fortunent. Nihil stipulor, nisi illud vetus, Amicum te fore mihi & maiori filio Hissemo, quamdiu vita utriusque erit. Dixit, & pecuniam comitesque dedit, atque ipse, honoris causa, aliquātum spatium deduxit. Clarissimum hercules exemplum Fidei in Afro, quod miremur religionisque diuerso: sed & diuinæ Providentiæ, quæ id regnum & urbem ab eo voluit capi, qui per fugium ibi habuerat & tutelam. Quod nouem circiter annis post euenit, sed mortuo *Almenone* & filio maiore.

Habet & iterum Hispania Fidei exemplum, X.
 in Lusitania, sed in homine Christiano. Is ∞ cc.
 fuit **FLECTIVS** vir nobilis, arci *Conimbrica* at XLII.
 que vibi à *Sanctio* rege præfectus. Sed enim uero
 is *Sanctius* male & improspere regnum admini-
 strabat, aulicis quibusdā nimis credulus, & i-
 primis *Mencia* uxori suæ addictus mancipatus-
 que. Igitur querelæ, & mox conspiratio pro-
 cerum in illum fuit: denique eo ventum, ut Pō-
 tifice ipso, quem adierant, (is *Innocentius* fuit)
 auctore, curam tutelamque regni ad *Alphon-*
sum transferrēt, *Sanctij* fratrem. Inde bellum, &
 plerique à Rege veteri alieni: sed constans pro
 eo *Flectius* iste fuit, & oppugnationem & arma-

I. Lipsij monita

etiam *Alphonsi*, ac totius gentis, excepit. Nec flecti potuit, donec ei nunciatum *Sanctuum* in exilio *Toleti* mortem obiisse: pro quo pugnaret *ultra*, aut fidem obtenderet? Daret se & verteret, quo *Fortuna* & omnes; nec pulcherimam laudem, titulo *Peruicacis* aut *Insani* mutaret. Audit flectius, nec satis credit. petit veniam ab *Alphonso*, ut ipse *Toletum* ire, & coram arbitrari possit. Facile impetrat: & interea ab oppugnatione cessatur. Cum venit, Regem suum fatofunctum, sepultumque inuenit: atque ut in animo suo, non solum opinione hominum, liber esset, aperto sepulchro, cum suspiriis & lacrimis, ipsas clauis urbis *Conimbricensis* in manus dat, his verbis: *Quamdiu, ô Rex, viuere te iudicabam, extrema omnia sum perpeffus corijs pellibusque famens toleraui, sitim lotio: ciuium animos ad deditiõnem inclinantes, & conantes, erexi aut repressi: denique quidquid à fideli homine, & in tua verba iurato, exigi expectarique potuit, id prestiti, & perseueraui. Unum superest, ut clauibus tue urbis tibi traditis, solutum me iuramento omnibus, & ciuibus te vita cessisse, denunciem Deus tibi bene faciat, in alio & meliore regno. Ita abiit, & legitimum iam alterum Regem agnouit, & adhæsit.*

XL.

TRIUMPARA etiam in Orientali India, qui rex *Cochini* erat, cum eo *Lusitani* venissent, fœdus pacemque panxit. Mox in nouam & suspectam gentem conspiratio omnium, & maxime *Calecutiensis* regis, qui opibus & milite inter vicinos pollebat. Ille igitur copias amicosque iungere, & hunc in primis *Cochini* regem

pertrahere, & suadere ut eiectis aut potius traditis pauculis Lusitanis, quos fidei suæ creditos acceperat, se culpa, omnes metu exsolueret. Ille vero obniti, & aperte dicere, *Omnia se potius, quam fidem amissurum. Siqui è subditis aut amicis id suaderent eos vero magis hostes se ducere ipso Calecutiense: quoniam ille regnum modo aut vitam eripere. isti pulcherrimam virtutum conarentur. Et vitæ spatium breue ac definitum, perfidia maculam sempiternam esse.* Hæc & similia dicta factis affirmavit. oppugnat eum undique *Calecutiensis*, tandem & sui deserunt, vincitur, pellitur regno, in vicinam quandam insulam se recipit, sed nullius rei maiore cura, quam ut secum paucos illos Lusitanos seruaret. quid? ignotos & externos? cladē & pestem sui regni? Tanti fides fuit. quinetiam cum *Calecutij* rex iam victo pulsoque offerret veterem fortunam & statum, ea lege si illos traderet; abnuit, fortiter professus, *Sceptrum & vitam eripi posse, fidem non posse.* Hunc hominem barbarum ego dicam? solo & gente fortasse, animo non possum.

XII.

Haud magis quàm *SOLEIMANVM* Turcicū Principē cuius classis, ducibus *Luftribeio* & *Barbarossa*, in Salentinos exscenderat. Ibi *Castrum* opidum arcemque, vicinum *Hidrunti*, subito terrore, in deditionem acceperant, incolis & ipso Domino *Mercurino* salutem & libertatem pactis. Sed barbari, & præsertim nauales socij, nihil pensi habentes, omne maleficium inferre; & idoneæ ætatis captiuos, cum ipso *Mercurino*, ad classem deduxere. *Luftribeius* tamen, non dubia

I. Lipsij monita

perfidiae infamia, ad minuandam, *Mercurinum* liberavit: ceteros paullo post ipse *Soleimanus*, qui inter grauiores curas, *Corcyram* Venetorum obsidens, audito rem parum bona fide cum *Castrensibus* gestam; ingenuo pudore perfunctus, statim conquiri captiuos omnes iussit, & in naues impositos, ad penates suos remitti. Ipsos quoque praecipuos auctores supplicio affecit, non hic tantum Fidei amator & cultor.

XII.

Nam & in Pannonia, cum Budam cepisset. metu vacuam, eiusque arcem oppugnaret, in qua Germanus miles, eique praefectus *Thomas Nadaftus*, curabant: ille quoque metu perfunctus, colloqui cum hostibus coepit, & de arce dedenda pacisci. Quod agte *Nadaftus* ferens, ipse plenus animi & constantiae, compescere conabatur, & diremptis colloquiis tormenta verti in hostem iubet. Enimuero hic illi ignaui ad scelus etiam versi, ipsum in vincula conijciunt, & frustra reclamante & minante, rebus corporibusque suis saluis, arcem dedunt. Intran barbari, isti exeunt, vt pacti erant: sed cum *Nadaftum* vincitum repperissent, & rem, vti erat ex ipso auditam, ad Imperatorem suum detulissent; ille perfidae ignaui obiratus, statim immisissis in abeuntes Genitzaris, omnes interfici iubet: ipsum *Nadaftum* vinculis liberatum & ad se adductum, laudat & liberali stipendio inuitat. ac renuentem dimittit.

XIII.

Claudamus inclito exemplo, quod magnus rex Galliarum FRANCISCUS nobis donet. Ille *Carolus Quintum* nostrum, sola fide regis

& sua fortuna nixum, in Belgas & turbidos tunc *Gandauenses* properantem, sine copiis, pene sine comitibus, comiter & regaliter excepit, apud se habuit, deduxit. Sermones inter eos varij, & de pace etiam fuerunt, donando ducatu Mediolanensi (vtri iniectum erat) *Carolo* Regis filio. Sed cum Cæsar iam apud suos pacatque domestici motus essent; tardior in hanc rē videbatur, siue quia nec ante serio cogitasset. Tum igitur vapulare multorū sermonibus regia comitas, aut credulitas. *cur non hominem, in quo rerum omne momentum, tenuisset? ecquando tam bella vniquam occasio? & inuidiæ aliquid aut & infamiæ, pro tam spectabili utilitate, subeundum fortiter fuisse. Saltem leges firmiores certioresque ei dixisset: nunc, quid nisi inanem gloriam apud vulgus, apud prudentiores risum quasitum? Neque nesciit Franciscus: & in conuentu procerum celebri, cum alia in purgationem sui dixit, tum hæc ipsa in clausula: Etiam si Fides toto orbe exfularet, tamen Regibus tenendam esse, qui ea sola, & nullo metu, cogi adstringique possent.* Notabile dictum, & res sic habet. nos alios Lex aut Pœna coercet, Principes solus Pudor aut Fides.

XV.

Quid claudam? Gallus rex alium eius gentis, & vetustiore subicit, IOANNEM Primum, qui ingenti clade ab *Eduardo* Valliæ Principe victus, captusque, in Angliam abductus fuit. Ibi quattuor annis in custodia liberiore habitus, ad suos rediit, certis conditionibus cum hoste de pactus. quæ tamen cum grauiores subditis viderentur, nec ciuitates An-

I. Lipsij monita

glis dedendæ, facile nouum iugum præsidiumque admitterent; ipse placando hosti, & fidei restandæ, iterum in Angliam traiecit, ibique ex morbo decessit. Clade accepta famosus, sed sic lata clarus, & fide clarissimus.

XVI.

Sed heus vos, date veniam boni Reges & Principes, ac liceat illustri choro vestro seruire nomen inferere: non maculam, sed lucem & splendorem merum, quatenus hic quidem spectabuntur. Nam & Fidei illorum in dominos aut patronos mirifica exēpla sunt, nec nisi cum virtutis damno silenda. *Hasdrubal* in Hispania res gerebat, & magnam eius partem vi aut astu subegerat: sed cum nobilem aliquem Hispanum interfecisset, *SERVVS* natione Gallicus id non tulit, & mortem Domini certa sua morte vindicaturus *Hasdrubalem* occidit. Rapitur, torquetur, cruci affigitur: inter omnia mala eo vultu, vt ridentis etiam speciem præberet, expleta ultione, sui securus.

XVII.

M. Antonius inter Romanos oratores, & in dignitate viros, nobilis fuit: atque is fædo crimine (puto falso) incesti publice postulabatur. Accusator *SERVVM* maxime in quæstionem flagitabat, quem dicebat præluxisse hero suo ad flagitium eunti, & laternam prætulisse. Aderat ipse seruus, cum hæc in iudicio dicerentur, & videbat rem ad suam pellem, quod dicitur, suosque cruciatus pertinere. Adde, quod iuuenis erat, imberbis, & in ætate adhuc minus aut patienti, aut constante. Tamen cum do-

num ventum esset, & herum suum animi anxium videret: *Quid diffidis here?* inquit. *In meo robore & constantia, si vis & expedit, spem audacter pone, nullus metus, cruciatus, mors me adiget, ut te & honorem tuum prodam. Minus arcto vinctulo anima hac corpori illigata est, quam affectus tibi: nihil diuidet, nullus dolor aut carnifex vocem ledendi tui ex ore isto extorquebit. Adeo non diffugio, depono hoc certamen, in quo tibi annis tiro, animi veteranorum robur probem.* Erexit, & fiduciae impleuit *Antonium*: qui iterum poscentibus seruum, præbuit, atque ille flagris virgisque laceratus, eculeo impositus, laminis adustus, mira patientia perstitit, & omnem vim accusatorum fregit atque elisit. Accessit facundia *M. Antonij*: sed heus, quæ tanta, ut hunc conditione seruum, animo heroem satis celebret.

Quid ille Urbini Panopionis SERVVS? qui cum proscriptus in villa sua Reatina lateret, nec satis lateret (alij serui prodiderant:) ecce aduenientibus militibus, ipse vestem heri subito induit, suam illi dedit, anulo etiam in digitum inserto: atque ita, hero per posticum emisso, ipse in lectulum se reposuit, & pro illo occidi fortiter passus est. Cito id dictum non tam cito suscipi, aut susceptum fieri, verus iudex dicet. Magna fides, quæ vltima est, & postquam nec gratiæ, nec vitæ, ultra locus est.

XVIII.

Antistij vero Restionis SERVVS (qui & ipse miserabili illo Triumuitraus tempore, inter prof-

XIX.

I. Lipsij monita

criptos erat) ad fidem ingenium quoque adiunxit. Nam fugientem suum herum, & ut putabat, ignotum assecutus est, & apprehendit: primo territum, quoniam hic erat stigmatum perpetua iniuria ab eo affectus, eoque in re trepida vindictam timebat. At ille primum confidere eum iussit. & *Ego te ledam?* inquit. *qui tot annos aluisti, benigne fecisti? absit nec ista stigmata plus apud me possint, meo merito imposita, quam vetera tua beneficia in nec meritum collata. Confide. ego vero & tegam, & vel vitæ huius periculo tuam servabo.* Dixit breviter fideliterque. & herum in speluncam abduxit, atque ibi ex operis & mercede diurna aliquamdiu aluit. Sed cum milites, omnia ab præmiis rimantes, ad speluncam quoque, aliquid suspicati tenderent; ille subito senem viatorem abreptum occidit, & exstructo rogo superiecit. Superuenientibus in re militibus, & ferociter rogantibus *Quid ageret? Quin,* inquit, *scelestum meum herum interfeci, & crudelitatis huius ab eo (stigmata ostendebat) pœnas exegi.* Persuasit, & herum servavit.

Singulorum hæc fides, plurimum illa simul in eadem proscriptione. Nam *Pomponius*, audaci astu, arreptis insignibus Prætoris, ipse in prætexta, serui instar lictorum, & cum fascibus exculti, urbem mediam transire: arctius dominum stipantes, ne ab obuijs posset agnoscī. Ad portam sumpsit conscenditque vehiculum publicum, ut Prætor, & per totam Italiam sic incessit, quasi legatus à Triumviris ad

Sex. Pompeium iret: itaque & triremi publice præbita in Siciliam, certissimum miseris tunc portum, transmisit. In tot hominibus, tot occasionibus & locis admiranda plurimum fides, & mente magis quam stilo pensanda.

Addatur his non servus, sed cliens *Roderici Dauali*, Magistri equitum in Hispania. Is *Rodericus*, cum aliis aliquot, postulatus maiestatis fuit, & litterarum ad *Josephum* regem Maurum scriptarum, quasi patriæ prodendæ. Plura exempla prolata, & res in consilio Regis cognita, atque ipse aliique damnati. Hæsit in herili isto crimine **ALVARVS NVNNIVS FERRERIVS**, Cordubæ natus, qui Præfectus aulae & domui *Dauali* erat. Sed is strenue se herumque defendens, non prius quieuit, quam fallas litteras ostenderet, earumque auctorem *Joannem Garsiam* conuinceret ac damnaret. Et ipse quidem se expediuit, sed magni illi mansere exsules: cum ecce *Ferrerius*, ad heri egestatem subleuandam, omnia bona sua (quæ beneficio patroni acceperat) diuendidit, & octo aurcorum millibus confectis, textrinæ lignis excauatis ea indidit; atque asino imposita, agente in viliori veste filio, clam ad *Daualum* misit. Dignus, quem illustrissima ea gens etiam nunc in memoria & laude habeat, & posteros, si qui exstant.

XX.

∞ cccc.

xxxiii.

DE MODESTIA IN SENSV.

Hanc Principi decoram, & utilem esse.

C A P. XIII.

Diximus tres virtutes & commendauimus, plane Regias, & quæ in publicum spectant: sunt aliæ velut Priuatæ, quæ magis ipsum. Inter eas Modestia, quæ vario adpectu Principi adsumenda. Primum, quia omnes homines decet submitti, & ab Arrogantia fugere, scopulo virtutum. Sed magis Principem, qui in alto est, & causas plures siue occasiones Superbiæ habet. Natura quidem hæc corrupta eo vocat, & vani aut tumidi per eam sumus: quid cum Fortunæ ille ventus obsecundat, & vela implet? auferimur. Adde Educationem, quæ in aulis. molliter, indulgenter, splendide habentur; obsequia & demissio omnium, etiam apud pueros: qui non inflentur? Denique Adulatio accedit, ô Aulæ certa pestis! blâdiuntur assidue, & laudant, honoribus ac titulis afficiunt, id est dementant. Non iure sic loquar? vide *Alexandrum* illum, à tali patre, tali præceptore: fastidit homo esse, nec iâ *Philippi*, sed *Jouis* filius audit. *Julius Cæsar*, ille animi & ingenij magnus, impingit: & omnium victor, Adulationi succumbit. Voces emittit *debere iam homines consideratius secum loqui, ac pro legibus habere quæ dicat.* Itane pro legibus omnia

nia dicta? difficile est credere, virum talem sic elatum & ablatum. *Caligulam, Domitianum, Commodum* omitto, & hæc portenta: qui palam saluari & haberi, *Dominus Deusque noster*, volebāt. Vide an temere ad Modestiam vocem: & quæ hodie peccentur, non dicam. Caue, caue Princeps: & cogita supra homines te, sed hominem esse. Quamdiu autem esse? mors imminet, & æquabit. Quamdiu etiam esse? tristis aliqua fors imminet & demittet. Regnas? potes subijci. Dominaris? potes servire. Quidquid alte se sustulit, opportunum est ad casum. Seneca nos-
 ter: *Nulli Fortune minus bene, quam optima creditur. alia felicitate, ad tuendam felicitatem, est opus.* Videtne histriones in scæna, personam Agamemnonis aut Priami gerere: & mox, cum fabula peracta est, ad habitum & sortem veterem redire? Date veniam Principes, tales estis. Deus personam in orbis theatro hanc imposuit: sustinete, agite, sed qui introrsum & apud vos sitis, cogitare. Choragus ille est, qui dedit ornamenta: & nisi refertis ad eum, aufert. Huc vocant magnorum regum Dicta, vel Exempla: & utraque ex magna copia, cum dilectu quodam, habe.

De Brevis,
 vit. cap.
 XVII.

SARDANAPALVS rex Assiriæ à delicijs, & purpurata, vt ita loquar, vita innotuit. tamen idem ab ebrietate longa sobrius, sepulchro incidi curavit symbolum, quod ad Modestiam altissimos vocet. Erant digiti duo, qui collisi inter se * crepitum edebant: signantes, omnia regna, omnia vota tua aut magna, **NECTANTI** esse.

* *Στοιχῶν*
τῆς αἰ.

I. Lipsij monita

II. Sine alijs verbis ille hoc docuit: at ARCH-
DAMVS Spartæ rex paucis, & pro Lacone, Phi-
lippo enim Macedoni, post victoriam ad Chæro-
neam, qua libertas Græciæ concidit, insolentius se effe-
renti, scripsit: *Metire umbram tuam, ni-
hilo reperies auctiorem.* O sapienter! Quid attollis
te in hostibus victis, in finibus propagatis? tibi
nil accessit. Numquid animo? curæ maiores, aut
metus. Numquid corpori? *metire umbram, vide-
bis.*

III. Sensit ipse PHILIPPVS, cum aliquando in
palestra, inter luctandum, prolapsus surrexisset,
& corporis vestigium in arena vidisset: *Papa, in-
quit, quam parvam terræ partem sortiti, orbem appe-
timus.*

IIII. SEVERVS Imperator Romanorum, diu in
ambitione, & ob eam bellis, senio confectus
ac moriturus, urnam ad se deferri iussit, in qua
cineres (prisco illo more) erant recondendi. Et
diu contrectans & contemplatus, vocem misit:
*Tu virum capies, quem orbis terra non capit, Ita, ita
—— mors sola fat etur, Quantula sint hominum cor-
puscula.* Attollere in vita, manus & spes ab O-
riente ad Occasum mitte: illa contrahet, & te
intra te coget.

V. *Severus* hoc sub mortem: diu ante eam MA-
XIMILIANVS Primus Imperator *Austriacus*.
Nam ille memor fragilitatis huius, triennio
(alij biennio) ante morbum, non solum mor-
tem, capulum funebrem è querno ligno, arcæ
viatoricæ inclusum, circumferri secum iussit:
cauitque testamento, vt exanimum corpus

suum, rudi linteo inuolutum, sine vlla exentatione, illi imponeretur, naribus, ore, aribusque viua calce opletis. Quid sibi voluit magnus vir? nisi monumentum illud assidue in oculis habere, quod diceret, *Cogita mori.* quod amplius diceret, *Quid te dilatis & extendis? quid multa possides, plura appetis? Quem tot prouinciae & regna non capiunt, locus iste capiet.* Cur autem & calcem cauis illis partium immisit? eni aromata, quibus condiretur! Sed hoc spectauit, vt corpus putredinatum, ea quoque exedente & consumente materie, citius consumeretur, & iret in suam terram. *Maximiliane,* magnus fuisti! & res tuæ dicunt, tum & hæc circa mortem.

Sed amplius, ille idem, pluribus diebus ante mortem nil nisi *Maximilianus* appellari voluit. quod imitatus nepos eius *CAROLVS*, cum raro & miro exemplo, Imperio se vltro abdicasset. & in filium, iam validum æui & animi, curas contulisset. Secessit enim in Hispaniam, & in Diui *Iusti* monasterio, septem à *Placentia* miliaribus, se abdidit, cum duodecim dumtaxat familiaribus, Deo & quieti vacaturus. Interdixit autem, aliter se quam *Carolus* appellari: *Cæsaris* atque *Augusti* illa nomina, cum rebus animo exuens, & totum hoc honorari contemnens.

Sed inter mundanos istos externosque Principes, fas sit locum dare & Ecclesiæ Principi accapiti, *CLEMENTI Quarto* natione Gallo: qui incredibile est, quam talem summo illo cul-

I. Lipsij monita

mine modeste gesserit & temperanter: Ante Pontificatum Iuriconsultus fuerat, & filias ex vxore suscepit duas. Harum vni in monasterium collocatae, non nisi *triginta libras* Turo-nenses semel dedit: alteri quae maritum habebat, *trecentas*, loco dotis: idque hac lege, nequid vniquam plus peteret. Nepoti quoque tria Beneficia, vt loquimur, habenti, optionem detulit vnum retinendi, cetera statim dimittendi. Mirantibusque & instantibus amicis, vt & illa permitteret, & alia daret: in claram hanc vocem erupit, *Non esse dignum Petri successorem, qui plus cognationi, quam pietati largiretur.* Exstat epistola vni sancti ad nepotem quemdam suum, ab Antonio Augustino prouulgata, in qua & voces & sensus videre est, ab ipsa Modestia conceptos.

In Onuf-
frio.

VIII.

Sed CANVTI etiam Anglorum regis insigne ad Modestiam documentum est. qui cum obfideretur ab Adulatoribus, id est coruis aulicis, & sortem eius attollerent, dicerentque omnia seruire, & *ad nutum eius vultumque* (verba Anna-
lium) *conuerti*: ille fœdam adulationem sic repressit. Spectantibusijs, sedem regiam in litore maris posuit, in ipso accessu eius & fluxu. Tum dixit: *Tu mare ditiois meae es, & terra, in qua sedeo, est mea. Impero tibi & denuncio, ne in terram meam ascendas, nec membra, nec vestem domini tui madore perfundas.* Ille dixerat, mare tenorem suum tenebat, veniebat, alluebat. Tum resiliens: *En,* inquit, *quam ego omnibus imperito! Quin sciant omnes, qui terram incolunt, vanam & falsam esse regnum*

potentiam: atque unum eo nomine dignum, qui vere imperium inhibet cælo, terra, mari. Neque intra verba Modestia hæc stetit. in omni actione talem se præbuit, atq; adeo coronam ultra in caput non admisit.

Hæc inuitent & excitent, sed Mutationum exempla, quæ addam. fortius etiam percellant. Quot enim ea sunt? & quam paucis Fortuna currum à carceribus ad metam, sine offensa aut euerfione, perduxit? In omni æuo, & in omni orbe occurrent. In Ægypto SESOSTRIS rex hoc didicit, & imbibit. Victor erat vicinorum, & imperium longe protenderat: sed & animum euexerat, & quattuor reges, equorum vice, currui suo subiungebat, quo vehebatur. In eo cum sublimis sederet, regum illorum vnus capite reflexo identidem rotam currus aspiciebat, & capi ac pasci videbatur. Quid rei sit, Sesostris rogat: ille libere, *Intueor volumen hoc assiduum rota, in qua vicissim ima summa, et summa ima sunt: quod exemplum capio, & applico nostræ fortunæ.* O bene! potuisset tamen addere, & tuæ. sed Sesostris ipse fecit, & statim illos à iugo, se à fastu liberauit.

IX.

SOLONIS etiam monitum tale, sed non apud talem: neque doceri, nisi malo suo aptum. Apud CROESVM erat Lydiæ diuitem illum regem. qui Solonem comiter, vt peregrinum, excipiens, & gazam omnem atque opes ostentans, *Et quid videtur? habes dicere hominem me beatiorum:* Habeo, inquit Solon: & Tellum quendam, hominem modicæ sortis, sed in ea

X.

I. Lipsij monita

quietum, nominavit: tum & duos alios, qui
vita bene acta essent defuncti. Risit Cræsus: &
*nos que loco sumus? Haud dixerim, ait Solon. nec fas
beatum etiam censere, qui in his vita fluctibus iacta-
tur donec sit in portu. Nonne tempestas interuenire po-
test, & turbo qui euertat? Nec sic hominem do-
cuit, sed fecit mox Cyrus. Nam ille acie victum,
& vinctum rogo impoluit exurendum. Cum
Cræsus clamare incepit, O Solon, Solon! Mira-
tus Cyrus, rogari iubet, Quem in extrema illa sorte
hominum deorumve inuocaret? Dixit, Solonem sibi in
mente esse, qui sapienter monuisset, non fidere presenti
fortuna, nec beatitudinem ante finem vindicare. Nisi,
inquit nunc probo & miror. Probauit & Cyrus.
statimque ad modestiam etiam ipse flexus,
liberari Cræsum iussit & in amicos transcri-
psit.*

XI.

Addamus quamquam æuo diffitum, sensibus
exemplum assitum, GILIMERIS regis in A-
frica Vandalorum. Diu felix fuerat, opes ter-
rasque victorius quæsiuerat: vertit se Fortuna,
& Belisarius à Iustiano Imperatore missus, cum
exigua manu, hominem euertit. Acie igitur
victus, fugit in Numidiæ excelsum montem
Tappum, atque illic obsidione aliquamdiu tole-
rata, desperans ad *Pharam* misit, qui mandato
Belisarii obsidebat, actum super deditioe, si-
milique peritum. *Panem sibi mitti, spongiam & ci-
tharam.* Panem fami releuanda: spongiam, sic-
candis oculis: citharam, leniendo animo. Dedit
ea Pharas, & mox sese Gilimer. quia ad Belisa-
rium deductus, nil nisi iussit Desipere cum è cla-

dibus homines censebant: vera sapientia erat, qua incerta hæc rerum, vsu edoctus, ridebat. Idque apertius in ipso triumpho ostendit. cum per pompam Byzantij, ad *Iustinianum & Theodoram* coniugem in sublimi solio sedentes adductus, hoc tantum effatus est, *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas*. O bone Gilimer, felix tua infelicitas, quæ mentem hanc dedit! nec vita deinceps infelix, quam in Galliæ angulo priuatus quietusque duxisti.

In eadem Africa, sed vetustiore æuo, non alium regem video vinci, capi, triumphari? *IVERTHA* is fuit, Masanissæ nepos, opibus & ingenio validus, sed tamen à Mario deuictus. Romam ducitur, & post triumphalem illusionem in carcerem coniectus, veste spoliatur, in aures, quas more gentico ferebat, derrahuntur, sic ferociter, vt partem imam auris senserit auelli. Tum denique nudus in carcerem infimum abiectus, tætrum & horridum, *Papa*, inquit, *quam frigidum est vestrum balneum!* atque inibi fame obiit.

Quid Rex è Macedonia *PERSIS* quoque victus à Romanis, & animo fractus, ad religionem templi in Samothrace confugit: quasi sacra tueri possent, quem non arma. Inturum igitur asylum: fraude vel vi eductus est, & cum vxore & liberis ad *Æmilium Paullum* Consulem perductus. Ibi solutus in lacrimas, & humiles preces, ad genua etiam se submitit: miserante *Paullo*, & simul indignante, quod homo sic vilis & degener victoriæ suæ decus delibaret. Trium-

XII.

XIII.

I. Lipsij monita

phatus deinde est, cum duobus filijs, & filias ipse in carcere, & duo mortui: tertius seruatus, quid nisi iterum ludibrium? Regia illa stirps primo fabrili arte vitam tolerauit: & vsu iam Latini sermonis aliquo, scriba & affecla magistratum fuit. Vbi es Confidentia, aut Superbia?

XIII.

Ante illum, & maior illo PHILIPPVS, eiusdem Macedoniae rex, & Magni pater, quam sensit infidam sortem? Græciam ferro vel auro suam fecerat, spes in Asiam mittebat: & iam conuentus indictus erat, ubi caput & Præfectus eius belli legeretur. Quem ut celebriorem lætioresque faceret, nuptias in eum contulit filię suæ *Cleopatrae*, cum *Alexandro* Epiri rege. Ludi & theatra parantur, etiam sacra & duodecim Deorum statuæ in pompa ferendæ: quibus ipse (ô cæca mortalitas!) decimatertia adderetur. Quid lætitiæ aut gloriæ abest? diuturnitas. & dum securum se putat, & theatrum ingreditur, *Pausanias* ex amicis (& hoc inopinatum) à tergo consecutus interficit. Vis iterum inopinatum? conscendit ille celerem equum, & euaserat, nisi pes eius in vite adhæsisset: ubi à Satellite *Philippi* confectus est.

XV.

Sed quid ego talia memorem? vna illa Græcia, præsertim à *Constantino Magno*, qui imperium in eam transtulit, tot exempla casuum istorum det, ut non sit opus alio teatro. Quid in Italia? ab *Augusto* ad eundem *Constantinum* numerantur IMPERATORES *quadraginta tres*. Dispice. vix decem ex istis certo dabis, qui sua morte

sint defuncti. Alios ferrum, venenum, laqueus abstulit: à filio, fratre, vxore, amico, inimico: quid nisi singulos iustæ tragœdiæ argumentum.

Iam & fati alia genera miseranda. POLYCRATEM in cruce mori video, BAIASITEM in cauea, DIONYSIVM in schola, BOLESЛАVM Poloniae in culina. Quid ANTIОСНVM Syriae, nonne à latronibus occisum? PYRRHVМ à femina? HENRICVM nuper Galliae à monacho?

XVI.

In sola Hispania tria hæc demus: & quartum alij. HENRICVS *Primus* puer sceptrum ceperat, nec diu tenuit, post biennium miro casu, & vere casu, sublatus. Nam dum Palentiae, in area domus, cum æqualibus ludit, tegulæ lapsæ ictu repente caput comminutum: & ex vulnere vndecimo post die obiit, IOANNES itidem primus, in flore rerum & ætatis (annum *Trigesimum tertium* agebat) dum equum iuueniliter calcaribus incitat, & ad cursum admittit, cum eo labente lapsus, inibi exstinctus est. Magis tragicum est de PETRO. qui cum aliquamdiu sæuiter, & multa procerum cæde, regnasset, *Henricus* frater arma in eum cepit, & auxilia è Gallia etiam conduxit. Pugnatum acriter, quam odiis pertinacibus, exitus docuit. nam victus *Petrus*, cum in conspectum *Henrici* captus adductus esset, iste pugione faciem eius percutit: atque alter dum vindicare parat, fœde colluctati, vterque ad terram prosternitur. Sed aliis quoque suppetiantibus *Henricus* superior,

XVII:

∞. ccc.

XVII.

∞. ccc.

xc.

∞ ccc.

LXIX.

I. Lipsimonita

fratrem multis vulneribus conficit, & regnum capit. Nonne hoc Thebanum vetus illud par fuit? Quartum exemplum in mente habeo, nondum in stilo.

XVIII. In isto, quintum. & est SEBASTIANI nuper Lusitanæ & Indiarum regis, *Indole, prob, quanta iuuenis!* sed Fara eum euerterunt, & ipsum regnum verterunt. Iuuenis erat, animorum plenus: & accedebant, qui etiam Pietatis specie illos tollerent, & arma in Mauros, exque iis victorias, suaderent aut sponderent. Acrior stimulus *Mahumetes Abdala* filius, profugus è Fessæ regno, qui ius suum & amicos ostendebat, & largiter promittebat, exsulum ingenio & more. Ergo excitatur, & omnia parat, naues, milites, commeatus, præter consilia, quorum inops tunc & postea fuit. Vetus regnum, & alta pace, commouetur. insolens armorum nobilitas, & facta maiorum facilius, quam sua ostentans. Additur & mercenarius miles: Dux nusquam, nisi in titulo & splendore regis. Mare transeunt, regna Fessæ & Marocci, vt destinant, occupaturi: sed rex illorum ex aduerso prodit, *Moleius Moluccus*, corporis æger, animo melior. Disponuntur acies, pugnatur, *Moleius* interest, etsi per ægritudinem vix in equo hærens. videt autem fluctuare suos aut fugere, & generosa ira in hostem ipse equum concitat, exemplo aut terrori futurus: sed proximi retinent, gnari virium. Qua re ita excaudit, quasi in ordinem redactus, aut proditus, vt gladio eos petierit, & mox animo linquens,

in lecticam repositus, illic in ipsa acie obiit. Sed mira fides aut prouisio amicorum fuit. silentium de morte, cursus & recursus ad lecticam eius, quasi à viuo mandata peterentur: quæ res victoriam parti illi dedit. Nam Christiani pauci in plures paullatim fatigari aut cedere, multi cadere: postremum ipse rex, qui in mediis hostium pugnabat, cum videt omnia aduersa, cinctum se sine spe effugij, verba de pace aut deditioe facere: ah, quam sero! Hostes inuadunt, & occidunt, siue inter plures ignotum (& quidam aiunt regia insignia sibi detraxisse:) siue cognitum, sed rixa inter ipsos orta, quorum præda esset, per iram interemptum. Addunt, equestri sellæ cadauer impositum, & in tentorium noui regis Afri (frater defuncti erat) delatum abiectumque ostentui fuisse, donec à captiuis bona fide agnosceretur. Ita ille obiit: & simul rex tertius *Mahumetes* exsul, qui fugere & fluium vadare conatus, vorticibus siue voragine haustus merfusque est. O acerbi fati adolescens, quæ tulisti, & quæ dedisti! nam tecum regnum corruit, & quod scorsim diu luxit splenduitque, velut radius rediit ad suum Solem.

Affiduus hic ludus: & ideo non sit finis narrationum, nisi reprimam. quod facio: sed vnicum insigne exemplum Mutationis effatus, in qua & manus carnificis interuenit. **C O N R A D I N V S** imperatoria & regia stirpe iuuenis, vltimus Ducum Sueuiæ fuit. Pater ei *Conradus*, rex Neapoleos & Siciliae, mater è Ducibus

XIX.

I. Lipsij monita

Bavariæ, auus, *Fridericus Secundus* Imperator, auia, *Constantia* filia *Ferdinandi* Hispaniæ regis fuit. Quam amplum, & illustre hoc stemma! quos animos non faciat? quæ fata non promittat? Sed spes vndique destituit: & statim à puero aduersa sorte, regna Neapolitana & Sicula, iure debita *Manfredus* patruus fraude innasit, vi tenuit: Cum ille abiisset aut pulsus esset, auctoritate Pontificis (*Clemens quartus* tunc erat, Gallici sanguinis, & genti fautor) *Carolus Andegavensis* aduocatur & inuadit. Quem *Conradinus* dum pellere conatur, copias contrahit, è Germania in Italiam venit, multa nobilium manu: inter eos, *Friderico* Duce Austriæ, cognato suo. Sed & Itali se iungunt, quidam ius eius, plures commoda vel affectus suos spectantes. Pugna cum *Carolo* commissa, primo victor, denique vincitur: & fugit cum eodem *Friderico Austriæ* per ignotam Italiam, trepidi & agasonum habitu se occultantes. Ita Asturam ventum. vbi consilium capiunt naui conscendendæ, & *Pisas* dirigendæ, sociam & fidam vrberem. Conueniunt cum nauiculatore: & iam in naui erant, sed panis & commeatus deerat, quem mittunt eundem illum præstinatum. Pecunia etiam deerat: ergo anulum alter à digito detrahit, siue pignus nauiculario, siue pretio ab eo permutandum. Is annulus gemmam raram & æstimatam habebat: itaque aurifex miratus à sordido homine deferri, & suspectans, unde habeat? quærit. Ille candide, *A duobus iuuenibus, ingenii vultus & sanguinis, sed habitu & veste squalidus:*

neque ultra se scire. Defertur res ad Dynastam
 vrbis (qui tunc illi proprius erat) *Ioannem*: è gen-
 te *Frangipantum*: atque is ex euentu prælij, & fa-
 ma, tale suspicatus, nauem instrui iubet, ado-
 lescentes retrahi, & ad se duci. Dictum, factum:
 siltuntur, agnoscuntur: & putabant extra peri-
 culum se, quia extra hostile solum erant, esse.
 Aliter accidit prauitate, siue avaritia Dynastæ.
 nam is *Carolo* indicat: qui statim cum copiis ter-
 ra marique aduolat, & captiuos suos *Neapolim*
 abducit. Quid exspectas? aliquid regium? pudor
 est *Andegauensis* stirpis aut macula, quod dicā.
 diu deliberato cōcluditur, tollēdos, adolescētes
 & publice capite minuēdos. Quid? vt sicarios aut
 prædones? qui ius suum repeterant? qui bellum
 intulerant, & iure ac more gentium admini-
 strant? Omnia in hoc facto sæuitiam & bar-
 bariem habent: etsi Pontificem etiam obten-
 dunt, atque illum consensisse, aut suasisse. Alte-
 rum potest, vix alterum: sed æstimatio aliorum
 etiam esto, in re autem istud. Producentur in
 scænam publicam, concursus ad tale spectacu-
 lum è tota Italia, plerique omnes miserantur &
 illacrimatur, sed nemo, nisi inani fauore, iuuat.
Conradinus animose loquitur, *Carolus* accusat, se
 excusat: Deum vindicem inuocat, & ius suum
 in hæc regna *Henrico Castellano*, amitæ suæ filio,
 donat. Huic rei tesseram, chirotecam exuit, abii-
 citque. Tum *Fridericus* primus ingeniculate iu-
 betur, & caput inciditur: quod sublatum è ta-
 bulato *Conradinus* (quis sine motu audiat?) pe-
 ctori appressum, deinde ori applicuit: & sortem

I. Lipsij monita

miseram eius defleuit, cui auctor ipse esset. Tum & ipse in genua prouoluens, fortiter carnicem exspectat: qui caput amputat. & cum fecisset, statim alius hunc interficit, ne exstaret qui iactaret generosum illum sanguinem à se sublatum. Hoc vnum *Carolus* magno in speciem animo: cetera feritatem habent. etiam illud, quod ipse spectator supplicij esse sustinuit, in alta quadam turri occultus. Illi obiecerunt: nec diu victoria aut regnis *Caroli* postergaui sunt. & Hispani (an non morituri voce & voto?) eiecerunt.

DE MODESTIA IN CVLTV:

*Et hanc conuenire, elegantiam aut pompam
non conuenire.*

CAP. XV.

ET præcipuum quidem est, animum sic affectum esse: sed vt corpore idem prodatur, quidni decorum sit? Aurum, gemmæ, serica, non digna sunt ornamenta magno Principe: & negotiator aliquis aut mango ea vsurpet. Quis etiam nescit, Principi in mundo hæc esse: habet gestatque, si velit, sed maioris animi est, seposuisse. Sane egregios aliquot Principum sic factitasse video, & plebi virtute eminuisse, cultu consensisse.

AVGVSTVM apud Romanos: de quo Sue-

tonius. Instrumenti eius & suppellectilis tenuitas apparet etiam nunc, residuis lectis atque mensis, quorum pleraque vix privata elegantia sunt. Ne toro quidem cubuisse aiunt, nisi humili, & modice instrato. Veste non temere alia, quam domestica usus est, ab uxore, sorore, & filia neptibusque confecta. Ut alia omit- tam, vide an vestis illi trans mare petenda, qui non nisi domo sumptam, & confectam, gestavit.

ALEXANDER Severus, plane inter bonos Imperator, gemmas lapillosque omnes, quos in Palatio repperit, vendidit: addens, *Gemmas viris usui non esse.* Idem nec apparatu, nec pompa multum utebatur, hoc usurpans: *Imperium in virtute esse, non in decore.*

II.

Quod sensit sane AGESILAVS, Sparta dignus rex. qui iam senex in Ægyptum Tacho regi suppeditas iuit. Nauibus vehebatur: & cum appropinquaret, ingens Ægyptiorum turba in portum se effudit, ad celebrem ducem spectandum. Præceperant animo magnificentum virum, veste, comitatu, ipso corpore spectabilem: at ille prodiit cum vili palliolo, par gregalibus, & nec aspectu verendus, nisi si quis nosset. Itaque palam cœpit contemni, aut irrideri: *Hunc esse, qui res lapsas instauraret? anchoram suæ spei? Omnino iactatum illud in eo verum conspici, Montes parturire, murem nasci.* Hæc & talia plebecula: sed plebecula. virum & ducem se mox exhibuit, non parem famæ, sed maiorem.

III.

Talis in eadem Græcia PHILOPOEMEN,

III.

I. Lipsij monita

quem scite & vere dixit aliquis, *Ultimum Græcorum*. Post eum, vix sane alius magna virtute, & laude fuit. At hic & corpore parum decens, & cultus omnis negligens fuit: ac dedit sane modestiæ huius (sed apud fæminam) pœnas, *Megara* ibat, & præmiserat nunciatum amico cuidam, affuturum se vespere, & hospitem conuiuamque ei futurum. Gaius ille, vt cocti aliquid esset, recta ad forum properat, vxori denunciâns, vt domi interea paret, verrat, sternat: & quæ tanto hospiti conueniant. Illa fatagit, & *Philopæmen* opinione maturius adest, & comites post se reliquit. Salutât hospitam. illa resalutat: & de cultu eius & corpore suspicata antecurforem aliquem esse, & ex famulitio: *Heus tu*, inquit, *Festinamus. adde manum & adiuta, atque hæc ligna mihi scinde*. Vna porrigit securim: & facit opus sedulo *Philopæmen*, donec amicus de foro superuenit, & attonitus, *Quid hoc rei est Philopæmen? ita te & me dedecoras?* Ille subridens, *En pœnas*, inquit, *vultus & cultus mei luo*. Adeo non indignatus pro seruo se habitum, vt vltro iocatus in se sit: & credo materiam bellam sermonum ea die, hoc factum fuisse.

V.

RVDOLFONOSTRO Austriaco non aliter Montiaci euenit, & à pari causâ. Nam vestitu, nihil à plebeio differebat. Mane igitur egressus solus (& aura frigidior erat) videt in pistoris domo carbones de fornace recentes, ignitoque. Intrat fidenter, adlittit, calefacit: cum mulier eum adspicit, & ex vestitu æstimans, *Heus*, inquit, *mi homo, parum decet vos ad mulierculas, & in alienam*

alienam domum sic venire. Rudolfus, *Mea mater, miles sum, qui meas res in obsequio & comitatu Imperatoris contrivi: at ille parum benigne me nunc habet, nec pro spe aut meritis muneratur.* Mulier ad illud Imperatoris nomen cœpit stomachari, & multa mala in Rudolfum dicere: *Quin iste vir est, inquit. Qui nos & nostra perdit, pauperum scopulus & exitium. Merito hæc vobis eueniunt, qui adheretis & sequimini: atque ut plura eueniant, opto.* Rudolfus delectatus procacia mulierculæ, *Sed Mulier, inquit. de me missum face: vos proprie quare læsit? Ibi mulier exclamare, Jllene? qui omnes pistores huius urbis, lautos satis antea, fortunis euertit: nec facile resurgemus. At tu bone vir fabulari desine, nec ultra molestia aut impedimento nobis esto, abi.* Aliquid voluisset etiam Rudolfus, sed illa Amazon vas aquarium in prunas accensas iecit, & fumo, vapore, cinere perfusum eiecit.

Sed iste cultus eius priuatim, & non publice fortasse fuit. Publice? vide. Quis dies lætior, & magis pompæ aptus, quam cum victum *Ottocarium*, Boemiæ regem, ad se vocatum excepturus erat, & fidem ab eo (Homagium dicimus) accepturus? Ille venit cura magno & splendido comitatu: & viri & equi auro, gemmis, serico nitebant. Dictum Rudolfo, aduentare: & sedulo à quibusdam additum, *Pararet se, veste & cultu ornatiore & Imperatorio, talem regem admissurus.* Rudolfus renidens: *Imo rex Boemia, inquit, * griseam meam vestem (verba fuerunt) saepe derisit: nunc ipsum vestis mea grisea deridebit. At vos arma & equos expedite, & accincti instructique,*

VI.

* Leucophaeam
Græcis: cinerem, aut
matrem
Latinis.

I. Lipsij monita

ut ad pugnam; state. Decus Teutonicorum armorum, non vestium, aduenis istis ostendite: hoc me vobisque dignum est, Dixit *Rudolfus*, neque aliter fecit. *Ottocarus* illi vili cultui se & aurum suum submisit & ad genua accessit: non sine ludibrio etiam, cum Imperator iussisset tentorium, in quo res gerebatur, subito pandi & reuelari, ut ab omnibus geniculans *Ottocarus* conspici posset.

VII. CAROLVS *Quintus* Imperator, ut sanguinem ab eo, sic hanc virtutem traxit. In omni vita modicus, vel potius tenuis, in cultu fuit. quod notarunt Itali, & mirati aut calumniati sunt, in primo eius & solenni ingressu *Mediolanum*, *Insubrum* urbem. Ciues nouo domino omnia instruxerant, plateas aulaeis, tabulis, frondibus, sese quisque vestibus exornauerant: umbella aurea parata, quæ ingredientem tegeret. cum ille & Imperator, & non semel Rex ac Princeps, in lanea atra penula, & vili pilleolo, sub eam se dedit. Videbant cum, & requirebant: matronæ præsertim, & virorum vaniores. qui trabecas, & illusas auro vestes, & fulgentes in capite & collo gemmas expectabant.

VIII. O quam dispares isti à Græcanicis Imperatoribus, quos luxus & deliciae ad cultum vix virilem traduxerunt! In qua re lepidum est, quod *Nicetas Choniates* denarrat de *ALEXIO ANGELO*, Principe Byzantino. Erat in Italia tunc *Henricus Quintus* Imperator, filius *Frederici Aenobarbi*, qui *Sicilia* & *Neapoli* subiecta spes suas lon-

gius porrigebat, & Græciæ imminebat. Misit igitur legatos, qui magnum auri pondus poscerent, velat tributi nomine: aut si negaretur, causam belli: *Alexius*, quem dixi, audito adventu exterorum, ut opes suas & splendorem iis ostenderet, & oculos veneratione aut metu præstringeret, iussit suis omnibus quam ornatis-
 tissimos adesse, auratos, gemmatosque: ipse autem à capite ad calcem nil nisi splendor, & nitor erat, rarum vel in templo aliquo spectaculum. Veniunt legati, sed Germani, id est vici, qui tantum abfuit (ait Nicetas) ut spectaculo eo ad metum mouerentur, ut contra ad cupidinem: & nihil magis vellent, quam cum istis quamprimum ad manus venire, effaminatis: nec nisi ad prædam natis. Cum interim Græculi etiam accedentes eos cubitis tangebant, & digitis præibant, ut *Imperatoris vestem* & *gemmas aspicerent*: quibus ille, ut *floridum aliquod præatum, aut Alcinoi hortus, varie nitebat*. En, aiebant, *vel in media hieme, Veris opes & gratias usurpate, & oculos iis pascite atque hilarate*. O belli parasiti! & quid ad hæc Germani? Nihil capi aut affici se istis muliebribus spectaculis aut ornamentis. atque adeo iam tempus esse, ut his sepositis Græculi ferro aurum commutarent. Nam si irriti legationis sue redirent, pugnandum iis cum viris esse, qui non ut prata lapillis niteant, neque vestibus variegatis, ut pavones, glorientur: sed qui veri Martis alumni, flammis nitoremque ex oculis in acie iaciant, & quorum sudor splendidis guttis defluens referat margaritas. Hæc nostri Germani ad

I. Lipsij monita

Græcos, iam verbis terrefactos: quid si ad rem ventum fuisset, & fuisset nisi *Henrici* mors subsequuta consilia hæc & incepta turbasset.

DE MAIESTATE:

Et salua modestia posse assumi.

CAP. XVI.

NEQVE enim inter se hæc pugnant, & conuenientia est etiam inter specie dispares virtutes. Appello autem *maiestatem*, venerationem aliorum animis insitam, cui à magnitudine est origo. Et ipsum etiam nomen maiestatis est à Magno. Ouidius decenter aperit:

*Donec Honos placidoque decens Reuerentia vultus
Corpora legitimis imposuere toris,
Hinc sata maiestas.*

Proles igitur est Honoris & Reuerentiæ, sed & matrem si quis horum dicat, non aberret. Origgo ei præcipua ab interna magnitudine, id est virtute: etsi externa etiam species, gestus, cultus, aliquid addunt. Orientales in his talibus magis curiosi aut affectati: minus Europæi, & veteres Principes diademate & purpura fere contenti fuere. Hodierno æuo, illis abolitis, sceptrum & corona successerunt. Parum est, arbitraria sunt: leue adiumentum ad maiestatem, nisi aliunde ea adsit. Sunt & insignia quædam nouitiæ inuentionis, vt Aurei velleris, Conchæ

Sancti Iacobi, & talia: è quibus primum, omen habuisse videtur aut prælagium plusquam Iasoniæ navigationis, qua nouus orbis, & in eo aurum, sunt resecta. Aliquid & Aulæ pompa, & ministeriorum varietas aut copia, item satellitium huc faciunt: & *Julianum* Imperatorem, vulgo *Apostatam*, culpatum in his memini, qui sustulit aut recidit: ὅτι (ait Socrates) παυομένη ἢ ἐκ τῆ βασιλευ̃ πλῆτῃ τοῖς πολλοῖς ἐγγυομένη κατὰ πλῆξιν εὐκαταφρόνητον ἐποίει τῷ βασιλείαν: Quoniam cessante admiratione opum & potentie, quæ plebeis animis hoc aspectu inseritur, vilem & contemni facilem reddidit Principatum Plebeium iudicium est, nec magni hæc momenti: magis mores, si ij compositi & graues. Talem *Periclem* Plutarchus describit, vultu serio, nec ad risum facili, incessu moderato, voce & sermone sedato. Alacritas illa nimia vix conuenit, sed nec dicacitas, etsi ingenij notam dicas. *Liuius* in *Philippo* ultimo Macedone hoc notat: Et erat dicacior natura, quam regem deceret, & ne inter seria quidem. risu temperans. Iam corpus & species si adest, valde iuuant. atque ita de *P. Scipione Africano* idem *Liuius*: Præterquam quod suapte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cesaries, habitusque corporis, NON CULTVS MVNDITIIS, sed virilis ac vere militaris. Postremo, secessus & abductio iuuat. Vt enim ille ait, Parit conuersatio contemptum, raritas conciliat ipsa rebus admirationem. Sed nimia ne sit: aut tollit munus & officium regis. Neque enim Persæ laudandi, apud quos persona regis, sub specie maiestatis,

Eccles.
Hist III.
cap. I.

Lib. xxx.

Lib.
xxviii.

Apul de
Deo Secr.

I. Lipsij monita

Panegyricus
ad Theodosium
Augustinum.

Tacitus XIII.
Annalium.

occulitur. Non item qui eos imitati, intra secretum
Palatinae domus inclusi, tamquam aliquod Vestale se-
cretum consuluntur: tumida & odiosa sunt, nisi
gentium aliquis receptus mos (nec is bonus)
ita habet. Quid tamen de regibus dicam? ecce
olim libertum, qui huc superbiae & fastidii de-
uenit. Is fuit Pallas Claudii, qui venerationi af-
ferendae, Numquam domi aliquid, nisi nutu aut
manu, significavit, vel si plura demonstranda essent,
scripto usus, ne vocem sociaret. Examina hoc, &
ride servilia illa portenta tam impotenter re-
gnasse.

DE CASTITATE:

*Quam Princeps extra connubium, & in eo
pro parte servet.*

CAP. XVII.

ADIDI denique alias virtutes, quae ex
decoro aut usu sunt: & quattuor praeser-
tim, Beneficentiam, Castitatem, Patientiam, Animi
magnitudinem. De prima, alibi dicendum
commodius: nunc de Castitate, dignissima
Principe: cuius proprium est, alta & seria co-
gitare. Non facit libido, quae in sordidis cogi-
tationibus & cæno suo hæret. Bene ille vete-
rum: *Nihil est tam mortiferum ingenio, quam libido.*
Nec animi solum, sed corporis robor mi-
nuit: & perplacet illud Augustini, *Pudicitia est*

De Civitate
Dei, lib. I.
I.

virtus, quæ comitem habet fortitudinem. Omitto pericula ex ea & contemptum, alibi dicenda. Habeas igitur ante matrimonium: neque enim ab eo te arceo. imo quod honestius (ait ille) Imperatoria mentis leuamen quam assumere coniugē, prospere dubiisque sociam? cui cogitationes intimas, cui paruos liberos tradas? Cogitationes, nec tamen omnes. Illæ de republica, non bene semper infirmo, & interdum infido sexui, committuntur. Spernimus, qui referunt ad istas pleraque omnia, & qui audiunt: etsi Aristoteles notat, *Feroces & militares sepe populos ita subiici, & nominatim Lacedæmonios.* Quod idem de istis Plutarchus, scribitque: *Lacedæmonios vxoribus suis semper addictos esse, plusque cum his, de negotiis politicis, quam has cum illis, de priuatis communicare.* Turpe est, ne fiat. Quis *Claudij* imperium non nouit, hoc nomine famosum, quod semper aut *Messalina* aliqua, aut *Agripina* regeret, aut vna cum his, quispiam è libertis? Quis & *Alexandri Seueri*, boni alias Principis, non misereatur: qui per pietatem nimis matri se addixit, & se sic euertit? *Herodianus* obseruat: *Quippe illi mater supra modum imperabat, atque is dicto audiens semper fuit. idque aliquis solum in Alexandro reprehenderit, quod mansuetudine nimia, & reuerentia maiore quam oportuit, matri etiam in iis que displicebant, obsequeretur.* Atque idem scriptor proprium muliebri vitium tangit, quod instillant. *Alexander*, inquit, ipse ad prælium cum *Partio* non venit, incertum metuitne proprio, an quia mater retinuerit, femineo pauore. Omnes enim illius (hæc nota)

Tacit XIX.
Annal.

I I. Politic.
cap. VII.

Lib. VI.

GENEROSOS SPIRITVS retundebat, suadens alios potius periclitari pro se sineret, quam ut ipse in acie confisteret. Talia fœminæ, & deteriora, solent: ac bonarum rara exempla, animosarum pauciora sunt. Mihi vero, siquæ Principis fœminæ partes in republica esse possunt, eæ sint quas Homerus in *Arete Alcinoi* describit: quam, inquit, maritus honorat & ciues: quid ita?

Οὐ μὲν γὰρ πινός γε καὶ αὐτὴ δούλειαι
 ἑσθλῆ,
 Οἷσιν εὖ φρονέησι, καὶ ἀνδράσι νεύκεα
 λυαί,

*Nam neque mente animoque ea deficitur sapienti,
 Atque inter ciues & amicos iurgia soluit.*

Hoc bonum germanumque fœminæ opus, pacare, mitigare: amplius, ex eodem Homero, afflicto iuuare. Ita enim *Minerua Ulyssi* suadet, adire in primis & blandiri *Arete*: quia per eam in patriam restituendus esset. Plura quæ facit, plurimum male facit. & pulchrum elogium de *Maria Emanuelis Lusitani* vxore. quæ (ait scriptor eius gentis) erat moribus & vita grauis, humanitate comis, otij inimica, & ipsa manibus suis opera muliebria, è lino aut serico, faciebat, & virgines suas eodem ducebat. NEGOTIIS PVBLICIS nunquã se admiscebat, summũ mulieris decus in modestia ponens, & vitæ perturbationẽ cœsebat, munerũ confusionẽ. Hęc magnanimæ illius *Isabella* filia fuit: sed nõ in virilibus curis ei par: & ut verũdicã, *Isabella*, ut *Phænices*, vix quingētesimo anno gignũrur. Siquis tamẽ talẽ hæctus, vtiliter audiat: vel minorẽ ea, sed audiat,

non semper aufcultet. Exempla porro *Castitatis*, atque etiam deinde *Caritatis* inter coniuges, demus. ac primum illud, quod de

CYR O Xenophon, siue vere siue decore, scripsit. Cum, inquit, *Panthea* formosissima foeminarum capta esset. atque ad eum adducenda, vetuit: ne vel oculis scilicet castitatem matronalem, & suam, violaret. Atque *Araspo* ex amicis suadenti adire eam & alloqui: *esse enim mulierem insigni forma, & Regis plane oculis dignam: Ob istuc ipsum*, inquit, *magis est ut abstineam. Etenim si nunc illam adiero, cum vacat: fortasse illa efficiet ut adeam, etiam cum non vacat, eique absideam neglectis rebus serijs.* Bona oratio, & ratio. ac sane si non alia noxia in vsu foemineo, ista certe est, auocari à melioribus curis.

Iraque iure PERICLES, cum Atheniensibus Prætor, collegam *Sophoclem* poetam haberet, atque is in communi officio forte districtus, prætereuntem egregium puerum intentius intuitus esset, impensiusque laudasset: grauißima ista voce corripuit, *Oportet, ô Sophocles, Prætorem non solum manus à lucro, sed oculos à libidine habere puros.*

Quod fecit rex ANTI O C H V S tertius. qui Ephesi in sua vrbe, inspecta *Dianæ* sacerdote, supra alias forma decora, continuo illinc soluit: veritus scilicet, ne amor aspectu paullatim auctior audaciorque, eo impelleret, vnde pius castusque non rediret. Laudari meritissimo posset, & contra impios quosdam Principes: quibus Deo dicatas virgines violare aut ince-

I.

II.

III.

stare, idque sub velo (ô nefas!) factorum & religionis, ludus iocusque fuit.

III.

At ALEXANDRIMagni in hac re continetia, cui non innotuit? Is magno prælio Darij victor, eiusque gazam, coniugem, & filias etiam potitus: non solum benigne & regie habuit, sed sic caste & sancte, quam si eodem, quo ipse, parente genitæ forent. Darij quidem vxorem, exsuperanti forma fœminam, nec oculis attingere vniquam voluit: quod ipse de se in epistola quadam ad Parmenionem sic scripsit: *Ego enim non solum non vidisse inueniar Darij vxorem, aut VIDERE COGITASSE, sed nec verba facientes de eius forma audire sustinuisse.* O raram in ea fortuna, & ætate, laudem! quam factum sequens cumulat.

V.

Cum aliquando enim idem, natura incitante, vsum fœminæ voluisset, & ministri formosam noctu adduxissent: ille rogauit, *Ecquid tam sero venisset*: Ibi mulier excusare mariti vigilias, & expectasse donec cubitum iuisset. Quod cum audisset, quasi telo ictus, & calore omni remisso, mulierem omisit: vocatisque ministris, *Reducite, inquit, istam. & quam pene imprudentem me adulterio illigastis?*

VI.

Iam quæ verba EIVS & ira, aduersus Philoxenum quemdam, maritimæ rei Præfectum suum: qui ad eum scripserat, *Esse apud se Theodorum, mangonem, & vanales habere duos pueros forma eximia, ecquid eos emeret?* Quibus lectis valde indignatus, & idemtidem exclamans amicos interrogabat, *Quid igitur in se Philoxenus tam fœ-*

dum vidisset, ut tantam maculam sibi inureret? Sed & in epistola ad ipsum, multis eum probris scidit, iussitque *Theodorum* illum cum mercibus suis in malam rem ablegari. Quod si sic alij Reges & Principes: faxo, ut talium rerum conciliatores & interpretes pauciores in Aulis essent.

VII.

Quid autem Romanus *Scipio*? nec robur eius in hostes magis, quam in libidines suspexeris: quas an non supra *Alexandrum* domitas habuit & compressas? Nam ille oculis suis parum credidit, & veritus est capi: iste cominus congressus, & vidit & vicit. *Carthago Nova* ab eo capta erat, ubi præter aliam affluentiam rerum, pueri virginesque nobiles reperti: & inter eos una, quæ ad *Scipionem* deducta, oculos quaqua ibat, omnium in se splendore formæ vertebat. Donum dabatur iuveni Imperatori, ut putabant, gratissimum: sed ille oculis libatam modo, abnuix: & *Acciperem*, inquit, *fruererque*, si priuatus, & non cum Imperio essem. Nunc respublica occupatum hunc animum tenet. *Accipio tamen quasi depositum, reddendum cui ratio & humanitas suadebunt.* Simulque virginem percontari de patria, parentibus, & sorte cepit: agnouitque principe loco natam, & principi item suæ gentis adolescenti (cui *Luceio* nomen) desponsam esse. Igitur parentes, & hunc, aduocat: cumque venissent, statuta apud se virgine, sponsum ex ijs priorem alloquitur: *Ego, ut hæc virgo ad me deducta à militibus nostris, ac donum data est; & formam eius libens vidi, & dotes animi corporisque*

1. Lipsij monita

laudavi. Nec enim cecos, aut ignaros talium, Naturam genuit: hæc quoque pectora amor tangere potest, sed non nisi honestus, & quem tempora resq. mea permittunt: Hæc igitur etsi iure belli mea erat: tamen non lubet inter arma hos ludos ludere, nec deceat fortasse præcipere, viro forti iam desponsam. Hoc enim ab ea didici, & ideo te euocavi: ut coram viderem, coram tibi hanc traderem (numina testor) castus castam. Sic pudice cauteque mea cura habita est, ac si apud soceros tuos, parentesque suos fuisset. Non esset me teque dignum donum, si aliquid ex ea vis aut occulta fraus libasset: intactam, inuiolatam accipe, & fruire. nec aliam mercedem, quam te volumus, id est animum tuum Scipioni & Romanis addictum. Attonito iuvene, & præ gaudio vix mentis aut linguæ compote: parentes interuenerunt, gratias agentes habentesque. & ad pedes Scipionis satis grande auri pondus deposuerunt. quod pro redimenda attulerant: rogantque, quoniam gratis redderet, ipse hoc munus ab sese haberet. At ille beneficentiam alia cumulans, sponsum tollere hoc aurum totum iussit: & super dotem, quam parentes daturi essent, hanc quoque à se habere. Quid laudes potius: libidinem victam, auaritiam victam? cum laude priuata, cum publico fructu? quia vno hoc facto magnam Hispaniæ partem ad Romanos & ad se traxit, certatim cupientes tali virtuti subesse.

VIII.

Iam in IULIANO quoque Principe, etsi à pietate & religione nostra abiit, admiranda hæc continentia fuit. quem fides certa habet, mortua *Helena* coniuge, nihil vnumquam venereum

attigisse: celebrantem sæpe & recolentem Bacchylidis poetæ illud dictum: *Vt egregius pictor vultum speciosum effingit, sic pudicitia celsus consurgentem vitam exornat.*

Libentius & Christianos hic infero, & laudo. primumque inter eos BALDVINVM, ex Flandriæ Comite Byzantij Imperatorem: qui annos xxxii. natus, in ipso illo ætatis æstu, sic continuit se & adstrinxit, vt toto illo tēpore quo ab vxore abfuit, nec impudicis quidem oculis mulierem sit intuitus. quod de illo totidem verbis, hostis eius alioqui *Nicetas* in historia consignauit. additque, etiam in alijs hęc castimoniam exegisse, & bis quaqua hebdomade, sub vesperam, proclamari iussisse, *Nequis qui alienam mulierem attigisset, dormisse aut cubuisse in Palatio suo vellet.*

IX.

MAXIMILIANVS *Primus Austrius*, quam castus à libidine fuisse censebitur, qui sic verecundus à contactu aut aspectu fuit? Inter alias dotes, corpore & omnibus membris pulcherrimus describitur: sed eorum quæ natura occultari voluit, ita celans, vt nemo vir aut fœmina nudum eum viderit, aut resectum. Subducebat se furtim, cum naturæ purgationes vocarent: ad lectum iturus, nec cubicularium quidem ad exuendum, deponendum, collocandumque se admittebat. adeo vt nulla virgo magis tencri pudoris fuisse videatur. Quid, quod testamento cauit, caligas & feminalia mortuo sibi induci? vt & tunc cura pudoris esset, cum iam non esset.

X.

Sed & CONSALVVM *Magnum*, Hispania

XI.

I. Lipsij monita

stirpe, merito celebrauerim. qui tot bellis, currit regnum Neapolitanum suo Regi vindicaret, consensu traditur, nullam matronarum aut virginum temerasse, imo & oblatas aut offerentes se (nec nouum in tali potentia) comiter reiecisse. Atque adeo cum pater quidam, vir nobilis sed pauper, duas filias scitas & lepidas, ipse ad eum perduxisset, ratus hac se via ad opes posse venire: admisit quidem, sed causa facti cognita, vt suas filias, dote data nobilibus viris elocauit, à se tam integras, quam à parente.

XII.

Addi fortasse meretur, etsi in vno facto, continentia, quam alij FRANCISCO *Sfortia*, alij CAROLO *Octauo* regi Galliarum adscribunt. Sed huius nomen vsurpemus, vt dignius: & potuit tamen hoc simile in vtroque euenisse. Igitur *Carolus*, in reditu à regno Neapolitano (quod quæsiuit fortius, quam tenuit) cum opidum aliquod Italiae expugnasset; in militum direptione & discursu, virginem perhonestam forma ad pedes eius accidisse ferunt, tutelam à vi militum & custodiam pudicitiae suae rogantem. Atque illum à militibus quidem seruasse: sed vt iuuenem & talium rerum satis liberum, statim oculos & cupidinem ad eam adiecisse, & seductam in lectum abiecisse, iam imminuendam. Ibi ea toto animo anxia, videt tabulam in pariete suspensam, in qua Diua virgo puerum, mundi seruatorem, sinu gestabat: & ea ostensa, *Per intactam hanc Virginem*, inquit, oro, adiuro, *virginem mihi parce*. Mouit ita regem (non sine Diuae

illius numine) vt libidinem iam exsurgentem
coerceret: & lacrimis etiam profusis, solo am-
plexu profecutus liberam dimiserit, cum dote
quingentorum aureorum. Sed & propinquos
aut affines captos, ei donauit.

XIII.

Hæc exempla in regnis, aut imperijs: quis car-
pet vnum alterumq; prodi, in fortuna priua-
ta? SPURINA adolescens in Etruria, excellenti
pulchritudine, matronarum virginumque in se
oculos, sed & viroꝝ trahebat. Illæ potiri aui-
de, & in occulto aut palam, suspirabant: isti æ-
mulatione tangebantur, & in suis quisque fœ-
minis timentes, aut suspectantes. Optimus iu-
uenū vidit. & vt se aliosq; metu vel molestia li-
beraret, faciem illam sic emendatam, plagis scis-
surisq; toram ipse deformauit. Quid addam? lu-
dibrium postea, non irritamentum vixit.

XIIII.

Addatur, addatur ille DAMOCLES, adoles-
cens Atticus, tam insigni facie & corpore, vt
vulgo ei cognomen *Formosus* esset. Itaque eo ipso
proditus *Demetrio* regi, qui tunc Athenis lasci-
niebat, postulatū ad stuprum: impelliturq; do-
nis, promissis, nimis. Nihil horum valuit, & vim
aut insidias veritus, abstinere etiam cœpit gym-
nasij publicis, & palæstra. Quod Rex cum
aduertisset, positis obseruatoribus, euenit vt in
balneas priuatas lauandi gratia iuisse cognosce-
ret: statimque eo properans nudum depre-
hendit, quid nisi certam, vt putabat prædam
Et iam ira quoque accensa libido irruebat: cum
ille non nisi in morte effugium videns, hanc
elegit, referatoque aheni operculo, in aquam

I. Lipsij monita

feruentem se demersit, & extinxit. Triste factum, et si forte factum! sed iustius vndique laudandum, quod adiungam.

XV.
heccc.
xxi.

PELAGIVS in Hispania fuit. qui in clade à Mauris accepta ad *Juncariam*, sub *Ordonio* rege, cum obsesdatus esset, siue pro auunculo *Hermogio* Episcopo Tudensi, vt plures certioresque volunt: siue pro patre *Galiciæ* Principe, qui captus *Cordubam* trahebatur: sed pro vtro, tamen obses *Abderamini* regi Mauro datus: ecce forma eius captus *Barbarus*, florem hunc sibi destinat, & alludere cœpit, contrectare, & tentare. Ille reiicit, atque id sapius: donec vim etiam parat amator. cui iste, ingenua ira, pugnum impegit: & *Tolle canis*, inquit, *vitam, non pudicitiam mihi extorquebis*. Hic quoque in iram serio iam datus, iussit vt fundæ machinali impositus, trans *Bætium* fluvium vi emissus, rupibus illideretur. Quod factum: sed *Pudicitia* ipsa, opinor, alumnum suum tuita est, & cum miraculo viuis euasit. Non mutavit tamen *Barbarus*, nisi supplicium: & forcipibus membratim discerpi lancinarique iussum, in flumen proiecit. Vnde *Christiani* nostri extraxerunt, coluerunt: nomenque eius in *Dinorum* numerum ab *Ecclesia* merito est relatum.

Satis sit iam talium: videantus & *CARITATIS* inter coniuges exempla. Nam ea castitati fere semper comes.

xxvi.

Vespasiani ævo turbæ aut rebellio in *Gallia* fuit, & dux partium *Iulius Sabinus*, cui vxor *Eponina*. victis *Gallis*, dux ad supplicium quærebatur:

batur: sed is in speluncam auiam se abdidit, & famam mortis suæ sparsit, quasi veneno sponte eum sumpsisset: ac rei fidem, villam, tamquam super se, iussit incendi. Ipsa vxor hæc ignorabat, eratque in multis & mæstis lacrimis: soli duo liberti sciebant, qui miserati mulierē, mori certam, & cibi iam triduum expectem, marito indicant, & suadent amanti subueniri. Factum, & illa resciscit *Sabinum* suum sic viuere: venitque ad eum, fidem & silentium coluit per totos nouem annos, & liberos etiam in spelunca concepit ac peperit, sola Caritate obstetricante. Denique res euulgata est, capti sunt, Romanam deducti: an non venia donati? laudem & præmium merebantur, certe ista. Sed *Vespasianus* (ah meo animo hic sæuus, iussit interfici, quamquam illa prolatis ostenditque liberis: *En Casar*, dixisset, quos ego in monumento peperit atque alui, ut plures supplices haberes. Indignor, non vel dicto huic indulgentiam donatam, sed nihil illa: & læta, opinor, cum marito perit, cum quo tot annos iam ante fuerat sepulta.

Fuit & *CABADIS* Persarum regis vxor, ignoto nomine, mira in eum fide. Is regno suo spoliatus à subditis, quibus durius imperasse visus, & in custodiam datus erat: *Bazes* frater in eius locum substitutus, consilium habuit, quid captiuo faciendum? atque ibi *Chanaranges* (magistratus & præfecturæ præcipue nomen) ostenso cultello, *Hic*, inquit, tam exiguis statim perraget, quod postea viginti millia hominum non

XVII.

I. Lipsij monita

efficient. Significans, tolli ex facili nunc posse
vium, daturum molestias aut clades, ut
uenit. Nā cum mitior sententia in virū sangui-
nis & loci regij obtinuisset, utque in carcere
cui *Lethe* nomen, perpetuo adseruaretur: fuit
ibi aliquandiu, vxore idemdem inuisente, &
focillante. Sed fors ita tulit, ut Præfectus car-
ceris conspectā iam sepius mulierē adamaret:
quod illa ad maritū retulit: atq; hic eā iussit ob-
sequi, vel salutis suę causa. Nō volēs paruit, sed
volētior deinde Præfectus, & mulieri, cū veilet,
ad maritum accessus fuit. Itaque opera tandem
Scosis, veteris & fidi amici, equi parati in pro-
pinquo ad effugium: atque ipsa carcerem, de
more, ingressā, viro suam vestem induit, illius
accepit: qui egressus sic sefellit. Iam plures dies
abierant, & *Cabades* in tuto, & apud *Eutha-
litas Humos*: cum fraus deprehensa, & mu-
lier iussu regio pœnas dedit. Infelix hac par-
te, nec *Cabadi* suo prosperorum futura socia.
qui vxore alia ducta, filia regis *Euthalitarum*,
grandes à socero copias impetrauit, regnum
recuperauit, & *Blaxen* in custodiam dedit,
oleo feruente super oculos infuso prius exce-
catum.

XVIII. Simile est SANCTIÆ Hispanæ facinus. quę so-
ror *Therastie* reginę regionensis, aut eius ex fratre
nepris (nam dissentiunt) fidem & affectum
erga sponsum, & mox maritum, ostendit.
DCCC. LVIII. Is erat *Ferdinandus* Castellæ Comes, cui infensa
Therasti ob patris mortem, vlcisci eam fæmi-
nea fraude apparabat. Itaque nuptias *Sanctiæ*

sororis offert, quę apud *Garfiam* fratrem, *Va-*
lconum regem, educabatur. Placuit Comiti
 conditio, it modico & in pacis speciem co-
 mitatu, ad ponsam capiendam, & fruendam
 & deducendam: cum *Garfias*, insidiarum gna-
 rus & particeps, in vincla eum condit. *Sanctia*,
 audito sua causa & amore id euenisse, et-
 si amoris antea expers, honeste eum concipi-
 pit: occulte in carcerem venit, nuptias pa-
 ciscitur, & cum eo in Castellam, elusis custo-
 dibus, abit. *Therastia* nec sic mitior aut quies-
 cens, aliam iterum fraudē struit: idque per filiū
Sanctium, Legionis regem. Qui conuentus re-
 gni indicit, quasi de magnis publicis rebus, &
 eo Comitem, de more, vocat. Hæret nonni-
 hil iste, & dubitat: sed vt solēt generosi animi,
 in fidei partes inclinat. Tamen cum venisset,
 immittiore statim vultu & sermone exceptus,
 in arctam custodiam datur. Quid facis *San-*
ctia? in sororem, in nepotem, pro marito
 quid struis? fraudem iterum, sed piam. Simu-
 lat voti se ream, velle ad Diui Iacobi proficis-
 ci: facit iter per Legionem, & satis benigne
 (quidnià nepote, matertera?) excipitur. Orat
 imprimis, visendi obiter mariti copiā sibi fieri:
 atque impetrat, sed in noctem vnam. Ibi com-
 plexus, ibi lacrimæ; & domo allatum consiliū
 exsequitur, vt veste permutata, vicariam se
 daret pro marito. Ita ille luce dubia emittitur
 pro *Sanctia*, equos ex composito repperit, in-
 scendit, euahit. Ipsa *Sanctia* cum nepoti in-
 dicium fraudis factum, educitur: & quamquā

I. Lipsij monita

stomacharetur primo, & delusum se doleret, tamen impetu ad rationem reuocato, pietatem & robur fœminæ veris laudibus tollit, & honesto comitatu ad maritum remittit.

XIX.
M CC.
LIII.

Firmus etiam fundatusque ille amor, qui in **BLANCA SCARDEONIA**, Italica matrona, ad stuporem apparuit. Captum *Bassianum* erat, in agro Patavino municipium, ab *Actiolino* immanis sæuitiæ tyranno: atque ibi dum fortiter repugnat maritus *Blanca*, interficitur; ipsa etiam in armis virilibus marito iuncta, & simul pugnans, capitur. Adducta igitur ad tyrannum, & armis exuta, formosissima mulier apparuit; & accēsus libidine potius, quam amore, potius statim voluit. Illa abnegat. precibus, minis, & terroribus immobilis: donec ad vim tyrannus se parat quod intellegens, astu ad fenestram se subducit, & præcipitem ex ea iecit. Nō tamē vel sic obiit, ad aliud facinus supervixit, quod fuit tale. Cum enim sanguine fœdata & semianimis, sublata *Actiolini* iussu esset & in lecto reposita, curataque: post dies aliquot iterum tentata recusavit, & eum dem animum vitæ potius, quam pudicitia per denda, sibi esse testata est. Ab irato igitur constringi ligarique iussa, violata, non contaminata est (qui enim posset illa castitas?) sed tamen de decori huic superesse noluit, & fortius quam aliqua *Lucretia*, cum ad mariti sepulchrum isset alleuato & suffulto lapide, super fœtidum cadaver se proiciens, atque id amplexa, *Teneote*, inquit, *mi anime: quis ty-*

annus ultra auellet? Maneo, accipe fidem tuam
Blancam, corpore & funere nunc iunctam. Dixit-
que, & fulcrum reuellens, caput sibi contri-
uit, & spiritum tenuem & exituientem e-
misit.

XX.

Athęc in fœminis sunt, quarum ad hone-
sta aut praua maior sæpe impetus: sed nec viri
destituimur huius Caritatis exemplis. Omitto M. D. XVI.
vetera. sub rege *Emanuele* Lusitanæ, in Afri-
ca bellum gerebatur, & *Ataidius* eius ibi Le-
gatus, cum sitis magna manu prædatum in
agrum Marochiensem iuerat. Inopinantibus
superuenit, atque ita *RAHVMBENXAMV-*
TIVM repperit, claro nomine inter Arabum
duces: qui castra illic, & de more, familiam
habebat. Igitur ingens à Lusitanis cædes edita,
præda item hominum pecorumque parta. Ipse
Rahus tamen euaserat: & cum Christiani. one-
re graues, tardius iter facerent, collectis ad
LXX. è suis equitibus, à tergo obequitabat mi-
nitabundus. Plures interea accedebant: & ipse
tum suos cohortans, tum Arabas excitans (qui
cum Lusitanis fœderati militabant) vt eos de-
sererent proderentque: *En egregiam occasionem,*
inquirebat, Deo Mahumeti, gentilibus placendi, si
istos canes & alienigenas, facto agmine ac nobiscū iun-
cti, inuaditis, & cinctos undique trucidatis. Præda
erit vestra, gloria, aterna crit vestra, patria liberata
muneris erit vestri. Agite fratres, agite commilito-
*nes, expiate fœderis dedecus honestissima transi-
tione.* Clamabat, non mouebantur: imo contra, quo
fidem suam magis nostris approbarent, in pri-

I. *Lipsij monita*

num agmen cum præda se conferebant. Iam parabat, ut impar, discedere *Rahus*: sed vxor illius *Hota* nomine, singulari specie mulier, amata vnice & amans, ex agmine nominatim eum inclamauit. Substitit ille, & vocem agnouit, simulque fæminæ fatum: atque ipsa à ducibus petito breui colloquio & impetrato, *Rabe*, inquit, *Benxmutie*, ubi promissa & fides sunt? Quoties iurasti, captiuitatem meam & discrimen ipsa morte tua depellere? En trahor captiua, & pateris, perfide dicam an ignaue? Nec utrum probrum viro indignius sit, scio. Vbi autem de robore tuo vaniloqua verba? pudet & fama, que sic est mentita. His vocibus, & ipsis amoris furiis, incitatus *Rahus*: *Dies*, inquit, *longa est*, *victoria in Dei manu*, *virtus in meo brachio*. confide. At illa puluerem manū e terra tollens, & in altum proiciens, *Sic*, inquit, *verborum tuorum fidem aura dispellit*. *Abi ingrate*, *alia fruire*, *quam mihi*, *ut video*, *pratulisti*. Sed *Rahus* statim, ut in more gentis est, calcem sibi detractum, in illam iecit: quod signum & pignus sanctum erat seruatae seruandæque fidei; & simul ad equites suos conuersus, *Si vnquam amor vos tetigit*, inquit, *mei atque huius miseremini*, & *adiuuate* *Per sacra nostra*, *per gloriam gentis*, *per vitam hanc meam obsecro*, *que diuturna esse non potest*, *si hæc aufertur*. *Insilite*, *dij audentes & amantes iuuant*. Fecitque ipse & alij impetum, quem egregie sustinebant nostri, donec *Ataidius* in extremo agmine propugnans & sustinens, cum guttur eius casu arma nudassent, hasta *Rabi* transfixus

occubuit. Duce amisso, confusio; & ea maior, quod æmulatio etiã erat & certamen de loco. Alij hũc, alij istũ sufficiebant, & id tanto certamine, vt pene (ô fatalem insaniam!) ad manus inter se, relictis hostibus, venirent. Quod Arabes fœderati conspicati, & simul miseratione nobilis illius Ducis tacti, arma in nostros verterunt, & puncto temporis dissipata acie, cæsi plerique omnes aut capti sunt. Recepta ita *Hota*: quam secum ducens victor *Rahis*, omnium oculos, voces & laudes in se vertit, fidem & robur prædicantium, & variusque felicem affectum. Nec diu sine post, mulier pro se fidem quoque testata est: cum marito in prælio quodam mortuo, illa fœnus eius cum multis lacrimis magnifice curavit: & inedia deinde nouem dierum se vita exiit, & marito iunxit.

Hæc tragica. mitius exemplum est, quo claudam, nostri *PHILIPPI Boni* cognomento: qui præcipuus auctor fuit magnitudinis huius, quam domus Burgundiæ appellamus. Is igitur annos natus vigintitres, patrem *Joannem* Burgundiæ Ducem, scelere & perfidia (res dicenda est) *Caroli Delphini* interfectum amisit. Atque vterat dolore & ira recens, ad vxorem venit, quæ ipsa soror *Caroli* erat: & *O mea Michaela*, inquit (id mulieri nomen) *frater tuus patrem meum occidit*. Mulier statim in lacrimas & clamores. (nam mirifice viriamas erat.) & dissidium non frustra verita, sine solatio lugebat: nisi quod ipse eã erexit, multisque

XXI.

I. Lipsij monita

verbis affirmavit, Nihil sibi viliorē futuram, ob hanc propinquam quidem, sed alienam tamen culpam. Reciperet animum, & metum poneret, viro aeternum fido bonoque futuro. Et fecit. vixit triennium cum ea, omni amore & honore solito profecutus? et si ipse aspectus eius, scelus fraternum & triste patricidium sensibus ingererat. Accedebat, quod sterilis esset. quę sola causa diuortij quoties apud Principes valuit? Sed nihil apud istum: quia morem & primam copulam, nisi mortem noluit solui.

XXII.

Vere claudēbam, sed SCYTHICA mulier interuenit, & ostendi postulat in hoc theatro. non illa magna, nec in re speciosa aut magna, sed si ad calculos reuocetur, magni mirandique amoris. Sub *Andronico Paleologo Juniore*, Scythæ incursionem in Græciam Thraciamque fecere, & late populati magnam prædam auexere. In ea captiuus quidam Thrax fuit, qui cum aliis ante fores Scythicæ huius trahebatur: viditque & miserata est, & emit eum, imo & mox nupsit. Sed iuramentum tamen prius exegit, non deserendam se ab eo in vlla fortuna, tempore, aut loco. Mulierem autem hanc iam ante acte desiderium habebat capiendę nostrę religionis, & vt saluari aqua tingeretur: quod marito indicat, atq; ille approbat, & vna constituunt hoc fine in Christianos fines demigrare. Sed dū se apparant, & opportunitatē quærūt, annus elabitur, & binos interea liberos marito suo, alterum peperit, alterum in utero gestabat. Ex quo & creuit amor

mutuus, & iā firma nexio videbatur. Ecce autē interea euenit, vt iterum Scythæ incursione facta, priorem vxorem huius mariti sui abducerent, & prætereuntem cum captiuis ille agnosceret & videret. Itaque, pro veteri affectu & consuetudine, illacrimauit, & causam vxori suæ Scythicæ dixit. Illa nec indignata marito est, nec odio aut æmulatione (pro muliebri ingenio) in alteram illam tacta: sed statim eam quoque emit, tum ad domestica ministeria, tum vt aspectu ipso dolorem marito leuaret. Et iam tempus migrandi visum: migrant, Constantinopolim veniunt: mulier baptisinate tingitur, altera illa (ausim ingratam, si non iniquam, dicere?) statim ad Patriarcham accurrit, clamitat per iniuriam maritum sibi ereptum, & à Scythica possideri. Illa quoque venit, & auditur, & rem totam exponit, nec quisquam damnare eam sustinuit, vt quæ amborum domina esset, eosque ex seruitute & immanibus illis belluis liberasset. Tamen hæsitantibus illis, ipsa sententiam hanc vltro tulit: *Marito meo, si prior vxor cordi est, habeat: cui etiam ob consuetudinem, & susceptos ex eo liberos, pretium redemptionis condono. In ipsam hanc autem feminam uti eadem liberalitate cupiam, sed cum in terra aliena sim, & aliarum rerum inops, haud possum. Fraque illa, pretio reddito, cum marito abeat: ego cum duobus meis liberis benigni Dei manus expectabo.* Dixerat mulier, & mirati omnes æquanimitem sunt: cui Deus sane mox adfuit. & cum altera illa in Thraciam iuisset, ad pecuniam corrogandam,

I. Lipsij monita

ecce iterum à globo Scytharum abripitur, nec ultra visa est, & maritus iam tuto in Sythica illius coniugio acquieuit.

DE PATIENTIA.

Ab ira & vindicta alienum esse debere, praesertim in conuiciatores.

C A P. XVII.

PO TER AT sub Clementia hæc virtus contineri, sed educere malui, & seorsim ostendere, quia valde Principem decet, & sæpe in ea fortuna locum habet. Quis non alta illa sermunculis aut iudiciis petit? Grauamur imperari, & quamuis bene atque vtiliter aliquis faciat, tamen hoc, illud, carpinus: & semper aliquid est quod non omnibus placet. Inde voces. sed spernat Princeps, & sciat *Nullum esse argumentum magnitudinis certius, quam nihil posse, quo instigeris, accidere.* Sicut suprema Mundi pars ventis, fulminibus, pluuiis non turbatur! non item debent apices isti rerum. Hic aut ille in te iocatus est? conuicio aspersit? calumnias dispersit? contemne. *Ille magnus & nobilis est, qui more magne feræ, latratibus canum securus exaudit.* Potentia tua supra læsionem est, gloria (si bene agis) supra infamiam. Sed Mecænatius verba & con-

Senece. III.
De Ira,
cap. VI.

II. De Ira,
cap. XXX.

filium, quod *Augusto* in hac re dedit, digna adscribi: *Siquis conuulsiatus tibi fuerit, aut in occulto detraxerit, neque deferentem audire debes, neque delatum punire. Turpe enim sit, facile te id credere, cum causam non praebeas, esse tamen qui conuicio petant. Atque id fere non nisi mali Principes credunt, quos ad fidem inclinat conscientia. Deinde autem iniquum sit, hac irasci aut punire, quae si vera sunt, praestat non admittere, sin falsa, dissimulare. Nam ut iure ista, quid nisi plures sermones & plurimum prouocabis? Sunt taluberrima monita, siue rationes: & ultimam istam nota. Ne moue, quod motum magis exhalet: ne moue, quod mouendo non sedes. Quod si omnes punitum ibis, quis finis erit? neque aliud agas, & assidue in iis occuperis. Contemne igitur, & *Senecae* hoc imbibe: *Contumeliarum patientiam, ingens instrumentum esse, ad tutelam regni, Et, ut ad Exempla veniam.**

LACONE s'apposite in publicis sacris apprecari solent, *Ut possent iniuriam pati.* Ne propere scilicet exsiliirent ad vindicandum, & statum ita suum turbarent. Tum etiam, quia parum idoneos iudicabant ad res gerendas, qui iniuria aut contumelia statim abriperentur. Sedatio animi & frigus decet imperantes.

In qua parte **DAVID**, rex Hebraeus, mirificus. qui pulsus à filio *Absalomo*, & profugus, cum manu tamen fortium virorum, ut ad montem *Bahurim* venit: ausus est *Semei* è *Saulis* cognatis, petere virum conuiciis: tantum? imo

I.

II.

I. Lipsij monita

& lapidibus , quos ex alto in eum iecit. Indignati comites , & ex iis *Abisai* : *Frane hic canis Domino meo & suo male dicat sedque impune? Jbo, mi rex, & recidam ei caput , domicilium proterve huius lingue.* At mitissimus virorum *David*, *Mitte, ut male dicat . En filius , quem genui, sanguis meus , sanguinem istum querit : & indignamur se conuiciatur alienus ?* Cælestis quædam hæc patientia : quid mirum in viro cælesti?

II. Magis in tyranno *PISISTRATO*. cuius vxore petulanter & iniurie habita à quibusdam adolescentibus ebris , idque in publico : malum illi timentes , mane ad *Pisistratum* supplices veniunt deprecatum Ille autem : *Quid vos vultis ? mea vxor heri nusquam prodiit . At in posterum date operam ut sobrii sitis.*

III. Quid in *ARTAXERXE* Persarum Rege , in qua gente superbia domicilium habere visa? Apud quem legatus Spartanus *Euclidas* libere pro ingenio gentis , & pro suo ferociter locutus. hoc responsi rettulit : *Tibi licet, quæ libet, apud me dicere mihi & dicere, & facere.* Salua maiestate modestia inferta fuit: & ad hanc iuit, ab illa non abiuit.

V. Sed in hac virtute Macedonum aliquos reges eximij . Quid enim *PHILIPPVS Alexandri* pater? qui plura eius dedit exempla. Ut in *Nicanore*. qui circumiens male de *Philippo* opinabatur , & detractabat : nec defuit , ut solet, delator *Smicythas*. Amici igitur aduocandum , & plectendum censere : ille contra , *Et Nicanor,*

inquit non est pessimus Macedonum. videndum igitur, numquid per nos admissum aut commissum, cur male dicat. Et tertio quærens, repperit pauperem viram esse, bene meritum, nec adhuc habitam eius rationem. Itaque statim munere cum affect: qui & ipse, mutata mente & lingua, laudare ubique Philippum & attollere. Quod cum idem Smicythas retulisset: Videtisne, ô amici, in nostra manu esse, bene vel secus audire? Factum dictumque pensitandum Regibus, qui cupiunt famam.

Iam iterum I D E M, de petulanti quodam & procaci conuiciatore, cum suaderent exsilio plectendum: Nequaquam, inquit, ne oberrans apud plures de nobis male loquatur.

Nec vero in absentes solū lingulacas talis, sed in præsentem, & qui in os insultabant. Vt ille Demaratus Corinthius, cum aduenisset ad eum, tunc forte cum Olympiade coniuge & filio Alexandro dissidentem: rogareturque à Philippo, Ecquid consentirent iam inter se Græci? ille ore libero, Scilicet tibi conuenit de Græcorum concordia agere, qui dissides ipse à proximis tuis. Sensit cum vera dicere Philippus: ad se redijt, & cum suis in gratiam.

I D E M cum pro tribunali sublimis, sub hasta captiuos venderet, ac parum decore, veste reductiore, sederet: quispiam è captiuis clamare cœpit. Iniuria se affici, esse enim paternum se Philippi amicum. Quod cum miraretur Philippus, & dicere eum ac docere iuberet: Apud te solum, inquit, accedensque ad tribunal, in aurem insusur-

VI.

VII.

VIII.

I. Lipsij monita

rat, *Hæc tu, vestem demitte. nam sic parum honeste sedes.* Rex nihil offensus, gratiam imo rettulit: *Et vere, inquit, iste mihi amicus erat, mittite hominem.* simulque aliter se composuit. En, fructum etiam suum alienam libertatem fecit. & solet ipse dicere, *Gratias se debere Atheniensium oratoribus, quod conuicijs suis redderent se meliorem: dum illos factis conatur refellere.*

IX. At inter successores eius ANTIGONVS, æmulus & pæne par fuit in hac laude. Qui in castris aliquando, cum duo è vigilibus, iuxta ipsum Prætorium, de rege male dicerent, atque ipse omnia audiret, nihil ultra quam tentorij velum concussit; & *Hæc vos, inquit, passillo longius secedite, ne Rex vos audiat.* Quid istuc est? ne dissuadet quidem male loqui, sed cautius loqui.

X. IDEM cum exercitum in tenebris aliquo duceret, & molestum ac salebris interruptum iter esset, milites ductorē passim execrabantur Antigonum. At ille ad singulos quosque accedens ignotus, & explicans: *Nunc, inquit, bene dicite ei, qui vos eripuit.*

XI. Iam PYRRHVS qui Macedoniae regnum aliquam diu tenuit, idem hanc virtutem. Iuvenes aliqui Tarentini, cum in Italia ipse esset, inter pocula male de eo & minaciter locuti, deferuntur: adductique postridie, *An dixissent?* interrogantur. Vnus facere & libere: *Diximus, atque adeo te interfecissemus, nisi lagena defecisset.* Vinculpan, non animi ostendit: & Pyrrhus sic accepit, atque ipse arrisit.

Inter Germanos Græcos PERICLES con-
 uicijs petitus in foro, à proteruulo quodam,
 nihil reposuit, & placide res suas egit. Actis,
 domum iuit, illo prosequente & linguæ tela
 identidem eiaculante. Nihil sensit, nihil di-
 xit *Pericles*: hoc tantum, cum ad ædes iam ve-
 nisset, & nox esset, ministro suo, *Abi puer, &
 facem accende, & huic redituro praluce.* Vah,
 non patientiam solum, sed benignitatem!
 qui adiutum iuit in ipso improbitatis freto
 æstuantem.

XII.

PTOLOMÆVS *Lagi* filius, Ægypti rex, in
 Grammaticum cauillans, & inscitiam arguens,
Quis esset Pelei pater? rogauit. Cui ille, *Expediam,
 si tu mihi prius dixeris, qui Lagi.* Genus obîcurum
 aut sordidum regi palam obiectabat: & id indi-
 gnati omnes qui aderant præter regem. Qui ad-
 incitantes: *Nisi ferre dixerim regium est, nec dicere,*
 inquit. Idem ius volebat ferulæ, quod sceptro,
 in istis esse.

XIII.

Sed Romani quoque Principes huc ducant,
 & primuseorum CÆSAR. Ille *C. Caluo* orato-
 ri, qui famosis epigrammatis prosciderat, cum
 de reconciliatione significasset, prior & vltro
 scripsit, tanquam ipse læsisset. Idem *Catullum*
 poetam, qui famæ eius perpetua stigmata (&
 nunc leguntur) versibus inusserat, satisfacien-
 tem eadem die adhibuit cænæ. Nihil stipula-
 tus est, aut iniunxit, sola pœnitentia pro pœna
 contentus.

XIII.

At AVGVSTVS vere & hic successor, cum
 in iudicio quodam inter alia crimina reo obj-

XV.

I. Lipsij monita

eretur. quod male loqui de Cæsare soleret: in-
terrupit, & ad accusatorem, *Velim hoc mihi pro-
bes, faxo fiat Ælianus* (id rei nomen) *& me linguam
habere.* Bene, & benigne. quid aliud significa-
bat, quam dicta dictis ultimum? Et si nec fecit,
nec ultra quidquam inquisiuit.

XVI.

I D E M in *Timagene*, historiarum nobili scri-
ptore, plus semel patientiam ostendit. Multa
in ipsum, etiam in uxorem, in filiam & familiam
eius dixerat: atque ea ut arguta, & ab homine
docto, excipiebantur vulgo & circum fereban-
tur: Cæsar tamen nihil, nisi monuit eum ut
modestius ingenio & lingua vteretur: idque
in domo sua. Nam & (vide ingratitude) Cæsar
eum alebat. Sed cum nec sic desineret,
tandem domo ei sua interdixit: & quis accusa-
set, si vrbe, si toto imperio? At ecce, qui velut
in inuidiam Cæsaris excipiat: & is fuit amicus
eius *Asinius Pollio*, nec ideo desijt esse. Fovit ho-
minem, & eius exemplo alij: visitur, colitur. &
quis? priora omitto, sed qui tunc quoque, tan-
quam professas inimicitias cum Cæsare gere-
ret, libros Historiarum de rebus eius scriptos
combussit. Non hoc erat dicere, *Indignus es de
quo scripserim? falsa censeo, quæ predicauerim?* Tulie
& hæc Cæsar: tantum Pollioni semel dixit:
Ὁνεϊοτεροφεις, id est, *Serpentem nutris.* Et paran-
ti excusationem obtulit, addiditque, *Fruere mi
Pollio, frueri.* Cum hæc lego & examino, dicam
Romam tunc seruasse? Aut si; addam quod pu-
blice in theatro acclamatum, *O Dominum equum
& bonum.*

Nimirum

Nimirum confirmatus in hac patientia animus iam erat, & contra concussionem omnem stabilis. quod etiam Tiberio ostendit, conquerenti super ea iuueniliter, & exstimulanti. Rescripsit enim in hæc verba: *Ætati tuæ, mi Tiberi, noli in hac re indulgere, & nimium indignari, quemquam esse, qui de me male loquatur. SATIS EST ENIM si hoc habemus, nequis nobis male facere possit.*

Ethausit ab eo TIBERIVS, qui aduersus talia firmus, subinde iactabat, *In ciuitate libera liberas linguas esse debere.* Idem in Senatu, cognitionem super ijs flagitante: *Non tantum habemus otij P.C. ut implicare nos pluribus negotijs debeamus. Si hanc fenestram aperueritis, nihil aliud agi sinetis: omnium inimicitia, hoc pretextu, ad vos deferentur.* O pulchra, ô aduertenda! etsi ipse non tenuit, & postea se mutauit.

Vnum propioris æui exemplum etiam, & finio. FRIDERICVS Imperator conuicijs petitus, & ab amicis ad vindictam excitatus: *Minime, inquit, an nescitis Principes, quasi scopum, expositos ad has sagittas? Ita est. alta liuor & calumnia petent: petent, sed non tangent, vbi animus quidem est altus.*

DE MAGNITVDINE ANIMI.

Famam & immortalitatem Principi proposita, & expetenda esse.

CAP. XVIII.

HOc enim nunc appello Magnitudinem animi, alta & honesta proponere, & nunc,

I. Lipsij monita

ac magis olim, in fama bona ac gloria esse. Ut
solin aurora tenuior, assurgit & inclaret cit; sic
ex virtute & meritis fama cum æuo ipso auge-
tur & crescit. Hoc velim equidem amare Prin-
cipem, & ut trahat illum — *fax mentis hone-
ste Gloria*, ut poeta ait. Quid enim aliud in ex-
ternis? Τὸ μὲν ἀρχαῖον, ait Polybius, ἐστὶ κοινὸν
πᾶντων ἀνθρώπων κτῆμα· τὸ δὲ καλὸν, ἢ
πρὸς ἔπαινον ἢ πικρὸν ἀνήκον, θεῶν ἢ τῶν ἐξ ἑσ-
τῶν τοῖς πεφυκότων ἀνδρῶν ἐστὶ: *Argentum qui-
dem & pecunia est communis omnium hominum pos-
sessio; at honestum, & ex eo laus & gloria, Deorum est,
aut eorum qui à Dijs proximi censentur.* Dictum
egregium, alia alijs communia, & adipiscenda:
at bona & magna fama magnis conuenit, &
quos Deus vicem suam fungi voluit in terris.
Velleius de Pompeio Magno: *Quo viro nemo alia om-
nia minus, aut gloriam magis concupiuit.* Egregie il-
luc eundum est, ad honestam ambitionem &
nomen: quod non plebeix voces, sed seria An-
nalsium testimonia celebrent & posteritati com-
mendent. Ita ad Virtutem (etsi per se appeten-
dam) ducitur: *nec potest quidquam abiectum & hu-
mille cogitare, qui scit de se semper loquendum.* Stu-
dia hoc donant, & rerum memoria: Princeps
foueat, sed cum modo & iudicio, ut nec passim
eo vocet, nec argumentum se cuicumque stitio
velit. Augustum videat, qui *ingenia seculi sui*
(ait Tranquillus) *omnibus modis fouit: componi ta-
men aliquid de se, nisi & serio, & à præstantissimis,
offendebatur.* Serio, non per ludos & mimos à
præstantissimis, non ab ingenijs passiuus aut

Mamerti-
nus, Pa e-
gyr ad Iu-
lianum.

plebeijs, sed quæ Genium aliquem æternitatis à se haberent. Hanc laudis cupidinem summi viri prætulerunt: vt

THEMISTOCLES. qui in adolescentia solutus, & aliarum rerum, post *Miltiade* de Persis victoriam, honesta æmulatione percussus, depositis nugis seria agitare cœpit, & totas noctes insomnis agitare. Rogatus causam, reddidit? *Miltiade se trophæis è somno excitari.*

I.

IDEM in theatrum iturus, cum rogaretur, *Cuius vocem libentissime audiret?* alio rettulit, & *Eius*, inquit, à quo laudes meæ optime celebrabuntur. Numquid dissimulauit? professus est gloriæ cupidinem, & eius aliqua mercede inductum se res gessisse.

II.

IDEM tertio, in conuentu celebri Græciæ, ludis Olympicis, cum plerique spectaculis omissis oculos in illum verterent, eumque mirabundi & fauentes exteris etiam ostenderent: dixit alacer animi & lætus, *Illo die se laborum, quos pro Græcia tulisset, fructum maximum cepisse.* Ad rigidam Sapientiam si examino, non sapientissime. quid enim adiectum est? vox modo & laudatiuncula: sed virtuti aliqua oblectatio, cum & gratos istos videt, & posteros sperat.

III.

At ALEXANDER hic vel nimius. qui patrem crescere & inclarescere. interpretabatur se minui & obscurari. Cumque nuncijs identidem venirent, huius illiusque victoriæ: inter æquales ingemiscens, *Hem!* inquit, *quid tandem pater nobis vincendum relicturus est?* Mirus vehe-

III.

I. Lipsij monita

mensque affectus, qui vel innatam pietatem vicit.

Et quid quereris ô ALEXANDER? ecce Asiam, & Africam, & reliqua Europæ, tibi palæstram. Sed nimiam ambitionem iure dixerim, cui & orbis fuit angustus. Nam differente *Anaxarcho*, plures esse mundos: suspirasti, & *Me miserum!* qui nec unum subiici, iubiicisti.

VI. An non simile alterius *Alexandri*, imo maioris id est IULII CÆSARIS? qui in Hispaniæ *Gades* cum venisset, ibique imaginem *Alexandri* illius vidisset. diu intuitus in vocem & gemitum erupit: *Heu, nihil etiam memorabile à me gestum in ætate, qua iste orbem terra vicit!* Non gestum, sed gerendum: acquiesce. affatim Deus & fata materiem gloriæ tuæ dabunt.

VII. IDEM in Alpibus, cum iter illac faceret, & comites rustica tuguria, & pauperes illos cœtus, riderent: *Atqui malim hic primus esse, inquit, quam Roma secundus.* Quid hæc vox, nisi tuba & classicum belli ciuilis est? nolo secundus esse, vapula libertas.

VIII. Sed magis honestiusque se affectus hic pro- dit, cū posteros & monumenta ijs futura, cogitat. ut in PERICLE: qui in concionem ab iratis Atheniensibus vocatus, quod tantā vim pecuniæ in opera & ornatum vrbs contulisset: ille placide, *An ergo, ô ciues, penitet? conditionem fero, meum nomen ijs inscribatur, & priuatim mihi feram expensa.* Reclamatum à tota concione: hortatiq; ultro sunt, *Cum bonis dijs pergeret, nec impendens tali fine abstineret.* Ecce in toto populo hone-

stum ambitum, & certamen à nullo, in gloria ad posteros, vinci.

TRAIANVS hoc quoque, *Optimus* suo iure Imperator, quæsiuit: & passim noua ac vetera opera cum faceret, aut reficeret, nomen suum etiam minimis inscripsit. adeo vt quidam subsannantes *Herbam parietariam* eum appellarent.

IX.

Sed fidelior in libris scriptisque memoria: & ALEXANDER iam dictus sciuit. Is *Callisthenem* ab Aristotele acceptum, eloquentia & sapientia clarum, secum circumduxit, rerum scriptorem, & famæ propagatorem. Sed heu! præpropera ira vitam abstulit, à quo æternitatem sperabat.

X.

IDEM Aristotelem quam fouit hoc sine, & produxit? feliciter. nam ille nomen eius secum perenne fecit, in operibus quæ exstant. Sed non sine præmio. & in vnam *Historiam Animalium* scribendam, certum est Alexandrum contulisse *Octingenta talenta*, nostræ pecuniæ *Quadringenta & octoginta millia Philippicorum*. Quid dicitis hodierni Principes? compello excitâdos?

XI.

IDEM eiusdem ardoris scintillas iudicio iecit, in vate *Homero*. Et cum ad tumulum Achillis in Sigæo constitisset, è pectore vocem emisit: *O fortunate adolescens, qui præconem Homerum reperisti!* Certe, fatemur. tantum enim nescio an ipse se, sed tantus ille fecit.

XII.

Ab eodem iudicio IDEM, in accursu tabularij cuiuspiam res, vt videbatur, letas ferentis: *Et quid, inquit, nuncias? an Homerum reuixisse?* Nec

XIII.

I. Lipsij monita

feriunt, aut capiunt, scio, hæc dicta vulgares animos: sed altos mirifice: & quid ille, nisi summum votorum, æstinavit, Homerum reuiuiscere, idque in suas (huc ibat) laudes?

XIIII. Græciæ etiam colonus HIERO rex Syracusanus, animum Græcanicum habuit, id est, vt cum Venusino dicam, *Laudis auarum*. Nam cum poëta quidam *Archimelus*, epigrammate haud inscito, sed breui (octodecim modo versuum fuit) nauim, quam ingētem fabricarat, celebrasset: ille delectatus, & porro prouocans, in alia nauimille modios tritici Athenas, donum poëtæ misit, idque in ipsum Pyræi portum, omni suo sumptu. Si quis instructam nauim, & socios nauales euntes redeuntesque, cogitet: mirabitur regiam plane liberalitatem.

XV. At nec Latini expertes huius ambitus, etiam sæculo adhuc rudi. En P. SCIPIO *Africanus* poëtã *Ennium*, à quo res suas celebratas videbat gaudebatque, & viuũ benivolētia omni cõplexus est, & mortuum stare in effigie iussit in suo & *Corneliorum* monumento. Quid aliud, quam dictum voluit? Per me in imagine uiuat, cuius scriptis ego mortuus etiam uiuo?

XVI. Nec degenerauit alter SCIPIO, *Africanus*, qui (verba Velleij Paterculi) *tam elegans liberalium studiorum, omnisque Doctrinæ, & admirator & fautor fuit, vt Polybium Panætiumque, præcellentes ingenio viros, domi militiaque secum habuerit*. Maec Scipio! dignus tu comite Polybio, dignus ille te amico & patrono.

XVII. Iam POMPEIUS *Magnus*, apud se habuit

Theophanem Mitylenaum: quem Græcum & exterum, in concione militum, ciuitate donauit. Quæ causâ & titulo? scriptorem rerum suarum.

Sed in vnum benignus *Pompeius*, in totum genus *Iulius Cæsar*. qui reum iam potens, *Omnes liberalium artium doctores*, qui Romæ essent, ciuitate donauit. Quæ hæc liberalitas? inquires, nihil à se dedit. Dedit à publico: nec maior aut optabilior tunc honos ex tero, quam ciuem dici.

XVIII.

AVGVSTVS autem mirifice in hos propensus, quod tot scriptores aut vates dicent, ab eo producti & alleuati. Ambitio autem ab iis vicissim attolli, vel ex epistolæ eius his verbis ad *Horatium* poëtam (quem hodie legimus) satis elucet: *Irasci, inquit, tibi me scito, quod non in plerisque eiusmodi scriptis mecum potissimum loquaris. An vereris, ne apud posteros infame tibi sit, quod videaris familiaris nobis esse?* Atque hoc velut conuicio expressit *Eclogam*, cuius initium:

XIX.

Cum tot sustineas, & tanta negotia, solus:

Sed quod operæ talis pretium? serui, suppellex, fundi toti.

Sed & *VESPASIANVS*, etsi cetera parcus, ingenia artesque fouit vel maxime. & primus è filco (ait *Suetonius*) *Latinis Græcisque Rhetoribus annua * centena constituit*. Idem *Saleio Basso*, eximio poëta, vna donatione * *quingenta* donauit: id est, censum tunc equestrem.

XX.
* Bis mille & quingentos Philippicos.
* Duodecim millia Philippicorum & quingentos.

ANTONINVS Pius diffudit etiam liberalitatem *Vespasiani*, nec Romæ tantum, sed per omnes *provincias, Rhetoribus & Philosophis, honores ac salaria* detulit.

XXI.

1. Lipsij monita

XXII. Quibus ALEXANDER Severus addidit, *Grammaticos, Medicos, Mathematicos.*

XXIII. Magna in omnes liberalitas, & sic perpetua: sed illa in vnum stupenda. ANTONINVS *Caracalla*, cetera haud laudabilis, delectatus elegantia carminum *Oppiani*, quæ illi intercripta legimus, in singulos versus *singulos aureos* iussit rependi: id est, *nostrates duos.* & versus numerata, stupebis.

XXIII. DIOCLETIANVM addam? *is Eumenio* Rhetori* *sexcenta annua* assignauit, in chola Augustodunensi doctore. Credimusne? refragantur, & rescribunt: ignosco pro iudiciis & animis, addam etiam, opibus hodiernis.

XXV. Sed conuenio vos, PRINCIPES, voce *Anaxagoræ*, qui senex & æger decumbebat, nunciatumque Pericli, ex eius disciplina. Is accurrit, & solatus est, & precatus ne sic desereret: sed ibi opportune *Anaxagoras*: *At enim, ô Pericle, quibus opus est lucerna, oleum infundunt.*

XXVI. In funtite bonis meritisque. & cum LEONE Græcanico Imperatore Eunuchum non audite dicentem, *Hac in milites debere absorberi.* Cui ille reposuit: *Vtinam meis temporibus eueniat, stipendia militum in doctores artium absorberi!* Vtinam, utinam, sed meis non fiet: & inscitæ caligo aut tenebræ (falsus sim!) imminent Europæ.

FINIS.

WR 1566

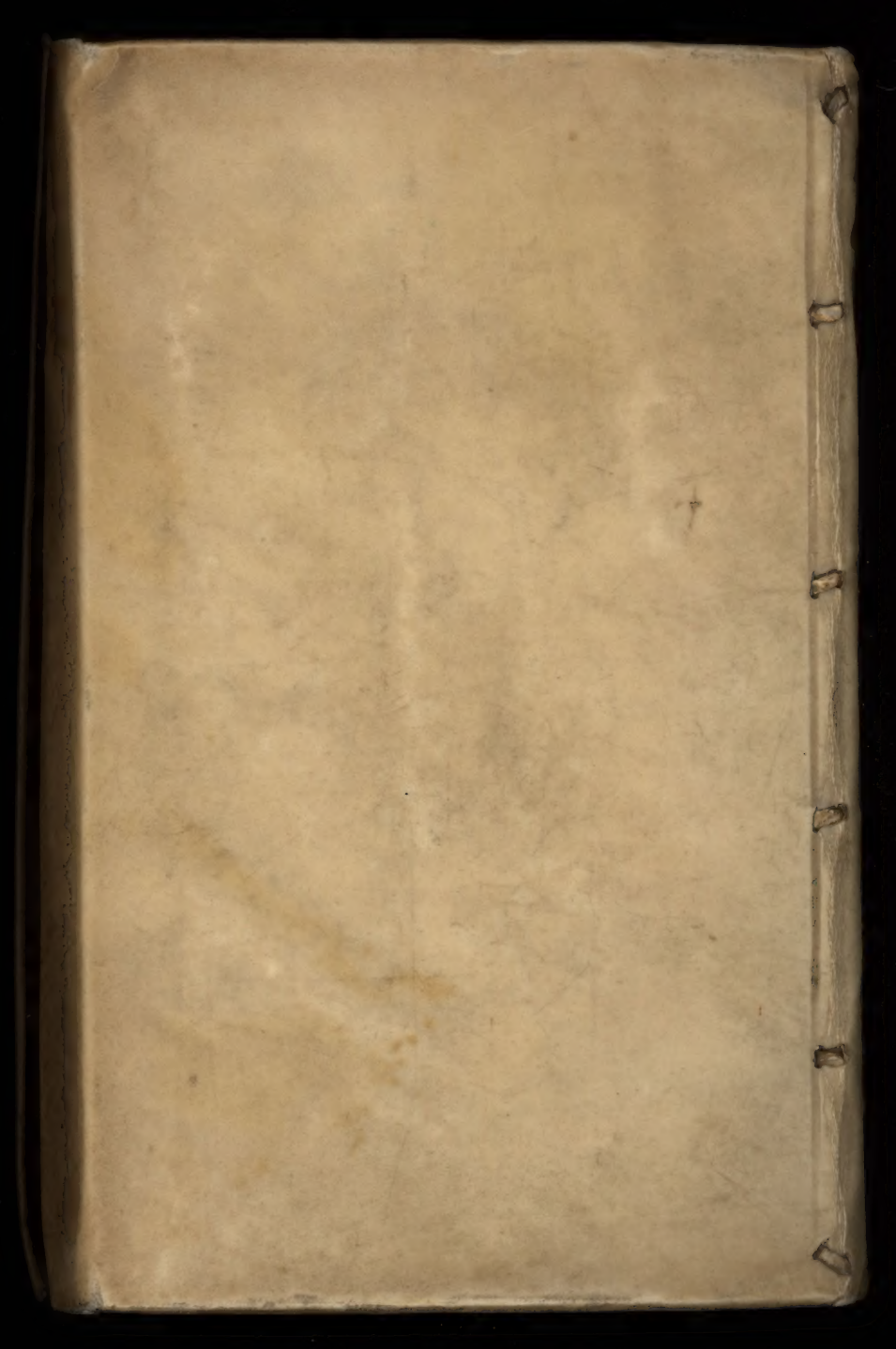
9
2
1

1055

SPECIAL 93-13

9418

GETTY CENTER LIBRARY

Jos. Ledw.
Historia Nau-
gat. in Brasili-
lian

item
Justi Lepsi
monita et ex-
positio